ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
2
MARDI
2 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տարի 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տարի 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.674 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.674

ԹՈՒՐՔԵՐԸ Ի՞ՆՉ Կ'ՈՒԶԵՆ ՄԵՍՐՈՊ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԷՆ ԱՒԵԼԻ ՃԻՇԴ՝ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԷՆ

ԱՆՀԻՄՆ ԶՐՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ ԴԻՒԱՆԱՊԵՏԸ ԿԸ ՀԱԿԱԶԴԷ

Յունուար 23-ի «Հիւրրիյէթ» եւ «Սապահ» թերթերն են, որոնք ծանր յարձակումներու ձեռնարկած են Պոլսոյ պատրիարքարանի դիւանապետ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի դէմ, Նայեատ կոչուած նուբեւուկ երգչախումբին յառաջիկայ շաբաթ սարքելիք նուագահանդէսին կապակցութեամբ: Թերթերը, ով գիտէ ինչպիսի գրգռութենէ մը լարուած, կը պնդեն թէ Մեսրոպ Եպիսկոպոս մէկ եկեղեցիէն միւսը հրջելով ձեռքէն եկածը ըրաւ որպէսզի այս նուագախումբին գործը կացինահարէ, եւ առոր իբր պատճառ ցոյց կը տրուի այն պնդումը, թէ այս երաժշտահանդէսին հասոյթը պիտի տրամադրուէր ԱՍԱԼԱ-ի կողմէ սպաննուած դիւանագէտներու ընտանիքներուն: Ի դէպ «Մարմարա» կը ճշդէ որ այս կէտն ալ զարմանալի է, որովհետեւ ոչ իրեն ղրկուած հրաւիրատոմսերուն վրայ, ոչ թերթին տրուած ծանուցումներուն մէջ, ոչ տոմսակ ծախելու ատեն, ոչ ալ ուրիշ որեւէ տեղ նուագախումբին վարիչները յայտարարած են որ հասոյթը պիտի յատկացուի այդպիսի նպատակի մը:

«Հիւրրիյէթ»ի մէջ «Լօքման Ալթընթաշ», «Սապահ»ի մէջ ալ Այդուն Ըհըքլար, կարծես մէկ բերան ըրած, նախատական տողերով կ'արտայայտուին Մեսրոպ Եպիսկոպոսի մասին եւ կը պնդեն որ եպիսկոպոսը չէ կրցած մարսել այն յաջողութիւնը զոր արձանագրած են Նայեատ նուագախումբի տղաքը պոլսահայ համայնքի մէջ եւ կ'ուզէ ամէն ինչ ընել արգելք ըլլալու համար անոնց Յունուար 30ի նուագահանդէսին: «Հիւրրիյէթ» կը գործածէ «Սեւ քահանային խաղը» խորագիրը, իսկ «Սապահ» կը գործածէ «Նայեցէք սա հայ քահանային ըրածին» խորագիրը: «Սապահ», Մեսրոպ Եպիսկոպոսին նկարին տեղ սխալմամբ կը գործածէ Մանուէլ վարդապետին նկարը, եւ կը գրէ որ Մեսրոպ Եպիսկ. Երուսաղէմի միաբանութենէն վտարուած է իր անյաջողութեան համար:

«Հիւրրիյէթ»ի մէջ յօդուածագիրը կը նշէ նուագախումբէն մի ոմն Վահրամ Գիւրքճափըճըի խօսքերը, որ կ'ըսէ.

– Մենք մեր նուագահանդէսը կոչեցինք «Սէրը ի՞նչ է»: Կ'ուզենք ցոյց տալ թէ չենք մասնակցիր բոլոր անոնց որոնք իրենց գաղափարախօսութեան խաղալիք դարձնել կ'ուզեն Թուրքիոյ մէջ անդորր ապրող Հայերը: Միայն թէ մեծ ցաւ զգացինք այն ճնշումին համար, որ մեր վրայ ի գործ դրուեցաւ մեր համայնքին պատկանող հոգեւորականի մը կողմէ:

Քիւրքճափըճը ըսած է, որ հակառակ բոլոր արգելքներու, ծանուցումներ տըրուած են «Մարմարա» եւ «Ժամանակ» օրաթերթերուն մէջ եւ նուագահանդէսը պիտի սարքեն ի հեճուկս ամէն տեսակ կացինահարութեան: Նուագախումբին երգացանկին մէջ կան Թրքերէն «Երջանկութեան արցունքները», «Սէրը ի՞նչ է», «Ես Ղարիպ եմ», «Ծաղիկներ», «Աղքատ ջութակահարը» եւ այլ երգեր:

«Սապահ»ի խմբագրական սիւնակին մէջ Կիւնկէօր Մէնկի շատ ծանըր լեզուով կ'արտայայտուի այս նիւթին և «Ուշադրութիւն այս քահանային» խորագրին տակ նախ գոհունակութիւն կը յայտնէ որ պոլսահայ երիտասարդներ առաջին անգամ ըլլալով մտածած են ԱՍԱԼԱ-ի ոճիրներուն զոհուած դիւանագէտներու ընտանիքներուն մասին դրական գործ մը տեսնել: Որովհետեւ հայ երիտասարդներու այս արարքը լաւագոյն պատասխանն է արտասահմանի մէջ մեր հօրը փորել ուզողներուն:

Յօդուածագիրը ապա կը շարունակէ սապէս. –

Երբ մետայլին միւս կողմը դարձնենք տգեղութեան հետ դէմ – յանդիման կուգանք: Պատրիարքարանի դիւանապետ՝ Մինաս Մութաֆեանի մօտիկն մութ նպատակները կարծես իր դէմքին վրայ ցոլացեր են: Երբեք կարելի չէ ներող աչքով նայիլ հայ երիտասարդներուն վրայ ի գործ դրուած ճնշումին: Հայ եկեղեցւոյ միւս անդամներն ալ պէտք է ընդվզին Մութաֆեանի պառակտիչ երոյթներուն դէմ եւ պէտք է ըսեն որ ըրածը դաւաճանութիւն է:

Այլապէս իրաւունք կը շահին բոլոր անոնք որոնք կը խորհին թէ Թուրքիոյ մէջ ալ կարգ մը հոգեւորականներ կը բաժնեն այն ոխը, որ ուղղուած է Թուրք անմեղ մարդոց դէմ:

Եւ անկէ վերջ բնականաբար ամէն մարդ կը մաղթէ որ Պետութիւնը միջոցներու դիմէ անոնց դէմ: Որովհետեւ ԱՍԱԼԱ-ի վրայ անէծք տեղացնող հայ հայրենակիցներուն իսկ շահը այդ կը պահանջէ:

Պէտք չէ մոռցուի: Ոչ մէկ երկիր իր ծոցին մէջ կ'ուզէ օձ սնուցանել:

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊԻՍԿ. ԴԱՏ ԿԸ ԲԱՆԱՅ

«Հիւրրիյէթ» եւ «Սապահ» թերթերուն մէջ կատարուած հրատարակութեան դիմաց, Պատրիարքարանի Դիւանապետ՝

(Շար.ը Դ. էջ)

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԼԱԺՈՒԱՆԻ, համայնավար պաշտօնական թեկնածուն հիւրն էր, Կիրակի իրիկուն, 7 / 7 յայտագրին: Աւելի փորձառու քան Լը Փէնի հետ հանդիպումին օրը, յայտնեց թէ իրեն համար Միթերան արդէն թեկնածու է (նոյնը ըսաւ Շիրաք, նոյն օրը), իսկ գալով Պառի եւ Շիրաքի, ոչ մէկ տարբերութիւն կայ իրենց միջեւ: Ինք վստահ կը թուի որ Լը Փէնէն աւելի ձայն կը ստանայ Ա. հրջանին եւ թէ համայնավար կուսակցութիւնը պիտի զօրանայ, շնորհիւ իր տանելիք պայքարին: Լաժուանի կ'ուզէ որ Միթերան իր ինքնաքննադատութիւնը կատարէ, որովհետեւ բացի մէկ-երկու բարելաւումներէ, որոնք կատարուեր են շնորհիւ իրենց, եօթնամեայ հաշուեկշիռը դրական չէ:

ՇԻՐԱՔԻ թիրախն ալ Միթերանն էր, որ սկսած է արդէն իր ընտրապայքարը: Բայց, չէ յայտնած ոչ իր ծրագիրը, ոչ ալ՝ հեռանկարները: Յայտնի չէ թէ ի՞նչպէս պիտի կառավարէ, որո՞ւ հետ: Պառի հետ, մեծ տարբերութիւն չկայ, այլ պարզապէս՝ «տարբեր զգայնութիւն»:

ՊՈԼՍՈՅ (6 միլիոն բնակիչ) քաղաքապետը Պետրեթթին Տալան Փարիզէն անցած է Շաբաթ եւ Կիրակի եւ խօսակցութիւններ ունեցած Միշէլ Նուառի հետ: Խօսած է բնական կազի ցանցի մը շինութեան մասին, Պոլսոյ մէջ, 1,7 միլիառ ֆրանքի պայմանագրութիւն մը: Քաղաքապետը այլ հանդիպումներ ալ ունեցած է, ի շարս որոնց Ֆ. Պուիկի հետ, որ միշտ կը ծրագրէ փապուղի մը շինել Վոսփորի տակ Ասիան եւ Եւրոպան միացնելու համար: Պետրեթթին Տալան այցելութիւն մըն ալ տուած է իր պաշտօնակից «եւ բարեկամ» Ժաք Շիրաքի, որ խոստացեր է իրեն Պոլիս երթալ Յունիսին մեծ քաղաքներու քաղաքապետներու համաշխարհային համագումարին եթէ... «Հանրապետութեան նախագահ ընտրուի»: Ամերիկացի իր բարեկամները զինքը մկրտած են «պիւլտոզըր Պիլ», որովհետեւ երեք տարուան մէջ Պոլիսը «շինարան-քաղաք»ի մը վերածած է: Քաղաքապետը սակայն քննադատութեանց ալ թիրախ է, որովհետեւ Բիւզանդիոնէն Պոլիս, պէտք չէ որ Իսթանպուլը կորսնցնէ մշակութային եւ պատմական իր նկարագիրը: «Պիւլտոզըր Պիլ» կը պատասխանէ.– «Ցնորքներով տարուած մըտաւորականներու խօսքեր են: Աթէնին Պառոն Հօսմանն ալ քննադատուեցաւ»: 40 տարեկան, Անատոլուցի, Տալան տիպարը կը նկատուի թեքնոքրաթ նոր սերունդին: Խոստացած է նաեւ մաքրել Ոսկեղջիւրը եւ անոր ջուրը դարձնել՝ այնքան կապոյտ, որքան իր աչքերուն կապոյտը:

ՏԱՎՈՍԻ (Զուիցերիա) մէջ, ինչպէս գրած էինք, Փափանտրէու եւ Էօզալ հանդիպում ունեցած են եւ 6 ժամ սիրալիր խօսակցութիւններ ալ: Որոշած են աշխատանքի երկու յանձնախումբ ստեղծել, որպէսզի տնտեսական եւ քաղաքական գործակցութեան մը հիմերը նետեն: Դէտերու կարծիքով ձեռք ձգուած մերձեցումը ակնկալուածէն շատ աւելի է: Մինչ երկու նախարարապետ՝ Էօզալ եւ Փափանտրէու բարեկամաբար ձեռք կ'երկարեն իրարու, Յունաստանի Թուրք փոքրամասնութիւնը փոթորկալի օրեր կ'ապրի: Արեւմտեան Թրակիոյ Թրքական միութիւնները փակելու որոշումին դէմ բողոքելու համար ցոյցի դիմած Թուրքերու բազմութիւնը թիրախ դարձած է յոյն ոստիկանութեան արգելքին: Բուռն միջադէպքեր ծագած են ու 30 հոգի վիրաւորուած: Անգարա առ այժմ ուշադիր կը հետեւի դէպքերու զարգացումին. կը սպասուի որ արեւմտեան Թրակիոյ հարցը երկու նախարարապետերու տեսակցութեան օրակարգի նիւթ կազմէ:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ գրաւած հողերուն մէջ, միջադէպ եւ բախում բազմացան վերջին 2-3 օրերու ընթացքին: Մթնոլորտը շատ լարուած է: Իսրայելացիք չեն իսկ թողուր, որ լրագրողներ երթան եւ իրենց գործը կատարեն, որովհետեւ չեն ուզեր որ ականատես ըլլան իսրայէլեան բանակի փիրտ վերաբերումին:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԷՋ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ թիւը յաւելում կրած է 1987ին, բայց ծնունդները նուազած են, ինչ որ զարմանալի կը թուի, որքան ալ այս վիճակագրութիւնը տուողը ԻՆՍԷ-ն ըլլայ (վիճակագրութեանց ազգ. Հիմնարկ): Այս երկու արդիւնքներն ալ անակնկալ են, քանի որ 1973-էն ի վեր առաջին անգամն է, որ ամուսնութիւնները յաւելում կը կրեն, նաեւ առաջին անգամն է որ ծընունդները կը նուազին:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՍՊԱՐՈՎ ԼԻՈՆԻ ՄԷՋ

Ապրիլ 2-էն 10, Լիոնի մէջ տեղի պիտի ունենայ ճատրակի փառատօն մը շարք մը մրցաշարքերով: Կազմակերպիչները կը հաստատեն թէ արդէն ապահոված են Կարի Գասպարովի ներկայութիւնը, այդ օրերուն, Լիոն: Աշխարհի երբեակի ախոյեանը պիտի խաղայ միջազգային թունուայի մը մէջ:

ԱՅՏԱ ԽԱԼԱԹԵԱՆ՝ 8-ՐԴ

Թէնիսի մէջ, Հայեր ու Հայուհիներ տեղ բռնած չեն մինչեւ հիմա բարձր մակարդակի վրայ: Թերեւս կացութիւնը փոխուի շնորհիւ Այտա Խալաթեանի (Երեւան)՝ որ, 1987-ին, Խորհ. Միութեան դասաւորումին մէջ, կը գրաւէ 8-րդ տեղը: Համաշխարհային տեսակէտով այդ դիրքը չենք կարծեր որ Հայուհիին առջեւ բանայ արդէն մեծ մրցաշարքերու դուռը, ինչպէս Ռոլան Կառօս կամ Ուիմպըլտոնը, բայց ան կրնայ տակաւին յառաջդիմել: Արդէն խաղացած է Քիւպայի մէջ եւ՝ շահած մրցահակ:

ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ ԿԸ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԻ ՍԷՈՒԼԻ

Ինչպէս Ռոպէր Էմմիեան Խորհրդային Միութեան կազմին մէջ, Քրիսթոֆ Գալֆայեան ալ գրեթէ ապահով է մասնակցելու, ֆրանսական խումբին մէջ, Սէուլի Ողիմպիականին: Արդարեւ Գալֆայեան, հայածին հօրը կողմէ միայն, երկրին լաւագոյն լուղորդներէն մէկն է եւ իր տեղը ունի Ֆրանսայի ազատ լողի 4×100 դրոշարշաւի քառեակին մէջ:

Անցեալ շաբաթ, Քաննի մէջ, անգամ մըն ալ ցոյց տուաւ իր կարողութիւնը՝ առաջնութիւնը խլելով 50 մեթր ազատ լողի մէջ՝ 23"·11, եւ՝ 3-րդ ելնելով 100 մեթրի մէջ՝ 51"·22: Միջազգային մրցահանդէս մըն էր, 25 մեթր փակ լողաւազանի մէջ:

ԻԳԱԿԱՆ ՖՈՒԹՊՈԼԸ ԿԸ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԻ ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Մինչեւ վերջերս, իգական ֆութպոլը, եթէ ոչ որոշապէս արգիլուած, բայց բացակայ էր Խորհրդային Միութեան մէջ՝ ուր, ինչպէս ծանօթ է, բազմաթիւ մարզաձեւերու մէջ իգական սեռը կը փայլի միջազգային մակարդակով:

Մոսկուայի վարիչները կ'երեւի թէ տըպաւորուած են, Արեւմուտքի մէջ, ֆութպոլին աղջիկներու մօտ ալ գտած ժողովրդականութենէն եւ ներկայիս կ'աշխատին բազմացնել իգական խումբերը:

Հայաստանն ալ ետ չէր կրնար մնալ այս նորութենէն եւ Երեւանի ակումբներէն մէկուն՝ Նաիրի ակումբին մէջ, կը մարզուի արդէն ֆութպոլի իգական խումբ մը...

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ ՀԱԼԷՊԻ ՀԱՅԿ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ

ՔԱՐԷՆ ԵՓՓԷ ԱԶԳ. ՃԵՄԱՐԱՆ

Քարէն Եփփէ ճեմարանը Հալէպի մէջ գործող հայկական երեք երկրորդական վարժարաններու երիցագոյնն է: Հիմնուած է 1947–ին, Նոր Գիւղ (Մէյտան) հայահոծ թաղամասին մէջ, դանիացի հայասէր բարերարուհի Օր. Քարէն Եփփէի անունով ու անոր կողմէ Հալէպի Ազգ. Իշխանութեան կտակուած հողամասին վրայ: Սոյն հողաշերտը կրթական օճախի մը յատկացնելու եւ հայկական երկրորդ վարժարան մը հիմնելու նախաձեռնութեան պատիւը կ'երթայ օրուան առաջնորդ՝ Զարեհ Եպիսկոպոս Փայասլեանի (յետագային՝ Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ), որուն անմիջական գործակիցները կ'ըլլան ծանօթ ազգայիններ Հրաչ Փափազեան եւ տոքթ. Յարութիւն Տէր – Ղազարեան:

Նորաբաց ճեմարանի կրթական – վարչական գործերը յառաջ տանելու նպատակով, 1947 Նոյեմբերին կը կազմուի անդրանիկ խնամակալութիւնը, որուն կը մասնակցին Մարտիրոս Գումուշճեան, Տոքթ. Յակոբ Գասապեան, Անդրանիկ Ծառուկեան, Թորոս Ս. Պալիկեան եւ Յարութիւն Զագըրեան:

Իր առաջին տարեշրջանին (1947 – 48) ճեմարանը կ'ունենայ 22 երկսեռ աշակերտներ մէկ դասարանով: Յաջորդ տարին վարժարանը կ'ունենայ 41 աշակերտ երկու դասարանով: Ու այսպէս, ամէն տարի կարգ մը աւելցնելով, 1953–ին ճեմարանը կու տայ իր անդրանիկ շրջանաւարտները՝ հինգ հոգի, երեքը գիտական ճիւղէն եւ երկուքը՝ հայագիտական բաժնէն:

Իբրեւ ուսումնական ծրագիր, 1949 – 50 տարեշրջանին ճեմարանը կ'որդեգրէ Ֆրանսական պաքալորէայի ծրագիրը, առընթեր հայկական ծրագրին եւ արաբերէն լեզուին: Արեգ Տիրացեանի գլխաւորած հայագիտական այս ճիւղէն ընթացաւարտ եղած են մէկ քանի տաղանդաւոր ուսանողներ, նուիրուելով ուսուցչական ասպարէզին, Հալէպի թէ շրջաններու մէջ: 1958–ին, ֆրանսական պաքալորէայի գիտական ճիւղին հետ, հայկական դասընթացքն ալ կը փակուի, տալով իր վերջին շրջանաւարտները: Ֆրանսական պաքալորէան կը փոխարինուի արաբականով, եւ ճեմարանը սուրիական պետական պաքալորէայի իր անդրանիկ հունձքը կու տայ 1960–ի Յունիսին:

Իր առաջին այս հանգրուանին, Քարէն Եփփէ ճեմարանը կ'ունենայ ուսուցչական որակաւոր կազմ մը: Սկզբնական տարիներու ուսուցիչներէն յատկապէս կը յիշուին (1948 – 51)՝ Եդուարդ Տասնապետեան, Անդրանիկ Մելիքեան, Մինաս Թէօլէօլեան, Ներսէս Պարսումեան, Նշան Կէօփօղլանեան, Յովհ. Պետրոսեան, Օր. Սիրուն Կիւրեղեան (պատասխանատու — դաստիարակ), Օր. Արփի Գալիկեան, Յակոբ Ինճեճիկեան, Յակոբ Աթիկեան, Տիկին Գոհար Թէօլէօլեան, Արմէն Անոյշ եւ Անդրանիկ Տիրացուեան:

Ճեմարանի երկրորդ հանգրուանը կը սկսի այժմու նոր շէնքի կառուցումով, 1965–ին: Տարուէ – տարի աշակերտութեան թիւը բարձրանալով, կ'աւելնան նաեւ դասարանները: Միակ դասարանով մը կեանքի կոչուած ճեմարանը, այսօր ունի 34 բաժանմունքներ: 1160 ուսանողներով: Պաշտօնէութեան ընդհանուր թիւն է 110:

40–ամեայ կրթական այս հաստատութիւնը, որուն դերը անգնահատելի է սուրիահայութեան համար, տնօրէն ունեցած է հետեւեալ անձերը. — Մինաս Թէօլէօլեան, Ստեփան Գարամարդեան, Գէորգ Տօնապետեան, Պետրոս Հաճեան, մէթր Կարպիս Նալպանտեան եւ Անդրանիկ Խաչատուրեան (1975–էն ի վեր):

Հայերէն լեզուն, հայկական այլ վարժարաններու նման, ըստ պետական ծրագրի կ'աւանդուի շաբաթական չորս պահերով: Կան նաեւ կրօնի յատկացուած երկու դասապահեր: Հայերէն լեզուի ուսուցիչներն են Պր. Յակոբ Զոլաքեան (Երեւանի համալսարանի հայագիտական բաժնէն), Տիկին Լալա Մինասեան (Երեւանի համալսարանի հայագիտական բաժնէն), Օր. Ալիս Գաթրճեան, Ծովինար Ղազարեան, Զեփիւռ Պալիկեան, Սեւան Նազարեան, Սեւան Մկրտիչեան եւ Լենա Զորպաճեան (վերջին հինգը՝ Պէյրութի Համազգայինի հայագիտական բաժնի ընթացաւարտներ են): Արդար է յիշել, թէ մինչեւ 1986 ճեմարանի բարձրագոյն կարգերու հայերէնաւանդ ուսուցիչը եղած է Պր. Մկրտիչ Մկրտիչեան:

Ճեմարանէն ներս, գարկ տրուած է նաեւ մշակութային շարժման: Այս մասին խօսելով տնօրէնը՝ Պր. Ա. Խաչատուրեան գիտել տուաւ թէ ճեմարանը տարիներէ ի վեր անխափան կը հրատարակէ «Ծիլեր» աշակերտական պարբերաթերթը, ուր կ'ամփոփուին ուսանողներու շարադրական փորձերը, նպատակ ունենալով գրական շնորհներու զարգացումը:

Լ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ – Գ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Կրթական այս օճախը սեփականութիւնն է Հ. Բ. Ը. Միութեան: Հիմնուած է 1954–ին, ամերիկաբնակ բարերար՝ Լազար Նաճարեանի մեծադումար նուիրատուութեամբ: Մինչեւ 1959, դպրոցը կոչուած է «Լազար Նաճարեան Վարժարան», ունենալով մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի զոյգ բաժիններ: Նոյն թուականի Դեկտեմբեր 20–ին, հաստատութեան երկրորդական բաժնի պաշտօնական բացումով՝ վարժարանը մկրտուած է Լ. Նաճարեան — Գ. Կիւլպէնկեան նուիրատու բարերարներու անունով:

Այս շրջանին, նոր հիմնուած երկրորդականի բաժինը ընդարձակելու նպատակով, վարժարանի երկյարկանի շէնքին վրայ կը կառուցուի երրորդ յարկ մը եւս, ուր տարուէ – տարի քանի մը կարգ աւելցնելով՝ 1961 – 62 ուսումնական տարեշրջանին դպրոցը կը հասնի երկրորդականի լրիւ մակարդակին, տալով պետական պաքալորէայի իր անդրանիկ հունձքը:

Իր առաջին տարեշրջանին, հաստատութիւնը ունեցած է 83 երկսեռ ուսանողներ, 11 ուսուցիչ — ուսուցչուհիներով: Հայերէն լեզուի առաջին դասատուները եղած են Եդուարդ Տասնապետեան եւ Նուպար Յակոբեան: Աշակերտութեան թուական աճը մեծ ոստումներ արձանագրած է յաջորդող տարիներուն: Այսպէս, 1956 – 57 տարեշրջանին ուսանողութեան ընդհանուր թիւը եղած է 331, 1962–63ին՝ 944, իսկ 1972–73ին՝ 1422:

Անցեալին, վարժարանը ունեցած է մշակութային եռուն գործունէութիւն: Աշակերտութեան մօտ գրականութեան հանդէպ տակաւ աճող սէրն ու ճաշակը զարգացնելու նպատակով, ստեղծուած են գրական յանձնախումբեր, որոնք պարբերաբար կազմակերպած են արուեստի երեկոներ, յուշահանդէսներ, հրատարակած են պատի թերթեր: 1958 — 1966, դպրոցը լոյս ընծայած է «Բարձունք» տարեգիրքերու շարքը, ուր մէկտեղուած են աշակերտներու գրական փորձերն ու վարժարանի առօրեայ կեանքէն նշանակալից դրուագներ: Երաժշտութեան մարզէն ներս եւս, հաստատութիւնը երկար տարիներ պահած է «Սայաթ Նովա» անունով երգչախումբ մը, Անդրանիկ Կիրակոսեանի ղեկավարութեամբ:

Կրթական այս օճախը ցարդ վարած են եօթը տնօրէններ – Լեւոն Վարդան (1954–1955), մէթր Ռուբէն Պօղոսեան (1955 – 56), Երուանդ Ակիշեան (1956 — 69), մէթր Նահապետ Երէցեան (1969 – 70), մէթր Նազար Նազարեան (1970 – 74), Արմենակ Տիրատուրեան (1975 – 80) եւ Ալեքսան Աթթարեան (1981–էն ի վեր):

Ներկայիս, Լ. Նաճարեան — Գ. Կիւլպէնկեան Կեդր. վարժարանը ունի չորս բաժիններ՝ մանկապարտէզ, նախակրթարան, միջնակարգ եւ երկրորդական: Աշակերտութեան ընդհանուր թիւն է 1165: Պաշտօնէութեան թիւը՝ 101: Հայերէն լեզուի ուսուցիչ — ուսուցչուհիներն են՝ Ռոզ – Մարի Պասմաճեան, Սիւզի Շամամեան, Սօնա Պարոնեան (Երեւանի համալսարանի հայագիտական բաժնէն), Մարի Նազարեան, Մարի Սեմերճեան, Զեփիւռ Եազճեան, Բիւզանդ Մինասեան, Ազնիւ Արապեան եւ Ալեքսան Աթթար – եան (վերջին երեքը ընթացաւարտ են Երեւանի համալսարանի հայագիտական բաժնէն): Հաստատութիւնը կը վայելէ Հ. Բ. Ը. Մ.–ի Սուրիոյ Շրջանակային Յանձնաժողովի վերին հսկողութիւնը: Հայերէն լեզուի ուսուցման ծրագիրը մշակուած է Բարեգործականի Կրթական Յանձնախումբին կողմէ, որ վարժարանի տնօրէնութեան հետ գործակցաբար՝ յառաջ կը տանի դպրոցին գործերը:

ԿԻԼԻԿԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

Հալէպի հայկական հնագոյն վարժարաններէն մէկն է Կիլիկեան ճեմարանը, հիմնուած 1921–ին Կիլիկիայէն գաղթած Հայերու նախաձեռնութեամբ: Վարժարանի հիմնադիրներէն կը յիշուին Բժշկ. Գրիգոր Մուշեան, դեղագործ Տիգրան Երէցեան, Հայ Թորոյեան, Կիւլէսէր Տէմիրճեան, Ներսէս Ա. քհնյ. Պապայեան, Յովհաննէս Ա. քհնյ. Էքմէքճեան, Գէորգ Նալպանտեան, Լուի Հէքիմեան եւ Յովհաննէս Նարգակեան: Դպրոցի կողքին, 1921–ին կը հիմնուի նաեւ Կիլիկեան Նրպաստից Միութիւնը, որ երկար տարիներ կը հոգայ վարժարանի բազմապիսի պէտքերն ու չքաւոր ուսանողներու տարեկան կրթաթոշակը:

Իր հիմնադրութեան թուականէն մինչեւ 1930, դպրոցը կոչուած է «Կիլիկեան Գաղթականաց վարժարան» իսկ այնուհետեւ՝ «Կիլիկեան Երկսեռ վարժարան»: 1960–ին է, որ երկրորդական բաժնի բացումով՝ վարժարանը կը ստանայ «Կիլիկեան ճեմարան» իր ներկայ անունը:

Սկզբնական տարիներուն, Կիլիկեան Գաղթականաց վարժարանը իբրեւ շէնք օգտագործած է Ս. Քառ. Մանկանց եկեղեցւոյ կից սրահը, ունենալով մանկապարտէզի, ծաղկոցի եւ նախակրթրանի երեք բաժիններ՝ թէ աղջկանց եւ թէ մանչերու յատուկ: 1925 – 26 ուսումնական տարեշրջանին, աշակերտութեան թիւը եղած է 1150: Այս թուականէն ետք է, որ դպրոցը կը տեղափոխուի Հարթ Սեսի, այժմու վայրը:

Դպրոցի առաջին շրջանի (1921 – 24) ուսուցիչ – ուսուցչուհիներէն կը յիշուին Սարգիս Լալէեան, Խորէն Գուլիկեան, Սարգիս Զուլճեան, Յարութիւն Եկաւեանց, Լեւոն Պասթաճեան, Վարդեվառ Գարանֆիլեան (Վարդ–Մեխակ), Օրդ. Էլիզա Տէր–Մկրտիչեան, Օր. Մերիյէ Հինտոյեան, Օր. Սաթենիկ Գապպէնճեան, Օր. Խանըմ Թիւթիւնճեան, Ներսէս Ա. քհնյ. Պապայեան, Յարութիւն Գերմանիկեան, Յակոբ Տէր – Խորէնեան եւ Տիկին Մարի Արսլանեան:

Աւելի քան 65 տարուան անցեալ մը ունեցող կրթական այս հաստատութիւնը մեծ կարեւորութիւն տուած է մշակութային շարժումներուն: Տարբեր ժամանակներու ընթացքին, գործած են Կիլիկեան վարժարանի աղքատ ուսանողներու արամաթիկ թատրոնը (ղեկ.՝ ծանօթ դերասան Վարդան Պարիկեան), վարժարանի աղջկանց երգչախումբն ու Կիլիկեան Շրջանակի Երկսեռ Միութիւնը, որոնք կազմակերպած են գեղարուեստական երեկոյթներ, թատերական ելոյթներ եւ մարզահանդէսներ: Վարժարանին ի նպաստ ելոյթներ ունեցած է «Անդրանիկ» թատերախումբը՝ 1920ական թուականներէն սկսեալ:

Ազգ. Առաջնորդարանի արխիւներու մէջ մեր կատարած պրպտումներէն ի յայտ եկաւ, թէ վարժարանի առաջին տնօրէնը եղած է Աբրահամ Սերայտարեան, որուն յաջորդած են Մաթէոս Երէցեան, Գէորգ Պապոյեան, Սարգիս Թաշճեան, Կարապետ Մուղամեան (վկայեալ Այնթապի Ամերիկեան գոլէճէն), Սեդրակ Զաւէն (վկայեալ գերմանական ուսուցչանոցէ), Արսէն Կիտուր, Երուանդ Պապայեան, Ռուբէն Տիրարեան եւ Տիկին Ազնիւ Քիրիշեան –Եագուպեան (1981–էն ի վեր):

Ներկայիս, Կիլիկեան ճեմարանը ունի մանկապարտէզի, նախակրթարանի եւ երկրորդականի լրիւ բաժիններ, որոնք կը գործեն միեւնոյն թաղին մէջ գտնուող երեք տարբեր շէնքերու մէջ: 1987–88 ընթացիկ տարեշրջանին աշակերտութեան ընդհանուր թիւն է 486: Կը գործեն 52 մըշտական եւ այցելու ուսուցիչներ: Հայերէն լեզուի դասատուներն են՝ Օր. Թամար Պալիկեան (Երեւանի համալսարանի հայագիտ. բաժնէն) Պ. Լեւոն Շառոյեան, Տիկին Արաքսի Թիւթիւնճեան եւ Օր. Վարդենի Զաթալպաշեան:

Հաստատութիւնը կը հովանաւորուի Կիլիկեան Շրջանակի խնամակալութեան կողմէ:

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (ԷԼԹՈՒԼԼԱՊ ԷԼՄՈՒԽԹԱՐԻՆ)

Մխիթարեան հայրերը, որոնց հիմնական առաքելութիւնը հայ մշակոյթի պահպանումն ու զարգացումն է եղած, Հալէպի իրենց սեփական վարժարանը հիմնած են 1936–ին: Դպրոցը կեանքի կոչելու պատիւը կ'երթայ Հ. Վրթանէս վրդ. Խանպէկեանի, որ վերոյիշեալ թուականին Հալէպ գալով՝ վարժարան մը կը բանայ Կար տը Պաղտատի շրջանին մէջ, իբրեւ շէնք օգտագործելով երկյարկանի վարձու տուն մը: Երկու տարի ետք, Մխիթարեան ուսումնարանը կը փոխադրուի Թիլէլ, Հայ Կաթողիկէ Առաջնորդարանի կից գտնուող շէնքը, ուր կը մնայ մինչեւ 1965: Հուսկ, վարժարանը կը տեղափոխուի Սիւլէյմանիէի Սրբուհի Վառվառա եկեղեցւոյ կից կրթարանը, մինչեւ 1967, երբ կաթողիկէ միւս վարժարաններուն նման՝ Մխիթարեանն ալ կը փակուի:

Մխիթարեան վարժարանը, իր առաջին հանգրուանին, հակառակ սեփական շէնքի մը չգոյութեան ու քանիցս կատարուած տեղափոխութեանց, կրցած է իր շուրջ հաւաքել հայրենատենչ ազգայիններու զաւակներ ու անոնց փոխանցել հայկական տոհմիկ դաստիարակութիւն: 1937 – 38 ուսումնական տարեշրջանին, դպրոցը ունեցած է 166 աշակերտներ: Յաջորդ տարի այդ թիւը բարձրացած է 260ի: Վարժարանի առաջին տարիներու ուսուցիչներէն կը յիշուին Խորէն Գարիկեան, Կարապետ Գարապաճաքեան, Հ. Մանուէլ Թաշճեան, Հ. Մանուէլ Արամեան եւ Հ. Իգնատիոս Ադամեան:

Իր գոյութեան առաջին տարիներուն իսկ, Մխիթարեան վարժարանը ունեցած է ներքին կազմակերպչական եռուն կեանք մը: Յիշատակութեան արժանի են յատկապէս թատերական շարժումներն ու տարեկան մարզահանդէսները, որոնց դերը՝ հայրենասիրական զգացումներ հրահրելու գծով, մեծ եղած է: Այստեղ, հարկ է նշել, թէ Մխիթարեանը եղած է Հալէպի առաջին հայկ. վարժարանը, որ իր ուսանողները հասցուցած է պաքալորէայի աստիճանին (Ալպէռ Քիւփէլեան եւ Կարապետ Արսլանեան եղած են երկրորդականի առաջին շրջանաւարտները):

Մխիթարեան վարժարանի երկրորդ հանգրուանը կը սկսի դպրոցին վերաբացումով, 1977–ին: Վարժարանը ունի իր սեփական գեղակերտ շէնքը՝ Հալէպի Էշրէֆիէ շրջանին մէջ, օժտուած արդիական բոլոր յարմարութիւններով: Տարուէ տարի աշակերտութեան թիւն ալ բարձրանալով, 1980 – 81 տարեշրջանին անցած է 1000–ը: Շնորհիւ տեւչութեանց ջանքերուն, դպրոցը դարձած է իտէալ վարժարան մը: Ի դէպ, 50ամեայ կրթական այս հաստատութեան մէջ տնօրէնի պաշտօն վարած են հետեւեալ Մխիթարեան վարդապետները. – Հայր Վրթանէս Խանպէկեան, Հ. Վահան Յովհաննէսեան, Հ. Իգնատիոս Ադամեան, Հ. Յովհաննէս Դերձակեան, Հ. Եփրեմ Տէր–Ղազարեան, Հ. Արիստակէս Մանուկեան եւ Հ. Յարութիւն Պզտիկեան (1986–էն ի վեր):

Ներկայիս, Մխիթարեան վարժարանը ունի մանկապարտէզի, նախակրթարանի եւ միջնակարգի բաժիններ, 825 աշակերտներով եւ 66 ուսուցիչ – ուսուցչուհիներով: Հայերէն լեզուի դասատուներն են Օր. Սիլվա Թիւմպալեան, Օր. Վարդուհի Սեդրակեան, Տիկին Մարուշ Զոլաքեան, Պ. Լեւոն Շառոյեան եւ Պ. Ժիրայր Իսկէնեան:

Եօթը տարիներէ ի վեր, վարժարանին մէջ հաստատուած է հայագիտական դասընթացքներու դրութիւն մը: Տեսուչը Հ. Յ. Պզտիկեան գիտել տուաւ, թէ քառամեայ սոյն դասընթացքներուն հետեւող աշակերտները համապատասխան թեզ պատրաստելէ ետք, կը ստանան իրենց վկայագիրները:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Շար. 1)

Ո՞ՒՐ ՄՆԱՑԱԾ ԷԻՆՔ

ԳՈՀԱՐԻԿ ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀ ԵԿԱԾ ԷՐ ԴԱՇՆԱԿ ՆՈՒԱԳԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԿԱՐՊԻՍ Ե. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Գոհարիկ Ղազարոսեան ինքնօրինակ երգահան է: Լաւատեղեակ ըլլալով դասական եւ ժամանակակից համաշխարհային երաժշտութեան փորձին, ան ո՛չ ոքի կրկնակ է, այլ փնտռած է նոր ձեւեր եւ թարմ միջոցներ իր երաժշտական գաղափարները արտայայտելու եւ կաղապարելու համար: Այդպէս ստեղծած է, օրինակ ան հետաքրքրական գործերէն թէնորի եւ լարաւոր քառեակի համար գրուած «Փրելիւտը եւ ֆիւկ»ը:

Ճիշդ նկատած է արտասահմանեան մամուլի քննադատ մը թէ Ղազարոսեանի բնորոշ գիծը յառաջդիմութեան մշտական ձգտումն է: Հաւանաբար անիկա կապուած է այն բանին հետ, որ Ղազարոսեան իր բնաւորութեամբ թէեւ համեստ բայց մշտապէս ոգեշնչուած, ոգեւորուող անձնաւորութիւն է: Անոր երաժշտական գաղափարները, յաճախ բաւականաչափ համարձակ միտքեր, «վայրկեանապէս» կարողացած են ծագիլ եւ կատարելագործուիլ: Ցաւակապէս գայն ոգեշնչած են հայ ժողովրդական երաժշտութեան նոբագիտ նմոյշներ: Այդպէս գոյացած են Կոմիտասի ձայնագրած երգերու դաշնամուրային մշակումները, ճիշդ այնպէս ստեղծուած են նաեւ դաշնամուրային քառեակոր էթիւտներ: (Այս ստեղծագործութիւնը այժմ Փարիզի մէջ տպագրուած է):

Անշուշտ միշտ չէ, որ նորին ձգտումը գրական արդիւնքի հասած է, երբեմն նորարարութիւնները կը մնան որպէս փորձ, որպէս հեղինակի վարպետութեան աճման ընթացքին ատրճան մը: Բայց այդ ձգտումը ընդհանուր առմամբ դրական յատկանիշ է, իւրաքանչիւր արուեստագէտի համար, որ չուզեր եւ մնալ կեանքէն կը ձգտի ստեղծել միայն մնայուն երկեր:

Այս մասին Ղազարոսեան «Ամէն արուեստագէտ պէտք է հետեւի իր ուղիին, ինչպէս սկսած է եւ ջանք թափած է պահելու համար արուեստագէտի իր դիմագիծը»:

Ղազարոսեան ստեղծագործողին համար նշանակալից դժուարութիւն կայ, այն է, որ ան հեռու եղած է Հայաստանի արդի երգահաններու, ստեղծագործական ապրեաներէն, զուրկ փորձի մշտական փոխանակման հնարաւորութիւններէն:

Թէեւ ինքը երգահանը եւ ուրիշներ Պոլսոյ մէջ յաճախ կատարած են սենեկային ստեղծագործութիւններն ու երգերը, ինչպէս նաեւ այլ որոշ գործեր եւս, առանց մէջ առաջին դաշնամուրի քոնչերթօն կատարուած է եւրոպական բեմերու վրայ եւ ձայնագրուած է ձայնասփիւռներու մէջ, այնուհանդերձ ան գրկուած է ազգային լայն լսարանէ եւ մասնագէտ արուեստակիցներու խորհուրդներէն ու քաջալերումէ: Արտասահմանի պայմաններուն մէջ դժուարութիւններէն մէկն ալ անշուշտ հրատարակուելու հնարաւորութիւններուն խիստ սահմանափակութիւնն է: Բայց այս բոլորէն, Գոհարիկ Ղազարոսեան, եռանդուն եւ արգասաւոր ստեղծագործական աշխատանք տարած է, հետզհետէ ընդարձակած է, հարստացուցած եւ բովանդակալից դարձած է անոր ստեղծագործութիւններու մատենագրանը:

1961–ին Փոլլանի մէջ կայացած միջազգային երգահանային մրցումին, Ղազարոսեան մասնակցեցաւ իր յօրինած ջութակի եւ դաշնամուրի «Ցաւխոենական Շարժում»ով:

Գոհարիկ Ղազարոսեան կը կատարէր եւրոպական դասական գործեր Կոմիտաս եւ իր ուրիշ կտորները: Այն ժամանակ ան մեզի երեւաց որպէս հաստատուն, ամուր թեքնիք ունեցող դաշնակահարուհի, հեռու վիրթիւոզական արտաքին փայլերէն, սակայն հարուստ ներքին երաժշտութեամբ: Անոր նուագը բաւական զգացական էր, բայց ազնուօրէն զուսպ տրամաբանուած ոճի նուրբ զգացումով:

Գոհարիկ Ղազարոսեան իր համերգային գործունէութեան սկսած է Պոլսէն, եւ 1947–ին պարբերաբար հանդէս եկած է Եւրոպայի տարբեր քաղաքներու եւ Ամերիկայի, Լոնտոն, Փարիզ, Նիս, Ժընեւ, Պեռն, Ցիւրիխ, Նիւ-Եորք, Պրուքլին, եւայլն:

Մենահամերգներէ զատ ան նուագած է նաեւ նշանաւոր նուագախումբերու հետ, օրինակ Լամուրէի նուագախումբին հետ, եւրոպական մեր ձայնասփիւռներուն մէջ (Վիէննա, Ցիւրիխ, Փարիզ) անոր նուագը ձայնագրուած է:

Գոհարիկ Ղազարոսեանի դաշնակի երգացանկը շատ ընդարձակ է ընդգրկելով եւրոպական հին վարպետներէն մինչեւ մեր ժամանակակիցները: Պատահաբար, մեր ձեռքը ինկաւ Բառնէկի Հոլի 1948 Յունուար 30–ին գրի առած եւ անոր համերգին մասին Նիւ – Եորքի Թերթերէն մէկուն հրատարակած գնահատականը, որուն մէջ մեծ գովեստով կ՚արտայայտուի անոր գործերուն եւ արժանիքին մասին:

Ահա այդ համերգին յայտագիրը – Հէնտըլ, Պրահմսի եւ Շումանի վարիասիոնները, Լիստ՝ Մեֆիսթօ Վալս, Կոմիտաս Ալան Յովհաննէս եւ Ղազարոսեան: Երգահանային ոճերու այս բազմազանութիւնը իւրայատուկ է Գոհարիկ Ղազարոսեանի բոլոր համերգներուն:

Ան նոյնիսկ կազմած է իր երգացանկի քանիեչորս տարբեր յայտագիրներ, ամէն մէկը հնագոյն վարպետներու միջեւ մեր ժամանակակիցները ընդգրկող բազմաթիւ ստեղծագործութիւններով:

Իր համերգներուն մէջ Ղազարոսեան միշտ կը սատարէ նաեւ հայ երաժշտութեան գործին:

Պոլսոյ մէջ Գոհարիկ Ղազարոսեան ճանչցուած է որպէս փորձառու եւ լաւագոյն դաշնակահարուհի, ինչպէս նաեւ նուագած է Եւրոպայի զանազան արուեստագէտներու հետ:

Ան զբաղած է նաեւ երաժշտական մանկավարժական աշխատանքներով: «Շրջապատուած եմ աշակերտներով, մեծէն մինչեւ փոքրը, բոլորը եկան»: Ընդհանրապէս Ղազարոսեան մօտիկ եղած է Պոլսահայութեան ազգային — մշակութային կեանքին: Մասնակցած է Սանուց Միութիւններու միջոցառումներուն եւ երեւան եկած է միշտ որպէս նախաձեռնող: Երաժշտական հարցերու շուրջ ան պարբերաբար գրած է պոլսահայ մամուլին մէջ:

«Մարմարա»

[illegible]

Նախաձեռնութեամբ Գերմանիոյ Հայկական ուսումնասիրութեան հիմնարկին Գոխումի քաղաքապետական Թանգարանին մէջ Փետրուար 6 – Մարտ 20 կը ցուցադրուին Հերման Վահրամեանի գործերու հաւաքածոն (1973 — 1988) — գծագրութիւն, քանդակագործութիւն, գծանըկար —:

Հերման Վահրամեան ծանօթ անուն մըն է հայ գաղութներու, ըլլալով ԻՔՈՄ–ի գլխաւոր կազմակերպիչը: Ան ծնած է 1939–ին Թեհրան, 1960–էն ի վեր կ՚ապրի Միլանօ. ճարտարապետութեան իր ուսումէն ետք զբաղած է առհասարակ արուեստի մարզով:

Հերման Վահրամեանի գործերը կ՚արտայայտեն հայկական ինքնութիւն մը, որու բաղադրիչ տարրերն են հայկական խոյանական եւ արեւմտեան ազդեցութիւնները: Ան գիտէ լաւագոյն կերպով համադրել այս երեք մշակոյթէն իրեն փոխանցուած ոճերը:

Ներկայիս, իր գլխաւոր գործունէութիւնը կը կազմէ հրատարակչական մարզը. իր կարեւոր բաժինը ունի հայկական ճարտարապետական յուշարձաններու շարքի պատրաստութեան մէջ: Կատարած է նաեւ բազմաթիւ հատորներու ձեւաւորումը:

Ցուցահանդէսին բացումը կը կատարուի Փետրուար 6, ժամը 17–ին, մասնակցութեամբ Ջութակահար Արա Մալիքեանի:

ՀԱՅՑ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԴԵՐԸ ՆԵՐԿԱՅԻՍ ՍՓԻՒՌՔԻ ՄԷՋ

«Ս. Խաչ Դպրեվանքի գոյութիւնը տեւականացնելու եւ համագործակցութեան Միութեան» Փարիզի շրջանի մասնաճիւղին վերոյիշեալ նիւթին շուրջ յայտարարած բանախօսութիւնը տեղի ունեցաւ Յունուար 22–ի երեկոյեան, Իսի – լէ – Մուլինոյի Ֆրէնկեան Մշակութային սրահին մէջ:

Ուրախութեամբ պէտք է արձանագրել թէ, ընդարձակ սրահը ամբողջութեամբ լեցուն էր:

Պարտաճանաչ նախկին Դպրեվանքցիներ, ոչ միայն Ֆրանսայի զանազան քաղաքներէն, այլ նաեւ Գերմանիայէն փութացած էին, ներկայ գտնուիլ այս շահեկան բանախօսութեան: Վարչական Նշան Քայհանի ու ատենապետ՝ Սարգիս Զէյլիքի ծանօթացման ու շնորհակալութեան խօսքերէն յետոյ, խօսք տրուեցաւ Գարեգին Վարդապետ Պէքճեանի:

Ան՝ նախ անդրադարձաւ, իրենց միութեան նաշնակալից անունին:

Մենք կը կարծենք թէ, Սփիւռքի մէջ միութիւններ, նոյնիսկ մեր եկեղեցիները յաջողութիւններ, մեծ գործեր արձանագրելու համար, պարտաւոր են համագործակցիլ քոյր միութիւններու կամ նուիրեալ ազգայիններու հետ:

Այս գիտակցութեամբ ու հաւատքով է որ մեր Սանուցին անուան կցեցինք նաեւ «Համագործակցութեան» անունը: Այս լուսաբանութիւնէն յետոյ, անդրադարձաւ Սուրբ Խաչ Դպրեվանքի հիմնարկութեան պարագաներուն:

Երբ Թրքահայերը, պատրիարքական ընտրութեան համար դիմեցին Արմաշի Դպրեվանքի վերջին արժանաւոր շրջանաւարտներէն՝ Գարեգին Արք. Խաչատուրեանի, Ան՝ սիրով ընդունեցաւ պատուաբեր առաջարկը, բայց դժուարին պայման մը դրաւ, նախ դպրեվանք մը բանալ, արժանաւոր կղերականներ եւ ուսուցիչներ պատրաստելու համար: Շնորհիւ նորընտիր պատրիարքին եւ իր շուրջիններուն խոր հաւատքին, անխորտակ կամքին ու անվերջանալի դիմումներուն, Կարելի եղաւ վերջապէս 1953–ին Սկիւտարի մէջ հիմնել Ս. Խաչ Դպրեվանքը: Գաւառէն բազմաթիւ ուսանողներ փութացին արձանագրուիլ. բառ մը հայերէն չգիտցող այս ուսանողները, ոչ միայն սորվեցան իրենց մայրենի լեզուին, այլ նաեւ յաջողեցան պատուաբեր դիրքերու հասնիլ, դառնալով ուսուցիչ, կղերական, կամ ծանօթ դէմքեր ամէն մարզի մէջ:

Բայց այս արտօնութիւնը միայն քանի մը տարի տեւեց եւ այսօր կարելի չէ դպրեվանքի մէջ կղերականներ պատրաստել, այնուհանդերձ վարժարանը իր գոյութիւնը կը պահէ 105 աշակերտներով իբրեւ լիսէ կարելիութեան սահմաններուն մէջ, այլ դասերու կարգին, կ՚ուսուցանէ նաեւ մայրենի լեզուն:

Անհրաժեշտ նկատուած այս նախաբանէն յետոյ, բանախօս Վարդապետը, անցաւ բուն նիւթին ու պարզեց իր տեսակէտները:

Գրիգոր Լուսաւորիչ, Հայոց աշխարհը քրիստոնեայ դարձնելու առաքելութեան մէջ կատարելապէս յաջողեցաւ. մեր եկեղեցին, դարերու ընթացքին մշակութային մարզերու մէջ մեծ ծառայութիւններ մատուցած է, հայ եկեղեցին, եղած է գոյատեւման բերդ, մշակոյթի կեդրոն: Մեր նախնիքները միայն երեք տեսգերական ժողովներու մասնակցած են, խուսափած այլ ժողովներէ, հեռու պահելու համար մեր ժողովուրդը, անտեղի, ամուլ վէճերէ ու այս ձեւով յաջողած, պահել ազգային դիմագիծը եւ ժողովրդական բնոյթը:

Բայց կ՚ուզենք անկեղծ ըլլալ Գրիգոր Լուսաւորիչ իր անփոխարինելի ծառայութիւններու կարգին, մեծ սխալ մը գործած է, մեհեաններու քանդումին հետ փճացնելով, այն ձեռագիրները, փաստաթուղթերը, որոնք մեզի ցոյց պիտի տային մեր նախնիքներու քաղաքակրթական արժէքները: Հրաշքով փրկուած քանի մը գրական պատառիկներ, կամ Գառնիի տաճարը, շատ բան կ՚ապացուցանեն Հայերու նախաքրիստոնէական քաղաքակրթութեան մասին: Ամէն՝ պարագայի տակ հայ եկեղեցւոյ ծառայութիւնները, մեր մշակոյթին ու ժողովուրդին, մասամբ մոռցնել տուած են Գրիգոր Լուսաւորչի հասցուցած այս վնասը:

1915–էն եւ այլ արտագաղթերէ յետոյ, երբ Սփիւռքը ցաւալի իրողութիւն մը դարձաւ Եկեղեցւոյ դերը տկարացաւ:

Այսօր Եկեղեցին, տկար է դիմագրաւելու համար մեր ժողովուրդին հետզհետէ աճեցող պահանջքները:

Մեզի յաճախ եւ իրաւցի կերպով կը քննադատեն թէ արժանաւոր կղերականներ չունինք, ընդհանրապէս ճիշդ են այս դիտողութիւնները:

Մեր նախնիքները իրենց խոր հաւատքով, Նարեկները առանց կարդալու իրենց բարձերուն տակ կը պահէին, այսօր Նարեկը աշխարհաբարի թարգմանուած է:

Դժբախտաբար հակառակ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին հաստատումներուն մեր ժողովուրդը տակաւին չէ իւրացուցած Սփիւռքի գոյութիւնը եւ իրականութիւնը: Եթէ հաւատայինք, այս անվիճելի իրողութեան, պարտաւոր պիտի ըլլայինք համապատասխան միջոցներ որոնել:

Այսօր, արդեօք Ֆրանսայի բազմաթիւ եկեղեցիներուն մէջ ունի՞նք եկեղեցականներ, որոնք հոս ծնած ըլլան եւ ուզեն կղերական դառնալ, կամ Հայերէնի ուսուցիչ:

Ճիշդ է այսօր տակաւին, Միջին – Արեւելքէն մասամբ կը գոհացնենք այս մեր պահանջքները: Մօտաւոր անցեալին, Եկեղեցիներու պարտականութիւններուն մաս կը կազմէր նաեւ վարժարաններ բանալը: Բայց այսօր դժուար է այս բոլորին իրագործումը: Բարեբախտաբար այժմ գոյութիւն ունին, բազմաթիւ մշակութային միութիւններ ու կազմակերպութիւններ, որոնք կրնան վարժարաններ բանալու հոգը ստանձնել: Շատ ճիշդ ու հաճելի պիտի ըլլար, եթէ մեր արժանաւոր ազգայինները համախմբուէին մեր եկեղեցիներուն շուրջ, որպէսզի աւելի նուիրումով իրեն վիճակուած պարտականութիւնները կատարէ:

Ս. Խաչ Դպրեվանքի հասցուցած այս արժանաւոր կղերականը, որ իր նիւթը խորապէս ուսումնասիրած էր եւ այնքան հմտութեամբ ու համոզիչ փաստերով ներկայացուցած հանրութեան, չուզեց երկար խօսիլ, օգտակար նկատեց ներկաներուն տեսակէտները ու առաջարկները լսել այս հրատապ հարցի մասին:

Այս եզակի պատեհութիւնէն օգտուող բազմաթիւ ներկաներ, աւելի քան մէկ ժամ հարցումներ ուղղեցին, լուսաբանութիւններ խնդրեցին, կամ թելադրութիւններ ըրին:

Պէտք է խոստովանիլ թէ, դժբախտաբար այս հարցումներուն մէջ կային, անտեղի կարգ մը հարցումներ:

Սակայն անկարելի է յուզումով չվերյիշել, Դպրեվանքցիներու ազնիւ հրապարակային վերաբերմունքը մեր պատրիարք հօր հանդէպ: Անոնք՝ իրենց երախտագիտութիւնը յայտնեցին սա բառերով. – «Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք Շնորհք Արք. Գալուստեան, երկնային պարգեւ մըն է Թրքահայութեան համար»:

Մեզի հաճոյք պատճառեց նաեւ այն իրողութիւնը թէ, բոլոր հարցումները ու պատասխանները կատարուեցան մայրենի լեզուով:

Գարեգին Վարդապետ, յաջողեցաւ բոլոր հարցումներուն գոհացուցիչ պատասխաններ տալ, մասնաւորաբար յոյս յայտնելով թէ, ի վերջոյ ողջմտութիւնը պիտի յաղթանակէ եւ Վազգէն Կաթողիկոսին կողմէ պատրաստուած նոր Սահմանադրութիւնը պիտի վաւերացուի բոլորին կողմէ եւ այս ձեւով նոր կարելիութիւններ պիտի ստեղծուին մեր համայնքին ու եկեղեցիներուն համար:

Ջերմօրէն կը շնորհաւորենք Դպրեվանքցիները ու դասախօս Վարդապետը, իրենց յաջող երեկոյթին համար, սպասելով նոր ձեռնարկներու:

ՏԻԳՐԱՆ ՊԱԼԵԱՆ

(Շար. Ա. էջէն)

Մեսրոպ Եպիսկ. խակոյն խորհրդակցած է պատրիարքարանի իրաւագէտներուն հետ եւ որոշուած է որ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի կողմէ խակոյն դատ բացուի Նայեաս երգչախումբի անդամներուն եւ անոնց բանբերներէն՝ Վահրամ Քիւրքեափճըլի դէմ:

«Հիւրրիյէթ» եւ «Սապահ» թերթերու մէջ Նայեաս կոչուած նուագախումբին անդամներուն կողմէ Մեսրոպ Եպիսկ.ի եւ Պատրիարքարանի դէմ բացուած պայքարին իբր պատասխան, Յունուար 23, Շաբաթ, կէսօրէ վերջ Պատրիարքարանին մէջ սարքուած էր մամլոյ ասուլիս մը, որու ներկայ գտնուեցան «Հիւրրիյէթ»ի, «Թէրճիւմանի»ի, «Միլլիյէթ»ի, «Կիւնայտըն»ի, «Ճումհուրիյէթ»ի թղթակիցներն ու Անատոլու Գործակալութեան ներկայացուցիչը: Ներկայ էր նաեւ «Մարմարա»ի աշխատակիցը: Մամլոյ ասուլիսին բացակայ էր «Սապահ» թերթի թղթակիցը, որ սակայն իրիկունը փութաց Պատրիարքարան եւ ստացաւ Մեսրոպ Եպիսկ.ի գրաւոր հերքումը:

Մեսրոպ Եպիսկ. պատրաստած էր գրաւոր պատճէն մը, զոր կարդաց հրաւիրեալ թղթակիցներուն: Ան կը հերքէր այն լուրը որ հրատարակուած էր: Պատրիարքարանը հայ մամուլի մէջ տրուած ծանուցումէ մըն է որ տեղեակ դարձած էր որ Նայեաս նուագախումբը նուագահանդէս մը պիտի սարքէր: Ոչ Պատրիարքարանը, ոչ ալ ժողովուրդը լուր ունէր որ այս համերգին հասոյթը պիտի յատկացուէր ԱՍԱԼԱ–ի կողմէ սպաննուած թուրք դիւանագէտներու ընտանիքներուն: Այս կէտն ալ սուտ էր, քանի որ եթէ այդպէս ըլլար, գրուած կ՚ըլլար տոմսակներուն վրայ եւ ծանուցումներուն մէջ: Հայ մամուլն ալ տեղեակ պահուած կ՚ըլլար:

Մեսրոպ Եպիսկ. ապա հաստատեց թէ Թրքահայ համայնքը միշտ հաւատարիմ է այս երկրին եւ ի՛նչպէս կը մոռցուի թէ Թրքահայոց Պատրիարքը յաճախ պախարակած է միջազգային ահաբեկչութեան բիրտ արարքները: Մեզ որ կարդ մը չըրջանակներ արտասահմանի ահաբեկիչներուն միջեւ ալ կռիւ ու պառակտում ցոյցնել Թրքական ժողովուրդին վրայ, բայց այսպիսի անիրական պնդումներ վընասակար են եւ ոչինչի կը ծառայեն եթէ ոչ պառակտելու՝ համաքականութիւնը:

Մեսրոպ Եպիսկ. ապա ճշդեց հետեւեալ կէտերը. – Նայեաս երգչախումբը բաւական ատեն իր փորձերը կատարեց Պէյօղլուի սրահին մէջ: Բայց Թաղական Խորհուրդը մեզի տեղեկացուց որ Նայեասի անդամները սրահին նստարանները տեղէն քակած են, դաշնակը գործածուած է շատ անխնամ կերպով, եւ Նայեասի անդամներուն միջեւ ալ կռիւ ու պառակտում կայ: Այս խումբը արդէն կապուած չէ որեւէ երգչախումբի եւ դպրոց դասու, ուստի վաւերացուած չէ, եւ օրինական չի նկատուիր: Բացի ատկէ, տեղեկացուած է որ Նայեաս երգչախումբը անցած է տիրապետութեանը տակ ոչ հայ հոգեկան հիւանդի մը, որ միշտ ինքինքը կը ներկայացնէ իբրեւ ՄԻԹ–ի մարդը եւ որ տէրն է գրօսաշրջական ընկերութեան մը, որ այժմ փակուած է Պետութիւնը չորթած ըլլալուն համար: Որովհետեւ այդ անձին դէմ դատեր բացած ենք, առ այժմ անպատեհ է անոր անունը հրապարակել: Բոլոր այս պատճառներով Պէյօղլուի Թաղային Խորհուրդը դադրեցուցած է այս նուագախումբը հիւրընկալել Պէյօղլուի սրահին մէջ:

Մեսրոպ Եպիսկ., ապա հերքեց նաեւ այն պնդումը թէ ինք մէկ եկեղեցիէն միւսը չրջելով քարոզած է նուագախումբին դէմ: Եկեղեցւոյ մէջ արգիլուած է ոչ կրօնական նիւթերու մասին քարոզել: Մընաց որ եկեղեցին վերջին տարուան մէջ ոչ մէկը բանադրած է եւ բանադրելու պարտականութիւնն ալ կրօնական ժողովին կը պատկանի:

Մեսրոպ Եպիսկ. պատասխանեց այլ պնդումներու ալ եւ յիշեցուց որ ինք երբեք չէ աշակերտած Երուսաղէմի Դպրեվանքին, ուստի չի կրնար հոնկէ վտարուած ըլլալ իր անյաջողութեան համար: Ինչ մեզ որ Թուրքիոյ մէջ հայ եկեղեցական հասցնելու վարժարան մը չկայ եւ աստուածաբանութիւն կարդալ փափաքողները կը ստիպուին արտասահման երթալ, ըստ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի:

Մեսրոպ Եպիսկոպոսի այս յայտարարութիւններէն վերջ թղթակիցները ուղղեցին զանազան հարցումներ, որոնց շատ տեղին պատասխաններ տուաւ Մեսրոպ Եպիսկոպոս:

Մեսրոպ Եպիսկոպոսի սարքած մամլոյ ասուլիսին արձագանգ հանդիսացած էին նախ երկու նախայարձակ թերթերը, «Հիւրրիյէթ» եւ «Սապահ», թէեւ բաւականաչափ յստակ չէր իրենց հրատարակութիւնը, բայց կերպով մը արձագանգ հանդիսացած էին Մեսրոպ Եպիսկոպոսի ինքնապաշտպանութեան: «Ճումհուրիյէթ» թերթն ալ տուած էր Մեսրոպ Եպիսկոպոսի ինքնապաշտպանութիւնը, զուսպ բայց գոհացուցիչ տողերով, հրատարակելով նաեւ Եպիսկոպոսի մէկ լուսանկարը:

***

Յունուար 27–ի «Մարմարա»ն կը տեղեկացնէ թէ նախորդ օրն ալ, «Թիւրքիյէ» թերթն է որ «Պատրիարքարանէն ճնշում» խորագրուած յօդուածով մը կը յարձակի Պատրիարքին վրայ, նոյն հարցին կապակցութեամբ:

***

Այս ամբողջը այն տպաւորութիւնը կը թողու որ Մեսրոպ Եպիսկոպոս քաւութեան նոխազ կը ծառայէ եւ Թուրքերուն բուն թիրախը Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանն է:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՔԼԵՐՄՈՆ – ՖԵՌԱՆ. – Տէր եւ Տիկին Միշէլ եւ Սոնիա Սոնեըի իրենց սիրելի ծնողաց՝ Զաքար Զաքարեանի մահուան 15–րդ եւ մօր՝ Մարի Զաքարեանի մահուան 9–րդ տարելիցներուն ի յիշատակ 500 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

***

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Տէր եւ Տիկին Կարօ Սարեան վավա խաչատուրեանի և Նուարդ Ասլանեանի մահուան 4–րդ տարելիցին առթիւ 400 Ֆր. կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

***

Տիկին Ալիս Պիւլկիւրեան իր ծնողաց՝ Արմաւենի Յարութիւնեանի մահուան 20րդ եւ Սահակ Յարութիւնեանի 15–րդ տարելիցներուն ի յիշատակ 200 Ֆր. կը նուիրէ անոնց շատ սիրելի «Յառաջ»ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն – Թ՚Անթուանի Ս. Թադէոս Եկեղեցւոյ Թաղականութիւնը ստացած է հետեւեալ նուէրները. –

Յարութիւն Թորոսեանի թաղման առթիւ՝ Մարգրիտ Թորոսեան 200 Ֆր., Գալուստ Գալըճեան 100 Ֆր.:

Յարութիւն Սորճեանի թաղման առթիւ՝ Ստեփան Մնակեան, Մկրտիչ Քէշիշեան, Եղիա Սորճեան, Պեռնար Սորճըեան, Մարգօ եւ Ազատուհի Սորճեան, Յարութիւն Պըճըրեան, Սիմոն Մատենեան 100–ական Ֆր., Կարապետ Քերիմեան, Գրիգոր Գոստիքեան 50–ական Ֆր.:

***

Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացաւ հետեւեալ նուիրատուութիւնները. – Տէր եւ Տիկին Ծատուրեանէ 2000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արման Նշանեանէ 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Սինանեանէ 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Միշէլ Աւետիսեանէ 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Էմիլ Զարչափճեանէ 500 Ֆր., Արթենիկ Փափազեանի մահուան առթիւ փոխան ծաղկեպսակի Տէր եւ Տիկին Օննիկ Ագգաչեանէ 200 Ֆր.:

Արթենիկ Փափազեանի մահուան առթիւ վարչութիւնը ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները փոխան ծաղկեպսակի, (ի նպաստ Լիբանանի հայ դպրոցականներու). – Տէր եւ Տիկին Կրէկուար Զօրթեան (Վիլըքըն) 1000 Ֆր., Պր. Թօրանեան (Փարիզ) 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Խաչատուրեան (Վիլըքըն) 200 Ֆր., Պր. Զօրթեան – Ճիմճեան (Վալանս) 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յակոբ Յակոբեան (Ալֆորվիլ) 500 Ֆր.:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ԱԼՖՈՐՎԻԼ. – Օր. Օհանեան 200 Ֆր.:

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Տիկին Ազատուհի Տիրատուրեան 100 Ֆր.:

VALENCE

RADIO A

La section ARTIVA de la Croix Bleue de Valence animera deux émissions sur «*Radio A*» SPECIALE ENFANTS DU LIBAN.

Le Dimanche 7 février de 9h30 à 13h
Le Dimanche 14 février de 9h30 à 13h
Avec la participation de nombreux invités.
Nous comptons sur la solidarité des communautés arméniennes de Valence, Romans et les environs.

ԼԻՈՆԱՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
CERCLE LYONNAIS
DES FEMMES ARMENIENNES

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

երգահան եւ խմբավար՝

Գուրգէն Ալէմշահ-ի

մահուան 40–ամեակի առթիւ:

կը բանախօսէ՝
ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆ
երգահան — խմբավար՝
«Սիփան — Կոմիտաս» երգչախումբի

Ուրբաթ, Փետ. 5,
երեկոյեան ժամը 8·30–ին
Ազգային Տան սրահին մէջ

Ալէմշահի կենսագրական գիծերը եւ իր գործերէն ունկնդրութիւններ Հայկական երաժշտութեան գեղագիտական սկզբունքներուն առընչուող հարցեր:

Dans la Grande Salle
de l'Espace Arménien
40, rue d'Arménie
69003 Lyon

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Պանեէօ – Բաշանի Հ. Իսահակեան մասնաճիւղի պարահանդէսը
– ՄԱՐՏ — 19 –

***

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Յաղթական Հերոսամարտի 73րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը Մարտ 27–ին:

Ի ՆՊԱՍՏ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Տիկին Ա. Տիրատուրեան 200 Ֆր. կը նուիրէ (ստանալ «Յառաջ»էն):

ԱԷՆ – Թ՚ԷԹԻԷՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Փետրուար 7, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10·30–ին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ

ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

ՆԱՒԱՍԱՐԴ

Պարախումբը
Մարսէյլի մէջ

ՄԱՐՏ 12ին, ԺԱՄԸ 20·30ԻՆ
OPERA

նախաձեռնութեամբ
ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՄԱՐՍԷՅԼ ՔԱՂԱՔԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻՆ

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՁԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀՐԱՒԷՐ, ԹՌՈՒՑԻԿ, ՏՈՄՍ ԿԱՄ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ (ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ, ՆԱՄԱԿԻ ԹՈՒՂԹ, ՊԱՀԱՐԱՆ, ԵՒԱՅԼՆ)

FAIRE-PART DE MARIAGE, BILLETS, PROSPECTUS, DIVERS TRAVAUX DE VILLE (TÊTE-DE-LETTRE, FACTURES, ENVELOPPES, ETC.)

«ՅԱՌԱՋ — HARATCH»
83, RUE D'HAUTEVILLE - 75010 PARIS

LES APRES-MIDI, DE 14 à 18 h. 30 SAUF SAMEDI ET DIMANCHE

ԴԻՄԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ, ԺԱՄԸ 14.00 - 18.30 ԲԱՑԻ ՇԱԲԱԹ ԵՒ ԿԻՐԱԿԻԷ

Խնամուած աշխատանք — Travail soigné

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
3

MERCREDI
3 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.675 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.675

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԱԼԵՆԿՈՎ, Սթալինի վերջին ընկերներէն մէկը, մեռած է Յունուար 14-ին, 86 տարեկանին եւ թաղուած Յունուար 19-ին, բայց լուրը նոր հրապարակուեցաւ: Գրեթէ մոռցուած դէմք մըն է, որ կ'անհետանայ, հակառակ անոր որ կարեւոր դեր խաղացած է խորհրդային ղեկավարութեան մէջ: 1952-ին, Սթալին չի յաջողիր արգելք հանդիսանալ որ Մալենկով կուսակցութեան թիւ 2-ը դառնայ եւ անմիջապէս կը դադրին մաքրագործումները: Քիչ ետք, Սթալին կը մեռնի, ու Մալենկով թիւ մէկի կը վերածուի, բայց կարճ ժամանակի համար միայն: Բերիայի հետ, ինք ալ կը հեռացուի ի նպաստ Խրուշչեւի: Դատնացած, Մալենկով այլեւս չի յաջողիր տեղ մը գրաւել, հակառակ իր փորձերուն եւ 1957-ին կուսակցութենէն ալ կը հեռացուի:

ԼԱ ՌՈՇԷԼԻ մէջ տեղի ունեցաւ ՖԷՆ-ի (Ազգ· Կրթութեան Դաշնակցութիւն, մօտ ընկերվարական կուսակցութեան) 35-րդ համագումարը, որու ընթացքին կրկին խնդրոյ առարկայ եղաւ ազատ դպրոցներու հարցը: Նոր ընդհ· քարտուղարին համար՝ «ընդունելի չէ որ Պետութիւնը հանրային դրամ յատկացնէ կաթողիկէ դպրոցին»: Կը մերժէ սակայն վերարծարծել «դպրոցական պատերազմը», բայց կը յիշեցնէ 1905 Դեկտեմբեր 9-ի օրէնքը Պետութեան եւ Եկեղեցւոյ բաժանման վերաբերեալ, չեչտելու համար որ «կաթողիկէ դպրոցը չի կրնար յարգելով անոնց խիղճը, ընդունիլ փոքրիկ բողոքականներ, փոքրիկ մահմետականներ, փոքրիկ բուտտայականներ, փոքրիկ Հրեաներ, ազատ-մտածողներ, քանի որ իր առաքելութիւնն է զանոնք Աւետարանել եւ մկրտել»: ՖԷՆ-ը, 1981-էն ի վեր, տարեկան 1·5% կը կորսնցնէ իր անդամներէն, այսինքն 500 հազար անդամատեարէ, տասը տարի առաջ, այսօր կը խոստովանի թէ անոնց թիւը 395 հազար է: Համագումարը ճշդեց նաեւ թէ քուէարկութեան հրահանգ պիտի չտայ, այլ թելադրէ որ իւրաքանչիւրը քուէարկէ ըստ դաշնակցութեան գլխաւոր դիրքորոշումներուն եւ թեկնածուներու յանձնառութեանց կրթական հարցին կապակցութեամբ:

ԺԻՒՔԷՆ հիւրն էր «Ճշմարտութեան ժամ»ուն, Երկուշաբթի իրիկուն: Համայնավար այլախոհը, խորքին մէջ, մասնաւոր նորութիւն մը չըբերաւ իբրեւ ծրագիր, նախագահական թեկնածուի մը համար: Կը թուի թէ աւելի ըսելիք ունէր ն'րոր, երբ 35 տարի կուսակցութեան մէջ էր եւ չէր կրնար ուզածը ըսել, քան հիմա, որ ազատ է, բայց ըսելիք չունի: Կը խորհի թէ 500 ստորագրութիւններէ աւելի պիտի կրնայ ժողվել, որպէսզի թեկնածութիւնը կարենայ դնել: Կ'ըսէ թէ ձախի մօտ, թշնամի չունի: Կ'ուզէ որ գաղթողները քուէի իրաւունք ունենան: «Իւմանիթէ»ի համար «ընկերվարական պիս» թեկնածու մըն է, տեսակ մը փաչուորք (զանազան կողմերու իրարու փակցնել ամբողջութիւն մը կազմելու համար) է: Ամէն պարագայի մէջ, ընդհանուր ձեւով բաւական տափակ էր եւ անհանդիսատ: Զեր կրնար մանաւանդ, որբամարտնական արդարացում մը տալ 35 տարուան չարքային իր անցեալին մասին: Քիչ մը շատ է 35 տարին, անդրադառնալու համար որ իր կուսակցութիւնը սխալած է...:

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՈՆԵԱՔԻ ամէնէն մեծ վարկ վայելող տուներէն մէկը՝ Մարթէլ ընկերութիւնը քանատական ընկերութեան մը ձեռքն անցաւ, մէկուկէս ամսուան բանակցութիւններէ ետք: Սիկրամ, քանատական ընկերութիւնը այս գնումին համար իբրեւ մրցակից ունէր անգլիական տուն մը, բայց գնումի հանրային իր առաջարկը (ՕՓԱ) բարձրացնելով 5·25 միլիառ ֆրանքի, Սիկրամ յաղթեց:

ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ մէջ, գիները այնպիսի յաւելումներ կրեցին եւ պիտի կրեն, որ տնտեսականութիւնը այժմէն իսկ միջոցներ ձեռք կ'առնէ զսպելու համար զանգուածային ցոյցերը: Կազ-ելեկտրականութիւն 100% յաւելում կը կրեն, ածուխը՝ 200%, մինչ աշխատավարձքերը 19 տոլար ամսական յաւելում պիտի կրեն, այսինքն հազիւ 20%: Միջին աշխատավարձքը 94 տոլարի կը հասնի, այսինքն՝ մօտ 550 Ֆ·:

ՓՈԽԱՆ ՏՈՄՍԻ

ՆՈՒԻՐԵԱԼ ՂԵԿԱՎԱՐԻ ԾԱՐԱՒՈՎ

Ֆրանսայի հրեայ համայնքը, Յունուար մէկէն սկսեալ նոր Ռաբունապետ մը ունեցաւ՝ յանձին Ժօ Սիթրիւքի:

Ծնած՝ Թունուզ, 43 տարիներ առաջ, ան այսպէս կը դառնայ արեւմտեան-Եւրոպայի ամենամեծ, աւելի քան՝ 700·000 հոգիի, հոգեւոր պետը:

Ատեն մը Ալզաս պաշտօնավարելէ վերջ, Ժօ Սիթրիւք կը հրաւիրուի Մարսէյլ, ուր պիտի մնայ 12 տարիներ:

Երբ 1974-ին այս քաղաքը կը ժամանէ, տեղւոյն հրեայ համայնքը կը հաշուէր մօտ՝ 70·000 անդամ, որոնցմէ 65·000-ը հիւսիսային-Ափրիկէէն նոր գաղթածներ... Կացութիւնը շատ բարդ է· տեղւոյն հին համայնքը, դժուարութեամբ կ'ընդունի նոր հասած իր կրօնակիցները· բեռը ծանր է նշանակուած առաջնորդին համար· բայց իր կոչումին գիտակից, ան չուտով գործի կը լծուի եւ կարճ ժամանակուան մէջ կը յաջողի գաղութին դիմագիծը փոխել:

Նախ կը հիմնէ թերթ մը՝ «Habone» (Կերտողը), ուր կը պարզէ իր տեսակէտները: Ապա կը վերանորոգէ կրօնական արարողութիւնը, ջնջելով յոռի բարքերը եւ չքեղութիւնները, որոնք կը տիրէին քիչ մը ամէնուրեք: Նոյն ատեն, նոր թափ կուտայ ուսեստեղէնի աւանդութիւններուն մասնաւոր մասնաճառատուներու թիւը հասցնելով 22-ի (մէկի փոխարէն): Բայց Ժօ Սիթրիւքի ամենակարեւոր ներդրումը կը վերաբերի հրեայ դպրոցին: Ան խակական դպրոցական արշաւի մը կը ձեռնարկէ, եւ տասներկու տարիներու մէջ Մարսէյլի հրեայ վարժարաններու աշակերտութեան թիւը 200-էն կը բարձրացնէ 1·500-ի:

Իսկ ի՞նչպէս կը ներկայանայ մեր դըպրոցական պատկերը այս նոյն քաղաքին մէջ: Մօտաւորապէս նոյն թիւը կազմող գաղութի մը համար (60·000), Հայերը 1975-ին ունէին միայն մէկ դպրոց (Անտրասա-Յղութեան Հայ Քոյրերու Վարժարանը)՝ 200 աշակերտներով, որոնցմէ 40-ը միայն Հայ: 1987-ին մայրապետներուն վարժարանէն զատ որ կը հաշուէր 80 հայ աշակերտ (250-ի վրայ), Մարսէյլ կայ երկրորդ ամէնօրեայ հայկական դպրոց մը՝ Համազգայինի վարժարանը, 120 աշակերտներով: Ընդհանուր գումար՝ 200:

Պատկերը յստակ է· մէկ կողմէն 1500 աշակերտ 25 տարուան գաղութի մը համար, իսկ միւս կողմէն 200 աշակերտ եւ 70 տարիներու պատմութիւն մը... Ինչո՞ւ այս մեծ տարբերութիւնը· ինչպէ՞ս բացատրել այսպիսի վիհ մը երկու գաղութներուն միջեւ: Ոմանք առարկեն որ պայմանները տարբեր են, եւ բաղդատութիւնները անկարելի: Բայց այս բացատրութիւնները մեզ չեն գոհացներ· մեր հարցումներուն միայն մէկ պատասխան կայ· ձեռնհաս ղեկավարի պակասէ կը տառապինք:

Այո, ստիպողաբար, մեզի պէտք են պատրաստուած անձնաւորութիւններ, որոնք գաղութին ղեկը ձեռք առած, կարենան ստանձնել բոլոր պատասխանատուութիւնները:

Մեզի պէտք են գիտակից դէմքեր, ընտրուած կանոնաւոր կերպով բոլոր Հայերուն կողմէ, մեր շահերը պաշտպանելու համար պատկան մարմիններուն առջեւ:

ԻԱ· դարուն սեմին, մեզի պէտք են նուիրեալ մարդիկ, յարգուած բոլորէն, մեր գաղութները նոր հիմերու վրայ դնելու համար:

Մեզի անհրաժեշտ են Ժօ Սիթրիւքներ...

ՀՐԱՅՐ

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻ ՄԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱԶԳ. ԿԱԶՄԻՆ ՄԷՋ

Սառոյցի վրայ հօքէյի պատանիներու (16-18 տարեկան) Եւրոպայի ախոյեանութիւնը, տեղի պիտի ունենայ Պրիանսոնի մէջ, Մարտ 25էն Ապրիլ 1: Ընտրուածոց մէջ «եան» մը, Սողոմոնեան՝ որ անդամ է Շամոնիի ակումբին:

Առաջին անգամն է որ հայ անունի մը կը հանդիպինք հօքէյի Ֆրանսայի ներկայացուցչական մէկ կազմին մէջ:

21-ՐԴ ՅԱԿՈԲԵԱՆ ՄՐՑԱՇԱՐՔԸ

Յարութիւն Յակոբեան ռումանահայ ներգաղթող մըն էր, շատոնց մահացած, որ 50-ական թուականներուն մեծ դեր ունեցած է Խորհրդային Միութեան մէջ սեղանի թենիսի զարգացման գծով: Եղած է երկրին ախոյեանը: Ամէն տարի, Հայաստանի մէջ, կը կազմակերպուի մրցաշարք մը անոր ի յիշատակ: Այս անգամ 21-րդն էր: Կը մասնակցին միւս հանրապետութիւններուն լաւագոյններէն շատեր:

Գլխաւոր մրցանակը, մանչերու մենախաղերուն մէջ շահած է երեւանցի՝ Բագրատ Ծզմաճեան: Աղջիկներու միջեւ առաջին եկած է Իրմա Աղամեանը:

Քանի մը տարիներ առաջ շատ փայլուն եւ յաճախ ներկայ եւրոպական մակարդակի վրայ (Խորհրդային Միութեան խումբերուն մէջ) Հայաստանի սեղանի թենիսը կորսնցնելու վրայ էր իր համբաւը: Թերեւս այս երկու երիտասարդները նոր թափ մը տան անոր:

ԵՈՒՐԻ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ Կ'ՈՒԶԷ ՍԷՈՒԼ ԵՐԹԱԼ ՈՒ ՄՐՑԻԼ

Եթէ պէտք է հաւատանք — եւ ինչո՞ւ չէ — «Հայաստանի Ֆիզկուլտուրնիկ» թերթին տուած տեղեկութիւններուն, Եուրի Վարդանեան կը պատրաստուի վերստին ելլել մրցահարթակի վրայ եւ կամք ունի մասնակցելու Սէուլի Ողիմպիականին:

Յիշենք որ քանի մը անգամներ աշխարհի ախոյեանի պատուանդանին վրայ բարձրացած լենինականցի ծանրամարտիկը քաշուած էր գործօն մարզական կեանքէ, աւելի քան երկու տարիէ ի վեր:

Իր վերջին պաշտօնական ելոյթը 1985 Օգոստոսին էր, Սթոքհոլմի մէջ՝ ուր անգամ մը եւս տիրացած էր աշխարհի ախոյեանի տիտղոսին 82·5 քիլօկրամ քաշային դասակարգին մէջ բարձրացնելով 397·5 քիլօկրամ: Անկէ ի վեր՝ ոչինչ:

Նշենք նաեւ որ այս դասակարգին աշխարհի մրցանիշը, 405 քիլօ, կը պատկանի միշտ Վարդանեանի: Այս արդիւնքը ձեռք բերած էր Վառնայի մէջ, 1984-ին: Եուրի Վարդանեան, զանազան դասակարգերու մէջ, 43 անգամներ Եւրոպայի ու աշխարհի մրցանիշ կոտրած է: Վերեւ յիշուածը միակն է որ կը մնայ տակաւին կանգուն:

Վարդանեան 32 տարեկան պիտի ըլլայ յառաջիկայ Յունիս 13-ին: Պիտի կրնա՞յ երկու երկար տարիներու ընդմիջումէն յետոյ, վերստին հասնիլ համաշխարհային մակարդակի այս մարզաձեւին մէջ՝ ուր բարձր կարգի երիտասարդ մարզիկներ չեն պակսիր: Մանաւանդ՝ Պուլկարներ: Դժուար է, մեզի համար, հեռուէնհեռու, հաւատալ այդ կարելիութեան: Եթէ հասնի, պիտի զարմացնէ շատեր:

Իրաւ է որ Եուրի Վարդանեան, անցեալին, յաճախ զարմացուցած է մարզասէրներն ու մասնագէտները իր ձեռք բերած, անկարելի նկատուած արդիւնքներով...

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՃԱՏՐԱԿ

ԱՇԽԱՐՀԻ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՒԱԿՆՈՐԴՆԵՐՈՒ ՄՐՑՈՒՄՆԵՐ ՔԱՆԱՏԱՅԻ ՄԷՋ

Սէն Ժան (Օթթաուա) տեղի ունեցող ճատրակի աշխարհի ախոյենութեան յաւակնորդներու 1/8 աւարտական մրցումներուն կը մասնակցին 14 վարպետներ: Անոնք՝ զոյգերու բաժնուած, 6 խաղերէ բաղկացած հանդիպումներով կը պայքարին քառորդ աւարտականի մասնակցելու իրաւունք ձեռք ձգելու համար: Այս 7 յաղթականներուն կը միանայ Անատոլի Կարբով եւ ութեակը կը բաժնուի զոյգերու, որոնք քիչ մը աւելի երկարատեւ մրցամարտերով կը շարունակեն պայքարը Գասպարովի մրցակիցը որոշելու համար 1990-ին տեղի ունենալիք ճատրակի «թագ»ի հանդիպումին:

Քանատայի մրցումներուն արդէն իսկ քառորդ աւարտականներուն մասնակցելու իրաւունք ստացած են Սփիլմէն (Անգլիա), Նայճէլ Շորթ (Անգլիա) եւ Արթուր Եուսուպով: Ռաֆայէլ Վահանեան-Լայոշ Պորտիշ (Հունգարիա) հինգ խաղէ ետք 2-3 արդիւնք ձեռք ձգած էին:

Քանատա որոշած է կազմակերպել նաեւ հեռաքըքրական մրցումներ եւ այլ միջոցառումներ, մասնաւորաբար կայծակնային խաղի աշխարհի ախոյենութիւն, որուն խոստացած են մասնակցիլ Գասպարով եւ Կարբով:

ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ ՀԱԼԷՊԻ ՀԱՅԿ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ

ԱԶԳ. ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐ
(ԷԼ ԷՄՃԷՏ)

Հալէպի մէջ ցայժմ գործող հայկական ամէնէն հին վարժարանն է Հայկազեանը, հիմնուած 1876-ին՝ իբրեւ Ներսէսեան վարժարան, նախաձեռնութեամբ օրուան առաջնորդական տեղապահ Յակոբ Ծ. Վրդ. Արսլանեանի:

Առաջին իսկ օրէն, այս ուսումնարանը ունեցած է աղջկանց եւ մանչերու առանձին բաժիններ: Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ կառուցուած քանի մը սենեակներ օգտագործուած են իբրեւ դասարան, պարփակելով 70 – 80 երկսեռ աշակերտներ: Աւելի ուշ, ազգապատկան մօտակայ շէնքեր դասարանի վերածուելով՝ կարելի եղած է ընդունիլ աւելի մեծ թիւով աշակերտներ:

Ներսէսեան վարժարանի առաջին տասնամեակի ուսուցիչներէն կը յիշատակուին Մեսրոպ քահանայ (տեսուչ՝ աղջկանց բաժնի), Մատթէոս Ա. քհնյ. (տեսուչ՝ մանչերու բաժնի), Գէորգ Կարապետեան, Առաքել Աճէմեան, Կարապետ Մանուկեան, Տիկին Վարդուհի Զօրեան, Աւետիս Ֆէթթէլեան, Սահակ քահանայ Շահվէքիլեան, Յովհ. Ղարաճեան, Միհրան Ճերահեան եւ Միքայէլ Միհրոյեան:

1895 – 1896 թուականներու համիտեան ջարդերուն՝ Արեւմտեան Հայաստանէն նոր Հայեր կուգան ու կը հաստատուին Հալէպ: Գաղութը կը մեծնայ եւ Ներսէսեան ուսումնարանի աշակերտութեան թիւն ալ մեծ աճ կ'արձանագրէ՝ հասնելով 500-ի: Նախակրթարանի կողքին կը բացուի նաեւ մանկապարտէզ մը, վարժարանի հոգաբարձութեան անդամներէն Իսկէնտէր Գարաճեանի անմիջական ջանքերով: 1899 – 1900 ուսումնական տարեշրջանին դպրոցը կուտայ իր անդրանիկ շրջանաւարտները, թիւով վեց հոգի:

Եղեռնի տարիներուն (1914 – 1915) Ներսէսեան վարժարանը կը փակուի, վերաբացուելու համար 1919-ին, փրոֆ. Կարապետ Տաղլեանի տեսչութեամբ: Յաջորդ տարի, դպրոցը կը միանայ ծխական Նորաբաց Հայկազեան վարժարանին եւ այդ անունով ալ կը գործէ մինչեւ այսօր:

1923 – 24 ուսումնական տարեշրջանին, Ազգային Հայկազեան վարժարանի աշակերտութեան ընդհանուր թիւը հասած է 900-ի: Այդ շրջանի ուսուցիչներէն կը յիշուին՝ Կարապետ Իւլիւպէյեան, Միհրան Աճէմեան, Նազարէթ Ֆըսթըգճեան, Կարապետ Մուղամեան, Վահան Պարոնեան, Եդուարդ Ոսկերիչեան (յետագային՝ Տ. Մաշտոց քահանայ), Տիգրան Պօղիկեան, Խաչիկ Յակոբեան, Միսաք Սիսեռեան, Սեպուհ Լուսարարեան, Օր. Հրանոյշ Թահթաճեան, Տիկին Նըւարդ Գալուստեան, Տիկին Սիրանոյշ Փօլատեան եւ Հախիխաէ Թօփճեան:

Հայկազեան Վարժարանը, գրեթէ միշտ, իր գոյութիւնը պահած է երեք տարբեր շէնքերու մէջ (աղջկանց, մանչերու եւ մանկապարտէզ): Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցւոյ կից գտնուող աղջկանց բաժնի նոր շէնքը կառուցուած է 1959-ին: Մանչերու բաժինը աւելի քան 65 տարիներէ ի վեր կ'օգտագործէ ծխական Թաղամասին մէջ գտնուող Հնազարեան տուն մը, իսկ մանկապարտէզը կը գտնուի Մէյտան, Քարէն Եփփէ Ազգային Ճեմարանի կողքին:

Մանչերու բաժնի աշակերտութեան թիւը ներկայիս 186 է: Այնտեղ կը պաշտօնավարեն 11 ուսուցիչներ: Հայերէն լեզուի դասատուներն են՝ Օրիորդ Անի Թօփճեան (Պէյրութի Համազգայինի հայագիտական ամպիոնէն), Տիկին Լուսին Թընկըրեան եւ Տիկին Մարալ Քըրքեաէրեան:

1920-էն սկսեալ, մանչերու բաժնի տնօրէնի պաշտօնը յաջորդաբար վարած են՝ Ֆրանկլին Պազըրճեան, Նշան Սաաթճեան, (Այնթապի Կեդր. Գոլէճէն), Սարգիս Շիշմանեան (Կարնոյ Սանասարեան վարժարանէն), Խորէն Գաբիկեան (Ֆիլիպոլսի համալսարանէն – Զուիցերիա), Մատթէոս Էպլիղաթեան, Եդուարդ Տարօնեան, Միհրան Գալիկեան (Վանի Երամեան վարժարանէն), Յովսէփ Քէշիշեան, Արմէն Անոյշ, Փիլիպպոս Դերձակեան, Ասատուր Պօղոսեան եւ Հրայր Յակոբեան (1986-էն ի վեր):

Աղջկանց բաժինը այժմ ունի 390 աշակերտներ: Հայերէն լեզուի ուսուցչուհիներն են՝ Օր. Է. Ադաբիկեան, Օր. Գոհարիկ Արուչեան, Օր. Մանուշակ Փիլոյեան, Օր. Սալբի Տէր – Յակոբեան եւ Տիկին Սիհան Թիւթիւնճեան:

Այս բաժնի տնօրէնուհիները եղած են՝ Օր. Հրանոյշ Թահթաճեան, Տիկին Ազատուհի Պեքեարեան, Օր. Մաթիլտ Տագէսեան, Տիկին Հայկուհի Ադամեան եւ Օր. Ֆիմի Տէր – Յակոբեան (1968-էն ի վեր):

ԱԶԳ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ
(ՏԱՐ ԷԼ ՍԷԼԷՄ)

Ազգ. Առաջնորդարանի արխիւներուն մէջ մեր կատարած պրպտումներէն ի յայտ եկաւ, որ «Սահակեան Ազգ. Երկսեռ Վարժարան»ը հիմնուած է 1927-ին, Հալէպի Ռամատանիէ շրջանի գաղթակայաններին մէջ, նախաձեռնութեամբ օրուան առաջնորդ՝ Արտաւազդ Ծ. Վրդ. Սիւրմէյեանի եւ օժանդակութեամբը՝ Ազգ. Իշխանութեան: Վարժարանի առաջին հոգաբարձութեան մաս կազմած են՝ Արշաւիր Գալընեան, Գէորգ Փափազեան, տոքթ. Վրոյր Տէր – Գրիգորեան, Վահէ Սէթեան եւ Թորոս Պալըկեան:

Նիւթական խեղճ պայմաններու մէջ ծնունդ առած Սահակեան վարժարանը իր առաջին տարեշրջանին (1927 – 28) ունեցած է 107 աշակերտներ, բոլորն ալ գիշերօթիկ: Յաջորդ տարի, աշակերտութեան թիւը բարձրացած է 160-ի, իսկ 1929 – 30-ին՝ 300-ի: Նպաստընկալ կամ ձրիավարժ աշակերտներուն մեծապէս նպաստած է Օր. Քարէն Եփփէ, ինչպէս նաեւ՝ Դանիացի Հայասէրներու Միութիւնը, որ երկար տարիներ շուրջ երկու հարիւր սան պահած է դպրոցէն ներս:

1930-ական թուականներու սկիզբները, Սահակեան վարժարանը կը փոխադրուի Նոր Գիւղ (Մէյտան) հայահոծ թաղամասը, իր այժմու վայրը: 1932-ի աշակերտութեան ընդհանուր թիւն է 516: Այս շրջանի ուսուցիչները եղած են՝ Տիկին Արաքսի Գապաքէնճեան, Վերգինէ Պարսումեան, Մաքրուհի Ապաճեան, Սիսակ-Նափոլէոն Հազրոյեան, Մելանդթոն Արսլանեան, Գերասիմ Ահարոնեան, Բարսեղ Զաթոյեան եւ Ազատ Մելքոնեան:

1960 Հոկտեմբեր 9-ին, Սրբոց Թարգմանչաց տօնի Կիրակին, կը կատարուի Ազգ. Սահակեան վարժարանի նորակառոյց շէնքի պաշտօնական բացումը, այժմու վայրին մէջ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ կողքին: Արդիական բոլոր յարմարութիւններով օժտուած այս շէնքը կը դառնայ շրջանի հայութեան գուրգուրանքի առարկան, ուսում ջամբելով աւելի քան 700 հայ աշակերտներու:

Ազգ. Սահակեան վարժարանը եղած է տնօրէններով «հարուստ» կրթական հաստատութիւն մը: 1927-էն սկսեալ յաջորդաբար տնօրէնի պաշտօն վարած են հետեւեալները. — Լեւոն Նորաշխարհեան (զէյթունցի), Արտաշէս Տէր – Յովհաննէսեան (Տոնճոյենց), Խաչիկ Քարուկեան (վկայեալ Տարսոնի ամերիկեան Գոլէճէն), Յովակիմ Պագգալեան, Շաւարշ Մակարեան (վկայեալ Փրակայի համալսարանի իրաւաբանական ճիւղէն), Կարապետ Իւլիւպէյեան (Կարնոյ Սանասարեան վարժարանէն), Եդուարդ Տանապետեան (Պոլսոյ Պէրպէրեան վարժարանէն), ապա՝ Արտ. Տէր – Յովհաննէսեան, Եդուարդ Էլոյեան, Նազարէթ Սապունճեան, Քրիստափոր Իփաեան, Մանուէլ Զարշաֆեան, Հրայր Մանուկեան, Հ. Օշական Վրդ. Զօլոյեան, Ասատուր Պօղոսեան, Հայկազ Ասատուրեան, Օպէն Ադամեան, Կարօ Իսգպաշեան եւ Ժիրայր Րէիսեան (1983-էն ի վեր):

Վարժարանը ներկայիս ունի 720 աշակերտներ՝ մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի զոյգ բաժիններով: Պաշտօնէութեան ընդհանուր թիւն է 51: Հայերէն լեզուի դասատուներն են՝ Աշխէն Սարգիսեան, Մակի Պէրպէրեան, Յասմիկ Նաճարեան, Լենա Զօրպաճեան, Ջեփիւռ Պալըկեան եւ Ծովինար Ղազարեան (վերջին երեքը ընթացաւարտ են Պէյրութի Համազգայինի հայագիտական ամպիոնէն):

ԱԶԳ. ՋԱՒԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ
(ԷԼ ՏԻՃԼԷ)

Այս վարժարանը շարունակութիւնը կը նկատուի Հալէպի Ռամատանիէ շրջանի Ե. Քէմփի Ներսէսեան դպրոցին, որ կեանքի կոչուած է 1926-ին, հալէպաբնակ Այնթապցիներու ջանքերով: Տասը տարիներ ետք է, 1936-ին, որ դպրոցը փոխադրուած է Նոր Գիւղ (Մէյտան) եւ կոչուած՝ «Ջաւարեան Ազգային Վարժարան», Սիմոն Ջաւարեանի անունով: Վարժարանին հիմնադիրները եղած են՝ տոքթ. Թորոս Պասմաճեան (որ նուիրատուներէն մին եղած է դպրոցի հողամասին ու շէնքին), տոքթ. Ասուր Գապադեան, Գէորգ Պարսումեան, Սահակ Նալպանտեան, Եագուպ Գարայեան, Եագուպ Քէօշկէրեան, Միսաք Բարսեղեան, Բիւզանդ Թիւթիւնճեան, Անդրանիկ Կէտիկեան եւ քանի մը ուրիշներ: Նիւթական թշուառ պայմաններու մէջ ծնունդ առած Ջաւարեան վարժարանին մեծապէս նպաստած է ամերիկաբնակ Այնթապցիներու Միութիւնը:

Իր առաջին տարեշրջանին (1936) դըպրոցը ունեցած է 452 աշակերտ, մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի լման բաժիններով: Պաշտօնէութեան թիւը եղած է 11: Աշակերտութեան թիւը զգալիօրէն նուազած է Ներգաղթի տարիներուն (1946 – 1947), իջնելով 318-ի: Սակայն, քանի մը տարի յետոյ դպրոցը վերագտած է աշակերտներու իր նախկին թիւը՝ 491, 1954 – 1955 տարեշրջանին: Կաթողիկէ վարժարաններու փակման տարիներուն, աշակերտութեան թիւը արձանագրած է աննախընթաց աճ մը, հասնելով 870-ի (1971 – 1972):

Ջաւարեան վարժարանի առաջին հընգամեակի ուսուցիչներէն յատկապէս կը յիշուին՝ Անդրանիկ Ծառուկեան, Արամ Սարգիսեան, Յակոբ Պեքեարեան, Ներսէս Պարսումեան, Հայկ Պարիկեան, Կարապետ Ճուհարեան, Ալֆոնս Աղդարեան, Փիլիպպոս Դերձակեան, Րաֆֆի Պէրպէրեան եւ Տիկին Արուսեակ Սեֆերեան:

Դպրոցին այժմու նոր շէնքը կառուցուած է 1965-ին: Ունի վարժարանի մը անհրաժեշտ բոլոր յարմարութիւնները, ինչպէս նաեւ թատերասրահ մը, որ պատիւ կը բերէ շրջանի հայութեան:

50-ամեայ կրթական այս օճախը ցարդ ունեցած է երեք տնօրէններ (հազուադէպ պարագայ մը): Առաջին տնօրէնը եղած է Գրիգոր Էքմէքճեան, որ ամբողջ 22 տարի (1936 — 1958) վարած է հաստատութեան վարչական պատասխանատուի պաշտօնը: Երկրորդ տնօրէնը եղած է Երուանդ Տէմիրճեան (1958 – 1964), ապա՝ Յովհաննէս Մուշեղեան (1964-էն ի վեր):

Ազգ. Ջաւարեան վարժարանը ներկայիս ունի 525 աշակերտներ, մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի զոյգ բաժիններով: Դպրոցէն ներս պաշտօնի կոչուած են 26 ուսուցիչներ: Հայերէն լեզուի դասատուներն են Պէթի Փանոսեան, Էլիզապէթ Խաչատուրեան եւ Մարի Պաղտասարեան: Վարժարանի աշակերտութիւնը ընդհանրապէս կուգայ չքաւոր ու համեստ ընտանիքներէ: Հարցապնդուելով այս մասին, տնօրէն Պր. Յովհ. Մուշեղեան շեշտը դրաւ այն իրողութեան վրայ թէ վարժարանը երբեւէ չէ մերժած չքաւոր ընտանիքներու երեխաները: Ան աւելցուց. —

— Ունինք Ծնողական Խորհուրդ մը, որուն առաջնահերթ պարտականութիւնն է քաջալերել չքաւոր ընտանիքները՝ դըպրոց արձանագրելու իրենց զաւակները, նոյնիսկ ձրիաբար:

ԱԶԳ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ
(ԷԼ ՇԱՐՔ)

1930-ին, Բերիոյ Թեմի Հայոց առաջնորդ Արտաւազդ Եպիսկոպոս Սիւրմէյեանի օրով, լոնտոնաբնակ մեծահարուստ Ներսէս Կիւլպէնկեան կապ կը պահէ Հալէպի Ազգային Իշխանութեան հետ՝ փափաք յայտնելով հիմնել վարժարան մը, ի յիշատակ իր վաղամեռիկ զաւկին՝ Պօղոս Կիւլպէնկեանի: Բարերարը յանձնառու կ'ըլլայ հոգալու նաեւ չքաւոր ընտանիքներու զաւակներուն կրթաթոշակները, գրենական պիտոյքներն ու ամէնօրեայ ճաշը:

Վերոյիշեալ թուականի Սեպտեմբերի 22-ին կը կատարուի դպրոցին պաշտօնական բացումը՝ Հալէպի «Սահէթ Թանանիր», շրջանին մէջ, հանդիսապետութեամբ՝ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Սահակ Բ. Խապայեանի եւ ի ներկայութեան այլ հոգեւորականներու: Դպրոցը կը կոչուի «Պօղոս Կիւլպէնկեան վարժարան»:

Իր առաջին տարեշրջանին (1930 – 31) վարժարանը կ'ունենայ չորս տարուան մանկապարտէզի եւ չորս տարուան նախակրթարանի երկսեռ բաժիններ, 293 աշակերտներով: Կը կազմուի հոգաբարձական մարմին մը, որուն կ'անդամակցին՝ Գրիգոր Ազիրեան, Նազարէթ Ֆըսթըգճեան, Արշակ Գալէմքեարեան, Անանիկ Էմէրեան եւ Սուրէն Գալէնտէրեան: Դպրոցի տնօրէն կը նշանակուի՝ Վարդան Երամեան, զաւակը՝ Վանի Երամեան վարժարանի տնօրէն՝ Համբարձում Երամեանի:

1949-ին «Պօղոս Կիւլպէնկեան վարժարանը» կը տեղափոխուի Սուլէյմանիէ, այժմու վայրը եւ կը կոչուի «Ազգ. Կիւլպէնկեան վարժարան», նկատի առած՝ որ 1940-ական թուականներու կէսերուն ազգային իշխանութիւնը ինք յանձն կ'առնէ դպրոցի նիւթական եւ վարչական պատասխանատուութիւնը:

Կիւլպէնկեան վարժարանի սկզբնական տարիներու հայերէն լեզուի ուսուցիչներէն կը յիշուին՝ Սիմոն Սիմոնեան, Վարդան Երամեան, Միսաք Սիսեռեան (Ուլնեցի), Արտաշէս Տոնճոյենց, Մարուքէ Սինանեան եւ Տիկին Վարդանոյշ Պալեան: Իսկ տնօրէնի պաշտօնը, հաստատութենէն ներս, յաջորդաբար վարած են հետեւեալները. — Վարդան Երամեան (1930 — 31), Արտաշէս Սարգիսեան (1931 — 43), Արտաշէս Տէր – Յովհաննէսեան (1944 — 52), Ալիս Կարապետեան, Էօժէնի Նաճարեան, Սօնա Բալուլեան, Սեդա Փափազեան, Մարլէն Թիւթիւնճեան, Արաքսի Մոմճեան եւ Տիկին Վեհանոյշ Պալիօզեան (1972-էն ի վեր):

Ներկայիս, Ազգ. Կիւլպէնկեան վարժարանը ունի 220 աշակերտներ, մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի լրիւ կարգերով: Պաշտօնէութեան ընդհանուր թիւն է՝ 16: Հայերէն լեզուի ուսուցչուհիներն են՝ Օր. Այտա Պէրէճիկլեան, Տիկին Արտեմիս Մկրտիչեան եւ Օր. Մարալ Մելոյեան:

Դպրոցէն ներս կան 40 – 50 ձրիավարժ ուսանողներ, որոնց կրթաթոշակները կը հոգան Բարեսիրական եւ Հայրենակցական Միութիւններ, ինչպէս նաեւ՝ անհատ բարերարներ:

Վարժարանի գլխաւոր թերութիւնն է տեղի անյարմարութիւնը:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Շար. 2)

Publications Reçues

Les Imprimés arméniens des XVIème et XVIIème siècles

Raymond H. Kevorkian

B. N. Etudes Guides et Inventaires N° 5.

ԱՒՍՏՐԱԼԻՈՅ ԱՄԱՌԸ

ՃԷՄՊՈՐԻՆ ԵՒ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

16-րդ ճէմպորին վերջացաւ Յունուար 10-ին՝ փոթորիկէ եւ տեղատարափ անձրեւէ մը ետք, որ նախորդ գիշերը ողողելով բանակավայրի բոլոր շինութիւնները, վնասներ պատճառեց եւ ամբողջ բանակավայրը պզտիկ լճակներու վերածեց։

Մասնակցող 15 հազար սկաուտները ամբողջ գիշերը աշխատեցան կարգի բերելու ամէն ինչ, յաջորդ օրուան եզրափակիչ ներկայացման համար։ Բոլորն ալ զուարթ էին. ճէմպորին յաջողած էր եւ կրնային հպարտանալ մանաւանդ Աւստրալիացիները, որոնք երեք տարիէ ի վեր կը շինէին 10 օրուան համար պատանիներու աշխարհը։

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐԸ

Այս անգամ ալ մեր պատրաստութիւնը եւ մասնակցութիւնը, շնորհիւ պատասխանատու պետերուն, մեծ յաջողութեամբ պսակուեցաւ։ Հայ Արիներու Միութեան Փարիզի, Լիոնի եւ Մարսէյլի շրջանները կրցան արժանավայել բանակավայր մը հաստատել հայկական ոճով։ Մեծ ուրախութիւն էր հայ գաղութի անդամներու այցելութիւնը ամէն օր. շատեր՝ նախկին սկաուտներ, կամ գաղթած Միջին-Արեւելքէն, Եգիպտոսէն, վերջին քառասուն տարիներուն։

Յունուար 12-ին բոլոր սկաուտները արդէն մեկնած էին կամ կ'այցելէին երկիրը։ Հայ արիներու մեկնումը, յետաձգուեցաւ փոթորիկներու պատճառաւ, սակայն ամէն բան շուտով խաղաղեցաւ եւ հայկական պատուիրակութիւնը մեկնեցաւ հանդիստ պայմաններու տակ եւ հասաւ Փարիզ, գեղեցիկ յիշատակներով։ Երախտապարտ ենք մանաւանդ Սիտնէի եւ Մելպուռնի մեր հայրենակիցներուն, որոնք իրենց փափաքով հիւրասիրեցին հայկական խումբը՝ ճէմպորիէն առաջ եւ վերջ, անոր ի պատիւ կազմակերպեցին հաւաքոյթներ ու հանդէսներ, ստեղծելով եղբայրական եւ սկաուտական տաք մթնոլորտ մը։

16-ՐԴ ՃԷՄՊՈՐԻՆ

Մասնակցող բոլոր երկիրները մեծ գոհունակութիւններ ըրած էին, ինչպէս մենք։ Եւրոպայէն, Ամերիկայէն, Ասիայէն եւ Ափրիկէէն եկած էին մեծ կամ պզտիկ պատուիրակութիւններ։ Եւրոպայի մասնակցութիւնը աւելի տկար էր, բայց հայ արիները բաղդատմամբ մաս կը կազմէին մեծ մասնակցութիւն ունեցող ազգի մը։

Աւստրալիոյ սկաուտներու միութիւնը շատ լաւ կազմակերպած էր ճէմպորին. կառավարութիւնն ալ օգնած էր։

Հայկական պատուիրակութիւնը բաղկացած էր 24 հոգիէ. միջին տարիքը 13-15-ի շուրջ էր։ Մեր արիներն ու արենոյշները շատ բան սորվեցան շփման մէջ մտնելով աշխարհի բոլոր երկիրներէ եկած սկաուտներու եւ արենոյշներու հետ։ Ես ինքս շատ յուզուեցայ հանդիպելով 40 տարի առաջ Եգիպտոսէն գաղթած, մեր նախկին սկաուտական խումբերուն՝ Աղեքսանդրիա եւ Գահիրէ։ Նախկին պատանիներ, հիմա «ալեւոր» ծերուկներ, որոնք եկած էին զիս ողջունելու եւ ապացուցանելու, թէ ամէն տեղ ուր հայ արիներ եղած են, հոգւով ու սրտով կը մնան կապուած Միութեան եւ անոր յիշատակներուն։

Ճէմպորին առիթ տուաւ ճանչնալու տեղւոյն հայ գաղութը, իր ազգային ու ընկերային գործունէութեամբ։ Գաղութը ունի երիտասարդական եւ մարմնակրթական կազմակերպութիւններ. մեծ ու փոքրը, բոլորն ալ շատ մաքուր հայերէն կը խօսին։ Օրինակելի գաղութ մը, որ հպարտացուց մեզ։

31-ՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

Ճէմպորիի աւարտէն երեք օր ետք Մելպուռնի մէջ բացուեցաւ սկաուտական համաշխարհային ժողովը, որուն կը մասնակցէին 70 ազգեր։ Այսօր 17 միլիոն պատանիներ մաս կը կազմեն սկաուտական շարժումին. այդ կարգին նաեւ Հայերս։ Շարժման բարձրագոյն մարմինը համաշխարհային կոմիտէն է, որ կը բաղկանայ 12 անդամներէ, որոնք կ'ընտրուին երեք տարին անգամ մը գումարուող համաժողովին։ Կոմիտէն կը ներկայացնէ սկաուտական շարժումը ամէն տեղ. կը գործադրէ ընդհանուր ժողովին տուած որոշումները։ Բոլոր ազգերը միեւնոյն թիւի իրաւունք ունին քուէարկութեան համար։ Ղեկավարութիւնը կ'ընտրուի վեց տարուան համար։ Ամէն Միութիւն կը վճարէ տարեկան տուրքը իր անդամներու թիւերուն համեմատ։ Սկաուտական համաշխարհային դրասենեակը 1967-էն ի վեր կը գտնուի Ժընեւ, տասը պաշտօնեաներով (բոլորն ալ սկաուտ) եւ պատասխանատու ընդհանուր քարտուղարով, որ կը նշանակուի համաշխարհային կոմիտէի կողմէ։

Սկաուտական շարժումը կարեւոր ազդեցութիւն ունի իր գտնուած երկիրներուն մէջ, ըլլայ մանկավարժական եւ երիտասարդական հարցերու, ըլլայ քաղաքական կամ ընկերային մարզերու մէջ, ինչպէս՝ մարդկային իրաւունքներ, ազատութեան գաղափար, պայքար անօթութեան եւ անգրագիտութեան դէմ եւայլն։

***

Մելպուռնի համաժողովին կը մասնակցէին 70 երկիրներ, մէկէն վեց օրինական պատուիրակութիւններով։ Մենք մասնակցեցանք չորս պատուիրակներով, վայելելով միշտ համակրութիւն։ Համաժողովին նշանաբանն էր՝ «Կրթել կեանքին համար» կամ՝ «Սորվեցնել ապրիլ»։ Սկաուտական շարժումը այսպէսով ցոյց կու տայ իր դրական մասնակցութիւնը պատանեկան կամ երիտասարդական բոլոր շարժումներուն։ Սկաուտական շարժումը միշտ հաւատարիմ է իր «խոստում»ին եւ «դաւանանք»ին եւ Պէյտըն Փաուլի ստեղծած օրէնքները կամ մանկավարժական դրութիւնները կը մնան միշտ այժմէական։

Հայ արիները կը մասնակցին 1929-էն ի վեր համաժողովներուն եւ ճէմպորիներուն, իբր իրաւական անդամ համաշխարհային սկաուտութեան։ Մեզի համար մեծ պատիւ է եւ հպարտութիւն ներկայացնել Հայութիւնը սկաուտական շարժման մէջ։ Հայ արիները միջազգային հաւաքոյթներու մասնակցելով կը ճանչնան եւ կը ճանչցնեն Հայութիւնը իր նոր սերունդներով ու իր արժէքներով։ Մենք՝ Հայերս, սկաուտական սովորական գործունէութենէն դատ մասնաւոր կարեւորութիւն կու տանք միջազգային հաւաքոյթներու, ճէմպորիներու եւ միջազգային համաժողովներու, ուր համահաւասար իրաւունքներով եւ պարտականութեամբ կը ջանանք մասնակցիլ եւ հայ նոր սերունդը «կրթել կեանքին համար»։

Մեր վարձատրութիւնն է յաջողիլ եւ պատրաստել ապագայ գիտակից եւ յարգուած անձեր, նոյն ատեն մեր մասնակցութիւնը բերել համաշխարհային սկաուտական շարժման գործունէութեան՝ հայկական ոգիով եւ հպարտութեամբ։

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԵԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ ԿԱՄ ՑԱՒԻ ՄԸ ՀԱՇՈՒԵՑԱՐԴԱՐԸ

Աշակերտներու, ծնողներու եւ հետաքրքիր ազգայիններու բազմութիւն մը լեցուցած էր Հ. Բ. Ը. Մ.-եան Ա. Մանուկեան սրահը, Շաբաթ, Յունուար 23-ի երեկոյեան, ուր տեղի պիտի ունենար կեդրոնին հայերէնի, երգի, պարի դասընթացքներուն հետեւող աշակերտներուն տարեկան հանդէսը։

Բացումը կատարեց Տիկին Բէպապճեան բարի գալուստի խօսքերով, ապա՝ խօսեցաւ կեդրոնի «դպրոցական» գործունէութիւնը ստանձնած անձնակազմին մասին, որոնք խմբուեցան իր շուրջը։ Ապա Տիկին Բէպապճեան որպէս այդ գործունէութիւնը գլխաւորող ու ղեկավարող անձ, խօսք տուաւ Կ. Տաքէսեանի։

Կ. Տաքէսեան նախ ուրախութիւն յայտնեց տեսնելով որ «մեր մշակոյթը կրնայ հաւաքել այսքան հոգի. ու ճաշը անհրաժեշտութիւն չէ»։ Ան «ընտանեկան» որակեց սրահին մէջ տիրող մթնոլորտը, ու ըսաւ. «քանի որ ընտանեկան է հաւաքոյթը, ձեզի պիտի խօսիմ այսօր, նաեւ մեր ցաւերուն մասին»։

Անշուշտ դժուար չէ ենթադրել որ երբ դպրոցական հանդէսի մը որպէս նախաբան կ'արտասանուին նման խօսքեր, ցաւը կը վերաբերի հայկական դպրոցին։ Արդարեւ, Կ. Տաքէսեան անդրադառնալով Ֆրանսահայ վարժարաններու տխուր իրականութեան, յիշեց թէ Պետութեան մը համար ամէնէն կարեւորները պաշտպանութեան ու կրթական նախարարութիւններն են. ու Սփիւռքի համար ալ կեանքի աղբիւր է դպրոցը։ Մինչ մեր մօտ, այս իրողութիւնը կը թուի թէ փաստօրէն անտարբեր կը ձգէ զանգուածը, քանի որ 300 հազարնոց գաղութին մէջ միայն %1 է համեմատութիւնը հայկական ամէնօրեայ վարժարան յաճախողներու։ Իսկ դպրոցներու վարչութիւնները կը տառապին նիւթական անհելի դժուարութիւններու բեռան տակ։

Կ. Տաքէսեան յիշեց նաեւ թէ Ռէնսիի մէջ ուր հայկական վարժարան մը ամենայն հանգստութեամբ ամբողջ գաղութին կողմէ լքուած է իր բախտին, դրացի պետական վարժարան մը սկսած է Թրքերէն լեզուի դասաւանդութեան տեղ տալ իր ծրագրին մէջ։ Ու հարց տուաւ Կ. Տաքէսեան. - «Ինչո՞ւ անտարբեր ենք մեր դպրոցին հանդէպ. ապագայի յո՞յս չունինք։ Ինչո՞ւ այս բոլորը մեր փճարանութեան նիւթերը չեն դառնար»։ Ան անդրադարձաւ նաեւ ուսուցիչ պատրաստելու անհրաժեշտութեան։ Ու այս կացութեան լուծումի որպէս օրինակ մը, յիշեց 102 տարի առաջ հիմնուած Կեդրոնական վարժարանի պարագան, որու հիմնադիրները ամէն բանէ առաջ հաստատ հիմերու վրայ դրած էին անոր նիւթական ենթակառոյցը։ Կ. Տաքէսեանի խօսքերուն առընթեր, Կեդրոնականի կանոնադրութենէն յօդուածներու ընթերցում կատարեց Վ. Թաշճեան։ Հոն ուշագրաւ էր յատկապէս այն պարագան որ Պոլսոյ Թաղերէն իւրաքանչիւրին կը պարտադրուէր մասնակցիլ Կեդրոնականի ծախքին, որոշ համեմատութիւններով։ Այսպէսով, դպրոցը նիւթական նեղութեան չմատնելու առաջադրութեան հետ զգալի կ'ըլլար զայն ամբողջ գաղութին վարժարանը դարձնելու մտահոգութիւնը։

Որքան ժամանակի, նոյնքան գաղափարականի տեսակէտէ հեռաւոր պատկեր մըն է անշուշտ Կեդրոնականի պարագան ու յատկապէս անկէ օրինակուելու թելադրանքն ու լաւատեսութիւնը. հեռաւոր պատկեր՝ գաղութի մը համար, որ ինչպէս ըսինք, ձեռնածալ կը դիտէ դարաւոր իր երկու վարժարաններուն ճգնաժամը։ Գաղութ՝ ուր ինչպէս սրտացաւ արտայայտութեամբ մը շեշտեց Կ. Տաքէսեան՝ «նիւթականի հարց չունեցող հայկական հաստատութիւնները սրճարաններն են այսօր»։

Ապա բեմը յանձնուեցաւ փոքրիկներու, որոնց ելոյթները եկան ցոյց տալու, թէ եթէ կայ հաւատքն ու ջանքը, անկարելի չէ նոր սերունդին հայերէն սորվեցնել։ Այս փոքրիկները արտասանեցին Կապուտիկեանէ, Վ. Այգեկցիէ, Զարիֆեանէ տողեր, ներկայացուցին փոքր թատերգութիւն մը. բոլորին խանդավառ մասնակցութեան մէջ կ'արժէ առանձնացնել պարագան երկու պարմանուհիներու. անոնցմէ առաջինը՝ Միրիէլ, բացառիկ օրինակ մըն էր անով, որ ամէն մէկ բառով կը զգացնէր թէ թափանցած է քերթուածին իմաստին եւ անկէ բխող ապրումը կը ջանայ փոխանցել ունկնդիրներուն. իսկ երկրորդը՝ Վարդուհին, Մեծն Աղեքսանդրի ասպարէզ կարդացող Դիոգինէսի դերին մէջ իր սահուն հայերէնով ու վարժ խաղարկութեամբ արժանացաւ խանդավառ ծափերու։

Հանդէսին Բ. բաժնին համար խօսելու հրաւիրուած էր երիտասարդ երաժիշտ Ժ. Գասպարեան, որ օրինակներու մէջբերումով, համեմատութիւններով արտայայտուեցաւ հայկական երաժշտութեան մասին։ Ընդարձակ նիւթ մը, որ անջատ դասախօսութեան մը ձեւով աւելի լաւ տեղ պիտի հանէր։ Իսկ յայտագրին աշակերտական մասը շարունակուեցաւ խմբական պարերով, որոնց յաջորդեց երգիչ Մասիս։

Ա. Թ.

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

«ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ՕՐ»Ը ԿՐԸՆՈՊԼԻ ՄԷՋ

Կիրակի, Յունուար 17, կէսօրէ վերջ ժամը 16-ին սկսաւ Կրընոպլի Կապոյտ Խաչի միօրեայ դպրոցի աւանդական մանուկներու օրուան տօնակատարութիւնը։ Բացումը կատարեց՝ Կապոյտ Խաչի ատենապետուհին՝ Օր. Արմենուհի Անտոնեան. բարի գալուստի մաղթանքէ ետք ֆրանսերէնով տուաւ պատմականը Օգնութեան Խաչի, յիշելով բոլոր երկրի անունները որ կապուած են Հ. Օ. Մ.-ին օգտակար եղած, եւ կ'ըլլան իւրաքանչիւրը իր շրջանին մէջ։ Շեշտը դրաւ Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի, հիմնադրուած 1928-էն ի վեր, որ կը տանի բարեսիրական եւ ազգապահպանման գործը։

Յիշեց Լիբանանի ներկայ տագնապը, ըսաւ թէ Շրջանային վարչութիւնը, ամէն աշխատանք կը տանի, որ օգտակար ըլլանք մեր քոյր կազմակերպութեան Լ. Օ. Խ.-ի, որ իր կարգին անսակարկ կ'օգնէ կարիքը ունեցող բոլոր մեր հայրենակիցներուն։

Անցաւ տեղւոյն Կապոյտ Խաչի աշխատանքներուն, յայտնելով ուրախ լուրը, որ տարիներու իր երազն էր իրագործել, ունենալ իր սեփական դպրոցը. այսօր իր երազին մէկ երեսը իրականացած է. գնած են փոքրիկ վայր մը, զայն վերածելու համար դասարաններու։ Շնորհակալութիւն յայտնեց գաղութի հայութեան եւ ազնիւ բարերարներու աջակցութեան, որոնք զօրավիգ կանգնեցան կը մնան Նորոգութեան աշխատանքները, ըսաւ, քաջ գիտնալով՝ «որ ձեզ պէս հայասէր բարերարներ պիտի փութան ձեռք երկարել մեզի։ Յաջողութիւն կը մաղթենք Կապոյտ Խաչին, որ մօտ ատենէն տիրանայ իր երազներու շէնքին, որպէսզի հայ լեզուի դաստիարակութեամբ կերտէ մատղաշ սերունդը, որոնք պիտի ըլլան ջահակիրը հայ ազգին»։

Ապա գործադրուեցաւ գեղարուեստական բաժինը։ Բեմ ելան աշակերտ-աշակերտուհիները, յայտագիրը սկսաւ Ո՛վ Մեծասքանչ-ով, անխտիր արտասանեցին բոլորը առանձին - խմբերգ, մեներգ, հայկական տոհմիկ պարեր, որ հրապուրեցին ծնողները. շնորհակալութիւն կը յայտնենք Օր. Սոնիա Քիւրաճեանի, որ կարճ ժամանակի մէջ սորվեցուցած էր երեք հայկական պարեր, եւ ճկունութեամբ ան կրցած՝ սէր եւ ոգեւորութիւն ստեղծել փոքրիկներու հոգիին մէջ։

Ընկերուհի Անտոնեան, բեմ հրաւիրեց դպրոցի ուսուցչուհին Տիկին Լիզա Կիւրեղեանը, որ անսակարկ կը վարէ Կապոյտ Խաչի միօրեայ դպրոցը, հայ լեզուն եւ մշակոյթը կենդանի պահելու, շնորհակալութեան արտայայտութիւնը եղաւ սիրուն ծաղկեփունջով։ Կարճ դադարէ մը ետք, երբ Կապոյտ Խաչուհիները հիւրասիրեցին, իրենց համեղ ուտելիքներով՝ հայրենակիցներ զիրար տեսնելով փոխանակեցին մաղթանքներ, գաղութիս ամենայաջող մէկ ձեռնարկն է Մանուկներու Օրը. շարունակուեցաւ յայտագիրը, փոքրիկներու տոհմիկ պարէն վերջ Պր. Ռուպէր Քիւրքճեան, բեմ հրաւիրուեցաւ քանի մը անոյշ բառերով, ներկաներուն բացատրեց Կապոյտ Խաչի տարած աշխատանքը, հայեցի դաստիարակութեամբ կը հոգայ մեր պզտիկները, անոնց սիրցնելով մեր լեզուն, մեր պատմութիւնը. ինչպէս ամէն տարի, այս տարի եւս հանգանակութիւնը պիտի սկսինք զօրավիգ կանգնելով մեր խաչուհիներուն. քանի մը վայրկեանի մէջ հաւաքուեցաւ 17 հազար ֆրանքի գումար մը։ Վերջապէս եկաւ փոքրիկներու սպասած մէկ վայրկեանը, Կաղանդ պապան, բեռնաւորուած սրահին մէջէն անցնելով, բեմին վրայ, դպրոցի աշակերտները դիմաւորեցին, ունեցան իրենց գեղեցիկ նուէրները, նոյնպէս սրահի բոլոր պզտիկները ստացան մրգեղէններու ծրարը։

Փակման խօսքը ըրաւ ընկերուհի՝ Մանուկեան շնորհակալութիւն յայտնեց բոլորին, ժամադրուելով յաջորդ ձեռնարկին։

Ծնողներ հոգեկան մեծ գոհունակութեամբ վերադարձան իրենց տուները։

ԱՐՏԵՄԻՍ Ս.

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՆԷՕՎԻՅԼ.— Պր. Խաչատուր Օհաննէեան 400 Ֆր.:

ՔԼԱՄԱՌ.— Արամ Էմիրզայեան 200 Ֆ.:

ՎԱԼԱՆՍ.— Յակոբ Գասպարեան 100 Ֆ.:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն - Ժեռոմի Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ Եկեղեցւոյ Թաղականութիւնը ստացած է, հետեւեալ նուիրատուութիւնները փոխան ծաղկեպսակի. -

Աբրահամ Մելէմէնճեանի *մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Ծերոն Մելէմէնճեան եւ զաւակները* 200 *Ֆ., եւ* 200 *Ֆ. դըպրոցին, Յակոբ Գուրուչեան, Անտրէ Տէր-Ղազարեան, Այրի Տիկին Ալիս Տէր-Մինասեան, Մարգարեան ընտանիք, Սարգիս Չէյթունցեան* 100*-ական Ֆր.:*

Մարտիրոս Իշխանեանի *մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Ժորժ Քաչեան* 200 *Ֆ. եւ* 200 *Ֆ. դպրոցին, Զինիճեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Պօղոս Թուրիկեան, Տէր եւ Տիկին Տօնօ Անտրէ* 200*-ական Ֆ., Տէր եւ Տիկին Փիէռ Էժտահարեան, Ժորժ Օնոյեան, Աւետիս Քաչեան, Մարտիրոս Թուրիկեան, Ժագ Համալեան* 100*-ական Ֆ.:*

Սիրանոյշ Տապանեանի *մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Լեւոն Վարդանեան* 150 *Ֆ. եւ* 50 *Ֆ. դպրոցին* 50 *Ֆ. երգչախումբին, Այրի Տիկին Տապանեան եւ զաւակները* 200 *Ֆ., Տիկին Թովմասեան* 100, *Այրի Տիկին Շիրինեան* 50 *Ֆ.:*

ԱՆԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆ
ՄԱՐՍԷՅԼ (Պօմոն)

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

- Դասախօսութիւն — վեր. ԴԱՆԻԷԼ ՍԱՀԱԿԵԱՆ :

- Գեղարուեստական բաժին, Կիրակի, փետրուար 7, ժամը 16-ին :

31, rue de Calais — 13012 MARSEILLE
(Bus N° 7 — Arrêt Beaumont-Figonne)

Մուտքը ազատ է :

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Պանեէօյ - Բաչանի Հ. Իսահակեան մասնաճիւղի պարահանդէսը
- ՄԱՐՏ — 19 -

***

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Յաղթական Հերոսամարտի 73րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը Մարտ 27-ին :

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՍԷՆ - ՇԱՄՈՆ. - Եսթէր Սալանեան ի յիշատակ իր մօր՝ Նուարդ Ալանեանի *(ծնեալ՝ Խաչատուրեան) մահուան 4-րդ տարելիցին եւ մեծ - մօրաքրոջ՝* Վավա Խաչատուրեանի *(ծնեալ՝ Սարեան) յիշատակին* 400 *Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին :*

Ի ՆՊԱՍՏ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Քլամառէն՝ Պր. Ա. Էմիրզայեան 200 *Ֆրանք կը նուիրէ (ստանալ «Յառաջ»էն) :*

ԼԻՈՆԱՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
CERCLE LYONNAIS
DES FEMMES ARMENIENNES

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

երգահան եւ խմբավար՝

Գուրգէն Ալեմշահ-ի

մահուան 40-ամեակի առթիւ :

կը խանախօսէ՝
ԿԱՐՊԻՍ ԱՖՐԻԿԵԱՆ
երգահան — խմբավար՝
«Սիփան — Կոմիտաս» *երգչախումբի*

Ուրբաթ, Փետ. 5,
երեկոյեան ժամը 8·30-ին
Ազգային Տան սրահին մէջ

Ալեմշահի կենսագրական գիծերը եւ իր գործերէն ունկնդրութիւններ Հայկական երաժշտութեան գեղագիտական սկզբունքներուն առընչուող հարցեր :

Dans la Grande Salle
de l'Espace Arménien
40, rue d'Arménie
69003 Lyon

ՆԱԽԱՍԱՐԴ

Պարախումբը

Մարսէյլի մէջ

ՄԱՐՏ 12ին, ԺԱՄԸ 20·30ԻՆ
OPERA

նախաձեռնութեամբ
ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ
ՄԱՐՍԷՅԼ ՔԱՂԱՔԻ
ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻՆ

«Յ Ա Ռ Ա Ջ »ի բաժանորդագրութեան նոր սակերը

փետրուար մէկէն

փետրուար մէկէն սկսեալ նոր սակերն են. —

ՖՐԱՆՍԱ
Տարեկան 700 Ֆր.
վեցամսեայ 360 Ֆր.

Գալով արտասահմանի, պարտինք վերանշել բաժանորդագրութիւնները, քանի թղթատարի ծախքը շատ զգալի տարբերութիւն ունի: Այսպէս նոր սակերն են. —

Տարեկան (շաբաթական առաքում) 850 փրանք :

Տարեկան (ամէնօրեայ առաքում, Եւրոպա) 1000 Ֆրանք:

(Եւրոպայի մեր այն բաժանորդները որոնք կը նախընտրեն շաբաթական մէկ առաքում, կրնան դիմել թերթիս վարչութեան փոփոխութեան համար) :

Օդանաւային թղթատարով առաքումներու սակերուն համար, դիմել թերթիս վարչութեան :

Շնորհակալութիւն
վարչութիւն
«ՅԱՌԱՋ»ի

INSTITUT NATIONAL
DES LANGUES
ET CIVILISATIONS ORIENTALES

LA LITTERATURE ARMENIENNE EN FRANCE

par

KRIKOR BELEDIAN

Ce cours hebdomadaire de littérature contemporaine commence le lundi 15 février à 18 heures, au Centre Dauphine, Porte Dauphine, Salle B 108.
Métro : Porte Dauphine.

V A L E N C E

RADIO A

La section ARTIVA de la Croix Bleue de Valence animera deux émissions sur «*Radio A*» SPECIALE ENFANTS DU LIBAN.
Le Dimanche 7 février de 9h30 à 13h
Le Dimanche 14 février de 9h30 à 13h
Avec la participation de nombreux invités.
Nous comptons sur la solidarité des communautés arméniennes de Valence, Romans et les environs.

ԿՈՉ ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Տասներկու տարի՝ պատերազմական վիճակ անգործութեան անրեւակայելի բարձրացում միջին ամսական՝ 10·000 *լիբանանեան ոսկի :*

Մէկ քիլօ միս՝ 1·000 *լիբ. ոսկի.*

Մէկ տուփ փոշի կաթ (մէկ քիլօ)՝ 3000 *լիբ. ոսկի.*

Մէկ քիլօ հաց՝ 100 *լ. ոսկի.*

Պետական դպրոցներու չգոյութիւն.

Մանկապարտէզի կամ Նախակրթարանի կրթաթոշակ՝ 36·000 *լ. ոսկի.*

Մատիտ, տետրակ, գիրք՝ չատ սուղ են գնելու համար.

10 - 12 *տարեկան մանուկներ կը լքեն դպրոցը ու կը նետուին գործի ասպարէզ.*

Հարիւր Ֆրանքը հաւասար է 9·000 *լիբ. ոսկիի.*

Հարկ կա՞յ աւելին ըսելու...

Օգնենք հայ մանուկներուն.

Ձեր չէքերը ղրկեցէք. -
CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE (*Ecoliers du Liban*)
17, rue Bleue, 75009 Paris

ԱԼՆ - Թ'ԷԹԻԷՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Փետրուար 7, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10·30-ին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, կը մատուցուի պատարագ :

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

CAROUN | Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

CAROUN

25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART

TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES

TRAITEUR

ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.— Ամէն տեսակի լեցք (միսով թէ ձէթով) :

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լութիա (*փլաքի*)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

✻ *ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ* ✻

ԸՆՏԻՐ ՆՄԻՋՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՁԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀՐԱՒԷՐ, ԹՌՈՒՑԻԿ, ՏՈՄՍ ԿԱՄ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ (ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ, ՆԱՄԱԿԻ ԹՈՒՂԹ, ՊԱՀԱՐԱՆ, ԵՒԱՅԼՆ)	FAIRE-PART DE MARIAGE, BILLETS, PROSPECTUS, DIVERS TRAVAUX DE VILLE (TÊTE-DE-LETTRE, FACTURES, ENVELOPPES, ETC.)

«*ՅԱՌԱՋ — HARATCH*»
83, RUE D'HAUTEVILLE - 75010 PARIS

LES APRES-MIDI, DE 14 à 18 h. 30 SAUF SAMEDI ET DIMANCHE	ԴԻՄԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ, ԺԱՄԸ 14.00 - 18.30 ԲԱՑԻ ՇԱԲԱԹ ԵՒ ԿԻՐԱԿԻԷ

Խնամուած աշխատանք — Travail soigné

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
4
JEUDI
4 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (սովորական առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.676 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.676

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԻԱՑԵԱԼ — ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ, այս անգամ օգտագործեցին վէթոյի իրենց իրաւունքը, որպէսզի չքննարկուի Իսրայէլը դատապարտող բանաձեւը: Ապահովութեան Խորհուրդի միւս 14 անդամները համաձայն էին: Բանաձեւը կ'ուզէր որ Իսրայէլ ենթարկուի, բոլոր պայմաններու մէջ, Ժընեւի 1949–ի պայմանագրութեան (բնակչութեանց պաշտպանութեան կը վերաբերի, պատերազմի ատեն), վերջ դնէ «վարուելակերպերու որոնք կը բռնաբարեն պաղեստինցի ժողովուրդին մարդկային իրաւունքները» եւ գլխացնէ Կարմիր Խաչին պաշտօնը: 14–երը, նոյնիսկ հրաժարած էին միջազգային ժողովի մը անհրաժեշտութեան վրայ պնդելու ամերիկեան ճնշումին տեղի տալով: Նորէն օգուտ չունեցաւ: Մնաց որ Իսրայէլ մասնաւորաբար չայգուիր որեւէ բանաձեւէ: Բաւականաչափ կան բանաձեւեր ՄԱԿ–ի դարակներուն մէջ, որոնք, հաւանաբար, կը ծառայեն միայն, վաւերացնողներուն խիղճը հանգստացնելու եւ անոյշ քուն մը պարգեւելու:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ — ՊԷՅՐՈՒԹԻ մէջ սպաննուած է ֆրանսացի քաղաքացի մը, որ առեւտրականի անցաղրի մը տէր (ծխախոտի ներկայացուցիչ) Ֆրանսացի գաղտնի սպասարկութեանց (Տէ - Ժէ - ԷՍ - Է) կցորդն էր Լիբանան, որու յանձնուած էր նաեւ ֆրանսացի գլխանգէտներու ապահովութիւնը: 30 տարեկան, Ժագ Մերէն, սպաննուած է «արհեստաւոր»ներու կողմէ:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ հասարակապետութիւնը 500 հազար էքիւ (շուրջ 3.5 միլիոն ֆրանք) յանձն առած է վճարել Թուրքիոյ, կազմակերպելու համար Հասարակաց Շուկայ — Թուրքիա առեւտրական շաբաթ մը, Սեպտեմբերին, Պոլիս: Եւրոպական Խորհրդարանի համայնավար երեսփոխան՝ Փիէր Փրանչէռ նամակով մը Քլօտ Շէյսոնի (պատասխանատու Հասարակաց Շուկայի յարաբերութեանց միջերկրական երկիրներու հետ) դիտել կուտայ, որ նման յանձնառութիւնը կրնայ քաջալերանք մը նկատուիլ մարդկային իրաւանց բռնաբարման Թուրքիոյ մէջ: Այս առընչութեամբ, կը յիշուի որ Հայոց Քուրտի չարչարանքի հետեւանքով սրտի տագնապներ ունեցած է բանտը, ինչպէս կը վկայէ կինը՝ Զինչէք Եաղճը «Իւմանիթէ»ի Արեւմտեան – Գերմանիոյ թղթակիցին:

ՄԱՐՍԷԼ ՊՈԶՈՒՖԻ, շարժանկարի ծանօթ դերասան մը, որ սովորաբար «dur»ի դերերը կը ստանձնէր մեռաւ 59 տարեկանին, խլիրդէ: Ամէնէն յիշատակելի դերերէն մէկը խաղացած է Ֆրէնչ – Քոնեքշընի մէջ, նաեւ Քոսթա – Կավրասին՝ «Z»ին: Ամուսնացած էր Ֆրանսուազ Ֆապիանի հետ: Ծնած էր Պրըթանիէ, խալացի ծնողքէ:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՍԷՆ Թ'ԱՆԹՈՒԱՆ, ՆԻՍ ԵՒ ՎԻԷՆ՝ ՅԱՋՈՂ

Զանազան մրցաշարքերու մէջ, ճմրան դադարը կ'աւարտի այս շաբթու վերջը: Ֆրանսայի առաջնութեան երրորդ դասակարգին մէջ, Վալանսի Հ. Մ.–ը իր 17–րդ մրցումը կը կատարէ: Իր հակառակորդը՝ Սէն – Ռաֆայէլ պարտուած էր (1 – 0) երթ մրցման Վալանսի մէջ: Հ. Մ.–ը պիտի ջանայ նոր յաղթանակ մը ապահովել:

Միջերկրականի լիկին առաջնութեան ի հաշիւ, Սէն – Թ'Անթուանի Հ. Մ.–ը թանկագին յաջողութիւն մը ձեռք բերած է Սէն – Սիրի դէմ (2 – 0), ինչ որ վստահութիւն պիտի տայ անկասկած խումբին, իր յառաջիկայ մրցման Ֆոնթոնի մէջ, Անթիպի մօտ:

Հ. Մ. Ը. Մ. Արծիւ, իր դաշտին վրայ, կը խաղայ Սէնթ – Մաքսիմի հետ: Ինչպէս անցեալ Սեպտեմբերին (2 – 2), նոր հաւասարութիւն մը հաւանական է, բայց Արծիւ պէտք ունի յաղթանակներու:

Ռոն — Ալփ շրջանին մէջ, Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն — Տէսինի համար ալ անհրաժեշտ են յաղթանակներ, հրաժեշտ չտալու համար պատուոյ դասակարգին: Իր յառաջիկայ մրցակիցը, Ֆէզէն, նոյն կացութեան մէջ է: Պէտք է նախատեսել բուռն խաղ մը Ֆէզէնի դաշտին վրայ:

Վալանսի պահեստին կ'ընդունի Վիլ-Փրանշի իր համազօրը եւ, կը յուսանք, պիտի յաղթէ:

Նահանգային առաջնութիւններուն մէջ, անցեալ Կիրակի, նոր յաջողութիւն մը Նիսի Հ. Մ.–ին համար: Յաղթած է 1 – 0 Է. Ս. Ս. Պ.–ի: Յաղթանակ նաեւ Վիէնի Հ.Մ.–ին Սէնթ – Ֆուայի դէմ (2 – 1), բայց Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն — Տէսինի պահեստին վերստին պարտութիւն կրած է Օզոնի դէմ եւ կը նահանջէ դասաւորումի տախտակին վրայ:

Դժուար գարուն մը պէտք է նախատեսել Ռոն – Ալփ շրջանի մեր այս խումբերուն համար, բացի Հ. Մ. Ը. Մ. Վալանսէն, որ, Տրոմ — Արտէշի երրորդ դասակարգին մէջ, լաւ մրցաշրջան մը բոլորելու վրայ է եւ կրնայ վերելքի արժանանալ, եթէ նոյնիսկ ունենայ մէկ քանի սայթաքումներ մինչեւ մրցաշրջանի վերջը:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՀՐԱՉԵԱՅ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ԿԸ ՓՈԽԱՐԻՆԷ ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԸ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԼՈՒԽԸ

ՔԱՐՏՈՒՂԱՐԻ ԻՐԵՆՑ ՊԱՇՏՕՆՆԵՐԷՆ «ԱԶԱՏԱԾ ԵՆ» ՆԱԵՒ ՆՈՐԱՅՐ ԱԴԱԼԵԱՆ ԵՒ ԱՐԱՄ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Բաւական ատեն է, որ շշուկներ կային: Վերջերս մանաւանդ, ըստ Հայաստանէն եկողներու, այն լուրը կը տարածուէր Երեւան, որ Վարդգէս Պետրոսեան ինք դիմում կատարած է որպէսզի զինքը ազատ արձակեն իր պաշտօնէն:

Փետրուար Մէկ Թուակիր հեռատիպը կը հաստատէ լուրը, տալով նաեւ անոր յաջորդին անունը: Ստորեւ, նախ՝ «Արմէնփրէս»ի հաղորդումը. —

69–ամեայ Հրաչեայ Յովհաննիսեան ընտրուած է Հայաստանի Գրողներու Միութեան վարչութեան նախագահ, փոխարինելով արձակագիր Վարդգէս Պետրոսեանը, որ պաշտօնավարութենէն «ազատած է» իր դիմումի համաձայն: Ընտրութիւնը կատարուած է Վարչութեան արտակարգ լիակազմ նիստին, որու ընթացքին իրենց պաշտօններէն անձնական դիմումի համաձայն «ազատած են» նաեւ վարչութեան քարտուղարներ Նորայր Ադալեան եւ Արամ Գրիգորեան: Ժողովը նոր նախագահի ընտրութիւնը կատարած է ազատելու վերաբերեալ Վարդգէս Պետրոսեանի խնդրանքին գոհացում տալէ եւ նախագահի պաշտօնին մէջ երկարամեայ աշխատանքին համար անոր շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք: Նոր քարտուղարներու ընտրութիւնը կը կատարուի աւելի ուշ:

Ժողովրդավարական մթնոլորտի մէջ գումարուած նիստի ընթացքին առաջարկուած է չորս թեկնածու՝ Վահագն Դաւթեան, Հրաչեայ Յովհաննիսեան, Հրանտ Մաթեւոսեան եւ Համօ Սահեան: Վերջինս խնդրած է եւ վերցնել իր թեկնածութիւնը, ղեկավար աշխատանքի մէջ փորձառութիւն չունենալու եւ առողջական վիճակի պատճառով: Միւս երեք թեկնածուներէն գոց գաղտնի քուէարկութեամբ առաւելագոյն ձայները ստացած է Հրաչեայ Յովհաննիսեան:

Խորհրդահայ գրական շրջանակներու մէջ ծանօթ անուն է բանաստեղծ, թարգմանիչ եւ հրապարակագիր Հրաչեայ Յովհաննիսեան: Քանի մը տասնեակ բանաստեղծական հաւաքածոները եւ արձակ երկերը անոր բերած են լայն ճանաչում, Հայաստանի մշակոյթի վաստակաւոր գործիչի կոչում եւ պետական ու «Աւետիք Իսահակեան» մրցանակներ: Երկար ատեն եղած է Հայաստանի Գրողներու Միութեան Վարչութեան քարտուղար, «Գրական Թերթ»ի խմբագրապետ, իսկ ներկայիս խմբագրապետն է «Սովետական Գրականութիւն» ամսագրին:

❦

Կարելի չէ անշուշտ հապճեպ խորհրդածութիւններ ընել այս փոփոխութեան առթիւ: Ծանօթ է, որ Վարդգէս Պետրոսեանի վերջին գործը «Կրակէ Շապիկը» բաւական աղմուկ հանած էր Հայաստանի մէջ եւ զինքը թիրախ դարձուցած բուռն յարձակումներու: Բայց եւ այնպէս նման «պատրուակ» մը ամէն բան չի կրնար բացատրել:

Յիշենք որ Վարդգէս Պետրոսեան Հայաստանի Գրողներու Միութեան գլուխն էր 1975 Մայիսէն ի վեր (նախ՝ վարչութեան Ա. քարտուղար տիտղոսին տակ, ապա՝ Նախագահի): Ծնած՝ 1932–ին, Աշտարակ, 1954–ին աւարտած է Երեւանի Պետական Համալսարանի Բանասիրական ճիւղին Լրագրողներու բաժինը: 1955 – 57 եղած է «Սովետական Հայաստան» թերթի գրական աշխատակից, 1957 – 61 եղած է պատասխանատու քարտուղար «Աւանգարդ» թերթին, ապա՝ խմբագրի տեղակալ: 1961 – 66–ին եղած է, «Գարուն» ամսագրի գլխաւոր խմբագիր: Իր գործերէն յիշենք. — Բալլադ մարդու մասին (Բանաստեղծութիւններ, 1958), Վերջին գիշերը (1959), Անաւարտ դիմանկարներ (1963), Քաղաքի կիսաբաց պատուհանները (1964), Հայկական էսքիզներ (1969 եւ 1982), Ապրած եւ չապրած տարիներ (1970), Դեղատուն «Անի» (1973), «Մենաւոր ընկուզենին» (1981, շարժանկարի վերածուած), հեղինակ է նաեւ թատերգութիւններու, ինչպէս՝ «Ծանր է Հիպոկրատի գլխարկը» եւայլն:

Գրագէտը հինէն ծանօթ է «Յառաջ»ի ընթերցողներուն, քանի որ հոն արտատպուած է հայկական առաջին էջերուն մեծ մասը, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ այլ յօդուածներ: «Յառաջ» տեսակցութիւն մըն ալ ունեցած էր իրեն հետ, 1986–ին, երբ Վարդգէս Պետրոսեան եկած էր Փարիզ խօսք առնելու համար Րաֆֆիի 150ամեակին («Յառաջ», Դեկտեմբեր 17, 18, 1986): Այլապէս չահեկան էր իր զեկուցումը Գրողներու Միութեան Վարչութեան, Դեկտեմբեր 19–ի լիակատար նիստին եւ որմէ լայն հատուածներ տըւինք դեռ քանի մը օր առաջ («Յառաջ», Յունուար 27):

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՅՈՒՆՈՒԱՐ 25 — 29)

ՀԱՅ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՆԵՐ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ

Հայ ճարտարապետներու հինգ գործեր արժանացած են Հոկտեմբերեան յեղափոխութեան 70–ամեակին նուիրուած ճարտարապետական լաւագոյն գործերու համամիութենական մրցանակին:

Ռադմիկ Դաւթեան գտած է ճարտարապետական կոթողի վերականգնումի, կորսուած մասերու պահպանման եւ վերանորոգման այն միակ ճիշդ չափը, որուն շնորհիւ «Այրավանք»ը ստացած է տարածութեան եւ ժամանակի հետ միաձուլուած հինաւուրց համադրոյթին բնորոշ նախատեղծ վառ կերպարը: Այդ աշխատանքին համար Ռ. Դաւթեանի շնորհըւած է ամէնէն բարձր մրցանակը՝ Խորհրդային Միութեան Ճարտարապետներու Միութեան մետալն ու վկայականը: Նոյն պարգեւին արժանացած են ճարտարապետ Օլէգ Շոկարեւ եւ շինարար Հենդել Յակոբեան՝ Հայաստանի գերագոյն դատարանի շէնքին համար:

Ճարտարապետներ Ալեքսանդր Աղաեան եւ Ալբեր Զուրաբեան արժանացած են Խորհրդային Միութեան ճարտարապետներու Միութեան մետալին ու վկայականին՝ Երեւանի մէջ ժողովրդական տնտեսութեան նուաճումներու ցուցահանդէսի հրապարակի կազմակերպման եւ 300 տեղնոց պանդոկի նախագծին համար: Այս պարագային յանձնախումբը նկատի առած է լուծման բնականութիւնը եւ պարզութիւնը, քաղաքաշինական բարձր մշակոյթը, կապը՝ ճարտարապետութեան ազգային դպրոցի աւանդութիւններուն հետ:

Ճարտարապետներու Միութեան վկայականով պարգեւատրուած է ճարտարապետ Ալբեր Մկրտչեան (Երեւանի մէջ Խուլերու Ընկերութեան Մշակոյթի Տուն), ժամանակակից կառոյցի մէջ ազգային գեղարուեստական աւանդութեան կերտման համար:

Երեւանի մէջ «Նորաշէն» բնակելի թաղամասի քաղաքացիական համադրոյթի կառուցապատման համար յատուկ վկայականով պարգեւատրուած են ճարտարապետներ Խաչատուր, Եուրի Սաֆարեան, ճարտարագէտներ Ռուբէն Սահակեան, Ալեքսանդր Սահակեան եւ Սերգէյ Շահնազարեան:

ՍՈՒՐԻԱՑԻՈՑ ՀԱԼԷՊԻ ՀԱՅԿ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ

ՄԱՐԱՇԻ ԱԶԳ. ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

(ՊԷՅԹ ԼԱՀԷՄ)

Այս վարժարանին հիմը դրուած է 1923–ին, Հալէպի Սիւլէյմանիէ – Համիտիէ – Ճապրիէ թաղամասերուն միջեւ գտնուող «Րամի» քէմփին մէջ, նախաձեռնութեամբ խումբ մը մարաշցի նուիրեալներու (Տաճատ Տաքէսեան, Ստեփան Քիւրքճեան, Նազարէթ Պետիրեան, Նշան Մանուկեան եւ Աւագ Տօնէլեան): Թիթեղածածկ սենեակներէ կազմուած այս դպրոցը նախապէս կոչուած է «Քէմփի Ազգային Մեսրոպեան Երկսեռ Վարժարան», դաստիարակելով տարեկան շուրջ 600 աշակերտներ:

1937–ին, երբ հիւղաւանները ամբողջովին հաշուեյարդարի ենթարկուեցան, մարաշցի Հայեր ի մի հաւաքուելով, իրենց հոգեւոր հօր՝ Պարգեւ քահանայ Պարտիզպանեանի գլխաւորութեամբ հիմնեցին Մէյտանի Ս. Գէորգ եկեղեցին, որու կողքին կանգնեցաւ նաեւ Մարաշի Ազգ. Մեսրոպեան վարժարանը, մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի զոյգ բաժիններով:

Մեսրոպեան Վարժարանի առաջին հանգրուանի (քէմփ) ուսուցիչներէն կը յիշատակուին Վահան քահանայ Ենիգոմշուեան, Ստեփան Խոճա Քիւրքճեան եւ Օր. Արշալոյս Օրջանեան: Իսկ տնօրէնի պաշտօնը, հիմնադրութեան թուականէն ցայսօր, վարած են հետեւեալները. – Տիկին Սանդուխտ (մականունը անյայտ), Աւետիս Փայլակ, Սարգիս Զուլճեան, Գրիգոր Էքմէքճեան, Նուպար Փարթամեան, Մկրտիչ Գրիգորեան, Սարգիս Կանիմեան, Յարութիւն Պարտիզպանեան, Նուպար Տօլմաճեան եւ Օր. Արփի Ասուրեան (1984–էն ի վեր):

Դպրոցը ներկայիս ունի 265 աշակերտներ, 19 գործօն պաշտօնեաներով: Հայերէն լեզուի ուսուցչուհիներն են՝ Տիկին Գոհար Մարաշլեան, Անի Ֆիչէնքճեան եւ Սիլվա Տէլլիքալէրեան: Կան մեծ թիւով նպաստընկալ եւ ձրիավարժ ուսանողներ: Դպրոցը ամբողջովին կը հոգայ անոնց կրթական պէտքերը՝ ապաւինելով բարեսիրական միութեանց եւ անհատ բարերարներու դրամական օգնութեան:

Տնօրէնուհի Օր. Ա. Ասուրեան յայտնեց, թէ կազմուած է Շրջանաւարտից Յանձնախումբ մը, որուն առաջնահերթ պարտականութիւնն է մշակութային – ընկերային ձեռնարկներով՝ նիւթապէս օժանդակել վարժարանին: Նպատակադրուած է նաեւ տօնել կրթական այս հաստատութեան 65–ամեակը՝ 1988–ի ընթացքին:

ԿՐԹԱՍԻՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

(ՏԱՐ ԷԼ ԹԱՐՊԻԷ)

Հալէպի հայկական հնագոյն վարժարաններէն մէկը համարուող Կրթասիրաց վարժարանը հիմնուած է 1924–ին, նախաձեռնութեամբ Այնթապու Կրթասիրաց Միութեան: Վարժարանին հիմնադիրները եղած են՝ Նազարէթ Ֆըսթըգճեան, Գէորգ Արսլանեան, Եղիազար Պէնլեան, Պետրոս Մխլլէթպաշեան, Սարգիս Սապունճեան, Կարապետ Գարդաշեան, Կարպիս Թիւթիւնճեան, Կարապետ Պերպուտեան, Աւետիս Գրաճեան եւ Կարապետ Աշըգեան:

Թշուառ պայմաններու մէջ ծնունդ առած այս վարժարանը, սկզբնական տարիներուն իբրեւ շէնք օգտագործած է բակով տուն մը Վէքիլիէի շրջանին մէջ, ուր պաշտօնի կոչուած են Այնթապէն գաղթած հին ուսուցիչներ: Աշակերտութեան մեծ մասը Եղեռնէն ճողոպրած հայ գաղթականներու զաւակներ ըլլալով, դպրոցը գտնուած է նիւթական լուրջ դժուարութիւններու առջեւ: Վարժարանին հասոյթի աղբիւրները եղած են, Կրթասիրաց Միութեան անդամներու տարեվճարները եւ ամերիկաբնակ Այնթապցիներու Միութեան կողմէ ղրկուած գումարներ: 20ամեակ մը ետք, նուիրահաւաքի ձեռնարկելով, վարժարանի վարիչները կը յաջողին գնել երկրորդ շէնք մը՝ Սողագ Էլ Արպաայինի մէջ: Այսպիսով, դպրոցը կ՚ունենայ երկու բաժիններ. մին տղոց, իսկ միւսը՝ աղջկանց եւ մանկապարտէզի յատուկ:

Վարժարանի առաջին հնգամեակի ուսուցիչ – ուսուցչուհիներէն կը յիշուին՝ Գրիգոր Պօղարեան, Պետրոս Տէր – Պետրոսեան, Լեւոն Պասթաճեան, Եղիա Պագումճեան, Օր. Էլիզա Տէր – Մկրտիչեան, Օր. Սիրանոյշ Էլէյճեան, Օր. Մարիամ Պուրունսուզեան եւ Օր. Պէատրիս Սարգիսեան (մանկապարտիզպանուհի): Աշակերտութեան թիւը ընդհանրապէս տատուբերած է 400 – 450–ի միջեւ: Թէեւ, եղած են տարիներ, երբ այդ թիւը աճ արձանագրած է: Այսպէս, 1931–ին վարժարանի աշակերտութեան ընդհանուր թիւը եղած է 633:

Կրթասիրաց վարժարաններու առաջին տնօրէնը եղած է Աբրահամ Սերայտարեան, որ նախաձեռնողներէն մին ալ եղած է համանուն միութեան: Անոր եօթնեայ ծառայութենէն ետք, տնօրէնի պաշտօնին կոչուած է Գրիգոր Էքմէքճեան, դարձեալ երեք տարի ստանձնելով հաստատութեան վարչական պատասխանատուութիւնը: 1929 – 1957, քսանութ տարի շարունակաբար, դպրոցին տնօրէնութիւնը կը վարէ Գրիգոր Պօղարեան, որուն անունը անխզելիօրէն կապուած կը մնայ վարժարանի պատմութեան: Իրեն կը յաջորդեն Արմէն Տէր – Պետրոսեան (1957 — 1974) եւ Մկրտիչ Թիւթիւնճեան (1974–էն ի վեր):

Դպրոցը ներկայիս ունի իր պեղակերտ սեփական շէնքը Հալէպի Սէյրաֆի հայահոծ շրջանին մէջ, Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ կողքին: Կը գործեն նախակրթարանի եւ մանկապարտէզի զոյգ բաժիններ՝ 392 աշակերտներով եւ 28 պաշտօնեաներով: Հայերէն լեզուի դասատուներն են՝ Մկրտիչ Թիւթիւնճեան, Մարալ Դերձակեան, Մարալ Միքայէլեան եւ Ռոզա Մանուկեան:

Վարժարանը, որ անցնող երկու տասնամեակներուն արձանագրած է գգալի յաջողութիւններ, ունի նաեւ ապագայ ծրագիրներ: Այս մասին խօսելով, տնօրէն Պր. Մ. Թիւթիւնճեան դիտել տուաւ, թէ ապագայի սերտուած, սակայն ցարդ չիրագործուած ծրագիրն է ունենալ միջնակարգ բաժին մը, որուն յաջողութեան համար լայն աշխատանքներ կը տանի վարժարանի սեփականատէր Կրթասիրաց Մշակութային Միութիւնը:

ԶՈՒԱՐԹՆՈՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Քարաշէն կառոյցով եւ արդիական բոլոր յարմարութիւններով օժտուած հոյակապ շէնք մը ունի Զուարթնոց վարժարանը, որ կը գտնուի Նոր Գիւղի կեդրոնական թաղամասերէն մէկուն մէջ, հայ կաթողիկէ համայնքի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ կողքին:

Վարժարանը հիմնուած է 1965–ին, նախաձեռնութեամբ Բերիոյ Թեմի կաթողիկէ Հայոց նախկին առաջնորդ՝ Գէորգ Արք. Լայէքեանի և օժանդակութեամբ հայ Կաթողիկէ բարերարներու: Դպրոցին ղեկը կը յանձնուի Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերու Միաբանութեան: Հաստատութեան առաջին տնօրէնուհին կ՚ըլլայ քոյր Անթառամ Վարդանեան, իրեն օգնական ունենալով քոյր Ազատի Աչճեան ու քոյր Համեստուհի Կերկերեանը եւ հինգ այլ ուսուցչուհիներ:

Սկզբնական տարիներուն, վերոյիշեալ դպրոցը ունեցած է մանկապարտէզ մը եւ նախակրթարանի Ա. Բ. Գ. եւ Դ. կարգերը միայն, ընդամէնը 125 աշակերտներով: Ցետագային, աշակերտութեան թիւը բարձրանալով՝ ամբողջացած են նախակրթարանի վեց կարգերը:

Վարժարանը քանի մը տարի փակ մնալէ ետք, վերաբացուած է 1973–ին:

Դպրոցին մէջ տնօրէնութեան պաշտօն վարած են հետեւեալ առաքինազարդ քոյրերը. – Քոյր Անթառամ Վարդանեան, Քոյր Նարդուհի Ոստապարայեան եւ Քոյր Օլկա Նաումեան (1973–էն ի վեր):

Ներկայիս, Զուարթնոց Վարժարանը ունի 550 աշակերտներ, 15 ուսուցչուհիներով: Հայերէն լեզուի դասատուներն են՝ Քոյր Վարդենի Թերճանեան, Օր. Լիւսի Կարապետեան, Օր. Մարիա Շահինեան եւ Օր. Սօնա Եղյանկէօզեան:

Դպրոցի տեսչուհին՝ Քոյր Օ. Նաումեան անդրադառնալով Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերու Միաբանութեան առաքելութեան, դիտել տուաւ, թէ իրենց նպատակն է դաստիարակել հայ մանուկները կրօնական եւ ազգային շունչով եւ անոնց տալ հայեցի դաստիարակութիւն:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Շար. 3)

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

ՀԱՅ – ԲԻՒԶԱՆԴԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

«Փարիզ 1» համալսարանին բիւզանդագիտական կեդրոնին կողմէ Յունուար 25 – 27 կազմակերպուած էր հանդիպում մը «Արուեստի եւ պատմութեան ընդմէջէն հայ – բիւզանդական յարաբերութիւնները» նիւթին շուրջ: Հանդիպումին մասնակցեցան շուրջ երեք տասնեակ մասնագէտներ Ֆրանսայէն եւ Խորհրդային Միութենէն: Այս վերջիններէն հինգը կուգային Հայաստանէն, մէկը՝ Մոսկուայէն, մէկն ալ Լենինգրադէն:

Առաջին օրուան զեկուցումները կը վերաբերէին երկկողմանի յարաբերութիւններու պատմական մարզին: Հոս, համալսարանի տեսուչ՝ փրոֆ. Հելէն Արվելէրի բացման խօսքէն ետք առաջին զեկուցումը ներկայացուց Նինա Գարսոյեան որու նիւթն էր Զ. դարուն հայկական եւ բիւզանդական եկեղեցիներու բաժանումին վերաբերեալ հարցեր: Մարի – Լուիզ Շոմոն խօսեցաւ Տրդատ Գ.ի Հռոմ կատարած այցելութեան մասին: Ցիշեց պատմական այս դրուագին հայկական, յունական եւ արաբական աղբիւրներու մէջ գրաւած տեղը, այս այցին մասին յայտնուած կասկածներ. սակայն, եզրակացուց ան, հակառակ բոլոր կասկածներուն, յայտնի է թէ բարեկամական դաշինք մը կնքուած է Հայերու եւ Բիւզանդիոնի միջեւ:

Մոսկուայէն Վասիլա Յարութիւնովա – Ֆիտանեան ԺԱ. եւ ԺԲ. դարերու հայկական միջնադարեան պատմագիտական աղբիւրներէն մէջբերումներով խօսեցաւ Բիւզանդիոնի պատկերացումներու մասին: Նոյն նստաշրջանին խօսք տուեցաւ տակաւին Պերնատէթ Մարթէնի եւ Քաթրին Օթէնի. առաջինին նիւթն էր Ղեւոնդի պատմութեան մէջ Բիւզանդացիներու տեղը: Ան այս տեղը բնորոշեց առաւելաբար գինուորական մարզով: Ղեւոնդի պատմութեան մէջ հետաքրքրական էր այն պարագան, որ հեղինակը ժամանակը կը չափէր խալիֆաներու գահակալութեան շրջաններով: Ղեւոնդ հոն խօսք կ՚ուղղէր նաեւ Հայերու, ըսելով թէ կամ պէտք է հնազանդին Արաբներուն, կամ ձգեն իրենց երկիրը, հայրենական ժառանգութիւնը եւ հպատակելով Յոյներուն, ապրին աքսորականի կեանք:

Իսկ Քաթրին Օթէն պատմական յարաբերութիւններէն ընտրած էր աշխատիլ ԺԳ. դարու վերջաւորութենէն մինչեւ ԺԴ. դարու կէսերը երկարող հայ – բիւզանդական առեւտրական յարաբերութիւններու վրայ: Այսպէս, ան մանրամասն խօսեցաւ Կիպրոսի եւ Կիլիկիոյ միջեւ կայացած առեւտուրին մասին, օգտուելով տուեալ ժամանակաշրջանի խալացի նոտարներու արձանագրութիւններէն:

Նոյն օրուան յետմիջօրէի առաջին զեկուցումով Հրաչ Բարթիկեան խօսեցաւ (յունարէն) Կալրաս ընտանիքներու մասին, որոնք տեղ գրաւած էին հայկական աղբիւրներու մէջ: Հ. Բարթիկեան միջնադարեան այս աղբիւրներէն թուեց վերոյիշեալ անունով ներկայացուած անձերը, որոնք մեծ մասով գտնուած էին Սելճուքեաններու ծառայութեան մէջ, շատ հաւանօրէն ազդեցութիւն ունենալով նաեւ անոնց արուեստին զարգացման վրայ:

Իզապէլ Պրուսէլ «Թ. — Ժ. դարերուն Բիւզանդիոնի ազնուական դասակարգին մէջ տեղ գրաւած Հայեր» նիւթով, խօսեցաւ Բիւզանդիոնի հայ ազնուականներուն մասին: Այս մարզին մէջ ան զանազանեց երեք խումբ. Ա.– Իրենց երկրէն խոյս տուած ազնուականներ կամ արկածախնդիրներ, որոնք կուգային հաստատուիլ Բիւզանդիոն, Բ.– Բիւզանդացի այն ազնուականները որոնք հայկական ծագում ունէին, Գ.– Աքսորուած հայ ազնուականներ, որոնք բիւզանդական արքունիքին մէջ կայսրին ծառայութեան կը մտնէին: Անոնցմով բաղկացած ազնուականներու խաւը համարկումի լաւագոյն օրինակ մը կը հանդիսանար հայ – բիւզանդական յարաբերութիւններուն մէջ:

Ժան – Գլօտ Շէնէ եւս խօսեցաւ բիւզանդական կայսրութեան եւ արեւելեան շրջաններու Հայերու յարաբերութեան մասին, Թ. – Ժ. դարերուն: Ան յիշեց այս մասին պատմածները Մատթէոս Ուռհայեցիի եւ Արիստակէս Լաստիվերցիի: Որպէս եզրակացութիւն, ըսաւ թէ յիշեալ շրջանին կայսրութեան դիւանագիտութիւնը Հայերու հանդէպ, փոփոխութեան կ՚ենթարկուէր գահակալին համաձայն, ու այս յարաբերութեան մէջ կրօնքը նախընտրութեան առաջ պատճառ մը չէր:

Ժերար Տէտէեանի նիւթն էր «Եփրատի հայ իշխանները», բիւզանդական կայսրութեան մէջ (1098 — 1116): Ան խօսեցաւ հայ իշխաններու եւ բիւզանդական արքունիքին յարաբերութիւններուն եւ այս յարաբերութիւններուն մէջ դեր կատարած պարագաներու մասին: Իր զեկուցումը կը սկսէր Մանազկերտի ճակատամարտէն ու կ՚երկարէր մինչեւ ԺԲ. դարու սկիզբը:

Առաջին օրուան վերջին զեկուցողն էր Լենինգրադէն Կարէն Եիւզպաշեան. ան խօսեցաւ Հայաստանի մէջ տրուած բիւզանդական պատուատիտղոսներու մասին: Ըսաւ թէ Զ. դարուն բաւական առատօրէն Հայերու բաշխուած էին ազնուականութեան աստիճաններ. այս շրջանին ունեցած էինք Կամսարական, Բագրատունի եւ Ռշտունի իշխանները: Անոնք միջնորդի դեր կը կատարէին Հայաստանի ու Բիւզանդիոնի միջեւ: Ժ. դարուն կը դադրէր այս յաճախականութիւնը, զուգահեռ՝ Բիւզանդիոնի Հայաստանի հանդէպ արտայայտած կեցուածքին:

Իւրաքանչիւր նստաշրջանէ ետք կ՚ըլլային հարցումներ, կարծիքներու փոխանակում, որոնց ընթացքին աւելի եւս կ՚ընդլայնէր զեկուցումի նիւթը:

Երեքշաբթի, Յունուար 26–ին, զեկուցումներու շարքը սկսաւ Մատենադարանի տնօրէն՝ Ս. Արեւշատեանի զեկուցումով. ան ուշադրութիւն հրաւիրեց կէտի մը վրայ, որ մինչեւ այսօր վրիպած էր բանասէրներու ակնարկէն: Դաւիթ Անյաղթի ու Դիոնիսոս Արիսպագացի հեղինակին միջեւ կար գաղափարական զուգահեռ մը. յետոյ, այս գործին հեղինակին անունը արձանագրուած էր յունատառ, սակայն հայերէն լեզուով. սկզբնատառերու նոյնութիւնն ալ դուռ կը բանար երկու անուններու շփոթումին: Այս մարզին առաւել լուսաբանուիլը թերեւս օր մը յառաջ դարձնէ այս գործին հեղինակին ինքնութիւնը, ի նպաստ Դաւիթ Անյաղթ փիլիսոփայի:

Ֆրետէրիք Ֆէյտի շարունակելով գրական մարզի զեկուցումներու շարքը, խօսեցաւ յունարէնին օգտակար ազդեցութեան մասին, հայերէնին վրայ: Ըսաւ թէ Հայերու մօտ միշտ կար յունարէնի հանդէպ հետաքրքրութիւն մը, թէ Պղատարքոսի համաձայն Արտաւազդ այդ լեզուով թատերգութիւններ կը գրէր, ու ասիկա յատկապէս այն պատճառով որ Հայերը չէին կրնար իրենց լեզուով գրել: Ապա

Ամանորը եւ Ս. Ծնունդը Շաւի մէջ

——×——

Շաւի հայկական փոքրաթիւ գաղութին մէջ եւս տօնախմբուեցաւ Ամանորն ու Ս. Ծնունդը: Ներկայ եղան Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեան, Իսահակ քահանայ Հէքիմեան, հայկական միօրեայ դասընթացքի աշակերտներու ծնողքներ եւ բարեկամներ: Ուսուցչուհի Տիկին Նազչեան պատրաստած էր խնամուած յայտագիր մը. մանուկներ՝ իրենց արտասանութիւններով եւ երգերով, խանդավառութիւն ստեղծեցին արժանանալով ներկաներու ջերմ գնահատանքին:

Վարժարանի պատասխանատու՝ Յակոբ Գարդաշարեան, խօսք առնելով շեշտեց Շաւի մէջ եկեղեցի եւ դպրոց ունենալու անհրաժեշտութիւնը, կոչ ընելով ներկաներուն իրենց մասնակցութեան աջակցութիւնը բերելու մեր ինքնութեան պահպանման այս փոքր կռուաններու իրագործումին: Իսահակ քահանայ Հէքիմեան իր խօսքին մէջ գնահատելով տարուած աշխատանքները, նշած է թէ Շաւի մէջ կ'ապրին 55 հայ ընտանիքներ եւ թէ Լիոնի Ս. Յակոբ Եկեղեցին՝ որուն հովանաւորութիւնը կը վայելէ Շաւի հայկական միօրեայ վարժարանը, պատրաստ է ամէն ձեւով զօրավիգ կանգնելու մանուկներու դաստիարակութեան գծով տարուած աշխատանքներուն:

Փակման խօսքը արտասանեց Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեան, որ նշելէ ետք թէ այսօր Ֆրանսայի մէջ եթէ կան քանի եկեղեցիներ, անհրաժեշտ է նաեւ ունենալ քանի հայկական վարժարաններ, շեշտեց որ մեզմէ չեն այս մանուկները եթէ մենք դերմարդկային ճիգեր ի գործ չդնենք զանոնք դաստիարակելու համար: Մեր նախնիները զոհուեցան, որպէսզի կարենանք այսօր ապրիլ հայօրէն եւ գոյատեւել:

Ջերմ մթնոլորտի մը մէջ վերջ գտաւ հանդիսութիւնը:

ՆԵՐԿԱՅ ՄԸ

երկարօրէն անդրադարձաւ Գիրերու գիւտին, Մաշտոցի կատարած աշխատանքին, յիշեց յունարէնէն ազդուած մարդերը — քերականութիւն, բառակերտում —:

Գ. Պըլտեանի զեկուցումը արդիւնք էր մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան մը, կատարուած Գրիգոր Նարեկացիի Մատեանին էջերուն մէջ, ուրկէ ան խօսեցաւ յունարէն կարգ մը բառերու գործածութեան մասին, բնագիրէն մէջբերումներ ընելով:

Անոր յաջորդեց Գ. Մուրատեան, որուն նիւթն էր «Երեք Կապադովկիացի հայրերու գործերուն հայերէն թարգմանութեան ժամանակն ու յատկանիշերը»: Հայերէնի թարգմանուած բազմաթիւ ձեռագիրներու կարգին կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն երեք կապադովկիացիներու — Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նիւսացի, Գրիգոր Նազիանզացի — գործերը, բաւական, որոնք քիչ փոփոխութեան ենթարկուած են, գրեթէ «խմբագրական» միջամտութիւններ չկան անոնց մէջ ու կարեւոր ազդեցութիւն ունեցած են հայկական գրականութեան վրայ: Այսօր, այս գործերու ուսումնասիրութիւնը առիթ կուտայ ճանչնալու միջնադարեան հայ գրականութեան հարցերը, ինչպէս նաեւ աղբիւրներն ու սեռերը:

Առաւօտեան նստաշրջանի յաջորդ զեկուցողը Պերնար Ութիէ ներկայացուց էջ մը հայ – բիւզանդական յարաբերութիւններէն. ան խօսեցաւ Թէոտորէդ Ծուրեցիի գործերուն հայերէն թարգմանութեան ու գտած ընդունելութեան մասին:

Այս նստաշրջանը աւարտեցաւ Փօլ Պէլէէի զեկուցումով, որ նիւթ առած էր Ժ. – ԺԵ. դարերու հայկական բժշկութիւնն ու բժիշկները: Ան ներկայացուց Գ. Մագիստրոսը, Մ. Հերացին եւ Ա. Ամասիացին, որոնք այս մարզի ամէնէն ծանօթ անուններն են: Շրջանը կը յատկանշուէր նաեւ անով որ բժշկական գործունէութեան առնչութեամբ ...

(Մնացեալը յաջորդով)

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՎԱԼԱՆՍ

Հ. Բ. Ը. Մ.Ի ՃԱՇԸ

Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Վալանսի նոր մասնաժողովը գեղեցիկ գաղափարը ունեցած էր ճաշով մը մեծարելու Տոքթ. և Տիկին Է. Թորոսեան, առ ի գնահատութիւն իրենց մատուցած երկարամեայ ծառայութեանց:

Տոքթ. Թորոսեան, արդարեւ, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Վալանսի մասնաժողովի ատենապետի պատասխանատու պաշտօնը վարած էր վերջին 12 տարիներուն, մեծ ձեռնհասութեամբ, իսկ իր կինը՝ Սոնան լաւագոյնս օժանդակած էր իրեն միութենանուէր գովելի գործունէութիւն մը ծաւալելու համար Վալանսի հայաշատ շրջանին մէջ:

Մեծարանքի ճաշը տեղի ունեցաւ Շաբաթ, Յունուար 23, երեկոյեան, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ե. Հիւսիսեան սրահին մէջ: Ներկայ էին Վալանսի երեք հայ յարանուանութեանց ներկայացուցիչները՝ Նարեկ Խաչակիր Քահանայ Վարդանեան, Զանոտրեան վարդապետ եւ պատուելի Ժիլպեռ Լեւոնեան, Վալանսի հայ փոխ – քաղաքապետը՝ Մ. Ստեփանեան, Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ֆրանսայի Շրջանային Յանձնաժողովի ատենապետ տոքթ. Է. Ագամեան ու ատենադպիր Պր. Յ. Գասպարեան, Միութեան Եւրոպայի նախկին Իրաւական Խորհրդական մէթր Ճ. Սեւյոնքեան, Մարսէյլի մասնաժողովի ատենապետ՝ Բ. Գույումճեան ու Ֆրանսայի զանազան շրջաններէն ինչպէս նաեւ Պրիւսէլէն եկած հիւրեր որոնք ամբողջովին լեցուցած էին սրահը:

Վալանսի Տիկնանց Օժանդակ Յանձնախումբի անդամուհիներուն ձեռամբ պատրաստուած համեղ սպասարկումէն վերջ, ժամը 21.30–ին, մասնաժողովի այժմու ատենապետը՝ Տոքթ. Ժան – Նօէլ Կօշկարեան իր բացման խօսքին մէջ բարձր գնահատեց տոքթ. եւ Տիկին Թորոսեանի բացառիկ նուիրումը եւ հաւաստիք տուաւ որ նոր մասնաժողովն ալ պիտի ընթանայ իր նախորդին ուղիէն:

Օրուան հանդիսավար՝ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի հարաւային – Ֆրանսայի Պատուիրակ – Գործիչ Պր. Ա. Բէչիչեան յաջորդաբար խօսք տուաւ Ֆրանսայի Շրջ. Յանձնաժողովի ատենապետ՝ Տոքթ. Է. Ագամեանի, Պատուելի Ժ. Լեւոնեանի, փոխ – քաղաքապետ Մ. Ստեփանեանի, Վալանսի Ազգային Միութեան ատենապետ Տոքթ. Մ. Գոհարեանի եւ մէթր Ճ. Սեւյոնքեանի, որոնք բոլորն ալ անձնական դրուագներ յիշելով վեր առին Թորոսեանի ամոլին անձնուիրութիւնը, առհմիկ արժէքներու նկատմամբ ունեցած խոր հաւատքը եւ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի միջոցաւ ազգին ծառայելու մշտական պատրաստակամութիւնը:

Մէջ ընդ մէջ գործադրուեցաւ գեղարուեստական գողտրիկ յայտագիր մը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին Տիկիններ՝ Հ. Բէչիչեան, Մ. Քազուրեան, Վ. Քէքէկեան և Պ. Յ. Մալճեան՝ հայերէն երգերով ու Պ. Ս. Ենովքեան՝ քլարինէթով:

Վերջին խօսք առնողը եղաւ օրուան մեծարեալը՝ տոքթ. Է. Թորոսեան որ յուզուած շեշտով շնորհակալութիւն յայտնեց իր կնոջ եւ իրեն եղած այս մեծ պատիւին համար ու խոստացաւ ետք որ պիտի շարունակէ իր հանրային գործունէութիւնը, շնորհաւորեց նոր մասնաժողովի ատենապետն ու անդամները եւ յաջողութիւն մաղթեց անոնց աշխատանքներուն:

Նարեկ Խաչակիր քահանայ Վարդանեանի խօսքով ու աղօթքով փակուեցաւ այս մեծարանքի հանդիսութիւնը, որուն յաջողութեան համար ոչ մէկ ճիգ խնայուած էր Վալանսի մասնաժողովին ու Տիկնանց Օժանդակ Յանձնախումբին կողմէ:

***

Հ. Բ. Ը. Մ.-Ի ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔՈՅԹԸ ՎԱԼԱՆՍԻ ՄԷՋ

Վալանսի մասնաժողովի հրաւէրով բացառիկ հաւաքոյթ մը տեղի ունեցաւ Կիրակի, Յունուար 24–ին, Հ. Բ. Ը. Մ.ի Ե. Հիւսիսեան սրահին մէջ, մասնակցութեամբ Փարիզի, Մարսէյլի, Լիոնի, Վալանսի, Վիէնի, Ավինեոնի եւ Սէն – Շամոնի մասնաժողովներու շուրջ վաթսուն անդամ – անդամուհիներու:

Ներկայ եղան նաեւ Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ֆրանսայի Շրջ. Յանձնաժողովի ատենապետ՝ տոքթ. Է. Ագամեան ու ատենադպիր Յ. Գասպարեան:

Առաւօտեան ժամը 10.30–ին հաւաքոյթը բացուեցաւ Վալանսի մասնաժողովի ատենապետ՝ Տոքթ. Ժ. Ն. Կօշկարեանի բարի գալուստի խօսքով, որմէ ետք իւրաքանչիւր մասնաժողովի ատենապետ խօսեցաւ իր մասնաճիւղի գործունէութեան, ապագայ ծրագիրներուն ու դիմագրաւած դժուարութիւններուն մասին:

Ունկնդրելէ ետք մասնաժողովներու պատասխանատուներուն բանաւոր զեկուցումները, Շրջ. Յանձնաժողովի ատենապետը պատրաստեց օրակարգը, որուն գլխաւոր կէտերն էին՝ մասնաճիւղերու միջեւ փոխ – յարաբերութիւններու հարցը, երիտասարդական շարժումները քաջալերելու անհրաժեշտութիւնը, հասոյթի նոր աղբիւրներու որոնումը եւ փրոփականտի կարեւորութիւնը:

Կէսօրուան ճաշի դադարէն ետք, որուն ընթացքին ներկաները հիւրասիրուեցան Վալանսի Տիկնանց Օժանդակ Յանձնախումբի անդամուհիներուն պատրաստած ճաշերով, մէկ առ մէկ քննարկումի ենթարկուեցան օրակարգի հարցերը:

Ներկաները իրենց տեսակէտները պարզեցին ու չինիչ թելադրութիւններ ըրին արծարծուած բոլոր հարցերուն մասին, եղբայրանդումի պաշտօնը ձգելով Շրջանակային Յանձնաժողովի ատենապետին:

Ժամը 16.30ին, տոքթ. Ագամեանի փակման խօսքով վերջ գտաւ Հ.Բ.Ը.Մ.-ի Ֆրանսայի մասնաժողովներու անդամներու այս անդրանիկ հաւաքը ու ներկաները բաժնուեցան օգտակար աշխատանք մը կատարած ըլլալու խոր գոհունակութեամբ եւ կրկին ժամադրուելու խոստումով:

ԼՐԱՏՈՒ

ԳՈՂՏՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ՊՈԼՍՈՅ Մխիթարեան Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Յունուար 22–ին, տեղի ունեցած է Գոհարիկ Ղազարոսեանի գործերուն նուիրուած երեկոյթ մը: Ներկայ եղած են Շնորհք Պատրիարք, գեղարուեստասէր բազմութիւն մը եւ Մոնրէալէն ու Փարիզէն ողջացեալ դաշնակահարուհի եւ յօրինողի հարազատները: Բացումը կատարած է Վահան Խօզերըմազ: Բանաստեղծուհի Արմենուհի Թէրզեան ծանօթութիւններ տուած է Ղազարոսեանի երաժշտական ասպարէզին մասին, դըրուագներ պատմելով անոր կեանքէն: Տոքթոր Հերման Միսքճեան դաշնակի վրայ նուագած է Գոհարիկ Ղազարոսեանէն 4 էթիւտներ: Օփերայի մեներգչուհի Ալիս Մանուկեան մեկնաբանած է Ղազարոսեանէն երեք երգեր եւ Ղազարոսեանի յիշատակին գրած Սիլվարդ Գարամանուկեանի մէկ երգը: Ամերիկայէն յատկապէս ժամանած դաշնակահար Շահան Արծրունի նուագած է Գոհարիկ Ղազարոսեանի «Թռչունը պատուհանիս առջեւ» կտորը, «Հայերը» խորագրեալ չորս փրէլիւտները եւ երկու էթիւտներ, որոնցմէ մին՝ ձօնուած Շահան Արծրունիի: Այս վերջինը խօսք առնելով նշած է, թէ Գոհարիկ Ղազարոսեան իր ուսումը Փարիզ ստացած ըլլալով շատ բան առած էր ֆրանսական երաժշտութեան յատկութիւններէն, հաղորդականութենէն, կշռոյթէն, սակայն անոնց վրայ ան աւելցուցած է ազգային տարրը: Հուսկ բանքը արտասանած է Շնորհք Պատրիարք, որ անդրադառնալէ ետք Ղազարոսեանի մանկայատկութիւններուն՝ նշած է, թէ որքան պէտք ունինք այդ հոգիով ապրող, այդ ոգիով գործող հանրային մշակներու:

*

ՆԻԿՈՍԻՈՅ «Հիլթըն» պանդոկի կալըրիին մէջ, Դեկտեմբեր 10–ին, բացումը կատարուած է Վարդան Թաշճեանի նըկարչական ցուցահանդէսին: Ներկայ եղած է Կիպրոսի Աշխատանքի եւ Ընկերային ապահովութեան նախարար՝ Անտրէաս Մուշուրթաս, որ խօսք առնելով ի մէջ այլոց նշած է. – «Քննադատներու եւ թղթակիցներու կարծիքով, Վարդան Կիպրոսի ծովային, դաշտային, լեռնային եւ հին ճարտարապետական տեսարաններու իր նիւթերուն եւ ներշնչման աղբիւրներուն վրայ կը կեդրոնանայ բանաստեղծական հաղորդականութեամբ ու խոր ապրումով»: Ցուցահանդէսը տեւած է հինգ օր եւ տեղական մամուլը դրուատանքով արտայայտուած է:

*

ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ «Յակոբ Տէր – Մելքոնեան» սրահին մէջ, Յունուար 2–ին եւ 3–ին, հանդէս եկած է Այնճարի Համազգայինի «Կոմիտաս» պարախումբը, ներկայացնելով հայկական ժողովրդական եւ ազգագրական պարերու յայտագիր մը: Խումբը կը բաղկանայ 36 հոգիէ. պարուսոյցն է Խաչիկ Սէպէեան:

ԽԱՐԻՍԻԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ե.

– Քէֆ չեն ըսեր ատոր, – ընդմիջեց Զարուհին:

– Հրպա՞:

– Նստէ՛, նստէ տեղդ, Ջրի մարդ...

– Հէչ նստելու ատեն չունիմ: Ես դիշերը տունը չեմ, դնա՛ դու էլ, պտըտէ, զուարճացիր ... սիրականիդ թեւը մըտած...

– Պակաս ե՞ս նէ՝ ըսէ ինծի:

– Ինչի՞ պակաս ըլլամ: Ըմէն մարդ գիտէ, որ դու չես հաւնիր ինձ: Կօշտ, ալխմար, անկիրթ կը գտնես ինձ, կ'ամչնաս ինձ հետդ բա՛րձր, բա՛րձր մօնտիդ մէջ հանելու: Ստո՞ւտ կ'ասեմ ... Դու հաճոյք չես առներ իմ բարեկամներից: Մակեդոնին դրամ եկեր է ... կրնա՞մ տուն բերել, կրնա՞մ քեզ տանիլ նրանց տունը. դու քիթիդ չես դներ նրան: Մարդը մի լաւ, մի փառաւոր սեղան է պատրաստել, հրաւիրել է կուսակցութեան էն լաւ տըղերքը ... Կրնա՞մ ասել, կնիկ, եկ էս գիշեր գնանք...

– Տեղը մնան քու բարեկամները, – վըրայ բերաւ կինը:

Ու տոքթորը խնդաց: Այնքան դէշ եղաւ Կիրակոսը մարդուն խօսքէն, որ քիչ մընաց սուրճին պնակը նետէր անոր գլխուն՝ պոռալով.

«Տէֆ եղիր տունէս, կապիկ. ի՞նչ կ'ուզես կնիկիս շուրջ դառնալով միշտ: Կը կարծես որ կինս՝ Զարուհին այդքան տխմա՞ր է քեզ նախընտրելու համար: Ի՞նչ ունիս, ի՞նչ առաւելութիւն ունիս. տոքթոր ես, հա՞, բարձր մարդոց հետ կը տեսնուի՞ս, կիներու քիթէ բռնել գիտես»...

Կիրակոս չըսաւ: Եւ շատ գոհ եղաւ իր այդ զսպումին համար: Որովհետեւ տոքթոր Ալեմտաղեան ելաւ գնաց՝ պարզ հըրաւէր մը ընելով միայն տիկին Զարուհիին:

– Եթէ մինակ ձանձրանաք, եւ փափաքիք դուրս ելլել, ես ժամադրութենէս ժամը իննին կ'ազատիմ եւ Միքատօն կ'ըլլամ:

– Ձեմ կարծեր որ գամ, – պատասխանեց Զարուհին. – Խենդ է աս մարդը, – շարունակեց ան, երբ մեկնեցաւ բժիշկը. – Ձիս փողոցի կնկան տե՞ղ է առեր ինչ ... Կարելի չէ քեզի բան մը ըսել որ. պզտիկ բանով մը կը բռնկիս, բերնէդ ելածը չես գիտնար ... Քանի անգամ է պիտի ըսեմ, կը վախնամ: Խելքդ գլուխդ մարդ չես որ, անմիջապէս դէշ կասկածներու կ'երթաս:

Կիրակոս ձայն չհանեց, բայց այնքան դէշ եղաւ, որ չկրցաւ քայլը տունէն դուրս նետել: Բերանը փակեց ու նստեցաւ:

Զարուհին կարծեց, որ կը վախնար ամուսինը տակաւին ու կ'ուզէր արգիլել զինքը որոշուած ժամադրութեան երթալէ:

– Ես խենդ չեմ, – ըսաւ ան, – թող ըսպասէ ուզածին չափ: Կը զզուիմ ես ատանկ մարդերէ: Դուն մի կասկածիր ինէ. եթէ ատանկ բան մը ընելու ըլլամ՝ ատանկ ապուշի մը հետ չէ որ պիտի ընեմ:

Մօտեցած, բռնած էր ամուսինին գըլուխը: Կը շոյէր ու կ'աշխատէր համոզել զայն իր անմեղութեան մասին: Պատմեց անոր, թէ ինչպէս, կէսօրէն ի վեր եկեր նստեր էր տոքթորը, թէ ինչպէս աշխատեր էր գրկել զինքը, թէ ինչե՛ր էր ըսեր:

– Ի՞նչպէս, ի՞նչպէս կը համարձակի, – կ'ըսէր ան, – ես չէի կրնար երեւակայել...

(Տար. 28)

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Վեհանոյշ Գապամճեանի մահուան առթիւ, փոխան ծաղիկի Պր. Ս. Վէլէտեան (Քանատա) 300 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին :

*

Այրի Տիկին Վեհանոյշ Գապամճեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Թորգոմ Նալպանտեան, փոխան ծաղկեպսակի 200 ֆրանք կը նուիրեն Աղքատախնամին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 100 Ֆր. «Յառաջ»ին :

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Աննիկ Փափազեան ի յիշատակ իր սիրելի զարմիկին՝ Արթենիկ Փափազեանի Թարմ յիշատակին 800 Ֆր. կը նուիրէ լիբանահայ դպրոցականներու ֆոնտին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 200 Ֆր. «Յառաջ»ին :

YAN'S CLUB
5, ave. Reille — 75014 PARIS
TEL. : (1) 45. 89. 20. 48

VATCHE
DEMIRDJIAN

Thème : MARCHE
SOUS UN CIEL DECHIRE

Exposition prolongée jusqu'au 13 Février

ouvert du Lundi au Samedi de 13 à 19h.
Lundi et Vendredi jusqu'à 21h.

Ի ՆՊԱՍՏ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Մ. Ալֆորէն՝ Տէր եւ Տիկին Զ. Զատիկեան 200 Ֆ. կը նուիրեն լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին Տիկին Սիրանոյշ Թանիրեանի մահուան առթիւ, (ստանալ՝ «Յառաջ»էն) :

VALENCE

RADIO A

La section ARTIVA de la Croix Bleue de Valence animera deux émissions sur «*Radio A*» SPECIALE ENFANTS DU LIBAN.
Le Dimanche 7 février de 9h30 à 13h
Le Dimanche 14 février de 9h30 à 13h
Avec la participation de nombreux invités. Nous comptons sur la solidarité des communautés arméniennes de Valence, Romans et les environs.

ԼԻՈՆԱՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
CERCLE LYONNAIS
DES FEMMES ARMENIENNES

ՄԵԾԱՐԱՆՔԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

երգահան եւ խմբավար՝

Գուրգէն Ալէմշահ-ի

մահուան 40-ամեակի առթիւ :

կը բանախօսէ՝
ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆ
երգահան — խմբավար՝
«Սիփան — Կոմիտաս» երգչախումբի

Ուրբաթ, Փետ. 5,
երեկոյեան ժամը 8.30-ին
Ազգային Տան սրահին մէջ

Ալէմշահի կենսագրական գիծերը եւ իր գործերէն ունկնդրութիւններ Հայկական երաժշտութեան գեղագիտական սկզբունքներուն առընչուող հարցեր :

Dans la Grande Salle
de l'Espace Arménien
40, rue d'Arménie
69003 Lyon

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆէՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի օր, Փետրուար 7, Զ. Կիրակին է Ծննդեան :

Ղեւոնդեանց Քահանայից յառաջիկայ տօնին առիթով, այսօր, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի :

Պատարագի ընթացքին Հոգեհանգիստ կը կատարուի, Փարիզի եւ Շրջանի Եկեղեցիներուն մէջ ծառայած վախճանեալ հոգեւորականներուն համար :

Պատարագէն ետք՝ ժամը 1-ին, Փէր - Լաշէզի գերեզմանատան Եւրոպայի Հայոց առաջնորդներու դամբանին առջեւ, մասնաւոր աղօթք կ՚ըլլայ՝ Վռամշապուհ Արք. Քիպարեանի, Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեանի եւ Սերովբէ Արք. Մանուկեանի հոգիներուն համար :

Կը հրաւիրուի մեր ժողովուրդը ներկայ գտնուիլ հոգեհանգստեան այս պատարագին եւ աղօթել բազում տարիներ իր եկեղեցւոյն եւ ժողովուրդին ծառայած հոգեւորականներուն համար :

Փարիզի եւ շրջաններուն մէջ ծառայած հանգուցեալ Առաջնորդներն ու Հոգեւորականները եղած են. .

Վռամշապուհ Արքեպիսկ. Քիպարեան, Արտաւազդ Արքեպիսկ. Սիւրմէեան, Սերովբէ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան, Գէորգ Արքեպիսկ. Իւթիւճեան, Գրիգորիս Եպիսկ. Պալաքեան, Կոմիտաս վրդ. Սողոմոնեան, Սուքիաս վրդ. Պարոնեան, Հմայեակ Վարդապետ Պաղտասարեան, Յովհաննէս քհնյ. Հինդլեան, Սահակ քհնյ. Իւթիւճեան, Կոմիտաս քհնյ. Սկլեան, Բառնաբաս քհնյ. Խրիմեան, Աբիսողոմ քհնյ. Թորոսեան, Մեսրոպ քհնյ. Մեսրոպեան, Վահան քհնյ. Խոյեան, Բարթող քհնյ. Թաղըմճեան, Գէորգ քհնյ. Դաւիթեան, Լեւոն քհնյ. Արսլանեան, Գարեգին քհնյ. Տէօվլէթեան, Մկրտիչ քհնյ. Արսլանեան, Գէորգ քհնյ. Նիզամեան, Ներսէս քհնյ. Գանճեան, Գրիգոր քհնյ. Ճէպէճեան, Յուսիկ քհնյ. Ադամեան, Վարդան քհնյ. Պաղտատլեան, Յարութիւն քհնյ. Ճօրթուլեան, Ադդէ քհնյ. Փայլակեան, Եսայի քհնյ. Ալթունեան, Թովմաս քհնյ. Մինասեան, Մաշտոց քհնյ. Թիւֆէնկճեան :

ԱԷՆ - Թ'ԷԹԻԷՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Փետրուար 7, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10.30-ին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, կը մատուցուի պատարագ :

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

INSTITUT NATIONAL
DES LANGUES
ET CIVILISATIONS ORIENTALES

LA LITTERATURE ARMENIENNE EN FRANCE

par

KRIKOR BELEDIAN

Ce cours hebdomadaire de littérature contemporaine commence le lundi 15 février à 18 heures, au Centre Dauphine, Porte Dauphine, Salle B 108.
Métro : Porte Dauphine.

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Պանեէօյ - Քաշանի Հ. Իսահակեան մասնաճիւղի պարահանդէսը
- ՄԱՐՏ — 19 -

*

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Յաղթական Հերոսամարտի 73րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը Մարտ 27-ին :

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
10-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆ ԵՒ ՃԱՇ

Փետ. 14, Կիրակի առաւօտ, Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ողբացեալներ՝

ԱՐԾՐՈՒՆԻ ՋՐԲԱՇԵԱՆ-ի (Վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի հիմնադիրներէն) — ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ-ի (Վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի տնօրէն մարմնի ատենապետ) — ԱՍԱՏՈՒՐ ՀՈՎՈԲԻԿԵԱՆ-ի (Տնօրէն մարմնի անդամ) — ՇԱՀՆՈՒՐ ՃէՅՀԱՆ-ի (Երգչախումբի երգիչ) — ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ-ի (Մայր եկեղեցւոյ դպրապետ եւ Արմենիա երգչախումբի խմբավար) — ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ-ի (Եկեղեցւոյ դպրապետ) — ՅՈՒՍԻԿ ԳԱՐԱԿէՕԶԵԱՆ-ի (Դպիր) — ԳԱԲՐԻԷԼ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ-ի (Աւագ սարկաւագ) եւ Մայր եկեղեցւոյ ծառայած բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար :

Հանդիսութեան կը նախագահէ, կը քարոզէ եւ պատարագը կը մատուցանէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ, կոմիտասեան քառաձայն եղանակով, ղեկավարութեամբ՝ ԽԱՉԻԿ ԵՐԼԱՄԱԶԵԱՆ-ի :

Յաւարտ պատարագի կը սարքուի տարեդարձի ճաշ Ս. Ջրբաշեան սրահին մէջ :

Այս հանդիսութիւնները կը վայելեն բարձր հովանաւորութիւնը Մարսէյլի քաղաքապետ՝

Պ. ՓՐՈՖ. ՌՈՊԵՌ ՎԻԿՈՒՌՈՒ-ի

Սիրով կը հրաւիրուին Մարսէյլի եւ շրջակայքի եկեղեցեաց Թաղային խորհուրդները, կազմակերպութիւնները եւ մեր ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսութեանց :

Ճաշի տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝ 91. 77. 84. 70

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՅԵՐԵԿՈՅԹ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ

Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14.30-ին
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)

Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զուեշտներ՝ հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճէմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.

Միջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ
Հանդէսին կը մասնակցին ֆրանսական սկաուտական խումբեր ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները :

— Մուտք՝ 50 Ֆրանք Երախաներուն՝ ձրի —

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՁԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀՐԱՒԷՐ, ԹՌՈՒՑԻԿ,
ՏՈՄՍ ԿԱՄ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ
ԶԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ
(ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ, ՆԱՄԱԿԻ ԹՈՒՂԹ,
ՊԱՀԱՐԱՆ, ԵՒԱՅԼՆ)

FAIRE-PART DE MARIAGE, BILLETS,
PROSPECTUS,
DIVERS TRAVAUX DE VILLE
(TÊTE-DE-LETTRE, FACTURES,
ENVELOPPES, ETC.)

«ՅԱՌԱՋ — *HARATCH*»
83, RUE D'HAUTEVILLE - 75010 PARIS

LES APRES-MIDI,
DE 14 à 18 h. 30
SAUF SAMEDI ET DIMANCHE

ԴԻՄԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ,
ԺԱՄԸ 14.00 - 18.30
ԲԱՑԻ ՇԱԲԱԹ ԵՒ ԿԻՐԱԿԻԷ

Խնամուած աշխատանք — Travail soigné

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
5
VENDREDI
5 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
TEL. : 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.677 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.677

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ հեռատեսիլի երեք մեծ կայաններ մերժեցին սփռել Նախագահ Ռեկընի «Ազգին Ուղերձը», ինչ որ, անշուշտ, վրդովում առեղծեց Սպիտակ Տունը, բայց կը հաստատէ, միւս կողմէ, որ ժողովրդավարութիւնը միշտ «նուազագոյն չարիք» կարելի չէ նկատել (Չըրչիլ)։ Ուղերձը կը վերաբերէր Քոնթրաներու օժանդակութեան, որ պիտի քուէարկուէր քիչ ետք։ Այդ քուէն ալ մերժողական եղաւ, ինչ որ նուաստացուցիչ է Ռեկընի համար, որու պաշտօնավարութեան վերջին շրջանը հեռու է փայլուն ըլլալէ։ Երկրին մէջ, դեմոկրատ թէ հանրապետական կը խորհին որ Նիքարակուայի կառավարութիւնը լաւ նշաններ սկսած է ցոյց տալ, մինչ Սպիտակ Տան տեսակէտն այն է, որ այդ յեղաշրջումը հետեւանք է «Քոնթրաս»ներու ճնշումին։

ՍԻՏԱ-ի ախտաճանաչման նախապէս կատարուած հետազօտութեան հարցը, աշխատանքի անցնելու առեն, կը շարունակէ թերուզէմ աղմուկ հանել, մանաւանդ դէմ։ Փրոֆ. Պուատոն, ծանօթ խիրդապէտ եւ Սէն - Լուի հիւանդանոցի արինագիտութեան բաժնի պետ, յայտարարեց թէ կարգ մը արհեստներու համար (երբ ուրիշներու կեանքի պատասխանատուութիւնը կայ) ինչպէս՝ օդաչու կամ ուղեվար պէտք է նախապէս հետազօտում կատարել, որովհետեւ հիւանդութիւնը այնպիսի վիճակներ կրնայ առեղծել, որ ենթական կրնայ ինքզինքին տէր չըլլալ։ Արդարեւ ջղային դրութիւնը կը վնասուի սկիզբէն իսկ, եւ հոգեկան տագնապներ ալ կրնայ առեղծել։ Պրիթիշ Էր Ուէյզ եւ Լուֆթհանզա քննութիւն կը կատարեն, Էր - Ֆրանս ճշգրիտ հրահանգներու կը սպասէ։ Փարիզի քաղաքապետարանին կողմէ, Թիպերի ըսաւ որ այդպիսի բան չկայ, ինչպէս ըսած էր Ժորժ Սառ։

ԱՆԳԼԻՈՅ հիւանդապահուհիներու գործադուլը, Չորեքշաբթի օր, աննախընթաց բնոյթ առած էր եւ հեռատեսիլն իսկ շատ լայն տեղ տուաւ։ Անոնք փողոց ելած էին իրենց համազգեստներով, բողոքելու համար իրենց աշխատավարձքի եւ աշխատանքի պայմաններուն դէմ։ 20% յաւելում կը պահանջեն, ինչ որ չափազանցուած չի նկատուիր, եթէ նկատի առնուի որ հիւանդապահուհի մը ամսական 4000 ֆրանքով կը սկսի եւ 10 հազարի կրնայ հասնիլ վերջին տարիներուն, յաւելեալ ժամերը ներառեալ։ Ճիշդ է որ անգլիական դրութիւնը իր թերիներն ունի։ Քառասուն տարի է բժշկական քննութիւնները եւ դեղերը ձրի են։ Հիւանդներ, ներկայիս, պոչ բռնած են, հիւանդանոցները տեղ չկայ, քանի որ ամէն օր անկողիններ կը վերցուին, որովհետեւ ոչ անձնակազմ կայ, ոչ ալ կազմած։ 1948-ին էր, որ աշխատաւորական նախարար մը որոշեց որ առողջութիւնը բոլորին համար ձրի պէտք է ըլլայ եւ ծախքերը Պետութիւնը ստանձնէ, այսինքն՝ հարկատուն։

ԵԳԻՊՏՈՍԻ Նախագահէն ետք, Յորդանանի Թագաւորն է որ Փարիզ եկաւ եւ ընդունուեցաւ Միթերանի կողմէ։ Հիւսէյն ողբերգական կը գտնէ ամերիկեան վէթօն։ Մուպարաք ալ ցաւ յայտնած էր ամերիկեան «անշարժութեան» առթիւ։ Անդին, տեղւոյն վրայ, բախումները կը շարունակուին։ Ամէն օր, Պաղեստինցի մը կը սպաննուի։

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ ՅՈՒՆՈՒԱՐ 27 - ՓԵՏՐ. 2)

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՖՈՆՏԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Խորհրդային Միութեան մէջ հիմնուած «Խորհրդային մանկական ֆոնտ»ի նպատակն է որբ, ծնողաց խնամքէ զուրկ եւ հաշմանդամ երախաներուն բազմակողմանի օգնութիւն ցոյց տալ, խնամակալ խորհուրդներու գործունէութիւնը ներդաշնակել, երախաներու դաստիարակութեան մէջ ընտանիքի դերը բարձրացնել, մատաղ սերունդի դաստիարակութեան նկատմամբ հասարակութեան ուշադրութիւնը զօրացնել։ Ֆոնտը կը հսկէ երախաներու իրաւունքներու եւ շահերու պաշտպանութեան հարցերու վերաբերեալ օրէնքի գործադրութեան եւ կը զբաղի այդ ուղղութեամբ զանազան հարցերով։

Որոշուած է ֆոնտի մասնաճիւղեր հիմնել Խորհրդային Միութեան բոլոր հանրապետութիւններուն մէջ եւ լիազօրներ ունենալ բոլոր քաղաքներու եւ շրջաններու մէջ։ Հայաստան գումարուած է ֆոնտի կազմակերպական կոմիտէի առաջին նիստը, զոր վարած է կոմիտէի նախագահ, Առողջապահութեան նախարար Էմիլ Գաբրիէլեան։ Կոմիտէի մաս կը կազմեն հանրային եւ քաղաքական դէմքեր, գիտնականներ, գրողներ նկարիչներ, մանկավարժներ, բժիշկներ, տնտեսագէտներ։ Որոշուած է Մարտ 26-ին գումարել խորհրդային մանկական ֆոնտի հայկական բաժանմունքի հիմնադիր ժողովը։

***

«ԱՐԱՐԱՏ» ԳԱԳՐԱՅԻ ՄԷՋ ՅԱՂԹԱԾ Է

Ինչպէս ծանօթ է, «Արարատ»ի տղաքը գացած էին Սեւ ծովու ափը, մարզուելու։ Մարզիկները՝ որ կ'ապրին Գագրայի «Հայաստան» առողջարանին մէջ, ամէն օր հանրակառքով կը մեկնին Փիցունդա, ուր շատ թէ քիչ յարմարաւէտ պայմաններ կան մարզուելու։ «Արմէնփրէս»ի աշխատակիցը հեռաձայնով կապուած է «Արարատ»ի գլխաւոր մարզիչ Արկադի Անդրէասեանի հետ, տեղեկութիւններ քաղելու համար խումբին մասին։ Անդրէասեան ըսած է, թէ հակառակ աննպաստ եղանակին, տեղացող ձիւնին, մարզումները տեղի կ'ունենան օրական երեք անգամ։ Իւրաքանչիւր մարզումէ ետք կը կատարուին երկկողմանի խաղեր, որոնց ընթացքին կը փորձուին թաքթիքի տարբերակներ։ «Արարատ» քննական մրցում մը ունեցած է Սեմիպալատինսկի «Սպարտակ»ի հետ, որու յաղթած է 3 — 2 արդիւնքով։ «Արարատ»ի կողմէ կոլերը նշանակած են Օսիպեան, Վերանեան եւ Մխիթարեան։

***

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ - ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ ՎԱՐԴԵՆԻՍԻ ՄԷՋ

Զօդի (Վարդենիս) ոսկիի հանքերու մշակոյթի պալատին մէջ բացուած է Հայաստանի մարզանքի պետական կոմիտէի ճատրակի մանկապատանեկան մարզական դպրոցի մասնաճիւղ մը, որուն անդամագրուած են 6 - 12 տարեկան հինգ տասնըեակ երախաներ։ Ստեղծուած են լաւ պայմաններ։ Աշխատանքները կը վարէ Վրէժ Մանուկեան։ Մշակութային - մարզական աշխոյժ կեանք մը կ'ապրի Զօդի ոսկիի հանքերու մշակոյթի պալատը, ուր կը գործեն կշռութաւոր մարմնամարզութեան, թենիսի, պիլեարի խմբակներ։ Պալատի նախաձեռնութեամբ հիմնուած է նաեւ մարզանքի եւ առողջարարական վազքի ակումբ մը։ Ծանօթ է մշակոյթի պալատի «Դիադին» ժողովրդական երգի - պարի համոյթը. լայն ժողովրդականութիւն կը վայելէ նոր կազմուած «Ոսկեչէն» ազգագրական սիրող խումբը, որուն յայտագիրը բաղկացած է նախնիներու՝ Տարօնի, Վանի, Մշոյ եւ Դիադինի երգերէ ու պարերէ։

***

ԲՆԱԳԷՏ Ա. ՊԱՊՈՅԵԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆ

Երեւանցի երիտասարդ բնագէտ Արամ Պապոյեան գրեթէ տասը տարի է որ իր ազատ ժամանակը կը նուիրէ հաւաքածոյ կազմելու հազուադէպ տեսակին՝ կը հաւաքէ աշխարհի տարբեր երկիրներու պարբերական հրատարակութիւններ։ Այս հետաքրքրութիւնը իր մէջ յառաջացած է Երեւանի համալսարանը ուսանած տարիներուն։ Սկիզբը հաւաքած է «Մոսկու Նիուզ» եւ «Մոռնինկ Սթար» թերթերը, զորս օգտագործած է անգլերէն սորվելու համար, յետոյ երբ սկսած է մտածել հաւաքածոյ ունենալու մասին, գնած է նաեւ այլ լեզուներով թերթեր։ Այնուհետեւ հաւաքածոն ամբողջացուցած է տարբեր միջոցներով։ Իրեն օգտակար եղած են արտասահմանի երկիրներու հետ բարեկամութեան ու մշակութային կապի ընկերութիւններու միութեան, Ասիոյ եւ Ափրիկէի երկիրներու համերաշխութեան կոմիտէի աշխատակիցները։ Թղթատարները սկսած են Արամ Պապոյեանի յանձնել ծրարներ աշխարհի տարբեր երկիրներէ հասած։ Թերթեր ղրկելու խնդրանքին արձագանգած են խորհրդային դեսպանատուները։ Ան կապեր հաստատած է Մոսկուայի, Կիեւի, Մինսկի եւ այլ քաղաքներու այն բնակիչներուն հետ, որոնք նոյնպէս թերթեր կը հաւաքեն։ Ներկայիս Արամ Պապոյեանի հաւաքածոն կը բովանդակէ 107 Պետութիւններու 67 լեզուով լոյս տեսնող գրեթէ 1200 թերթեր, տեղեկագրեր եւ այլ պարբերականներ։

***

ԿՈՊԸԼԷՆՆԵՐՈՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

Երեւանի Լէօ փողոցին մէջ կը գտնուի Փանոս Թերլեմեզեան գեղարուեստական ուսումնարանը։ Անցեալ դարուն կառուցուած երկյարկանի, ընդարձակ դահլիճներով, սենեակներով ու փայտէ հին ոճով պատշգամներով այս շէնքը 1921-ին տրուած է ուսումնարանի աշակերտներուն։ Ներկայիս անոր կից բարձրացած են բազմայարկ շէնքեր։ Գեղարուեստական ուսումնարանին մէջ նշուած են շատ մը տօներ, բացուած ցուցահանդէսներ, մեծարանքի երեկոյթներ նուիրուած են շրջանաւարտներ Գրիգոր Խանջեանի, Յովհաննէս Զարդարեանի, Մհեր Աբեղեանի, Արա Բեքարեանի, Եդուարդ Իսաբեկեանի եւ այլ բազմաթիւ նկարիչներու։ Ներկայիս կը նշուի կոպըլէնագործ շրջանաւարտներու քառորդ դարու վաստակը։ 1962-ին է, որ ուսումնարանի կտորի գեղարուեստական ձեւաւորման բաժնին մէջ կազմուած է կոպըլէնագործներու խումբը։ Առաջին դասին նկարիչ - կոպըլէ - նագործ Կարօ Եղիազարեան խօսած է ԺԷ. դարուն Ֆրանսա հիմնուած կոպըլէնագործութեան, ազգային արուեստի հազարամեայ աւանդներու, հայ մարդու երազներու եւ խոհերու մասին։ Եւ աշակերտներու հոգւոյն մէջ բոցավառած է արուեստի այդ դժուար ճիւղին նկատմամբ սէրը, աշխատասիրութիւնը եւ որոնման բերկրանքը։

Ցուցադրուած կոպըլէններու մէջ ուշադրութիւն գրաւած են՝ Արեգնազ Առաքելեանի «Երաժշտութիւն», Ցամիկ Ղազարեանի «Երեւանեան մեթրոյի կայարանները», Կարօ Եղիազարեանի «Ընտանիք» գործերը եւայլն։

***

ՄԱՐՕ ՄՈՒՐԱԴԵԱՆԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՅՈՒՇԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

Երեւանի բազմարուեստից հիմնարկի սրահին մէջ տեղի ունեցած է յուշի երեկոյթ մը, նուիրուած Մարօ Մուրադեանի։ Ներկայ եղած են ուսանողներ, դասախօսներ եւ հոծ բազմութիւն մը։ Հայաստանի ձայն-հեռատեսիլի «Ակունք» ազգագրական համոյթի հիմնադիր եւ ղեկավար Մարօ Մուրադեանի կեանքին ու գործին մասին խօսած են Նիկողոս Թահմիզեան, Պարոյր Մուրադեան, Կարէն Սմբատեան եւ ուրիշներ։ Հուսկ, երախտագիտութեան խօսք արտասանած է ողբացեալ արուեստագիտուհիին հայրը՝ Հայրիկ Մուրադեան։

ՕՐԸ ՕՐԻՆ

ՎԱՇԷԻՆ ՀԱՅԿԸ

Արդիականութեան, ժամանակակից կեանքի պահանջներուն յարմարելու անհրաժեշտութեան մասին կը խօսինք յաճախ։ Այս նիւթին նուիրուած գիտական ժողովներ, հանդիպումներ կը կազմակերպուին պարբերաբար Սփիւռքի սա կամ նա անկիւնը. անոնց ընթացքին մանրամասն վերլուծումներ կ'ըլլան թէ գըրական, գիտական կամ ընկերային մարզերու մէջ արդիականութեան ո՛ր աստիճանին վրայ կը գտնուի Սփիւռքի Հայը։

Այս հարցերուն մասին ոչինչ գիտէ Վաչէն որ 7 — 8 տարեկան մանչուկ մըն է, ինչպէս իր ուսուցիչը կը պատմէր անցեալ օր։ Ան սակայն, մեր կամաւոր անտեսումով լքուած այդ «արդիականութեան» վրէժը կը լուծէ, երբ ուսուցիչը կը թելադրէ իրեն գծել Հայկը եւ Բէլը։ Վաչէն ծանօթ է պատմութեան. կը ճանչնայ Հայկը, անոր հրաշք նետը, սնապարծ Բէլին անփառունակ վախճանը։ Եւ եթէ կարելի չէ պատմութիւնը փոխել, ոչ ոք կը պարտադրէ պատմելու ձեւն ալ դարբրով անփոփոխ պահել։ Ու Վաչէն հաս - տատակամ կը յայտարարէ. «ես նետաղեղով չե՛մ գծեր Հայկը. այսօր ան *լազեր*ով կը սպաննէ Բէլը»։

***

Վաչէն ոչ մէկ բան գիտէ արդիականացումի պակասէն տառապող մեր իրականութեան մասին. սակայն, քանի մը դասախօսութիւն կամ վիճարկումի աւելիս չարժե՞ր նետէն լազեր անոր յանդուգն ոստումը։

Ու ո՞վ է ըսեր որ «դասերը» սահմանուած են միշտ մեծերու կողմէ փոքրերուն տրուելու...։

Թ. ԱՐՓԻ

ՓԱՐԱՃԱՆՈՎ ՌՈԹԵՐՏԱՄԻ ՄԷՋ

Փետրուար 1-էն ի վեր, Սերգէյ Փարաճանով պատուոյ հիւրն է Ռոթերտամի շարժանկարի փառատօնին, ուր տեղի կ'ունենայ նաեւ Փելեշեանի շարժանկարներու յետահայեաց ներկայացում մը։ Այս միջոցին, Փելեշեան Քուպա է, ուր շարք մը դասախօսութիւններ կու տայ։

ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ ՀԱԼԷՊԻ ՀԱՅԿ. ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐ

ՀԱՅ ՔՈՅՐԵՐՈՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Մարաշի Խրլաքեան ընտանիքէն Պր. Շիւքրի Հալէպ կը հրաւիրէ Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերը 1897–ին: Հրաւէրին ընդառաջելով, միաբանութիւնը Հալէպ կը ղրկէ Քոյր Գենովաբէ Գասապեանը, Քոյր Նեկտարինէ Իգմիրեանը եւ Քոյր Թերէզ Յովնանեանը, որոնց ջանքերով հիմը կը դրուի վարժարանի մը՝ «Ս. Գր. Լուսաւորիչ» անունով, 1903–ին, Թիլէլ փողոցին մէջ: 1919–ին, դպրոցը կը փոխադրուի Ճիտէյտէ, կատարելով ուսումնարանի եւ որբանոցի դերերը միանգամայն: Այստեղ, վարժարանը կ'առնէ «Սրբուհի Աննա» անունը: 17 տարիներ ետք, 1936–ին, ուսումնարանը կը փոխադրուի Ազիզիէ, այժմու վայրը, կոչուելով «Սրբուհի Թերէզա Մանկան Յիսուսի»: Իսկ 1967–էն ի վեր անիկա կը կոչուի Հայ Քոյրերու Վարժարան:

Այս դպրոցը իր պատմութեան ընթացքին ունեցած է իր բարգաւաճ շրջանը: Այսպէս, 1960–ական թուականներուն օժտուած է երկրորդականի բաժնով մը, որուն կեանքը դժբախտաբար կարճ եղած է:

Կաթողիկէ այլ վարժարաններու նման, այս հաստատութիւնն ալ ժամանակաւոր կերպով փակուած է 1967–ին: 1973–ին վերաբացուած է, ունենալով մանկապարտէզի, նախակրթարանի եւ միջնակարգի բաժիններ:

Հայ քոյրերու վարժարանի առաջին տարիներու ուսուցիչներէն կը յիշուին՝ Քոյր Սիւքիւթեան, Քոյր Վառվառա Պետրոսեան, Քոյր Մագթաղինէ Ճոնազեան եւ մայր Թերէզ Յովնանեան: Իսկ տնօրէնի պաշտօնը, 1903–էն սկսեալ, վարած են հետեւեալ հայ քոյրերը. — Քոյր Նեկտարինէ Իգմիրեան, մայր Էլպիս Կապրաշեան, մայր Ֆլորանս Ուլուհոճեան, մայր Երմինիա Քէչէճեան, մայր Պենինիա Տէր – Ղազարեան, մայր Մելանի Թոփճըեան եւ Քոյր Եօլանտ Պահտէ (1973–էն ի վեր):

Ներկայիս, վարժարանին մէջ կ'ուսանին 650 աշակերտուհիներ: Պաշտօնէութեան ընդհանուր թիւն է 37: Հայերէն լեզուի դասատուներն են Քոյր Անայիս Քըրքեան, Օր. Նորա Ատուրեան, Օր. Թալին Քեպապճեան, Օր. Սեդա Սաճոնեան եւ Օր. Ռիթա Մովսէսեան:

Մեր բոլոր հարցումներուն պատասխանները տուող Քոյր Անայիս յայտնեց, թէ այս վարժարանին մէջ կան հայախօս եւ արաբախօս հայ աշակերտներ, ինչպէս նաեւ՝ ոչ – հայ ընտանիքներու զաւակներ (ուսանողութեան 2 / 3–ը արաբախօս է): Ան յիշեց, թէ հայերէնի եւ կրօնի պահերուն՝ դասարանները երկուքի կը բաժնուին: «Թէեւ այս երեւոյթը կրթական կեանքին վնաս կը պատճառէ, բայց մենք վարժ ենք յաղթահարելու նման դժուարութիւններ», աւելցուց ան:

ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Հալէպի Հայ Աւետարանական համայնքի սեփական դպրոցը, որ երկար տարիներ կոչուած է Բեթէլ վարժարան, իր դռները բացած է 1923 Մարտ 1–ին, Համիտիէի հիւղաւանին մէջ: Որպէս շէնք օգտագործուած է տախտակաշէն խոշոր սրահ մը, որ թէ դպրոց ծառայած է՝ շաբթուան ընթացքին եւ թէ եկեղեցի՝ Կիրակի օրերուն: Այս վիճակը շարունակուած է մինչեւ 1935, երբ Ճապրիէի շրջանին մէջ կը կառուցուի Բեթէլ Եկեղեցին, որու քարաշէն շէնքը կը սկսի գործածուիլ նաեւ դպրոցին համար, որ այն տարին ունէր 232 աշակերտ:

1939ին, Բեթէլ Եկեղեցւոյ կողքին հիմը կը դրուի Բեթէլ վարժարանի այժմու շէնքին, Նախաձեռնութեամբ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան: Դպրոցը կ'ունենայ նաեւ իր սրահը, որ կը կոչուի «Փօլատեան սրահ», նուիրատու Օր. Սուսաննա Փօլատեանի անունով:

Մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի դոյգ բաժիններով իր դռները բացած Բեթէլ վարժարանը 1946 – 1953 ունեցած է միջնակարգի լրիւ կարգեր, հասնելով կրտսեր բարձրագոյն վարժարանի մակարդակին: Սակայն դժբախտաբար, դպրոցը չէ կրցած պահել միջնակարգի իր այս բաժինը եւ կրկին վերածուած է վեց դասարաններէ բաղկացեալ նախակրթարանի, 1956–ին:

Հայ Աւետարանական Բեթէլ Վրժ.ի առաջին տարիներու ուսուցիչները եղած են. – Յովհ. Հայտոսթեան (տնօրէն եւ ուսուցիչ), Տիկին Գուստի Պալըողեան, Օր. Կատարինէ Կիւլիւզեան եւ Օր. Սուսաննա Փօլատեան: Իսկ տնօրէնի պաշտօնը յաջորդաբար ստանձնած են հետեւեալները. — Յովհաննէս Հայտոսթեան (1923 – 41, շրջանաւարտ Այնթապի Կեդր. Գոլէճէն եւ Տարսոնի Սէնթ – Փօլզ ուսումնարանէն), Գեղամ Միխսեան (1941 – 43), Լութֆի Հայտոսթեան (1943 — 44), Էմմանուէլ Տարագճեան (1944 – 45), Նշան Յովհաննէսեան (1945 – 47), Սարգիս Կանիմեան (1947 — 48), դարձեալ՝ պատուելի Լութֆի Հայտոսթեան (1948 — 59), Մովսէս Ապաճեան (1959 – 60), Տիգրան Սարգիսեան (1960 – 66), Սուրէն Շորվօղլեան (1966 – 67), Սարգիս Տարագճեան (1967 — 73) — 1973 – 1978 Վարժարանի վարչական գործերը յառաջ տարուած են ուսուցիչներու եւ հոգաբարձութեան կողմէ — Տիկին Ագնիւ Եադուպեան (1978 — 80), պատուելի Մհեր Խաչիկեան (1980 – 81), Օր. Պէթի Գրաճեան (1981 – 82), Անդրանիկ Ինճէճիկեան (1982 – 86) եւ Տիկին Մակի Տասա (1986–էն ի վեր):

Հայ Աւետարանական վարժարանը ներկայիս ունի մանկապարտէզի եւ նախակրթարանի բաժիններ, 202 աշակերտներով եւ 25 պաշտօնեաներով: Հայերէն լեզուի ուսուցիչներն են՝ Օր. Թագուհի Աթոգեան եւ Օր. Մարի Հրեշտակեան: Դպրոցի գլխաւոր մտահոգութիւններէն մէկն է ոչ – հայ աշակերտներու գոյութիւնը (վարժարանի ուսանողութեան շուրջ 1 / 3–ը ոչ – հայ ընտանիքներու երեխաներ են):

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ - ԼՈՅՍ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

(ԷԼ ԱՆՈՒԱՐ)

Այս դպրոցը հիմնուած է 1925–ին, Հալէպի Սիւլէյմանիէ շրջանին մէջ, նախաձեռնութեամբ Յիսուսեան Միաբանութեան: Վարժարանին իբրեւ հիմնադիր, կը յիշատակուի Հ. Յովհաննէս Մըսըր – եանի անունը, որ եղած է նաեւ դպրոցի առաջին տնօրէնը:

Իր հիմնադրութեան թուականէն սկսեալ, մինչեւ տասը տարի, դպրոցը կոչուած է «Ֆրանքօ – Արմէնիէն Վարժարան», ունենալով մանկապարտէզ մը եւ նախակրթարանի առաջին քանի մը կարգերը միայն: 1935–ին է, որ միաբանութիւնը զայն փոխադրած է Մէյտան՝ հայահոծ թաղամասը, ուր դպրոցը կը վերանուանուի՝ «Ս. Վարդանանց Վարժարան», ունենալով նախակրթարանի վեց լրիւ կարգերը:

Վարդանանց Վարժարանի առաջին այս հանգրուանի ուսուցիչներէն կը յիշատակուին՝ Ստեփան Քիւրքճեան եւ Յովհաննէս Կոչկարեան: Իսկ տնօրէնի պաշտօնը յարգ. վարած են հետեւեալները. — Հ. Յովհ. Մըսըրեան (արեւելագէտ – բանասէր, որ յետագային հիմնադրած է Պէյրութի Սէն – Ժոզէֆ համալսարանի հայագիտական ամպիոնը), Հ. Փասքալ Ծուլիկեան, Հ. Էլիաս Շատ, Հ. Էլիասան Պոնթու, Հ. Ֆրէտէրիք Պրոնան, Հ. Մօրիս Թալոն (յետագային՝ Սէն – Ժոզէֆ համալսարանի հայագիտական ամպիոնի վարիչ), Հ. Սահակ Քէշիշեան (այժմ՝ Պէյրութի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ վարժարանի տնօրէն) եւ Հ. Յարութիւն Ճապուռեան (1960–էն ի վեր):

Վարժարանը, որ փակ մնացած է 1967 – 1972, ներկայիս կը դիմագրաւէ բազմապիսի դժուարութիւններ: Ամէնէն գլխաւոր տագնապը՝ աշակերտութեան թիւի նուազումն է: 1967–ի 543 աշակերտներուն դիմաց՝ դպրոցը անցեալ տարի ունեցած է 225, իսկ այս տարի ալ՝ 177 երկսեռ ուսանողներ միայն, որոնց աւելի քան կէսը ոչ – հայ աշակերտներ են: Պաշտօնէութեան ընդհանուր թիւն է 16: Հայերէն լեզուի ուսուցչուհիներն են՝ Տիկին Շուշիկ Գազանճեան, Օր. Ռիթա Ճապուռեան եւ Օր. Էլիզապէթ Լախոյեան:

Դպրոցէն ներս, ներկայիս կը գործեն նախակրթարանի վերջին հինգ կարգերը միայն:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

(Շար. 4 ու վերջ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

ՀԱՅ – ԲԻՒԶԱՆԴԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Օրուան երկրորդ նստաշրջանը սկսաւ Արամ Տէր – Ղեւոնդեանի զեկուցումով, որ կը վերաբերէր Է. – Ը. դարերու արաբ – բիւզանդական բախումներուն եւ Հայաստանի: Ան այս շրջանը ներկայացուց քրոնիկագիր Թէոփանոսի գործին ընդմէջէն, զոր նկատեց այս մասին ամէնէն կարեւոր աղբիւրներէն մէկը:

Գրեթէ նոյն շրջանին առնչուած էր Ժ. Փ. Մահէի զեկուցումը, որ ընդլայնեց նախորդ օր Պ. Մարթէնի բանձները Ղեւոնդի ու անոր գործին մասին: Ան ըսաւ թէ անորոշութիւններ կային Ղեւոնդի անձին շուրջ, գործը տարակարծութիւններ կը յարուցանէր, յատկապէս գրի առնուած ժամանակի տեսակէտէն: Սակայն ամէն պարագայի, անով կը հաստատուէր այն հակումը որ կար հայ պատմագիրներուն մօտ, Սեփէոսէն սկսեալ, պարսկական ու արաբական արշաւանքները ներկայացնելու աստուածաբանական գետնի վրայ ու համաշխարհային պատմութեան շրջանակին մէջ:

Շարլ Ռընու խօսեցաւ հայկական ծիսագիտական ընթերցարաններու մասին, որոնցմէ ինը կը զանազանուէին միւսներէն. անոնք «Հոգեգալուստի կարգ»եր էին, որոնք մեծապէս կը կրէին բիւզանդական ազդեցութիւն:

Փաթրիսիա Շնորհօքեան մեկնելով հայ պատրիարքներու երկու տարբեր ցանկերէ, անդրադարձաւ Հայերու մօտ քաղկեդոնական եւ ոչ քաղկեդոնական դիրքաւորումներու: Ցանկերու առաջինը պատրաստուած էր յոյնարէն, անծանօթ հեղինակի մը կողմէ, իսկ երկրորդը Ժ. դարուն, Յովհաննէս Կաթողիկոսի: Առաջինին մէջ շեշտուած էր հայ եկեղեցիի յարաբերութիւնը բիւզանդականին հետ, իսկ երկրորդին մէջ, յարաբերութիւնները՝ նաեւ վրացի եկեղեցիներու հետ:

Օրուան վերջին խօսք առնողը Փիէր Նասթիւրէլ, արտայայտուեցաւ ԺԵ. դարուն Ռումանիոյ մէջ հայ ներկայութեան մասին: Թրանսիլվանիոյ, Մոլտավիոյ, Տօլբուճայի մէջ այդ ներկայութիւնը կ'երկարէր ոմանց համաձայն մինչեւ Ժ. դար: Փիէր Նասթիւրէլ յատկապէս ծանրացաւ կրօնական այն հալածանքներուն վրայ, որոնց ենթարկուած էին այս շրջաններու Հայերը, Կ. Պոլսոյ Օրթոտոքս Պատրիարքին չդթայադերծուած պայքարով, ԺԶ. դարու սկիզբը:

Գիտահաւաքին վերջին օրուան մարզը արուեստինն էր: Առաջին նստաշրջանին խօսք առին այս բնագաւառին ծանօթ անուններէն ժան – Միշէլ եւ Նիքոլ Թիէռի: Առաջինը իր զեկուցումը խորագրած էր «Բիւզանդական ազդեցութիւնները հայ արուեստին վրայ». սակայն այս ազդեցութիւններէն աւելի ան այս մարզի փոխադարձ յարաբերութիւններու հակիրճ պատմականը բրաւ նախ, ապա աւելի երկարօրէն խօսեցաւ այս կարգի ուսումնասիրութիւններու մեթոտաբանութեան մասին:

Իսկ իր կինը՝ Ն. Թիէռի Թ. — ԺԱ. դարերու հայկական թագաւորութիւններու շրջանը — Անի, Վասպուրական, Սիւնիք — նկատի առնելով, բաղդատականներ ըրաւ որմնանկարներու մարզէն ներս արձանագրուած զարգացումներու շրջանակին մէջ: Ան ընդգծելով բագրատունեան իշխանութիւններու քաղաքականութեան մէջ նկարներու դէմ դիրք գրաւող տրամադրութիւնը, հետեւցուց թէ այդ կը նշանակէր մերժում՝ քաղկեդոնական ազդեցութեան, ու արտայայտութիւն մը հայկական ինքնութեան:

Հայաստանի գիտութիւններու ակադեմիայէն Մ. Հասրաթեան եւս խօսեցաւ հայ – բիւզանդական փոխ – յարաբերութիւններու մասին, այս անգամ ճարտարապետութեան մէջ: Ան այս փոխ – յարաբերութիւններու որպէս նախանիւթ գործածեց մէկ նաւով պազիլիկներու օրինակներ:

Աստուածեան վերջին զեկուցողը Փ. Տօնապետեան եւս օրինակներով ցոյց տուաւ բիւզանդական ազդեցութիւնը հայկական եկեղեցիներու զարդաքանդակներուն վրայ: Այս եկեղեցիները կը պատկանէին քրիստոնէութեան մուտքէն մինչեւ արաբական գրաւումը երկարող շրջանին:

Այս հանդիպումին վերջին նստաշրջանը յատկացուած էր երեք զեկուցողներու Թանիա Վէլմանսի, Տիգրան Գույումճեանի եւ Սէյրանոյշ Մանուկեանի: Թանիա Վէլմանս խօսեցաւ Վասպուրականի դպրոցին մասին, հիմնուելով Փարիզի ազգային մատենադարանը գտնուող անտիպ հայկական ձեռագրի մը վրայ, որ կը պատկանի ԺԴ. դարուն:

Տիգրան Գույումճեան ներկայացուց զեկուցում մը, որ հիմնուած էր Հոգեգալուստեան տեսարաններով հայկական մանրանկարներու մէջ նշմարուած բիւզանդական ազդեցութեան մասին. իր ուսումնասիրած հայկական մանրանկարները կը պատկանէին ԺԱ. դարու երկրորդ կիսուն:

Սէյրանոյշ Մանուկեան գիտահաւաքին վերջին խօսք առնողը եղաւ. ան ներկայացուց Կիլիկիոյ դիրքի արուեստը, որ զգալի մը կը նկատուի միջնադարեան հայ մշակոյթի կալուածին մէջ: Հոն կը նկատուի, ըստ Սէյրանոյշ Մանուկեան, դեղագրութեան ու նկարազարդումի հազուադէպ կատարելագործում մը: Այս մարզին տիրապետումի որպէս գլխաւոր ազդակ ան անդրադարձաւ այլ մշակոյթներու, եւ յատկապէս բիւզանդականին հետ աշխոյժ շփումին:

***

Շատ համառօտ նշումներով ընդհանուր պատկեր մը գծերու ջանքէն ետք, կ'արժէ անդրադառնալ այսքան մեծ տարողութիւն ներկայացնող գիտահաւաքի մը ընթացքին նկատուած կարգ մը կէտերու:

Ատոնց մէջ ամէնէն աչքի զարնողն էր զեկուցումներու միջեւ մակարդակի կարեւոր տարբերութիւններ. այսպէս, մինչ մասնակցողներէ ոմանք մասնագիտական այս հաւաքին կը բերէին աւարտած աշխատանքներ, կամ աշխատութեան մը արդիւնք որոշ մեկնաբանութիւն մը, եզրակացութիւն մը, ուրիշներ, գրեթէ առանց համադրական կամ վերլուծական հանգրուանին, կը ներկայացնէին իրենց ուսումնասիրութեան նախանիւթը, առաջնորդ միայն: Մինչդեռ նման հաւաքներու նպատակը ընտրուած տուեալներէ մեկնող համադրուած եզրայանգումներու փոխանակում մը, պէտք է ըլլայ կը կարծենք:

Զեկուցումներու մէկ մասը կը ձգէր այն տպաւորութիւնը, թէ սովորութիւն էր որ որոշ անուններ ներկայ ըլլային հոն, անկախ իրենց ներկայացուցած աշխատութեան արժէքէն կամ այժմէութենէն: Բաւական ճանճրացուցիչ էր նաեւ մօրի ընկալ ազդեցութիւններու անվերջանալի նիւթը, երբ ոչ ոք հարկաւոր նկատեց նոյնիսկ սահմանելու այդ բացատրութիւնը, ըսելու զոնէ յստակօրէն, թէ ինչ պէտք էր հասկնալ «ազդեցութիւն» բառէն: Իրաւ թէ նիւթը հայկական արուեստի ու կամ նոյն մարզն էր, մինչդեռ գրեթէ ամէնէն նուազ չափով ներկայ էր ան, ազդեցութիւններ փնտռելու, գտնելու կամ տեսնել կարծելու եռանդուն ջանքերուն մէջ: Այս ջանքը երբեմն այնքան ծայրայեղ սատիճաններու հասաւ որ գիծերու, կամ մանրամասներու պատահական որեւէ նմանութիւն, առաջնորդեց լուրջ եզրակացութիւններու, միշտ «ազդեցութիւն» պիտակին տակ: Այս կարգի զեկուցումներու մէջ զգալի կ'ըլլար նաեւ առհասարակ մեթոտաբանութեան անտեսում մը:

Հայկական արուեստն ու պատմութիւնը ուսումնասիրողներու մօտ Հայերէնի իմացութեան բացակայութիւնն ալ երբեմն

ԼՈՒՐԵՐ ԼԻԲԱՆԻ ՇՐՋԱՆԷՆ

ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՕԳՏԻՆ

Կապոյտ Խաչի կեդրոնական Ֆրանսայի կազմակերպութիւնը, փորձ մը կատարեց համագաղութային բնոյթ տալու Լիբանանի հայ դպրոցականներուն ի նպաստ իր կատարած հանգանակութեանը: Այս նպատակաւ, ժողովի հրաւիրած էր շրջանին միութիւնները, Ուրբաթ, Յունուար 22–ին, Լիոնի Ազգային Տան սրահին մէջ:

Հաւաքոյթը տեղի ունեցաւ Կապոյտ Խաչի Ֆրանսայի Շրջանային Վարչութենէն Տիկին Նազելի Թոթոլինի գլխաւորութեանը տակ:

Արդիւնքը կը խոստանայ գոհացուցիչ ըլլալ, քանի որ կեանքի բերուեցան յանձնախումբեր՝ որոնց մէջ կան Ազգային Միութիւն, Տիկնանցի, Ռուսիօ – Արմէնի եւ ուրիշ կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ, Խաչուհիներու կողքին:

Այդ յանձնախումբերը կը պատրաստեն միջացառումներ արդիւնաւէտ դարձնելու համար Կապոյտ Խաչի ձեռնարկը: Փետրուար 14, Կիրակի օրը որոշուած է հանգանակութեան օր Ռոն — Ալփ շրջանին մէջ:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՆԱՓՈԼԷՈՆ ՊԻՒԼԼԻՒՔԵԱՆԻ

Վենիսիէօ քաղաքին մէջ, Լիոնի կից, տեղւոյն քաղաքապետութիւնը որոշած է հանրային պարտէզ մը ստեղծել հողաշերտի մը վրայ՝ որ պատկանած է Նափոլէոն Պիւլլիւքեանի: Պարտէզին մէջ պիտի զետեղուի քանդակ մը՝ ի յիշատակ հանգուցեալ գործատէրին:

Նափոլէոն Պիւլլիւքեան Հիմնարկը՝ որուն կը նախագահէ փրոֆ. Մարիոն, կը տրամադրէ 270.000 Ֆրանքի գումար մը այս գործողութեան համար: Մրցում բացուած է քանդակագործներու մէջ:

ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆ ԱԼԷՆ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

Կառավարութիւնը պատուած է Ալէն Մանուկեանը մէրիթ նասիոնալի շքանշանով:

Շուրջ քսան տարուան ընթացքին, Ալէն Մանուկեան հաստատութիւնը տպահովեց, իրեն համար, ոչ միայն Ֆրանսայի մէջ, այլ նաեւ՝ ուրիշ երկիրներ, մինչեւ Միացեալ – Նահանգներ, կարեւոր տեղ մը՝ պատրաստ հագուստի (փրէ – ա – փորթէ) եւ հիւսուածքի (թրիքօ) վաճառման մէջ:

Իր առաջին խանութը բացած է 1969–ին ... Անկէ ի վեր բազմացան այդ մակնիշը կրող վաճառակէտները: «Ալէն Մանուկեան» բաժնեթուղթերը Լիոնի սակարանը մտան 1985–ին: Ընկերութեան կեդրոնը Տրոմ նահանգի աւաններէն մէկուն մէջն է՝ Մէրքիւրոլ:

Պատուանշանին յանձնումը տեղի ունեցած է, Վալանսի ճաշարաններէն մէկուն մէջ, համակրանքի ճոխ արտայայտութիւններով հայ գործատէրին եւ իր կընոջը հանդէպ: Ներկայ եղած են նահանգին անձնաւորութիւններէն շատեր՝ նահանգապետ, – երեսփոխան, Պաճէ տը Ֆրանսի տնօրէն եւ ուրիշներ:

ՈՒՐԱԽ ՊԱՀԵՐ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Կապոյտ Խաչի Լիոնի «Արաքս» մասնաճիւղը եթէ չունի հայերէնի դասընթացք, չանտեսեր հայ մանուկը եւ իր դուրգուրանքին առարկան է դարձուցած Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ Հայկազեան միօրեայ վարժարանին աշակերտները:

Անոնց ի պատիւ — եւ նաեւ՝ ծնողաց — կազմակերպեց Յունուար 17–ին Մանուկներու Աւանդական Օրը, իսկ Զորեքշաբթի օր Յունուար 27–ին, Ազգային Տան սրահին մէջ եռանդուն խաչուհիները, պատրաստեցին եւ հրամցուցին շուրջ 60 երախաներու, համեղ ճաշացուցակ մը՝ որմէ օգտուեցան նաեւ երէցներ:

Այս առթիւ, արդարեւ, Կապոյտ Խաչի վարչութիւնը՝ որուն կը նախագահէ Տիկին Մարիամ Հարելեան, հրաւիրած էր նաեւ վեթերան խաչուհիներ՝ եւ ներկայացուցիչներ Ազգային Միութենէն, Կրթական յանձնախումբէն, Տիկնանց Միութենէն, Լիոնի հոգեւոր դասին կողքին:

Խաչուհիները անգամ մը եւս առիթ ունեցան ցոյց տալու իրենց անձնուիրութիւնը եւ կազմակերպելու իրենց կարողութիւնները:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂ ՎԱՀՐԱՄ ԹԻՐԵԱՔԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ցաւագնօրէն տեղեկացանք Վահրամ Թիրեաքեանի մահուան: Հանգուցեալը երկար տարիներ եղած է ծանօթ դէմք մը Լիոնի մէջ, օգտակար անձ մը:

Էր ատեն մը՝ երբ Լիոնի Ազգային Միութիւնը չունէր ներկայ կառոյցները: Վահրամ Թիրեաքեան թէեւ պարզ հերթապահ եւ ոչ իսկ անգամ վարչութեան, կը հանդիսանար, գործնականապէս, Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ առօրեային գլխաւոր կազմակերպիչը: Կը գործէր տրտնջալով, բայց կը գործէր, կ'ըլլար ներկայ հոն՝ ուր պէտք կար իր աջակցութեան կամ իր նախաձեռնութեան:

Վահրամ Թիրեաքեան, Իզմիրցի, իր վերջին տարիները անցուց հայ հանգստեան տուներէն մէկուն մէջ: Մահացած է 88 տարեկանին:

ՏԷՍԻՆ՝ ԶՈՐՑԱԾ ԾԱՂԿԵՓՈՒՆՋԵՐ, ՋԱՐԴՈՒՓՇՈՒՐ ԹԱՂԱՐՆԵՐ ...

Տէսին քաղաքի գլխաւոր հրապարակին վրայ կանգնած է, 1972–էն ի վեր, հըսկայ կոթող մը՝ ի յիշատակ ցեղասպանութեան զոհերուն:

Կանգնած է, շնորհիւ քաղաքապետութեան բարեացակամութեան անշուշտ, բայց մանաւանդ՝ պզտիկ խումբ մը գիտակից, ձեռներէց Հայերու, գլխաւորութեամբ, Մեսրոպ Պայընտըրեանի՝ որ, ինչենք փակագիծի մէջ, պիտի գրաւէ աչքառու տեղ մը, Տէսինի մեր համայնքին պատմութեան մէջ, եթէ գրուի օր մը մանրամասնօրէն, այդ պատմութիւնը:

Յուշարձանը կայ տակաւին: Անոր առջեւէն կ'անցնինք երբեմն — խոնարհելով — երթալու համար Մշակոյթի Տունը: Յաճախ կը պատահի որ տխրինք կրկնակի: Նախ՝ մտաբերելով մեր զոհերուն յիշատակը եւ յետոյ ... Յետոյ՝ նկատելով այն անխնամ վիճակը՝ որուն դատապարտուած կը տեսնենք այդ յիշատակարանը տարուան մէջ շատ անգամներ:

Վրան կը տեսնենք ամիսներէ ի վեր չորցած ծաղկեփունջեր, հովէն տապալած ջարդուփշուր թաղարներ եւ նոյն – իսկ՝ պահածոյի ժանգոտած տուփեր, աղտոտութիւններ:

Մեզի բացատրեցին որ շինութեան յանձնախումբին լուծուելէն յետոյ յուշարձանը եղած է գործնականապէս սեփականութիւն Տէսինի քաղաքապետութեան: Կարելի չէ կարծել որ քաղաքապետութիւնը արգիլէ որեւէ տէսինահայ անհատի, խմբակի, միութեան հսկել կանոնաւորաբար, ինքնաբերաբար, յուշարձանին մաքրութեանը վրայ: Կ'ակնարկենք երիտասարդներու:

Քաղաքապետութենէն աւելի, կը կարծենք որ յուշարձանին մաքրութեամբ պէտք է հետաքրքրուին Հայերը: ...

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԽՍՔՃԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊՈԼՍՈՅ մէջ, Յունուար 22–ին, իր մահկանացուն կնքած է իրաւագէտ տոքթ. Գէորգ Աճէմեան: Ծնած էր 1937–ին՝ Պոլիս: Նախակրթութիւնը եւ երկրորդական ուսումը ստացած է Բանկալթըի Մխի – Թարեան լիսէի մէջ: 1959–ին աւարտած է իրաւաբանական լսարանը: 1964–ին ստացած է իրաւաբանութեան տոքթորի տիտղոսը, աւարտաճառ մը պաշտպանելով՝ «Առանց սեփականաթուղթի կալուածներու իրաւական կացութիւնը» նիւթին շուրջ: Ունի կարգ մը ուսումնասիրութիւններ՝ վարձքերու վերաբերեալ օրէնքներու, ժառանգական հարցերու եւ կալուածներու կացութեան մասին, որոնք հրատարակուած են իրաւաբանական լսարանի պաշտօնաթերթին, հանդէսներու եւ թրքական օրաթերթերու մէջ: Հատորներու ձեւով հրատարակուած գործերն են՝ «Սեփականացման օրէնքը», «Համեմատական արձանագրութեան սկզբունքը» եւ «Վարձ – քերը»: Հաջակաւոր անուն մըն էր Թուրքիոյ մէջ եւ փնտռուած հեղինակութիւն մը՝ կարեւորագոյն դատերու եւ հարցերու պարագային: Ամուսինն էր բանաստեղծուհի Իրմա Աճէմեանի:

*

ՀԱՐՊԻՒԻ (Կ. Պոլիս) Թաղապետական Թատրոնին մէջ, Յունուար 18–ին, հոծ բազմութեան մը ներկայութեան տեղի ունեցած է Սայաթ Նովա երգչախումբին համերգը: Յայտագիրը ամբողջութեամբ նուիրուած է Սայաթ Նովայի գործերուն: Ժողովրդական գործիքներու նըւագախումբի մը ընկերակցութեամբ երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Մելիք Կավրիլօֆովի, մեկնաբանած է Սայաթ Նովայի գործերը, որոնց առընթեր՝ երկու հանդիսավարներ դրուագներ ներկայացուցած են աշուղի կեանքէն:

*

ԼՈՍ ԱՆՃԸԼԸՍԻ «Աւետիսեան» սրահին մէջ տեղի ունեցած է Հոլիւտի Հայ Կեդրոնի շինութեան ի նպաստ ճաշ – հաւաքոյթ մը, որուն ներկայ եղած են 750 հոգի: Բացումը կատարած է Մարտիկ Կապուտեան, շեշտելով Հ. Յ. Դ. «Ռոստոմ» Կոմիտէի դերը՝ Հոլիւտի հայկական կեանքի աշխուժացման գործին մէջ: Բանախօսած է Մկրտիչ Մկրտիչեան: Խօսք առնելով առաջնորդ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան շեշտած է նուիրաբերելու մարդկային վսեմ յատկութիւնը եւ յայտարարած թէ Մարիամ Սողոմոնեան 25 հազար տոլար նուիրած է Համազգայինի պարախումբին: Խօսք առած է բարերար Սարգիս Սողոմոնեան եւ նշած Լիբանանի հայկական վարժարաններու նիւթական դժուար կացութիւնը եւ ակնարկելով այդ առթիւ տարուած օժանդակութեանց աշխատանքներուն կոչ ըրած է ներկաներուն իրենց մասնակցութիւնը բերելու թափուած ճիգերուն: Բարերարը 200 հազար տոլար նուիրած է Հոլիւտի Հայ Կեդրոնի շինութեան համար:

կ'առաջնորդէր սխալ մեկնաբանութիւններու. անշուշտ տակաւին կայ դժուարութիւնը ըմբռնելու թէ ինչպէս մարդ կը նուիրուի հայկական արուեստը, կամ պատմութիւնը, պատմագրութիւնը. ուսումնասիրելու գործին, առանց հայերէն սորվելու պէտքը զգալու:

Ինչպէս ըսինք, խմբաքանչիւր նստաշրջանի աւարտին տեղի կ'ունենար զրոյցի, հարցումներու, կամ կարծիքի փոխանակումներու բաժին մը: Եղան պահեր, ուր բաւական հետաքրքրական դարձան այս բաժինները, ներկաներէ ոմանց յաւելուածական տեղեկութիւններով. իսկ ընդհակառակն, քիչ անգամ հանդուրժելի կ'ըլլային միջամտութիւններ, որոնց գլխաւոր դրդապատճառը ոչ հարցում ընել կ'ըլլար, ոչ ալ յստակացում մը բերել, այլ ցոյց տալ, թէ ենթական բաներ մը կարդացած է կամ գիտէ տուեալ հարցին, կամ վերջապէս անոր առնչակից նիւթի մը մասին:

Ա. ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

Ե.

– Ինչի՞ կը զարմանաս, – ընդմիջեց Կիրակոսը, – դուն տուիր նրան ըմէն ազատութիւն: Կը կարծէի՞ր որ ես չէի տեսներ: Երբ միասին դուրս կ'ելլէինք, աւելի հաճոյք կ'առնէիր էնոր հետ խօսելէ ... ինձնից խելացի, ինձնից քաղաքավարի գտած էիր նրան: Կը հաւնէիր էնոր ամէն մէկ ապուշ խօսքին, կը հաստատէիր էնոր ամէն մէկ սուտին...

– Բնաւ գէշ բան մը չէր անցներ միտքէս, – փափսաց Զարուհին:

– Գիտեմ, գիտեմ որ էդպէս է: Բայց քեզ չճանչցողը տարբեր բաներ կը խորհի· ինչպէս ազատ կը վարուիս ամէնուն հետ, որ տեսնողը կը զարմանայ:

– Պատու բարեկամներդ խօսքեր գլորեր են նորէն ականջէդ վար:

– Ոչ ոք բան չէ ըսեր դեռ ինձի, բայց վաղը կ'ասեն. ուրիշին լեզուները չես կրնար բռնել:

– Ասոր համար չէ՞ որ կը փախիմ հայութենէն, ո՛ւյ ... Զէ, կ'ատեմ ... Ինծի կ'ըսես մարդու չեմ հաւնիր, չեմ գար հետդ բարեկամներուդ: Ինչո՞ւ գամ, ինչո՞ւ ... որպէսզի աւելի չա՞տ ուտեն միսերս: Մարդ չեն, կնիկ չեն անոնք, հըրէշներ են անոնք, տուն կը քանդեն անոնք իրենց լեզուներով:

Կիրակոսը չպատասխանեց: Կը մտածէր, թէ ի՞նչ կրնար ընել տոքթորին, որուն ահռելի ծիծաղը չէր հեռանար աչքերուն առջեւէն: Ու չէր գտներ ոեւէ կորով իր մէջ: Զարմանալի է: Այո՛, չէր գտներ: Փորեց, փորեց իր հոգին, խորացուց իր այդ զգացումը ու եզրակացուց դառնութեամբ. «Ես կը պոռամ, կը կանչեմ, կը սպառնամ, բայց անկարող եմ բան մը ընելու: Իմ ձեռքերս պիտի չշարժին կնոջս ու անոր սիրահարին վրայ, նոյնիսկ եթէ անոնք մերկ, իրարու փաթթուին իմ առջեւս»:

Վերջ գտաւ անոր այս տառապանքը Աւետիսի անակնկալ գալուստով: Կիրակոս այդ պահուն չափէն աւելի մօտիկ զգաց ինքզինքը այդ տղուն, որուն տըղայական, տեւականօրէն ժպտուն դէմքը վստահութիւն կը ներշնչէր իրեն: Անոր շնորհիւ բացուեցան կնոջ եւ իր ուտելու ախորժակները: Զարուհի ելաւ սեղանը գնելու: Աւետիս կ'օգնէր անոր՝ խօսելով անընդհատ, պատմելով իր օրուան կատարած այցելութիւններէն: Կիրակոս կը միջամտէր առեն առեն իր խոշոր եզրակացութիւններով:

– Մեր Հայերուս ամէնից մեծ սխալը մեր ինքզինքնուս չհաւնիլն է. իրար կ'ատենք, իրար կ'արհամարհենք, ախըր ինչի՞ ... Ինչո՞վ պակաս ենք միւս ազգերից ... Մէկ Հայը տաս Ֆրանսացի կ'արժէ ինձ համար:

– Իսկ տաս Հայը մէկ փարա չարժեր:

– Էդ է, էդ անհամաձայնութիւնը մեր էն գէշ հիւանդութիւնը: Բայց էդոր առաջը կ'առնուի, բաւական է որ կառավարութիւն մը եղնի, յիսուն տարի բաւական է ... Էս ժողովուրդը տիսիփլինի տակ խելքի կուգայ:

Աւետիս կը դատապարտէր կուսակցութիւնները, հայրենակցական ժողովները, Խատիսեանի, Զօպանեանի, Ահարոնեանի եւ ուրիշներու գործած սխալները, ժողովուրդին միամտութիւնը, որ տասնակ ղեկավարներ կը ճամբէ օտար ազգերու առջեւ իր դատը պաշտպանելու համար:

Կիրակոս՝ ընդունելով հանդերձ իր կուսակցութեան մեծ սխալը՝ կը գերադասէր զայն միւս բոլոր եղածներէն, եւ

Զարուհի կը խնդար, անոնց այդ երկուքին միջեւ, մերթ մէկին եւ մերթ միւսին համաձայնելով լռելեայն:

Այսպէս, սեղան նստեցան անոնք: Զարուհի տան կին չէր: Կերակուր եփել, պընակ լուալ, տուն մաքրել անախորժ աշխատանքներ էին անոր համար: Ոչ իսկ վարագոյր մը կարել գիտէր: Կը նախընտրէր դուրսը՝ սրճարան կամ գործի երթալ եւ գիշերէ – գիշեր տուն դառնալ միայն: Ատոր համար պէտք էր ներողամիտ ըլլային եւ զոհանային իր գետնախնձորի խորովածով եւ սալաթով:

– Հոգ չէ, հոգ չէ, – կ'ըսէր Աւետիս, – շատ լաւ է, հոս Փարիզ շատ դժուար է կեանքը:

Ու կը գանգատէր մեծ ու լուսաւոր քաղաքէն, որ թագուհին է բոլոր քաղաքներուն:

(Շար. 29)

ՍՏԱՑԱՆՔ

«ԲԱՑ ՄԵԶ, ՏԷՐ»
կամ՝
ԵՐԹՈՒՂԻԻ ՄԸ ՀԱՆԴՐՈՒԱՆՆԵՐ
1950 — 1986
Հեղինակ՝ Հ. ԼԵՒՈՆ ԶԷՔԻԵԱՆ
Պէյրութ, 1987

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ԼԻՈՆ. – Տէր եւ Տիկին Գ. Տիւթմէճեան 300 Ֆր.։

ՓԱՐԻԶ. – Տէր եւ Տիկին Արամ Արմադանեան 100 Ֆր.։

ԿՈՉ
ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Տասներկու տարի՝ պատերազմական վիճակ անգործութեան անբեւակայելի բարձրացում միջին ամսական՝ 10.000 լիբանանեան ոսկի։

Մէկ քիլօ միս՝ 1.000 լիբ. ոսկի.

Մէկ տուփ փոշի կաթ (մէկ քիլօ)՝ 3000 լիբ. ոսկի.

Մէկ քիլօ հաց՝ 100 լ. ոսկի.

Պետական դպրոցներու չգոյութիւն.

Մանկապարտէզի կամ Նախակրթարանի կրթաթոշակ՝ 36.000 լ. ոսկի.

Մատիտ, տետրակ, գիրք՝ շատ սուղ են գնելու համար.

10 – 12 տարեկան մանուկներ կը լքեն դպրոցը ու կը նետուին գործի ասպարէզ.

Հարիւր Ֆրանքը հաւասար է 9.000 լիբ. ոսկիի.

Հարկ կա՞յ աւելին ըսելու...

Օգնենք հայ մանուկներուն.

Ձեր չէքերը ղրկեցէք. –
CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE (Ecoliers du Liban)
17, rue Bleue, 75009 Paris

VALENCE

RADIO A

La section ARTIVA de la Croix Bleue de Valence animera l'émission sur «*Radio A*» SPECIALE ENFANTS DU LIBAN.
Le Dimanche 14 février de 9h30 à 13h
Avec la participation de nombreux invités.
Nous comptons sur la solidarité des communautés arméniennes de Valence, Romans et les environs.

– ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ –

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Հինգշաբթի օր, Փետրուար 11–ին, տօն է Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մեռոց, Հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին — 451 Թուականին — ։

Այսօր անուան տօն է նաեւ՝

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ժամը 10ին հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ կ'ոգեկոչուի Վարդանանց յիշատակը։

Մեր ժողովուրդին կարեւորութեամբ կը յիշեցնենք թէ. –

«Պետական տնօրինութեամբ, բոլոր Հայերը – դպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ, աշխատաւոր կամ ուրիշներ – կրնան այսօր բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար»։

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի Լիոնի՝ Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Ս. ԳՐԻԳՈՐ- ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Երեքշաբթի, Փետրուար 9, տօն է Սրբոց Ղեւոնդեանց Քահանայից։

Այս առթիւ, Վալանսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, երեկոյեան ժամը 6.30–ին տեղի կ'ունենայ հանդիսաւոր արարողութիւն։

Այս արարողութեան կը մասնակցին Լիոնի եւ Ռոն – Ալփի մէջ պաշտօնավարող բոլոր եկեղեցականները, գլխաւորութեամբ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻ

Ղեւոնդեանց Քահանայից այս բացառիկ տօնակատարութեան, սիրով հրաւիրուած են Վալանսի եւ Շրջակայքի Հայերը։

INSTITUT NATIONAL
DES LANGUES
ET CIVILISATIONS ORIENTALES

LA LITTERATURE ARMENIENNE EN FRANCE

par

KRIKOR BELEDIAN

Ce cours hebdomadaire de littérature contemporaine commence le lundi 15 février à 18 heures, au Centre Dauphine, Porte Dauphine, Salle B 108.
Métro : Porte Dauphine.

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Մարկրիթ Ինճէեան, իր ամուսնոյն՝ Թաթուլ Ինճէեանի, ծնողացը եւ եղբօր՝ Բաքգէն Թէրզեանի անմոռանալի յիշատակին, կը նուիրէ 200–ական Ֆր. Ազգասախնամին, Կարմիր Խաչին (ստանալ «Յառաջ»)էն) եւ «Յառաջ»ին։

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.
ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ
ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Պանթէօյ – Քաշանի Հ. Խաահակեան մասնաճիւղի պարահանդէսը
- ՄԱՐՏ — 19 -

⁂

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Յաղթական Հերոսամարտի 73րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը Մարտ 27–ին ։

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ ժամկոչի պաշտօնը վարելու համար, կը փնտռուի կարող եւ գիտակից, ամուսնացած զոյգ մը։ Կարեւոր է գիտնալ հայերէն եւ ֆրանսերէն։ Ամսական աշխատավարձէն զատ, եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ բնակարան մը կը տրամադրուի։

Մանրամասնութեանց համար դիմել՝ գրաւոր, Մայր Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան։

15, rue Jean Goujon — 75008 PARIS

կամ՝ հեռաձայնել գրասենեակը՝
43 – 59 – 67 – 03 կամ 42 – 25 – 84 – 65
Գ. Պետրոսեանի, կամ՝ Պր. Տիւդեանին։

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի օր, Փետրուար 7, Զ. Կիրակին է Ծննդեան։

Ղեւոնդեանց Քահանայից յառաջիկայ տօնին առիթով, այսօր, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի։

Պատարագի ընթացքին Հոգեհանգիստ կը կատարուի, Փարիզի եւ Շրջանի Եկեղեցիներուն մէջ ծառայած վախճանեալ հոգեւորականներուն համար։

Պատարագէն ետք՝ ժամը 1–ին, Փէր - Լաշէզի գերեզմանատան Եւրոպայի Հայոց առաջնորդներու դամբանին առջեւ, մասնաւոր աղօթք կ'ըլլայ՝ Վռամշապուհ Արք. Քիպարեանի, Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեանի եւ Սերովբէ Արք. Մանուկեանի հոգիներուն համար։

Կը հրաւիրուի մեր ժողովուրդը ներկայ գտնուիլ հոգեհանգստեան այս պատարագին եւ աղօթել բազում տարիներ իր եկեղեցւոյն եւ ժողովուրդին ծառայած հոգեւորականներուն համար։

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
10–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆ ԵՒ ՃԱՇ

Փետ. 14, Կիրակի առաւօտ, Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ողբացեալներ՝
ԱՐԾՐՈՒՆԻ ՋՐԲԱՇԵԱՆ–ի (Վարչութեան նախագահի եւ երգչախումբի հիմնադիրներէն) — ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ–ի (Վարչութեան նախագահի եւ երգչախումբի տնօրէն մարմնի ատենապետ) — ԱՍԱՏՈՒՐ ՀՈԼՈԲԻԿԵԱՆ–ի (Տնօրէն մարմնի անդամ) — ՇԱՀՆՈՒՐ ՃԷՅՀԱՆ–ի (Երգչախումբի երգիչ) — ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ–ի (Մայր եկեղեցւոյ դպրապետ եւ Արմենիա երգչախումբի խմբավար) — ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ–ի (Եկեղեցւոյ դպրապետ) — ՅՈՒՍԻԿ ԳԱՐԱԿէՕԶԵԱՆ–ի (Դպիր) — ԳԱԲՐԻԷԼ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ–ի (Աւագ սարկաւագ) եւ Մայր եկեղեցւոյ ծառայած բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար։

Հանդիսութեան կը նախագահէ, կը քարոզէ եւ պատարագը կը մատուցանէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ, Կոմիտասեան քառաձայն եղանակով, ղեկավարութեամբ՝ ԽԱԶԻԿ ԵԸԼՄԱԶԵԱՆ–ի։

Յաւարտ պատարագի կը սարքուի տարեդարձի ճաշ Ա. Ջրբաշեան սրահին մէջ։

Այս հանդիսութիւնները կը վայելեն բարձր հովանաւորութիւնը Մարսէյլի քաղաքապետ՝

Պ. ՓՐՈՖ. ՌՈՊԵՌ ՎԻԿՈՒՌՈՒ–ի

Սիրով կը հրաւիրուին Մարսէյլի եւ շրջակայքի եկեղեցեաց Թաղային խորհուրդները, կազմակերպութիւնները եւ մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսութեանց։

Ճաշի տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝
91. 77. 84. 70

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՁԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՀՐԱՒԷՐ, ԹՌՈՒՑԻԿ, ՏՈՄՍ ԿԱՄ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԶԱՆԱԶԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ (ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ, ՆԱՄԱԿԻ ԹՈՒՂԹ, ՊԱՀԱՐԱՆ, ԵՒԱՅԼՆ)

FAIRE-PART DE MARIAGE, BILLETS, PROSPECTUS, DIVERS TRAVAUX DE VILLE (TÊTE-DE-LETTRE, FACTURES, ENVELOPPES, ETC.)

«ՅԱՌԱՋ — HARATCH»
83, RUE D'HAUTEVILLE - 75010 PARIS

LES APRES-MIDI, DE 14 à 18 h. 30 SAUF SAMEDI ET DIMANCHE

ԴԻՄԵԼ ԱՄԷՆ ՕՐ, ԺԱՄԸ 14.00 - 18.30 ԲԱՑԻ ՇԱԲԱԹ ԵՒ ԿԻՐԱԿԻԷ

Խնամուած աշխատանք — *Travail soigné*

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՇԱԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
6

SAMEDI
6 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.678 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.678

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ ՅՈՒՆՈՒԱՐ 27 – ՓԵՏՐ· 2)

ԱՐՈՒԵՍՏԱԲԱՆ Ռ· ԴՐԱՄՓԵԱՆ ՈՍԿԷ ՄԵՏԱԼՈՎ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ

Երեւանցի երկցածոյն արուեստաբան Ռուբէն Դրամփեան պարգեւատրուած է Խորհ· Միութեան գեղարուեստից ակադեմիայի ոսկէ մետալով : Ակադեմիան ամէն տարի այդ պարգեւով կը նշէ արուեստի մնայուն արժէք ներկայացնող գործերու եւ աշխատութիւններու հեղինակները : 1987–ին ոսկէ մետալով նշուած է «ՍՍՀՄ ժողովուրդներու արուեստի պատմութիւն» բազմահատոր աշխատութեան հեղինակներու խումբը, որուն մաս կը կազմէ Ռուբէն Դրամփեան : Տասը ստուար հատորներէ կազմուած այդ աշխատութիւնը կը ներկայացնէ Խորհ· Միութեան տարածքին ապրող ազգերու արուեստը՝ իւրաքանչիւրի սկզբնաւորման ժամանակաշրջանէն մինչեւ Ի· դարու 70ական թուականները :

Հնագոյն ժամանակներէ մինչեւ մեր օրերը ընդգրկող հայկական արուեստին նուիրուած բաժիններ կան բոլոր հատորներուն մէջ : Իւրաքանչիւր ժամանակաշրջանի արուեստը, անոր առանձին տեսակները ներկայացուցած են տուեալ ասպարէզը լաւ ուսումնասիրած մասնագէտներ՝ արուեստաբաններ Բորիս Պիոտրովսկի, Ռուբէն Դրամփեան, Լիդիա Դուռնովօ, Սերկէ Դաւթեան, պատմաբան Բաբկէն Առաքելեան, ճարտարապետներ Յովհաննէս Խալփախչեան, Ստեփան Մնացականեան եւ այլն :

Հայկական կերպարուեստին վերաբերող նիւթերու մեծ մասը գրած է Ռուբէն Դրամփեան : 3 – 6րդ գիրքերուն մէջ ան ներկայացուցած է հայկական կերպարուեստի զարգացման ընթացքն ու յատկանիշները՝ միջնադարեան մանրանկարչութենէն մինչեւ ԺԹ· դարու երկրորդ կէսը, համաշխարհային մշակոյթի չափանիշերով գնահատուած ազգային կերպարուեստի մնայուն արժէքները : Ան խմբագրած եւ տպագրութեան պատրաստած է Բ· հատորին մէջ դրուած «Հայաստանի արուեստը Ժ· – ԺԳ· դարերուն» բաժինը եւ որպէս հեղինակային խումբի անդամ մասնակցած միւս հատորներու աշխատանքներուն : 96–ամեայ Ռուբէն Դրամփեան աւելի քան կէս դար նուիրուած է հայկական կերպարուեստի ուսումնասիրութեան՝ միջնադարէն մինչեւ մեր օրերը : Գրած է Եղիշէ Թադեւոսեանի, Մարտիրոս Սարեանի, Յակոբ Կոջոյեանի, Ալեքսանդր Բաժբէուկ – Մելիքեանի, Յակոբ Գիւրջեանի արուեստին մասին ուսումնասիրութիւններ, «Հայաստանի պետական պատկերասրահ» գիրքը եւ մամուլի մէջ տպագրուած բազմաթիւ յօդուածներ : Եղած է Հայաստանի պետական պատկերասրահի առաջին եւ տարիներու տնօրէնը :

ՎԱՂԸ

«ՅԱՌԱՋ – ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (124) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ .–

La carrière poétique de H. Nazariantz — K. BELEDIAN

«Les arts arméniens» — Donabedian - Thierry — CLAUDE MUTAFIAN

եւ Բացակայ սպիտակութիւններ — Հրանտ Նազարեանց

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԶԳ· ԺՈՂՈՎԸ 68–ի դէմ (Համայնավար եւ Ազգ· ճակատ) 268 ձայնով (Ընկերվարականները ձեռնպահ մնացին) վաւերացուց կուսակցութեանց ելմտական հասոյթներու օրինագիծը : Ընկերվարականները, եթէ դէմ չքուէարկեցին այն տպաւորութիւնը չձգելու համար որ համաձայն չեն կուսակցութեանց նիւթական նիւն բարոյականացման, ձեռնպահ մնացին օրինագիծին Բ· յօդուածին պատճառով որ տուրքէ զերծ կ'ընէ թեկնածուներուն նուիրուած գումարները, պայմանաւ որ չէքով ըլլան : Մինչ այդ Ծիրաքցիները բաւական գիջումներ ըրած էին, օրինակ տեղի տուած ընկերվարականներու արգիլելով հեռատեսիլէն քաղաքական վիտէօ–քլիփները : Միւս օրինագիծը կը վերաբերէր ընտրեալներու հարստութեան թափանցիկութեան : Ան ալ վաւերացուեցաւ 36–ի դէմ (Ազգ· ճակատ) 320 ձայնով :

ԹՈՒՐՔԻՈՅ մէջ հիմնուած է Ընկերվարական կուսակցութիւնը : Սեպտեմբեր 12ի պետական զինուորական հարուածէն ետք առաջին ընկերվարական կուսակցութիւնն է, որուն նախագահ ընտրուած է Ֆէրիտ Իլսէվէր :

ՖՐԱՆՍԱ 20 միսած 2000 պիտի ծախէ Յորդանանի : Այս համաձայնութիւնը կնքուեցաւ Հիւսէյն թագաւորի այցելութեան առթիւ :

ԱԼԺԵՐԻԱ բնական կազ պիտի հայթայթէ Թուրքիոյ : Քսան տարուան համար ստորագրուած է պայմանագրութիւն մը թրքական ազգային Պոթաս ընկերութեան եւ ալժերական ազգ· Սոնաթրաք ընկերութեան միջեւ : Հայթայթումը որ 40 միլիառ խորանարդ մեթր է պիտի սկսի յանձնուիլ 1992–էն, Մարմարա Էրէյլիսի նաւահանգիստէն, ուր Պոթաս կայան մը պիտի հաստատէ : Ալժերիա եւ Թուրքիա այլ համաձայնագրեր ալ ստորագրած են ճարտարարուեստական, ելմտական, առեւտրական, մեքենական, ելեկտրոնիկ եւ շինարարական մարզերուն մէջ : Եւ դեռ Ալժերիա կերպաս պիտի արտածէ դէպի Թուրքիա եւ արմտիք պիտի ներածէ : Երկու երկիրները որոշած են նաեւ ամրապնդել իրենց գործակցութիւնը գիտական, թեքնիք, լրատուութեան, երիտասարդութեան եւ մարզական ճիւղերու մէջ, զարկ տալ զբօսաշրջիկութեան եւ գործակցիլ ծովային մարզին մէջ եւս :

ՀԱՐՑԱԽՈՅԶ մը եւս : Հաստատութիւններ արդէն ամէն օր, ամէն ժամ զարկ կուտան իրենց երեւակայութեան նոր նիւթ մը գտնելու համար : Ֆրանսացին այլեւս աշխարհի ամէնէն «հարցախուզուած» (սոնտէ) քաղաքացին է : Վերջիններէն մէկն է Սոփրէսի հարցախոյզը, զոր կը հրատարակէ Վէ – ԷՍ – Տէ եւ որմէ կը պարզուի թէ 4–ի վրայ մէկ Ֆրանսացիի սիրտը կը նեղուի սեռային արարքին առեն, մանաւանդ՝ կիներուն : Այլապէս հրահանգիչ են այլ տեղեկութիւններ, նախ արհեստներու վերաբերեալ, հողագործները նուազ կը նեղուին քան՝ բանուորները, բայց ամէնէն հետաքրքրական մանրամասնութիւնը քաղաքական բնոյթ ունի եւ Ժորժ Մառշէ –իրաւացի կերպով– կատղած է : Արդարեւ, կը պարզուի որ սիրտ նեղուելու դասաւորման մէջ, մըրցանիշը կը կոտրեն համայնավարները, որոնք 29%ը կը կազմեն, անոնց որոնք կը յորանջէն (3–ի վրայ մէկը···) : Աւելի լաւ դիրքի վրայ են ընկերվարականները (24%) եւ ազատականները (25%) մինչ Ծիրաքի կուսակիցներուն միայն 18%–ը կը ձանձրանայ : Ժորժ Մառշէ անմիջապէս հակազդած է եւ չեշտած որ ինք մաս չի կազմեր անոնց որոնք կը ձանձրանան (որքան կ'ըներ պիտի նախանձին Լիլիանէն····) : Ըստ այս քննութեան, ապէ ետք, կին մը որ միտք ունի ամուսնանալու նախ պէտք է գիտնայ թէ թեկնածու ամուսինը ո՞ր կուսակցութեան կը պատկանի : Մե՛ղք որ մեր ափունին մէջ ալ չկան նման հարցախոյզներ : Թէ որքա՛ն հետաքրքրական պիտի ըլլար իմանալ թէ դաշնակ – հնչակ – ռամկավար – համայնավար շարքայիններէն որո՞ւն սիրտը չի նեղանար··· Եւ միջ–կուսակցական բանավէճի նոր նիւթ մը կ'ունենայինք, այս անգամ, գոնէ «ինքնատիպ» :

ԼՈՒՍՅՋ ՓՈՒԽԱԾ ՏԱՆՋԻ ՎՐԱՅ

ՄԵՂՐԱԾՈՐ ՄԱՏՆԵՐ

Հալէպի անձնաթուղթի գրասենեակը կը գտնուէր այդ քաղաքի բերդի շուքին ու տակաւին պատանի, ազգականս մը զիս տարած էր հոն : Հիմա որ կը յիշեմ այդ այցելութիւնը, կ'անդրադառնամ որ կեանքիս կաշառակերութեան առաջին դէպքին վկան այդտեղ է որ եղած եմ : Ազգականս յաջորդ օրուան համար կը խնդրէր անձնաթուղթին նորոգութիւնը, մինչ *պաշտօնեան*, կտրականօրէն մերժելով կը յայտնէր, թէ քառասունուր ժամը պայման էր նման գործողութեան մը համար : Մեղմացնելով ձայնը, ազգականս կը ծռէր դէպի պաշտօնեան ու կը փըրթմընջէր·

– Մէջը նայեցէք, վերջը խօսեցէք :

Ձեւակերպութեան թուղթի արանքին, ազգականս տեղաւորած էր թղթադրամ մը : Պաշտօնեան երբ կը նշմարէր անոր *գոյնը*, կը բարձրացնէր գլուխը ու կը խոստանար բացառութիւն մը ընել :

Տարիներ վերջ միայն հասկցայ, թէ կարելի էր անմիջապէս ստանալ նոր անձնաթուղթը միայն եթէ փոխուէր թղթադրամին գոյնը :

Փարիզէն մինչեւ Հալէպ յիշողութեան սա նամբորդութիւնը չկատարուեցաւ ուղղակի թռիչքով : Անընական *էսքալ*ով մը, մտածումիս սաւառնակը էջք կատարեց Միացեալ – Նահանգներ, որու *Արդարադատութեան նախարարը* կ'ամբաստանուէր *կաշառակերութեան* ծանրակշիռ հարց մը քօղարկելու մեղքով : Ի՞նչ կարիք ունէի իրագործելու այս շեղումը, երբ այս երկիրը, վերջին քանի մը ամիսներուն, հետզհետէ առաւել կը խրի նման գայթակղութիւններու մէջ, խնդրոյ առարկայ կը դառնան միլիոններ, զէնքի ապօրինի վաճառքներ, անընական միջնորդչէքներ, մուրհակներու գեղծումներ : Օր չանցնիր որ լրագրիս մէջ չկարդամ բարձր մակարդակներու վրայ կատարուած խարդախութիւններու, բացուած քննութիւններու, դատավարութիւններու մասին :

Իսկ այս պատմութիւնները զիս կը տանին այս անգամ ոչ թէ Հալէպ, ոչ թէ քանի մը տասնեակ տարի առաջ, այլ մինչեւ Պոլիս, աւելի քան հարիւր տարի առաջ, մինչեւ *Պարոնեան* : Երբ ուղեղիս բեմահարթակին վրայ կը սկսի ներկայացուիլ *Պաղտասար Աղբարը*, տեղ մը կը հրահանգեմ որ կանգ առնէ գործողութիւնը : Չէ՞ որ ուղեղս ալ ունի իր *մանյեթոսքոփը* ու ես կարելիութիւնը ունիմ կըրկնել տալու, արագացնելու, կեցնելու կամ, դէպի ետեւ թաւալիլ տալու դէպքերը : Կը հրահանգեմ որ կանգ առնէ ներկայացումը հո՛ն ուր կնոջ կողմէ խաբուած Պաղտասար կ'ենթարկուի *անուանարկութեան* դատի մը սպառնալիքին, պարզ այն պատճառաւ որ չունի շօշափելի փաստեր : *Երկաթի*, *Սուրի* եւ *Փայլակի* դատարանին մէջ *դատապարտողը* կը դառնայ *դատապարտեալ*, մինչեւ որ *Կիպար*, Անոյշի սիրահարը, նոր տարողութիւն աւելցնելով անպատկառութեան, կը ծանուցանէ·

– Պատիւ կը պահանջեմ :

Իր դերին հաւատարիմ՝ մամուլը կը ջանայ կատարել իր աշխատանքը, կը ջանայ քօղազերծել կաշառակերութիւններ, սեղանին տակէն երթեւեկող դրամի պատմութիւններ, կը յիշատակէ անուններ ու յանկարծ, յանկարծ կ'ենթարկուի *անուանարկութեան* դատի : Լրագրողներ երբ չեն յաջողիր շօշափելի փաստեր հայթայթել, հաւատալով հանդերձ իրենց տեղեկութեանց ճշմարտացիութեան, դատարանին կողմէ կը դատապարտուին *վընասուց հատուցում* կատարելու :

Անշուշտ որ կան պարագաներ, երբ կը հաստատուի մեղքը, սակայն խնդրոյ առարկայ անհատները այնքան ուժեղ են որ կը գտնեն յանցանքը մեղմացնելու ձեւերը, ծեքծեքուն փաստերը, պատիժը հասցնելով *անմեղութեան* սահմաններէն ոչ շատ հեռու տեղ մը :

Վերջապէս միշտ ալ անպարտ կ'արձակուին *Կիպար*ները, որովհետեւ, որովհետեւ հոտ չունի թղթադրամը ու շինուած է այնքան նիհար, այնքան նապուկ որ անոր փոխանակութիւնը կարելի է կատարել մօդերու կախարդանքով :

– Հատուցում կը պահանջեմ : Գոնէ երբեք հարիւր ոսկի տալու է ինծի որ սըրբուիմ այս աղտէն :

Նոյն Կիպարն է :

Այսօր ալ կան Յակոբներ, ամէն վայրկեան կը ծնին նոր Յակոբ–ներ, ճանչցած եմ նաեւ Պարոնեան մը, սակայն ինծի կը թուի որ աշխարհի պէտք ունի նոր *Յակոբ Պարոնեան*ներու : Ինչպէս երկու հազար տարի առաջ աշխարհի եկած *Քրիստոսը*, նոյնպէս ալ աւելի քան հարիւր տարի առաջ աշխարհի եկած *Պարոնեան*ը բաւարար չեղան իրագործելու շօշափելի փոփոխութիւններ :

Կրկին կը վերադառնամ Հալէպ ու կը յիշեմ մեծ հօրմէս սորված առածը, որու համաձայն *մեղր բռնողը պիտի լզէ մատները* : Կաշառակերներն ու գեղծարարները սահմանող կամ արդարացնող սա խօսքին համար արդ ինչպիսի երեւակայութեամբ դիմած պէտք է ըլլար *մեղր* կոչուած այդ ազնիւ սննդեղէնին : Աւելի առողջ երեւակայութեամբ մը կարելի չէ՞ր այդ բառը փոխարինել փրանսերէն այն բառով, որու առաջին տառն ալ *մեն* է :

Արդէն հասած եմ ժամադրութեանս շէնքը ու կը սպասեմ որ հասնի վերելակը : Կը շարունակեմ սպասել, ան չի ժամաներ սակայն : Որոշ ժամանակ մը ետք միայն կ'անդրադառնամ, որ չէի կատարած զայն կանչելու շարժումը, չէի հըպած յատուկ կոճակին :

Այսպէս չե՞ն նաեւ բազմութիւնները, որոնք կը շարունակեն սպասել վերելակին, միշտ յուսալով որ պիտի գայ ան ու հասցնէ զիրենք վերերը, հոն ուր կեանքը քիչ մը աւելի պայծառ է, քիչ մը աւելի լուսաւոր՝ մոռնալով սակայն որ լաւագոյնին տիրանալու համար անհրաժեշտ է պզտիկ ճիգ մը, հպում մը :

Բայց, բայց ի՛նչ կապ վերելակին ու կաշառակերութեան միջեւ :

Երեւակայութեան ի՛նչ խանգարում է սա :

Մ· ՊԶԱՔՃԵԱՆ

«ՅԱՌԱՋ»Ի ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԱՆԱՀԻՏ ԹՈՓՉԵԱՆԻ ՀԵՏ

Փարիզ գտնուած մէկ ամսուան ընթացքին, գրական երեկոյթներու բերած իր մասնակցութեան առիթով թերթերու ծանուցումները Անահիտ Թոփչեանի անունին ընկերացուցին «վաստակաւոր դերասանուհի» կոչումը. ան իրեն տրուած է հայկ. բեմին վրայ կոտրած իր երկար ճամբուն որպէս վարձատրութիւն: Երկար ճամբայ մը, ո՛չ սակայն այն, որ ժամանակով կը չափուի. Ա. Թոփչեան 20 տարուան ընթացքին մարմնաւորած է շուրջ 60 դերեր հայ եւ օտար հեղինակներէ. դասական կամ արդիական:

Իրեն հետ կատարուած մեր զրոյցը կը մեկնի անձնական մարզէն, ընդլայնելու համար Հայաստանի ընդհանուր բեմարուեստին —թատրոն, շարժանկար— շուրջ: Արուեստի այն ճիւղին, ուր տէր ենք այնքան հին աւանդութեան մը, որ սակայն այսօր դժուար է ըսել թէ նախկին մեծութեան արժանի տեղ մը կը գտնուի:

Հ. — Կանուխէն ընտրած պէտք է ըլլաք բեմի ասպարէզը. ի՞նչպէս եղաւ այս ընտրութիւնը:

Պ. — 1967–ից ի վեր աշխատում եմ Երեւանի դրամատիկական թատրոնում: Առաջին փիլմս 66–ին էր: Երբ որ դպրոցի վերջին դասարանն էի, եկան կինոյից ընտրեցին ինձ. կարծես դա պատահականութիւն էր, բայց իրականում այդպէս չէր, որովհետեւ գաղտնաբար, տարիներ շարունակ արդէն երազում էի դերասանուհի դառնալ. գիտակցում էի թէ որքան դժուարին մասնագիտութիւն է դա: Այդ մասնագիտութիւնը պահանջում էր գրագիտութիւն, խելք, երաժշտութեան, նկարչութեան, բոլո՛ր արուեստների իմացութիւնը, որպէսզի դերասանը կարողանայ ամփոփել այդ ամէնը իր մէջ եւ արտայայտել իր միջոցով. կեա՛նքը՝ մի խօսքով. մարդո՛ւն:

Հ. — Վերադառնանք ձեր առաջին ժապաւէնին. ի՞նչ կը կոչուէր ան, ո՞վ էր բեմադիրը:

Պ. — «Լալվարի Որս»ն էր, Հայրապետեանի:

Հ. — Իսկ ի՞նչ արձագանգ գտաւ գործը:

Պ. — Պատմական փիլմ էր. արձագանգը այն եղաւ որ «գտնուել է մի շատ շնորհալի աղջիկ հայ կինոյի համար, բայց ափսոս որ Եւրոպացու թիփ ունի, շատ Հայի նման չի»: Բայց յետոյ երբ որ փիլմը նայեցին, ասացին. «շատ լաւ էլ հայ է»:

Այդ փիլմի պատճառով այդ տարին չկարողացայ երթալ Մոսկուա, եւ իմ երազանքը կատարել. այսինքն՝ ընդունուել կինօ — ինստիտուտ:

Հ. — Իսկ համալսարա՞նը:

Պ. — Որովհետեւ չուզեցի տարին պարապ անցընել, առանց մեծ ցանկութեան ու ջանքի, այդպէս, իմ դպրոցի գիտելիքներով ընդունուեցի համալսարան, մտածելով որ այնուամենայնիւ դերասանի համար դա կորուստ չէ, աւելի լաւ է գրագէտ դերասան, քան՝ անգրագէտ:

Շարունակեցի բանասիրական ճիւղը. առաջին տարուայ վերջին, Ապրիլ ամսին ինձ հրաւիրեցին զրուցելու թատերական ընկերութեան նախագահի՝ Ղափլանեանի հետ: Ես չհասկացայ ինչի համար են կանչում, ի՞նչ է. ան ինձ ասաց, «աղջի ջան, — ուզո՞ւմ ես դերասանուհի դառնալ»: Ասի. «ի՞նչ գիտէք որ ուզում եմ»: Նրանք տեսել էին փիլմը, որոշել էին հրաւիրել: Հաւաքում էին նոր թատրոն, նոր կադրեր, նոր ուժեր: Որովհետեւ մեծ ճեղքուածք կար տարիքաւոր դերասանների եւ երիտասարդների միջեւ: Երիտասարդ ուժեր փնտռում էին: Ասացի որ ուզում եմ Մոսկուա գնալ եւ այնտեղ սովորել: Նա պատասխանեց. — «Աղջիկ ջան, մինչեւ դու հինգ տարի սովորես եւ պարզուի որ դերասանուհի կը լինես թէ ոչ, ես ուզում եմ մի անգամից քեզ դեր առաջարկել»:

Հ. — Ո՞ր թատրոնին համար էր:

Պ. — Երեւանի դրամատիկական թատրոնի սկիզբն էր դա: Տեսայ որ խելքը գլխին առաջարկ է՝ եւ իրօք կարելի է փորձել: Փորձեցի եւ ինչպէս ասում են, ինձ դուր եկաւ:

Հ. — Ի՞նչ էր այդ դերը:

Պ. — Առաջին դերը Եւայի դերն էր «Աշխարհի սկիզբը» խաղին մէջ. ե՛ւ նոր թատրոնի սկիզբն էր, ե՛ւ իմ ասպարէզի սկիզբը...: Այսպէս սկսեցի իմ դժուարին ճանապարհը, մի կողմից բոլորին թւում էր թէ շատ հեշտ է ստացւում այդքան դեր: Ամէն տարի 5 — 6 դեր, փիլմում, թէլէյում, թատրոնում:

Հ. — Կրնա՞ք յիշել քանի մը դեր:

Պ. — Տոլսթոյեւսքիի «Խաղամոլ»ը, Չեխովի «Քեռի Վանեա»ն, «Բալենու այգին», Շէյքսփիր...:

Հ. — Կա՞յ մասնաւոր հեղինակ մը որու հերոսները նախընտրէք մարմնաւորել:

Պ. — Այո, ինչո՞ւ չէ. Շանթի հերոսուհիները վաղուց երազում եմ խաղալ. շատ կ'ուզեմ մարմնաւորել «Ինկած բերդի իշխանուհին»: Իսկ օտարներէն՝ Սթրինպէրկ: Շանթը արդէն պիտի լինի թէլէյով փիլմ: Բացի այդ, Պարաջանովի հետ երկու փիլմի ծրագիր ունիմ. «Արա Գեղեցիկ» եւ «Խոստովանութիւն»ը: Այս վերջինը մանկական յիշատակներն են. իր մօրը դերը պիտի կատարեմ:

Հ. — Ե՞րբ կ'ըլլայ «Արա Գեղեցիկ»ը:

Պ. — Հիմա նա պիտի աւարտի վրացական փիլմը որ ընթացքի մէջ է, եւ երեւի գարնան, ամէնաուշը ամառը պիտի սկսի:

Հ. — Ի՞րն է «խոստովանութեան» բեմագրութիւնը:

Պ. — Երկուքն էլ իրենն են: «Խոստովանութիւն»ը գրեց «Նռան գոյն»ից յետոյ, 1968–ին:

Հ. — Հայաստանէն դուրս ո՞ւր բեմ բարձրացած էք:

Պ. — 1972–ին առաջին անգամ Մոսկուայից հրաւէր ստացայ եւ խաղացի հօն. «Երկիր ցպահանջ» փիլմում գերմանուհու դեր կատարեցի:

Հ. — Մոսկուայէն զա՞տ:

Պ. — Տաճիկիստան, Ուկրանիա:

Հ. — Իսկ ներկայիս ի՞նչ աշխատանք կը կատարէք:

Պ. — Հիմա աշխատում եմ Իվ ժամիաքի Պ. Էմիլքար խաղին վրայ, Տրամատիկական թատրոնը, Խանտիկեանը կը բեմադրէ: Մի, երկու ամսից կ'երեւի կը խաղանք: Հեռուստատեսութիւնում էլ Շանթի «Հին աստուածներ»ը պիտի սկըսինք:

Ծրագրում եմ նաեւ մոնոբիէսի վրայ աշխատել. ինչպէս գիտէք ունեմ Քոքթոյի «Ձայն մարդկային»ը յետոյ խաղական բէէս մը:

Հ. — Մոնոբիէս, հա՞յկ. գործերով:

Պ. — Ուզում եմ մոնոբիէս անել Փառանձեմի վրայ. Պերճ Զէյթունցեանը խոստացել է գրել: Երազում եմ Գայեանէի կամ Հռիփսիմէի կերպարները խաղալ. ի՛նչ նիւթ է:

Հ. — Տուեալ հերոսի մը մարմնաւորումին մէջ ի՞նչ է, ո՞րքան է բեմադիրին մասնակցութիւնը:

Պ. — Նախ եւ առաջ ասեմ որ դերասանը իր բեմադրիչը պիտի լինի. եթէ դա չլինի, դժուար է խօսել լիարժէք, լիակատար ստացուած կերպարի մասին:

Հ. —Օրինակ, Տրամատիկական թատրոնի ձեր ներկայացուցած խաղերուն մէջ միշտ ձեր ուզածին պէս կը քալէ՞ դերասան — բեմադիր յարաբերութիւնը. երբեմն միջամտութիւնները շատ չե՞ն ըլլար:

Պ. — Երբեմն լինում են այդ միջամըտութիւնները, եւ եթէ բեմադրիչը տեսափոդ է, ի հարկէ անհաւոր է նրա հետ աշխատելը:

Հ. — Կ'ըլլա՞ն այդպիսի պարագաներ:

Պ. — Լինում են. դերասանը պնդում է որ ինք այսպէս է մտածում, բեմադրիչը պնդում է իրենը. եւ ի վերջոյ մէկը պիտի զիջի միւսին: Ի հարկէ, դերասանը երբեմն մտածում է միայն իր դերի մասին. բեմադրիչը աւելի ընդհանուրի մէջ է տեսնում եւ տեսնում է նաեւ այդ կերպարին տեղը այդ ամբողջին մէջ: Եթէ դերասանը կարողացել է այնքան գիտակից լինել եւ՛ խելացի, եւ զարգացած, որ կարողանայ իրեն տեսնել ամբողջութեան մէջ, ուրեմն եւս հեշտ է նրա հետ աշխատել. ի հարկէ բեմադրիչներ կան, որոնք օրինակ Պէրկմանը, նախ եւ առաջ գտնում են որ դերասանից է ըսկսւում արուեստը եւ նա ընդամէնը պայմաններ է ստեղծել դերասանի համար, ուրտեղ պիտի ծնուի այդ ախպարը: Պայմաններ, որպէսզի դերասանը կարողանայ հանգիստ գործել, որոնումները բնական կատարուեն, ոչ թէ ինքնասիրութեամբ կամ պարտադրումով:

Հ. — Մինչ այսօր ձեր կատարած աշխատանքէն դատելով, կրնա՞ք ըսել թէ առհասարակ այդ հասկացողութիւնը կայ, թէ աւելի շատ են վէճերը, բախումները...:

Պ. — Այո, ցաւօք սրտի, այդ համախոհները դիւրին չեն գտնում, եւ հիմնականին մէջ մեր աշխատանքը իրար չհասկնալու ճանապարհով է գնում: Այդ պատճառով շատ անգամ մտածում եմ մոնոբիէսների մասին:

Ինձ աւելի դուր է գալիս Խանտիկեանի հետ աշխատանքը. կէս բառով իրար հասկանում ենք. երբեմն նոյնիսկ առանց պայմանաւորուելու թէ ինչ պիտի խաղանք, նա հաւատում է: Այդքանը բաւարար է արդէն. վստահութիւնը մեծ բան է. դերասանին թեւեր է տալիս, կաշկանդուած մարդը միշտ սխալւում է:

Հ. — Բեմի ասպարէզին մէջ դժուար չէ՞ արդեօք, երբ վարագոյրը կ'իջնէ, մարմնաւորած հերոսիդ մորթէն ելլել ու ինքդ ըլլալ անմիջապէս, կամ երբեմն կը պատահի՞ որ այդ հերոսը քեզի հետեւի քու առօրեայիդ մէջ ալ:

Պ. — Աշխատանքի պրոցէսում աւելի դժուար է. պատրաստութեան շրջանին աւելի ես նոյնանում հերոսիդ հետ, որովհետեւ անընդհատ միասին ես. աւարտուած գործ չէ եւ ինչ որ փշուրներ մընում են: Յետոյ արդէն հեշտանում է: Աւելի դժուար է մտնել կերպարի մէջ, քան՝ դուրս գալ:

Բայց այնուամենայնիւ ես գտնում եմ որ մեծ երջանկութիւն է դերասանուհի լինել — ինձ համար գոնէ — եւ երբեմն առօրեայ կեանքից փախուստ ունենալ դէպի ուրիշ երկիրներ, ուրիշ ճակատագրեր, ուրիշ կերպարներ, ուրիշ աշխարհներ եւ մտնել:

Հ. — «Սովետական արուեստ»ի 1987 Մարտի թիւին ձեր յօդուածին մէջ կ'ըսէք. – «Մեր արուեստը մշտական ինքնակատարելագործում է, եւ ոչ միայն բեմում այլեւս կեանքում». ինչպէ՞ս կ'իրագործէք դուք ձեր բաժին այս ինքնակատարելագործումը:

Պ. — Այս հարցի պատասխանի մէջ շատ բան է տեղաւորուած. սա քո զարգացումին, լեզուին, գրականութեան, երաժշտութեան, մարդու հոգեբանութեան, կեանքի առօրեայից, քաղաքականութիւնից է գալիս. այդ ամէն ինչը նստուածք տալիս է. անպայման չի որ որովհետեւ դերասանը դեղարուեստական նկարագիր է, կարողանայ դասախօսի պէս կանգնել եւ երեք ժամ գիտելիքները ցոյց տալ. բայց նրա բոլոր կարդացածները, զգացածները, տեսածները, ինչ որ նստուածք են տալիս այդ նկարագրի վրայ եւ այդ տպաւորութիւններն են, որ յետոյ պէտք են գալիս որեւէ կերպար մարմնաւորելու ժամանակ: Մարդաբանութիւն է արուեստը. այնքան լաւ պիտի իմանաս մարդուն որ կարողանաս մտնել ուրիշի մորթի մէջ: Գիտութեանը հասնող ճըշգրտութեամբ պիտի աշխատես, որ ոչ մի կերպ չսխալուես: Արուեստի թշնամին մօտաւորապիսութիւնն է. կամ ընդհանրապէս խաղալը: Օրինակ, Սթանիսլավսկին գրում է թէ շնորհալի շատ արուեստագէտներ կան, բայց շատ քչերն են որ կը կարողանան կերպար ստեղծել:

Հ. — Նոյն գրութեան մէջ կ'ըսէք թէ արուեստի ամէնէն անպաշտպան էակը դերասանն է: Ինչո՞ւ:

Պ. — Հէնց այն պատճառով որ ամէն մի բեմադրիչ կարող է հեշտութեամբ կրճատել. օրինակ, նկարւում ես որեւէ փիլմում եւ չգիտես վերջը ի՛նչ է լինելու: Դու այնպէս մանրակրկիտ աշխատում ես, հոգիդ, ամբողջ խելքդ, կեանքդ նըւիրելով նրա, յետոյ մէկի քմահաճոյքով գտնում է որ այս կերպարը այսքան չպիտի լինէր. այս մասը կրճատում են, այն մասից բան չի մնում. այս մասը տեղափոխում են էնտեղ, արածդ չես ճանաչում: Դերասանը տէրը չի իր խաղարկութեան: Մինչ օտար, մեծ բեմադրիչներ իրենց գրքերում, յուշերում գրում են թէ արուեստի գործին մէջ եթէ դերասանին չմօտենաս որպէս համար առաջին, չի ստացուի ոչ մի բան: Մոսկուայում եւս շատ յօդուածներ եղան այն մասին թէ դերասանի արուեստը ոտնահարուած է:

Հ. — Կ'ուզէի հարցնել թէ ի՛նչով կը բացատրէք այն երեւոյթը, որ Հայաստանի շարժարուեստը — թատրոն, շարժանկար — միջազգային բեմերու վրայ նոյն տեղը չունի, օրինակ վրացականին հետ: Թերեւս ձեր այս բացծներով կը բացատրուի այս պարագան: Բայց եթէ կ'ըսէք թէ խորհրդային Միութեան մէջ եւս նոյնն է կացութիւնը...

Պ. — Վրացիները հասկացել են մի բան որ Հայերը չեն հասկացել, որ փոքրիկ ազգերը — ինչպիսին են նրանք, մենք — այնուամենայնիւ մնում են աշխարհի պատմութեան մէջ, իրենց արուեստով: Մշակոյթով: Մանաւանդ շարժանկարով, որ աւելի մատչելի է, նրանք դա հասկացել են եւ իրենց բոլոր լաւագոյն ուժերը աշխատում են մղել առաջին պլան, բարեխում են լաւ աշխատել, օգնում են. ոչի՛նչ չեն խնայում:

Հ. — Պարապ տեղը չէ որ երբ այսքան տարի ետք «Սուրամի Բերդը» դիտեցինք, բոլորը հիացած, գրեցին Պարաջանովի մասին թէ վրացի է. բարկացանք, բայց իրաւունք ունէինք. ի՞նչպէս բացատրել, որ երբ Հայաստան մը կայ, Պարաջանովի մը գործը կը կրէ վրաստանեան կնիք: Մեր ունեցածն է, բայց ուրիշը տէր եղաւ ու շահեցաւ անով:

Պ. — Մե՛ր մեղքով: Ժողովուրդն էլ շատ լաւ է գիտակցում, երբեմն զայրանում, թէ ինչո՛ւ է այդպէս: Բայց չգիտեմ ի՛նչն է պատճառը որ նա չեկաւ, բոլոր պատասխանատու անձինք մեղաւոր են այս մասին:

Պատճառ էր նաեւ այն որ տաղանդի հանդէպ չկար հոգատար վերաբերում. չէին հասկանում որ տաղանդը ազգային հարստութիւն է: Որ պիտի առաւելագոյն պայմաններ ստեղծես որ տայ: Պարաջանով վերջին փիլմը հայֆիլմում արեց 67 թուականին: Դա ազգային հարց է, եւ եթէ չշրջադրուի, շատ վատ կը լինի:

Հ. — Արդեօք կարելի՞ է յուսալ որ ներկայ շրջանին այս փոփոխութիւնները տեղի ունենան:

Պ. — Դա միայն մեր նոր ղեկավարութեան, Ֆ. Դոլլաթեանի նախաձեռնութեամբ կարելի է. ինքը կ'երեւի հասկացել է որ պէտք է լաւագոյն ուժերը բերի, որպէսզի իր տնօրինած ազդուեան ամենալաւ տարիները ապրի:

Հ. — Գալով թատրոնին. տարբեր սեռի գործեր կը ներկայացուին. դասական, արդիական, ընկերային նիւթերով ներկայացումներ կը բեմադրուին. ժողովուրդը ի՞նչ նախասիրութիւն ցոյց կուտայ այս բոլորին մէջ:

Պ. — Այս պարագային շատ ուշադրութիւն չէի դարձնում մինչեւ վերջին տարիները. կարեւորը այն էր որ ներկայացումը լաւ լինէր. որովհետեւ մեր դահլիճը միշտ լեփ – լեցուն էր:

Բայց վերջին տարուան ընթացքում, այս հրապարակայնութեան շրջանին, երբ ժողովուրդը ծարաւ է ինչ որ ճշմարտութիւն, համարձակ խօսք լսելու, աւելի նախընտրում է ժամանակակից հարցեր լսել: Ծարաւ են հաստատելու թէ ինչ որ մէկն էլ է կիսում իրենց մտքերը արուեստի միջոցով: Եւ հիմա փնտռում ենք այդպիսի բիէսներ: Մեր գրողները ուշացընում են մի քիչ: Ն. Ադալեանի «Նէրկաներ եւ բացականեր» գործը այդպիսին է:

Հ. — Ուրեմն ժողովուրդը պատրաստ է հետեւելու նորարարութեան. սակայն անշուշտ արուեստագէտն է որ անոր յառաջապահը պիտի ըլլայ, զայն առաջնորդելու համար նոր ուղղութիւններով:

Պ. — Այո. ժողովուրդը պատրաստ է. պէտք է ուժեղ անհատականութիւններ, արուեստի գործեր ունենալ: Մոսկուայի մէջ օրինակ, ինչ գործեր մէջտեղ հանեցին, հրատարակեցին. իսկ մեր մօտ բան չկայ. ուրեմն, կերպով մը յարմարուել են ու գրել են այն, որ թոյլատրելի կը լինէր: Մինչդեռ մենք այնքան դարեր ինչ

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ ՄԷԿԸ

Պատ. Գիտութիւններու տոքթէօր Ա. Պէյլէրեանի շահեկան յօդուածաշարքը ազգային, քաղաքական եւ հանրային գործիչ Գրիգոր Օտեանի՝ 1834 – 1887, մահուան հարիւրամեակին առիթով, պատեհութիւն կ'ընծայէ, իբրեւ հին էջ, վերհրատարակութեան յանձնելու Գր. Օտեանի նամակներէն մէկը՝ ուղղուած Գաբրիէլին եպիսկ. Սրուանձտեանցին: Գրիգոր Օտեանի նամակին թուականն է Յունուար 4, 1895, Փարիզ:

Նկատի առնելով թուականը, ասիկա ի պատասխան կը դառնայ Սրուանձտեանցի Համով Հոտովին, ճանի անիկա լոյս կը տեսնէ Կ. Պոլիս, 1884–ին: Թերեւս Մանանային, որ կը տպուի նոյնպէս Կ. Պոլիս, 1876–ին: Զենք կարծեր, որ հանրային գործիչը ի մտի ունեցած ըլլայ Հնոց եւ Նորոցը, որ նոյնպէս Կ. Պոլիս տպուած 1984–ին, առաւել չափով բանասիրական բնոյթ կը կրեն, ոչ ալ Շուշան Շաւարշանայ թատերգութիւնը, որ 1875–ին Կ. Պոլիս տպուելով հանդերձ կը խօսի գլխաւորաբար Վարդանանց Պատերազմի մասին:

Ժ. Մ.

**

Հայր Շնորհափայլ,

Շատ դատարին մէջ ծնա՞ք, որ այդքան շատ ունիք եռանդ եւ աւիւն, եւ այն որչափ գիտէք հայութեան վերաբերեալ: Կը շրջիք, ու միշտ նոր բան մը կը գտնէք, նոր համ մը կ'առնուք, նոր հոտ մը կը բուրէք: Ձեր գրկած գիրքն է իրաւցնէ համով հոտով լիք, համն անուշակ՝ Արտամէտու խնձորին, փափուկ կաթնորակ, հոտն անուշահոտ՝ ուցան, դաղձուն, ձիթենւոյն:

Ձեր ոճին մէջ՝ Հայոց կռապաշտական դարերուն մոգութիւնն ու դիւթութիւնը կայ, Ձեր զգացումներն ու մտածութիւնները քրիստոնէական դարերուն սրբութիւնն ու կուսութիւնը ունին: Գիգլացող առուներէն, խոնաւ հողերէն, թուփին ու տերեւին մէջ սօսափող հովէն կը քաղէք արտօսր ու հառաչ, մնջիկ աղաւնոյն աղու մրմունջներն, աղու Եղիշէայ նախանձընդդէմ պայքարու:

Դուք ոչ իբրեւ բնագէտ ու բնալոյծ կը պտըտիք ու կը դատէք ծառն ու քարը, հողն ու ջուրը, – դուք հոգի կը տեսնէք ամէն բանի մէջ, եւ եթէ բան մը հոգի չունի՝ դուք հոգի կուտաք անոր:

Ալիշանէն ու Հայրիկէն ետքը մեր Հայրենեաց վրայ գրուած բան մը չկարդացի այնքան ախորժանօք, որքան ձեր գրութիւնքը: Բայց Ալիշանն ալ, Հայրիկն ալ դուք ալ եւ ուրիշ քանի մը բանաստեղծներ, չէ՞ք նմանիր արդեօք այն աղջկան, որուն Աստուած թեւեր տուաւ, թռիչ տուաւ, ու դեռ կ'երգէ ու կը կանչէ օդերուն մէջ. «Սը՞հակ, Սը՞հակ, Սը՞հակ»... Ես ձեզ ի հեռուն կը հետէ կը ձանչնեմ. դուք փոքր էիք, փոքրաւորն էիք Հայրիկին. բսի թէ հանճարաւոր ոմն պիտի ըլլաք. եղաք. շնորհակալ եմ:

Մնամ Գերապատիւ Հօրդ անձնուէր:

ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆ

մշակոյթ ենք ունեցել: Ձենք կարող ասել որ այսօր լրիւ անկում է, բայց շատ միջակ է:

Ես յոյս ունեմ որ մեր թատրոնում օրինակ, որ կայ Խանդիկեանը, մտածող ու համարձակ արուեստագէտ է, կրնայ շատ բան անել: Ես կը հաւատամ նաեւ, որ մեր ժողովուրդը որ ունի այդպիսի անցեալ, ունի նաեւ մեծ ապագայ:

**

Այս լաւատեսութեամբ կ'աւարտենք մեր զրոյցը, յուսալով որ վերջապէս պիտի գայ սխալներ, բացթողումներ սրբագրելու ժամանակը, ու յառաջիկայի նման զրոյցներ պիտի մեկնին աւելի հպարտաւոր ենթախորքէ մը:

Տեսակցեց՝
Ա. Թ.

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ
ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

«ՀԵՂՆԱՐ ԱՂԲԻՒՐ»Ի ֆրանսերէն թարգմանութեան առթիւ

Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան երկրորդ հանդիպումը, Յունուար 28, Հինգշաբթի, երեկոյեան Եան'ց ակումբին մէջ, նուիրուած էր Մկրտիչ Արմէնի «Հեղնար Աղբիւր» վէպին ֆրանսերէն թարգմանութեան:

Երեկոյթին բացումը կատարեց ընկերակցութեան փոխ – նախագահը՝ Մ. Նըշանեան, բարի գալուստ մաղթելով ներկաներու, որոնց մէջ կը գտնուէր նաեւ թարգմանչուհին՝ Լիլի Տընի: Ապա ան խօսքը փոխանցեց Զուլալ Գազանճեանի, որպէսզի ներկայացնէ «Հեղնար Աղբիւր» վէպն ու անոր հեղինակը, հայերէն լեզուով:

Զուլալ Գազանճեան «եթէ ոչ անծանօթ, քիչերու ծանօթ, ոչ այնքան ժողովրդական» Մկրտիչ Արմէնի մասին նախ տուաւ կենսագրական տեղեկութիւններ. ծնած՝ 1906–ին, որբ մանկութիւն, ապա Մոսկուայի կինոմատոկրաֆական հիմնարկը, ու բազմաճիւղ գրական գործունէութիւն մը. բանաստեղծութիւն, թատերգութիւն, վէպ, թարգմանութիւններ: Այս շարքէն ամէնէն ծանօթը, այսօր «Հեղնար Աղբիւր»ն է (1935), որ իր «Երեւան» վէպին հետ թուղն քննադատութիւններու թիրախ դարձած է 1937–ի «Հայաստանի Գրողներու Միութեան» համաժողովին: Շրջանի հալածանքները չեն խնայեր նաեւ Մ. Արմէնի, որ կ'աքսորուի: 17 տարի աքսորական կեանք ապրելէ ետք 1953–ին կը վերադառնայ Հայաստան, ինչպէս՝ Գ. Մահարին, ու կը վերսկսի գրական իր գործունէութիւնը: Կը մահանայ 1972–ին:

Ապա Զ. Գազանճեան բաւական լայն մէջբերումներով տուաւ «Հեղնար Աղբիւր»ի նիւթը:

Հայերէն այս բաժնին յաջորդեց վէպին թարգմանութենէն հատուածի մը ընթերցումը Օր. Գարոլ Զախամեանի կողմէ: Մեղք որ բարձրախօսի մը պակասը պատճառ եղաւ որ ներկաներ ոչ այնքան հանգըստութեամբ հետեւին իր այնքան զգայուն ու տպաւորիչ ընթերցումին:

Բեմին վրայ Մարկ. Նշանեանի, Լիլի Տընիի կողքին տեղ գրաւած էր նաեւ Ռուբէն Մելիք. ան ներկայացնելով թարգմանչուհին իր վաստակին խիկ ընդմէջէն, ըսաւ թէ հակառակ երկրորդ լեզուէ մը (ռուսերէն) կատարուած ըլլալուն վէպին թարգմանութիւնը, բոլորովին հարազատ է: Ապա Ռուբէն Մելիք հակիրճ կերպով անդրադարձաւ Լիլի Տընիի թարգմանչական վաստակին. ան հիմնադիրներէն մէկն էր Ֆրանսայի թարգմանիչներու ընկերակցութեան, եւ անդամ՝ Գրողներու Միութեան: 1969–ին իրեն կը տրուի Քամինքի թարգմանութեան մրցանակը, իսկ 1971–ին Մոսկուա, Կորքի մրցանակը: Ներկայիս գրական խորհրդատուն է «Կալիմար» հրատարակչականին: Իր կատարած թարգմանութիւններուն մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւեն քիրկիզ գրող Ճ. Այթմաթովի գործերը: 69 հատոր թարգմանութիւն կը կըրեն իր ստորագրութիւնը: «Ան ոչ միայն թարգմանիչ մը, այլ նաեւ յայտնաբերող մըն է խորհրդային գրական աշխարհին մէջ, որու մաս կը կազմէ նաեւ հայկականը» ըսաւ Ռուբէն Մելիք խօսքը փոխանցելէ առաջ օրուան հիւրին:

Լիլի Տընի իր խօսքը սկսաւ ցաւ յայտնելով որ հայերէն բառ մը իսկ չի գիտեր, ոչ իսկ «շնորհակալութիւն» բառը, զոր պիտի ուզէր ուղղել Ռուբէն Մելիքի: Ապա պատմեց իր հանդիպումը Մ. Արմէնի գործին հետ. «չորս տարի առաջ Մոսկուա, թարգմանութեան գիտաժողովի մը, հանդիպեցայ Լեւոն Մկրտչեանին, մտերմացանք, ըսաւ ան, ապա շարունակեց. յաջորդ օրը, փոքր գիրք մը տուաւ ինծի. ձեռքի պայուսակիս մէջ դրի ու օդանաւին մէջ կարդացի արդէն մինչեւ Փարիզ: Եւ զարմացայ որ Լեւոն Մկրտչեան չէր ըսած որ թարգմանեմ զայն:

Երբ Փարիզ օդանաւէն իջայ, արդէն որոշած էի թարգմանել «Հեղնար Աղբիւր»ը:

«Հայերէն բնօրինակը ուզեցի Մկրտչեանէն, փնտռեցի մէկը որ գոնէ նախնական թարգմանութիւն մը ընէր բուն լեզուէն, չգտայ: Ստիպուած ռուսերէնէն թարգմանեցի, հակառակ սկզբունքիս, որ դէմ է երկրորդ լեզուէ մը թարգմանութեան: Ըսեմ նաեւ թէ ոչ մէկ հատոր թարգմանութեան կը ձեռնարկեմ, այնքան ատեն որ դարակիս մէջ պայմանագիր մը չունենամ»: Տիկին Լիլի Տընի յիշեց նաեւ իրեն ծանօթ հայ գրողները, Հ. Մաթեւոսեանը, Պ. Զէյթունցեանը, որմէ թատերգութիւն մըն ալ թարգմանած էր ֆրանսերէնի:

Իր խօսքին վերջաւորութեան ան պատասխանելով հարցումի մը, խօսեցաւ կրկին «Հեղնար Աղբիւր»ի գործին գրաւչութեան մասին, յատկապէս շեշտելով անոր լեզուական անարատութիւնը, քընարականութիւնը ու տրուած սիրոյ պատմութեան գեղեցկութիւնը:

Այսքանով ժամանակը բաւական յառաջացած ըլլալուն, դժբախտաբար նախատեսուած յայտագրէն զեղչուեցաւ Կ. Տաքէսեանի ընթերցումի բաժինը:

Երեկոյթի գրական յայտագրի աւարտին ամբողջովին սպառեցան վաճառքի ներկայացուած հատորները, ապա հիւրերն ու ներկաներէն որոշ թիւ մը մասնակցեցան ընթրիքին:

ՇՐՋ. ԹՂԹԱԿԻՑ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՈՍՏԱՅՆ 1
Գրեց՝ Վրէժ – Արմէն
Հրատարակութիւն՝ Մեսրոպ Մաշտոց հիմնարկութիւն, Մոնրէալ, 1987

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ Հայ Սքուլի սրահին մէջ, Յունուար 10–ին, տօնուած է Հ. Յ. Դ.–ի Օրը: Ներկայ եղածեն 1600 հոգի: Բացումը կատարած է Օհան Արմէնեան: Հայ Երիտասարդաց Դաշնակցութեան կողմէ խօսք առած է Արամ Գույումճեան: Հայ Դատի Յանձնախումբի անունով խօսած է (անգլերէն) Արամ Քայիլեան: Հանդէս եկած է «Ֆերահեան» վարժարանի մանկական երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Ալֆրէտ Մարգոյեանի: Բանախօսած է Թաթուլ Սոնենց – Փափազեան: Հ. Յ. Դ. Կեդր. Կոմիտէի խօսքը փոխանցած է Վազգէն Մառէնլեան: Հանդիսութեան ներկայ եղած են Ռ.Ա.Կ.ի եւ Ս.Դ.Հ.Կ.–ի ներկայացուցիչները:

**

ՆԻՒ ՃԸՐԶԻ «Էսթիս» սրահին մէջ, Յունուար 20–ին, տեղի ունեցած է յարգանքի երեկոյթ մը, ի պատիւ հայ դաստիարակներու, կազմակերպութեամբ Ազգ. Վարչութեան ուսումնական խորհուրդին: Բացումը կատարելով Արա Զոլաքեան գրուատած է հայ ուսուցչին դերը հասնող սերունդի դաստիարակութեան մէջ: Շաքէ Էլմասեան ոգեկոչած է հոյլ մը ուսուցիչներ՝ որոնք անձուկ պայմաններու մէջ, գերմարդկային ճիգերով եւ անսակարկ նուիրումով կանգուն պահած են կրթական օճախները եւ սակայն իրենց կենդանութեան չեն արժանացած երախտագիտական որեւէ արտայայտութեան, այս իմաստով ալ Յունուար 20–ի ձեռնարկը նկատած է բացառիկ ու եզակի: Իր խօսքի աւարտին Տիկին Էլմասեան ուրուագծած է հանգստեան կոչուած խումբ մը ուսուցչուհիներու կեանքի պատկերը: Ողջոյնի խօսք արտասանած է Կապոյտ Խաչի Շրջ. Վարչութեան կողմէ Լուսի Շանկայեան: Կարդացուած է Գարեգին Բ.ի Օրհնութեան գիրը: Փակման խօսքը արտասանած է թեմին առաջնորդը՝ Սահակ Արքեպիսկոպոս Այվազեան:

**

ՄՈՆԹԵՊԵԼԼՈՅԻ «Բաղրամեան» սրահին մէջ, Դեկտեմբեր 24–ին, տեղի ունեցած է Պէյլանի Հայրենակցական Միութեան ճաշ – պարահանդէսը, որուն ներկայ եղած են 600 հոգի: Հանդիսավարը՝ Յարութիւն Ֆութուլեան, ներկայացուցած է Միութեան նպատակներն ու աշխատանքները: Վարչութեան ատենապետը՝ Նորայր Մելիքսէթեան, մեծարանքի խօսքեր ուղղած է օրուան պատուոյ հիւրեր Մարիամ Սողանալեանի եւ անոր զաւկին՝ բարերար Սարգիս Սողանալեանի: Խօսք առած է բարերարը եւ գնահատելով Պէյլանցիներու նպատակը՝ սրահ մը ունենալու եւ դպրոցական ֆոնտ մը հիմնելու, 100 հազար տոլար նուիրած է Միութեան: Հուսկ՝ առաջնորդ՝ Տաթեւ Արք. Սարգիսեան, անդրադարձած է Լիբանանի ազգային վարժարաններու եւ աշակերտներու վիճակին:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ե.

– Ի՞նչ կայ հոս ... Հոս կը չարչարուիք դուք՝ Փարիզցիներդ: Ոչինչ կայ հոս, ոչ մէկ յարմարութիւն ... Տուներուն մեծ մասը հին է հոս, աղտոտ, առանց վերելակի, առանց լոգարանի ... Մէթրոն աւելի նուազ արագ կ'երթայ հոս, ժողովուրդը կարգի կը կենայ հոս տոմսակ առնելու համար: Հոս չկան Ամերիկայի մեծ սինեմաները, սթէտիոմները: Սէն – Միշէլի ուսանողութիւնը «զեզեկ» է հոս, շատ խեղճ կը մնայ Քոլոմպիա համալսարանի ուսանողութեան քով: Լաւագոյն մատուցարանները հոն են, լաւագոյն բըժիշկները, ատամնաբոյժները, փաստաբանները, հսկայածաւալ լրագիրները, գրահաւորները, օդանաւերը, մինչ հոս՝ կարմիր գինի ամէն ժամ, խմոմիջ, երկար մազերով ու սեւ փողկապներով արթիստներ, որ կը դառն ճաշարաններու առջեւ և կեանքերնին կ'անցընեն ինքզինքնին խաբելով, դանդաղ, ծոյլ, երազուն ... Հոս նուազով սրճարան ու աքերիթիֆ ... Յուլիս 14 եւ ձկնորսութիւն Սէնի ափին, անբարոյականութիւն եւ շատախօսութիւն, սնոպիզմ ... սնոպիզմ ...

«Պէտք է որ պտըտիմ քիչ մը զարդանամ», կը խորհէր Կիրակոս: «Ի՞նչ կը նշանակէ սնոպիզմ ... Ինչպէ՞ս, ո՞ւրկէ գտեր հաւաքեր է Աւետիս այդքան գիտութիւն: Որքա՜ն ենք ետ մնացեր»: Կիրակոս կը կարդար շարունակ «Յառաջ»ը: Երբեմն երբեմն Intrent մը կ'առնէր: Շատ քիչ անգամ դուրս կ'ելլէր: Զէր գացած, չէր տեսած ոչ մէկ միւզիք հոլ, ոչ մէկ թատրոն, ոչ իսկ Էյֆելեան աշտարակը:

– Դու, դու տղայ, դու ինձնից լաւ կը ճանչնես Փարիզը, – կ'ըսէր ատեն – ատեն...

Անոնք յիշեցին, յետոյ, տաքթօրին տըւած խնձոյքը: Կիրակոս ելաւ ծաղրեց Աւետիսի պարը, մինչ Զարուհի, զուիթով եւ գուրգուրանքով լեցուն՝ երիտասարդին հանդէպ, կոպտօրէն սաստեց ամուսինը: Կիրակոս վարժուած էր այդպիսի նախատինքներու: Նշանակութիւն չտուաւ, մանաւանդ որ սրտանց չէր որ կը ծաղրէր Աւետիսը: Ընդհակառակը, մեծ համակրանք մը ունէր անոր հանդէպ: Կիրակոս կը նայէր անոր՝ ինչպէս հայր մը պիտի նայէր իր տղուն կամ փեսային: Կիրակոս բրաւ այդ բոլորը պերճախօսութիւն ըրած ըլլալու համար: Բուժելու համար եղածը, հանեց հրամցուց ան իր կապոյտ սիկարէթներէն Աւետիսին, որ մերժեց ճաշած չըլլալուն համար դեռ: Կինը միջամըտեց նորէն:

– Քեզի պահէ քու այդ հասարակ սիկարէթներդ. ան չի ծխեր ատանկ վարնոց բան:

Կիրակոս կարմրեցաւ: Աւետիս ստիպուեցաւ կրկնել քանի մը անգամ:

– Հոգ չէ, հոգ չէ, ես կը ծխեմ ... Տուէք, պրն. Կիրակոս:

Բայց Կիրակոս չխաղաղեցաւ:

– Ի՞նչ էիր, ի՞նչ կը կարծես ինքզինքդ, – ըսաւ ան. – Շատ վերերէն կ'երթաս, մի մոռնար աքսորի օրերդ, հը՛ ... Մի լա՛ւ, լաւ մտածիր խօսելէ առաջ ... Դու ոչ իշխանուհի ես, ոչ էլ լորտի կին ... Դու խեղճուկ, համեստ, անվնաս Կիրակոս աղբօր կինն ես...

– Ինծի նայէ, – պատասխանեց Զարուհին, – վերջ մը պիտի տա՞ս այդ տխմար խօսքերուդ: Դուն մարդ չե՞ս, դուն բարձրանալ չե՞ս ուզեր, հարուստ, խելացի մարդոց հետ տեսնուիլ չես ուզե՞ր, ըսէ՛. կ'օգտէ ալ աս կեանքը: Ըսէ՛, եթէ չես ուզեր մարդ ըլլալ, զատուինք...

(Շար. 30)

S^TE ROCK - STAR
Importateur
Chaussures
SPORTWEAR

TENNIS, BASKET, VAN'S, JOGGING
— Toile et cuir —
Taille 19 à 45

Recherche : V. R. P. MC, bien introduits magasins jeanneries, sports et spécialistes enfans,
pour PARIS et PROVINCE

ROCK - STAR
223, Route de Charlieu
42311 ROANNE CEDEX
Tél. : 77. 70. 61. 19

CINEMA

La légende de la Forteresse de Souram
de S. PARADJANOV

le Vendredi 12 Février

à 21 heures à Versailles
au Cinéma C2L
2, rue Jean Houdon
(à proximité de la Préfecture)

et *le Mardi 16 Février*

à 21 heures, au Chesnay
au Centre administratif de la Mairie
9, rue Pottier

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՎԻԼԷՕՐՊԱՆ. – Պր. Յարութիւն Բէքմէզեան իր կնոջ՝ Նուարդ Բէքմէզեանի մահուան 6–րդ տարելիցին, ինչպէս նաեւ իր ծնողքի եւ քոյրերուն յիշատակին 500 ֆրանք կը նուիրէ «Յառաջ»ի բարգաւաճման:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Մարսէյլ շրջանի Կապոյտ Խաչի չորս մասնաճիւղերը հրաւիրուած են Շաբաթ, Փետրուար 13, ժամը 15–ին Մարսէյլի Մշակոյթի Տան մէջ 12 – 14 ռիւ Սէն – Պազիլ:

Բոլոր ընկերուհիներու ներկայութիւնը փափաքելի է:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ ժամկոչի պաշտօնը վարելու համար, կը փնտռուի կարող եւ գիտակից, ամուսնացած զոյգ մը: Կարեւոր է գիտնալ հայերէն եւ ֆրանսերէն: Ամսական աշխատավարձքէն զատ, եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ բնակարան մը կը տրամադրուի:

Մանրամասնութեանց համար դիմել՝ գրաւոր, Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան:

15, rue Jean Goujon — 75008 PARIS

կամ՝ հեռաձայնել գրասենեակը՝
43 – 59 – 67 – 03 կամ 42 – 25 – 84 – 65
Պ. Պետրոսեանի, կամ՝ Պր. Տիգրանեանին:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

– ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ –

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Հինգշաբթի օր, Փետրուար 11–ին, տօն է Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց, հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին — 451 Թուականին —:

Այսօր անուան տօն է նաեւ՝
ՎԱԶԳԷՆ Ա.
Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ժամը 10ին հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ կ'ոգեկոչուի Վարդանանց յիշատակը:

Մեր ժողովուրդին կարեւորութեամբ կը յիշեցնենք թէ. –

«Պետական տնօրինութեամբ, բոլոր Հայերը – դպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ, աշխատաւոր կամ ուրիշներ – կրնան այսօր բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար»:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, առաւօտեան ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի Լիոնի՝ Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւորութեամբ կը տօնախմբուի Սրբոց Վարդանանց ազգային տօնը մասնակցութեամբ Մարսէյլի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւոր դասուն, վարչական անդամներուն, դպրոցական աշակերտներուն եւ հաւատացեալ ժողովուրդին:

Սոյն հանդիսութեան կը նախագահէ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
Պատարագը կը մատուցանէ՝
ՇԱՀԱՆ ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ
եւ կը քարոզէ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԵՔՃԵԱՆ

Պատարագի ընթացքին պիտի կատարուի հայրապետական մաղթանք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ի անուան տօնին առթիւ եւ ապա հոգեհանգիստ՝ Վարդանանց Զօրավարաց եւ համօրէն ննջեցելոց ազգիս Հայոց:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ- ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Երեքշաբթի, Փետրուար 9, տօն է Սրբոց Ղեւոնդեանց Քահանայից:

Այս առթիւ, Վալանսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, երեկոյեան ժամը 6.30–ին տեղի կ'ունենայ հանդիսաւոր արարողութիւն:

Այս արարողութեան կը մասնակցին Լիոնի եւ Ռօն – Ալփի մէջ պաշտօնավարող բոլոր եկեղեցականները, գլխաւորութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻ

Ղեւոնդեանց Քահանայից այս բացառիկ տօնակատարութեան, սիրով հրաւիրուած են Վալանսի եւ Շրջակայքի Հայերը:

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
10–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆ ԵՒ ՃԱՇ

Փետ. 14, Կիրակի առաւօտ, Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ողբացեալներ՝
ԱՐՇՐՈՒՆԻ ՋՐԲԱՇԵԱՆ–ի (վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի հիմնադիրներէն) — ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ–ի (վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի տնօրէն մարմնի ատենապետ) — ԱՍԱՏՈՒՐ ՀՕԼՕԲԻԿԵԱՆ–ի (Տնօրէն մարմնի անդամ) — ՇԱՀՆՈՒՐ ՃԷՅՀԱՆ–ի (Երգչախումբի երգիչ) — ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ–ի (Մայր եկեղեցւոյ դպրապետ եւ Արմենիա երգչախումբի խմբավար) — ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ–ի (Եկեղեցւոյ դպրապետ) — ՅՈՒՍԻԿ ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ–ի (Դպիր) — ԳԱԲՐԻԷԼ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ–ի (Աւագ սարկաւագ) եւ Մայր եկեղեցւոյ ծառայած բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար:

Հանդիսութեան կը նախագահէ, կը քարոզէ եւ պատարագը կը մատուցանէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ, կոմիտասեան քառաձայն եղանակով, ղեկավարութեամբ՝ ԽԱՉԻԿ ԵԸԼՄԱԶԵԱՆ–ի:

Յաւարտ պատարագի կը սարքուի տարեդարձի ճաշ Ա. Ջրբաշեան սրահին մէջ:

Բարձր հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեամբ Մարսէյլի քաղաքապետ՝
Պ. ՓՐՈՖ. ՌՈՊԵՌ ՎԻԿՈՒՌՈՒ–ի
Ինչպէս նաեւ՝ ԱՆՐԻ ՎԷՐՆԷՕՅ–ի

Սիրով կը հրաւիրուին Մարսէյլի եւ շրջակայքի եկեղեցեաց թաղային խորհուրդները, կազմակերպութիւնները եւ մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսութեանց:

Ճաշի տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝ 91. 77. 84. 70

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

VALENCE

RADIO A

La section ARTIVA de la Croix Bleue de Valence animera l'émission sur «*Radio A*» SPECIALE ENFANTS DU LIBAN. Le Dimanche 14 février de 9h30 à 13h Avec la participation de nombreux invités. Nous comptons sur la solidarité des communautés arméniennes de Valence, Romans et les environs.

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տէսինի կրօնական ընկերակցութեան վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ գումարները. – Տիրայր Պառաւեանի մահուան քառասունքին առթիւ՝ Այրի Տիկին Եղսանոյշ Պառաւեան, Տէր եւ Տիկին Գեղամ Համբարձումեան 500–ական Ֆր., բարեպաշտ Տիկին մը 100 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Տիրան Տէր – Սարգիսեան 500 Ֆ., Այրի Տիկին Աննա Մուրատեան 100 Ֆ., Պր. Թորգոմ Փէլթէքեան 200 Ֆ.: Տիրան Թիւթիւնճեանի մահուան առթիւ, փոխան ծաղկեպսակի՝ Տիկին Բերուզ Միրագեան 100 Ֆր.:

Meubles Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z. I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

" Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն "

ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
7
DIMANCHE
7 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ
ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ
Թիւ 124
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN
TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63րդ ՏԱՐԻ — Թիւ 16 679 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.679

«LES ARTS ARMENIENS»

de P. DONABEDIAN et J.-M. THIERRY

(éditions Mazenod)

Après le vote du Parlement de Strasbourg, un autre événement exceptionnel a marqué cette fin de l'année 1987. Pour la première fois, une prestigieuse collection de livres d'arts publie un impressionnant volume (4 kg!...) consacré à l'art arménien : c'est le 17e titre de la série «L'art et les grandes civilisations». De plus, l'édition n'a pas lésiné sur la propagande : remarquable diffusion inondant les librairies à la période des fêtes, passage à la télévision, envoi d'un groupe de journalistes en Arménie sous la conduite des deux auteurs.... Résultat : nombreux échos dans la presse, justement admiratifs devant ces 630 pages ornées de 900 illustrations dont 186 pleines pages en couleur ! Pour bien des acquéreurs, les merveilleuses coupoles dans ces paysages sauvages, les khatchkars sculptés comme de la dentelle, les couleurs rutilantes des miniatures joueront le rôle de révélateur de l'art d'un peuple trop facilement réduit au rôle d'une simple «nation martyre» de plus.

Certes, il est bien connu que de tels «ouvrages de prestige» ne servent souvent que de décors : on les achète et on les range définitivement dans une bibliothèque, dans le meilleur des cas on en feuillette de temps en temps les illustrations, ou encore on les offre à des amis qui en feront le même usage. Peu importe... Mais restreindre le livre à ce rôle et sous-estimer son caractère scientifique serait une offense au travail et à la qualité des auteurs. Jean-Michel Thierry, récemment présenté dans ces pages, est probablement le meilleur connaisseur de l'architecture religieuse arménienne : ses nombreux voyages en Arménie occidentale lui ont permis de découvrir et de décrire quantité de monuments qui seraient, sans lui, restés définitivement ignorés, d'autant plus que certains sont maintenant détruits. Nicole Thierry est, entre autres, spécialiste des peintures murales. Quant à Patrick Donabédian, lauréat d'une thèse récente sur le décor sculpté, il est le plus brillant spécialiste d'art arménien de sa génération.

par

Claude MUTAFIAN

Il ne fait aucun doute que, malgré son coût élevé (880 F.), «le» Mazenod sera bientôt, de tous les livres relatifs à l'Arménie, celui qui figurera dans le plus grand nombre de bibliothèques : le tirage a dépassé 20.000 et, renseignements pris, «ça marche très fort!» Dans ces conditions, l'ouvrage est chargé d'une responsabilité exceptionnelle, c'est pourquoi il importe d'en faire un examen critique au lieu de se borner à dire «que c'est beau» et à le ranger.

Reconnaissons d'abord que la conception-même des «Mazenod» est entachée d'inévitables inconvénients. Séparer les planches en couleurs du texte oblige à de constants renvois, d'autant plus incommodes que les légendes, groupées, se trouvent à quelques pages de distance, avant ou après. Or dans presque tous les cas il y aurait eu la place — comme pour les «noir et blanc» — d'accompagner l'illustration de sa propre légende ; car ces légendes sont brèves, je dirais même «trop» brèves, omettant de mettre en relief l'importance relative ou la notoriété du sujet. Ainsi la fig. 366 n'est pas un khatchkar parmi d'autres, c'est celui de Gochavank, l'un des plus célèbres, sculpté par Boghos, lui aussi un des artistes les plus fameux : un bref commentaire l'aurait utilement souligné. Ces légendes manquent aussi de précision géographique, l'indication de la province étant trop vague : la proximité de telle ville ou tel fleuve est bien plus parlante. Ceci d'autant plus que — c'est là un reproche plus grave, général aux «Mazenod» — la cartographie est tout à fait insuffisante. Il n'y a que quatre cartes, groupées sur une double page, avec un fond jaune rendant illisibles les tracés, en blanc, des frontières, des fleuves, des côtes, et sur lequel ne ressortent que les noms. Toutes englobent le même secteur géographique, en gros l'Arménie historique, entre Erzindjan à l'ouest, le Karabagh à l'est, Tiflis au nord, le lac d'Ourmiah au sud. Dans ces conditions, le lecteur peu averti — donc la grande majorité des acquéreurs — n'a aucun moyen de replacer le pays dans son contexte (la seule mer incluse dans ce périmètre est un coin de la mer Noire, dont le nom même a été omis). De plus, beaucoup d'importants noms cités dans le texte ne figurent pas, tombant hors de ces limites restreintes(Crimée, Cilicie, Malatya, Kütahya,...). Il y a, d'autre part, quelques oublis, comme Ganjak (*Գանձակ*, décrit p. 525) et quelques erreurs, comme Agarak (*Ագարակ*, bien mentionné p. 469 *«au sud de Tekor»* mais placé sur la carte I au nord-ouest) ou la Siounie (*Սիւնիք*, englobant sur la carte II l'Aragatz, alors que la limite occidentale de cette province atteint tout juste les Mts. Gueghama près de la rive ouest du lac Sevan). Bref, la «cartographie Mazenod» n'a pas le «niveau Mazenod» !

Quant aux auteurs, leurs parts respectives semblent claires. La jaquette et la tranche portent les noms de P. Donabédian et J.-M. Thierry à parts égales. La page de garde, elle, met en vedette le second, le premier étant présenté en plus petit comme l'auteur de la dernière partie, *«complétée»* elle-même par le second et Mme Thierry. L'avant-propos de Sirarpie Der Nersessian parle du *«bel ouvrage»* du *«docteur Thierry»*, lequel est le seul à signer la page de remerciements. Ces variations un peu mystérieuses permettent en tout cas de se donner une idée du partage des tâches, donc des responsabilités. En gros, l'ouvrage est divisé en trois parties. La première, due à M. Thierry seul, est une présentation chronologique, illustrée en couleurs, divisée en une introduction et quatre périodes historiques successives. La seconde partie, appelée «documentation», est purement iconographique (370 illustrations en noir et blanc), et probablement à attribuer au même auteur. M. Donabédian s'est chargé de la troisième partie, une description systématique des principaux sites arméniens, classés par ordre alphabétique.

La responsabilité du choix du titre n'est pas claire, mais une question se pose immédiatement : pourquoi ce pluriel ? La seule explication possible est le souci de ne pas reprendre le titre «L'Art arménien» de l'excellent livre de Sirarpie Der Nersessian, paru en 1977 (réédité depuis et maintenant disponible au prix de 273 F.). Pourtant, en cherchant bien, on trouverait des dizaines d'ouvrages intitulés «L'Art grec» ou «L'Art byzantin». Alors pourquoi pas deux «L'Art arménien» ? Contrairement à ce qu'on pourait croire, ce n'est pas là une question de style gratuite. Le titre choisi, au pluriel, prête à confusion, faisant croire à des incursions approfondies dans tous les domaines de l'art. Or, au contraire, le livre privilégie de manière écrasante trois domaines : architecture, sculpture, enluminure, avec aussi un certain accent sur la peinture murale. Un parti-pris qui se défend dans le cas arménien, d'ailleurs, mais les autres formes artistiques sont alors soit totalement ignorées (les *«arts libéraux* selon M. Thierry, p. 29, comme la poésie et la musique), soit très peu évoquées (les *«arts mineurs»* selon l'auteur). Il convient donc de rappeler que la tapisserie, l'orfèvrerie ou la céramique ont été de tout temps des *«arts mineurs»* très prisés chez les Arméniens. La numismatique, elle, n'a droit qu'à une planche (p. 448) réunissant huit pièces de monnaie dont une seule a droit à un commentaire (fig. 555-556 p. 463), d'ailleurs fort imprécis : M. Thierry aurait pu préciser brièvement qui est ce sultan de Roum (et non *«sultan Roum»*) suzerain du roi arménien. Les deux monnaies de Tigrane le Grand (fig. 546 et 549) auraient aussi mérité quelques explications : lieu de frappe, sens de la légende en grec.

Il y a d'ailleurs d'autres lacunes dans l'iconographie. Ainsi les khatchkars ont bien sûr leur juste place, en particulier certains de Noraduz (fig. 67) ou de Djoulfa (fig.484 à 489). Mais il n'est pas mentionné que ces deux sites sont d'extraordinaires champs de khatchkars, dont une vue d'ensemble aurait été plus que bienvenue. Plus grave est une autre lacune. On lit dans la préface de l'éditeur qu'à partir du 12e s. *«La Cilicie connait un intense développement artistique, en particulier en ce qui concerne la peinture»*. Et on trouve bien dans l'ouvrage de belles reproductions de miniatures ciliciennes (exemples : fig. 136, 137, 140, 395 à 429). Mais l'Etat arménien de Cilicie a développé des aspects originaux d'un autre art, celui de l'architecture militaire, spectaculairement mis en vedette par l'extraordinaire étude de R. Edwards (The fortifications of Armenian Cilicia, Washington D. C., 1987). Or la partie de M. Thierry n'y consacre qu'un bref paragraphe (p. 265) sans aucune illustration : pourtant, comment résister à une belle photo en couleurs des fantastiques châteaux de Sis, Lampron, Hromgla ou Yilan

(*Suite page 4*)

ԲԱՑԱԿԱՅ ՍՊԻՏԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գրեց՝ ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

Ու բացակայ սպիտակ քօղն երկու մեռա՜ծ աչքերու
Կը բարձրանայ հոգիիս մէջ տխրամած,
Անիծապարտ բաղձանքի մը պէս խորին,
Ու ներդաշնակ դալկութիւնը երկու մեռա՜ծ շրթներու
Կը կանչէ՜ զիս, կը կանչէ՜
Իր մահազոյժ շուայտանքին մշտանո՜ր···
Զգայնական ո՞վ հին ցայգերգ անկարելի Նուիրման,
Դէպի հոգւոյս գեղեցկութիւնն անօգուտ
Ա՜հ, Զարչարանք, ու Տրտմութի՜ւն,
Ժպիտ թո՜յնով աղցուն,
Ի՞նչ կ'ուզէք դեռ, ո՛վ Կին, լռէ՜,
Ո՜վ իմ վերջին խենթութիւն···

Տարօրինակ իզութիւն, սիրոյ եղէգ տրտմաշունչ,
Ով լռակեաց թանկագին,
Թշուա՜ռ սրտիս մէջ դառնութիւնն ապրելու
Կը դանդաղի, կը դանդաղի՜ ցաւագին···
Յաւերժական հրաժեշտի մը պէս մթին
Անվերջ, անհո՛ւն օրհասի մը մէջ տժգոյն···

Սէրըդ ամո՜ւլ ու յուսահատ է, ո՛վ քոյր···
Ու դէպի ո՞ւր կը բարձրանան այս գիշեր
Հառաչանքներդ երամիշտ···
Ինծի համար վերջացած է ամէն բան···
Ձե՞ս նշմարեր արհամարհանքն Հերոսին
Որ կը նետէ իր հեծկլտանքն ահաւոր
Վէրքերուն մէջ զոր մոռացումն պատանքեց···

Գիշերին մէջ հեթանոս, ի՞նչ կ'որոնես տակաւին,
Ո՜վ սպառած դալկութիւն,
Երբ գահերը կը շիջի՜ն,
Ու բուրվառները ջախջախուած են քարէ քար···

Անրումելին անծանօթ Տէ՜րն է
Մեր գերազոյն սե՛ւ բախտին,
Ու մեներգը նիմփաներու շատո՜նց լռած է արդէն···
Ու լիճն, աւա՜ղ, անդունդ մըն է խաւարի···
Ու իմ հոգիս բացակայ է իմ հոգիս···
Այլո՜ւր, այլո՜ւր կորսուա՜ծ է իմ հոգիս···

Խելակորոյս անոյշ կին,
Եթէ կ'ապրի դաշնակութիւնն անանուն
Ծաղքերուն մէջ շիջած ու սա՛ռ շրթներուդ,
Ու չարչարուած խեղճ միտքերուդ խորն անգոյն,
Անզո՛ւթ սիրոյս ուրուականն է ան, անշո՛ւշտ,
Որ տակաւին զթառատ
Քու կորուսեալ էութեանդ մէջ կ'ուշանայ···

Նափոլի, 1916

la carrière poétique de H. Nazariantz

par
Krikor BELEDIAN

La carrière poétique de Hrand Nazariantz couvre un peu plus d'un demi-siècle. Et il faut avouer d'emblée qu'elle reste très ignorée et n'a fait l'objet d'aucune étude en langue arménienne. Notre travail, n'étant pas exhaustif, ne prétend pas combler cette lacune. Il nous manque beaucoup d'éléments biobibliographiques; ceux-ci permettraient de mieux cerner le contour d'une œuvre qui, jusqu'aujourd'hui est plus accessible dans sa version italienne que dans sa version originale.

La recherche est rendue d'autant plus difficile qu'après son installation à Bari et pour des raisons qui nous échappent, Nazariantz n'a pas publié d'ouvrages en langue arménienne. Il a continué, toutefois, à écrire et publier dans la presse de la Diaspora, d'Athènes à Boston. Cette production demeure dispersée comme le sont les journaux et les revues qui l'on accueillie. Nos recherches ont permis de réunir un ensemble non négligeable d'écrits qui — bien que limité et fragmentaire comparé aux ouvrages en version italienne — nous est précieux puisque rendant possible de suivre l'itinéraire poétique de Nazariantz. Quant à une investigation plus poussée dans la presse périodique et dans certaines archives privées ou publiques, nous sommes convaincus qu'elle révèlerait à coup sûr d'autres textes.

Cet exposé a pour visée de présenter la carrière et l'œuvre poétique de Hrand Nazariantz : toutes deux constituent pour des lecteurs européens la face cachée de sa personnalité. Le temps imparti ne nous permet pas d'effectuer une «lecture parallèle» qui ferait continûment référence aux versions italiennes des textes.

H. Nazariantz naît à Skudari, dans la banlieue de Constantinople, en 1886. Son père Diran et son grand-père Toros sont des membres actifs de la communauté arménienne de Constantinople. Nazariantz fait ses études au Collège Berbérian pendant les années les plus noires de la répression d'Abdul Hamid II. A-t-il commencé à écrire sur les bancs de l'école ? Cela n'est pas impossible, le climat intellectuel du Collège — l'un des meilleurs de la capitale ottomane — est favorable à ce genre d'activité. Après un séjour à Londres et à Paris, Nazariantz revient à Constantinople pour prendre en main les affaires de son père. Apparemment, une fois celui-ci mort, il abandonne le commerce pour ne s'occuper que de littérature. Sa carrière littéraire commence, semble-t-il, par la publication d'un poème dans le journal *Puragn*, en 1904, qui lui donne l'occasion d'entrer en contact avec la jeune poétesse H. Archakian. Dès 1906, on trouve sa signature dans *Arévélian Mamoul* (Presse Orientale) et surtout dans la revue *Massis* éditée par *Yenovk Armen* (1883-1968). Dans cette dernière revue, il publie jusqu'en 1908 des poèmes et quelques traductions : entre autres, une nouvelle de L. Andreiev, des textes de Grazzia Deledda, de Henrik Ibsen, d'Ada Negri, du poète polonais Mizchievitch et de M. Gorki. Ces traductions sont parfois accompagnées de courtes études qui ne sont pas toujours très originales. Mais l'ensemble dénote une vaste ouverture d'esprit aux littératures étrangères et une curiosité intellectuelle qui est grande.

Jusqu'en 1912, où il fait paraître son recueil *Les Rêves crucifiés*, Nazariantz mène une double activité de critique et de poète. On peut même affirmer que le publiciste, l'éditeur, le critique priment longtemps sur le créateur. C'est ainsi qu'en 1910, il fait paraître trois ouvrages presqu'en même temps :

Il édite à ses fais une trentaine de poèmes de H. Archakian (1887-1905). L'ouvrage, qui est une première, comprend surtout des inédits posthumes de la poétesse, un poème de Nazariantz dédié à cette amie morte, et une introduction signée par le poète Meroujan Barsamian (1883-1944) ; l'intérêt de cette introduction résidant surtout dans les longs extraits des lettres adressées par Archakian à Nazariantz.

La deuxième publication est encore un travail d'édition : un recueil de lettres d'amour de l'écrivain-poète Yeghia Demirdjibachian (1851-1908) ; cet ouvrage comprend, en outre, une brève introduction de Nazariantz où il est aisé de lire la vénération très grande que Nazariantz voue au poète suicidé. C'est pendant les années 1905-1907, qui représentent la longue agonie d'Yeghia, clouée à son lit de malade et oubliée par tous, que Nazariantz semble avoir établi des relations d'amitié. Avant la mort du poète, il rend publics des textes inédits, tente d'alerter l'opinion sur la fin prochaine du poète. Pour Nazariantz, Yeghia est un «grand martyr de la littérature» qui «pendant plus d'un quart de siècle a fait fleurir la littérature arménienne avec une rare et admirable fécondité». Cette admiration envers le poète malheureux du Nirvana se trouvera inscrite plus tard, dans le poème «Yeghia Demirdjibachian» que Nazariantz inclue dans son *Vahakn*.

Nazariantz publie, toujours en 1910, un troisième livre qui s'ouvre sur un tout autre horizon et explore un domaine tout aussi nouveau. Il s'agit de «F.T. Marinetti et le futurisme» sur lequel nous reviendrons un peu plus loin. L'ouvrage illustre le très vif intérêt qui porte Nazariantz vers la nouvelle poésie et les tendances modernes de l'art de son temps : il constitue également le point de départ d'une série de traductions et d'études sur la littérature européenne d'avant-garde. Ces travaux paraissent dans les revues auxquelles il collabore : *Chanth* (Eclair), *Hay Kraganoutioun* (Littérature arménienne), *Azatamart* (Supplément littéraire du journal du même nom) et *Paguin*. Cette dernière publication a une existence très brève (sept numéros, du mois de décembre 1911 à janvier 1912) ; elle porte entièrement l'empreinte de Nazariantz qui traduit P. Buzzi, E. Cardile, L. Altomare, F.T. Marinetti et surtout G.F. Lucini, non seulement publie-t-il la liste des ouvrages de Lucini, mais il lui consacre aussi une longue étude particulièrement soignée. Il semble que les deux hommes se connaissent depuis un certain temps et la relation ira en s'approfondissant. C'est Nazariantz qui fournit à Lucini les éléments pour la traduction de quelques poèmes de B. Tourian, à savoir : «Lamenti», «Il Fanciullo alla Croce» et «Il mio dolore». Dans les notes qui accompagnent ces traductions, il est question de l'ouvrage sur «L'histoire de la littérature arménienne» auquel Nazariantz continuera à travailler longtemps après la mort de Lucini.

Cette activité de critique ne semble pas réduire la production poétique de Nazariantz. Sa signature apparaît dans des publications éditées dans des aires géographiques très différentes : *Arakadz* de Boston en 1911, et l'almanach *Garun* de Moscou. Sa renommée de poète nouveau se répand dans les cercles littéraires arméniens qui le considèrent comme l'un des espoirs — avec Roupen Sevak, son ami — de la génération postérieure à celle de Siamanto et D. Varoujan.

Cette même année 1911, alors que Nazariantz n'a pas encore publié son recueil de poésies, paraissent deux petits ouvrages qui, tous les deux, lui sont consacrés : *Les poètes arméniens nouveaux / Hrand Nazariantz* de Y. Armen, et *H. Nazariantz (une étude)* d'Adrouchan. Les auteurs de ces deux ouvrages sont des hommes proches du poète : Adrouchan est le R. Père S. Yeremian, critique et écrivain lui-même (1871-1936), et Y. Armen, son éditeur de l'époque de *Massis*. Le ton est généralement très, trop élogieux.

Elles provoquent un malaise certain dans les milieux littéraires de Constantinople, jusqu'au sein même de la revue *Chanth* où paraît un compte rendu de l'ouvrage d'Armen par le célèbre critique Ardachès Haroutiounian (1873-1915) Après avoir rappelé l'ambiguïté de l'entreprise de Y. Armen, Haroutiounian en vient à Nazariantz lui-même : «Quant à M. Nazariantz, façonné par sa fréquentation des nouvelles littératures européennes, c'est un poète d'un talent à peine au dessus de la moyenne. Il devient supportable avec un peu de bonne volonté; on peut le lire, il écrit des vers assez fluides et musicaux. Mais dans son ensemble, il est dépourvu de cachet personnel, d'expression individuelle et de cette grâce d'inconscience propre à l'artiste...». Les réserves du critique face à l'art de Nazariantz, face également aux louanges de Yérémian et d'Armen, permettront à Hagop Kufédjian de passer à l'attaque. Mais ce sera en 1914.

L'année 1912 voit enfin la naissance de *Les Rêves crucifiés* (l'édition de ce livre dont nous parlerons plus loin dut être achevée fin août, au plus tard). La critique de M. Barsamian dans la revue *Chanth* se veut plus temperée et adopte une position plus «objective» que celles d'Armen et de Haroutiounian. Barsamian écrit : «Je déclare avec joie que dans *Les Rêves crucifiés* nombreuses sont les pages qui, écrites avec le souci de l'art, constituent de vrais poèmes... Nazariantz possède une puissante imagination qui évite les images et les expressions communes. Sa préoccupation est de découvrir toujours de nouvelles images, que son imagination trouve toujours...». Barsamian est de ceux qui ne veulent pas méconnaître les dons, les possibilités artistiques de Nazariantz et qui espèrent que le poète pourra se perfectionner. Il faut cependant souligner que la critique de l'époque ne se trompe guère sur l'esthétique de Nazariantz qu'elle rattache à la tradition symboliste.

1913, une année riche en événements. Nazariantz se marie en février avec Maddalena de Cosmis. Au mois de mai, il est déjà à Bari d'où il adresse une lettre au R. Père S. Yérémian. Dans cette lettre, inédite jusqu'à ce jour, Nazariantz exprime son désir de s'installer en Italie : «Belle est l'Italie; combien plus belle devait être Venise que tu chéris. Oui, mon doux Adrouchan, tu avais raison quand tu disais qu'un poète ne peut vivre qu'en Italie. Et ce pourquoi j'ai décidé de m'installer en Italie et je suis déjà en train de chercher un travail sérieux afin de pouvoir vaquer d'un esprit tranquille à mes occupations littéraires». Dans la même lettre, Nazariantz raconte son séjour à Milan où il a fait la connaissance de plusieurs personnalités dont le comte Alessandro Casatti, le directeur du *Secolo* Magrini, les députés E. Chiesa et Innocenza Cappa. Il n'a pu rencontrer Marinetti qui était à Rome pour une exposition futuriste; mais il a pu jouir de l'hospitalité de Lucini. En juin, il envoie une lettre à Théotig (1878-1928), l'éditeur du célèbre *Almanach pour tous* auquel Nazariantz apportera sa collaboration jusqu'en 1928. A son correspondant il fait part de ce qui se fait en Italie en faveur de l'Arménie et ajoute : «Je suis en relation avec I. Cappa pour fonder une Société arménophile italienne et, si possible, une revue littéraire avec l'aide de Lucini».

De Bari, Nazariantz participe à la vie intellectuelle de Constantinople jusqu'au début de 1915. Sa signature se retrouve dans *Chanth*, aussi bien que dans l'*Almanach* de Théotig, où il fait paraître un article particulièrement chaleureux à propos des ouvrages de S. Yérémian : *Images et Ecrivains arméniens*. On ne sera pas étonné de voir fleurir des propos élogieux sous la plume de Nazariantz concernant un écrivain que les contemporains et la postérité ne tiennent pas pour une personnalité marquante. Mais l'article, à notre avis, est très précieux, Nazariantz y développant, en effet, une théorie du symbolisme généralisé qui éclaire la poétique de Nazariantz lui-même. On y lit notamment ceci : «Le symbolisme est la négation de toute école littéraire ; le symbolisme est l'art libre ; il est l'émotion suprême de l'âme nouvelle qui ne se contente pas de vivre dans la forme ancienne et qui veut vivre librement, puissamment, anarchiquement. Toujours prêt à renaître, le symbolisme est vieux comme la littérature... Tout poète... est un symboliste». Ce symbolisme hors école, identifié à un art libre, est bien ce à quoi restera fidèle Nazariantz jusqu'à la fin, et lui permettra de faire de la poésie «ce cri du révolté contre la nécessité». Ce n'est pas un hasard si dans l'un des poèmes de cette période, intitulé «Gloire à toi, Art», Nazariantz détermine sa poésie comme une «méditation symboliste illimitée».

L'année 1914 est celle où à Constantinople, l'on parlera le plus de Nazariantz. Ainsi, l'*Almanach* de Théotig publie la traduction arménienne de l'article d'E. Cardile : «Un simbolista armeno : Hrand Nazariantz» déjà paru dans la revue *Aprutium*. Traduit très probablement par Nazariantz lui-même, l'article de Cardile est exagérément élogieux pour une poésie dont l'original lui échappe. L'outrance de ce texte, et la fâcheuse propension de Nazariantz à faire sa propre publicité par l'intermédiaire de ses amis, ne peuvent qu'irriter des lecteurs qui, comme Haroutounian, ne voient pas d'un bon œil la constellation d'Armen — S. Yérémian — Théotig et M. Barsamian.

En ce début 1914, l'événement le plus marquant est la parution du premier numéro de la revue littéraire *Mehian* (Temple), avec comme directeur de publication Kostan Zarian (1885-1969). Zarian constitue un vértiable cas dans la littérature arménienne, puisqu'il commence par écrire en russe, en français et même en italien avant d'adopter définitivement l'arménien en 1914. Les premiers écrits de Zarian (des poèmes en prose) paraissent dans *Chanth* et *Azatamart* en 1912 dans une traduction de Nazariantz. Les deux hommes se connaissent depuis au moins 1910. En février 1911, ils signent ensemble une lettre de protestation et de solidarité aux futuristes italiens lors des démêlés de Marinetti avec la justice italienne.

Or, le premier numéro de *Mehian* accueille un texte particulièrement violent, signé par H. Kufédjian —Ochagan— déjà célèbre à l'époque par des articles virulents contre les «fausses valeurs» et les réputations surfaites. L'article de Kufédjian s'inscrit dans le cadre d'une série, intitulée «Aplatissons» (Hart'enk') dont l'objectif est de «purger» la littérature arménienne des parasites et des idoles. Nazariantz est la première victime. Pour vous donner un goût du ton et de la manière de Kufédjian, il suffit de lire quelques déclarations : «Ce nouveau Don Quichotte de notre poésie a eu la surprenante chance d'accumuler applaudissements et gloire jusqu'au ridicule... H. Nazariantz n'a pas de cœur. Tous ses poèmes ressemblent à de jeunes filles mortes qui dorment dans de petits cercueils ciseleés dans un goût maladif... Aucun sentiment dans tous les gémissements qui émanent de sa lyre.. H. Nazariantz n'a pas de cerveau... H. Nazariantz n'a pas d'œil...». Kufédjian prend un malin plaisir à souligner les défauts de l'écriture du poète : ses «images de mots», son absence d'expressivité, le manque de sentiments, enfin son cosmopolitisme, toutes choses que la nouvelle esthétique de la revue exclut des Lettres arméniennes. Il faut dire que le prestige de la revue, l'autorité croissante de Kufédjian à Constantinople, et plus tard en Diaspora, ont rendu ces jugements sur Nazariantz quasi définitifs. Le «critique» avait «démystifié» le poète, l'aura de l'œuvre s'était dissipée.

Quelle a été la réaction de Nazariantz à cette attaque en règle de sa personnalité?

Nous avons la chance de trouver, conservée dans les archives de S. Yérémian, la lettre écrite par le poète à son ami, immédiatement après réception dunuméro de la revue en question. Datée du 21 janvier 1914, cette lettre — de loin la plus longue de la correspondance échangée entre les deux hommes — est un document du premier ordre. L'arme employée, dit Nazariantz, c'est l'injure, et «l'état psychologique», c'est «la vulgarité, les haines personnelles, cretinissimo furioso ! la vengeance du mépris et des coups anciens et récents qu'il /Kufédjian/ a reçus de nous. Asinità, Bovità, Pecorinità. / Il y a des hommes qui ne disent rien, mais le disent bien ; d'autres parlent beaucoup, mais le font mal ; les plus terribles sont ceux qui ne disent rien et le disent mal... Kufédjian est le représentant le plus brillant de cette dernière catégorie. Mais moi, je m'attendais à cette réaction ; ils n'ont pas digéré, les misérables, l'accueil que m'ont réservé les intellectuels italiens : ils ont lu l'article de Cardile et le vase a débordé de haine et de jalousie. Qu'ils crèvent ! Nous savons bien que «Leur haine et leur indifférence /sont des présents royaux dont s'accroît notre trésor...». Nazariantz affecte un mépris hautain face aux critiques, mais on sent qu'il est très irrité. Il propose à Yérémian de lancer une revue dans le but de contre-attaquer «le coup monté» par Kufédjian...et Zarian. Il soupçonne ce dernier d'avoir favorisé l'attaque.

Cet épisode ne semble pas avoir vraiment entamé l'activité créatrice de Nazariantz. Son travail pour la propagation de la culture arménienne en Italie, la publication d'ouvrages en italien, la fondation du Comitato per la difensa degli Armeni et du village «Nor Araxe», la création d'un atelier de tissage du tapis sont des faits connus. Ce qui l'est moins est sa participation à la vie culturelle de la Diaspora arménienne entre 1920 et 1939. Ainsi, publie-t-il des textes dans la revue arméno-américaine *Punig* (Phénix, 1918-1919) ; on y lit, entre autres, «Blancheurs absentes» et surtout «Le prélude solennel». Cet écrit est le premier long poème du poète confié à la presse arménienne. Ecrit à Bari, en 1919, il a été intégré dans la version italienne préparée par E. Cardile du «Il Grande Canto della Cosmica Tragedia» sous le titre «Ex Oriente Lux». Ceci montre que, jusqu'à sa publication en 1946, l'ouvrage a connu une très longue gestation.

Dans les années 20, Nazariantz collabore épisodiquement à la revue féminine *Hay Guine* (Femme Arménienne, Constantinople) où paraît le grand «poème dramatique» dédié à Lucini : «L'élégie de Melibeo» ; le poème «Mater Dolorosa» dédié à sa mère et un extrait de «Le Royaume des ombres / Lya, lune de Nirvana». Dans l'hébdomadaire arménien de New York *Hayastani Koc'nak* on lit un second extrait du «Royaume des ombres», intitulé «Le poème du fakir».

Toute l'année 1927, Nazariantz collabore très activement au quotidien *Haratch* dont il devait connaître le directeur, Sh. Missakian depuis Constantinople. Considéré comme le «collaborateur» du Journal en Italie, Nazariantz signe plusieurs articles : «L'art d'Arménie», «L'Arménie martyre». Ce dernier texte fait écho à la condition d'exilé qui est la sienne, et celle des Arméniens en Diaspora. Il y déclare que «Nous les Arméniens, nous cherchons notre Patrie... Mais la Patrie n'est pas morte, elle vit en nous». Dans une veine toute différente, Nazariantz consacre un long texte aux aviateurs. Dans ce quasi-poème en prose, l'auteur affirme que grâce aux avions et aux aviateurs, «la vie retourne aux époques héroïques» de l'humanité.

Sa signature disparaît de *Haratch* vers la fin 1927. A cette époque, sa collaboration à la presse arménienne devient de plus en plus épisodique: on trouve Nazariantz dans le mensuel *Hayrenik* (Patrie) de Boston, dans l'*Almanach* de Théotig, publié à Paris, dans l'*Almanach des Arméniens de Grèce*, dans *Gyank yev Arvest* (Vie et Art, Paris) fondé par son vieil ami M. Barsamian, dans *Hayastani Gotchnag*. Enfin, nous trouvons sa signature pour la dernière fois dans la revue littéraire *Arévakal* (Matin) d'Athènes en 1938 où paraissent, dans le même numéro, un poème et un article. Il se peut fort bien que Nazariantz ait collaboré à d'autres revues que nous n'avons pu consulter, et que cette collaboration se soit prolongée au-delà de la seconde Guerre mondiale.

Les dernières années de Nazariantz demeurent assez obscures. Notre enquête nous a permis de découvrir une correspondance inédite avec le poète Vahan Malézian (1871 - 1966). Commencée en 1910, cette correspondance s'est poursuivie, avec quelques interruptions, jusqu'en 1955. Une lettre datée du 16 février 1955 éclaire l'état d'esprit de Nazariantz : «Comme le malheureux Yeghia ''En haine des hommes et de Dieu'', je vis mon crépuscule sur ce rivage solitaire de l'Adriatique où le destin m'a jeté. Mon unique consolation est la poésie et le fait d'être grandement apprécié par le peuple italien».

Un initiateur du futurisme

Abordons, à présent, la poétique de Nazariantz telle qu'elle se déploie dans ses poèmes en arménien. Pour se faire, nous pensons nécessaire de lever un malentendu assez répandu à son sujet. Il s'agit, en l'occurence, de la tendance de certains historiens de la littérature qui, voyant le nom de Nazariantz associé à un ouvrage sur le futurisme et Marinetti, rattachent l'œuvre à ce mouvement. Ainsi, après avoir remarqué que les *Rêves crucifiés* porte l'empreinte du symbolisme, un éminent professeur de littérature écrit : «en fait, cela n'empêchait pas que des prédilections futuristes déterminées s'y expriment, qui sont également présentes dans l'opuscule du même auteur, ''F. T. Marinetti'' (1910)». Il suffirait de lire l'ouvrage de Nazariantz, et sa pratique poétique, pour se convaincre que la réalité est toute autre.

On ne peut qu'être étonné de la rapidité avec laquelle Nazariantz introduit le futurisme de Marinetti dans les Lettres arméniennes. Il faut se souvenir qu'en 1910 Marinetti n'a encore publié qu'un premier manifeste (dans *Le Figaro* en février 1909), au courant de cette nouveauté, Nazariantz entre en contact avec le père du futurisme italien, traduit son manifeste inaugural, lit presque tous les ouvrages de Marinetti qu'il présente brièvement. On sait déjà son engagement, avec Zarian, en faveur de la libération de Marinetti. C'est seulement en décembre 1911 que Nazariantz traduit le «Manifeste des peintres futuristes»et le publie dans *Pakin*. C'est également entre 1911 et 1912 qu'il traduit des spécimens, cités plus haut, de poésie futuriste. Il n'est pas sans intérêt de remarquer que les exemples choisis proviennent de la première production futuriste; Nazariantz semble volontiers ignorer la phase expérimentale et destructrice de l'esthétique futuriste. Ces choix sont révélateurs, en tout cas, de sa propre orientation poétique, respectueuse des conventions.

Pourquoi Nazariantz effectue-t-il ce travail sur Marinetti? Le dernier paragraphe du livre répond à cette question : «En faisant connaître cette école littéraire aux lecteurs arméniens, j'ai tenté d'accomplir un devoir littéraire, afin de donner une idée des nouvelles manifestations par lesquelles se présente la doctrine de Marinetti; il vaut la peine que les lecteurs s'y intéressent. Ceux qui désirent suivre le mouvement futuriste doivent lire l'organe du futurisme : *Poésia*». Nazariantz fait là un simple travail de présentation du futurisme, et sa carrière ultérieure constitue la preuve qu'il est loin d'un engagement personnel dans le sens de cette avant-garde.

La présentation quasi-journalistique du futurisme implique cependant une certaine interprétation du mouvement. En effet, Nazariantz, tente de rattacher Marinetti au symbolisme et fait de sa doctrine un élargissement poétique du symbolisme. Nazariantz écrit: «Il (Marinetti) a un tempérament incendiaire, beau et lyrique, qui porte le cachet original français, égyptien et italien. C'est un vrai symboliste, dans le sens le plus noble et le plus naturel du mot. Par tempérament il est un mécontent que ne satisfont ni l'Amour, ni la Science, ni même la Civilisation qu'il interprète d'un façon différente. Bien évidemment, c'est un inassouvi... Ses conceptions poétiques sont la glorification de l'Extraordinaire, de l'Inaccesbile, de l'Infini. Pour lui la terre est morte, c'est la mer qui vit. Et c'est pourquoi il l'aime et la magnifie en tant que l'expression la plus manifeste de l'anarchie dans le monde physique, l'unique voie qui mène vers l'Infini, le seul symbole qui le conduit de l'emprisonnement à la liberté... Marinetti tend vers la mort suprême et incomprise, car la Vie a une limite, alors que la mort est l'illimité, elle est la seule vie qui ne soit jamais morte».

En effet, Nazariantz a cotoyé le futurisme, il ne l'a jamais traversé. Son critique le plus proche -et le moins perspicace-, Y. Armen affirme à juste titre que «Chez lui l'enthousiasme futuriste, dont il a essayé d'être le propagateur chez les Arméniens, est un caprice passager». Le propos trouve sa confirmation dans la pratique poétique du poète. En effet, le recueil *Les Rêves Crucifiés* réunit des poèmes écrits entre 1907 et 1912. C'est un recueil typiquement symboliste. Ce constat n'est pas infirmé par le poème que Nazariantz dédie à Marinetti. Intitulé «Les incendiaires» (Hrtzikner), ce texte a une facture très traditionnelle, ce qui provoque une forte opposition entre le «contenu» du poème et sa «forme», et déclanche leur dissociation. Le poème nous présente les incendiaires :

«Ils arrivent, ils viennent avec des chants et des blessures. / Sous leurs pas craquent les chemins / Et les morts s'éveillent, terrifiés». Les incendiaires clament: «Nous sommes le Futur... / Nous sommes le Futur qui mugit, impitoyable; / Nous balayons le cadavre noir de votre passé. / Nous sommes les fossoyeurs de votre Vieillesse décrépite». Cet hommage à Marinetti reprend le thème futuriste de la révolte contre le passé, mais l'inscrit dans une poétique parnasienne et / ou bandelairienne.

Un symbolisme généralisé

Les Rêves Crucufiés s'ouvre sur une belle dédicace au père du poète; elle rappelle étrangement les dédicaces qu'un poète admiré par Nazariantz, Indra, a placé en tête de ses deux livres : *Le Monde Intérieur* (1906) et *La Cyprière* (1908). Le mimétisme est accentué par la disposition identique du texte. L'impact de l'œuvre de Indra sera plus sensible dans les poèmes écrits en Italie. Le recueil comprend quatre parties : Les Solitudes stellaires; Gloire aux vaincus; Chanson pour Leila; Le Semeur de Cendre. Nazariantz orne ces poèmes d'épigraphes tirés de Mallarmé, de Rimbaud, Baudelaire, Samain, Mirbeau et les dédie à Lucini, Govoni, G. Rens, Marinetti, Zartarian, Tchobanian, K. Zarian, etc... Ces noms, ces œuvres suggèrent sans nul doute des préférences, ainsi qu'une familiarité certaine avec la poésie post-romantique. Mais la pratique poétique de Nazariantz, par delà la paternité affichée, obéit à l'inspiration symboliste de la fin du siècle. Pour en avoir une idée précise, il suffit de lire le poème «Soir», non pas dans la traduction trop libre de F. Léonard mais dans celle publiée par A. Navarian :

«Le soir est un lac d'or sanglant
— O, sœur triste, ô sœur en larmes, sœur orpheline ! -,
Où mon âme, pareille à un crâne funèbre
— O, paradisiaque prêtresse de mon enfer! —,
S'enfonce dans le sang du crépuscule.
Mon âme est un vieux roi détrôné;
Et,délirante comme une race persécutée,
Elle descend par les sentiers de la haine...
— Sœur inconnue et douce comme la mort,
Eloigne-toi, pieds nus, de son ombre fatale !»

On croirait lire un étrange Albert Samain qui se souviendrait de sa «race persécutée». Mais le poème véhicule d'autres réminiscences, qu'il serait trop long d'analyser. Les poèmes de Nazariantz abondent en topoï de l'esthétique symboliste-fin de siècle : le rêve, le mystère, l'infini, la nuit, les paysages stellaires, une présence féminine éthérée, etc.

Ce symbolisme assez peu original se transforme en un symbolisme généralisé, plus «orchestral» et «dramatique», dans les poèmes écrits en Italie. Les versions italiennes sont incluses dans *Tre Poemi, Vahakn, Il Grande Canto*, etc... Il a été dit, précédemment, que nous n'allions pas procéder à une «lecture parallèle». Une comparaison, toutefois, des versions italienne et arménienne nous permet d'affirmer que les versions italiennes ne sont pas vraiment de simples traductions; elles supposent des réélaborations. Un certain allègement des textes des coupes et des suppressions, une condensation du vers rendent les versions italiennes plus aérées et les libèrent du carcan d'école symboliste.

La thématique de ces poèmes est assurément plus élaborée. Nous y lisons une forte tension vers le dépassement du contingent, du limité, du fragmenté. Le «Prélude créateur» est une longue invitation au voyage vers «le printemps céleste», vers les «images du Rêve», vers l'Infini, le Tout, l'Absolu. Nazariantz a en vue l'âme humaine qui veut s'arracher au monde pour s'unir, en extase, avec l'Univers. Cette union, qu'on dirait «mystique», vise en même temps le poème : «le verbe éternel et infini / le verbe armé d'âme / le verbe de la vie et de la mort». Dans l'un des rares textes en prose que nous connaissions de lui, daté de 1932 et intitulé «Les vérités éternelles», Nazariantz parle du «sens religieux de la vie» c'est-à-dire, selon lui, «de ce qui donne une signification profonde à toute œuvre, même à l'acte le plus insignifiant dans l'harmonie universelle». C'est ce sens religieux qui pour le poète devra être restitué, restauré à notre époque. Aussi assagne-t-il à la civilisation moderne un objectif : l'Absolu : «La civilisation doit toujours tendre vers l'Absolu», dans ce sens que l'Absolu doit s'incarner dans les œuvres, les actes et dans la vie. Pour se faire, l'humanité devrait «tourner son regard vers les «Vérités éternelles», se détourner «du vulgaire matérialisme», abandonner «l'analyse qui est aveuglement et destruction, afin de s'élever vers la Synthèse qui est intuition miraculeuse et lumière divine». L'expérience que nous expose Nazariantz est une «vision de la totalité», une saisie intuitive des «mystères de la Vie» où l'«Inconnue sera lumière solaire». Le symbolisme généralisé est, pensons-nous la traduction poétique de cette «doctrine» ; son objectif est de rendre poétiquement saisissable la totalité.

Le souci, l'obsession de la totalité constitue le fondement des poèmes parus entre 1923 et 1938. Déjà, nous avions remarqué que Nazariantz élabore des poèmes de plus en plus longs, libérés des contraintes de la rime, mais assez fortement rythmés. Ces poèmes adoptent une structure «dramatique». Le poète emploie un néologisme pour désigner cette forme : «tramastec erg», c'est-à-dire «poème, chant dramatique». «Le Prélude créateur» en est un premier exemple. Un autre est «L'Elégie de Melibeo», où nous trouvons trois personnages : Melibeo «du nom du mortel J. P. Lucini, poète et frère héroïque»; Lucifer et le Poète. «L'action» se passe «sur le lac de Como», avec «l'angoisse désirée de l'Amour et de la Mort», signale une note précédant le texte. Cette forme de poème dialogué se trouvera, un peu plus tard, sous la plume de K. Zarian dans ses «Trois Chants». Elle dérive, sans nul doute, du drame symboliste tel qu'il a été élaboré par M. Maeterlinck, H. de Regnier et P. Claudel. On peut le rapprocher de la «Cantate à trois voix» de Claudel, puisque la note nous dit qu'il s'agit d'une élégie à trois voix avec Lucifer et Melibeo». Le chant dramatique est dépourvu de toute action extérieure. Le dialogisme qu'il met en œuvre ne vise pas à créer des personnages de théâtre, mais plutôt à introduire dans le poème des voix différentes, susceptibles de restituer une vision de la totalité. Il s'agit, en fait, d'une véritable orchestration du poème chère au post-symbolisme.

Note.- Ce texte est un extrait d'une intervention au Convegno Internationale di studi consacré à «Hrand Nazariantz fra Oriente et Occidente». Organisé par le Centro Conversanese Richerche di storia ed arte, ce colloque a eu lieu les 28 et 29 novembre 1987, à Conversano, Italie.

■

«LES ARTS ARMENIENS»

(suite de la 1ère page)

Kale. Ce dernier, que M. Thierry appelle sans aucun fondement (p..266) «*Lewonaberd*» (erreur pour Lewonberd, *Լեւոնբերդ*), a certes droit à une notice (p. 590) dans le catalogue de M. Donabédian, qui dit avec raison qu'on ignore son nom médiéval ; on trouve là le plan, mais aucune photo de cette merveille de l'architecture militaire médiévale. Dans ce catalogue, un seul autre château cilicien est décrit, Korikos, avec une petite photographie (p. 549), qui ne représente d'ailleurs que le château de la terre sans celui de la mer. Voilà dans tout cet énorme livre l'unique référence iconographique aux innombrables châteaux arméniens de Cilicie : c'est peu !

Le problème de la translitération des noms arméniens a été résolu par l'adoption de la convention de la «Revue des Etudes arméniennes», un peu aride pour les non-initiés, mais de plus en plus communément admise. Elle est présentée au début du livre, dans l'«avertissement», par une table où la graphie des lettres arméniennes est plutôt médiocre et ne comporte pas les minuscules — pourtant plus fréquentes que les majuscules. Certaines erreurs de translitération se sont d'ailleurs glissées dans le livre. Ainsi, dans toutes les légendes (par exemple p. 282), la reine *Կեռան* est écrite sans le point sur le r, et la reine *Մարիուն* voit son nom terminé par un m au lieu d'un n (le nom de cette dernière figure pourtant explicitement en arménien sur la fig.140); et expliquer en un mot qui sont ces reines n'aurait pas été superflu dans ces légendes. Erreur aussi p. 267 pour «*Lampron*» ; ce château était pourtant correctement translitéré à la page précédente, comme «*Lambron*». Mais sur cette même p. 266, une autre place forte cilicienne a été plus sérieusement déformée : *Վահկա*, que M. Thierry a dû voir écrit sous la forme occidentale Vahga devenue, par le biais d'une erreur classique, Vagha, d'où une translitération érronnée qui correspondrait à *Վաղա* (le gh étant la transcription phonétique traditionnelle du *ղ*). Parfois aussi, on note un manque d'homogénéité entre deux orthographes, soit toutes deux correctes, comme «*Noraduz*» (p. 163) et «*Noratus*» (p. 166), soit toutes deux fausses : c'est le cas de la province du Nakhitchevan, appelée *Նախճաւան* (p. 306) ou *Նախիջեւան* (p. 470) mais dans les deux cas mal translitérée. Quant au village proche du fameux monastère de Noravank, il est certes maintenant peuplé de Turcs azeris, mais sa mention au 13e s. par l'historien Orbelian à la fin de son «Histoire de Siounie» ne laisse pas de doute quant à l'origine arménienne de son nom : alors pourquoi l'écrire systématiquement en turc, Amagu (pp. 204, 478,...), plutôt que de translitérer le nom arménien *Ամաղու* ?

De légères différences entre les textes des deux coauteurs montrent en général M. Thierry plus catégorique que M. Donabédian quand les preuves sont faibles. Ainsi la légende (p. 139) de la Fig. 49 indique,avec point d'interrogation,une «*restauration importante au début du XIIIe siècle*» de la cathédrale d'Ani, plus précisément de la «*décoration des façades*». Or, plus loin (p. 169), M. Thierry affirme catégoriquement cette restauration, alors que M. Donabédian écrit (p. 484) que «*plusieurs auteurs supposent d'importants travaux au XIIIe s*». Toujours à Ani, les fresques de l'église de Tigrane Honentz «*relèvent du bel art géorgien du début du XIIIe s*» (p. 207), affirmation de M. Thierry que M. Donabédian présente (p. 488) comme une hypothèse de Mme. Thierry. La fig. 202 est une sculpture de Mren représentant, d'après M. Thierry (p. 366), «*la restitution de la Croix à Jérusalem par l'empereur Heraclius*», ce qui, pour son coauteur (p. 557), n'est qu'une hypothèse parmi d'autres. Plus grave est la divergence concernant le linteau d'un khatchkar du monastère de *Գտիչ*: M. Thierry, qui écrit *Գտիչավանք* (fig. 368 p. 409), le date du XIIIe siècle et suppose qu'il s'agit du Christ entouré d'un moine et de Saint Grégoire, alors que M. Donabédian, qui écrit plus correctement *Գտչավանք* (p. 532), semble établir de manière convaincante, par analogie, qu'il date de 1246 et montre Dieu entouré de deux évêques dont le donateur.

Bien entendu, ce sont là des divergences de détail inévitables entre spécialistes aussi qualifiés. En dehors de cela, la partie purement artistique souffre un peu du manque d'explications complémentaires. Ainsi, préciser, ne serait-ce que par une traduction, le sens du mot «Ganjaran» (*Գանձարան*) (p. 314 et fig. 502, 504) aurait été bienvenu. De même qu'on aurait bien accueilli quelques commentaires sur le reliquaire de *Սկեւռա* (fig.177) — le point est d'ailleurs omis sur le «r» dans la translitération *Skewra* —, signalant son rôle et la présence du portrait du roi Hethoum II.

Connaissant mieux l'histoire que l'histoire de l'art, domaine dans lequel je reste assez profane, je dirais que le catalogue de M. Donabedian et la partie artistique du texte de M. Thierry, s'ils paraissent un peu arides à première vue, se lisent tout de même bien grâce aux illustrations et aux plans, dont les précieuses planches de typologie à la fin de l'ouvrage. On y sent toute la rigueur scientifique propre à des spécialistes. Ce n'est malheureusement pas le cas pour la partie historique du texte de M. Thierry, qui comporte certaines inexactitudes, quelques erreurs, et, dans l'introduction (pp. 29 à 43), plusieurs prises de positions provocatrices qui seraient à discuter en tant qu'idées personnelles mais sont tout à fait regrettables comme affirmations catégoriques destinées à figurer dans un tel nombre de bibliothèques. Il eût mieux valu que cette introduction n'existât pas, et fût remplacée par les remarquables «*conclusions*» du même auteur (pp. 351 à 353).

Dès le début (p. 29), le peuple arménien est présenté comme «*parti des Balkans*». Ce n'est là qu'une hypothèse parmi tant d'autres ! Plus grave est la suite : ce peuple se serait fixé entre le Taurus et le Caucase, revenant ensuite en partie vers l'ouest de l'Anatolie «*avant de se disperser encore en Asie, en Europe, puis en Amérique*». Et pourquoi cela ? «*En raison du caractère migrateur de ce peuple*». Autrement dit, les Arméniens n'ont fait que passer, à droite et à gauche, une sorte de peuple errant. Est-il nécessaire de citer une des innombrables preuves de l'attachement des Arméniens à leur terre? Des 30.000 habitants de Hadjine, plus de la moitié a été exterminée lors du génocide de 1915, ce qui n'a pas empêché 8.000 survivants de retourner après 1918 dans leur village en ruines, et d'y résister en 1920, pendant sept mois, à un siège impitoyable avant d'être massacrés pratiquement jusqu'au dernier. Si M. Thierry pense à l'émigration actuelle, en tout point déplorable, de l'Arménie soviétique vers Los Angeles, elle a d'autres raisons qui méritent une analyse plus fine tenant compte d'un contexte précis. Mais revenons au texte de M. Thierry : «*Depuis la fin du Moyen Age, les Arméniens désertaient les campagnes pour se regrouper dans les villes de Turquie, d'Iran, de Russie*» (p. 29). Où donc les Turcs ont-ils pu trouver, au début du 20e s., un million et demi de personnes à massacrer parmi ce peuple qui désertait depuis des siècles? Comment peut-on affirmer que «*l'Arménie constitue une entité assez floue*» (p. 30) alors qu'on trouve ce nom inscrit entre l'Euphrate et la Koura sur toutes les cartes, depuis les portulans italiens et catalans médiévaux jusqu'à une récente carte de la Swissair - où le nom a vite disparu suite aux pressions d'Ankara ? Quant à l'affirmation qu'un peuple est défini par une «*unité raciale*» (p. 31)...

Toute aussi tranchée est l'attitude de M. Thierry face à l'Ourartou, qui aurait formé, selon lui, «*un peuple tout différent des Arméniens*» (p. 35). Cette «*rupture entre la civilisation ourartéenne et la culture arménienne*» (p. 31) justifie aux yeux de l'auteur le fait de commencer le livre au 6e s. av. J.C. Or d'une part il n'est nullement exclu —sans être prouvé loin de là— que les Arméniens aient été un peuple autochtone bien antérieur ; d'autre part, même si on adopte l'hypothèse de l'origine thrace (p. 31), il est clair que le peuple ourartéen n'a pas été anéanti par la chute de sa royauté, et que les éventuels nouveaux arrivants se sont mêlés à eux, artistiquement autant que physiquement, comme les Doriens aux Achéens— on n'exclut pas pour autant aucun de ces deux éléments quand on traite de la culture grecque! Ceci dit, faire débuter le livre au 6e s. av. J.C. est parfaitement défendable, à condition de préciser que c'est là le début d'une période comme il y en a eu beaucoup dans l'histoire des Arméniens ainsi que dans cet ouvrage. Et où le terminer? M. Thierry choisit le 18e s. Pourquoi pas? Il est vrai qu'après cette époque l'art arménien a perdu de son éclat, de son originalité. Mais affirmer que «*à l'époque contemporaine*» les artistes arméniens «*pratiquent (...) un art cosmopolite qu'on ne peut plus appeler arménien*» (p. 35) laisse perplexe. La peinture de Martiros Sarian n'est-elle pas de l'art arménien? Le monument de Sardarapat n'est-il pas de l'art arménien? N'oublions pas qu'en peinture le mot «français» a longtemps rimé avec le classicisme des Boucher ou Fragonard. Dans ces conditions, Monet et même Delacroix ne seraient pas de l'art français, lequel s'arrêterait à la fin du 18e s. Au fait, où commencerait-il? Les Gaulois sont les Ourartéens de la France, les Francs n'ont atteint la Seine qu'au 5e s. : un «Mazenod» sur «Les Arts français» devrait alors se limiter à la période 5e s. - 18e s.! Ceci dit, je répète que le choix de la période 6e s. av. J.C. - 18e s. pour «Les Arts arméniens» est valable, puisqu'elle suffit à remplir ce superbe volume. N'est-ce pas là une justification suffisante en soi?

Voilà pour les problèmes de fond. A part cela, plusieurs erreurs historiques plus ou moins graves —parfois de simples inexactitudes de formulation— sont à relever dans le texte de M. Thierry. Ainsi on lit (p. 31) que les Arméniens furent, depuis le 2e s., soumis aux dominations étrangères, et que «*seul le petit royaume de Nouvelle-Arménie connut une période d'indépendance complète au XIIIe siècle*» (p. 31). En réalité, ce royaume arménien de Cilicie fut au XIIIe siècle vassal des Seldjoukides de Roum durant une décade —comme l'attestent les commentaires d'une monnaie à la page 463 du livre— et des Mongols à partir du milieu du siècle! Le royaume bagratide d'Ani, nominalement vassal du Calife, avait eu une indépendance de fait bien plus large. Plus loin, il est question des «*catholicossats dissidents, celui d'Աղթամար en 1113, celui d'Էջմիածին en 1446*» (p. 32); M. Thierry sait pourtant fort bien que la décision, prise en 1441, de transférer le siège de Sis à Etchmiadzin rendait dissident le premier, non le second. Toujours dans le domaine religieux, il identifie de manière trop schématique les titres de «patriarche» et de «catholicos».

Plus loin, dans la «Période des royaumes», on lit que le Vaspurakan fut «*échangé en* 1021» (p. 119), ce qui est confirmé ultérieurement : «*Quand les Ardzrounis s'installèrent en Cappadoce*» (p. 176). Là aussi, M. Thierry, qui a écrit le chapitre correspondant dans l'«Histoire des Arméniens» (éd. Privat), sait parfaitement que cet «*échange*» est plutôt un diktat de Byzance. Le terme d'«*échange*» s'applique encore moins au cas du royaume d'Ani en 1045 (p. 119) : c'est carrément à la suite d'un féroce siège militaire que les Byzantins se sont emparés d'Ani, ont détruit la royauté bagratide, convertissant son titulaire en un vulgaire seigneur cappadocien. Et vu ses certitudes sur le «*caractère migrateur*» (p. 29) des Arméniens, on s'étonne que M. Thierry cherche ailleurs — sans les trouver — les raisons de l'émigration féodale arménienne vers Byzance du 9e au 11e s. (p. 176) ! Quant à la Cilicie, l'installation des Arméniens n'y date pas de la fin du 10e s. (p. 194) à la suite de la reconquête byzantine de la région : la Cilicie romaine et la Cilicie arabe comptaient déjà un peuplement arménien. Plus regrettable est l'affirmation que ces communautés «*ne durent leur survie qu'à l'arrivée des Croisés*» (p.194). L'auteur entre là dans le jeu de toute la série d'historiens occidentocentristes. En réalité les Croisés, surtout les princes d'Antioche, n'ont jamais admis l'existence de cet Etat arménien, ils ont tout fait pour le détruire, comme l'atteste éloquemment l'historien contemporain Matthieu d'Edesse (ch. 224) décrivant les supplices infligés à ses compatriotes par les Croisés qui «*désolèrent ces contrées par les plus iniques et les plus affreux moyens*». La baronnie arménienne se forgea contre les Croisés et contre Byzance. En 1147, le baron Thoros venait de sortir des géôles du Bosphore et s'occupait à reconquérir ses terres —qu'il allait perdre de nouveau dix ans plus tard à la suite d'une nouvelle campagne byzantine. On voit mal dans ces conditions comment cette date (1147) peut correspondre, comme le dit M. Thierry, à une consécration de «*légitimité*» (p.265). Si le catholicossat s'est alors installé à Hromgla, il s'éloignait en réalité des domaines seigneuriaux arméniens, probablement pour ne pas prendre parti dans leurs querelles internes, ce qui prouve les distances qu'il gardait alors avec la baronnie. Cette baronnie devient à la fin du 12e siècle un royaume. M. Thierry change alors, avec juste raison, le nom du prince Léon II, intronisé en 1187, en celui de roi Léon I, couronné en 1198 ou 1199.. D'ou vient alors cette date de 1196 à laquelle l'auteur fait débúter le règne (p. 463) ? D'autre part, avec la convention de numérotation des régnes ici adoptée, le second successeur de Léon I est Léon II, c'est lui le dauphin époux de Keran et commanditaire d'un évangile à Thoros Roslin : Léon II et non Léon III (fig. 397 et 399). La «dernière période» (17e s. - 18e s.), elle, est bien sûr moins riche en événements historiques, vu la situation politique des Arméniens. On peut d'autant plus regretter que M. Thierry, signalant la déportation en Perse des habitants de Djoulfa (p. 318), un des faits historiques essentiels, n'en rappelle pas les raisons.

Enfin, comme la cartographie, la bibliographie est très faible. M. Thierry précise bien qu'elle est «*sélective*» (p. 614), il n'empêche qu'une seule page pour un ouvrage de cette ampleur, destiné à une telle diffusion, est bien insuffisante. Parmi les «*ouvrages généraux*», il faudrait tout de même le Grousset, et aussi Pasdermadjian et de Morgan. Pourquoi ne citer que les guides bleu et Nagel, alors que le guide Denoël (épuisé, mais c'est le cas d'autres titres de la liste) est incomparablement meilleur, entre autres grâce à la contribution de Mme. et M. Thierry? Ce dernier aurait pu citer aussi ses propres articles de la «Revue des Etudes arméniennes» du début des années 60, sur les monuments du Vaspurakan et du district de Kars : ils restent des données de base d'une importance inestimable. Quant aux «*arts mineurs*», si mineurs dans le texte, ils n'ont droit qu'à deux titres. Décidément, trois ou quatre pages de plus de bibliographie (tout en restant sélective) n'auraient pas déparé un «Mazenod»!

En conclusion, imaginons que le titre du même ouvrage soit «L'architecture, la sculpture, la peinture de l'Arménie du VIe s. av. J.C. au XVIIIe s.», oublions quelques faiblesses et certains excès de langage regrettables. Nous sommes alors, répétons-le, en présence d'un événement considérable, arménologique, esthétique, scientifique. Car le Mazenod fournit aussi une masse de données scientifiques nouvelles. Il fait le point sur quelques monuments problématiques (Etchmiadzin, Tekor, ...), présente des monuments peu connus (Aparank, p. 490, Aragatz p. 491, Gditch p. 532, peintures de Thil et Sabereebi fig. 71 à 73, ...) ou même inédits (mont Sepuh p. 571, Aprank fig. 154, chevet de Khor Virap fig. 159, ...). Diffusé abondamment, il répond, suivant les conclusions de M. Thierry (p. 351), à «*la fascination qu'exerce l'ancienneté des monuments*» et à la curiosité «*de connaître la culture d'une nation qui a pu garder pendant des siècles son identité et maintenir ses traditions*».

Claude MUTAFIAN

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris Commission Paritaire: N° 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
9

MARDI
9 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.680 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.680

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԳՐԱՒՈՒԱԾ ՀՈՂԵՐ

ՆՈՐ ՄԵՌԵԱԼՆԵՐ ԵՒ ԾԱՆՐԱԿՇԻՌ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Երկու ամիս է որ ծայր տուած են Արեւմտեան Ափի եւ Կազայի ծանր բախումները: Օրէ օր, մթնոլորտը մեղմանալու տեղ, աւելի լարուած է եւ կողմերն ալ մինչեւ ծայրը երթալու պատրաստ կը թուին: Մեռեալները կը շատնան: Պաղեստինցի երկու մանուկ եւս, 10 եւ 15 տարեկան, որոնք վիրաւորուած էին, մեռան: Օտար թղթակիցները, հեռատեսիլի թէ գրաւոր մամուլի, չեն կրնար չխոստովանիլ թէ իսրայէլցի զինուորներու միջամտութիւնը բիրտ է: Անխնայ կը հարուածեն ու կը կրակեն: Անդին, Եասըր Արաֆաթ յայտարարած է թէ օրէ-օր աւելի պիտի սաստկանայ դիմադրութիւնը, Ա. եւ Բ հանգրուաններէն ետք, կայ Գ. հանգրուանը եւ պայքարը պիտի շարունակուի մինչեւ «ոճրային գրաւման վերջաւորութիւնը»:

Դեկտեմբերէն ի վեր, ըստ Արաֆաթի պաղեստինցի զոհերու թիւը 100-ի շուրջ է, մինչ իսրայէլեան իշխանութիւնները 43 մեռեալի խօսք կ'ընեն: Արաֆաթ հրահանգած է նաեւ որ զէնք չգործածուի եւ միայն քարով կռուին:

⁂

ԼԻԲԱՆԱՆ

«ԱՍԱԼԱ» ԿԸ ՀԵՐՔԷ ՈՐԵՒԷ ԿԱՊ ՖՐԱՆՍԱՑԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼԻՆ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

Պէյրութէն հասած լուրերու համաձայն, լիբանանեան արդարադատութիւնը կը շարունակէ իր քննութիւնը ֆրանսացի դատական գործակալին սպանութեան վերաբերեալ: Ըստ հարցաքննիչ դատաւորին շրջանակներուն, «Ժաք Մեժէն ահաբեկչութեամբ կը զբաղէր եւ յաճախ կուգար լիբանանեան ընդհանուր Ապահովութեան կեդրոնը տեղեկութիւններու փոխանակութեան համար, այդ մարզին մէջ»: Մեռած օրը, Ֆրանսացին ցերեկին հասած էր Ապահովութեան կեդրոնը եւ մեկնած քիչ ետք առանց ոեւէ մէկը տեսած ըլլալու:

Միւս կողմէ, «ԱՍԱԼԱ»ն զեկոյցով մը, հրապարակուած Պէյրութ, բացարձակապէս կը հերքէ թէ մաս ունեցած ըլլայ այդ սպանութեան մէջ: Գաղտնի կազմակերպութիւնը կը շեշտէ թէ պատրաստ է «հարուածելու աշխարհի մէջ ամէն կողմ իմպերիալիստական եւ աշխարհակալ վարչակարգերու շահերը: Հարկ եղածին չափ քաջութիւն ունինք հաշուելու համար պատասխանատուութիւնը մեր մղած բոլոր գործողութիւններուն, ինչ որ ըլլան արդիւնքները»: Այս հերքումը, կը ճշդէ Ա - էՖ - Փէ-ի հեռագիրը, պատասխանն է «Մայիս 9-ի շարժում»ին (զոր կը ղեկավարէ էլի Հոպէյքա, սուրիամէտ նախկին պետը լիբանանեան ուժերու քրիստոնեայ քաղաքագործքին) որ ըսած էր.— «Ժաք Մեժէն քննութիւն կը կատարէր գործունէութիւններուն վրայ «ԱՍԱԼԱ»ի, որ մաս ունի հակաֆրանսական ոճրափորձերուն մէջ, մանաւանդ գնդ. Կութիէի, երկու զինուորական ոստիկանի եւ ճարտարապետի մը, որոնք զոհ գացին ահաբեկչական արարքներու. Հոկտեմբերին եւ Նոյեմբերին»:

**

Թակարդ — կառք մը գտնուած է Ուրբաթէն Շաբաթ լուսնալիք գիշերը, արեւելեան — Պէյրութի եւ — Ֆրանսի գրասենեակին առջեւ: Կառքը 40 քիլօ պայթուցիկ կը կրէր եւ ատենին գտնուիլը առաջքն առած է ոճրափորձին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ, 48 ժամուան համար, Ռէյնիոնի կղզին գնաց, բայց ՏՈՄ — ԹՈՄ-ի (անդրծովեան հողամաս) նախարարը՝ Պ. Փոնս մերժեց ընկերանալ, ինչպէս աւանդութիւնը կը պարտադրէ, այն պատրուակով որ Նախագահը արդէն թեկնածու մըն է: Միշէլ Ռոքար ալ (երեսփոխան կղզիին) առողջական պատճառներով տունը մնացած է:

ՏԻԱՐՊԷՔԻՐԻ զինուորական դատարանը 20 քիւրտեր մահուան դատապարտած է, 13 ուրիշներ՝ ցկեանս բանտարկութեան եւ 17 ամբաստանեալ ալ 3-էն 24 տարի բանտարկութեան: Բոլորն ալ կը պատկանէին Քիւրտիստանի աշխատաւորներու կուսակցութեան (մարքսիստ): Ամբաստանուած էին որ ապօրինի կազմակերպութիւն մը հիմնած են, որու նպատակն էր քիւրտ պետութիւն մը հաստատել Թուրքիա:

ԿՈՐԲԱՉՈՎ պաշտօնանկ ըրած է Կոմսոմոլի պատասխանատու Նիկոլայ Տալիզին: Անիկա հետեւանքը կը նկատուի տնտեսական շատ միջակ արդիւնքներուն, որոնք նոր հրապարակուեցան: Իր տեղը նշանակուած է Եուրի Մասլիուկով, որ զինուորական ճարտարարուեստական յանձնախումբին պատասխանատուն էր:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ, Հինգշաբթի օր ընդունած է Հայ կաթողիկէ կաթողիկոս — պատրիարքը: Տեսակցութեան աւարտին, մեկնումի պահուն Յովհաննէս — Պետրոս ԺԸ. յայտարարած է թէ Հայ կաթողիկէ համայնքը զօրավիգ կը մնայ նախագահ Ճեմայէլի թափած ճիգերուն, իրագործելու համար ազգային համաձայնութիւնը համակեցութեան եւ եղբայրութեան վրայ հիմնուած:

ՊԵՏՐՈՊՈԼԻՍԻ (Ռիօ տէ Եանէյրօ) պատմական քաղաքին մէջ է, որ աղէտը հսկայ համեմատութիւններ առած է, մեծ ողողումներու հետեւանքով: Սահքը աւեր գործած է: Առաջին հաշուեկշիռի համաձայն 160 մեռեալ կայ եւ աւելի քան՝ 360 անհետացած անձեր (հաւանաբար թաղուած ցեխին մէջ) եւ հազարաւոր անապաստաններ:

ԹԱԹԱՐՆԵՐԸ պիտի չկարենան Ղրիմ վերադառնալ: Այս է եզրակացութիւնը Ատ Հօք (այս մասին) յանձնախումբին, ստեղծուած անցեալ Յուլիսին, նախագահութեամբ նաեւ Անտրէյ Գրոմիկոյի: Երկդիմի եւ խառնակ կը թուի եզրակացութիւնը, բայց կը հաստատուի որ իշխանութիւնները վճռած են տեղի չտալ թաթարներու գլխաւոր պահանջին՝ վերադառնալ Ղրիմ եւ հոն ապրիլ իբրեւ ազգ: Ծանօթ է որ 1944, Մայիս 18-ին, Ստալինի հրահանգով, զանգուածային կերպով տեղահանուեցան «Նացիներու հետ գործակցութեան» համար:

ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒՄ

ՊԱՐԱՃԱՆՈՎ ՌՈԹԵՐՏԱՄԻ ՄԷՋ

«Տառապեցայ թուրք բանաստեղծին՝ Նազըմ Հիքմեթի նման»

Կ'ԸՍԷ ՄԵԾ ԲԵՄԱԴԻՐԸ ԿԱԿԱՉՆԵՐ Ի ՁԵՌԻՆ ՈՒ Կ'ՈՂՋՈՒՆԷ ՓԵԼԵՇԵԱՆԸ

«Լիպերասիոն»ի թղթակիցն է, որ կը նկարագրէ Պարաճանովի ժամանումը Հոլանտա:

Ռոթերտամի շարժանկարի ԺԷ. փառատօնի պատուոյ հիւրն է: Կը հասնի յապաղումով, իր մէկ փառատօնկարին ներկայացման վաղորդայնին: Կարճ ժապաւէնը նուիրուած է վրացի նկարիչին՝ Պիրոսմանիի: Հետզհետէ կ'աւելնան հանդիսականներն ու մանաւա՛նդ հետաքրքրքրները: Կակաչներ բռնած, կողքին՝ Փելեշեան, յանկարծ կը հասնի Պարաճանով: Ու, կը գրէ լրագրողը, Թիֆլիզի Հայը խօսիլ սկսաւ.— «Ոչ ոք կրնայ հասկնալ ինչ որ կը զգամ այս պահուս: Երբ փոքր էի, լսած էի Հոլանտայի մասին, անոր ջաղացքներուն, կովերուն, կակաչներուն, պանիրներուն, փայտէ տրեխներուն: Բայց, տակաւին ոչ մէկ Հոլանտացիի հանդիպած էի: Հիմա, կարելի է ըսել որ Պերեստրոյկայի արտադրութիւնն եմ: Ծնած եմ, շատոնց: Ապրեցայ շարք մը մենատէրերու իշխանութեան տակ: Այսօր, կը վերածնիմ: Եւ ըսել չէ թէ կը մերժեմ վերյիշել անցեալս, բայց 15 տարի անցուցած եմ ամբողջական կղզիացման մէջ: Կ'ուզեմ ձեռք ձգել բոլոր կարելիութիւնները փիլմեր դարձնելու: Դժբախտաբար, 63 տարեկան եմ, եւ անցեալի նոյն ուժը չունիմ: Հետեւեցայ հետքերուն այն մարդոց, որոնք արհամարհեցին ուղիղ ճամբան: Տառապեցայ ինչպէս թուրք բանաստեղծը՝ Նազըմ Հիքմէթ: Եւ այսօր, կակաչներու փունջ մը ունիմ ձեռքերուս մէջ: Կ'ուզեմ ողջունել բարեկամս՝ Ա. Փելեշեան, Հայաստանի բանաստեղծը: Պարզապէս սովորական հանճար մըն է: Լսեցի որ Կիրա Մուրատովան հոս է, բարեկամուհիս է, քաջ կին մըն է: Հոս հասայ փիլմիս պատրաստութենէն ելլելով, («Լիպերասիոն» կը ճշդէ որ խնդրոյ առարկայ փիլմն է՝ Դեւը, կամ հին Կովկասի քրոնիկը, Լերմոնտովէն քաղուած) եւ ժամանակ չունեցայ հագուելու: Ամբողջ Վրաստանը զգեստ մը եւ փողկապ մը փնտռեց: Բանտէն ելլելէս ի վեր, չէի առած: Ինծի ըսին.— «Մեծ արուեստագէտ էք, կրնաք Ռոթերտամ երթալ»: Բայց, եթէ արուեստս այդքան գնահատուած է, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այդքան ժամանակ անցուցած ըլլամ բանտը: Ի՞նչ է այդ վարչակարգը, որ ինքնիրեն նման բաներ թոյլ կուտայ: Այսօր, բարեկամներուս մէջն եմ: Շատ դժուար եղաւ ինծի երկիրս ձգել: Նախ, դեռ շատ աշխատանք ունէի: Ապա, պատրաստ չէի մեկնելու: Նուէրներ չունէի ձեզի համար: Ձկրցայ ակնկիթ եւ փողկապ բերել: Կրնամ միայն փիլմս նուիրել, Պիրոսմանիի նուիրուած: Կ'ուզեմ շնորհակալութիւն յայտնել Կորբաչովի, կ'ուզեմ շնորհակալութիւն յայտնել Պերեստրոյկային»:

Ու, կը շարունակէ «Լիպերասիոն»ի թղթակիցը, Պարաճանով կը հեծկլտայ: Փառատօնին տնօրէնը կը մօտենայ ու թեւերուն մէջ կ'առնէ եւ կը պատասխանէ իրեն.— «Հոլանտայի մէջ, կարելի է փողկապ գնել, ակնկիթ գնել, բայց կարելի չէ Պարաճանով գնել»: Պարաճանով խնդալով, կը պատասխանէ.— «Կը սխալիք, գնուելիք ամէնէն դիւրին բանն եմ...»: Կը մեկնի դէպի պանդոկը: Երկու տարի առաջ, կ'եզրակացնէ թղթակիցը, Սուրամի բերդին առասպելը յայտնութիւն մը եղաւ Ռոթերտամ, այսօր յայտնութիւնը՝ Պարաճանովն իսկ է»:

Մ Ա Հ

ՍԱՄՍՈՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

Թեհրանի մէջ, Յունուար 25-ին, իր մահկանացուն կնքած է հանրային — կուսակցական ղեկավար դէմքերէն տոքթ. Սամսոն Ստեփանեան, սրտի տագնապի հետեւանքով: Ծնած էր 1920-ին՝ Թեհրան: Նախակրթութիւնը ստացած է «Դաւթեան» վարժարանին մէջ, զոր կիսատ թողուցած է՝ Ռեզա Խանի կողմէ պարսկահայ դպրոցներու փակման հետեւանքով: Այնուհետեւ երկրորդական ուսումը շարունակած է Գոլէժի մէջ: Աւարտած է Թեհրանի համալսարանի ատամնաբուժութեան լսարանը: Կանուխէն նուիրուած է համայնական կեանքին: 1946-ին, երբ Ներգաղթի դադարի հետեւանքով հազարաւոր հայ գիւղացիներ Թեհրանի մէջ ծանր կացութեան մատնուած էին եւ ազգային մարմինները ջանք չէին խնայեր անոնց օժանդակելու համար, տոքթ. Ստեփանեան եւ քանի մը համախոհ բժիշկներ կը հիմնէին համեստ բուժարան մը, որ յետագային կ'ընդարձակուէր: Եղած է հայ համալսարանականներու ընդհանուր միութեան հիմնադիրներէն: Պարսկահայ վերջին քառորդ դարու կեանքին մէջ բազմակողմանի եղած են տոքթ. Սամսոն Ստեփանեանի ծառայութիւնները: Շրջան մը եղած է Հ. Յ. Դ. գերագոյն մարմնի անդամ: Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Յունուար 29ին, Ս. Աստուածածին Եկեղեցին, ուր դամբանական մը խօսած է Արտակ Արք. Մանուկեան: Եկեղեցւոյ բակին մէջ դամբանականներ խօսած են տոքթ. Օննիկ Սահակեան եւ Ալբեր Բեհնարդի:

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 3 — 5)

ԱՐՄԱՆ ԿՈԹԻԿԵԱՆԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՅՈՒՇԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

Երեւանի Դերասաններու Տունը տեղի ունեցած է յուշի երեկոյթ մը, նուիրուած Արման Կոթիկեանի: Բանախօսած է Գէորգ Աբաջեան, որ նշելէ ետք թէ Կոթիկեան իբրեւ արուեստագէտ, գրականագէտ, թարգմանիչ եւ բանաստեղծ ձգած է մնայուն հետք մը, շեշտած է թէ իր գործունէութեան մէջ ամէնէն երեւելին դերասանական արուեստն է: Կոթիկեան իր անգնահատելի աւանդը ունի արեւմտահայ լեզուի բեմական խօսքի անթերի մատուցման արուեստին մէջ. իսկ անոր նուրբ ու կիրթ հումորը մեղմ երաժշտութեան պէս անընդհատ կը հնչէ մարդու յիշողութիւններուն մէջ: Ինքնատիպ այս դերասանը բեմին վրայ անկեղծ էր, ինչպէս կեանքի մէջ՝ զարմանալի կերպով մաքուր եւ անաղարտ, իսկ շարժանկարի մէջ մարմնաւորած իր դերերը՝ տպաւորող եւ անփոխարինելի, եզրակացուցած է բանախօսը: Երեկոյթի ընթացքին ցուցադրուած է «Տժվժիկ» ժապաւէնը, ուր դեր ստանձնած է նաեւ Արման Կոթիկեան:

❦

ԳՈՐԻՍԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՄՈՅԹԸ ԴՈՆԻ ՌՈՍՏՈՎԻ ՄԷՋ

Գորիսի շրջանային մշակոյթի տան ժողովրդական նուագարաններու համոյթը երեկոյթներ տուած է Դոնի Ռոստովի մարզի Օռլովսկի շրջանին մէջ: Տնտեսութիւններու եւ գործատուներու մէջ համոյթը ունկնդիրներուն ներկայացուցած է հայ երգահաններու, գուսաններու երգերն ու համոյթի գործերը: Հանդիսականները ջերմ ընդունելութիւն ցուցաբերած են Ալեքսէյ Հեքիմեանի, Գուսաններու Շերամի ու Աշոտի գործերուն նկատմամբ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԾԱՌԸ՝ ԾԱՐԱՒ...

ՍՕՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

Պայմանները թելադրեցին, սուտն էլ շատ է վարակիչ՝ սովորեցինք սեւին սպիտակ ասել, սպիտակին՝ սեւ: Սուտ ... Կրիպի համաճարակի պէս մի բան, դըժուար կանխուող ու երբ դառնում է համընդհանուր, ամօթը մեռնում է:

Ուրեմն չեղածը եղածի տեղ դնելը դարձաւ ապրելու նորմա: Կշեռք անելիս ամանի քաշը դուրս չեկանք ապրան չըլոնեցինք: Ազնիւ ու հին այդ պայմանը այս հին բառի նման մոռացուեց: Կշռուելիս մի երեքանոցով կաշառեցինք կշռորդին թէ՝ մի քանի քիլօ աւել գրի: Գրեց: Խաբեցինք, խաբուեցին ... Բայց մեզ տանողը մեզ ծնող հողն է, ու նա գիտի՝ մեր քաշը մնաց նոյնը, չէ, չաւելացաւ: Հոգւոց չենք ամաչում ... «Այնտեղ ուր մեղք են գործում շատերը, ոչ ոք հատուցում չի ստանում. փոքր արարքները պատժըւում են, մեծերը պարգեւատրւում»: Դեռ երբ է ասել Մաքիավելլին:

Աշխարհում առաջինը լինելու համար հարստանալը դեռ քիչ է. օրինակելին առողջ էլ պիտի լինի ու ոչ միայն մարմնով, ու ոչ միայն չափորների առողջ հընչիւններով...

Իսկ կեանքը ովկեանոսի պէս ծփում է իր բարդութիւններով ու քամահարում մեր լուսանկարչական կեցուածքները:

Եկաւ կոմունիստների քսանեօթերորդ համաժողովը: Հունը թողնելով նոյնը կոմունիստները խնդիր են դրել գետը մաքրել կեղտաջրերից, բանալ անմաքուր հոսանքների ճանապարհը: Ուզում են մեզ թմրութիւնից հանել, մանաւանդ կըշեռքի գործը կարգաւորել: Կենտրոնում: Մենք հեռու ենք կենտրոնից, առայժմ ուրիշի արածն ենք քննում քուլիսներում: Ե՞րբ ենք բեմ դուրս գալու...

«Օրէնք դարձնենք՝ իրերը կոչել իրենց անուններով, ամէն ինչի մասին դատել չխտակութեամբ»: Գլխաւոր քարտուղար Մ. Ս. Գորբաչովի խօսքերն են: Խորհելու շատ բան: Բայց եւ «սովորութիւնն՝ այդ բռնակալը...» ակամայ միտդ են գալիս Շէքսփիրեան այս խօսքերը, եւ էն ով է, որ առանց կռուի զիջելու է ձեռք բերած արտօնութիւնները. Չէ, այս խմորը դեռ շատ ջուր է ուզելու: Թող ուզի: Պատմական շրջադարձ է, վերակառուցում է: Հաւատանք: Մտաւորականներս էլ վերակառուցուենք (եթէ ազնիւ ենք), մշակենք մեր սեփական կարծիքը (եթէ ուժ գտնենք) հրաժարուելու որոշ ձեռք բերած ... «սովորութիւնից», ճշդենք ում կողմից ենք, իմանանք՝ ինչն է, որ մեզ է վերաբերում:

Ամէն ինչը:

Տարիներ առաջ Արեւմտեան Բեռլինում միջազգային թատրոնի քոնկրէսին ես էլ էի մասնակցում: Թատերական մեծութիւններ Ժ. Լ. Բարոն, Պրեխտի աշակերտները, շատերը խօսում էին անիրաւուած Պաղեստինցիներից, Լիբանանից, համամարդկային այլ փրոպլեմներից, եւ յատկապէս, եւ շատ կրքոտ պահանջում էին թատրոնից, որ ամենաանզիջում պայքար մղի հոգեւոր արժէքները ոչնչացընողների դէմ, բռնութիւնը ապականողների դէմ: էսթէտութեան ոչ մի նշոյլ...:

Համատեղ պէտք է ապրենք մեր հսկայ երկրի հետ, սակայն չպէտք է մոռանանք, որ ամէն ժողովուրդ ունի իր դէմքը, ճակատագիրը, պատմութիւնը: Իսկ նախճիրների միջով անցած, բացառիկ ճակատագրի տէր հայ ժողովրդի երկխօսութիւնը աշխարհի հետ կարեւոր կէտերում մնաց կիսատ: Համատեղ ապրելուց լաւ բան: Բայց արդեօք դա նշանակում է, ինչպէս ոմանք են կարծում, ամէն ինչ մոռացութեան տալ, եղած – չեղածը լըցնել մի ընդհանուր կաթսայ, անանուն մի կերակուր եփելու համար: Նոր էջը թեկուզ եւ «ոսկեայ» ընդամէնը մի էջ է, ոչ երբեք գիրք...

Ինտերնացիոնալիզմը չի կարող նշանակել մոռանալ կամ հրաժարուել այն ամէնից, ինչը պատմականօրէն, կենսականօրէն քոնն է: Ինտերնացիոնալիզմը նախ եւ առաջ ազգամիջեան փոխյարաբերութիւնների սոցիալիստական էթիկա է, նրա նորմերի պահպանումը: Բոլորի համար պարտադիր: Մինչեւ համընդհանուր օրերին ժպտադէմ արտասանած ճառեր լըսելիս միտդ է գալիս դետնին հաւասարուած Ագուլիս հայոց քաղաքը, որի գերեզմանատան տապանաքարերի վրայ դըմակաւոր ոչխարն աղ է լիզում՝ լիզելով է մաշում հազար տարեկան «գրագէտ քարը»: Լռում ենք, երբ տեղեակ չենք, երբ մերը չի, մեր շնորհքով ու քրտինքով չի կառուցուած, երբ անտէր ապրանք է ու եթէ ձեր ու մեր բարեկամ լինելուն խանգարում է, ոչնչացրէք ... Բաս: Քաղցր ժպիտի համար շնորհակալ ենք ու բուռն ծափերով ամրապնդում ենք ժողովուրդների անխախտ բարեկամութիւնը...

Իսկ պատմութիւնը երբեմն վեր է ածւում ազատ շարադրանքի: Յօրինում են սեփականը, ձեռի հետ էլ մեզ խմբագըրում: Եկուոր էք (ուրիշ մոլորակից ենք եկել, իջել Հայաստան), ձեր խաչքարը ձերը չի՝ մե՛րն է, էդ գորգը ձերը չի ... պատմութիւնն էս մէկինն է, ճարտարապետութիւնն՝ էն մէկինը ... Իսկ Շուշի քաղաքում Առաքելովների կառուցած հոյաշէն դպրոցը, Առաքելովի, որ ջրատար անցկացրեց քաղաքում, որ բարի գործեր շատ արեց, էն, որ մահանալուց առաջ խնդրել էր թէ՝ դագաղում ձեռքերս դրէք այնպէս, որ ափերս բաց լինեն, երեւան, որ մարդիկ տեսնեն, որ հետս ոչինչ չեմ տանում, ամէն ինչ թողնում եմ հարազատ քաղաքիս ... ժողովրդին...:

Եկուոր ենք ... դիցուք եկել ու նուաճել ենք ... «Ուրարտու»ն: Վաթսունեօթ տարի առաջ ամէն ծերից մեզնից կտրածն ու խլածը չենք կարողանում ետ առնել, երկու հազար տարի առաջ մեր նուաճածը, մեր Հայաստանը հիմա ո՞ւմ տանք, տիրոջը որտե՞ղ գտնենք, երկու հազար տարուայ պատմութիւնն ո՞ւմ նուիրենք:

Սրբագրում են, վերաձեւում, կարում հագնում են եւ ուրիշի զգեստով ներկայանում աշխարհին: Գնա ու յիսուն տարի յետոյ ապացուցիր, որ սուտ է: Մեր աչքի առաջ ոչնչացնում են Անին, մենք լուռ մըկտալը դարձրել ենք ազգային բնաւորութիւն: Հակառակի պէս էլ այնքան ենք կիրթ ու դաստիարակուած (կամ անտարբեր ու ծոյլ), որ տեսնելով ուրիշի լկտիութիւնը ամաչում ենք նրա փոխարէն, լռում ենք մատաղցու ոչխարի սուրբ հնազանդութեամբ: Եթէ պատմութիւնը գիտութիւն է, ապա ... Ապա ո՞ւր են մեր գիտնականները: Բիայնա թէ՝ Ուրարտու, Ուրարտու թէ՝ Հայաստան ... Հայ գիտնականները, ինչպէս ասում են, մոլորուել են երեք նոճիների արանքում: Գողը, որ տանից լինի՝ եզը երդիկից կը հանեն...: Այսպէս:

Կամաց – կամաց մեղաւոր դառնում ենք մենք, կամաց – կամաց մեր մէջ էլ են բուսնում մեղաւոր հանողները (արգելում են նոյնիսկ յիշելը): Անշուշտ մեղաւոր ենք՝ չենք ուզել ստրուկ մնալ: Բայց դա մեր իրաւունքն է:

Արեւմուտքում յատուկ ինստիտուտներ կան ազգամիջեան մեր գործերն ուսումնասիրող: Սուր արմուկները գործի գցելը մի դէպքում, լռելն ու խղճանալը՝ միւսում, ստուեր են գցում սոցիալիզմի հեղինակութեան վրայ: Պատկերը փճանում է:

Պատմութեան մէջ անձնական իմ գանձը իմ ապրած ժամանակն է: Սրա հետ է իմ հախ ու հաշիւը, իմ տուր ու առը, իմ պարտք ու պատասխանատուութիւնը, ուրախութիւնը, անմիջական ցաւը: Բայց կարելի է ապրել իզուր շըրթունքներով, փչոտ պատառը բերանում ու չզգալ ո՛չ անցեալի, ո՛չ ներկայի կծուն, կարելի է ապրելու հրճուանքից պարզապէս տրճիկ տալ, անմիտ ծուլ – ծուլ լինել...

Հարեւաններ ունենք՝ հացն ամբարել են վաղուց, հիմա գաթա են թխում: Ընդօրինակում ենք՝ մենք էլ ենք գաթա թխում. պակա՞ս կաթէտներ ենք ... հա, բայց լեն օրուայ գործերի հասե՞լ ենք որ:

Հսկայ սառցաբեկոր է «տասնըհինգ թուականը», արիւնը միջին լերդացած այսպէրկ, պատմական մեր ուղու վրայ: Հիմա ցատկորդներ ունենք՝ վրայից ցատկում են, ճարպիկ շրջանցողներ ունենք շրջանցում են, բայց Նա կայ՝ անողոք, սառը սրութեամբ խոցում է մեր յիշողութիւնը, մեր նաւի բնականոն ընթացքը խաթարում ու մոռանալու մասին կոչերը չէ, որ Նրան հալեցնելու են...

Ճշմարիտն այն է, որ պահանջին ծառայենք, պատմական իրադարձութիւններից բխող տրամաբանութեամբ շարունակուենք ... Էսթէտիզմը նեղլիկ կածան է՝ շեղ է գնում, ժողովրդի ճամբից մեզ դուրս է գցում ... դերասան ես, թատրոն – կինօ, պէտք է նման լինես քեզ ծընող ժողովրդին: Բա ինչո՞ւ է քրտինքը մէջքին ռանչպարը քեզ համար հաց անում, տաւարներն էլ դեռ ուզում ես կաթ խմել՝ ուղարկում է ... Բա ինչո՞ւ են ասում՝ ժողովրդի ակնկալիքների արտայայտող ...

Անցնենք առաջ:

Հիմա միտքս հերոսի մասին է: Մեր մէջ ապրող, որ ինքնահաստատուել է կեանքում, որ իրաւունք է նուաճել բարձրանալու բեմ: Բայց որտեղից վերցընես, եթէ կեանքից բացակայ են, կամ այնքան են ստուերում, որ մեր խեղճ դըրամագլուխները տեղները չեն գտնում: Իսկ մի դուցէ լաւ չեն փնտռում. փնտռելն էլ մտածելու պէս ծանր գործ է...

Տարօրինակ է, որովհետեւ փոքր երկիր է այսօր Հայաստանը՝ մեծ փրոպլէմներով՝ ճիշդ ու սխալ լուծուած, չլուծուած ... պատմութիւն, ճակատագիր ... ծով հարստութիւն ու չենք կարող չունենալ արուեստ՝ համամարդկային ընդհանրացումների հասնող, չեն կարող չլինել ԺՈՂՈՎՐԴԱՆՈՒԷՐ որդիներ: Վերջին հարիւրամեակը գոնէ խտացուած — քամած դրամատիկական նիւթ է, ողբերգական ճակատագրերի սիւժէներ: Ու թէեւ փոքր ազգ, բայց մեծ պատմութեամբ...

Հերոս, ուժեղ մարդ, անհատականութիւն, խիղճ, պատասխանատուութիւն ... ծրարուած հարցեր, արդէն բացած ծրարներ: Սեւան ... Ուժդ չի հերիքում՝ ափին կանգնած, սատկած ձկները ոտքերիդ տակ շուռ գաս, հայեացքով գտնես ջրի ծփանքի նախկին տեղը՝ սպիտակ եզրը: Չէ, շուռ չես գալիս. քեզ իբր մըխիթարում ես, որ Սեւանի նախկին, ամեհի, ժէռոտ ափերը, նրա բիբլիական վեհութիւնն ու շառաչող վայրիութիւնը շրջապատել են քաղցր — մեղցր ծառ ու կանաչով դարձրել սովորական մի «գեղատեսիլ» «քաղքենական» լճակ: Մեր անկրկնելին նմանցրինք: Ընդօրինակեցինք: Էսթէտ ենք...

Չէ, շուռ չես գալիս, վախենում ես սիրտդ ցաւից ճաքի, վախենում ես սպիտակ եզրը թոյն թքի՝ արհամարհանքի ու վրէժը, վախենում ես, որովհետեւ մարդ ես, բանականութիւն ունես, բայց սպիտակ եզրին նայելով սեփական գլուխդ դատարկ – կլոր տուփ է թւում քեզ այդ պահին...

Սեւանին մահացու վէրք ենք հասցրել ՄԵՆՔ: Մէկը յղացել է այդ միտքը: Մըտաւորական – արուեստագէտներիս մէջ առող չկայ՝ ոչ յղանար, ոչ դալարէր էն ձորը, որ Սեւանը տաշտի պէս շուռ տըւեց: Պիէս չգրուեց, կինօ չնկարուեց ... Ներե՞նք հայ դրամատուրգներին: Իրականում անողի ձեռքը բռնող չի եղել: ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐ ...

Հայոց Ակադեմիայում «կարդինալների կոնկլաւը» համրացել է, պապանձուել է. բայց հնարաւոր է ծախհարած լինեն...

Իսկ Սեւանը ՆՐԱ, ԻՄ, ՔՈ կեանքի ժամանակահատուածում ծածանի բնակատեղի է դառնում: ԿԱՊՈՅՏ Սեւանը դեղնականաչում է: Իսկութիւնն այս է: Այս ենք տեսնում: Երկիրը մի տասնամեակինը չի, մի սերունդինը չի, մի մարդունը չի... Մենք մեր բաժին «իշխան»ը կերանք: Անիծելու է հօրն այն որդին, որի համար նա Հայոց փոքրիկ գետակներից կարմրախայտ է որսում դինամիտով, որ իր բալիկն ուտի: Անիծելու է, քանի որ վաղը ինքն էլ իր բալիկի համար է ուզելու կարմրախայտ բռնի, բայց չի լինելու: Դինամիտով, քլորով, գործարանով սպաննում են գետերը... Ականջդ կանչի Թումանեանի Դեւ – բեգ ... Մեղայ...

Կուրթան գիւղի տակ, Ղաչաղանի ձորում այգեպանն ինձ ասաց. «Առաւօտը ծէգին երկու հրաշք եղնիկ անտառից դուրս են գալիս դէպի գետը, ջուր խմելու: Նայում եմ, տատիս հէքեաթները միտս են գալի... բայց մարդու բան չասես, շան տղերքը, որ տեղն իմացան կը գան կը սպաննեն, կը լափեն»...

Ու սպանողի ձեռքը բռնողը չկայ, երկրի հարազատ զաւակը չկայ... Համարեա չկայ իրականութեան մէջ, համարեա չըկայ արուեստում: Էկոլոգիական խնդիրները աշխարհը ցնցել են՝ մենք բեմ ենք հանում կիսաքաղքենի, կիսագիւղացի, կիսաչար, կիսաբարի արարածները: Պուճուր մարդկանց, պուճուր տառապանքներ...

Դրամատիկ թատրոնում՝ դրամատիկ վիճակ...

Միջին դարերում Մանդակունի կաթողիկոսը արգելել է ժողովրդին թատրոն գնալ (յատուկ կոնդակով) Լուդովիկոսները Մոլիէրին վտարել են Փարիզից, անգլիացի թագաւորները, ռուս արքաները հալածել են, օրէնքից դուրս են յայտարարել, վախեցել են անօթեւան, սոված դերասաններից: Ինչո՞ւ...

Սրանք մի բան են տեսել, որ ուրիշները չեն էլ նկատել, բարձրաձայն մի բան են ասել, որ միւսները մտածել են միայն: Քառասուն տարի է թատրոնում եմ, չեմ յիշում որ ՎԵՐԵՒԻՑ մի ներկայացում արգելուի, մի ֆիլմ փակուի: Ինչ ենք ասում, որ արգելուի... Մենք մեզ համար խաղում ենք գրուած – թխած պիէսներում: Լենինեան գիւղերն անդարձ աւերեցին, ասենք՝ այո, կեցցէ, իմաստուն է, խոշորացնենք գիւղերը: Յետոյ հակառակ որոշում ընդունուեց, էլի ասինք՝ կեցցէ...

Երեւանի Աջափնեակը, յիշում եմ, ընդունուեց որպէս ճարտարապետական մտքի փայլատակում. քանդւում է, պարզւում է տեղանքը սխալ է ընտրուած: Հանճարեղ Թամանեանի հոյակերտ հրապարակին կից դրւում է «Ռոսիա» կինոթատրոնը, դիմացն էլ կախովի պատշգամներով հսկայ ու անհեթեթ մի շէնք, առող չկայ՝ չի ասում, էս ի՞նչ էք անում, Թամանեանն ախր կը նեղանայ... Հարաւ – արեւմտեան զանգուածը... Ոսկու գին ունեցող հողերն ինչո՞ւ են թաղւում ասֆալթի տակ... Այս որոշումներն ընդունող մարդիկ իրենց գործից որքա՞ն են տեղեակ, մտահասու... Չկայ այսպիսի հարց տուողը, հոսանքին հակառակ գնացողը չկայ...

Չէ, մեր պաշտօնեաները պէտք է որ շատ գոհ լինեն հայ մտաւորականութիւնից, մեր ձեռից չնեղուեցին, մեր պատճառով նրանց ախորժակը չփճացաւ, հոգին չխռովեց, կասկած չընկաւ սրտները, թէ արդեօք ճի՞շդ են զբաղեցնում իրենց տեղերը, փառայո՞ւն է, առաքինի՞ է, ազգօգո՞ւտ է իրենց գործունէութիւնը... Ու չնայած այն՝ վերը սուսած դերասան – մտաւորականների հետեւորդներն ենք՝ չհալածուեցինք: Ամէն մէկիս մէկ բան տուին, մի կոչում, մի պաշտօն, մետալ ու եղբայր ենք գնում իրար հետ...

Մենք էլ ենք շնորհակալ... բայց ամէն մարդ տաղանդաւոր լինելու իրաւունք չունի...

Ստեփանաւանի ճամբան բռնի, Կալինինոյի, մինչեւ Աշտարակ, Ապարան, ծաղկահովիտ Աջափնեակի տիպային շէնքերը կարծես յատուկ ցուցադրւում են օտար ճանապարհորդին պեթոնէ կամ ժանգը վրան երկաթեայ անարուեստ ճաղերով պատշգամներ՝ տգեղ, անճոռնի, գորշ: Հասիր Սպիտակ: Սպիտա՞կ է որ...

Չերկարացնեմ: Ուր էլ գնաս՝ տիպային բնակելի շէնքեր, տիպային դպրոցներ, մանկապարտէզներ, տիպային գոմեր... Տիպային մարտնչող անճաշակութիւն:

Շրջանում ապրող մարդկանց համար իրենց կենտրոնը շրջանի մայրաքաղաքն է (առաջներում դերը են ունեցել). այս հոգեբանութիւնը նկատի առնելով պէտք է կառուցել շրջկենտրոնը՝ աւանները, բընաշխարհին սազող երանգաւորումները չկորցնելով: Մեզ օրինակ՝ Սիսիանը, կամ Իջեւանը, վերջապէս աւանդական – գաւառական Գորիսը:

«Տանդ զարդասար քանդիր, կամարապատ սարքիր... Քաղաքիս պատկերը մոռանում ես: Շինածդ զարդասար կամ կամարակապ պիտի լինի, կամ չպիտի լինի...» Սերօ Խանզադեանի գրքում այսպէս է խօսում գորիսեցու հետ քաղաքսովետի նախագահը: Քաղաքի տէրը ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ է անում... Աւանդուած է կառուցել՝ «Դարու եւ ոչ տարու համար»:

Ութսուներկու գոյնի քար ունենք: Հարստութիւն, բնութեան պարգեւ, ինչպէս կ'ասէր Ռաֆայէլ Իսրայէլեանը: Դրանք տեղը դնող է պէտք... Քաղաքին տարեգրութիւն է պէտք, ուր գրուի՝ այսինչ թուականին, քաղաքապետ այսինչի օրօք, այսինչ ճարտարապետի ձեռամբ բարձրացաւ այսինչ շինութիւնը: Բարոյական մեծ պարտք ունենք՝ սերունդներին տալ այսօրուայ «հերոսների» անունները:

(Մնացեալը յաջորդով)

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ՝ ԳՈՒՐԳԷՆ Մ. ԱԼԷՄՇԱՀԻ

ՄԱՐՍԷՅԼ. — («Յառաջ»).—

40 տարի: Անուարտ կեանք մը եւ անաւարտ գործ մը: Եւ սակայն ինքնատիպ ստեղծագործութիւններով, հարուստ արտադրութիւններով, փայլուն իրագործումներով բեղնաւոր վաստակ մը ունի Գուրգէն Ալէմշահ, վաստակ մը որ իր տեղը կ'ապահովէ հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ:

Հայ Մշակոյթի Տունը, Յունուար 22ին, կազմակերպեց յարգանքի երեկոյթ մը նուիրուած Սփիւռքի այս վաւերական երաժիշտին ծնդ. տարեդարձներուն, ծննդեան 80–ամեակ եւ մահուան 40–ամեակ, դասախօսելու հրաւիրելով ան որ երեսուն եւ աւելի տարիէ ի վեր իր խղճամտանոր յաջորդն է Սիփան Կոմիտաս երգչախումբի գլուխը՝ Կարպիս Ափրիկեանը:

Կարպիս Ափրիկեան գերազանցօրէն երաժիշտ, որպէս արհեստավարժ մոտեւցաւ նիւթին: Քննեց, բացատրեց, վերլուծեց միշտ հեռու մնալով ե՛ւ հռետորական շեշտէն, ե՛ւ վարժապետական տձէն: Շատ հասկնալի լեզուով, պարզ պատկերներով եւ բաղդատութիւններով, ինքզինքը դնելով հասարակ ունկնդիրին տեղը, բարդ նիւթ մը կրցաւ ներկայացնել շատ մատչելի կերպով, ինչ որ այնքան ալ դիւրին չէ: Ասոր համար գործածեց դաշնակ, գրատախտակ եւ մանաւանդ հնչուն պատկերացումներ, այսինքն գործերու մեկնաբանութիւններ:

Կարպիս Ափրիկեան նախ ողեկոչեց յիշատակը Աստղիկ Առաքելեանին որպէս փայլուն երգչուհի եւ մենակատար Սիփան Կոմիտաս երգչախումբին, Գուրգէն Ալէմշահի օրով: Ընդգծեց անոր ձայնին բնական գեղեցկութիւնը, մաքրութիւնն ու ճշգրտութիւնը եւ ոճին հարազատութիւնը հայկական երգերու մեկնաբանութեան մէջ: Վեր առաւ, նաեւ, Ա. Առաքելեանի հանրային ծառայութիւնները մեր գաղութի ազգային, բարեսիրական եւ ընկերային կեանքին մէջ: Յետոյ, հրամցուց ներկաներուն Սիփան Կոմիտաս երգչախումբի նոր հրատարակած «Կարօտ» ձայներիզէն երկու մեղեդիներ՝ «Նա մի նազ ունի» (Աշուղ Շերամ) եւ «Զով գիշեր» (ժողովրդական) մեկնաբանութեամբ Ա. Առաքելեանի եւ դաշնակի ընկերակցութեամբ նոյնինքն Գ. Մ. Ալէմշահի: Վստահօրէն, ոմանց համար, հին եւ քաղցր յիշատակներ արթնցուցին այս երգերը եւ ուրիշներու համար, որոնք ճանչցան Աստղիկ Առաքելեանը միայն վերջին տասը–քսան տարիներու ընթացքին, յայտնութիւն մը եւ հիացում մը:

Անցնելով Գուրգէն Մ. Ալէմշահի, Կարպիս Ափրիկեան տուաւ շատ համառօտ կենսագրականը, Նիկոմիդիայէն Պոլիս; Վենետիկ՝ Մուրատ–Ռափայէլեան Վարժարանը եւ ապա Միլանոյի Ճ. Վերտի Պետական երաժշտանոցը եւ հուսկ՝ Փարիզ, 1931–ին, ուր կը հիմնէ «Կիլիկիա» երգչախումբը եւ աւելի ուշ կը ստանձնէ Սիփան Կոմիտաս երգչախումբի ղեկավարութիւնը, մինչեւ իր անակնկալ մահը, 1947–ին: Վկայութիւններու համաձայն, Կարպիս Ափրիկեան ներկայացուց նաեւ Ալէմշահ մարդը՝ խանդավառ, կեանքով եւ եռանդով լեցուն, ազնիւ, վեհանձն ու հաղորդական: Ապա, կարդաց ցանկը Գ. Մ. Ալէմշահի գլխաւոր հեղինակութիւններուն եւ ցաւ յայտնեց որ մեծ մասը դժբախտաբար կորսուած է: Գ. Ալէմշահ ստեղծագործած է նաեւ Ժան Վալատոն ծածկանունին տակ: Յետոյ, Կարպիս Ափրիկեան մասնագիտական բացատրութիւններու մէջ մտաւ սահմանումը ընելով երաժշտութեան, ըսելով եւ փաստելով թէ ամէն ժողովուրդ երաժշտական իւրայատուկ դրոշմը ունի որով կը զանազանուի միւսներէն, խօսեցաւ «արմոնի»ի եւ «քոնթրբրիուէն»ի մասին: Այս ամբողջը աւելի լաւ հասկնալու, աւելի լաւ թափանցելու համար Գ. Մ. Ալէմշահի երաժշտութեան մէջ. եւ զանազան գործերու ունկնդրութեան ընդմէջէն թուեց անոր յատկանիշները՝ պարզութիւն, նրբութիւն, բառի կշռոյթ, առանձնայատուկ ոճ, երաժշտական գիտութիւն, ինքնաբխութիւն եւ հայկական երաժշտութեան հարազատ նկարագիր:

Կարպիս Ափրիկեան ներկայացուց նաեւ Գ. Ալէմշահ ղեկավարը Ա. Սպենդիարեանի «Երեւանի էթիւտներ»էն «էնզէլի» եւ «Հիճազ» գործերուն ունկնդրութեամբ: Իսկ, վերջաւորութեան պահեց Գ. Ալէմշահի համանուագային գլխաւոր երկը «Աւարայրի պատերազմը», որ վերլուծեց մանրամասն կերպով, մաս առ մաս, ունկնդրել տուաւ ու Կարպիս Ափրիկեան յոժ շահեկան դասախօսութիւնը փակեց «մահերգ»ի ունկնդրութեամբ ե՛ւ որպէս երաժշտական վայելք, ե՛ւ որպէս յարգանքի արտայայտութիւն ու փակման խօսք այս մեծարանքի երեկոյթին:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԿԱՐԴԱՑԷՔ
«ՅԱՌԱՋ»Ը
ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

Ամանորի խրախճանք Հայֆայի Հ. Մ. Ը. Մ.ի ակումբին մէջ

Դեկտեմբեր 31, Հինգշաբթի երեկոյեան ժամը 8–ին, տեղի ունեցաւ Ամանորի խրախճանք Հայֆայի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի ակումբին մէջ: Բոլոր շրջաններէն Հայեր ներկայ էին հաւաքոյթին: Օրուան հանդիսութիւնը բացաւ Հայֆայի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի ատենապետ–եղբայր՝ Գէորգ Թաշճեան, որ բարի գալուստ մաղթեց ներկաներուն եւ ըսաւ. – «Ուրախութեամբ կը դիմաւորենք նոր բացուող տարին՝ եւ վարչութեան անունով ներկաներուն մաղթեց երջանիկ եւ ուրախ օրեր:

Ապա, բեմ հրաւիրուեցաւ տեղւոյս հոգեւոր հովիւը՝ Անուշաւան Վարդապետ Զղջանեան, որ իր հայրական բարեմաղթութիւնները ըրաւ Նոր տարուան սեմին, գնահատեց Հայֆայի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի տարած հայանպաստ աշխատանքը եւ մաղթեց նորանոր իրագործումներ՝ թեւակոխող 1988 տարեշրջանին:

Օրուան հանդիսավար ընտրուեցաւ Եաֆայի Հ. Մ. Ը. Մ. «Հայկաշէնի» նորընտիր ատենապետ՝ եղբայր Պօղոս Ղուկասեան, որ ձեռնհասօրէն վարեց խրախճանքը:

Ապա մեներգեցին Եաֆայէն՝ հայր եւ աղջիկ Սերոբ եւ Արփի Շոթիկեան «Հայորդիք, որ կ'ապրիք դուք հեռուն», «Այ, Մարալ–Մարալ» եւ «Խօսք ես իմ եարին տեսայ»:

Կէս գիշերին տեղի ունեցաւ տարեմուտի լուսամարը եւ ներկաները Նոր տարուան սեմին կանգնած՝ գիրար ողջագուրեցին եւ իրարու լաւագոյն բարեմաղթութիւններ ըրին: Կատարուեցան նոյնպէս վիճակահանութիւն եւ նուիրատուութիւն: Երգեր եւ պարեր կը խանդավառէին զուարթ ընկերային շրջանակը:

Այս առթիւ, Հայֆայի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի վարչութիւնը Երուսաղէմի եւ Եաֆայի Միութիւններուն, նոյնպէս Հայֆայի շրջանի եւ համայն հայութեան շնորհաւորական տոմսեր ղրկած էր Սայաթ Նովայի դիմանկարով:

Գնահատելի է Հայֆայի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի վարչութեան տարած աշխատանքը հայապահպանումի ուղղութեամբ, իր կարողութեան սահմաններուն մէջ:

Հայֆայի հայ գաղութը իր զոհողութեամբ եւ նուիրումով ճիգ չի խնայեր լաւագոյն մակարդակի վրայ պահելու համար ազգապահպանման աշխատանքները:

ԹՂԹԱԿԻՑ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ «Արարատ» Միութեան սրահին մէջ, Դեկտեմբեր 17–ին եւ 18–ին, տեղի ունեցած է Ամենափրկիչ վանքի երգչախումբին համերգը: Յայտագիրը բաղկացած է կրօնական, դասական եւ ժողովրդական երգերէ, որոնց ընկերացած է հայկ. ժողովրդական գործիքներու նուագախումբ մը: Երգչախումբին ղեկավարն է Վրէժ Մելիքեան:

***

ՖԼՈՐԻՏԱ նահանգի Մայամի քաղաքի արուարձաններէն Ֆորթ Լատըտէյլի մէջ սկսած է կեանք առնել Ս. Կարապետ վանքը, բարերարութեամբ Սարգիս Սողանալեանի: Վանքը կ'ունենայ Մշոյ Ս. Կարապետի օրինակով կառուցուած տաճար մը՝ Հայաստանէն բերուած քարերով, միաբանական կեդրոն, «Մարիամ Սողանալեան» տարեցներու հանգստեան տուն, մշակոյթի կեդրոն, մարզական համալիր, Վանայ լիճը պատկերացնող լճակ մը եւ հերոսամարտերու յուշարձաններ:

Վանքի գաղափարի իրականացման ճամբուն վրայ, Յունուար 16–ին եւ 17–ին, օծումը կատարուած է Մայամիի Ս. Կարապետ Վանքի ներկայի մատուռին: Յունուար 16–ին, 400 հոգիի ներկայութեան կատարուած է եկեղեցական արարողութիւնը, որուն՝ առաջնորդ Մեսրոպ Արք. Աշճեանի կողքին՝ մասնակցած է նաեւ Շահէ Արք. Աճէմեան:

Յաւարտ արարողութեան, մատուռի կողքին գտնուող եւ տակաւին շինութեան մէջ եղող սրահի միջավայրին մէջ տեղի ունեցած է ճաշ–պարահանդէս մը: Խօսք առած են Վահրամ Դաւիթեան, յանուն Հ. Յ. Դ. «Ռոստոմ» կոմիտէի Կիրօ Շահինեան, Շահէ վրդ. Փանոսեան, Մեսրոպ եւ Շահէ Արքեպիսկոպոսներ եւ բարերարը: Գեղարուեստական յայտագրին մասնակցած են երգիչներ Մարօ Փարթամեան, Յովիկ Գրիգորեան եւ Յարութ Արզարեան:

Յունուար 17–ին տեղի ունեցած է Ս. Խորանի օծումը եւ եկեղեցւոյ Ս. Կարապետ անուանակոչումը: Օծումէն ետք, թափօրով մը մատուռէն ներս առաջնորդուած է Ս. Յովհաննու Կարապետի մասունքէն մասնիկ մը, որ առնուած է 1789–ին պատրաստուած սրբատուփ խաչէ մը՝ Սիս կաթողիկոսանիստ մայրավանքին մէջ պահուած եւ 1930–էն ի վեր Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան խնամքին յանձնուած: Կարդացուած է Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի կոնդակը: Քարոզած է Մեսրոպ Արք. Աշճեան:

***

ՊՈՍԹԸՆԻ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ մէջ, Յունուար 13–ին, տեղի ունեցած է նուագահանդէս մը, մասնակցութեամբ թաւջութակահարուհի Կարինէ Գէորգեանի եւ դաշնակահար Շահան Արծրունիի: Յայտագիրը բաղկացած է Պէթհովէնի, Շումանի, Զոլթան Քոտալի, Տիգրան Մանսուրեանի գործերէ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ե.

Զափազանց գէշ ազդուեցաւ Կիրակոս: Չկրցաւ բերանը բանալ: Յանդուգն ու խրոխտ կնոջ այդ վարուելակերպը կըրնար սաստկանալ, եթէ չարունակէր խօսիլ:

Լռութիւն: Պատառաքաղները հազիւ կը շարժէին: Ամէն մարդ իրարու կը նայէր աչքի տակով: Կը դողային Կիրակոսին ձեռքերը: Աւետիս կը փնտռէր խօսակցութեան մը ծայրը: Յուզուած էր ան ալ: Աւետիս կը կարծէր որ ինքն էր եղած այդ վէճին պատճառը, հակառակ որ Զարուհին պատմած էր իրեն՝ զանազան դէպքեր: Աւետիս ուզեց քաշուիլ սեղանէն առջեւէն, երբ Զարուհի յորդեցաւ յանկարծ՝ ջղային հեծկլտուքով մը: Ձգեց հացը ձեռքէն ու գնաց ինկաւ մահճակալին վրայ: Աւետիս նայեցաւ Կիրակոսին, որ իր կարգին ելաւ, կատաղութեամբ զարնելէ վերջ գաւաթը սեղանին: Գինին թափեցաւ որ գաւաթը պայթեցաւ ահաւոր աղմուկով մը: Ելաւ հագուեցաւ յետոյ, մինչ կինը կը ցնցուէր անկողինին վրայ:

Զարուհիի պզտիկ մէկ լացը կտոր–կտոր կը բերէր ամուսինին սիրտը: Բայց հպարտ՝ իր անցեալովը եւ իր դատաւորական էրիկ–մարդու արժանապատուութիւնովը, Կիրակոս ոչ միայն չուզեց մխիթարել զայն այդ գիշեր, այլ սոխուեցաւ կատաղութիւն մը ցոյց տալ, միամիտ ու ձեւակերպական կատաղութիւն մը Աւետիսին, որպէսզի սակայն վրան ու չառնէ զինքը ցաւագարի մը տեղ: Դուրսը, սանդուխներէն վար, Կիրակոս կը խաղաղէր: Աւետիս՝ որ անմեղ, անխընաս ու նոյնիսկ վախկոտ տղու մը տեղ առած էր, Աւետիսը, կը մխիթարէր Զարուհին եւ կամ կ'եւլէր, կը մեկնէր իր կարգին, եթէ միւսը շարունակէր լալ: Կը խորհէր Կիրակոս ու կը խնդար կամաց մը քիթին տակէն: Լաւ առիթ մըն էր եղած առիկա ընդհատառակը, որմէ կ'օգտուէր Կիրակոս՝ երթալու, համնելու Մակեդոնին խնճոյքին: Հոն, գիտէր որ մարդու տեղ պիտի դնէին եւ յարգէին զինքը:

Հանրակառքին մէջ սակայն ինքնաբերաբար հարցումներ ու պատասխաններ կ'անցնէին անոր ներսէն: Կը զգջար լաւ պատասխան մը տուած չըլլալուն համար Զարուհիին, երբ ասիկա բարձր մարդերէ ու քաղաքակրթութենէ կը ճառէր: Կիրակոս շատ զգջաց, որ չըսաւ, օրինակի համար.

– Հանգիստ թող զիս, Զարուհի. քու քաղաքակրթութիւնդ ալ քեզի, քու բարձր շրջանակներդ ալ. ես զզուեր եմ պոռնիկ Եւրոպայէն ոչ միայն անոր համար, որ խաբեց մեր միամիտ ու մաքուր ազգը, այլ նաեւ անոր համար, որ էդ բարձր շրջանակներուն մարդոց մեծ մասը աւանակ է եւ գրպանը ծակ, կեղծաւոր ու վաչխառու...:

Կիրակոս կը սիրէր բարձր կեանքը: Բայց կը նախընտրէր մնալ պարզ, փոխանակ իմաստակօրէն իր հասակէն վեր բաներու վազելու, ինչպէս կ'ընէր առքթորը, այդ կապիկը, որուն անհրաժեշտ էր փառաւոր խրատ մը, որուն վրայ մըտածեց անդադար, մինչեւ որ հասաւ իր երթալիք տեղը:

Երբեմն–երբեմն աչքերը կը նետէր հանրակառքին անձրեւոտ ապակիէն դուրս, կը նայէր թաց մայթերուն, խանութներուն, որ օրուան աշխատանքէն յոգնած կոյերու պէս կը նայէին ու լոյսի շողիքներ կը թափէին սալայատակներուն վրայ: Հանրակառքին լոյսը կ'անցնէր մութ ու սինեմայի յայտարարութիւններով ծեփուած պատերու վրայէ: Մինչ հեռաւոր, արեւոտ երկրի մը պատկերները կը սահէին անոր հաստ կոպերուն տակէն:

Կիրակոս կ'երթար հին, մտերիմ ընկերներու, որոնց մեծ մասին հետ ապրեր ու տեսեր էր Հայաստանի վաղանցուկ փառքը: Կ'երթար անոնց քով, որ գիտէին, կը ճանչնային զինքը, իր հարուստի անցեալը, գիտէին թէ ի՛նչ նշանակութիւն ունէր բանակին մէջ՝ սպայ Կիրակոսը:

Զ.

Մակեդոնի ճաշկերոյթը տեղի կ'ունենար Սէն–Միշէլի հայկական ճաշարանի մը ետեւը: Քով–քովի բերած մօտեցուցած էին քանի մը սեղաններ, բոլորը մէկ ծածկած ճերմակ լաթի մը տակ, որ թըրջած էր տեղ–տեղ՝ գինիէն ու ջուրէն: Առանձին, քիչ մը անդին պզտիկ սեղանի մը վրայ դրուած էին գինիի եւ օղիի շիշեր, գաւաթներ, պնակներ եւ պատառաքաղներ: Կար «պաքլավայ»ով լեցուն խոշոր պնակ մը: Քովը՝ խնձոր, պանիր ու զանազան միրգեր: Խոշոր հայելի մը կը խորացնէր սրահը, որ լուսաւորուած էր պատերուն անկիւններէն շուշաններու պէս երկարող ելեկտրական ճրագներով:

(Շար. 31)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է՝ Տիկին վեհանոյշ Գազանճեանի մահուան առթիւ. — Տէր և Տիկին Մամբրէ Սէմէրճեան (Վալանս) 500 Ֆր., Տիկիններ՝ Քինճքեան (Վալանս) 200, Տէր եւ Տիկին Անդրէ Հացպանեան (Վալանս) 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ռոպէր Քինճքեան (Վալանս) 200 Ֆր., Տիկին Անի Գոհարեան եւ Տէր եւ Տիկին Տիգրան Կարապետեան (Սէն - Ռաֆայէլ) 200 Ֆ.:

Կապոյտ Խաչի Անիէռ - Պու - Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 1000 Ֆր. Պր. Շարլի Եօզպէկեանէ իր հօր՝ Գրիգոր Եօզպէկեանի մահուան առթիւ:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ
ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Գ.

ներկայացում եւ զրոյց՝

ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ

«Կրակէ շապիկ» վէպին շուրջ

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ
ԿԱՐԱՊԵՏ ՏԱՔԷՍԵԱՆ

Փետրուար 14, Կիրակի, ժամը 17-ին Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ալեք Մանուկեան սրահը:
118, rue de Courcelles — Paris 17e
Մուտքը ազատ է:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Մարսէյլ շրջանի Կապոյտ Խաչի չորս մասնաճիւղերը հրաւիրուած են Շաբաթ, Փետրուար 13, ժամը 15-ին Մարսէյլի Մշակոյթի Տան մէջ 12 - 14 ռիւ Սէն - Պազիլ:

Բոլոր ընկերուհիներու ներկայութիւնը փափաքելի է:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Պանեէօյ - Քաշանի Հ. Իսահակեան մասնաճիւղի պարահանդէսը
- ՄԱՐՏ — 19 -

**

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Ցաղթական Հերոսամարտի 73րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը Մարտ 27-ին:

– ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ –

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Հինգշաբթի օր, Փետրուար 11-ին, տօն է Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց, հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին — 451 Թուականին —:

Այսօր անուան տօն է նաեւ՝

ՎԱԶԳԷՆ Ա.

Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին

Ամենայն Հայոց

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ժամը 10ին հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ կ'ոգեկոչուի Վարդանանց յիշատակը:

Մեր ժողովուրդին կարեւորութեամբ կը յիշեցնենք թէ. -

«Պետական տնօրինութեամբ, բոլոր Հայերը - դպրոցական, աշակերտ, պաշտօնեայ, աշխատաւոր կամ ուրիշներ - կրնան այսօր բացակայիլ իրենց զբաղումներէն՝ իրենց կրօնական պարտաւորութիւններուն համար»:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, առաւօտեան ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի Լիոնի՝ Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւորութեամբ կը տօնախմբուի Սրբոց Վարդանանց ազգային տօնը մասնակցութեամբ Մարսէյլի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւոր դասուն, վարչական անդամներուն, դպրոցական աշակերտներուն եւ հաւատացեալ ժողովուրդին:

Սոյն հանդիսութեան կը նախագահէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագը կը մատուցանէ՝

ՇԱՀԱՆ ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

եւ կը քարոզէ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԵՔՃԵԱՆ

Պատարագի ընթացքին պիտի կատարուի հայրապետական մաղթանք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ի անուան տօնին առթիւ եւ ապա հոգեհանգիստ՝ Վարդանանց Զօրավարաց եւ համօրէն ննջեցելոց ազգիս Հայոց:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ- ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ՎԱԼԱՆՍ

Երեքշաբթի, Փետրուար 9, տօն է Սրբոց Ղեւոնդեանց Քահանայից:

Այս առթիւ, Վալանսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, երեկոյեան ժամը 6.30-ին տեղի կ'ունենայ հանդիսաւոր արարողութիւն:

Այս արարողութեան կը մասնակցին Լիոնի եւ Ռոն - Ալփի մէջ պաշտօնավարող բոլոր եկեղեցականները, գլխաւորութեամբ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻ

Ղեւոնդեանց Քահանայից այս բացառիկ տօնակատարութեան, սիրով հրաւիրուած են Վալանսի եւ Շրջակայքի Հայերը:

S.O.S. - ENFANTS DU LIBAN

La communauté arménienne du Liban se trouve dans un état désespéré qui nécessite une mobilisation immédiate de toute la Diaspora, afin de la secourir.

La situation matérielle et financière de nos compatriotes est dramatique :
— Les enfants sont obligés de quitter l'école
— La famine menace
— Les soins ne peuvent être dispensés, faute de médicaments.
NOUS DEVONS REAGIR ET DEMONTRER QUE LA SOLIDARITE N'EST PAS UN VAIN MOT.

En solidarité avec la *Croix Bleue des Arméniens de France*, les Eglises et les associations suivantes :
l'Union Nationale de l'Eglise apostolique arménienne de Lyon, l'Union Nationale de Pont de Cheruy, l'Eglise catholique arménienne, l'Eglise évangélique arménienne, l'Union des Médecins arméniens de France, le Cercle lyonnais des femmes arméniennes, la Croix Rouge arménienne, l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance, l'Association Cultuelle arménienne de Décines, la Radio Arménie

Et avec le soutien du Comité de parrainage :

MGR. NORVAN ZAKARIAN PERE MALDJIAN PASTEUR AGOPIAN
Charles Aznavour, George Garvarentz, Rosy Varte, Henri Verneuil, Mr. Krikor Aslanian, Mme. Maritsa Hapelian, Mme. Madeleine Basmadjian, Mr. Armand Bahadourian, Mr. Joseph Bezdikian, Mme. Nevart Deirmendjian, Mr. Robert Donikian, Mr. Stephane Duymedjian, Mr. Pascal Gazarian, Mr. Maurice Gazarian, Mr. Richard Gazarian, Mr. Garbis Manoukian, Mr. Serge Manoukian, Mr. Serge Mikaelian, Mr. Vaghinag Miskdjian, Mr. Joseph Narguizian, Mr. Agop Ohanessian, Mr. Grégoire Papazian, Mr. Henri Papazian, Mr. Setrag Sandjian, Mr. Varoujan Sarkissian, Mr. Sahakian, Mr. Jamgotchian, Mr. Alex Manoogian, Mme. Geoffray-Saraidarian

organisent
UNE JOURNEE D'ACTION
Le DIMANCHE 14 FEVRIER

Durant toute la journée, RADIO ARMENIE —93,7 Mhz— diffusera un programme spécial, sous forme de *TELETHON* radiophonique.

De 8h à 21h, vous pourrez porter vos dons et médicaments aux centres de ramassage suivants :

- *Eglise arménienne de Lyon* — 40, rue d'Arménie - 69003 Lyon
- *Eglise évangélique arménienne* — 4, rue Paul Diday - 69003 Lyon
- *Maison de la Culture arménienne* — 15, rue du 24 Avril 1915 - Décines
- *Ecole arménienne de St. Maurice* — rue des Ecoles (ancienne poste) - St. Maurice de Beynost
- *Eglise arménienne de Pont de Cheruy* — Charvieu
- *Radio Arménie* — 4, rue Marcelin Berthelot - 69150 Décines

Si vous ne pouvez vous déplacer, téléphonez à :
Radio Arménie au 78 - 49 - 37 - 30
une équipe viendra recueillir vos dons à votre domicile.

Créons une chaine de solidarité en téléphonant à nos amis, parents qui ne captent pas Radio Arménie, afin qu'ils puissent participer à cette action
S. O. S. ENFANTS DU LIBAN

Merci de libeller vos chèque à l'ordre de :
Croix Bleue des Arméniens de France
(C.B.A.F. Enfants du Liban)
17, rue Bleue — 75009 Paris

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
10-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆ ԵՒ ՃԱՇ

Փետ. 14, Կիրակի առաւօտ, Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ողբացեալներ՝

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ՋՐԲԱՇԵԱՆ-ի (Վարչութեան նախագահի եւ երգչախումբի հիմնադիրներէն) — ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ-ի (Վարչութեան նախագահի եւ երգչախումբի տնօրէն մարմնի ատենապետ) — ԱՍԱՏՈՒՐ ՀՈՎՈԲԻԿԵԱՆ-ի (Տնօրէն մարմնի անդամ) — ՇԱՀՆՈՒՐ ՃԷՅՀԱՆ-ի (Երգչախումբի երգիչ) — ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ-ի (Մայր եկեղեցւոյ դպրապետ եւ Արմենիա երգչախումբի խմբավար) — ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ-ի (եկեղեցւոյ դպրապետ) — ՅՈՒՍԻԿ ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ-ի (Դպիր) — ԳԱԲՐԻԷԼ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ-ի (Աւագ սարկաւագ) եւ Մայր եկեղեցւոյ ծառայած բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար:

Հանդիսութեան կը նախագահէ, կը քարոզէ եւ պատարագը կը մատուցանէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ ՍԱՀԱԿ - ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ, Կոմիտասեան քառաձայն եղանակով, ղեկավարութեամբ՝ ԽԱՉԻԿ ԵԼՄԱՍՋԵԱՆ-ի:

Յաւարտ պատարագի կը սարքուի տարեդարձի ճաշ Ա. Ջրբաշեան սրահին մէջ:

Բարձր հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեամբ Մարսէյլի քաղաքապետ՝
Պ. ՓՐՈՖ. ՌՈՊԵՌ ՎԻԿՈՒՌՈՒ-ի
Ինչպէս նաեւ՝ ԱՆՐԻ ՎԷՐՆԷՕՅ-ի

Սիրով կը հրաւիրուին Մարսէյլի եւ շրջակայքի եկեղեցեաց թաղային խորհուրդները, կազմակերպութիւնները եւ մեր ազգային ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսութեանց:

Ճաշի տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝ 91. 77. 84. 70

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
10

MERCREDI
10 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.681 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.681

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 3 — 5)

«ՄՈՍԿՈՎՍԿԻԷ ՆՈՎՈՍՏԻ»
ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻՆ ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑԸ

ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՀԵՏ

Իրեն հետ զրուցելը անսպասելի կերպով դիւրին է : Բազմակողմանի զարգացումի տէր, իմաստուն, գեղեցիկ մարդ է, գրեթէ 80 տարեկան : Իրիկունները ան կը կարդայ կամ դասական երաժշտութիւն կ'ունկնդրէ : Գիրքերը թէ՛ կրօնական բընոյթի են եւ թէ աշխարհիկ : Իր սիրելի հեղինակներն են Դոստոյեւսկի, Շէյքսփիր եւ Գրիգոր Նարեկացի : Երաժիշտներէն կը գերադասէ Մոցարթը : Կը հաւաքէ անոր երաժշտութեան ձայնագրութիւնները : Ծանօթ է ռուսական եւ խորհրդային դասական գրականութեան : Կարդացած է մանաւորաբար Բուլգակովի «Վարպետը եւ Մարգարիտան» եւ այդ վէպը շատ հետաքրքրական կը նկատէ : Իրեն հաճելի կը թուին նաեւ Մարիետա Շահինեանի վէպերը : Արտաքինէն կը յիշեցնէ գիտնական, դասախօսը, զոր կը սիրեն ուսանողները : Այն հարցումին՝ թէ ինք ի՛նչ կը դառնար, եթէ չընտրուէր Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ պետ, պատասխանեց՝ ուսուցիչ : Երիտասարդ տարիքին կ'ուսուցանէր հայ երախաներուն եւ շատ կը սիրէր մանկավարժութիւնը : Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ի մասին այսպէս գրած է «Մոսկովսկիէ Նովոստի» («Մոսկովեան լուրեր») շաբաթաթերթը, որ անոր հետ կատարուած հարցազրոյց մը տպագրած է : Էջմիածինը փոքր մէկ մասն է Հայաստանի, մէկ բուռ անոր այն հողին, զոր կը վերցնեն ճամբուն վրայ՝ ջուրի եւ հացի նման, կը գրէ հարցազրոյցը վարողը՝ Նատալիա Կրամինովա : Հայ ժողովուրդի ճակատագրի դրքին մէջ բաւական շատ են ողբերգական էջերը : Հայաստանի պատմութեան մէջ քիչ են անհոգ էջերը : Նախ քան Քրիստոնէութիւն ունեցած եւ 301-ին քրիստոնէութիւնը պետական կրօնք հռչակած Պետութիւնը դարեր շարունակ անողոք խուժանդումներու ենթարկուած է · Բիւզանդիոն եւ Արաբներ, Պարսիկներ, Լենկ Թիմուր, Թուրքեր : Պատմութիւնը դարերով նմանած է համատարած բաց վէրքի : Պանդխտութիւնը դարձած է բազմահազար Հայերու բախտի բաժինը :

Բայց դարէ դար, հակառակ բոլոր ցնցումներուն, Հայաստանի մէջ գոյութիւն ունեցած է Էջմիածինը՝ պատմութեան խաւարագոյն գիշերներուն լոյս տուող կեդրոնը, դիմադրութեան նեցուկը, գիր ու մշակոյթ ստեղծողը, գրչութեան ու մշակոյթի գանձերը պահպանողը, նախընտաց հաւատքի պահապանը :

Հայաստանի մէջ յատուկ վերաբերում կայ տաճարներու նկատմամբ, կը շարունակէ Նատալիա Կրամինովա : Հոն կուգան հաւատացեալներ եւ ոչ հաւատացեալներ, կը բերեն երախաները, հիւրերը · ամէն ոք ձեզի կը պատմէ պատմական դէպքե – րու մասին, որոնք կապուած են տուեալ տաճարի հետ կամ չեն կապուած : Հոս կը սկսիս հասկնալ, որ պատմութիւնը տարրալուծուած է հայ ժողովուրդի արեան մէջ եւ տաճարը անոր համար ոչ միայն եւ ոչ այնքան կամար է, գմբէթ, աղօթատեղի, այլ հոս է, որ ազգը կը գիտակցի՝ «Մենք Հայ ենք, մենք գոյատեւեցինք, մենք յաղթեցինք» :

Մարդու մասին Կաթողիկոսին կարծի՞քը : Ի՞նչն է որ զինք կը հրապուրէ մարդոց մէջ եւ ի՞նչը կը սարսափեցնէ :
Ես կը կարծեմ, որ մարդը իր բնոյթով մտասեւեռուն չէ, կը պատասխանէ Վազգէն Ա. : Ան կրնայ շատ բարձրանալ եւ ցած դահավիժել : Ասիկա լաւ կ'երեւայ գրական մեծ գործերու մէջ : Մարդը փոփոխական է, ներհակասական : Անհրաժեշտ է հոգեկան ուժ, որ մարդուն բնոյթը մտասեւեռի : Իսկ, իմ կարծիքով, հաւատքը օժտուած է այդպիսի ուժով : Կարելի չէ ազատութիւնը հասկնալ իբրեւ ազատագրում կարգ ու կանոնէ եւ ամէն տեսակ նորմերէ :

Արդեօք, Կաթողիկոսը կը հաւատա՞յ հասարակութեան մաքրագործման : Արդեօք ան կարելի կը համարի՞ մաքրելու, զրպարտելու, անմեղը չարամտօրէն դատապարտելու մեղքի ներումը :

– Ես կը կարծեմ, որ հասարակութիւնը բռնած է բարոյական առողջացման ուղին : Կարեւորը ամէն բան ընելն է, որպէսզի անցեալը չկրկնուի :

Արդեօք հայ եկեղեցին տուժա՞ծ է ըՍտալինի անձի պաշտամունքի տարիներուն :

– Ստալինի անձի պաշտամունքի շրջանը դժբախտութիւն էր բոլոր համար, – կ'ըսէ Վազգէն Ա. : — Կ'ընտրուէին ընկերվարութեան ուսմունքէն շեղող, զարտուղի ճամբաներ : Ափսոս, որ Լենին այդքան շուտ հեռացաւ կեանքէն : Ան կրնար դեռ երկար ապրիլ ··· բայց տառապանքներու շրջանը վաղուց էր : Այսօր եկեղեցւոյ եւ կառավարութեան փոխ – յարաբերութիւնները կը կազմեն փոխադարձ վստահութիւնն ու փոխըմբռնումը :

Կաթողիկոսը չըսաւ թէ, կը գրէ Նատալիա Կրամինովա, Ջեռնոբիլի արկածին լուրը առնելու առաջին օրն իսկ Հայ Առաքելական Եկեղեցին արկածեալներուն համար փոխանցած էր 150 հազար ռուբլի : Ան չխօսեցաւ նաեւ անցեալ տարուան տաբերային աղէտի օրերուն դրացի Վրաստանի ցոյց տրուած օգնութեան մասին : Այդ մասին պատմեցին ուրիշներ :

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կարծիքով, եկեղեցւոյ կեանքին մէջ արդեօք գոյութիւն ունի՞ն կնճռոտ հարցեր :

– Խորհրդային Միութեան Սահմանադրութիւնը քաղաքացիներուն կ'երաշխաւորէ խղճի ազատութիւնը, սակայն այդ սկզբունքի հռչակումը չի լուծեր բոլոր հարցերը : Անհրաժեշտ են լրացուցիչ իրաւական երաշխիքներ, ապահովելու համար այդ սկզբունքի ճշգրիտ կատարումը, – կը պատասխանէ Վազգէն Ա. :

Կաթողիկոսը արդեօք հանդուրժո՞ղ է մարդկային տկարութիւններու հանդէպ · մանաւորաբար ինչպէս կը նայի սովորական երկրային սիրոյ : Վազգէն Ա. ժպտալով կը պատասխանէ՝ «Ատիկա աստուածային արարման օրէնք է» :

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը արդեօք հաւատարի՞մ է աշխարհի բոլոր մարդոց միասնութեան իր երիտասարդական երազին : Այս էր իմ վերջին հարցումը, բայց ես չուզեցի փրեն, կը գրէ Նատալիա Կրամինովա : Պատասխանը յստակ էր : Հայաստանի, Էջմիածնի մէջ կը պարզուի համաշխարհային դէպքերուն Հայերու տառապալից մասնակցութեան ստուճանը : Ատով տոգորուած է այդ ժողովուրդի արիւնը ու նուրբ ոգին, որ ի վիճակի է տաճարներ կառուցել եւ այգիներ հիմնել իր քարքարոտ, լեռնային հայրենիքին մէջ : Ան ինչպէս կրնար չհասկնալ միասնականութեան, տոկունութեան եւ սիրոյ արժէքը :

⁂

Ա· ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՔԱՆԴԱԿԱԾ Է ՆԱԽԱԳԱՀՈՒՀԻ ԱՔՈՒԻՆՈՅԻ ԴԻՄԱՔԱՆԴԱԿԸ

Մանիլայի Մալաքանիանկի պալատին մէջ հանդիսաւոր արարողութեամբ մը նախագահուհի Քորասոն Աքուինոյի յանձնուած է անոր պրոնզէ դիմաքանդակը, որուն հեղինակն է քանդակագործ – նկարիչ Ա· Յարութիւնեան : Նուէրը յանձնըւած է Աքուինոյի ծննդեան տարեդարձի օրը : Ընդունելով դիմաքանդակը Փիլիպպեաններու նախագահուհին գոհունակութեամբ նշած է, թէ Յարութիւնեան յաջողած է շատ դիպուկ կերպով դիմաքանդակին մէջ պատկերացնել իր դէմքին յատուկ արտայայտութիւնը : Հայ քանդակագործին նուէրը պիտի ցուցադրուի Մալաքանիանկի թանգարանին մէջ :

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՎԱԼՏՀԱՅՄ յայտարարեց հեռատեսիլէն թէ միտք չունի քաշուելու, քանի որ ընտրուած է լայն մեծամասնութեամբ մը կողմէ : Պատմաբաններու միջազգային յանձնախումբին քննութեան արդիւնքն այն էր, որ ենթասպայ Վալտհայմ ուղղակի չէ մասնակցած պատերազմի ոճիրներուն, բայց՝ «տեղեակ էր» թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ (1942-էն 44) Եուկոսլաւիա եւ Յունաստան : Ուրեմն, բարոյական պատասխանատուութիւն ունի (խուսափելով հանդերձ երգիծանքի դիմելէ նման ողբերգական պարագաներու համար, կարելի չէ չխորհիլ որ եթէ «տեղեակ եղողներն» ալ յանցաւոր են, 60-էն վեր «անմեղ» մարդ պիտի չմնայ) : Համաշխարհային հրեայ ժողովը յայտարարեց թէ յանձնախումբը ճնշում կրած է աւստրիական յանձնախումբէն : Բայց միշտ նոյն հարցը կը մնայ, առանց որեւէ գոհացուցիչ պատասխան գտնելու, ինչո՞ւ Վալտհայմ «անցեալ» չունեցաւ 12 տարի երբ ընտրուեցաւ ու վերընտրուեցաւ ՄԱԿ-ի ընդհանուր քարտուղար, որ շատ աւելի մեծ պաշտօն է իր միջազգային նկարագրով եւ յանկարծ «անցեալ» մը ունեցաւ երբ իր իսկ երկրին նախագահ կ'ընտրուէր, որ աւելի ներքին հարց է :

ՊԱՌ պաշտօնապէս թեկնածութիւնը դրաւ, Լիոնի մէջ : Ցայտնեց որ չի համակերպիր իր երկրին անկման ու կը խորհի որ ժամանակն է նոր մեկնումի մը : Մեծամասնութեան երկու թեկնածուները պիտի ջանան իրարու դէմ չարտայայտուիլ, այլ պայքարիլ միակ թշնամիին՝ ընկերվարութեան դէմ, ինչ որ բաւական բարդ հարց է : Արդարեւ, եթէ իրարմէ տարբեր չեն, ինչո՞ւ երկուք են··· :

ԻՍՐԱՅԷԼԻ գրաւեալ հողերուն մէջ, երկու Պաղեստինցի եւս սպաննուած է : Ակէ զատ, խարայէլեան այն ընտանիքները որոնք բերուած են այդ հողերուն վրայ հաստատուելու համար, իրենք ալ յարձակման ենթարկուած են Պաղեստինցիներու վրայ : Իսրայէլի կառավարութիւնը կը դդուշացնէ, յայտնելով թէ իրաւունք չունին իրենք կարգադրելու տեղւոյն հարցերը : Իսրայէլացիներու բրտութեան մասին, ահաւոր վկայութիւններ կան : Ձերբակալուելէ ետք, երիտասարդ ցուցարարները չարչարանքի կ'ենթարկուին, վիրաւորներն իսկ դեռ ծեծ կ'ուտեն մինչեւ հիւանդանոց հասնիլը, նախ խարայէլացի զինուորները անոնց աջ ձեռքը կը կոտրեն, ան որ քար կը նետէ : 15 տարու մանչուկ մը ահաւոր ցաւերու մէջ է, սեռային գործարանները հարուածներ կերած են եւ տղան կը դողայ :

ԿՈՐԲԱՉՈՎ յայտարարեց թէ խորհրդային զօրքը կրնայ սկսիլ պարպել Աֆղանիստանը Մայիս 15-էն եւ վերջացնել պարպումը տասը ամսուան ընթացքին :

ՏԽՐՈՒԹԻ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

Երեքշաբթի, վաղ առաւօտեան, հեռաձայնը հնչեց «Յառաջ»ի խմբագրատունը : Վշտակից զաւակն էր Կարապետ Յովակիմեանի : Մնացեալը դիւրին էր կռահել, նախորդ գիշերը հայրը զոհ գացած էր ուղեղային արիւնահոսութեան :

×

Ապրիլեան սերունդի անդամ մը եւս, «Յառաջ»ի հին, շա՜տ հին հաւատարիմ մը, Կարապետ Յովակիմեան, անցեալ տարի Լիոնի «Լիպերասիոն»ին մէջ, կը պատմէր իր երկար ոդիսականը, հակիրճ ձեւով : Թերթը, Կարապետ Յովակիմեանի (Գոճապաշեան) խօսքերուն կցած էր անոր նկարը, «Յառաջ»ը լայն բացած : «Լիպերասիոն» այդ օրը (Ապրիլ 24, 1987) վկայութիւն մը ուզած էր հրատարակել, ապրիլեան այդ սեւ տարեդարձին առթիւ ու գտած էր մեր աշխատակիցը, որու կեանքն ալ, նման իր սերնդակիցներու շատերու կեանքին, խորհրդանիշն իսկ է ցեղասպանութեան պատմութեան :

×

Կարապետ Յովակիմեան ծնած էր 1908-ին Խարբերդի Հիւսէյնիկ գիւղը : 1915-ին եօթը տարեկան է, երբ կ'աքսորուի, անապատը կ'անցնի ու կը հասնի Սուրիա ուր Պետուիներ զինքը կ'առնեն իրենց քով : Չորս տարի այծ կը պահէ, ապա կ'անցնի Պէյրութ, հոնկէ՝ Մարսէյլ, ուր կ'աշխատի չորս տարի, նախքան վերջնապէս Լիոնի շրջանը հաստատուիլը :

Կարապետ Յովակիմեան մանրամասնութիւններ կուտայ տարագրութեան այդ օրերէն, կը պատմէ թէ ինչպէս մայրը կրցած է զինքը փրկել, մինչ Թուրքը եաթաղանը կ'իջեցնէր 17 տարու եղբօրը գլխուն, որովհետեւ համարձակած էր հօրը մը մօտենալ : Յետոյ, մէկուկէս ամիս կը քալեն ու կը քալեն, Եփրատն անցնելէ ետք ու մանուկ Կարապետ կը հեռանայ մօրմէն, եւ այլեւս զայն երբեք չի գտներ :

×

Լիոնի մէջ, Կարապետ Յովակիմեան գործօն մասնակցութիւնը բերած է կանուխէն Հ· Յ· Դ· շարքերուն մէջ եւ ընդհանրապէս ազգային կեանքին : Կանոնաւոր կերպով կ'աշխատակցէր «Յառաջ»ի երբեմն թղթակցութիւններով, յաճախ՝ հին յուշերու արձագանգներով, հին օրերու կարօտը՝ սրտին : Իր վերջին գրութիւնը եղաւ «Յուշեր այն օրերէն»ը («Յառաջ», Դեկտեմբեր 9), ուր կ'ոգեկոչէր որբանոցի Ամանորը :

Այլեւս իրմէ ոչ մէկ գրութիւն պիտի ստանանք : Պարզ է լրումին հասած կեանք մըն է, բայց եւ այնպէս ի՞նչպէս «ցաւով չիմանալ» նման մահեր : Վերջին վկաները մեր ժամանակակից պատմութեան, վերջին անդամները սերունդի մը, որ իրեն հետ բերած էր հողին շունչը ու կրցած էր զայն փոխանցել նորերուն :

Եթէ անփոխարինելի մարդ չկայ, կայ սակայն, մանաւանդ մեզի, Սփիւռքին համար, անփոխարինելի սերունդ մը : Անոր վերջիններէն մէկն էր Կարապետ Յովակիմեան :

×

Մեր ցաւակցութիւնները իր այրիին եւ զաւակներուն :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԾԱՌԸ՝ ԾԱՐԱՒ...

ՍՕՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Իմ ծննդավայր Ստեփանաւանը յայտնի էր կղմինարէ կարմիր տանիքներով: Աչքդ շոյում էր ծառերի կանաչի հետ պար բռնած կարմրութիւնը: Ուզում եմ մեղմեմ խօսքս, բայց Ստեփանաւանի ամէն թերացում իմ ցաւն է, ամէն յուշ՝ մի փուշ:

Ս. Շահումեանի հսկայ արձանը վիթխարի – չէնք թանգարանով դրուած է փոքրիկ քաղաքի միջամասում: Երեւանին յարմար չափեր: Շնչահեղձ է լինում քաղաքը, օտարանում է մի տեսակ: Ակամայ յիշում ես նախկին տուն – թանգարանը, կղմինարէ տանիքով, գեղեցիկ պարտէզով, ծաղիկների մէջ թաղուած մեծ յեղափոխականի համեստ, հրաշալի կիսանդրիով: Պատմութիւն էր, յուշ – մասունք էր, ակնածանք ... Շահումեանը ԱՅԴ տանն էր ապրել, ԱՅԴ պարտէզում էր կանգնել: Նոր չէնքը հիմնարկ է ... Թող ներուի թուլութիւնս, բայց չեմ կարող չյիշել Ստեփանաւանի մաքուր փողոցները, փոքր, բայց միշտ աշխոյժ շուկան (հիմա շուկան տարել են ծայրամասում թաքցրել, ամաչել են առեւտրից, գաղափարներով են սնուել շրջանի տէրերը) եւ հին խանութների շարքը, դէպի ձորն իջնող մեծ տալաքար աստիճանները, աջից իրար կպած արհեստանոցները, դիմացը քարի աղբիւրն՝ իր երկար դըռով, պղնձէ «առիւծի երախ» ծորակով (այդպիսի արուեստով հիմա ով կը տաշի Լոռուայ բազալտը), եւ վերջապէս քարի գլխին դրած եկեղեցին, որի վեհութեամբ հիանում էիր Լոռուայ հարթավայրի դըրեթէ ամէն ծայրից:

Քանդողները պատասխան չտուեցին...

Եկեղեցու զբաղեցրած տեղում, հին տապանաքարերի, խաչքարերի տեղում զօռ տուին խեղքերին ու կառուցեցին ... ռեստորան: Լոռուայ ձորերը խնկարկուեցին քեապապի հոտով...

Ձորերում, եօթ ջրաղացների փոխարէն (ի հարկէ, նոյնպէս քանդուած են) հիմա գործում է մի ճենճահոտ խորովածարան – ճանճանոց ... Ու ասում են HOMO SAPIENS կը նշանակի՝ մարդ բանական...

Լոռուայ ձորերում հիմա ջրաղացպաններ չկան, «աշխիկ» տղերք՝ որքան ուզէք...

Հազարամեակներում յղկուած գիտ էր ջրաղացը, հողերանութիւն, դեղագիտութիւն, հարիւրից աւել հայերէն բառ (որ ինչո՞ւ ենք կորցնում), էնէրգիայի խնայողութիւն, ալրահոտ մարդ...

Չէ, չկար տեղացի այն հերոսը, որ կուրծքը դէմ անէր պապերի ստեղծածի համար: Մինչդեռ հնութիւնը կիրառական կենսագրութիւն է, երէկ՝ պատմուածք, այսօր՝ լեգենդ, վաղը՝ մարդուն հայրենիքի հետ կապող բարոյական կատեգորիա: Սանդուխքի ներքեւի աստիճանի պէս կը քանդես հնութիւնը ու կը մնաս օդում կախուած ... Աշխարհում ուժեղ քամիներ էլ են լինում...

Առանց հերոսի ի՞նչ պատումներ, ի՞նչ դրամա: Բայց ախր ապրել է մեր մէջ Ռաֆայէլ Իսրայէլեանը, որի ստեղծումները պայքար են, հոսանքին հակառակ մտածելակերպ, գործութեամբ՝ կռիւ, որի հայրենանուէր կեանքը մի պիէսի, մի սցենարի նիւթ է: Ո՞վ կը թափանցի այս հոգիների խորքերը՝ բեմ հանելու, կեանքին վերադարձնելու համար:

Առայժմ մեր հերոսին մեզ դրսից են մատնացոյց անում: Կարապետեան Շաւարշը իրեն վտանգելով (ԿԱՄԱՒՈՐ) ուրիշների կեանք է փրկում «ՀԱՅՖԻԼՄ»ը թեմա է փնտռում ... Թէ դադարել ենք հաւատալ մեր հերոսականութեան, թէ ծանր հիւանդացել ենք. անունն ինչ դնենք ... Ասենք ՑԻՆԻԶՄ – ախտ:

Ուրիշը մեր վարն անելու չի, ու դայեակի փէշերից կախուելն ամօթ է: Որքանով է ինքնանկախ գեղարուեստական մեր միտքը, որքանով ենք մենք մեզանով, այդքանով էլ կը հետաքրքրենք ուրիշներին. «Գնա եւ տես» ժապաւէնը պէտք է որ ռուս Էլէմ Կլիմովը նկարէր, պէտք է որ Վրացիները «Ջղջայրն», մենք պէտք է որ «Նահապետը» նկարէինք ... Այսօր Պրէտ Պէրի ենք նկարահանում: «ՀԱՅՖԻԼՄՈՒՄ»: Օտար նիւթով համամարդկային, համաշխարհային, կլոպալ հարցեր ենք լուծելու ... Մեր հարց ու խընդիրը լուծել պրծել ենք: Եւ հանրայայտ ճշմարտութիւնները յիշեցնող չկայ, ասող չկայ՝ ա՛յ ընկեր, օտարամոլ ֆիլմը աշխարհահայեացք է, քաղաքական դիրքորոշում է, ժողովրդի պատմութիւն է, ազգային հոգեբանութիւն է, դարդ ու ցաւ է ... Ուրիշ տեղից բերածը քո տանը ընդամէնը անրան յիշատակ է ... Առաջ գնանք...

Մեծ Ռուսիայի այսօրուայ մեծ գուսաններից մէկն ասում է՝ ինձ՝ ռուս մարդուս բնաւ չի ուրախացնում, ենթադրենք, մի ժողովրդի դանդաղ, աստիճանաբար վերանալու, ոչնչանալու հեռանկարը, նրա ամբողջական ձուլումը մի ուրիշ ժողովրդի հետ: Ինչպիսի՛ անձկութիւն կը գայ աշխարհ, ինչպիսի՛ ձանձրոյթ կը հեղեղի մեզ, եթէ մնար միայն մէկ լեզու, էսփերանթոյի նման: Ինչին է պէտք նման ապագան...

Ժողովուրդների բարեկամութեանը նըւիրուած տասնեակ ճառերն ու միթինկները, կարծում եմ, չեն կարող այնպէս ամրացնել փոխվստահութիւնը, եղբայրութիւնն ու սոցիալիզմի հիմքերը, որքան այս մի քանի տողը: Այսպէս դատելու, այսպէս մտածելու համար պէտք է ռուս ծնուել: Պէտք է լինել ռուս մտաւորական:

Հայաստանում ապրող ադրբեջանցի երեխան յաճախում է մայրենի լեզուով իրեն դպրոցը:

Թբիլիսիում հայ մի ընտանիք մեզ հիւրընկալեց. ներս մտան երկու մանչուկ, սեւաչեայ, տռուզ, սիրուն: Հետները խօսեցինք, չփոթուած աչքները ճպճըպացրին: Մայրը վրայ հասաւ.

– Երեխէքը հայերէն չեն գիտում (ինքը գիտի), վրացու դպրոց են գնում... Էնդուր, որ վրացու դպրոցը մօտիկ ա:

Վրաստանում Ադրբեջանում սփռուած կրճատուեցին հայկական դպրոցները: Մենք մեզ համար նեղանում ենք: Բայց ի՞նչ անեն մարդիկ, որ դու չես յաճախում: Զոռո՞վ ստիպեն: Առանց այն էլ Վրացիները ամէն գնով պահում են հայկական թատրոնը: Զահել, հայրենասէր մէկը չկայ, մի ռեժիսոր, որ գնա գլխաւորի այդ այնքան հարուստ աւանդներով թատրոնը: Դերասաններ էլ չեն գնում: Գեղարուեստա — թատերական ինստիտուտի մօտով էլ չի անցնում նախաձեռնող դառնայ, Վրաստանում ապրող հայ երիտասարդներից մի նպատակային կուրս հաւաքի ... մի խօսքով: Նոյնը Ստեփանակերտի թատրոնը... Հայոց մըշակոյթի օջախներ, անտէր թողած գործեր...

Վերադառնանք մեր տուն...

Ճակատագիրը, փառք Սովետին, վաղուց մեզ ցաքուցրիւ չի անում, իսկ Հայոց դպրոցներում երեխաների թիւը դըժուար է աւելանում: Հարազատ հողի վըրայ, Հայրենիքում: Հայ տիկինները դոնէ նախանձեն իրենց քթի տակ ապրող ադրբեջանուհի իրենց քոյրիկներին, որոնք տասից պակաս երեխայ չեն ծնում ու արժանանում «Հերոսուհի մայր» կոչումին: Այդ մասին մեր տիկինները անշուշտ կարդում են «Սովետական Հայաստան» օրաթերթում: Իրաւի, իսկական հերոսութիւն, հայրենասիրութիւն: Իսկ մենք երեխայից շատ աւտոմեքենայ ունենք...

Հերոսուհի էլ չունենք: Ունենք մեր բեմերում նննուացող կինոարմատներ, իբր ինտելիկենտ կամ էմանսիպացիան վայելող կայը կորածներ ... Իսկ Աթրիւր Սերոբի կողքին կեանքը վտանգելով Սօսէն հրացան էր քաշում Երգիրը փրկելու համար...

Երկրում արժէքների վերարժէքաւորում է գնում, դա պէտք է վերաբերի նաեւ ազգային հարցերին: Երկրում վերակառուցում է, թող դա կիսատ – պռատ չլինի, մեզ համար միայն խօսքով չլինի:

Մի հանդիպման ժամանակ Ռ. Վահանեանին հարց ուղղեցի՝ «Ուզո՞ւմ էք աշխարհի չեմպիոն դառնալ»: Դահլիճը, որ բացառապէս հայ մասնակիցներով էր լեցուն, հեգնօրէն հռհռաց: Կարծեցին աւելիքս էր՝ եթէ սկուտեղի վրայ հրամցընեն, կը վերցնէ՞ս ... (ի դէպ Ռոֆիկի միջամտութեամբ չեմպիոնական գործերին հիմա էլ եմ հաւատում):

Հմուտ ձեռքերով արհեստին տիրապետողներ կան՝ մի ամբողջ կեանք սկզբնախաղեր են խաղարկում, ինչպէս շախմատում, միջնախաղ չեն մտնում, որ տեսնես արուեստում սրանց գինն ինչ է, աւելիքն ինչ է...

Եթէ չի խիզախում դրամադուրգը, եթէ իրականութեան խորքերը չի մըտնում թատրոնը, եթէ հեռուն տանող նըպատակ չկայ ու չկայ ազգային դիրքորոշում, քաղաքական կողմնակերպուած միտք, դերասանն ինչպէ՞ս դառնայ իր երկրի արժանաւոր քաղաքացին, ինչպէ՞ս դերասան դառնայ: Ամէն թատրոն ազգային է ամէնից առաջ ազգային կեանքի պատկերումներով: Այսպէս է ասել Յ. Թումանեանը: Մեծի խօսք:

... Հայկական դիվիզիան հասաւ Պերլին. Փաշիզմին դէմ Եւրոպայում կռուող Հայերն աւելի շատ զինուոր ունէին, քան Ամերիկան: Կէսը չվերադարձաւ... Ողբերգական քանի՛ ճակատագիր, քանի՛ պիէս, կինոսցենար: Սխրանքի, խիզախումի ՄԱՐԴ լինելու քանի՛ օրինակ... Բայց Բ. համաշխարհային պատերազմի արհաւիրքները չպէտք է վարագուրեն Ա. աշխարհամարտի հայ ժողովրդի ողբերգութիւնները: Արծուի՞ սիրտն է վիրաւոր, թէ՞ ճնճղուկինը, ցաւը՝ ցաւ է. պէտք է ենթադրել նոյն անտանելի ցաւն են պատճառում տիրոջը: Յիշենք Փ. Քաֆքայի խօսքը: Փոքր ազգի յիշողութիւնն աւելի փոքր չէ, քան մեծ ազգինը:

Հերոսը ժողովրդի ազատագրութեան համար ե՞րբ է զոհուել. քառասունհինգին թէ՞ տասնհինգին, Արեւմտեան ճակատում, թէ՝ Արեւմտեան Հայաստանում...

Մի կարգին արձան չունենք Անդրանիկի յիշատակին, մի ողջ ազգի արժանապատուութիւնը փրկող մարդու: Ասում ենք Սարդարապատի ճակատամարտ, ասում ենք ժողովուրդը ելաւ, յաղթեց: Բայց ղեկավար է ունեցել այդ ժողովուրդը, իր Մինինը, իր Պոժարսկին: Հայրենիքի համար իրենց կեանքն են տուել այդ ղեկավար սպաները: Ցարական սպայ են եղել... Ցարական բանակ է եղել, ցարական են եղել, բա ի՞նչ լինէին: Պատմութեան այս էջը, ժողովրդի համար բախտորոշ պատմութեան էջերը պոկելով, ջնջելով, լռութեան մատնելով ի՞նչ նպատակ ենք հետապնդում:

Մեր կողքին դաշնակներն հերոս են սարքում, մենք երդուեալ մեր հայրենասէրների սրբացած անունները վախենում ենք տալ: Հայաստանի ամէն մի թիզ հողը հայ փիտայու արիւնով է ներծծուած: Եղել են այդ մարդիկ, եղել է ազատագրական շարժումը, եղել են կամաւորները ռուսական բանակում, ու մի քիչ էլ նրանց ենք պարտական, որ այսօր կանք: Մենք ինչու ենք թանաքով ջնջում արիւնով գրածը... Իրերը կոչենք իրենց անուններով...

Ժողովուրդը պէտք է լայնօրէն մասնակցի պետական գործերին (այսօրուայ դրուածքն է), պէտք է ամէն ինչին տեղեակ լինի: Մանաւանդ իր ճակատագրին վերաբերող գործերին:

Աշխարհով մէկ, պետական մեքենայի բութ ուժով Թուրքիայի կառավարութիւնը հակահայկական գործունէութիւն է ծաւալել: Աննախադէպ լկտիութեամբ շուռ են տալիս պատմութիւնը, սեւը՝ սպիտակեցնում, սուտով սեփական ժողովրդին թունաւորում, պղծում մեր ջանին: Հրապարակայնութեան այս դարում կըցկտուր տեղեկութիւններ ունենք: Սփիւռքի մի քանի լիարժէք հէնք ու սատարող չունեցող հայրենասէրներ, զուտ ազնիւ հոգու իրենց ուժերով փորձում են դիմագրաւել, մենք մեղաւոր քաշուել ենք մի կողմ, դրանց թողել անտէր: Մեղաւոր... Մենք ենք կարծես գրաւել ուրիշի քաղաքներն ու գիւղերը...

Թուրքական բոլոր քարտէսներից վերացած է «Հայաստան» անուանումը: Ինընիսուն տոկոսով փոխուած են Հայկ. բնակավայրերի անուանումները: Ինչէքոյի ուսումնասիրութիւնների համաձայն գետնին են հաւասարեցրած հազար երեսուն վեց վանք ու եկեղեցի: Թուրքական բանակի զինավարժութիւնների ժամանակ թնդանօթների համար թիրախ են ընտրում Հայոց վանքերն ու եկեղեցիները: Իսկ այն, ինչ չեն հասցրել ռմբակոծել, քանդել – հետքը կորցնել՝ տուրիստներին ներկայացնում են, որպէս վաղ միջնադարի սելջուկեան ժամանակաշրջանի օսմանեան ճարտարապետութեան նմոյշ:

Այս տուեալները հրապարակել է պուլկարական «Օտեչեստվենի ֆրոնտ» օրաթերթը (1968, Հոկ. 8):

Ապրիլի քսանչորսն է... Մեր մամուլը ուժեղացուած խօսում է մեր նահատակների մասին, կարդում ենք ու լուռ անցնում միլիոնաւոր նահատակների յուշարձանի կողքով: Լուռ... Համազգային մեր սգի օրն է... Բայց ինչո՞ւ, թէկուզ լուռ, չեն խոնարհւում պետական դրօշները, եւ եթէ չայցելես Ծիծեռնակաբերդ, ինչո՞վ կը զգաս, որ Հայաստանում այսօր սգոյ օր է:

Արտասահմանում յաճախ են նախատում, թէ՝ բաւական է խօսէք պատերազմի մասին, շատ տարիներ են անցել, մոռացէք... Ո՛չ: Չպէտք է մոռացուի: Միլիոնաւոր զոհերը չեն լռում: Ամէն մէկը մի մարդ է եղել, ծնուել է, որ ապրի: Սպաննել են: Տասնհինգ թուականից յետոյ թուրքական փաշիզմը մոռացութեան տուեց: Լռելու, կոծկելու, սուտ ու կեղծիքի վարձը եղաւ գերմանական փաշիզմի ծնունդը: Մեծ ոճրագործութիւնների, գիտական մեծ խաղերի արդիւնքը եղաւ մեծ աւերածութիւն, արեան մեծ հոսք: Ժամանակին ճիշդը չասեցինք Սեւանի մասին, հիմա Բայկալն է նոյն փորձանքին եկել: Փորձն ու պատմութիւնը, ինչպէս յայտնի է, դասեր առնելու համար են, բայց դաս տուողը պէտք է ազնիւ լինի, գոնէ՛ ճշմարտախօս:

Կեանքի դասերից մէկն էլ հէնց այն է, որ անհատը պատմութեան մէջ մեծ դեր է խաղում, հսկայական ուժ է անհատը: Խնդիրն այն է թէ ինչ ազդանշաններ է արձակում նա: Ինչ ազդանշաններ են արձակում մեր բեմերում գործող հերոսները... Իսկ մեր հոգեւոր հայրերը...

Այսօր թատրոնն ու կինոն աշխարհին մեզ ներկայացնողների առաջին շարքում են: Մեզ, մեր բնաւորութիւնը, կենցաղը, բարոյական մեր ըմբռնումներն ու կուտակումները, ապրելու մեր փիլիսոփայութիւնը: Ոչ մէկին չխաբենք, չներկայանանք աւելի լաւ, քան կանք: Սակայն ինչո՞ւ երեւանք աւելի վատ, քան կանք իրականում: Ամէն ինչ մեր մէջ է, ամէն ինչ սկսւում է մեզնից: Մեր գլխով շատ բան է անցել, տեսնենք ինչպէս ենք դուրս եկել...

Սենտիմենտալ (իմա՝ փսլնքոտ) հարցեր ենք քննում մեր մէջ՝ ով է մեզ սիրում, ով չի սիրում: Օրինակի նման սիրի – սիրի ենք խաղում... ինքդ քեզ սիրի: Տօներին գոնէ ազգային մի տարազ հագի, սովորիր երկու ձայնով երգել, սովորիր խմբով երգել, մի երգը մինչեւ վերջ իմացիր, գիւղում տուն ես շինում (ապարանք) պուցարան, լողարան մի դիր մէջը, քո ուզած ազգային գործիքը նուագիր. Ջալալօղլու հին դպրոցը, ուր Թումանեան Յովհաննէսն է սովորել, դարձրու սրբատեղի եւ ոչ թէ յիմարաբար քանդիր, աւելի մեծ ով ունես: Երկրից դուրս ես գնում, քեզ պարկեշտ պահիր, «ԳՈՒՄ»ում դրամատի պէս մի բռնուիր, տես աշխարհի՝ հասկացիր՝ ազգ ես ներկայացնում... Նուրիկ Վարդանեանը բարձրացնում է, դու իջեցնում ես, Արամ Խաչատրեանը վեր է տանում, դու քաշում ես վար, Պարոյր Սեւակը սասանում պէս փայլատակում է, դու մէջքիդ ճարպն ես թաքուն աւելացնում...

Հարստանում ենք, հարստանում ու մէկի համար դառնում դրդիչ պատմութիւն, տալիս են գլուխներիս ու խլում... Մինչդեռ ասուած է՝ ՈՉ ՄԻԱՅՆ ՀԱՑԻՒ... Այսօր քո պարծանքը էլի հոգեւոր կուտակումներն են՝ մի բան էլ դու աւելացրու:

«Հէնց այնպէս գոյութիւն ունենալու մէջ փառք չկայ: [illegible]: Ժամանակները նոր են, ազատ սիրոյ գաղափարը հրաշալի, բայց պատիւն էլ վեհ գաղափար է: Վեհացնող»:

Խորամանկի համբաւ ունենք. մենք էլ միամտաբար թէժացնում ենք: Անհեթեթ, ծիծաղելի, պաւեչտական բան... Խորամանկ ազգը այսքան երկար, այսպէս հիմնովին կը կոտորուէ՞ր, այսքան միամտաբար սրան – նրան կը հաւատա՞ր, ամէն ինչ կը կորցնէ՞ր: Բայց մեզ այդպէս գիտեն ու էլի ինչ-որ բաներ մեզ չկպչող, չբռնող.. Իսկ թէ ինչպէս աշխատում, ինչքան ենք աշխատասէր, քանի քար ենք շուռ տալիս մի թիզ հող արարելու համար, երկու – երեք տասնամեակում ինչպէս կառուցեցինք

ՁԵԿՈՅՑ

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿՆԵՐ

1.— Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը 1988 – 89 ուսումնական տարեշրջանին համար, վերանորոգելի կրթաթոշակներէն զատ, պիտի յատկացնէ նաեւ՝ որոշ թիւով նոր կրթաթոշակներ արժանաւոր ուսանողներու :

2.— Հիմնարկութեան ներկայ ծրագիրը կը վերաբերի միմիայն ա՛յն ուսանողներուն՝ որոնք համալսարանական լրիւ մակարդակ ունեցող ուսումնական հաստատութեան մը մէջ կը փափաքին կանոնաւորաբար հետեւիլ մասնագիտութեան մը : Գիշերային, մասնակի կամ ոչ – ակադեմական դասընթացքներ մաս չեն կազմեր ներկայ ծրագրին :

3.— Կրթաթոշակներու յատկացումը կը կատարուի ընտրութեամբ, հայկական ծագում ունեցող ուսանողներու՝ որոնք բարձրագոյն ուսման հետեւելու համար զուրկ են նիւթական անհրաժեշտ միջոցներէն : Սկզբունքով՝ Հիմնարկութիւնը չի քաջալերեր ուսանողներ որոնք իրենց ուսման կ'ուզեն հետեւիլ իրենց բնակավայրէն դուրս գտնուող համալսարաններու մէջ :

4.— Թեկնածուները պարտին ունենալ ուսումնական բարձր մակարդակ, լրացնել անհրաժեշտ բոլոր պայմանները եւ ընդունուած ըլլալ նուազագոյն «Սոֆոմոր» դասարան ամերիկեան համալսարաններու մէջ՝ կամ համապատասխան դասարան մը այլ համալսարաններու պարագային :

5.— Ներկայացող թեկնածուներէն կ'ընտրուին Հիմնարկութեան դատողութեամբ արժանաւորագոյն նկատուածները միայն : Միեւնոյն ընտանիքին պատկանող երկու անդամներ միաժամանակ չեն կրնար օգտուիլ Հիմնարկութեան ներկայ ծրագրէն : Նախընտրութիւնը կը տրուի արժանաւոր ա՛յն ուսանողներուն որոնց ընտանեկան անմիջական պարագաներուն մէջ օգտուող չէ եղած անցեալին Հիմնարկութեան համալսարանական կրթաթոշակներէն :

6.— Բոլոր թեկնածուները, ուր ալ բնակին անոնք, իրենց ձեռագիր դիմումնագիրը պէտք է ներկայացուցած ըլլան ստորեւ նշանակուած հասցէին ամէնէն ուշ մինչեւ 1988 Մայիս 31, (Հարաւային – Ամերիկայի երկիրներուն՝ ինչպէս նաեւ Աւստրալիոյ համար այս թուականը պիտի ըլլայ 1988 Դեկտեմբեր 15) :

Calouste Gulbenkian Foundation
Department of Armenian Affairs
Avenida de Berna 45-A
1093 LISBON CODEX — PORTUGAL

Կարեւոր. —

Ա.— Դիմումները պարտադրօրէն պէտք է կատարուին թեկնածուներու կողմէ անձնապէս.

Բ.— Իր ուղարկած դիմումնագրի ու պահարանի վրայ՝ թեկնածուները պարտին յստակօրէն նշել իրենց ինքնութիւնն ու հասցէն.

Գ.— Դիմումնագրին մէջ նաեւ՝ դիմող – ուսանողը պարտի հակիրճ տեղեկութիւններ տալ ուսման ընթացքի ու տեւողութեան մասին.

Վերոյիշեալ կէտերը չյարգող թեկնածուներու դիմումները անպատասխան կը մնան :

Ի պատասխան՝ թեկնածուներուն կը ղրկուին հարկ եղած տեղեկութիւնները, հարցաթերթիկներն ու կանոնագիրը :

7.— Այն ուսումներու պարագային որոնց շրջանը կ'ընդգրկէ հինգէն աւելի տարիներ, ուսանող մը Հիմնարկութեան կրթաթոշակներէն կրնայ օգտուիլ առաւելագոյն հինգ տարի միայն :

8.— Շփոթութիւններ կանխելու համար, դիմողները պարտին իրենց անունն ու մականունը թղթակցութեանց եւ հարցաթերթիկներուն մէջ գրել նոյնօրինակ ձեւով, այնպէս ինչպէս կ'երեւին անոնք ենթակային ինքնութեան թուղթին կամ անցագրին մէջ :

9.— Հիմնարկութիւնը շատ սահմանափակ թիւով կրթաթոշակներու համար նըկատի պիտի ունենայ նաեւ դիմումներ թեկնածուներէ որոնք արդէն տիրացած են համալսարանական վկայականի մը եւ կը փափաքին կատարելագործել իրենց ուսումը իրենց բնակած երկրին կամ արտասահմանի բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններու մէկուն մէջ : Դիմումնագրերը պէտք է կատարուին վերոյիշեալ ձեւով դարձեալ, նկատի ունենալով նոյն պայմանաժամերը : Այս ծրագրէն չեն կրնար օգտուիլ ուսանողներ՝ որոնք Հիմնարկութեան կրթաթոշակներէն արդէն նպաստաւորուած են երկու կամ աւելի տարիներ : Հետազօտական աշխատանքներու (research) համար կրթաթոշակ չի յատկացուիր :

10.— Ներկայացուած բոլոր թղթածրարները ի վերջոյ կը կեդրոնացուին Լիզպոն՝ ուր արժանաւոր թեկնածուներուն ընտրութիւնը կը կատարուի Օգոստոս ամսուան ընթացքին (Հարաւային – Ամերիկայի երկիրներուն եւ Աւստրալիոյ պարագային Փետրուարի վերջը) : Որոշումները թեկնածուներուն կը հաղորդուին ուղղակի Լիզպոնի Կեդրոնէն :

11.— Ներկայ ուսումնական տարեշրջանին Հիմնարկութենէն համալսարանական կրթաթոշակ ստացող ուսանողներն իրենց կրթաթոշակները 1988 – 1989 տարեշրջանին վերանորոգել տալու համար պարտին իրենց դիմումները յղել ուղղակի Հիմնարկութեան կեդրոնին՝ Մարտ 1-էն մինչեւ Մայիս 31, 1988 (Հարաւային – Ամերիկայի երկիրներուն ինչպէս նաեւ Աւստրալիոյ համար՝ Սեպտեմբեր 15-էն մինչեւ Դեկտեմբեր 15, 1988) ըստանալու համար հարկ եղած հարցաթերթիկները : Նշանակուած պայմանաժամերը չյարգող ուսանողներու դիմումները նկատի չեն առնուիր :

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Լիզպոն, Փետրուար 1, 1988

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ մէջ – բարեսիրական ժողովը, ինչպէս ամէն տարի, այս տարի ալ՝ Յունուար 9-ին, տօնած է Ամանորը, Հայ կաթողիկէ միութեան Պուրճ Համուտի սրահին մէջ, ուր համախմբուած են 300 ծերունիներ՝ անտէր ու լքեալ (անոնց մեծ մասին զաւակները գաղթած են արտասահման) : Այս ծերերուն հոգատարութիւնը ստանձնած հայ բարեսիրական վեց միութիւններու ներկայացուցիչներ խմբակներով փոխադրած են ծերերը դէպի սրահ : Ճաշի ընթացքին «Նոր Գուսան» նուագախումբը, առաջնորդութեամբ քանոնահար Գէորգ Եսայեանի եւ մասնակցութեամբ երգիչ Գէորգ Պէպէճեանի, խանդավառ մթնոլորտ մը ստեղծած է : Կաղանդ Պապան ժամանելով իւրաքանչիւր ծերունիի տուած է ծրար մը կաղանդչէք (անձեռոց մը, գուլպայ մը, տուփ մը թուղթէ թաշկինակ, քիլօ մը մոմ եւ տուփ մը լուցկի. իւրաքանչիւր ծրար՝ երկու հազար լիր. ոսկիի արժողութեամբ) : Փակման իր խօսքին մէջ Վեր. Աբրահամ Սարգիսեան առողջութիւն եւ խաղաղ ծերութիւն մաղթած է վաստակաբեկ մեր հայրերուն եւ մայրերուն, որոնք Եղեռնէն վերապրած որբեր եղած էին եւ որոնք մեծ դժուարութիւններով պահած ու պահպանած էին նոր սերունդները : Ան հաւաստիացուցած է ծերունիները, թէ իրենք լքուած ու անտէր չեն, քանի որ ազգը կը հոգայ ու պիտի հոգայ բոլոր անտէր ծերերը :

**
*

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ Հայ Դատի Յանձնախումբի կեդրոնական Գրասենեակի վարիչ պատասխանատու նշանակուած է Սեդօ Պօյաճեան, փոխարինելով Վահէ Եաղուպեանը, որ Ուաշինկթընէն Լոս – Անճըլըս վերադառնալով կը շարունակէ իրաւաբանական իր ասպարէզը : Սեդօ Պօյաճեան ծնած է Լիբանան. Պէյրութի Ամերիկեան համալսարանէն ստացած է Մագիստրոսի վկայականը՝ քաղաքական գիտութեանց մէջ : Ուէսթ Լոս Անճըլըս Համալսարանէն վկայուած է իբրեւ իրաւաբան : Գործունեայ տարր մը եղած է Պէյրութ, Պուէնոս – Այրէս եւ Լոս – Անճըլըս, հայ երիտասարդական շարժումներուն մէջ :

**
*

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ Կաթողիկոսարան այցելած է (Յունուար 12) Պրազիլիոյ Եկեղեցւոյ պետը՝ Մոնսէնեէօր Լուսիանօ Մանտեզի Տը Էլմայտա, եւ ընդունուած Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի կողմէ : Հայրապետը բացատրած է հայ համայնքին կապը Լիբանանի, ինչպէս նաեւ արտասահմանի Հայութեան սրտակցութիւնն ու գործակցութիւնը Լիբանանի հայ համայնքին հետ՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան միջոցաւ : Ապա Հայրապետը վերլուծած է Լիբանանի ներկայ կացութիւնը :

մայրաքաղաքը, ինչ գնով կանաչեցրինք մեր դաշտերը, քարի վրայ ինչպէս ենք ծառ աճեցրում, – աշխարհին յայտնի չէ, այս մասին չգիտեն : Ինչու ենք հողաընտով մէկ ցրուած, ինչու ենք գիւրաըղրգիտ, ինչու մինչեւ այսօր չի փակւում մեր վէրքը, ինչու ենք իրար հանդիպելիս լաց լինում... քչերին է յայտնի ու մեղքը նաեւ մեզ ներկայացնող պրուեստինն է, պրուեստագէտ մտաւորականներինը :

Հայրենադուրկ, սոված ու մերկ, ըրըդկտուած ու խոշտանգուած ընկանք օտար ափեր : Պարզ է, որ մեզ լաւ չենք պահել, մեր արժանապատուութիւնը վիրաւորուած, տրորուած... Լաւ չենք ներկայացնել, բարձրութեան վրայ չենք եղել : Մեր ջլատուած երկիրը, ջլատուած հոգին, տրոհուած էութիւնը, ամէն գնով ապրելու ճիգերը, մեր համաշխարհային գաղթականութիւնը կարեկցանքից բացի նաեւ արհամարհանք են յարուցել օտարների մէջ : Համապատասխան կարծիք, վերաբերմունք :

Ուրեմն երեք անգամ լաւը պիտի լինենք այսօր, պէտք է վերջնականապէս վերադըրտնենք մեզ, մենք մեզնից լաւը լինենք, որովհետեւ հայ լինելը մեր խաչն է :

Այս ամէնով հանդերձ մեր ժողովուրդը մի հրաշալի յատկութիւն ունի՝ հոսող ջրի նման կեղտերն ափին է տալիս, ինքնամաքրւում է : Քչանում է, ձիգ է, բայց տակն անընդհատ զուլալւում է ... Գընացողը թող գնա, ուրացողն՝ ուրանայ : Մենք հաւատանք նրա զուլալ հոսանքին, առողջ արմատներին...

Երկիրը քանդւում է անմաքուր հոսանքների ճամբան : Մենք այս գործում յետ չընկնենք...

Յուլիս 1987

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Զ.

Առաստաղը ապակիէ էր ամբողջութեամբ, բաժնուած չորս քառակուսիներու, որոնց ամէն մէկուն մէջ գծուած էին հաստ ու կոպիտ գիծերով քիւպիստ ծաղիկներ : Մեխանոսի ծուխ ու շոգի կար : Դուրսը, փողոցին նայող դուռին ու պատուհաններուն վրայ, մութին ճակտէն կը կախուէին սրցունքի պէս ջուրի թելեր :

Պզտիկ լոյսի մը տակ, դուռին մօտ, աղջիկ մը, հայկական քիթով, գլուխը կախած՝ կարգի կը դնէր օրուան հաշիւը : Աչքին ունէր քանի մը սեւ պղնձէ «քիչ»եր : Ջախին, անուշի եւ մածունի ամաններու միջեւ՝ թղթադրամներ եւ արծաթի դէզ մը : Ներսէն եկող աղմուկը կը խանգարէր զինքը : Կը վերցնէր առեն – առեն գլուխը, հառաչելով, յօրանջելով : Անոր եւ հրաւիրեալներուն միջեւ կ'երթար կուգար ճաշարանապետը, որ երկրաշարժութեան ուսանող եղած էր ժամանակին :

Ճաշը եղաւ չափազանց տըրտխ : Սեղանին մէկ ծայրէն միւսը, կը պոռային, կը կանչէին, կ'երգէին : Մէկը անեէքդոտ կը պատմէր, մէկը յիշատակ : Մէկը ոտքի կ'ելլէր, կը ցցուէր իր գինովութեան խոռքերէն, կը բացագանչէր, կը պարտադրէր լռութիւն, պատմելու համար թէ ինչպէս Եգիպտոսի մէջ հանդիպած էր բոլորին ծանօթ թշուառացած ընկերոջ մը :

Կիրակոս նստած էր դերասան Արմաւունիին քով, որուն խռոխ ու զօրաւոր հաստակը կ'իշխէր սեղանին վրայ : Այս կեղծ եւ ունայնամիտ մարդը կը զարնէր Կիրակոսի ուսին անսահման մտերմութեամբ մը : Օղի կը լեցնէր անոր գաւաթին մէջ ու կը գլորէր քանի մը խոշոր բառեր, որոնցմէ տարուած Կիրակոս՝ մոռնալով Զարուհին եւ տարիներու տառապանքը, իր գաղթականական տխուր կեանքը, կը զգար քիչ – քիչ որ նախկին մարդն էր ինք, նախկին սպան, որ առանձին չէր այլեւս :

Հոն էին արդարեւ տասներկու սպաներ : Հոն էր Անդրանիկի բանակէն Շապին Գարահիսարցի Սարգօն, բարձրահասակ, կապուտաչեայ, գեղեցիկ մարդ մը : Պատանեկան հասակէն սկսեալ նետուած էր յեղափոխական կեանքի մէջ : Եղած էր Արամի գործակիցը : Եղած էր Իշխանի խմբին մէջ : Եւ շրջած էր գաւառները հօս ու հոն զպրոցներ բանալով : Մեծ պատերազմին Պուլկարիա եղած էր : Մասնակցած էր Անդրանիկին հետ Պալքանեան պատերազմին : Յետոյ Ռուսաստանի վրայով անցած էր Հայաստան : Կը գրէր իր յուշերը :

Հոն էր Սասունցի Վարդանը, Թուխ, կայտառ ու տեւականօրէն ժպտուն : Դիլիջանի քաղաքապետ՝ եւ Ղարսի նահանջէն փախողներուն էն վերջինը : Փարիզի արուարձան մը քաշուած՝ յօդուածներ կը գրէր Ամերիկայի թերթերուն վրայ :

Հոն էր Արխ Զայրմայրունի, Ֆրանսա եկած Հայաստանի Հանրապետութեան միջոցներով սպայական սքաժի համար : Բոլշեւիկութիւնը խափանած էր անոր ասպարէզը : Ամուսնացած էր ֆրանսուհիի մը հետ եւ տէր էր արդէն երկու մանչերու, որոնք հայերէն կը խօսէին եւ հայերէն կը գրէին :

Հոն էր Թորէն՝ յախտենական ուսանողը : Եւրոպա ոտքի տակ տուած էր հինգ տարիէ ի վեր : Փարիզ, Պերլին, Փրակ, եւ վերջերս վտարուած էր կուսակցութենէն : Կ'ըսուէր թէ դրամ կը ըստանար թշնամի կուսակցութենէ մը :

Հոն էր եւ Սիրուն՝ կարճահասակ վըրացիի խաչափողով եւ անգղի աչքերով ռուսահայ մը, որ օթերէթներու մէջ կարեւոր դերեր կը տանէր : Ծաղրական պեխեր ունէր եւ թուխ մորթ :

Եւ ուրիշներ :

Անոնք բոլորը սեղմած էին, մէկիկ — մէկիկ, Կիրակոսի ձեռքը եւ հարցուցած ուշանալուն պատճառը : Դերասանին քով նստած սասունցի Վարդանը ծռեցաւ ու ցնցեց զայն կայտառ խնդուքով մը :

– Աս ի՛նչ քաշուած՝ վիճակ է, Կիրակոս աղբեր, ոտքի՛, ճառ մը խօսէ մեզի ... խնդանք :

Կիրակոս մերժեց : Առանց խմելու անկարող էր երկու բառ քով – քովի բերելու : Կ'ուտէր ու կը խմէր : Ու կը քննէր : Զանազան քաղաքներէ քով – քովի եկած այդ տխմարները, որոնց բոլորին հետ, լաւ բարեկամ էր գրեթէ, տարօրինակ թուեցան իրեն յանկարծ : Տեսակ մը յուսախաբութիւն զգաց : Կիրակոս կը հարցընէր ինքզինքին, թէ այդ բոլորէն քանի՞ հոգի պատրաստ էին մեկնելու Հայաստան, եթէ առիթը ներկայանար : Կը մըտածէր, մինչ երգեր, կատակներ, մասնակի խօսակցութիւններ, թեթեւ ու տըգայական խնդուքներ իրար կը խաչաձեւէին չուրջը : Բայց մեծ եղաւ զարմանքը, երբ քիչ վերջ, զարդեցնելով ժխորը, ոտքի ելաւ Սասունցի Վարդանը եւ խօսեցաւ, մինչ բոլորը գլխահակ թօթվելով իրենց սիկարէթներուն մոխիրը, պնակներուն ու գաւաթներուն մէջ, մտիկ կ'ընէին :

(Շար. 32)

ԱԼՖՈՐՎԻԼ. —

Տէր եւ Տիկին Վազգէն Արթինեան եւ զաւակները,

Տէր եւ Տիկին Լեւոն Արթինեան եւ զաւակները,

Տոքթ. եւ Տիկին Սերժ Սիմոնեան եւ զաւակները,

Տէր եւ Տիկին Արմէն Ուզունեան եւ զաւակները,

ինչպէս նաեւ Յարութիւնեան, Ասաքէլեան, Գարակէօզեան եւ Մարգարեան ընտանիքները՝

ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր, մեծ-հօր, եղբօր եւ ազգականին՝

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԹԻՆԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 7-ին, 80 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Հինգշաբթի, Փետր. 11, ժամը 15.30-ին Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս - Պետրոս Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի տեղւոյն գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը:

Ոչ ծաղիկ, ոչ ծաղկեպսակ:

Մահազդ չստացողներէն, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

«ՅԱՌԱՋ». — Մեր ցաւակցութիւնները Տոքթ. եւ Տիկին Սերժ Սիմոնեանի:

ԼԻՈՆ. —

Այրի Տիկին Հայկանոյշ Յովակիմեան,

Պր. Սարգիս Յովակիմեան,

Տէր եւ Տիկին Յովհ. Յովակիմեան եւ զաւակները,

Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Մարկոսեան եւ զաւակները,

ինչպէս նաեւ ընտանեկան բոլոր պարագաները խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր, մեծ-հօր եւ ազգականին՝

ԿԱՐԱՊԵՏ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ 80 տարեկանին, Փետրուար 8-ի գիշերը, յետ ուղեղային արիւնահոսութեան:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Հինգշաբթի, Փետրուար 11, ժամը 15-ին Լիոնի Ս. Յակոբ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պրոնի գերեզմանատունը:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Նազգաշեան եւ Միհրանեան ընտանիքներ կը ծանուցանեն թէ այս Կիրակի, Փետրուար 14-ին, պատարագի աւարտին՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հոգեհանգիստ կը կատարուի իրենց սիրեցեալ մօր եւ մեծ-մօր՝

ՏԻՐԱՄԱՅՐ ԱՐԱՔՍԻ ՆԱԶԳԱՇԵԱՆԻ

համար, անոր մահուան երկրորդ տարելիցին առիթով:

Ի գիտութիւն հանգուցեալին յիշատակը յարգողներուն:

⁂

Այրի Տիկին Մարիամ Սահակեան, Տէր եւ Տիկին Ջօհրապ Մուրատեան, Տէր եւ Տիկին Սուրէն Ճիպլիեան, Տէր եւ Տիկին Սահակ Սահակեան, Տոքթ. Շահան Սահակեան եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Փետրուար 14, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս — Պետրոս Եկեղեցին իրենց ամուսնոյն, հօր եւ մեծ-հօր՝

ՀԱՃԻ ՅՈՎՍԷՓ ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ

մահուան տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՑԷՔ

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ - Սարսէլի ԱՍՏՂԻԿ մասնաճիւղի տարեկան պարահանդէսը՝ ՇԱԲԱԹ, ՄԱՐՏ 19

⁂

Շաբաթ, Ապրիլ 23, ժամը 20.30-ին՝ Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ Կրթարանի հանդէս՝ կիմէ սրահին մէջ:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Մարսէյլ շրջանի Կապոյտ Խաչի չորս մասնաճիւղերը հրաւիրուած են Շաբաթ, Փետրուար 13, ժամը 15-ին Մարսէյլի Մշակոյթի Տան մէջ 12 - 14 ռիւ Սէն - Պազիլ:

Բոլոր ընկերուհիներու ներկայութիւնը փափաքելի է:

— ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ —

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Հինգշաբթի օր, Փետրուար 11-ին, տօն է Սրբոց Վարդանանց Զօրավարացն Մերոց, հազար երեսուն եւ վեց վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծի պատերազմին — 451 Թուականին —:

Այսօր անուան տօն է նաեւ՝

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին
Ամենայն Հայոց

Այս առթիւ, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ժամը 10ին հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ կ'ոգեկոչուի Վարդանանց յիշատակը:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, առաւօտեան ժամը 10-ին, պատարագ կը մատուցուի Լիոնի՝ Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

Կիրակի, Փետրուար 14, Եպիսկոպոսական պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ
(Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Շրջակայից)

Սիրով կը հրաւիրուի Լիոնի եւ Շրջանի հայութիւնը ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 8.45-ին:
Պատարագ ժամը՝ 10-ին:

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11, Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւորութեամբ կը տօնախմբուի Սրբոց Վարդանանց ազգային տօնը մասնակցութեամբ Մարսէյլի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւոր դասուն, վարչական անդամներուն, դպրոցական աշակերտներուն եւ հաւատացեալ ժողովուրդին:

Սոյն հանդիսութեան կը նախագահէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագը կը մատուցանէ՝

ՇԱՀԱՆ ՔՀՆՅ. ՏԷՏԷԵԱՆ

եւ կը քարոզէ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԵՔՃԵԱՆ

Վ Ի Է Ն

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

Փետրուար 14, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10-ին, Վիէնի Սէն - Թէօտոր մատուռին մէջ, Տեառնընդառաջ-ի տօնին առիթով, կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի Դպրաց Դասին կողմէ:

Սիրով կը հրաւիրուի շրջանի հաւատացեալ ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

S.O.S. - ENFANTS DU LIBAN

La communauté arménienne du Liban se trouve dans un état désespéré qui nécessite une mobilisation immédiate de toute la Diaspora, afin de la secourir.

La situation matérielle et financière de nos compatriotes est dramatique :

— Les enfants sont obligés de quitter l'école
— La famine menace
— Les soins ne peuvent être dispensés, faute de médicaments.

NOUS DEVONS REAGIR ET DEMONTRER QUE LA SOLIDARITE N'EST PAS UN VAIN MOT.

En solidarité avec la *Croix Bleue des Arméniens de France*, les Eglises et les associations suivantes :
l'Union Nationale de l'Eglise apostolique arménienne de Lyon, l'Union Nationale de Pont de Cheruy, l'Eglise catholique arménienne, l'Eglise évangélique arménienne, l'Union des Médecins arméniens de France, le Cercle lyonnais des femmes arméniennes, la Croix Rouge arménienne, l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance, l'Association Cultuelle arménienne de Décines, la Radio Arménie

Et avec le soutien du Comité de parrainage :

MGR. NORVAN ZAKARIAN PERE MALDJIAN PASTEUR AGOPIAN
Charles Aznavour, George Garvarentz, Rosy Varte, Henri Verneuil, Mr. Krikor Aslanian, Mme. Maritsa Hapelian, Mme. Madeleine Basmadjian, Mr. Armand Bahadourian, Mr. Joseph Bezdikian, Mme. Nevart Deirmendjian, Mr. Robert Donikian, Mr. Stephane Duymedjian, Mr. Pascal Gazarian, Mr. Maurice Gazarian, Mr. Richard Gazarian, Mr. Garbis Manoukian, Mr. Serge Manoukian, Mr. Serge Mikaelian, Mr. Vaghinag Miskdjian, Mr. Joseph Narguizian, Mr. Agop Ohanessian, Mr. Grégoire Papazian, Mr. Henri Papazian, Mr. Setrag Sandjian, Mr. Varoujan Sarkissian, Mr. Sahakian, Mr. Jamgotchian, Mr. Alex Manoogian, Mme. Geoffray-Saraidarian

organisent
UNE JOURNEE D'ACTION
Le DIMANCHE 14 FEVRIER

Durant toute la journée, RADIO ARMENIE —93,7 Mhz— diffusera un programme spécial, sous forme de *TELETHON* radiophonique,
De 8h à 21h, vous pourrez porter vos dons et médicaments aux centres de ramassage suivants :

- *Eglise arménienne de Lyon* — 40, rue d'Arménie - 69003 Lyon
- *Eglise évangélique arménienne* — 4, rue Paul Diday - 69003 Lyon
- *Maison de la Culture arménienne* — 15, rue du 24 Avril 1915 - Décines
- *Ecole arménienne de St. Maurice* — rue des Ecoles (ancienne poste) - St. Maurice de Beynost
- *Eglise arménienne de Pont de Cheruy* — Charvieu
- *Radio Arménie* — 4, rue Marcelin Berthelot - 69150 Décines

Si vous ne pouvez vous déplacer, téléphonez à :
Radio Arménie au 78 - 49 - 37 - 30
ou, SEULEMENT pour la journée du 14 au 78. 49. 72. 52
une équipe viendra recueillir vos dons à votre domicile.

Créons une chaîne de solidarité en téléphonant à nos amis, parents qui ne captent pas Radio Arménie, *afin qu'ils puissent participer à cette action*
S. O. S. ENFANTS DU LIBAN

Merci de libeller vos chèque à l'ordre de :
Croix Bleue des Arméniens de France
(C.B.A.F. Enfants du Liban)
17, rue Bleue — 75009 Paris

JOURNÉE NATIONALE DES VICTIMES ARMÉNIENNES TOMBÉES POUR LA FRANCE

SOUS
la présidence d'honneur de
ALAIN POHER
l'égide de l'église apostolique arménienne
et le parrainage des ministères de la Défense et des Anciens Combattants

70ème ANNIVERSAIRE DE L'ASSOCIATION
DES ANCIENS COMBATTANTS ARMENIENS DE L'ARMEE FRANÇAISE

MISSAK MANOUCHIAN

INSTITUT ARMENIEN DE FRANCE

DIMANCHE 21 FEVRIER

10H45 :	Rassemblement des porte-drapeaux : angle Champs-Elysées/Etoile
11H00 :	Arc de Triomphe de Paris : dépôt de gerbes sur la Tombe du Soldat Inconnu
12H00 :	Messe de requiem en l'Eglise Arménienne Saint Jean-Baptiste 15, rue Jean-Goujon, Paris 8ème, par Mgr. Kude NAKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris. Dépôt de gerbes devant le Monument aux Morts, sur le parvis de l'église
13H30 :	Hôtel Intercontinental : 3, rue de Castiglione, Paris 1er. Présentation des invités. Rappel historique. Prise de parole des Personnalités
14H00 :	DEJEUNER
15H30 :	Remise des Drapeaux à l'Institut Arménien de France. Rétrospective historique. *Intervention des représentants des quatre principales formations politiques françaises*
17H00 :	Fin de la Commémoration

RESERVATION : TEL. : 43. 29. 54. 31 ET 45. 56. 15. 88

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
11

JEUDI
11 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.682 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.682

ՕՐՈՒԱՆ ԽՕՍՔԸ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԱՆՄԱՀ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Աշտիշատի մէջ, հայ նախարարներն ու հոգեւորականները կարճ եւ ազդու պատասխան մը տուին Յազկերտի հրովարտակին: Մերժելով «յերկրպագութիւն արեգական, սպառ ունենալով կրակի...» բուն «Աւասիկ կամք զբոլոր մարմին տուեալ ի ձեռս քո, վաղվաղակի արա զինչ եւ կամիս, ի քէն տանջանք եւ ի մէնջ յանձնառութիւնք, սուր քո եւ պարանոց մեր» (Եղիշէ):

Ժողովականները մնացին հաւատարիմ այս երդումին եւ ուխտին: Եկեղեցւոյ եւ կրօնքին ընդմէջէն պաշտպանել հայ հողը, հայ հայրենիքը, հայ լեզուն:

Հայ մարդը սեղմեց իր բռունցքները: Հայ կինը մէկդի նետեց իր ընտանեկան խաղաղութիւնը, մոռցաւ իր մանուկն ու անոր օրօրոցը: Նախարարական տուները դարձան զօրաշարժի կայաններ: Հոգեւորականները Խաչին ու Աւետարանին հետ թանեցին սուրը: Եւ 451 Մայիս 26–ի առաւօտը արեւը հագաւ իր ճառագայթները տեսած Աւարայրի դաշտերուն վը – րայ, շեփորները հնչեցին: Երկու բանակները իրարու բախեցան: Հայ հեծելազօրքները անցան փոթորկալից եւ խառնայոյզ ալիքներով առաջ սողացող Տղմուտը եւ սկսաւ ահեղ ճակատամարտը: Պարսիկ զօրագլուխ Մուշկան Նիւսալաւուրտի Մատեան գունդը նահանջեց: Սակայն Վասակ դաւաճանեց եւ թաքնուեցաւ փիղերուն ետեւ: Վարդան վրէժի ծարաւը սըրտին, փնտռեց դաւաճանը, խոյացաւ զօրագունդներուն մէջ, ուզեց հայրենի զէնքով վերջ դնել անոր անփառունակ կեանքին: Բայց, նոյն միջոցին, Պարսից միւս թեւերու զօրագունդները յարձակման անցան եւ հայ բանակին սպարապետը հերոսական մահը ընդունեցաւ, փառազարդելով Մամիկոնեան տոհմը եւ հայ ժողովուրդի պատմութիւնը:

Այսպէս կը նկարագրէ Եղիշէ, անմահ պատմիչը Վարդանանց պատերազմին, որուն մէջ կը տեսնէ անմահութիւնը իմացեալ մահով:

Վարդան եւ իր քաջարի ընկերները մարտիրոսացան: Դարերու կնիքով դարձան յաւիտենական մեծութիւններ ու տիպարներ որոնց վրայ ձեւուեցաւ ոգին Հայուն՝ հայրենասիրութեան եւ մարտունակութեան ոգին: Այդ ոգիով հայ ժողովուրդը կրցաւ դիմագրաւել յետագայ դարերու փոթորիկները:

Վարդանանք միշտ կենդանի են որովհետեւ անմահ է այն դատը որուն համար անոնք կռուեցան ու ինկան: Այդ դատը կը պարփակէ ամենավսեմ գաղափարականները՝ խղճի եւ կամքի ազատութիւն, հայրենիքի փրկութիւն եւ ազգային ինքնութեան պահպանում: Այդ դատը զօդուած է հայ ժողովուրդի ճակատագրին, որովհետեւ ան կը շարունակէ ապրիլ աստանդական, ցրուած աշխարհի չորս ծագերուն եւ ենթարկուած ահաւոր վտանգի մը ձուլումին: Ուստի, երէկուան սպառնալիքը այսօր ալ ներկայ է: Բայց, երէկ Վարդանանք հաւատարիմ աշակերտներն էին Սահակ — Մեսրոպեան ոսկեղէն դպրոցին եւ անոր ի գին տուին ինչ որ ունէին ամէնէն թանկագին՝ արիւն եւ կեանք եւ փրկեցին կենսականը: Այսօր կը փնտռենք ազգային մշակոյթով հրկիզուած գաղափարապաշտ Վարդաններ եւ Ղեւոնդ Երէցներ որպէսզի գլուխն անցնին մեր օրերու Աւարայրներուն: Այսօր ունինք ճակատամարտ մը, կամ ճակատամարտներ, որ կը պահանջեն մեզմէ ամէնօրեայ պրկում, դիմադրութիւն, պայքար: Անհրաժեշտ է որ շահինք այդ ճակատամարտը որուն վախճանը մեզմէ կախուած է:

Հայ գիրն, լեզուն ճակատամարտն է, ամէնէն կենսականը, ամէնէն նուիրականը: Լեզուն՝ միս եւ արիւն է առանց որուն չկայ կեանք եւ շարունակութիւն: Եթէ վաղը հայերէնով չոգեկոչենք յիշատակը Վարդանանց, դաւաճանած կ'ըլլանք անոնց ոգիին եւ խզած կ'ըլլանք ընթացքը մեր պատմութեան, որուն վէմ քարն է՝ Վարդանանց դիւցազնամարտը:

Կ. Յ.

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇԻՐԱՔ, ընտրապայքարի իր երկրորդ հանրաժողովին (Տը Բուպերթէն մարզաբանը) բացէ ի բաց այլեւս յարձակեցաւ Միթերանի վրայ որ թեկնածութիւնը չի դներ, բայց թեկնածուի պէս կը շարժի: Նոյն տպաւորութիւնը ըրաւ Պառ հեռատեսիլի Բ. կայանէն: Այս երկուքին ալ արտնեղած տրամադրութիւնը պէտք է ալ աւելի հաճոյք պատճառէ Միթերանի, որ կը շարունակէ քթին տակէն խնդալ, բայց եւ այնպէս ցոյց կուտայ որ պետական բուն դէմքը ինք կը մնայ, ինչ որ ալ ըլլան անխուսափելի թերիները: Շիրաք ըսաւ նաեւ թէ ընտրուելու պարագային, հանրաքուէ մը պիտի առաջարկէ հպատակութեան հարցին վերաբերեալ: Մնաց որ նախարարապետին յարձակումները Նախագահին դէմ – եւ դեռ սկիզբ մըն է – պիտի դժուարացնեն համակեցութեան գալիք երեք ամիսները: Անդին Միթերան, Ռէխինիոնէն վերադարձած ատեն, ժպիտով պատասխանեց ժողովուրդին որ կը պոռար՝ «Միթերա՛ն՝ Նախագահ, Միթերան՝ Նախագահ», ըսելով պարզապէս «արդէն Նախագահ եմ, ժամանակները իրար չխառնենք»: Շիրաքի հաւաքոյթին սուլոցներով ընդունուած է Մուռուզի, որ յայտագրին պատասխանատուն էր, մինչ «Կենսաբանական Կօլիւտը» ինչպէս ինքզինքը կը ներկայացնէ ծովակալ Ֆիլիփ Տը Կօլ, որպէս նախագահ Շիրաքի զօրավիգ փարիզեան մարմնին կը ջատագովէր իր թեկնածուն:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ գրաւեալ հողերուն մէջ, կացութիւնը միշտ շատ ծանր է եւ իսրայէլեան միջամտութիւնները՝ բիրտ, ինչպէս կը վկայեն տեղւոյն վրայ գացած յանձնախումբեր քննութիւն կատարելու համար: Եւրոպայի Խորհրդարանականներ խորապէս ազդուած են տեսնելով գործուած բռնութիւնները: Պելժիքացի ազատական՝ Պէյէտ տը Ռիք յայտարարած է. – «Առաջին անգամն է որ կը տեսնեմ բանակ մը այս ձեւով վարուիլ: Հոս – հոն եղած չեղումներ չեն այլ՝ Պետութեան քաղաքականութիւնը: Բար Նետողներու դիմաց, բանակը առանց ազդարարութեան կազով կամ արտասուաբեր ձեռնառումբեր կը նետէ ուղղակի»: Կ'ըսուի նաեւ թէ բընակարաններէ ներս կը նետուին արտասուաբեր շատ վնասակար ձեռնառումբեր, որոնց վրայ մասնանշուած է թէ պէտք չէ գործածել փակ վայրերու մէջ:

ՓՈԹՈՐԻԿ, ՀՈՎ աւեր կը գործեն եւրոպական կարգ մը երկիրներու մէջ: Արդէն տասը մեռեալ կայ Անգլիա, ուր հովը 160 քմ. ժամանական արագութեամբ կը փչէ: Վնասներու կողքին առաւելութիւն մը՝ Միացեալ – Նահանգներէն ժամանող օդանաւեր 45 վայրկեան կանուխ հասած են, հովը նպաստաւոր ըլլալով իրենց:

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ քննադատեց խիստ կերպով Ռէխինիոնի ձայնասփիւռը, որ չի ծառայեր բազմազանութեան: Նախագահը չէշտեց որ Էռ – Էֆ – Օ–ն արժանի չէ իրեն յանձնուած պաշտօնին:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

(ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ)

Պատերազմ էր Հաւատքի եւ Հայրենեաց փրկութեան...
Կ'իջնէր վերջին իրիկունն, ու արիւններ վաղուան
Հորիզոնին վրայ կարծես էին կանխաւ ցոլացած
Փայլատակող, եռացող բարձրացող առ Աստուած...:

Դաշտը ամբողջ կը դողար իր խոր անունն՝ Աւարա՛յր
Արձագանգուած լըսելով ժամանակին մէջ անծայր...
Գետը Տըղմուտ կը խուէր՝ պղտոր անունը իրեն
Ադամանդի պէս բարձած, պսըղըալէն, թրթռալէն...:

Հոն գագաթին Մասիսի, հին աստուածները Հայոց
Կը հսկէին համախումբ՝ արձակելով ծուխ ու բոց
Նոր աստուծոյն դէմ քէնոտ, բայց սրտեռանդ, անհամբեր...:

Եւ դիմացէն, բաղցրանիստ Արագածին ի վերեւ,
Քրիստոս իջած, պահւըտած ճերմակ ամպի մը ետեւ,
Ինչպէս գիշերն իր վերջին՝ բազկատարած կ'աղօթէր...:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 3 — 9)

ԿՌՓԱՄԱՐՏԻԿ ՄԵԽԱԿ ՂԱԶԱՐԵԱՆ ԿԸ ՄԱՍՆԱԿՑԻ ՍԷՈՒԼԻ ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Տաշքենդ տեղի ունեցած կռփամարտի Խորհրդային Միութեան ախոյեանութեան Հայաստանի մարզիկները ձեռք ձգած են մէկ ոսկի, մէկ արծաթ եւ չորս պրոնզէ մետալներ: 57 քիլօ ծանրութեան դասակարգին ոսկէ մետալը նուաճելով լենինականցի 22–ամեայ Մեխակ Ղազարեան իրաւունք ստացած է Սեպտեմբերին մասնակցելու Սէուլի ողիմպիականներուն: Արծաթէ մետալ շահած է երեւանցի Նշան Մունչեան: Պրոնզէ չորս մետալակիրներն են Սամսոն Խաչատրեան (Կիրովականցի՝ 60 քիլօ), Ստեփան Շահբազեան (Մասիսցի՝ 67 քիլօ), Տիգրան Սեդրակեան (Լենինականցի՝ 51 քիլօ) եւ Մանուէլ Ասատրեան (Երեւանցի՝ 71 քիլօ):

***

ԿՈՅՐԵՐՈՒ ԹԱՏԵՐԱԽՈՒՄԲԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԱԾ Է ԳԱՐԵԳԻՆ ԲԵՍԻ «ԿԵՑՑԷ ՊԱՇՏՕՆԸ» ԳՈՐԾԸ

Կոյրերու միաւորման Սեւանի շրջանային կեդրոնի ուսումնա – արտադրական ձեռնարկութեան թատերական սիրող խումբը բեմադրած է Գարեգին Բեսի «Կեցցէ պաշտօնը» թատերախաղը, որ ջերմօրէն ընդունուած է հանդիսականներու կողմէ: Ձեռնարկութիւնը ունի 150 տեղնոց սրահով ակումբ մը, ուր կան ճատրակի խմբակներ, կոյրերու համար նախատեսուած գիրքերով գրադարան մը ու ձայնադարան: Ակումբին ժողովրդական նուագարաններու խումբը հանդէս եկած է Երեւան, Լենինական, Կիրովական եւ այլ քաղաքներ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ «ՏԷՐԸ» ԺԱՊԱՒԷՆԸ ԼԻԹՈՒԱՆԻՈՅ ՄԷՋ ՑՈՒՑԱԴՐՈՒԱԾ

Վիլնիւսի «Վինդիս» շարժանկարի սրահին մէջ ցուցադրուած է Հրանտ Մաթեւոսեանի «Տէրը» վիպակին հիման վրայ նկարահանուած նոյնանուն ժապաւէնը, որուն բեմադիրն է Բագրատ Յովհաննիսեան: Լիթուանացիները ծանօթ էին Հրանտ Մաթեւոսեանի բեմանկիթերով նըկարահանուած «Մենք ենք, մեր սարերը» եւ «Աշնան արեւ» ժապաւէններուն: «Տէրը» ցուցադրուած է նաեւ Լիթուանիոյ այլ քաղաքներու մէջ՝ Կաունաս, Կլայպեդա, Պանեվեժիս:

***

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԼԱՒԱԳՈՅՆ ԳՈՐԾԵՐ

Դաշնակցային Ռուսիոյ Նկարիչներու Միութեան Մոսկուայի կազմակերպութեան վարչութիւնը հրապարակած է անցեալ տարուան լաւագոյն գործերու աւանդական մրցումի արդիւնքները:

Քննադատութեան եւ արուեստաբանութեան Բ. մրցանակին արժանացած է Ս. Կամենսկիի «Կերպարի գոյնը (Մինաս Աւետիսեան)» յօդուածը, որ տպագրուած է «Պանորամա Իսկուստ» («Արուեստներու համայնապատկեր») գիրքին մէջ:

«Սովետսկի Խուդոժնիկ» («Սովետական նկարիչ») հրատարակչականէն լոյս տեսած «Մինաս Աւետիսեանի Գրաֆիկան» ալպոմին համար պատուոյ վկայական շնորհուած է զայն կազմողին՝ Ս. Կապլանի:

Քանդակի մարզէ ներս անցեալ տարուան լաւագոյն գործերէն մին նկատուած է Ռ. Մուրադեանի «Թումանեանի դիմաքանդակը», արժանանալով վկայականի:

ՄԱՄՈՒԼԸ՝ ՏԱՐԵԳԻ՞ՐՔ

ԽԱՉԻԿ ԹԷՕԼԷՕԼԵԱՆ

«Յառաջ»ի Յունուար 16 – 17-ի թիւին մէջ, «Հայ Լրագրողը եւ Ընթերցողը» խորագիրը կրող գրութիւն մը կը ստորագրէ մարսէյլաբնակ՝ Պր. Ռոբեր Տէր – Մերկերեան: Այդ տողերը տեսակ մը յորդոր են, տեսակ մըն ալ մխիթարութիւն, ուղղուած՝ Մովսէս Պչաքճեանին եւ, անուղղակիօրէն՝ Սփիւռքահայ մամուլի լրագրող – աշխատակիցներուն: Կ'արժէ արձագանգել այդ գրութեան:

Պչաքճեան արտայայտած էր մտածումներ («Յառաջ», Դեկտեմբեր 15, 1987) որոնք կրնային նոյնքա՛ն գլխութեամբ բխիլ տասնեակ մը ուրիշ հայ լրագրողներու բերնէն, գրչէն, հոգիէն: Պչաքճեան հայ գրողին, նաեւ լրագրողին ցաւն է որ կ'արտայայտէ, երբ կ'ակնարկէ ընթերցողի արձագանգի գրեթէ ամբողջական բացակայութեան: Թերեւս գրականութիւն մշակողը, արձակագիր կամ բանաստեղծ, մանր, չա՛տ մանր մխիթարութիւն մը ստանայ երբ ի պատիւ իրեն գինեձօններ կը կազմակերպուին, իր գիրքը հանրու – թեան կը ներկայացուի, գրախօսականներ կը գրուին, եւայլն: Սակայն լրագրողին հանդէպ ընդհանրապէս աւելի «կծծի» է հայ ժողովուրդը: Ճիշդ է, եկեղեցիի գաւիթին մէջ կամ հաւաքոյթի մը ընթացքին երբեմն կը պատահի որ ընթերցող մը շնորհաւորէ լրագրողը, իր այս կամ այն յօդուածին համար, սակայն ընդհանրապէս թերթի մը մէջ լոյս տեսնող ամենալուրջ եւ աշխատուած յօդուածն իսկ կը մնայ անարձագանգ եւ անանդրադարձ: Մեծ մասամբ համաձայնելով Պր. Պչաքճեանին, Պր. Տէր – Մերկերեան իր խօսքը կ'ուղղէ իրեն եւ իր միջոցաւ, թէ՛ հայ մամուլի աշխատակցին, թէ՛ ալ կրաւորական, լուռ ընթերցողներու զան – գուածին: Կը նշէ Պչաքճեանի դառնու – թիւնը, կ'ընդգծէ գրողներու եւ թղթակիցներու գրութեանց հանդէպ հանրային անդրադարձումի պակասը, արծարծուած կարեւոր հարցերու հանդէպ անտարբե – րութիւնը, եւ կուգայ հաստատելու թէ «Սփիւռքի մէջ հայ հանրային կարծիք գոյութիւն չունի», այլ միայն «անհանդուրժողութիւն, անձնական պայքարներ ... անկազմակերպ ուժերու անիմաստ բախումներ» եւ հարց կուտայ, – «արդեօք որեւէ կապ կարելի՞ է գտնել հայ մամուլին մէջ տպագրուած (ըսել կ'ուզէ, հրատարակուած) յօդուածի մը եւ այդ գաւաթի մը մէջ ալեկոծող, անկայուն, ցիր ու ցան անկազմակերպ ուժերու միջեւ»: Եւ կը պատասխանէ, – «ոչ մէկ կապ»: Հայ ընթերցողը «մեկուսացած եւ անձայն միաւոր» մըն է, կ'ըսէ Տէր – Մերկերեան, այնքան մը որ կարծես կարդալ գիտէ, սակայն իր կարդացածը չըմբռներ: Եթէ ոչ, ինչպէ՞ս բացատրել անոր անհաւատալի անտար – բերութիւնն եւ կրաւորականութիւնը:

Տէր – Մերկերեան յոյս չունի որ նման իրավիճակ, որ տասնամեակներէ ի վեր կը տեւէ, պիտի փոխուի: Միաժամանակ, չուզեր որ վհատի Պչաքճեան, կամ հայ լրագրողը, ընդհանրապէս պատրաստ է ուրիշ դեր մը սահմանելու հայ մամուլին համար, եւ ուրեմն՝ հայ լրագրողին, թղթակիցին, աշխատակիցին համար: «Հրապարակագիրները», կ'ըսէ ան, «Նազարեանցներէն ու Արծրունիներէն մինչեւ Նարդունիները ու Շաւարշ Միսաքեանները, եղած են իրենց ժամանակաշրջանի ականատես վկաները ... ազգին բազկերակը իրենց ժամանակի տարեգիրները»: Պատմութեան թանկագին աղբիւրն է հայ մամուլը, կը թելադրէ Տէր – Մերկերեան, քանի որ «գալիք սերունդները, կարդալով այս գրութիւնները, կը հասկնան այդ ժամանակներուն բուն իրա – կանութիւնը»: Եւ կ'եզրակացնէ որ տարեգրքային այս դերը շատ կարեւոր է: Պչաքճեանի գրութիւնները, նոյնիսկ եթէ չունին «հարցերը լուծող, բարեփոխող զօրութիւն ու կարողութիւն», ինչպէս զայն չունին հայ լրագրողներու գրու – թիւնները ընդհանրապէս, կը մնան կենսական: «Պէտք է շարունակել, Պր. Պչաքճեան», կը յորդորէ ան:

Տէր – Մերկերեանի անձին ու մտա – ծումներուն ծանօթ չէի, սակայն այս հակիրճ յօդուածը – յորդորատումար – դնահատելի է, ոչ միայն իբր փաստ ու գրաւական, ստորաբար լուռ ընթերցողներու գոյութեան եւ ուշադրութեան, այլ նաեւ որովհետեւ իր տողերը կը ստորագծեն շատ կարեւոր հարցեր, որոնց մասին կը մտածէ կամ պէտք է մտածէ հայութիւնը, նաեւ օտար հանրութիւնը: Ամփո – փենք զանոնք, – (Ա) Հանրային կարծիքը ի՞նչ է: Ո՞ր իրականութիւններու մէջ գոյութիւն ունի, եւ որքանո՞վ զայն կը կազմէ, կը ձեւէ լրագրողը: Սփիւռքահայ կեանքի մէջ իմաստ ունի՞ նման բաներու մասին խօսիլ: (Բ) Հայ մամուլը ինչպէ՞ս կ'իրականացնէ իր դերը, իբր տարեգիրք: Օրաթերթ մը կրնա՞յ ապրիլ, երբ իր առաքելութիւնը կը սահմանէ տարեգրքային հասկացողութեամբ: Արդեօք կարելի՞ է ծառայել թէ իբր օրաթերթ, թէ՛ ալ իբր տարեգիրք: Երկու հասկացողութիւնները գիրար կ'ամբողջացնե՞ն, թէ հակադիր են:

Իմ նպատակս այս հարցումներուն վերջնական պատասխան մը հայթայթել չէ: Կ'արժէ զանոնք նշել այսպէս, յանձնել ընթերցողներու ուշադրութեան, ապա ընդգծել թէ «Յառաջ»ը մասնաւորաբար, եւ հայ մամուլը ընդհանրապէս, խնկայէ՛ս բարդ դերեր ու պարտականութիւններ ստանձնած են, աւելի՛ բարդ, քան օտար մամուլին յատուկ դերերը:

Աչքէ կ'անցընեմ «Յառաջ»ի նո՛յն թիւը (Յունուար 16 – 17), որուն առաջին էջին վրայ տեղ գրաւած է Ռոբեր Տէր – Մերկերեանի գրութիւնը, եւ հարց կուտամ թէ ինչպէ՞ս կը բնութագրուին անոր զանազան նիւթերն եւ սիւնակները:

«Օրուան դէպքերը» սիւնակը կուտայ լուրեր, զորս անկասկած օտար մամուլէն եւ ձայնասփիւռէն ալ կարելի պիտի ըլլար քաղել ... եթէ հայ կամ օտար ընթերցողներու հսկայ մեծամասնութիւնը ուզէր տրամադրել դատում եւ ժամանակ, նման զատումի եւ ընտրողութեան ու ընթերցանութեան:

Կայ «Թուրք մամուլ»էն թարգմանուած եւ արտատպուած գրութիւն մը, ուր գրտումի եւ զատումի արարքը աւելի՛ ընդգծուած է, – հոն կը մեկնաբանուի Ժ. Պ. Ռէմոնի մէկ ակնարկը, «Ապրուած Ցեղասպանութեան» մասին, ուր «ապրուած» բառը ցեղասպանութիւնը կը վերցնէ պատմական, առարկայական իրականութեան մը ծիրէն եւ զայն կը տեղադրէ հաւա – քական ենթակայականութեան ծիրին մէջ: «Յառաջ»ի խմբագրութիւնը սրատեսութիւնը ունեցած է նշմարելու կատարուած խաղը եւ հանրութեան ուշադրու – թեան յանձնած է զայն: Մինչ «Օրուան դէպքերը» խնկայէ՛ս օրուան համար են, այս լուրը, թէ՛ օրաթերթային, թէ՛ ալ տարեգրքային բնոյթ ունի: Ապագային, իրօք հայկական ցեղասպանութիւնը ուսումնասիրողներ պիտի նշեն այս խօսքը իբր հանգրուան մը այն անկիւնադարձին, որ այսօր տեղի կ'ունենայ արեւմուտքի որոշ շրջանակներու մէջ: Մինչ, մէկ կողմէն, Միացեալ – Նահանգներ եւ այլ արեւմտեան Պետութիւնները կը վարանին ընդունելու ցեղասպանութիւնը, միւս կողմէ քաղաքական կեանքով զբաղող մարդոց եւ մտաւորականներու մէկ մասը սկսած է ուրիշ մօտեցում մը խրացնել, – «անկասկած որ անարդարութիւններ եւ ջարդեր եղան, եւ անկասկած որ դուք, Հայերդ, իրաւունքը ունիք զգալու, որ ան ցեղասպանութիւն էր»: Ծափիկ, ծափիկ, ինչպէ՛ս ծափահարուեցաւ Ռէմոնի խօսքը, ամերիկահայ մամուլի մէկ միտումին մէջ գոնէ, որուն խմբագրութիւնը չէր նշմարած որ այս մօտեցումով լսել-եան կ'արտայայտէ ուրիշ մը, – «... Եւ անշուշտ, մինչ դուք զայն կը զգաք ու կ'ապրիք իբր ցեղասպանութիւն, Թուրքերը ազատ են զայն զգալու եւ ապրելու իբր տխուր դէպք մը, որուն վրայ սակայն իրենք կրցած են փակել վարագոյրը»: Այս մօտեցումը, ի դէպ, զուգահեռն է դատական մօտեցումի մը, որ արդարօրէն կ'ընդվզեցնէ ամերիկացի ֆեմինիստ փաստաբաններ, Միացեալ – Նահանգներու մէջ: Հոն, դատարանը յաճախ կ'ըսէ բռնաբարուած կնոջ, – «անկասկած որ սեռային յարաբերութիւն մը պատահած է: Սակայն մինչ դուք ապրած էք իբր բռնաբարութիւն, պարոնը կարծած է որ ձեր դիմադրութիւնը կանացի նազ մըն է, կոյլո, զօրաւոր առնականութիւնը սիրող կնոջ մը նազը, եւ պարոնը սեռային արարքը իբր բռնաբարիչ չէ ապրած: Քանի որ ուրիշ ականատեսներ ալ չկան...: (Ինչպէս չկային «վստահելի» ականատեսներ՝ Եղեռնին): Երբ երեւոյթները կը մեկնաբանուին դահերու եւ դահիճներու ենթակայական կեցուածքէն, ծայրը միշտ յոռի է: Երբ «Յառաջ» կ'ընդգծէ այս մէկը, թէ՛ օրաթերթի պաշտօն կը կատարէ, թէ՛ տարեգրքի: Նաեւ, աւելցնեմ, Սփիւռքի վերլուծող – լրատուի: Փարիզ՝ Պոլսոյ մօտ է, «Յառաջ» կը հետեւի Թուրք մամուլին. իսկ սփիւռքահայ մամուլը՝ «Յառաջ»ին, որմէ կ'արտատըպէ՛ն նման սիւնակներ եւ լուրեր, գրեթէ ամէն օր, գրեթէ ամէն կողմ:

Մինչ այդ, շարունակենք Յունուար 16 – 17-ի թիւին վերլուծումը: «Երեւան – Փարիզ հեռատիպը» այդ օրը կուտայ «Արարատ»ի խաղերուն ժամանակացոյցը, որ կրկին կը կատարէ օրաթերթային պաշտօն: Թերթին Բ. էջը, սակայն, աւելի բարդ է: Հոն՝ Մկրտիչ Մարկոսեան ունի գրութիւն մը, «Մենք», որ կը նկարագրէ Եղեռնէն վերապրող, 1920 – 80 թուականներուն տակաւին գաւառին մէջ (այս պարագային՝ Տիգրանակերտ) ապրող թրքահայ բնտանիքի մը, ի՛ր բնտանիքին առօրեայ կեանքը: Գիտենք որ 10էն 15 հազար հայ կ'ապրի դեռ այսպէս, գաւառին մէջ, եւ ուրեմն այս գրութիւնը, որ իբր յուշագրական գրականութիւն գրի առնուած է, ներկայ իրականութեան մը մասին, թղթակցութեան ալ բնոյթ ունի, շարունակուող, դանդաղօրէն չիջող ապրելակերպի մը նկարագրութիւնն է, – ապրելակերպ, որ մեր ժողովուրդի մեծամասնութեան յատուկ էր մինչեւ 1915: Եւ դեռ պէտք է աւելցնել որ տարեգրքային բնոյթ ալ ունի այս գրութիւնը, ինչպէս՝ Մշոյ մասին Արմենուհի Գեւոնեանի զանազան յուշագրութիւնները: Տեսակ մը մարդաբանական յուշագրութիւններ են անոնք, ապագայ պատմիչներու համար:

Նմանապէս, բարդ պիտի ըլլայ վերլուծել «Յառաջ»ի նոյն համարին մէջ լոյս տեսած թղթակցութիւնը, Ա. Մ.-ի ստորագրութեամբ, որուն նիւթն է. – «Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան Հանդիպումը Ալեքսանդր Թոփչեանի հետ»: Անշուշտ հաւաքոյթներու նշումը հայ մամուլի օրաթերթային պարտականութիւններու ցանկին մէջ գրանցուած է շատոնց: Սակայն մօտ չորս սիւնակ յատկացուած է այս հաւաքոյթին, ուրիշ պատճառներով, – նախ, որովհետեւ Գրողներու ընկերակցութեան նորընտիր վարչութեան կազմակերպած հաւաքոյթն եւ եղոյթն է ան, եւ կ'արժէ նման փոխանցման հանգրուաններ նշել, ապա՝ որովհետեւ սփիւռքահայութեան մտաւորականութեան համար գոնէ, Թոփչեանի խօսքերը մի՛շտ հետաքրքրական են: Կրկին, ուրեմն, թերթը կը կատարէ երրեակ առաքելութիւն մը, – իբր Ֆրանսահայութեան օրաթերթ, սփիւռքահա – յութեան ներկայ մամուլին աղբիւր, ապա՝ ապագայի պատմագէտին աղբիւր:

Զեմ շարունակեր: Կարեւորը նշելն է: Նշել՝ «Յառաջ»ի եւ հայ մամուլի ու անոր աշխատակիցներու բարդ, բազմածալք դերը, որ ներկայի – ապագայի ծառայելու երկուութեան մէջ բանտարկուած չէ, այլ կը կատարէ երկուքն ալ, միաժամանակ, ինչպէս կը միտի ցոյց տալ իմ հապճեպ վերլուծումը: Նշել նաեւ Տէր – Մերկերեանի վերլուծման ընդգծած միւս մասերը, – արդեօք հայ հանրային կարծիք գոյութիւն ունի՞, եւ արդեօք մամուլն ու իր աշխատակիցները որեւէ ձեւով կրնա՞ն առաջնորդել այդ կարծիքը: Այս հարցերը հսկայ կարեւորութիւն ունին, եւ ուղղուած են իւրաքանչիւր ընթերցողի, ամէն հայ ընթերցողի:

Յունուար 30, 1988
Փրովիտընս

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ՆԱՅԵԼՈՎ ՄԱՀԱԶԴԻ ՄԸ ՎՐԱՅ

Այս առաւօտ մահազդի մը ձեռագիրը կը կարդայի խմբագրատան մէջ: Ամէն մահազդ, առաւօտ կանուխ, մեզի ցաւ կը պատճառէ: Մե՛նք ենք որ թերեւս ամբողջ քաղաքին մէջ առաջին լուրը կ'առնենք, ծանօթի, անծանօթի մահուան բօթը: Հեռաձայնը կը հնչէ, ընկալուչը կը տանինք մեր ականջին, քանի մը բառ կը լսենք դիմացէն, յետոյ բացականչութիւն մը խոյս կուտայ մեր բերնէն.

– Ահ, ա՞ն ալ:

Կամ առաւօտ կանուխ հրատարակութեան համար բերուած ձեռագիրներուն կը նայինք ու յանկարծ կը ցնցուինք.

– Ի՞նչ, ա՞ն ալ:

Հոն, էջին մէջտեղ, ծանօթի մը թերեւս ալ շատ սիրելի բարեկամի կամ ընկերոջ մը անունը պառկած է, ճիշդ այնպէս ինչպէս անոր տխրօջը մարմինն ալ պառկած պէտք է ըլլայ իր դագաղին մէջ: Այդ անունը պառկած է հոն, անձայն, անզօր սպասելով որ աչքդ հանդիպի իրեն եւ լսես, որ ինք ալ բաժնուած գացած է մեզմէ: Ասկէ աւելին չի կրնար ըսել: Ու մենք նայելով այդ անունին, եւ ցաւի բացագանչութիւն մը արձակելէ վերջ, կը թաղուինք մտածումներու:

Այս առաւօտ ալ մահազդ մը կը կարդայի խմբագրատան մէջ: Շնորհալի կին մըն էր ննջեցեալը, բայց իր լուսանկարին, ո՛վ գիտէ որ թուականին քաշուած: Հաւանաբար բազմանդամ ընտանիքի մը անդամն էր, քանի որ մահազդին սիւնը, վերէն վար, շարուած էին ազգականներու այլազան անուններ, բաւական երկար շարք մը կազմած: Եւ սակայն անուններու այդ բազմութեան մէջ կարծես առանձին մնացած կին մըն էր ննջեցեալը, քանի որ, մինչ ինք պիտի թաղուէր Շիշլիի գերեզմանատունը, իր մերձաւոր բոլոր ազգականները իր սուգը պիտի պահէին հեռաւոր հորիզոններու վրայ, ուր բնակութիւն հաստատած էին: Եւ մէկզմէկէ որքա՜ն հեռու, որքա՜ն տարբեր հորիզոններու վրայ:

Սկսայ մի առ մի քննել այդ ազգականներուն կացութիւնը: Նախ ազգականներու երկար շարք մը Աթէնքէն: Յետոյ՝ ուրիշ մը Միացեալ – Նահանգներու Մայամի քաղաքէն: Յետոյ ուրիշ մը՝ Երեւանէն: Յետոյ ուրիշ մը Ֆրանսայի Նիս քաղաքէն: Յետոյ ուրիշ մը Շուէտի Սթոքհոլմ քաղաքէն: Յետոյ ուրիշ մը Իտալիոյ Միլանօ քաղաքէն: Յետոյ դարձեալ ուրիշներ Երեւանէն, Նիսէն, Միլանոյէն եւ դեռ այսպէս:

Կարդացի, կրկին կարդացի: Ջանացի կռահել թէ ողբացեալ խեղճ ու շնորհալի սա կնոջ ի՞նչը կ'ըլլային Աթէնքի մէջ ընակողները, կամ սա միւսները, Երեւանէն մինչեւ Մայամի: Հեռաւորներ չէին, ինչպէս յայտնի կը դառնար մահազդին գրուածքէն: Եղբայր մը, եղբօր զաւակներ, մօրաքոյր մը եւ այնքան մօտիկ ուրիշներ...

Ձեռագիրը ձգեցի սեղանին վրայ եւ ամբողջ մորթիս վրայ զգացի ցիրուցան սա ընտանիքին ողբերգութիւնը: Ցիրուցան՝ Երեւանէն մինչեւ Մայամի: Սթոքհոլմէն մինչեւ Նիս: Արեւելքէն դէպի Արեւմուտք գացող երկար գիծ մը, որ Եւրոպայի կեդրոնին վրայ կը խաչաձեւուէր Հիւսիսէն՝ Հարաւ իջնող երկար ուրիշ գիծի մը հետ: Եւ այդ երկու գիծերէն ոչ մէկը կ'անցնէր Պոլսոյ մօտէն իսկ, պահ մը գոնէ դանդաղելու համար ողբացեալին քով, որ հոգին պիտի յանձնուէր Շաբաթ օր ժամը 12-ին, Պէյօղլուի մէջ կատարելի յուղարկաւորութենէ մը ետք: Եւ այդ գիծերը ծնունդ կ'առնէին կամ կը վերջանային մէկզմէկէ որքա՜ն տարբեր բարքեր ունեցող երկիրներէ ու երկիրներու մէջ: Երեւան եւ Մայամի: Սթոքհոլմ, եւ Նիս կամ Միլանօ: Մէկը մայրենի հողին խոնարհ ծոցին մէջ, միւսը օտար բարքերու փարթամ աշխարհին անձնատուր: Մէկը ցուրտ ու հիւսիսային երկինքի մը գորշ ամպերուն տակ տխուր, միւսը ափերեւահամ երկինքէ մը տեղացող ճառագայթներով արբած:

Նայեցայ մահազդին ձեռագիրին ու ըսի. այս անբախտ ընտանիքին ցիրուցան

ԹԱԴԷՈՍ ՍԱՐԿԱՒԱԳ ԱԺՏԷՐԽԱՆԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Յունուար 27–ին, Զորեքշաբթի օրը, առաւօտեան կանուխ ժամը 2–ին, Հիւանդանոցի հեռախօսը կը դժէր տխուր լուրը Թադէոս Սարկաւագ Աժտէրխանեանի մահուան։

Հանգուցեալ սարկաւագը ծնած է 1923 Օգոստոս 5–ին, Բաաթամոնի քաղաքը։ Կարճ ժամանակի ընթացքին, իր ծնողաց հետ՝ կը տեղափոխուի Կ. Պոլիս, ուր կը ստանայ իր նախնական եւ երկրորդական կրթութիւնը։

Այստեղ կը սկսի սարկաւագի եկեղեցանուէր ծառայութեան խմորումը, առաջնորդուած Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին առաւել փայլուն տեսնելու մտահոգութիւններով։

Ան, 1953 թուին, ընդ Օր. Մարի Թեթիկպաշի, կը կազմէ աւանդապահ ընտանիք մը, զոր Աստուած կ'օրհնէ՝ շնորհելով մանչ զաւակ մը, Գրիգորը։

Ծնողքն ու նորակազմ իր ընտանիքը նիւթապէս ապահովելու համար՝ ան կը ցուցաբերէ անդուլ աշխատասիրութիւն... եւ կը յաջողի նախախնամութեան օգնութեամբ։

Ձեռք բերած փայլուն յաջողութեան հետ փաճառականական ասպարէզէն ներս՝ ան նոր մէջ առաւել եւս կ'աճի նուիրումի ո-գին հանդէպ Հայ Եկեղեցիին եւ սէրը՝ Շարականին նկատմամբ։

Ոչ նման այլոց, փոխանակ «նիւթը» ծառայեցնելու իր եսին հաճոյասիրութեան կը վերանորոգէ ու կը կառուցանէ Կ. Պոլսոյ հայ եկեղեցիներէն շատերը, գործուն մասնակցութիւն ցուցաբերելով ազգային – եկեղեցական կեանքին մէջ։

Շնորհք Արքեպիսկոպոս Գալուստեան, Պատրիարք՝ Հայոց Թուրքիոյ, հանգուցեալին անբասիր եւ եկեղեցասէր նկարագրին ընդ առաջ երթալով՝ անոր կը շնորհէ, 1978 թուին, «Սարկաւագութեան» աստիճան, դառնալով գլխը Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ նուիրապետական կարգի կրտսեր դասին մէջ։

1980–ական թուականներէն ի վեր, Թադէոս սարկաւագ յաճախ այցի կուգար Նիս՝ Ս. Աստուածածին Եկեղեցին. եւ անբացատրելի կապուածութեամբ՝ ինքզինք այստեղ իր տունը կը զգար, արտայայտելով իր շարականի սիրահարի ողեկանութիւնը՝ արարողութեանց ընթացքին։

Այդ թուականէն ի վեր՝ ան գործօն մասնակցութիւնը բերած է Նիսի ազգային — եկեղեցական կեանքին։ Անիկա համայնական գետնի վրայ մնաց միշտ, հակառակ յարաբերաբար կարճ ժամանակամիջոցին, տիրական դէմք մը, սիրուած բոլորէն։ Ոչ ոք կրնայ ուրանալ, որ Թադէոս սարկաւագ Աժտէրխանեան եղած է ազգասէր, եկեղեցասէր անձնաւորութիւն մը, որուն մահը զգալի բաց մը կը բանայ մեր համայնքին ազգային – եկեղեցական կեանքին մէջ։

Թադէոս սարկաւագ Աժտէրխանեանի թաղման կարգը կատարուեցաւ Նիսի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մէջ, Շաբաթ, Յունուար 30, առաւօտեան ժամը 10.30ին։ Արարողութիւնը կատարեց Տարօն Ծայր. Վարդապետ Ճէրէճեան, որու կողքին ներկայ էին Գարեգին Վարդապետ Պեքճեան եւ Դպրաց Դասի ամբողջ կազմը։

Երեսփոխաններ եւ քաղաքապետարանի պաշտօնեաներ ու քաղաքապետի կցորդներ ներկայ գտնուեցան թաղման արարողութեան։

Առաջին դամբանականը խօսեցաւ Գարեգին Վարդապետ Պեքճեան, որ վեր առաւ հանգուցեալի Հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ ցուցաբերած բացառիկ սէրն ու ծառայութիւնը։

Ապա, Տարօն Ծ. Վարդապետ Ճէրէճեան, քաջածանօթ հանգուցեալին անձին, ընդգծեց եւ վեր առաւ անոր օրինակելի նկարագրի փնտրուած արժէքները, որով, բառ՝ «եթէ նոյնիսկ ան մեռաւ, պիտի ապրի»։

Մեր սիրեցեալ եղբօր, Թադէոս սարկաւագ Աժտէրխանեանի մարմինը դրաւ իր հանգիստը Գոզասի գերեզմանատան մէջ, ուր կրկին ամբողջ բազմութիւնը հետեւեցաւ հասաւ՝ ականատես դառնալու համար եւ ըսելու իր վերջին աղօթքը, յարութեան գաղափարով ծաղկազարդուած։

ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ա անդամները թերեւս առաջին անգամ է որ այսպէս իրարու այսքան մօտեցան, ա ձեռագիրի փոքրիկ թուղթին շնորհիւ։ Առաջին անգամ է որ բոլորը միանմանապար գրուեցին այսքան փոքրիկ տարածութիւն մը, այդ ալ իրենցմէ մէկուն հրաժեշտ առնելուն առիթով եւ թուղթի վրայ։

Բայց ո՞ր հայ ընտանիքը զարնուած չէ նմանօրինակ անբախտութենէ մը։ Կարելի՞ է այլեւս կարդալ մահազդ մը կամ հոգեհանգստեան պաշտօնի ազդ մը, որուն վերեւ շարուած անուններուն քով մէկէ աւելի փակագիծեր չբացուին, տալու համար քաղաքի անուններ, աշխարհի մէկ ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը...։

Մահազդները դարձած են տխուր ժողովածուներ, որոնց շուրջ ընտանիքի մերձաւոր բոլոր ցիրուցան անդամներ պարբերաբար կը հաւաքուին իբրեւ պարզապէս անուն եւ իբրեւ քաղաք։

Ազգի մը տխուր ճակատագիրը...։

Ռ. Հ.

Հ. Բ. Ը. Մ. – ՓԱՐԻԶ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԻ ԵՒ ԺԱՄԱՆՑԻ ԵՐԵԿՈՅԹ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ

Շաբաթ, Յունուար 30–ի երեկոյեան, Փարիզի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնը ժամադրավայր դարձած էր Հ. Բ. Ը. Մ.–ի անդամներու եւ համակիրներու, որոնք ընդառաջելով Փարիզի մասնաժողովի հրաւէրին եկած էին մէկլղմէկու հանդիպելու, հայկական միջավայրի մէջ ընտանեօք հաճելի ժամանակ անցընելու եւ ճաշակելու Տիկնանց Յանձնախումբի անդամուհիներուն պատրաստած համեղ ճաշերը։

Երիտասարդներ փինկ — փոնկ եւ ճատրակ խաղալով, իսկ նուազ երիտասարդներ պրիճի ու նարտի սեղաններու շուրջ փորձեցին ցոյց տալ իրենց վարպետութիւնը եւ վարժեցնել սկսնակները։

Ճաշի սպասարկումէն ետք հաճելի անակնկալ մը եղաւ ժամանումը հայրենի արուեստագէտներու խումբի մը, որ Փարիզ կը գտնուէր «Աշխարհի Մշակոյթներու Տուն» հրաւէրով ներկայացնելու համար Հայաստանը Կովկասեան երաժշտութեան ու պարարուեստին նուիրուած երեկոյթի մը։

Հայրենի արուեստագէտներուն կ'ընկերանային՝ Պ. Ներկարարեանի «Հայ Աւանդական Գործիքային Անսամպլ»ին անդամները։

Անմիջապէս սկսաւ հայկական խրախճանքը եւ ամբողջ երկու ժամ հայրենի արուեստագէտները ներկաներուն հրամցուցին հայկական նուագի ու երգի խանդավառ յայտագիր մը, կատարողական բարձր թէքնիքով։ Խումբին մաս կը կազմէին ծանօթ քանոնիստ՝ Յասմիկ Լեւոնեան, շւի, դուդուկի եւ բլուլի վարպետ Նորայր Զաքարեան, բամբիռ նուագող՝ Մանուկ Յարութիւնեան, թմբկահար՝ Գագիկ եւ երգչուհի Ազապի, բոլորն ալ շնորհալի արուեստագէտներ։

Ելոյթ ունեցան նաեւ Փարիզի Հայ Աւանդական Գործիքային Անսամպլէն Ֆիլիփ Շահպազեան՝ շւիով եւ Սիրանոյշ Հուրտան՝ երգով։

Առաւօտեան ժամը երկուքը անց էր, երբ ներկաները ակամայ բաժնուեցան սրահէն, յիշատակելի երեկոյթ մը անցուցած ըլլալու գոհունակութեամբ։

ԼՐԱՏՈՒ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԽԱՂ ՄԸ
(Եօթը թատերախաղեր)
Գրեց՝ ԱՐՄԱՆ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
Յառաջաբան՝ Երուանդ Կոպէլեան
Իսթանպուլ՝ 1987

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ՊՈՍԹԸՆԻ Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյ մէջ, Յունուար 3–ին, տեղի ունեցած է Կոմիտաս երգչախումբին համերգը, որուն ներկայ եղած են 800 հոգի։ Բացումը կատարած է Թորգոմ Ա. Քհնյ. Յակոբեան։ Աշխարհահռչակ երգէոնահար Պերճ Ժամկոչեան երկու կտոր նուագած է։ Ժանէթ Ճղըլեան համառօտ տեղեկութիւններ տուած է (անգլերէն) հայկական շարականներու ծագումին շուրջ։ Երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Ռուբէն Գրիգորեանի, մենանուագ է 15 շարականներ, որոնց երգէոնով ընկերացած է Պերճ Ժամկոչեան։

***

ՀԵԼԻՈՊՈԼՍՈՅ Սրբուհի Թերեզա հայ Կաթողիկէ սրահին մէջ, Յունուար 13–ին, Կաթողիկէ համայնքը ընդունելութիւն մը տուած է ի պատիւ Հ. Լեւոն Վրդ. Զէքիեանի, որ Հայ Մշակոյթի Բարեկամներու Մարմնի հիւրն էր։ Պետրոս Վրդ. Թարմունի խօսք առնելով (ֆրանսերէն) ներկայացուցած է հիւրը։ Հ. Լեւոն Վրդ. Զէքիեան շեշտած է, թէ կաթողիկէ դաւանանքը ընդհանրական է, սակայն հայ կաթողիկէները կը պատրաստուին իրենց ազգային մշակոյթով։ Անդրադառնալով հայ մատենագիրներուն ան յիշած է Մաշտոցը, Շնորհալին, Նարեկացին եւ շեշտած անոնց գործերուն ունեցած ազդեցութիւնը օտարներուն վրայ։

***

ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ խորհրդային դեսպանատան փոխ – հիւպատոս նշանակուած է Յարութիւն Վէրմիշեան։ Այս առթիւ, Արժանթինահայ Մշակութային Միութեան սրահին մէջ ընդունելութիւն – ճաշ մը տրուած է ի պատիւ նոր նշանակեալ հայ պաշտօնատարին. Ներկայ եղած են Խորհրդային Միութեան հիւպատոսը, թեմին առաջնորդը՝ Գրիգորիս Եպիսկոպոս Բունիաթեան, Հայ կաթողիկէ համայնքի ժողովրդապետ Կոմիտաս Վրդ. Պէօճէքեան, Միութեանց ներկայացուցիչներ։

***

ՀԱԶՄԻԷԻ (Պէյրութ) Մխիթարեան Հայրերու Եկեղեցւոյ մէջ, Յունուար 30–ին, պատարագած է հայ կաթողիկէ համայնքի նորընտիր առաջնորդ Վարդան Եպիսկոպոս Աշգարեան։ Ներկայ եղած են քաղաքական եւ զինուորական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ։ Իր քարոզին մէջ Առաջնորդը շեշտած է «օրինականութեան շուրջ շարքերու խտացման անհրաժեշտութիւնը», աւելցնելով որ «Լիբանանի ազատագրումը կախում ունի մեր համակամութենէն»։

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Զ.

«Ես քանի մը դիտողութիւններ է միայն որ պիտի ընեմ այս մտերիմ շրջանակին մէջ։ Ոչ համարձակած եմ գրել զանոնք թերթի մը մէջ, ոչ ալ յայտնել ժողովուրդին՝ հրապարակաւ։

«Ամէն տարի դրեթէ կը հաւաքուինք մենք այսպէս մեր անհատական միջոցներով զուարճանալու համար քիչ մը։ Այս տարի մեր սիրելի եւ եռանդուն ընկերը՝ Մակեդոնն է, որ իր ժառանգած դրամէն յատկացուց մեզի մաս մը։ Ընկերներուս բերնով մեր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնեմ եւ կը մաղթեմ, որ նմանօրինակ ժառանգները անպակաս ըլլան։

«Բայց տարիներէ ի վեր խանդավառութիւնը մարեցաւ հետզհետէ։ Ասկէ երկու տարի առաջ, նոյն, այս սեղանի առջեւ շատ ուրախ եւ լաւատես էի։ Հիմա տարօրինակ կասկած մը կայ մէջս։ Չեմ գիտեր, թէ մեր առօրեայ թերթե՞րն են որ վարակած են զիս, թէ իրականութիւնը։ Ես կորսնցնելու վրայ եմ, տղա՛ք, իմ հաւատքս։ Ու ատոր համար խորհիմ անմիջականօրէն յարաբերութեան մտնել մեր այս՝ գաղութէ – գաղութ ցրուած ժողովուրդին հետ եւ խաչակրութեան մը պէս պայքար մղել։ Ինծ կը թուի որ մեր ժողովուրդը աւելի առողջ է քան մեր մտաւորականութիւնը։ Եւ ինծ կը թուի որ կարելի է խելքի բերել հայութիւնը։ Անիկա իր կաշիէն դուրս ոչ մէկ բանի մասին կը մտածէ։ Ոչ մէկ առաքինութիւն, ոչ մէկ մեծութիւն։ Մեր ընկերներն իսկ, անոնք որ ժողովի կուգան կանոնաւորապար եւ դրամ էլ կուտան պէտք եղած ատեն, այս կամ այն ընկերոջ օգնելու համար, այո՛, մեր շարքային ընկերներն իսկ անհոգ են ներքնապէս եւ անտարբեր։ Ժը մանիֆութիստ են։ Պէտք չէ որ ըլլայ այսպէս։ Պէտք չէ որ հայ երիտասարդը մտածէ միայն իր ամսական շահելիքին, ուտելուն եւ պառկելուն մասին։ Պէտք չէ որ հայ կինը տարուի լիւքսով, երբ անդին մեր զաւակները կը մեծնան հայ կեանքէն եւ հայ լեզուէն հեռու, օտարներու պէս մեր մայրերը պէտք է աշխատին զարգանալ եւ ոչ թէ տարուիլ թեթեւ երեւոյթներէն, առօրեայ ճղճիմ պէտքերէն։ Իտէալիզմ, իտէալիզմ քիչ մը։ Մեր հայրերը, որ պահեցին մեր լեզուն, աւելի շատ ուժեղ անհատականութիւններ ունէին։ Ըլլա՛նք անոնց պէս մոլեռանդ։ Ըլլա՛նք անոնց պէս մեր լեզուին, մեր երկրին խենթ։ Ատենք անոնց պէս, [illegible] Ըլլանք խենթ [illegible] Մեր ազգը պէտք ունի [illegible] Պէտք է որ զոհւինք ես, դու, նա, բոլորս, պէտք է մոռնանք մենք մեր անհատական շահերն ու հանգիստ կեանքերը, եթէ ոչ մեր տկար ուժերը պիտի չտոկան։ Քսան – երեսուն տարի վերջ կ'այլասերինք մենք բոլորս։ Կը վստահեցնեմ ձեզ»։

Կիրակոս ապշած էր դրեթէ։ Աւելի խոր եղաւ անոր զարմանքը, երբ Արփս Զայրմայրունի՝ թեւը տարածելով սեղանին վրայ ոտքի ելաւ ու պոռաց քացախի պէս ձայնով մը. –

«Համաձայն՝ ընկերոջ բոլոր ըսածներուն, կ'աւելցնեմ անձնական փորձառութիւններս։ Ես ամուսնացած եմ ֆրանսացի աղջկան մը հետ։ Դուրսէն դիտողները առին զիս ճիշդ այն շլացած երիտասարդներուն տեղ, որ դժբախտ ամուսնութիւններով կամ յարաբերութիւններով կորսնցուցին իրենց կեանքը։ Ես, սիրելի ընկերներ, նպատակ ըրած եմ, ամբողջ կեանքիս համար նաեւ կարդալ եւ եւ հայերէն սորվեցնել ոչ միայն զաւակներուս, այլ նաեւ կնոջս, որ արդէն լաւ գրել ու կարդալ գիտէ։

«Պէտք է գաք եւ տեսնէք օր մը, թէ ինչպէ՞ս Փարիզէն կայարան մը հեռու, ես իմ ուզած ձեւովս շիներ եմ խաղաղ բոյն մը, հեռու Փարիզի վատառողջ մթնոլորտէն, հեռու նոյնպէս դարուս անախտաւութիւնէն։

[illegible] սակայն մեզ շատ սխալ մեծցուցած են ու մենք շատերը օտարը արհամարհելէ զատ ուրիշ բան չենք կարող ընել։

«Արհամարհեցինք Թուրքիան, երբ ընդհակառակը պէտք էր աւելի մօտէն ճանչնայինք զայն։ Կ'արհամարհենք այսօր Ֆրանսան եւ ամբողջ աշխարհը, որմէ ահագին բան ունինք սորվելիք։

«Արհամարհեցինք Թուրքիան, որովհետեւ մեր կրօնքը այդպէս կը թելադրէր մեզի՝ չնայած որ մեր պատրիարքները եղան երբեմն աւելի բռնակալ եւ անխիղճ, քան սուլթանը, որ ինչպէս գիտէք, տուած էր ամէն տեսակ ազատութիւն Յոյնին ու Հային։ Պատրիարքն էր որ կը դատէր, կը պատժէր, քննութենէ կ'անցընէր թերթերը ու գիրքերը, որպէսզի կրօնքէն դուրս տարբեր բան չգրուի։ Կ'ամուսնացնէր ու կ'ամուսնալուծէր։ Թուրքէն աւելի դէշ էր։ Թուրքը խեղճ, քնացած ժողովուրդ մըն էր, մենք արթնցուցինք զայն։ Եւ երբ արթնցաւ, կարծեցինք որ կը քնանար տակաւին։

(Շար. 33)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Տէր եւ Տիկին Սթեփէն Ստեփանեան, Պր. Հայկ Ստեփանեան եւ Արամ Շեխիկեան կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Փետրուար 14, ժամը 10.15–ին Հայ կաթողիկէ եկեղեցին, 26 ռիւ Սիպիէ, Մարսէյլ:

ՏԻԿԻՆ ԺՈԶԷՖԻՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Մարսէյլ շրջանի Կապոյտ Խաչի չորս մասնաճիւղերը հրաւիրուած են Շաբաթ, Փետրուար 13, ժամը 15–ին Մարսէյլի Մշակոյթի Տան մէջ 12 – 14 ռիւ Սէն – Պազիլ:

Բոլոր ընկերուհիներու ներկայութիւնը փափաքելի է:

Après-midi enfantine déguisée

AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT

DIMANCHE 13 MARS

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ

ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Պանթէօն – Քաշանի Հ. Իսահակեան մասնաճիւղի պարահանդէսը

– ՄԱՐՏ — 19 –

***

ՄԱՐՍԷՅԼ. — Վասպուրականի Ցաղթական Հերոսամարտի 73րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը Մարտ 27–ին:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Նազզաշեան եւ Միհրանեան ընտանիքներ կը ծանուցանեն թէ այս Կիրակի, Փետրուար 14–ին, պատարագի աւարտին՝ Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հոգեհանգիստ կը կատարուի իրենց սիրեցեալ մօր եւ մեծ – մօր՝

ՏԻՐԱՄԱՅՐ ԱՐԱՔՍԻ ՆԱԶԶԱՇԵԱՆԻ

համար, անոր մահուան երկրորդ տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն հանգուցեալին յիշատակը յարգողներուն:

***

Այրի Տիկին Մարիամ Սահակեան, Տէր եւ Տիկին Զօհրապ Մուրատեան, Տէր եւ Տիկին Ստեփան Ճիպիլեան, Տէր եւ Տիկին Սահակ Սահակեան, Տոքթ. Շահան Սահակեան եւ ընտանեկան բոլոր պարագաները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Փետրուար 14, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս — Պետրոս Եկեղեցին իրենց ամուսնոյն, հօր եւ մեծ – հօր՝

ՀԱՃԻ ՅՈՎՍԷՓ ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ

մահուան տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ
ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Գ.

ներկայացում եւ զրոյց՝

ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ

«Կրակէ շապիկ» վէպին շուրջ

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ
ԿԱՐԱՊԵՏ ՏԱՔԷՍԵԱՆ

Փետրուար 14, Կիրակի, ժամը 17–ին Հ. Բ. Ը. Մ.–ի Ալեք Մանուկեան սրահը:

118, rue de Courcelles — Paris 17e

Մուտքը ազատ է:

CINEMA

La légende de la Forteresse de Souram

de S. PARADJANOV

le Vendredi 12 Février

à 21 heures à Versailles
au Cinéma C2L
2, rue Jean Houdon
(à proximité de la Préfecture)

et *le Mardi 16 Février*

à 21 heures, au Chesnay
au Centre administratif de la Mairie
9, rue Pottier

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83. rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՃՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տունը ստացած է Տիկին Վիքթորիա Մկրեանէ (Մարսէյլ) գիրքեր եւ հանդէսներ իր գրադարանին համար: Ինչպէս նաեւ 100–ական ֆրանք Տիկին Ս. Թիւթիւճեանէ եւ Պր. Մ. Նազզաշեանէ:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ ԵՒ ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

Շաբաթ օր, Փետրուար 13, երեկոյեան ժամը 4.30–ին Կիրակամուտի ժամերգութեան հետ, Տեառնընդառաջի հանդիսաւոր Նախատօնակ, Անդաստան եւ Մոմավառութիւն կը կատարուի:

ԾԱՆՕԹ. —

Տարուան Առաջին Անդաստան է այս որ կը կատարուի: Տարուան վերջին Անդաստանը տեղի կ'ունենայ Խաչվերացի տօնի երեկոյեան, Սեպտեմբեր 11–ին:

***

Կիրակի, Փետրուար 14, բուն Բարեկենդան է: Նոյն ատեն՝ Տեառնընդառաջ է՝ տօն Քառասնօրեայ գալստեան Քրիստոսի ի տաճարն:

Բուն Բարեկենդանը սկիզբն է Մեծ Պահքի եւ այսօրուընէ սկսեալ առ հասարակ Վարագոյրը գոց պատարագ կը մատուցուէր: Այսօր սակայն, Տեառնընդառաջի Տէրունական տօնը զուգադիպելով Բուն Բարեկենդանին, Խորանին վարագոյրը բաց՝ պատարագ կը մատուցուի ժամը 10.30–ին: Պատարագի աւարտին Խորանին վարագոյրը կը փակուի՝ ամբողջ Մեծ Պահքին համար, ի նշան Ադամի եւ Եւայի Դրախտէն արտաքսումին:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի
ԱՍՏՂԻԿ
մասնաճիւղի տարեկան պարահանդէսը՝
ՇԱԲԱԹ, ՄԱՐՏ 19

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

Կիրակի, Փետրուար 14, Եպիսկոպոսական պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ
(Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Շրջակայից)

Սիրով կը հրաւիրուի Լիոնի եւ Շրջանի հայութիւնը, ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

Սկիզբ Ժամերգութեան ժամը 8.45–ին:
Պատարագ ժամը՝ 10–ին:

Վ Ի Է Ն

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ

Փետրուար 14, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10–ին, Վիէնի Սէն – Թէօտոր մատրան մէջ, Տեառնընդառաջ–ի տօնին առիթով, կը մատուցուի պատարագ:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Հոգեւոր Հովիւ՝

ԶԱՏԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարուի Վիէնի Դպրաց Դասին կողմէ:

Սիրով կը հրաւիրուի շրջանի հաւատացեալ ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ ժամկոչի պաշտօնը վարելու համար, կը փնտռուի կարող եւ գիտակից, ամուսնացած զոյգ մը: Կարեւոր է գիտնալ հայերէն եւ ֆրանսերէն: Ամսական աշխատավարձքէն զատ, եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ բնակարան մը կը տրամադրուի:

Մանրամասնութեանց համար դիմել՝ գրաւոր, Մայր Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան:

15, rue Jean Goujon — 75008 PARIS

կամ՝ հեռաձայնել գրասենեակը՝
43 – 59 – 67 – 03 կամ 42 – 25 – 84 – 65
Պ. Պետրոսեանի, կամ՝ Պր. Տիգեանին:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
10–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆ ԵՒ ՃԱՇ

Փետ. 14, Կիրակի առաւօտ, Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ողբացեալներ՝

ԱՐՇԻՐՈՒՆԻ ԶՐԲԱՇԵԱՆ–ի (Վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի հիմնադիրներէն) — ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ–ի (Վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի տնօրէն մարմնի ատենապետ) — ԱՍԱՏՈՒՐ ՀՈՒՌԲԻԿԵԱՆ–ի (Տնօրէն մարմնի անդամ) — ՇԱՀՆՈՒՐ ՃԷՅՀԱՆ–ի (Երգչախումբի երգիչ) — ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ–ի (Մայր եկեղեցւոյ դպրապետ եւ Արմենիա երգչախումբի խըմբավար) — ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ–ի (Եկեղեցւոյ դպրապետ) — ՅՈՒՍԻԿ ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ–ի (Դպիր) — ԳԱԲՐԻԷԼ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ–ի (Աւագ սարկաւագ) եւ Մայր եկեղեցւոյ ծառայած բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար:

Հանդիսութեան կը նախագահէ, կը քարոզէ եւ պատարագը կը մատուցանէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ, կոմիտասեան քառաձայն եղանակով, ղեկավարութեամբ՝ ԽԱՉԻԿ ԵԸԼՄԱԶԵԱՆ–ի:

Յաւարտ պատարագի կը սարքուի տարեդարձի ճաշ Ս. Զըրպաշեան սրահին մէջ:

Բարձր հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեամբ Մարսէյլի քաղաքապետ՝

Պ. ՓՐՈՖ. ՌՈՊԵՌ ՎԻԿՈՒՌՈՒ–ի

Ինչպէս նաեւ՝ ԱՆՐԻ ՎԷՐՆԷՕՅ–ի

Սիրով կը հրաւիրուին Մարսէյլի եւ շրջակայքի եկեղեցեաց Թաղային խորհուրդները, կազմակերպութիւնները եւ մեր ազնիւ ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսութեանց:

Ճաշի տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝ 91. 77. 84. 70

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ

Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14.30–ին

MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)

Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զաւեշտներ՝ հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճէմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.

Մէջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ

Հանդէսին կը մասնակցին փրանսական սկաուտական խումբեր ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները:

— Մուտք՝ 50 Ֆրանք | Երախաներուն՝ ձրի —

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
12
VENDREDI
12 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.683 Fondateur : SCHAVARCHE MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.683

ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԸ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՋ

ԹՈՒՐՔԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ԱՀԱԲԵԿԻՉ ՄԸՆ ԷՐ

Յունուար 24-ին, Սէֆաղեօյի մէջ ապահովութեան ուժերը զարկած են Մանուէլ Տէմիր անուն երիտասարդ մը, ծագումով հայ, որ ըստ թրքական մամուլին մաս կը կազմէր ԹԻՔՔՕ-ի (ծայրայեղ ձախ) կեդրոնական կոմիտէին եւ ահաբեկիչ մըն էր: ԹԻՔՔՕ-ն պատասխանատու կը նկատուէր վերջերս Գանտըրայի զինուորական մթերանոցի վրայ կատարուած յարձակումին: Հայ երիտասարդը հիւանդանոց փոխադրուած է, ուր մեռած է քիչ ետք: Թուրք թերթերու թղթակիցները կապ հաստատած են երիտասարդին ծնողքին հետ եւ հայրը բացարձակապէս մերժած է ընդունիլ թէ զաւակը ահաբեկիչ մը ըլլայ: Ան համոզուած է որ տղան թիւրիմացութեան մը զոհ գացած է: Ան կ'աւելցնէ թէ իր բոլոր զաւակները կորսնցուցած է և 1982ին Կեսարիայէն Պոլիս փոխադրուած է եւ կարգ մը լրատուութիւններու վրայ, Մանուէլ Տէմիր 4 տարի բանտարկուած է ԹԻՔՔՕ-ի դատավարութեան պատճառով: Դատին ընթացքին, տղան պոռացած է որ ինք անմեղ է, բայց չէին իսկ քննած իր թղթածրարը եւ ամէն յանցանք իր ուսին բեռցուցած էին: Ամբաստանուած է որ գիրք մը ունէր, բայց, կ'ըսէ հայրը, այդ գիրքը կը ծախուէր ճաղալօղլուի բոլոր գրախանութները: Հայրը կ'ըսէ նաեւ թէ Գանտըրայի յարձակման օրը, իրենց զաւակը իրենց հետ էր եւ ուրիշ հիւրեր ալ կային:

Զոհին մայրը գացած ու ճանչցած է տղուն մարմինը, որ ըստ իշխանութեանց մեռած է երեք գնդակներ ստանալէ ետք: Բայց մայրը կ'ըսէ նաեւ. — «Տղուս մարմնին ու դէմքին վրայ ճզմուածքներ ու արատներ կային: Առարձանակով զարնուած մէկու մը վրայ այդպիսի նշաններ ի՞նչ գործ ունին»:

Միւս կողմէ, Պոլսոյ կուսակալն իսկ — ճահիտ Գայար — բացարձակապէս հերքեց այն լուրը, ըստ որուն Մանուէլի սպանութենէն ետք, գտնուած ըլլան փաստաթուղթեր ԹԻՔՔՕ-ի ԱՍԱԼԱ-ի հետ գործակցութեան մասին:

Յունուար 30-ին, Ֆէրիգիւղի Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած է տարաբախտ երիտասարդին յուղարկաւորութիւնը, ապա մարմինը փոխադրուած է Պալըքլըի գերեզմանատունը: Փետրուար 1-ին ալ «Ճումհուրիյէթ»ի մէջ լոյս տեսած է սա վշտակցութիւնը. —

«Սիրելի եղբայր Մանուէլ Տէմիր, քեզ թաղեցինք մեր սրտերուն մէջ: Որքան ատեն որ մենք պիտի ապրինք, դուն ալ պիտի ապրիս: Ընկերներուդ անունով՝ ՕՍՄԱՆ ԽՕՋՏԷՄԻՐ»:

×

Հօս, կարելի չէ չանդրադառնալ Մանուէլ Տէմիրի մօր քանի մը մատնանշումներուն, որոնք այլապէս յատկանշական են: Ան, տղուն դէմքին ու մարմնին վրայ կը տեսնէ՝ «ճզմուածքներ եւ արատներ»: Այլ խօսքով, կասկածելի կը թուի որ տղան զոհ գացած ըլլայ գնդակներու եւ երբ գիտենք թէ ի՛նչ չարչարանքներու կ'ենթարկեն թուրք ոստիկանները իրենց հարազատ հայրենակիցները, դժուար չէ ըլլար ենթադրել թէ Մանուէլ Տէմիր գնդակներէ չէ որ մեռած է....:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԺԱՆ ՖՐԱՆՍՈՒԱ - ՓՈՆՍԷ, որ Ժիսքարի Արտաքին նախարարն ըլլալէ ետք, քիչ մը մոռցուած կը թուէր, հրապարակ ելաւ Զորեքշաբթի իրիկուն հեռատեսիլի Բ. կայանի «Ճշմարտութեան ժամ»ուն, յայտնելու համար թէ իր թեկնածուն՝ Ռեմոն Պառն է: Ինք ալ հաւանական նախարարապետը կը նկատուի, Պառի ընտրութեան պարագային:

ՊՕՖՈՒԹԱԹՍՎԱՆԱՅԻ մէջ, պետական հարուած մը ձախողած է առջի օր: Երկիրը Հարաւի - Ափրիկէի անկախ հռչակած չորս հողամասներէն մէկն է, 3 միլիոն բնակչութեամբ: Մայրաքաղաքն է՝ Մմապաթօ:

Ժ. Մ. ԼԸ ՓԷՆ կը շարունակէ ընտրական իր շրջապտոյտը: Ալզասի մէջ է որ ճաշկեց ընկերվարական ծանօթ հանրագէտը՝ «Միթերան սերունդ» հեգնելով. — «70-նոցներու սերունդն է: Սերունդն է անգրագիտութեան, գործազրկութեան, նոր աղքատութեան, ՍԻՏԱ-ի, թմրեցուցիչի, Ֆրանսայի նահանջին, եւրոպական կառուցման անդամալուծութեան, հողագործներու անհետացման, եւ անկման»: Ազգ. Ճակատի նախագահը կ'ուզէ «կոտրել Շիրաքի մենաշնորհը Փարիզի մէջ»: Լը Փէնի համար՝ Շիրաք դաւաճանութեան, անվճռականութեան եւ ամօթի մարդն է: Լը Փէն կ'ուզէ որ որոշ պարագաներու մէջ մահապատիժը վերահաստատուի: Կը նախընտրեմ, կ'ըսէ, մեռցնել թմրեցուցիչի շահատակութիւն ընողները, քան թոյլ տալ որ անոնք սպաննեն երկրին երիտասարդութիւնը:

ՑԻՍՈՒՆ ՔԻՒՐՏԵՐ, Զորեքշաբթի օր, գրաւած են Էմնըրաթի Իսթէրնէչըրըլի փարիզեան գրասենեակը, բողոքելու համար Տիարպէքիրի դատարանին արձակած 20 մահավճիռներուն դէմ: Տիարպէքիրի բանտին մէջ ներկայիս երկու հազար բանտարկեալներ կամաւոր ծոմի դիմած են, բողոքելու համար պայմաններուն եւ այցելուներու հետ քրտերէն խօսելու արգելքին դէմ:

ՃԻՈՎԱՆՆԻ ԿՈՐԻԱ, Իտալիոյ վարչապետը, իր կառավարութեան հրաժարականը տուաւ չկարենալով իրագործել իր ծրագիրը: Պատերազմի վաղորդայնէն ի վեր 47-րդ տագնապն է: Դեմօ - Քրիստոնեայ այս նախարարապետը զոհ գնաց իր իսկ կուսակցութեան, որու քանի մը «արձակաձեւները» այլափոխեցին իր ելմտական օրինագիծը, ծանրացնելով բացը: Ինք իսկ, կը խոստովանէր թէ այն պայմանները, որոնց մէջ կ'աշխատէր կը նմանէր փորձի մը որու նպատակն է բուրդ մը չինել պիյառի գնդակներով:

ՊՐԻՒՍԷԼԻ մէջ, Փետրուար 11-ին եւ 12ին, Եւրոպայի 12 ղեկավարները կը ջանային փրկել ինչ որ չէին կրցած Քոփընհակընի հանդիպումին: Հարցը կը վերաբերի հաւաքականութեանց նիւթական բարեփոխումներուն: Այս անգամ պարտաւոր են չձախողիլ: Մնաց որ ուրիշ կնճռոտ հարցեր ալ կան. — Հողագործութիւն, վարկերու յաւելում, իւրաքանչիւր անդամ Պետութեան անդամավճարի հաշուարկումի եղանակը եւ բրիտանական հատուցումը:

ՔՈՒՐԹ ՎԱԼՏՀԱՅՄԸ ամբաստանող գլխաւոր փաստը, որ հեռագիր մըն է (հրատարակուած Տէռ - Շփիկըլի կողմէ) կեղծ է եղեր, ըստ եուկոսլաւ մամուլի գործակալութեան իսկ: Ան որ «տուած» կ'ըլլայ պատճէն մը գերմանական թերթին, կը խոստովանի թէ բնագիրը երբեք չէ տեսած եւ թէ կրկնապատճէնն ալ կորսնցուցած է:

ՊԱՌ բաւական յարձակողական ոճով արտայայտուեցաւ առջի օր եւ այն տպաւորութիւնը տուաւ որ միայն ընկերվարականներու դէմ չէին իր խօսքերը: «Կը բաւէ», կ'ըսէ, «աչք բանալ տեսնելու համար ապակայունացման եւ թունաւորման փրոսէսիւսը որ մէջտեղ դրուած է եւ որ հետաքրքրական ստրաճններու հասած է»: Լիոնի երեսփոխանին ըսածը յստակ է: Մնաց որ ի՞նչպէս պիտի կարենան, ինք եւ Շիրաք, առանց ներքին հաշուեյարդարներու ընտրապայքար վարել:

ՀԱՅ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԷ

— ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ —

Անցնող տարուան Յունիսին, մարմինս իր ընդհանուր ժողովին մէջ կը քննէր եւ յատուկ տեղեկագրով մը կը ներկայացնէր Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան տնտեսական տագնապի լուծման ի խնդիր տարած երեք տարիներու իր աշխատանքին արդիւնքը:

Հաշուեկշիռը, զոր հրապարակեցինք, կը նշէր բարելաւումը Միաբանութեան տնտեսութեան այն յստակ իրողութեամբ իսկ, որ 38 միլիառ լիրի պարտքէն մնացած էր ընդամէնը՝ 4.5 միլիառ լիռ, եւ այս, ինչպէս նպատակադրած էինք, առանց կալուածային կամ այլ էական զիջումներու:

Նոյն հաշուեկշիռին մէջ կը շեշտէինք երկու անմիջական ծրագիրներ. —

– Մաքրել մնացեալ վերջին պարտքերը որոնք, ինչպէս ըսինք, կը ներկայացնէին շուրջ 4.5 միլիառ լիռ.

– Յատուկ հիմնադրամի մը ստեղծման հիման վրայ, Մխիթարեան Միաբանութեան եւ վարժարաններուն ապահովել գործունէութեան մնայուն պիւտճէ մը:

Այս ծրագիրներու իրագործման համար ՄՎՄԿ-ս կը յուսար ու կը վստահէր գըլխաւորաբար Միացեալ — Նահանգներու հայ համայնքին վրայ: Իրապէս, անցնող երեք տարիներու ընթացքին բազմաթիւ կապերով թէ հոն, տեղւոյն վրայ հանդիպումներով յանգած էինք քաջալերիչ քայլերու, նոյնիսկ բացայայտ խոստումներու:

Այսօր, դժբախտաբար, Վարչութիւնս ցաւով կը հաստատէ թէ Միացեալ - Նահանգներու հայ համայնքէն ակնկալուած այս օժանդակութիւնը — բացի անհատական եւ ուղղակի Մարմնիս կամ Միաբանութեան ուղղուած քանի մը նուիրատուութիւններէ —— կը մնայ, իր ամբողջութեանը մէջ, միմիայն խոստում: Աւելին, Վարչութիւնս գաղտնութեամբ կը հաստատէ կարգ մը յայտարարութիւններ, մամուլով իսկ հրապարակուած, որոնց համաձայն անձի մը կողմէ 3 միլիոն տոլարի յատկացում մը կատարուած է ՄՎՄԿ.ին, երբ ցարդ ոչ մէկ գումար կամ յանձնառութիւն ստացած ենք: Այսպիսով հոն, տեղւոյն վրայ ձգձգումներու եւ տարածուած սխալ լուրերու հիման վրայ, ամերիկահայ համայնքէն ակնկալուած օժանդակութիւնը ոչ թէ իրագործուած, այլ չէ իսկ սկսած:

Այլ հարց որ տեղւոյն հայկական մամուլէն մաս մը, փոխանակ անդրադառնալու Միացեալ - Նահանգներու մէջ այս էական հարցին հանդէպ տեսակ մը անտարբերութեան, Վարչութիւնս կը քննադատէր, աւելին, իր փրբեւ թէ հաշուեկըշիռ չներկայացնելու յանցանքով՝ հակառակ ատենին բոլոր թերթերուն ղրկըւած մեր մանրամասն հաղորդագրութիւններուն:

Մինչ հանգանակութիւններու այս ակամայ կասեցման պատճառով մուտքերը կը դադրէին, բացայայտ է որ պարտքերը, այսօր, փոխանակ նուազելու աւելիով ներկայանան՝ յետնեալ պարտքին վրայ բարդուած տոկոսներու եւ անհրաժեշտ այլ ծախքերու պատճառով: Այնպէս որ 4.5 միլիառ լիռի պարտքը, փոխանակ նուազելու, այսօր բարձրացած է 5.1 միլիառ լիռի:

Աւելի քան ցաւով ու դառնութեամբ կը նշենք այս երեւոյթը: Եթէ երբեք սկըսուած հանգանակութիւնը իր լրումին չհասնի, ՄՎՄԿ-ս ստիպուած պիտի ըլլայ, ակամայ, արմատական լուծումներու դիմելու: Լուծումներ՝ որոնք կրնան, հարկադրաբար, միայն ի վնաս ընթանալ Միաբանութեան շարունակականութիւնը ապահովելու համար անհրաժեշտ կալուածներու եւ դարերու մշակութային ժառանգութեան:

Արդ, նման քայլերու առաջքը առնելու համար, վերջին անգամով կոչ կ'ընենք ամերիկահայ համայնքին, մամուլին եւ յատկապէս Նիւ - Եորք կազմուած հանգանակիչ յանձնախումբին — որ դժբախտաբար ցարդ մնացած է անուանական միայն, — որպէսզի անդրադառնան մեր այս անել կացութեան եւ միասնաբար ձեռք բերենք բարօր լուծում մը: Նշենք, թէ բոլոր համայնքներուն մէջ կատարած ենք, օրին, կազմակերպուած հանգանակութիւններ, բացի Միացեալ - Նահանգներէն, ուրկէ Մարմինս, ինչպէս ըսինք, առաւելագոյնը կ'ակնկալէր:

Ի Դիմաց ՄՎՄԿ-ի Վարչութեան
Նախագահ՝
ՎԱՀԷ ՃԱՃՄԱՏԱՐԵԱՆ

Յունուար 27, 1988

ՀԱՍՑԷ. —

C. I. C. A. M.
c/o CRÉDIT SUISSE
92, av. des Champs-Élysées, 75008 Paris

«LE MONDE»

1915 — 1988

Le génocide arménien reconnu en Turquie ?

«Լը Մոնտ» (Փետրուար 11) երկրորդ էջի ««էպա»ներու գլուխին տակ հրատարակած է խիստ շահեկան յօդուած մը վերոյիշեալ խորագրով:

Յօդուածագիրը՝ Միքայէլ Հարոյեան (Ն.ի տեղ Հ՝ գրուած է թիւրիմացու - թեամբ անունին վերջաւորութեան), անդամ Սոլիտառիթէ Ֆրանքօ - Առմէնիէն-ի կը ծանրանայ 1919-ի ծանօթ դատավարութեան վրայ, ուր ի բացակայութեան դատուեցան երիտ - թուրք ղեկավարները: Հարոյեան կը մէջբերէ ամբաստանագրէն կարեւոր հատուածներ եւ այլ օրինակներ, եթէ հարկ էն, որոնք բոլոր յատկանշական տարրերը կը կազմեն ցեղասպանութեան մը, ըստ 1948ի պայմանագրութեան:

Քանի մը օրէն, ամբողջովին կուտանք այս յօդուածը, որ այլապէս հետաքրքրական է, իր մօտեցումով:

ԹԵՐԹԵԼՈՎ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄՍԱԳԻՐՆԵՐԸ

ԵՂԻՇԷ ՉԱՐԵՆՑ ԵՒ ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ

«Սով. Գրականութիւն» *ամսաթերթին մէջ, վերոյիշեալ խորագիրին տակ, Ալմաստ Զաքարեան կը մատնանշէ, թէ իսկական առումով բացառիկ պէտք է համարել Հայ գրականութեան յառաջընթացը Ի. դարու առաջին տասնամեակներուն՝ յարակից բաժիններով, անշուշտ նկատի ունենալով ժամանակաշրջանի մը ներած պայմանները:*

Յառաջամարտիկը կը մնայ բանաստեղծութիւնը՝ միջազգային խլրտումներով, տեսլական եւ հեթանոսային ուժգնութիւններով, խորհրդապաշտ եւ վեհաշունչ տարրերով: Ո՛չ միայն առանձին – առանձին տեսակի, այլեւ համաձոյլ:

Նոյն թուականներուն կ'ուրացուի դըժուար տեսակի սեռ մը, այն է՝ թատերգութիւնը: Յատկանշականը կը մնայ այն, որ բանաստեղծութեան ճամբով դէպի թատրոն շարժումը կը սկսի Դերենիկ Դեմիրճեանի եւ Լեւոն Շանթի միտումներով, ձգտումներով:

Ըստ գրողին՝ առաջինին՝ 1902 – 3-ի Կեանքի տեսիլը *չափածոյ թատերգութեան մէջ, կը խաչաձեւուին խորհրդանշական տեսիլքն ու կեանքին երեւոյթները բնապաշտութեան ծիրէն անցնելով, հակա – հասարակ յանգով, բայց ո՛չ անոր գրաւիչ խոհերով:*

Այլ դիմագիծ կ'ունենայ Լեւոն Շանթի «Հին Աստուածները» թատերգութիւնը, որ խորհրդանիշ – տեսիլք եւ հեթանոսական համաձոյլով խոհի – փիլիսոփայութեան դիմագիծը կը պարզէ: Ասիկա, յատկապէս, կը դառնայ երիտասարդութեան միտքերուն եւ ճաշակին տիրակալը:

Ա. Զաքարեանի ըսելով, Շանթի թատերգութիւնը կը պայմանաւորէ 1909, Ապրիլի Ատանայի եւ Հալէպի տմարդի կոտորածներով:

Եւ ահա նոյն 1909-ի Դեկտեմբերին Պոլսում ծնուած ու հասակ առած, Արեւմրտահայութեան ճակատագրի խորհուրդը բջիջներում կրող Լեւոն Շանթը, որ ուսուցիչ էր Երեւանի թեմական դպրոցում, հիւսում է Հին Աստուածները՝ քրիստոնէութեան փոխարէն կոչելով հեթանոսութեան:

Կ'աւելցնենք առ ի մանրամասնութիւն, թէ համաձայն Խաչեան Սանուց Միութեան Գրական Ասուլիսներու շարքին կազմակերպուած թիւ 1-ին, նուիրուած Շանթի Հին Աստուածներուն, թատերգութիւնը գըրուած Երեւան, 1909-ին, կը տպագրուի Պոլիս 1912-ին:

Մեր տրամադրութեան տակ գտնուող գրքոյկէն կը պարզուի որ բացման եւ փակման խօսքերը կ'արտասանէ Գարեգին Խաժակ: Թատերգութեան վերլուծումը կը կատարէ Տիգրան Չէօկիւրեան: Ապա՝ Պ. Մարի եւ Տոքթ. Բարսեղեան:

Կ'արժէ այս առիթով մատնանշել այսպէս կոչուած ժիւրիին *եզրակացութիւնը, իբրեւ պատմական վաւերաթուղթ:*

⁂

ԺԻՒՐԻԻՆ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Բանախօսութեանց աւարտումէն ետք, ժիւրին որ կը կազմէին՝ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴ., ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ, ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ, ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ, ՍԻԱՄԱՆԹՕ, ՄԻՔԱՅԷԼ ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ, ՍԱՐԳԻՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ եւ ԹԷՈԴԻԿ, կատարեց մասնակի խորհրդակցութիւն եւ յանգեցաւ հետեւեալ եզրակացութեանց.–

Ա.– Երբ բանախօսներու խօսածները չունենալով դատական ամբաստանութեան եւ պաշտպանողականի հանգամանք, ժիւրին տեղի ունեցածը կը նկատէ գրական վիճաբանական համախմբում մը, եւ ոչ թէ գրական դատավարութիւն, հետեւաբար կը մերժէ Շանթի *Հին Աստուածներուն* մասին վճիռներ արձակել, այլ կը բաւականանայ ներկայացնել երբ ատենախօսութիւններէն ստացած իր տպաւորութիւնը:

Բ.– Շանթի *Հին Աստուածները* իբր գեղարուեստական գործ կը կազմէ հայ թատերական գրականութեան մէջ սէմպոլիք առաջին գեղեցիկ փորձը:

Գ.– *Հին Աստուածներու* նիւթը ամենաշահեկան եւ հետաքրքրական է, պատկերացնելու համար այն յաւիտենական ընդհարումը որ կը մղուի զգացումներու եւ դատողութեանց աշխարհներուն միջեւ, այսինքն մտքին եւ սրտին յաւերժական կռիւը:

Դ.– Թատերախաղը իր էութեամբ կը կրէ համաշխարհային բնոյթ՝ հայկական գոյնով եւ հայկական միջավայրի մէջ պատկերացուած:

Ե.– Ժիւրին անյարմար կը նկատէ յայտնել իր կարծիքը *Հին Աստուածներու* բեմականութեան եւ թատերական կառուցուածքի տեսակէտին մասին՝ անոր բեմադրութեան ականատես չեղած, ընդունելով հանդերձ որ սէմպոլիք գրուածք մը, ինչպիսին է *Հին Աստուածները*, պէտք չէ սպասել թատերախաղի դասական պահանջներ:

Զ.– *Հին Աստուածներու* ոճը ըստ էութեան քննադատելի չէ, իսկ լեզուն ունի քննադատելի կողմեր:

Է.– *Հին Աստուածները*, վերջապէս, Հայ տաղանդի գեղեցիկ մէկ արտայայտութիւնն է:

Հին Աստուածներէ անոր կատարած կարճ վերլուծումներէն, ետք, ինչպէս նաեւ Եղիշէ Չարենցի քերթողութեան մատնանշումներուն յաջորդող տողերուն մէջ կը հանդիպինք հետեւեալ մանրամասնութեան.—

Շանթը նրան գնահատում – պաշտպանում էր 1920 թ. ծանր մթնոլորտում, երբ սանձարձակ ամբարտաւանութեամբ Չարենցը համարւում էր միջակութիւն, միջակ բանաստեղծների շղթայի մի օղակ: *(Ի դէպ, Հայաստանի անկախ Հանրապետութեան ժամանակ, Նիկոլ Աղբալեան առաջինը կ'ըլլայ, որ նորաստեղծ բանաստեղծին ապագայի տաղանդը կը յայտնաբերէ): 1920-ի այս ծանր ժամանակներուն կը վերաբերի Շանթի ծանօթութիւնը քերթողին հետ: Եւ, սակայն, ինչպէս ծանօթ կը մնայ, շուտով Շանթ կը համաձայնի ղեկավարել 1920-ին Մոսկուա մեկնող պատուիրակութիւնը՝ բանակցութիւններ վարելու մտադրութեամբ:*

Բանագնացը, ըստ հեղինակին, պէտք է ունենար ռուսական կողմնորոշում կամ դիրքորոշում, եւ այդպիսին էր Գէորգեան ճեմարանում ուսանած, ռուսական մշակոյթին ու պատմութեանը գիտակ, Յովհ. Թումանեանի կողքին տարիներ շարունակ Հայոց օրիենտացիայի հարցերը արծարծած Շանթը: Պատուիրակութիւնը մեկնում է եւ ամիսներ անց վերադառնում ձեռնունայն, իսկ Կարաբեքիրը արդէն կանգնած էր Կարսի պատերի տակ: *Ա. Զաքարեան մանրամասնութիւններ տալէ կը խուսափի, բայց անուղղակի կերպով կ'աւելցնէ.–*

Այդ ժամանակ, դրանից էլ առաջ Ազգութիւնների գործերի ղեկի մօտ կանգնած էր Ստալինը, այդ ժամանակ Վ. Տէրեանից յետոյ, ազգութիւնների գործերի ժողկոմատից դուրս էր մղուած նաեւ Պ. Մակինցեանը, այդ ամիսներին Ալ. Միասնիկեանը նշանակւում է Արեւմրտեան ճակատի քաղվարչութեան պետ եւ Տուխաչեւսկու հետ միասին ապահովում անտանտի երրորդ արշաւանքի ջախջախումը: Այնպէս որ, ժամանակն է կողք – կողքի բերել փաստեր, հանգամանքներ եւ բացել որոշ փակագծեր: Նկատի ունենալով նաեւ, որ այդ նոյն ամիսներին Մակինցեանը եւ ուրիշներ աշխատում էին Մոսկուայում եւ, անկասկած, տեղեկութիւններ ունէին բանակցութիւնների ձըգձգման իրավիճակից···: *Ինչեւէ-ով կը վերջանայ անոր խօսքը: Անկասկած ժամանակը կուգայ, երբ աւելի բացորոշ կերպով կ'ըսուի իրականութիւնը՝ յանուն պատմական ճշմարտութեան:*

Ա. Զաքարեանի հաստատումով Լեւոն Շանթ կը գրէ Չարենցի, –

Ոնց որ Շանթն է ասել՝ Նրանք նրանց, որ իրենց շրջապատի, իրենց գոյնի մարդոց կը դառնան: Տխուր հարցումներով լեցուն այս նամակը կը զուգադիպի Կարսի դաշնագրի օրերուն՝ 1921 Յուն. ԺԲ., երբ բանաստեղծը սկսած էր շարադրել Երկիր Նայիրի քերթողական վէպը, որուն առաջին մասը նոյն օրերուն վերաբերող Քամին սրտակեղ բանաստեղծութեան հետ կը տպագրուի դաշնագիրի տարեկիցին, Նորք հանդէսի 1922 առաջին գիրքին մէջ:

Ժ. ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ՅԵՏ — ՄԱՀՈՒ ՎԵՐԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՐԵՒՈՐԱԳՈՅՆԸ՝ ՆԻԿՈԼԱՅ ԲՈՒԽԱՐԻՆ

ՆԱԵՒ ՌԻԿՈՎ ԵՒ ՈՒՐԻՇՆԵՐ

Հինգշաբթի, Փետրուար 4, Խորհրդային Միութեան Գերագոյն ատեանը վերապատուեց 10 հին պոլշեւիկներ, որոնք 50 տարի է «Դաւաճաններ» եղած էին: Պատմութեան գիրքերն ու դասագիրքերը պէտք է կրկին գրուին:

Ծանօթ գլխաւոր դէմքերն են՝ Բուխարին, Ռիկով եւ Ռոզենկոլց: Գնդակահարուած 1938-ին, Ստալինի օրով:

Ըստ Լենինի, Բուխարին կուսակցութեան նախընտրեալն էր: Ծնած էր 1888-ին, հայրը ուսուցիչ էր, աւանդապաշտ մթնոլորտ մը: 1905-ին է, հաւանաբար որ Բուխարին կը տարուի յեղափոխութեան հովէն: Յաջորդ տարին կ'անդամակցի Բոլշեւիկ կուսակցութեան եւ ըսկիզբէն ղեկավար դեր կը խաղայ: 1907ին, կ'արձանագրուի իրաւաբանութեան համալսարանը: Բայց, քաղաքականութիւնը թոյլ պիտի չտայ որ ուսումը շարունակէ: Ոստիկանական պաշարի տէր, առանց վըկայականի, յաջորդ տարին կը ձերբակալուի ու կ'աքսորուի: 22 տարեկան է, երբ թափառական կեանք մը կը վարէ՝ Գերմանիա, Զուիցերիա, Նորվեկիա, Դանիա եւ Միացեալ – Նահանգներ: 1913-ին, Լենին Ստալինի կը յանձնէ ճշդել կուսակցութեան վարդապետութիւնը ազգութեանց մասին: Շուտով կ'անդրադառնայ որ այդ գործը «Հրաշալի Վրացին» կարողութիւններէն վեր է ու օգնութեան կը կանչէ Բուխարինը: Հոս կը սկսի երկուքին գործակցութիւնը եւ անկարելի չէ մտածել նաեւ յետագայի մահացու նախանձը: Քանի մը տարի ետք, Բուխարին կը նկատէ «Ստալին չի հանդուրժեր չունենալ ինչ որ ուրիշ մէկն ունի: Բան մըն է, զոր չի ներեր»:

Յեղափոխութենէն ետք, տարակարծութիւններ կը ծագին Լենինի եւ Բուխարինի միջեւ: Խորհրդային Պետութեան հիմնադիրը համակերպած է զիջումներ ընելու: Վերարծարծելու համար տնտեսութիւնը, հրաւէր կը կարդայ դրամատէրերու գործակցութեան ու կ'որոշէ հաշտութիւն ստորագրել Գերմանիոյ հետ: Այդ ատեն, Բուխարին ձախ համայնավարներուն բանբերն է: Համաձայն չէ հաշտութեան դաշնագրին: Կ'ուզէ որ Ռուսաստան շարունակէ պատերազմը, որ յեղափոխական պատերազմ եղած է, մինչեւ այն օրը երբ գերման պրոլետարեաները, որ միայն կրնայ ապահովել ընկերվարութեան յաղթանակը, փոխանցման ղեկը ձեռք առնէ: 1919-ին, սակայն, Բուխարին, փոխ – անդամ կ'ընտրուի քաղաքական առաջին Բիւրոյին եւ Զինովիէւի օգնականն է Կոմինթերնի գլուխը: Քիչ ետք, սակայն, Բուխարին ուղղութիւն պիտի փոխէ: Կը խորհի թէ պահպանելու համար քաղաքացիական խաղաղութիւնը եւ թոյլ տալու տնտեսական վերականգնումին, հարկ է բարձի թող ընել դասակարգային պատերազմը եւ գիւղացիութիւնը վերածել զինակիցի մը: 1925-ին, պիտի համարձակի մինչեւ իսկ բանաձեւ մը հրապարակ նետել, որ յետագային անոր պիտի նկատուի՝ «Հարստացէ՛ք, զարկ տուէք ձեր տնտեսութեան»: Ազդեցութեան գագաթն է, տնօրէնն է «Պրաւդա»ի, Միջազգայնականին ամէնէն նշանաւոր դէմքն է: Իր տեսակէտներուն համակարծիք է Ռիկով, որ Լենինի մահէն ի վեր, վարչապետ է, նաեւ Տրոցկի, պետը [illegible]: Ստալին երբեմն մը հաստատած է Զինովիէւի եւ Կամենեւի հետ, Լենինի մահուան վաղորդայնին, բայց չի դիմանար: Այն ատեն, կը միանայ Բուխարինի, բայց այս զինակցութիւնն ալ չի կրնար տեւել: Տագնապին առաջին երեւոյթները պիտի պարզուին 1928-ի սկիզբը, երբ ստալինականները պիտի յարձակին բուխարինեան աջին վրայ: Դրդապատճառն է գիւղերու հաւաքականացումը եւ պարտադրուած ճարտարարուեստականացումը: Բուխարին կը տիրապետէ իր հակառակորդին շնորհիւ իր խելացիութեան: Հետզհետէ պիտի կորսնցնէ դիրքերը, որովհետեւ կուսակցական մեքենայի վարպետ մը չէ: «Պրաւդա»էն կը հեռացուի, ապա, Միջազգայնականի գլուխէն, 1929, Նոյեմբեր 17-ին, կ'արտաքսուի քաղաքական Բիւրոյէն: Հիմնական պարտութիւն է, բայց Բուխարին դեռ յոյս ունի: Ստալին միայն կողմնակիցներ չունի եւ իրեն զօրավիգ եղած՝ Կիրով, Օրջոնիկիձէ չափաւորութիւն կը քարոզեն: Պաշտօն մը կը գտնեն Բուխարինի: Կը դիմանայ, 1934-ին, 17րդ համագումարին, «Իզվեստիա»ի խմբագրապետ կը նշանակուի: Կիրովի սպանութենէն (Դեկտեմբեր 1) անմիջապէս ետք, Ստալին կը հաստատէ ահաւոր իր մեքենան, որ թոյլ պիտի տայ իրեն բացարձակ իշխանութիւն մը: Լենինի բոլոր հին ընկերները, իրական կամ հաւանական մրցակիցները, անոնք որոնք դէմ են անհատի պաշտամունքին պիտի անհետանան: 1936, Օգոստոսին Զինովիէւ – Կամենեւ դատավարութիւնն է, Բուխարին խնդրոյ առարկայ է, դեռ պաշտպաններ ունի, բայց 1937, Փետրուար 28-ին, Ստալին կը հասնի իր նպատակին, Կեդր. Կոմիտէն կ'արտօնէ որ ձերբակալուի:

Կը դատուի Մարտ 2-էն 13, Մոսկուայի սենդիքաներու տան մէջ: Գնդակահարումը կը յայտարարուի Մարտ 15-ին: «Աջակողմեան եւ տրոցկիստ հակախորհրդային պլոք»ի այս դատավարութեան, Բուխարին կ'ընդունի «ոճիրները», զորս իր երեսին կը նետէ տխրահռչակ դատախազը՝ Վիշինսկի: Ոչ բոլորը, սակայն, չի կրնար ընդունիլ որ Բրեստ – Լիթովսկի հաշտութեան ատեն, մտադրած ըլլայ Լենինի սպանութիւնը: Իր խոստովանութեան մէջ, կը սպրդեցնէ տող մը, որ ամէն ինչ կը ջնջէ՝ «Ամբաստանեալներու խոստովանութիւնը միջնադարեան սկզբունք մըն է»: Կը թուի թէ տեղի տուած է մէկ պատճառով միայն, փրկելու համար կինը եւ երկու տարու մանչուկը:

Պերնար Ֆերոն, որու յօդուածէն կը քաղենք այս հակիրճ պատմականը, կ'եզրակացնէ թէ վերապատուել կուսակցութեան «նախընտրեալը» նուազագոյնն էր: Հարկ է նաեւ ընդունիլ որ Բուխարին, բազմաթիւ տեսակէտներով, կը մնայ Լենինի յաջորդներուն ամէնէն ազդեցիկը:

Ձերբակալութեան նախօրեակին, Բուխարին կնոջը գոց սորվեցնել կուտայ իր «կտակը»: Գլխաւոր հատուածներն են.–

«Կը թողնիմ կեանքէն: Պրոլետարական տապարին առջեւ չէ, որ գլուխս կը ծռեմ: Ան պէտք է ըլլայ անխնայ, այլ իմաստուն: Բայց, ինքզինքս անզօր կը զգամ այն դժոխային մեքենային առջեւ, որ օգտագործելով միջնադարեան մեթոտներ, հսկայական ուժի տիրացած է, կազմակերպուած զրպարտութիւններ կը դարբնէ, կը գործէ յանդգնութեամբ ու ինքնավստահ:

Կեդր. Կոմիտէի որեւէ մէկ անդամը կրնայ ոչինչի վերածուիլ, փոխակերպուիլ՝ դաւաճանի, ահաբեկիչի, խափանարարի, լրտեսի: Եւ նոյնինքն Ստալին կասկածներով պաշարուած է. ապացոյցները պիտի չուշանան:

Փոթորիկ մը կը սպառնայ կուսակցութեան: Իմ անմեղ գլխուս պիտի հետեւին հազարաւոր ուրիշներ, նմանապէս անմեղ: Որովհետեւ պէտք է հնարել կազմակերպութիւն մը, Բուխարինիներ, որ իրականութեան մէջ գոյութիւն չունի···:

Տասնըութ տարեկանէս ի վեր կուսակցութեան շարքերուն մէջ կը գտնուիմ, եւ միշտ կեանքիս նպատակը եղած է պայքարիլ բանուոր դասակարգին շահերուն, ընկերվարութեան յաղթանակին համար: Այս օրերուն, օրաթերթը որ «Պրաւդա» (ճշմարտութիւն) նուիրական անունը կը կրէ, անարգ սուտեր կը հրատարակէ, որոնց համաձայն ես՝ Նիկոլայ Բուխարին, կ'ուզէի հոկտեմբերեան յաղթանակը ոչնչացնել, վերահաստատել դրամատիրութիւնը: Ասիկա վատութիւն է, սուտ մը որ նման չունի իր լրբութեամբ եւ ժողովուրդին հանդէպ անպատասխանատուութեամբ, ինչպէս եթէ ըսուէր. «հաստատուած է թէ Նիկոլայ Ռոմանով (ցարը) ամբողջ կեանքը նուիրած է մենատիրութեան ու դրամատիրութեան դէմ պայքարի. պայքարելու՝ նաեւ պրոլետարա-

NICE-MATIN

Bientôt, à Manosque L'apocalypse selon Carzou

Գառզուի յանձնուած է Մանոսքի Ընծայման մատրան պատերու զարդարումը:
Այս առթիւ, Ռընէ Սէննի յօդուած մը լոյս տեսած է «Նիս – Մաթէն»ի Փետրուար 3-ի թիւին մէջ, ուր կը խօսի մատրան եւ Գառզուի տանելիք աշխատանքին մասին: Նոյն թիւին առաջին էջին վրայ հրատարակուած է լուսանկար մը, ուր Գառզուն կը շրջապատեն Ֆրանսայի շէնքերու ճարտարապետներու ղեկավարը, Մանոսքի քաղաքապետը:

Մանոսք (բարձր – Փրովանս) ունի մատուռ մը, որ երկար ատեն լքուած մնացած է եւ նոյնիսկ աւերակի վերածուելու վտանգին տակ էր, երբ քաղաքապետութիւնը որոշած է զայն վերականգնել: Շինուած է 1830-ին, ըստ յատակագիծերու որոնք կը վերագրուին Պանթէոնի ճարտարապետ՝ Սուֆլոյի: Ան կը ներկայացնէ Փրովանսի մէջ նոր – դասական ոճի հազուագիւտ օրինակներէն մին: Զուսպ ազնուականութեան ոճ մը, յատկանշուած համեմատութիւններու ներդաշնակութեամբ եւ գմբէթներու գեղեցկութեամբ, որոնք այդ ժամանակաշրջանին համար, թերեւս զարմանահրաշ քաջարծութիւններ էին: Մանոսքի «Ընծայման» մատուռը բացառութիւն չի կազմեր: Վերականգնումի աշխատանքները լրացած եւ մատուռը «դարձուած» վերջերս, կարգը հասած է Գառզուի, որ եկած էր խորհրդակցելու տեղւոյն վրայ Ֆլավիներին, քաղաքապետին, մշակութային կցորդին եւ տոքթ. Նիէլի հետ: Առանց այս վերջնոյն ծրագիրը մեռեալ տառ մնացած կ'ըլլար: Հանրածանօթ բժիշկ, գեղագէտ, հաւաքածոյ պահող, մեծ արուեստասէր եւ վճռակամ անձ, այս Փրովանսալը կրցած է համոզել Գառզու, որու կապուած է հին բարեկամութեամբ:

«Անշուշտ, հրապուրուած էի, կը խոստովանի Գառզու, բայց, միաժամանակ սարսափած գործին ծաւալէն: Վայրին գեղեցկութիւնը պատճառ եղաւ որոշումիս: Նաեւ քաղաքին ընդունելութիւնը եւ Անտրէ Նիէլի համոզելու ձիրքը: Շատ սիրած էր ցուցահանդէսը, զոր իրագործած էի 1957-ին, Յայտնութեան թեմային վրայ եւ գիրքը զոր անկէ քաղած էր Անտրէ Սորէ հրատարակիչը: Յաջողեցաւ զիս համոզել, որ նկարչական «տեսիլքներս» աշխարհին մարդուն եւ անոնց վերջնական նպատակներուն վրայ, ուրիշ ոչ մէկ տեղ կրնային գտնել լաւագոյն ցոլացումներ: Եւ ճիշդ է որ «կը զգամ» ամբողջովին, այսօր, որ «Յայտնութիւնս» բնակի այս պատերուն վրայ: Կ'ըսեմ «Յայտնութիւնս» ի յարգանս մարգարէական մեծ բնագրերուն և ի մասնաւորի Յովհաննէսի գործին, զոր երբեք յաւակնութիւն չեմ ունեցած «պատկերազարդելու»: Արդարեւ բառը կ'ըմբռնեմ «Յայտնութեան» իր բուն ստուգաբանական իմաստով: Աշխարհի վախճանը թերեւս, կամ աշխարհի մը, որու աճող յարձակողականութիւնը չի դադրիր մղձաւանջս ըլլալէ, բայց նաեւ, ըստ ինծի, մանաւա՛նդ վերածնունդը եւ վերադարձը դէպի կեանք նոր ոսկեդարի մը յոյսով. – թեմա մը որ կը յանդի եւ կը գերազանցէ բոլոր դաւանանքները»:

ԳԵՐՄԱՆԱՀԱՅ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

ԳՐԱԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ ՀԱՆՈՎՐԻ ՄԷՋ

Արեւմտեան – Գերմանիոյ Վարի Սաքսոնիա նահանգի մայրաքաղաք Հանովրի Մշակութային Հարցերու տնօրէնութիւնը քանի մը տարիներէ ի վեր կը կազմակերպէ գրական ցերեկոյթներ «Հեղինակներ Էկլի մէջ» նշանաբանին տակ: Սոյն շարքին 60-րդ ցերեկոյթը տեղի ունեցաւ Կիրակի, Յունուար 24-ին, ուր առաջին անգամ ըլլալով կը ներկայացուէր օտարազգի գրող մը եւ օտար գրականութիւն մը՝ յանձին՝ Րաֆֆի Քանդեանի (Քէպապճըեան):

Եկած էին մեծ թիւով Հայեր ու Գերմանացիներ: Ըստ Մշակութային Հարցերու Տնօրէնութեան պատասխանատուին, որ նոյնպէս ներկայ կը գտնուէր, ցերեկոյթը անոնց լաւագոյններէն մէկն էր եթէ ոչ լաւագոյնը՝ հանդիսատեսներու քանակի տեսակէտով: Այս առաջինին ներածականէն վերջ խօսքը տրուեցաւ օրուան բանախօսին: Ր. Քանդեան նախ ներկաներուն ուշադրութիւնը օրուան յայտագիրին, անոր կցուած ներկայացուելիք հայ գրողներու համառօտ կենսագրականներուն եւ Հայերու ու Հայաստանի վերաբերեալ գերմանագիր գիրքերու ցանկին վրայ հրաւիրելէ վերջ, ամփոփ գիծերով ներկայացուց Հայոց պատմութիւնը: Ասոր յաջորդեցին արձակ եւ չափածոյ երկեր Դ. Վարուժանէ, Շահան Շահնուրէ, Զարենցէ, Զարեհ Խրախունիէ, Դաւիթ Յովհաննէսէ, Պարոյր Սեւակէ եւ Ր. Քէպապճեանէ (Քանդեան): Պարբերաբար հնչեցին հայ աշխարհիկ եւ հոգեւոր երաժշտութեան նմոյշներ Մեսրոպ Մաշտոցէ, Սայաթ Նովայէ եւ Կոմիտասէ: Ցերեկոյթը՝ ներառեալ հարցումները եւ երկխօսութիւնները տեւեց մօտ երկու ժամ: Տեղւոյն «Հաննոֆերշէ Ալկեմայնէ Ցայթունկ» օրաթերթը Յունուար 29-ի իր թիւին մէջ «Ճամբորդութիւն դէպի անծանօթ ծով» խորագրին տակ կ'արտայայտուէր հետեւեալ կերպով. –

«Մարդ ինչպէ՞ս կը բնորոշէ ծառը իբրեւ ծառ: Ասոր պատասխանը ժամանակակից հայ բանաստեղծ Զարեհ Խրախունի կուտայ հետեւեալ կերպով իր «Նախապայման» կոչուած քերթուածին մէջ. Հողով, որուն կը կառչի ան: Ոտքի տակի կայուն հողը երկար ատենէ ի վեր կը պակսի Հայերուն, Աստուածաշունչի Արարատ լերան շուրջ ապրող այս ժողովուրդին:

Անկախութեան փորձերը այս ժողովուրդին, որ իր 2600-ամեայ պատմութեան ընթացքին տիրապետուած է Պարսիկներու, Բիւզանդացիներու, Թուրքերու եւ Ռուսերու կողմէ, վերջին անգամ մեր դարու քսանական թուականներուն, ձախողեցան ի տես Թուրքերու եւ Խորհրդային Միութեան դիմադրութեան...:

Գրողը եւ թարգմանիչը հայ գրականութեան, որ իբրեւ դասատու կ'ապրի Հանովրի մէջ, իր ազգին պատմութիւնը եւ գրականութիւնը «Թէաթէր ամ Էկի»ի մէջ առաջին անգամ ըլլալով լայն հասարակութեան մը ներկայացուց: Յատկապէս ուշագրաւ էր թեմաներու բազմազանութիւնը:

Օղակը Խրախունիի քերթուածներէն, որոնք հայ ազգի ներկայ վիճակի խորհրդանիշները ըլլալ կը թուին, կ'երկարէր մինչեւ Դանիէլ Վարուժանի «Լոյսը»: Հոս հեղինակը, լեզուով մը որ կը յորդի պատկերներով, կը նկարագրէ որոնողի ուղին դէպի աղբիւրը լոյսին:

Մինչ Դաւիթ Յովհաննէս քերթողի առանձնութիւնը եւ մահը կը մշակէ, Րաֆֆի Քանդեան իրականութիւնը հարցի նիւթ կը դարձնէ: Քանդեան երկու աշխարհներ կը զուգադրէ, առանց ըսելու թէ որը կը համապատասխանէ իրականութեան: Թեմաները օտար չէին Արեւմտաեւրոպացիի մը համար: Պարոյր Սեւակի «Ազատութիւնը» յատկապէս կուգայ ընդգծել վերի հաստատումը. այն ազատութիւնը, առանց որու անմահութիւն է»:

ՆԵՐԿԱՅ ՄԸ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ Օգնութեան Խաչի «Ասատիկ» մասնաճիւղի (Մար Միքայէլ) կազմակերպութեամբ, Յունուար 20-ին, դասախօսութիւն մը տուած է Ալին Պաղտասարեան՝ «Հայ կինը ինչպէ՞ս պիտի դիմագրաւէ Լիբանանի տնտեսական տագնապը» նիւթին շուրջ: Այս առթիւ կատարուած է նաեւ վկայականներու բաշխում ձեռագործութեան դասընթացքի աւարտականներուն:

* *

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻՈՅ Տիգրան Երկաթ Մշակութային Միութեան «Տիգրան Ալեքսանեան» սրահին մէջ, Յունուար 21-ին, արտասանութեան երեկոյթ մը տուած է Յակոբ Գույումճեան (Պէյրութէն): Ծնած՝ Պէյրութ, նախակրթութիւնը ստացած Թէքէեան վարժարանին, իսկ երկրորդականը՝ Յովակիմեան – Մանուկեան վարժարանին մէջ, Յակոբ Գույումճեան 1965 – 1971 թուականներուն ճարտարապետութիւն ուսանած է Երեւանի մէջ: Կ'աշխատակցի «Շիրակ» ամսագրին եւ «Զարթօնք» օրաթերթին: Ունի բանաստեղծութիւններու հաւաքածոյ մը՝ «Հոգեհատոր» խորագրով: Արտասանած է առաւելաբար Հայաստանի բանաստեղծներէ գործեր:

կան յեղափոխութեան մը յաջողութեան համար...»:

Խօսքս ձեզի կ'ուղղեմ, կուսակցութեան ապագայ ղեկավար սերունդ, որու պատմական առաքելութիւնը պիտի կայանայ ոճիրներու ահռելի կծիկը քակելու մէջ. ոճիրներ, որոնք այս օրերուն հետզհետէ աւելի ահաւոր չափերու հասնելով բոցերու նման կը կլանեն կուսակցութիւնը...: Կեանքիս սա օրերուն, – վերջիններս թերեւս վստահ եմ որ պատմութեան մաղը ուշ կամ կանուխ անպայման պիտի թօթափէ անունիս կցուած ցեխը: Երբեք դաւաճան մը չեղայ... Գիտցէք, ընկերներ, որ այն դրօշակը զոր յաղթականօրէն պիտի կրէք համայնավարութեան տանող ձեր ճամբուն վրայ, ուրիշներու կարգին պիտի կրէ նաեւ կաթիլ մը իմ արիւնէս»:

×

Բուխարինի հետ կը տրուի նաեւ Ռիկովի անունը. ոչ առաջինին չափ ծանօթ դէմք մը, որ 1924-ին Լենինի առաջին յաջորդը կ'ըլլայ, գրաւելով «Ժողովուրդի կոմիսարներու կոմիտէին» նախագահութեան աթոռը: Թէեւ ճիշդ է որ իշխանութիւնը այդ շրջանին հակած էր դէպի կուսակցութեան քարտուղարութիւնը, զոր կը վարէր Ստալին:

Ռիկով կանուխէն «աջակողմեան» հակումներ ցոյց կուտայ, ինչ որ 1938-ին իր կեանքով կը վճարէ: 1908-էն սկսեալ մենշեւիկեաններու հետ հաշտութիւն կը քարոզէ, ու 1917-ի Հոկտեմբերեան յեղափոխութենէն անմիջապէս ետք կարճ շրջանի մը համար կը հրաժարի Կեդր. Կոմիտէէն, բողոքելով համայնավար միագոյն կառավարութեան մը կազմութեան դէմ:

1930-ին կը շնորհազրկուի այլ «աջակողմեան»ներու հետ: Մինչեւ 1936 կը գրաւէ անկարեւոր պաշտօններով, իսկ 1937 Փետրուարին կը ձերբակալուի:

1938-ի դատավարութեան զոհերու վերապատուուածներէն են տակաւին Նիկոլայ Գրէսթինսկի, Ք. Ռակովսկի, Կ. Եակոտա:

Թ. Ա. Թ.

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Զ.

«Չուզեցինք ըմբռնել զայն, ապրելով հանդերձ անոր ծոցին մէջ: Կը մերժենք այսօր նոյն յաւակնութեամբ այս քաղաքակրթութիւնները որոնցմով շլացած էինք երբեմն: Որովհետեւ կատարեալ ազգ մը չենք: Որովհետեւ կը փախնինք մենք մենէ: Ես օտար կին առի սակայն ու չձուլուեցայ: Պիտի ձուլուին ընդհակառակը, անոնք որ կը քաշուին իրենց պատեաններուն մէջ:

«Եւ յետոյ, ընկերներ, խեր չկայ, այլեւս արտասահմանի այս ժողովուրդէն»...

Ըսելիքներ ունէր տակաւին, բայց տատամսեցաւ:

Զայրմայրունի լռեց յանկարծ ու նըստեցաւ, մինչ բոլորը կը սպասէին աւելի կարեւոր խօսքերու:

Անոր ճիշդ քովէն ցցուեցաւ Մակեդոն: Նիհար, երկայնահասակ, խրտուիլակի երեւոյթով յիսունի մօտ մարդ մը: Ոչ սպայ եղած էր ան եւ ոչ ալ կարեւոր դըպրոցէ մը անցած: Բայց տուած էր ան ինքզինքին ուզած երեւոյթը եւ առիթին պատշաճ հանդամանքը:

«Նստէ՛, նստէ՛, – ըսաւ ան՝ Զայրմայրունիին, – նստէ, ես պիտի շարունակեմ ձգած տեղէդ: Այո՛, Հայը տխմար է, թոյլ է, անհաւատ է, բոպիկ է, անպիտան է, անձնասէր է, քաշուած է, թմրած, կըծկուած, ճղճիմ ... պիչիմ – պիչիմ բաներ ... շատ լսեցինք: Գիտենք այլեւս, որ ետ կ'երթանք օրէ – օր, կ'այլասերինք, կը ձուլուինք: Բայց միջո՞ցը այդ բոլորէն փրկուելու համար: Տարիներէ ի վեր իրարու գլուխ կ'ուտենք, կ'ատենք մենք ըզմեզ: Բայց ինչի՞ կը ծառայեն այդ դժգոհութիւնները, եթէ բուժում մը պիտի չգտնենք:

«Պատերազմէն ասդին ամէն մարդու աչքը բացուած է: Ամերիկացիները, Գերմանացիները, Ֆրանսացիները, Ռուսերը, բոլորն ալ, բոլորն ալ դժգոհ են: Բայց կ'աշխատին մարդիկը: Մենք ի՞նչ պիտի ընենք: Աս կ'ուզէի գիտնալ, ըսէք ինծի խնդրեմ»...:

Նայեց արծիւի պէս աջ ու ձախ եւ շարունակեց.

«Հոն, հոն, կը տեսնէք, ափ մը երկիր ունինք, հոն մէկ ու կէս միլիոն հայ կայ: Ոչ մէկ ատեն այդքան հայութիւն հաւաքուած էր տեղ մը: Հոն է մեր ապագան:

– Նստէ՛, Կիլիկեան է մեր ապագան, – կը բողոքէ Կիրակոս:

«Ոչ, հոն է կուսակցութիւնները, տիրապետութիւնները կը փոխուին օր մը եւ հայ գիւղացին կը փրկուի դարձեալ, ինչպէս փրկուեցաւ Թաթարներու, Պարսիկներու, Ռուսերու, Թուրքերու արշաւանքներէն: Հոն է, ժողովուրդն է մեր փրկութիւնը, մնացեալը փտած մտաւորականութիւն է եւ յիմարութիւն»:

Ծափերով եւ ուրախ խնդուքներով շընորհաւորեցին Մակեդոնը, որուն տեղը նստելն ու գաւաթը պարպելը մէկ եղաւ: Մեծ խմողներէն եւ մեծ ստախօսներէն էր ան:

Կը խնդային, կը ծաղրէին իրար:

Ծաղրեցին ու քաշքշեցին Կիրակոսը, անոր ծնած քաղաքը, Կովկասի մէջ, ճակատին վրայ անոր ունեցած զանազան դէպքերը, խոշորցնելով, չափազանցնելով շարունակ:

Անոնց մէջ կար Ականցի մը, որ տեւականօրէն կը գովէր իր հայրենակիցներուն տաղանդը: Դիմացը կար Կարնեցի մը, որ իր կարգին կը ճգնէր առաւելութիւններ տալ իր երկրին:

– Յեղափոխական ենք մենք:

– Մենք կուտանք, Սիամանթոյի, Մեծարենցի պէս մարդիկ: Ակն տուած է ամէն տեսակ մարդ, սեղանաւոր, ամիրա, Նորատունկեանի պէս դիւանագէտներ...

– Եւ վաշխառուներ:

Ճաշարանատէրը իր կողմէ նուիրեց պնակ մը տոլմա, կանաչ պղպեղէ պահածոյ եւ պնակ մըն ալ խաշէր պանիր: Խմբակը փոխարէն ապսպրեց օղի:

Զուարճացան մինչեւ ժամը մէկ, երբ ճաշարանատէրը զգացուց որ իրաւունք չունէր անկէ անդին յաճախորդ պահելու: Կը վախնար արդէն որ ոստիկաններ կը լսէին զիրենք:

Ելաւ ուրեմն խմբակը ու դուրսը կտոր – կտոր եղաւ: Մօտակայ սրճարան մը գացին քանի մը հոգի, շարունակելով իրենց խանդավառութիւնը:

Կիրակոս առանձին իջաւ: Հաղորդակցութեան միջոցները վերջացած ըլլալով՝ քալեց: Ու գոհ էր որ այդպէս եղաւ: Անբացատրելի պէտքը կը զգար ուշանալու՝ տուն երթալէ: Բանի էր գրեթէ որ կ'երթար:

Մերժած էր մնալ խմբակին հետ: Թէեւ ուրախացած էր, բայց եւ այնպէս օտար զգացում մը կը տանջէր զինքը: Կը զգար անհուն անջրպետ մը՝ իր եւ երբեմնի գինակիցներուն միջեւ: Ու մեծարած չէին զինքը՝ պէտք եղածին չափ:

Խորապէս զգացած էր այդ գիշեր՝ իր զարգացումի պակասը: Ետ, ետ, այնքան ետ էր գացած ինքը իր մտքով, որ չէր յանդգնած խօսիլ: Վէճերով ու քէներով անցուցած էր ան իր տարիները:

(Շար. 34)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Այրի Տիկին Արթենիկ Փափազեան եւ զաւակները կը ծանուցանեն թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կիրակի, Փետրուար 14, Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս — Պետրոս Եկեղեցին, իրենց ամուսնոյն եւ հօր՝

ԱՐԹԵՆԻԿ ՓԱՓԱԶԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

**

ՄԱՐՍԷՅԼ. —

Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ Կրօնական Ընկերակցութեան վարչութիւնը կը ծանուցանէ թէ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի, Կիրակի, Փետրուար 14, Մայր Եկեղեցւոյ մէջ՝

ՀՄԱՅԵԱԿ ՔՀՆՅ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆԻ

վախճանման քառասունքին ի յիշատակ:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՓԱՐԻԶ. – Ի գնահատութիւն «Յառաջ միտք եւ արուեստ»ի Պր. Ռոժէ Ջրբաշեան 1000 Ֆր.:

ՓԱՐԻԶ. – Ա. Գույումճեան 300 Ֆր.:

ԺԸՆԵՒ. – Յակոբ Աւագեան 300 Ֆր.:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Լիոնի Արաքս մասնաճիւղը ցաւակցութիւնները կը յայտնէ ընկերուհիներ՝ Տիկին Թագուհի Ղազարեանի, Տիկին Խաթուն Փարթամեանի, Օր. Վարդենի Փարթամեանի, Տիկին Իզապէլ Մինասեանի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն, իրենց քրոջ, մօրաքրոջ եւ ազգականին՝

Իզապէլ Աբըլթըն — Զօքարեանի
(Լոնտոն)

մահուան առթիւ:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Տէր եւ Տիկին Սարգիս Պեռոյեան 5000 Ֆրանք կը նուիրեն Ս. Մեսրոպ կրթարանին փոխան ծաղկեպսակի՝ Արթիւր Արթինեանի մահուան առթիւ:
(Ստանալ «Յառաջ»էն):

**

Տիկին Բագրատունի Պախթիարեանի մահուան առթիւ, Տիկին Հայկուհի Տամլամեան 300 Ֆր. կը նուիրէ Կապոյտ Խաչի Լիբանանահայ աշակերտներու ֆոնտին:
(Ստանալ «Յառաջ»էն):

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ
ԵՒ ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

Շաբաթ օր, Փետրուար 13, երեկոյեան ժամը 4.30–ին Կիրակամուտի ժամերգութեան հետ, Տեառնընդառաջի հանդիսաւոր Նախատօնակ, Անդաստան եւ Մոմավառութիւն կը կատարուի:

**

Կիրակի, Փետրուար 14, բուն Բարեկենդան է: Նոյն առեն՝ Տեառնընդառաջ է՝ տօն Քառասնօրեայ գալստեան Քրիստոսի ի տաճարն:

S.O.S. - ENFANTS DU LIBAN

En solidarité avec la *Croix Bleue des Arméniens de France*, les Eglises et les associations suivantes :
l'Union Nationale de l'Eglise apostolique arménienne de Lyon, l'Union Nationale de Pont de Cheruy, l'Eglise catholique arménienne, l'Eglise évangélique arménienne, l'Union des Médecins arméniens de France, le Cercle lyonnais des femmes arméniennes, la Croix Rouge arménienne, l'Union Générale Arménienne de Bienfaisance, l'Association Cultuelle arménienne de Décines, la Radio Arménie

organisent

UNE JOURNEE D'ACTION
Le DIMANCHE 14 FEVRIER

Durant toute la journée, RADIO ARMENIE —93,7 Mhz— diffusera un programme spécial, sous forme de *TELETHON* radiophonique,
De 8h à 21h, vous pourrez porter vos dons et médicaments aux centres de ramassage suivants :

- *Eglise arménienne de Lyon* — 40, rue d'Arménie - 69003 Lyon
- *Eglise évangélique arménienne* — 4, rue Paul Diday - 69003 Lyon
- *Maison de la Culture arménienne* — 15, rue du 24 Avril 1915 - Décines
- *Ecole arménienne de St. Maurice* — rue des Ecoles (ancienne poste) - St. Maurice de Beynost
- *Eglise arménienne de Pont de Cheruy* — Charvieu
- *Radio Arménie* — 4, rue Marcelin Berthelot - 69150 Décines

Si vous ne pouvez vous déplacer, téléphonez à :
Radio Arménie au 78 - 49 - 37 - 30
ou, SEULEMENT pour la journée du 14 au 78. 49. 72. 52
une équipe viendra recueillir vos dons à votre domicile.

Créons une chaine de solidarité en téléphonant à nos amis, parents qui ne captent pas Radio Arménie, *afin qu'ils puissent participer à cette action*
S. O. S. ENFANTS DU LIBAN
Merci de libeller vos chèque à l'ordre de :
Croix Bleue des Arméniens de France
(C.B.A.F. Enfants du Liban)
17, rue Bleue — 75009 Paris

CAROUN | ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN
25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART
TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.— Ամէն տեսակի միջք (միսով թէ ձէթով):
■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

❋ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ ❋

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

VOUS ETES CORDIALEMENT INVITE

à l'Inauguration de la Maison de Retraite de l'A.A.A.S. à Montmorency

44, avenue Ch. de Gaulle

par Monsieur
PHILIPPE SEGUIN
MINISTRE DES AFFAIRES SOCIALES ET DE L'EMPLOI

LE MARDI 16 FEVRIER
à 17 H 30

en présence de :

Monseigneur Kude NAKKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Monsieur Michel GIRAUD, Président du Conseil Régional d'Ile-de-France
Monsieur Pierre SALVI, Président du Conseil Général du Val-d'Oise
Monsieur Pierre BLONDEL, Préfet du Val-d'Oise
Messieurs les Parlementaires du Val-d'Oise
Messieurs les Directeurs des D.D.A.S.S.
Monsieur Albert MAGARIAN, Maire de Montmorency

ՄԱՐՍԷՅԼ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ
ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻ ԵՒ ՍԱՀԱԿ–ՄԵՍՐՈՊ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏԱՆ
ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ
10–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆ եւ ՃԱՇ

Փետ. 14, Կիրակի առաւօտ, Մարսէյլի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ողբացեալներ՝
ԱՐԾՐՈՒՆԻ ՋՐԲԱՇԵԱՆ–ի (Վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի հիմնադիրներէն) — ԱՐՇԱՄ ՊԱՊԱՅԵԱՆ–ի (Վարչութեան նախագահ եւ երգչախումբի տնօրէն մարմնի ատենապետ) — ԱՍԱՏՈՒՐ ՀՈՂՈԲԻԿԵԱՆ–ի (Տնօրէն մարմնի անդամ) — ՇԱՀՆՈՒՐ ՃԷՅՀԱՆ–ի (Երգչախումբի երգիչ) — ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ–ի (Մայր եկեղեցւոյ դպրապետ եւ Արմենիա երգչախումբի խըմբավար) — ՅԱԿՈԲ ՄԱԼԱՔԵԱՆ–ի (Եկեղեցւոյ դպրապետ) — ՅՈՒՍԻԿ ԳԱՐԱԿԷՕԶԵԱՆ–ի (Դպիր) — ԳԱԲՐԻԷԼ ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ–ի (Աւագ սարկաւագ) եւ Մայր եկեղեցւոյ ծառայած բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար:

Հանդիսութեան կը նախագահէ, կը քարոզէ եւ պատարագը կը մատուցանէ՝

ՅԱԿՈԲ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատարագի երգեցողութիւնը կը կատարէ ՍԱՀԱԿ – ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ, կոմիտասեան քառաձայն եղանակով, ղեկավարութեամբ՝ ԽԱՉԻԿ ԵԼՄԱՃԵԱՆ–ի:

Յաւարտ պատարագի կը սարքուի տարեդարձի ճաշ Ս. Ջրբաշեան սրահին մէջ:

Բարձր հովանաւորութեամբ եւ ներկայութեամբ Մարսէյլի քաղաքապետ՝
Պ. ՓՐՈՖ. ՌՈՊԵՐ ՎԻԿՈՒՌՈՒ–ի
Ինչպէս նաեւ՝ ԱՆՐԻ ՎԷՐՆԷՕՅ–ի

Սիրով կը հրաւիրուին Մարսէյլի եւ շրջակայքի եկեղեցեաց Թաղային խորհուրդները, կազմակերպութիւնները եւ մերազն ժողովուրդը ներկայ գըտնուելու սոյն հանդիսութեանց:

Ճաշի տեղերը ապահովելու համար հեռաձայնել Մայր եկեղեցւոյ քարտուղարութեան՝ 91. 77. 84. 70

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
13-14

SAMEDI-DIMANCHE
13-14 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.684 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.684

ԵՐԲ
"FRANCE-ISRAËL INFO"
ՅԵՏ — ՔԱՅԼ Կ'ԸՆԷ

Nous maintenons 'Génocide Arménien'

par Alfred COSTE-FLORET

Ծանօթ է, Ֆրանս – Իսրայէլ Էնֆորմասիոնի Դեկտեմբերի թիւին մէջ լոյս տեսած էր ամփոփումը ռատիօ – ժիւտայիքայի հաղորդումի մը, զոր կատարած էր Փիէր Կրոժան։ «Յառաջ» ֆրանսերէն խմբագրականով անդրադարձած էր (Յունուար 20) եւ զայն ղրկած թերթին խմբագրութեան։ Փակագիծի մէջ, ըսենք նաեւ թէ թերթին տնօրէնը Ա. Ռէյթէր անմիջապէս հեռաձայնեց «Յառաջ»ի խմբագրութեան, յայտնելով թէ խմբագրականը փոխանցած է Պր. Կրոժանի որ Պելժիա կ'ապրի եւ թէ քանի մը օրէն Փարիզ պիտի գայ ու կը փափաքի տեսնուիլ մեզի հետ։ Ճշդուած օրը, հակառակ անոր որ թերթին տնօրէնը կը հաստատէր թէ Պր. Կրոժան մէկ վայրկեանէն միւսը կը ժամանէր Փարիզ ու պիտի հեռաձայնէր, ոչ մէկ հեռաձայն ստացանք։ Նոյն հաղորդումէն, աւելի լայն ամփոփում մը լոյս տեսած էր Պրիւքսէլի Համայնատախան թերթին (Քոնթաքթ) մէջ եւ տարբեր խորագրով մը՝ « LA TURQUIE, ALLIE DISCRET D'ISRAEL ».

Հոն, աւելի կը պարզուէր մարդուն — Կրոժանի — բուն դիմագիծը, քանի Հայերէն զատ, խնդրոյ առարկայ էին ոչ միայն Քիւրտերը, այլեւ Յոյներու ծաւալապաշտութիւնը եւ կ'օրհնուէին Թուրքերը, որոնք 1974–ին գացեր են Կիպրոս եւ «ապահովէր տեղացի բնակչութեանց պաշտպանութիւնը» (sic!)։ *Այս – պելժիական – ելոյթին պատասխան գրութիւն մը լոյս տեսած էր Ուրի Վեզոլիի ստորագրութեան տակ, այլ հրէական պարբերականի մը մէջ (Ռրկառ), հետեւեալ խորագրով. —*

DU GENOCIDE « STRICTO SENSU », QUAND UNE REVUE JUIVE NIE LE GENOCIDE... ARMENIEN.

Պելժիոյ Հայոց Միութիւնն ալ, իր նախագահին՝ Արբակ Մխիթարեանի ստորագրութեամբ, բողոքի նամակ մը ղրկած էր թերթին խմբագրութեան։

Այսօր, Փետր. 12, «Ֆրանս – Իսրայէլ յէլ էնֆորմասիոն»էն *ստացանք թերթին Փետրուարի թիւը, ուր լոյս տեսած է Ալֆրէտ Քոսթ — Ֆլորէի գրութիւնը։ Թերթին խմբագրութիւնը հետեւեալ ծանօթութիւնը դրած է գլուխը. —*

L'article du Professeur Grosjean sur le massacre du peuple arménien par les Turcs a suscité des critiques venant tant d'Arméniens que d'autres lecteurs de notre périodique. Parmi les divers textes que nous avons reçus à ce sujet, nous publions celui de M. Alfred Coste–Floret, Membre du Parlement Européen et Président d'Honneur de notre Association.

La Rédaction

Կուտանք ստորեւ կարգ մը հատուածներ Քոսթ – Ֆլորէի գրութենէն, աւելորդ նկատելով յիշեցնել նաեւ այն փառաւոր ելոյթը, զոր ունեցած էր Յունիս 18–ին, Ստրազպուրկ, Եւրոպական Խորհրդարանի պատմական նիստին։

« Président d'Honneur de « France-Israël », je suis fier d'avoir été l'un des principaux artisans de la reconnaissance du « génocide arménien » de 1915 par le Parlement Européen. Ce vote ayant été contesté dans nos colonnes après la publication dans plusieurs journaux d'un placard publicitaire d'associations turques, je tiens à mettre les choses clairement au point.

A l'inverse de M. Pierre Grosjean, il ne s'est pas trouvé un seul Député au Parlement Européen pour contester l'existence du génocide. Le désaccord de certains ne portait que sur l'opportunité d'un vote parlementaire sur une question relative à l'Histoire. Le groupe libéral qui s'est abstenu a publié le jour même du débat sous la signature de Simone Veil que personne ne contestera un communiqué où il est dit : « Il nous paraît clair qu'il s'agit d'un génocide au sens même donné à ce mot par l'Assemblée Générale de l'ONU en 1948 ». Ancien procureur au Tribunal de Nuremberg, je puis confirmer qu'il s'agit bien d'un génocide tel que nous l'avions défini à Nuremberg. Il ne suffit pas de se référer à quatre lignes anonymes dans le dictionnaire Larousse ou à des faux produits par un général britannique, pour contester l'Histoire. Il suffit, pour connaître la vérité, de se reporter aux « archives diplomatiques allemandes » qui sont accessibles à tous puisqu'elles ont été publiées en 1986 chez *Fayard* sous le titre « Archives du Génocide Arménien - Recueil des documents diplomatiques allemands ». Le gouvernement allemand d'alors n'est pas suspect ; il était le meilleur ami du gouvernement turc. Or, on trouvera dans ces archives plus de 500 dépêches des Consuls allemands en Turquie ou de l'Ambassadeur d'Allemagne, appelant au secours et révélant le massacre de tout un peuple sur le chemin de la déportation et dans les camps d'internement, massacre des hommes, des femmes et des enfants parce qu'ils étaient Chrétiens. Et le livre bleu britannique, comme les archives du Vatican, confirment les archives allemandes.

... Pour l'amour du ciel, ne faites pas de distinction entre les génocides. Tous sont monstrueux, le génocide arménien comme le génocide juif, comme de nos jours le génocide cambodgien. Nier le génocide de 1.500.000 Chrétiens arméniens sur une population de 2.000.000, c'est faire le jeu, même involontairement des révisionnistes et des apologistes du «point de détail» !

Les Parlementaires Européens ont reconnu le génocide arménien. Ils l'ont fait **pour la paix de leurs consciences**, pour l'honneur de leur Parlement et pour la vérité de l'Histoire. Ils ont lieu d'en être fiers. Car si trois quarts de siècle après, **le Droit rencontre enfin la Morale**, c'est, en fin de compte, la dignité de la personne humaine qui demeure victorieuse ».

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԸՆՏՐԱՊԱՅՔԱՐ

André LAJOINIE-ի ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐՈՒ ՀԵՏ

Համայնավար կուսակցութեան թեկնածուն հանդիպում մը ունեցաւ Հայերու հետ, Հինգշաբթի իրիկուն, Ազգ. Ժողովի մէկ սրահը։ Ներկաները ողջունած է կի Տիւքոլոնէ, փոխ – նախագահ Ազգ. Ժողովի, որ արձագանգած է նաեւ Մելինէ Մանուշեանի նամակին (բացակայած է առողջական պատճառներով) ուր ան կը յայտնէ թէ Ապրիլ 24–ին պիտի քուէարկէ Լաժուանիի համար։ Թեկնածուն՝ իր ե–

(Շար.ը Դ. էջ)

ԼՈՒԱՑՔ
ՓՈՒԱՄ
ՏԱՆԻՔԻ
ՎՐԱՅ

"ԱՆԿԱՐԵԼԻ ԿԱՐԵԼԻՆ"

Տարիներ առաջ, ունեցած եմ պատմուածքի նիւթ մը։ Զայն մշակելու մեծ ախորժակ ունենալով հանդերձ, լքած եմ, ծրարած ու դրած մոռացութեան մէկ դարակին մէջ։ Երեւակայած էի անհատ մը որ կը գտնուէր *ասպարէզ* ընտրելու խաչմերուկին։ Ճարտարագէ՞տ ըլլար, թէ պարտիզպան, ատամնաբո՞յժ, թէ դերձակ։ Ո՞րը ընտրելու պարագային, սխալած պիտի չըլլար։ Արդէն ի՞նչպէս պիտի գիտնար։ Հետեւաբար, որոշած էի այդ անհատին տալ պատեհութիւնը ըլլալու այդ *չորսը* միասին, ունենալու բախտը զուգահեռաբար ապրելու չորս կեանքերն ալ, որպէսզի տեղ մը այլեւս լքէր *երեքը* ու ամբողջութեամբ տրամադրուէր *մէկին*, յարմարագոյնին։

Բոլորս ալ գիտենք, որ մեր կեանքի տեւողութեան, ամէն օր մենք զմեզ կը գտնենք ընտրութիւն կատարելու պարտաւորութեան առջեւ։ Պէտք է ընտրենք ընկերը, դպրոցը, մսագործը, պէտք է ընտրենք սափրիչը, օծանելիքը, պէտք է ընտրենք մեր *ասպարէզ*ը ու եթէ առիթը ունինք փոփոխութեան ենթարկելու որոշ ընտրութիւններ, կան նաեւ այն ընտրութիւնները, որոնք դուրս կուգան մեր հակակշռէն։

Ու հիմա որ նախագահական ընտրութիւններու կը պատրաստուի երկիրը, հիմա որ կան *չորս* թեկնածուներ, պատմուածքի նիւթս է որ դուրս կուգայ մոռացումի դարակէն եւ արդարութիւն կը պահանջէ։ Կ'ուզեմ վերադարձնել զայն իր անկիւնը, կը մերժէ ան ու լեզու հանելով, կը ծաղրէ զիս։

Բոլորս ալ գիտենք, որ *չորս* թեկնածուներն ալ ունին իրենց վարդապետութիւնը, բոլորն ալ կ'ուզեն վերանորոգել երկիրը, ամրացնել ընտանիքին հիմերը, առաւել բարօրութիւն ապահովել քաղաքացիներուն։ Բոլորն ալ ճամբայ կ'ելլեն ազնուագոյն նպատակով, սակայն, սակայն անոնցմէ ո՛չ մէկուն խոստումը կարելի է ընդունիլ որպէս ապահովուած իրողութիւն։

Նկատելով որ չեմ հաւատար *խմբական ղեկավարութեան* ու դրօշ դարձուցած ֆրանսական այն առածը թէ *ծիծաղելին չի սպաններ*, մեկնակէտ դարձուցած նաեւ չիրագործուած պատմուածքիս հերոսին տրուած կարելիութիւնը, լաւագոյնը պիտի չըլլա՞ր երկիրը բաժնել *չորս* հաւասար բաժիններու, նոյն տարածութեամբ, բնակչութեան նոյն մակարդակով ու հարստութեամբ, ապա արտօնելէ ետք որ անոնք կառավարեն, իշխեն որոշ ժամանակաշրջան մը, ճշդուի լաւագոյն արդիւնքը ու ամբողջութիւնը յանձնուի այդ արդիւնքին տիրոջ։

Ծիծաղելի նոյն մտածումին չե՞ղբայրակցիր նաեւ այն թելադրութիւնս, թէ որպէսզի մարդիկ կարենան մերժել թեկնածու մը, պէտք է կարդան *անոր* թերթը, իրենց խորհրդածութիւնները հրապարակեն *հակառակորդի* թերթին մէջ ու քիչ մըն ալ հրելով այս թելադրութիւնը անհեթեթի կալուածին մէջ, «քաջութիւն»ը պիտի ունենայի առաջարկելու, որ իրարու հակառակորդ մեծ Պետութիւնները հաստատէին ընտրութեան անսովոր ձեւ մը ու ժողովուրդի մը տային հակառակորդին նախագահը ընտրելու իրաւունքը։ Միայն *մեծ Պետութիւննե՞րը* պիտի աւելցնէի քիչ ետք։

Ընտրութիւն…։

Ոչ ոք կրնայ յաւակնիլ թէ գտած է կառավարութեան լաւագոյն վարչակարգը, եթէ անշուշտ անբուժելի, վտանգաւոր մեծամիտ մը չէ։ *Արեւելք*ի թէ *Արեւմուտք*ի մէջ, մասնագէտներ կը շարունակեն իրենց ուսումնասիրութիւնները ու հրաշալի է, երբ Պետութիւններ տեւապէս *հարցական*ի տակ կը դնեն իրենք զիրենք, իրենց ուղին։ Ասոր փաստը չէ՞ զանազան երկիրներու մէջ կատարուող ու կրկնուող ընտրութիւնները ու նաեւ Խորհ. Միութեան մէջ կիրարկուող *կլազնոստ*ն ու *պերեստրոյկա*ն։

– Ո՞րը պիտի նախընտրէիր՝ շահիլ ամսական 5000 փր. ու շուտով ունենալ *յաւելո՞ւմ* մը, թէ շահիլ 7000 փրանք ու շուտով ունենալ *նուազում* մը…

Շատերու ուղղուած սիրելի հարցումներէս մէկն է ասիկա։ Ինծի կը թուի թէ, աշխարհի բոլոր անհատներն ալ ունին միակ մտահոգութիւն մը՝ ի՞նչպէս *բարելաւել* առօրեան, զարգանալ։

Կարելի չէ *միեւնոյն* ժամանակ ապրիլ բազմաթիւ երկիրներու մէջ ու բաղդատել, ըլլալ անաչառ, առարկայական։ Այն օրերուն երբ կը նամակցէի աշխարհի զանազան երկիրներու մէջ բնակող անձերու հետ, հասցէի մը *Լոս Անճըլըս*ը ինծի կուտար այն խաբկանքը, թէ անոր տէրը դրացին էր Ավա Կարտընըրի, ուրիշ հասցէի մը *Լոնտոն*ը կարծել կուտար, թէ նամակագրութեան բարեկամս անպայմանօրէն կը բնակէր Պաքինկհամ Պալատին կից, իսկ *Փարիզ*ը պարունակող հասցէին տէրը աներկբայօրէն կը զետեղէի Շան – զ'Էլիզէի վրայ բացուող ուրիշ պողոտայ մը։ Հապա *Նիւ – Եորք*ի՞նը…։ Կրնա՞ր Ֆիֆթ էվընիւէն հեռու տեղ մը ապրիլ։

Ընտրութիւն…։

Կարելի է սկսիլ միշտ զերոյէն, մէկ պայմանաւ որ մարդիկ հեռանկար ունենան, մարդոց համար ստեղծուի *առաջ երթալ*ու մթնոլորտ։ Սեղանին նոր պանիր ունենալու ապահովութիւն։

Աւետարանին մէջ ալ չկա՞յ մտածումս լաւագոյն ձեւով պատկերող առակ։ Կայ, անշուշտ որ կայ, սակայն մարդիկ այլեւս լուրջի չեն առներ Սուրբ Գիրքին առակները ու մե՛ղք որ այդպէս է։

Մինչ այդ, պատմուածքիս նիւթը ըսկըսած է թեւեր առնել ու դառնալ աւելի անպատկառ։ Արդարութենէ ետք, հաշիւ ալ կը պահանջէ։ Հասունցած չըլլալու պատճառաբանութիւններս կը մերժուին արմատապէս։ Յիշեցնելով զինք ուրիշ նիւթի մը յենակ ծառայեցնելու չարաշահութիւնս, կ'ուզէ ապրիլ առանձին, ամբողջական կեանքով։

Չէ՞ որ ինք ալ *ընտրութիւն* կատարելու իրաւունքը օգտագործելով, տրամադրուած է ինծի։

– Եթէ չունիս զիս ապրեցնելու կարողութիւնը, պարզապէս *հրաժարէ*, որպէսզի *ընտրեմ* ուրիշը։

Արդէն *բանատէրի՞* վերածուած եմ։

Մ. ՊԶԱՔՃԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԵԱՆ ԹԵԼԱԴՐԱՆՔ

ԽՄԲ. — *«Գրական Թերթ»*ի Յունուար 22-ի թիւին մէջ վերի խորագիրը կը կրէ Դաւիթ Գասպարեանի յօդուածը, ուր ան կ'անդրադառնայ վերակառուցումի նորաբաց շրջանը լիովին ապրելու եւ արժեւորելու անհրաժեշտութեան: Բազմաթիւ մարզի թերիներ ու սխալներ կը նշէ յօդուածագիրը, որոնց մէջ ամէնէն լայն տեղը կը գրաւեն գրական բնոյթ ունեցողները: Ստորեւ կուտանք առաւել յատկանշական մասերը անկէ:

**

... Այսօր շատ ենք խօսում արտագաղթի մասին: Բայց կայ նաեւ ներքին արտագաղթ, որը եւս շատ մտահոգիչ է: Ե՛ւ հեռաւոր գիւղերից, ե՛ւ անգամ Արարատեան դաշտից քանի՜ — քանիսն են վաճառում իրենց տուն ու տեղը եւ մշտական բնակութեան մեկնում դէպի հիւսիսային Կովկաս Կրասնոդարի ու Ստաւրոպոլի մարզերը, դէպի Միջին – Ասիա եւ էլ ո՛ւր ասէք: Ինչո՞ւ, որովհետեւ գիւղացին, նախ, ապրուստի աղբիւր է որոնում: Իսկ մեր իշխանութիւնները «հերոսաբար» քանդեցին բոլոր ջերմոցները, տեղական նախագահներն էլ աճող ընտանիքներին հասանելիք հողատարածութիւնը երբեմն ոչ թէ յատկացնում են, այլ՝ վաճառում: Եւ դա այն դէպքում, երբ 3 տասնամեակ առաջ գիւղացին բուն Արարատեան դաշտում ոչ միայն իր տնամերձն էր մշակում, այլեւ ունէր օժանդակ հողատարածութիւն...

... Ժամանակն է, որ մենք եւս լիաձայն խօսենք այն անասելի ողբերգութեան մասին, որը հայ գրականութեանը պատճառեց ոչ միայն 1915, այլեւ 1937 թուականը, երբ մահուան ու աքսորի դատապարտեց շատերին եւ վախ ու սարսափ տարածեց բոլորի մէջ: Մ. Ս. Կորբաչովը այդ մասին շատ որոշակի է ասել.— «Մենք երբեք չենք կարող եւ չպէտք է ներենք կամ արդարացնենք այն, ինչ եղել է 1937 — 1938 թուականներին: Երբեք: Դրա համար պատասխանատու են նրանք, ովքեր այն ժամանակ գտնւում էին իշխանութեան գլուխ ... Մենք գիտենք, թէ ինչի վերածուեցին 37 — 38 թուականները, թէ դա ինչպէս հարուածեց կուսակցութեան կադրերին ու մտաւորականութեանը, զինուորական կադրերին»:

1933-ին, մեծ դժուարութիւններ յաղթահարելով, գրականութեան ինստիտուտը տպագրեց Չարենցի անտիպ երկերը, որոնցում ժամանակի ու մարդու ծանր ողբերգութիւնն է: Այդ էջերը դեռեւս լրիւ չեն: Գրողի դիւանում կան չհրապարակուած ոչ քիչ թուով գեղարուեստական գործեր, գրառումներ, որոնք մեր դարի խոշորագոյն բանաստեղծներից մէկի սրտի ու մտքի միջով անցած վաւերագրեր են: Ահա, եկել է Չարենցի վաստակն ամբողջացնելու օրը, եւ մենք չպէտք է յապաղենք:

Բերնէ բերան անցնելով, այսպիսի պատմութիւն է հասել: Ստիպելով, որ Բակունցը իր ձեռքով փորի իր գերեզմանափոսը, նրան «ուղեկցող» «երեք հրացանակիրներից» մէկը, ըստ օրինաց կարգի, դիմել է նրան, իմանալու մահապարտի վերջին ցանկութիւնը: Բակունցը մի ծխախոտ ծխելու ժամանակ է խնդրել, մինչ կրակահերթը կը մարէր երկնքում առկայծող նրա կեանքի աստղը: Երբ ծխախոտի կրակը հասել է կոթունին եւ անհնար է եղել այն մատներով բռնել, նա գետնից վերցրել է երկու չոփ, ծխախոտը մինչեւ մարելը մի կերպ պահել դողդողացող ու այրուող շուրթերին եւ ներս քաշել դառը ծխի վերջին քուլան: Ո՞վ պիտի պատասխան տայ նրա չապրած տարիների համար...

Բանասիրութեան վկայութեամբ մեծ գրողի երկու ծաւալուն վէպերը՝ «Կարմրաքար»ը եւ «Խաչատուր Աբովեան»ը, աւարտուած են եղել: Ո՞ւր են այդ վէպերը: Մեր ռուս գործընկերները ժամանակին շատ բան կարողացել են պահել — պահպանել եւ այսօր, ահա, հանում են ասպարէզ: Իսկ մենք, ինչպէս Չարենցը կ'ասէր՝

Կանգնած եմ ահա ապագայի
հանդէպ
Զարմանալի՛ թեթեւ, զարմանալի՛
անդէմ՝
Մերկութեան պէս տկլոր
ու անանցեալ...

Չարենցի ակնարկած ապագան մի ինչ — որ չափով գուցէ եւ հէնց այսօրուայ ներկա՞ն է...

Այսօր պիտի ըստ ամենայնի խօսենք նաեւ այն ծանր ողբերգութեան մասին, թէ ինչո՞ւ գրասեղանի առջեւ նստելու փոխարէն Մահարին պիտի հեռաւոր վայրերում հորթ արածացնէր եւ երբ վերահսկիչին յիշեցնէր իր գրող լինելու մասին՝ արժանանար ոչնչացող հեգնանքի: Նա երկար ճանապարհ կտրեց երկու անգամ: Առաջին անգամ մեղադրուեց որպէս ահաբեկիչ, որը իբր թէ «մտադիր է մահափորձ կատարել Բերիայի դէմ եւ Հայաստանն անջատել Սովետական Միութիւնից»: Այդ անհիմն մեղադրանքը նրա վրայ նստեց 11 տարի: Կենցաղային դաժան պայմաններին աւելանում է եւ գրական մարդու ծանր ողբերգութիւնը, «Թուղթ ու մատիտ չունեայ ես այդ ... տարիների ընթացքում, — գրում է Մահարին «Ինքնակենսագրական»ի մէջ եւ ցաւով շարունակում. — «Բայց անաշխատ էլ չմնացի: Աշխատեցի եւ բահով, ուրագով, կացինով, եղանով, երկաթէ ձողով, աշխատեցի կոմբայնի եւ սերմնացանի վրայ եւ երբ ձեռներս թուլացան, բրուտների համար ոտքով ցեխ հունցեցի»:

1947-ի Օգոստոսի 20-ին Մահարին վերադառնում է Երեւան: Կայարանից ոտքով մտնում է քաղաք, որը նրա բացակայութեան տարիներին շատ էր գեղեցկացել. «Մի՞թէ ես խանդարում էի, անցայ մտքովս, եւ սիրտս լցուեց արցունքով... Ո՞ւր գնալ: Մայրս մահացել էր ... Կինս ամուսնացել, շուրջս անծանօթ մարդիկ էին»:

Այդ օրերին նա ինքնախոստովանութեան անկեղծութեամբ գրում է.—

Թէ ունէի ես մեղքեր, քաւե՛լ եմ
վաղուց,
Թէ անմեղ եմ հալածուել,
մի՛ նայիր խոժոռ,
Չէի՛ վերջին պոէտը Պառնասեան
թաղում,
Բայց անունս պղտորուեց օրերի
փոշում...

Պարզւում է, սակայն, որ նա դեռեւս լրիւ չէր քաւել իր «մեղքերը»: 444 օր յետոյ նրան նորից տանում են բռնել Սիբիրի ճամբան: Կրասնոյարսկի երկրամասի Կուրայ գիւղում նա ցմահ աքսորական էր եւ 323 դաճինների «խմբապետ»ը: Բայց այս անգամ Սիբիրը երկու մխիթարութիւն էլի տալիս է նրան՝ Անտոնինայի սէրը եւ թուղթ ու գրիչ:

Մահարու ճակատագիրը 1937-ին չըսպանուած, բայց տաժանակրութեան դատապարտուած միլիոնաւոր մարդկանց ճակատագրի ցայտուն պատկերն է...

Այս ամէնը կարծէք քիչ էր, հիմա էլ... Արդէն 22 տարի է, ինչ տպագրուել է նրա հինգհատորեակի առաջին հատորը, չորրորդը լոյս է տեսել 1979-ին, իսկ վերջինը չկայ ու չկայ: Ինչո՞ւ ... Դեռեւս ընթերցողին անծանօթ են նաեւ նրա ժառանգութեան շատ ու շատ էջեր, այդ թւում նաեւ պատմուածքներ, որոնք վերաբերում են աքսորի տարիներին: Բայց չէ՞ որ դրանք հիմա արդէն կարելի է հրապարակել մամուլում, գրքերով ... ինչո՞ւ ենք յապաղում:

... Այն տխուր տարիներին մեր լուսագոյն քննադատներից մէկը՝ թոքերի հիւծախտով տառապող, ծանր հիւանդ Յարութիւն Սուրխաթեանը «հակայեղափոխական յանցագործութիւնների համար» դատապարտւում է 10 տարուայ ազատազրկման: Աքսորավայր չհասած, ճանապարհին, գնացքի մէջ 1936-ին նա կնքում է իր մահկանացուն եւ հողին յանձնւում կառանակի անունով անյայտ կիսակայարանում: Իսկ նրա կինը քանի տարի շարունակ դիմումներ էր գրում պետական մարմիններին՝ նախ ապացուցանելու ամուսնու անմեղութիւնը եւ ապա՝ տեղեկութիւններ ստանալու նրա մասին: Քանի տարի շարունակ նա հանդիպում է քար անտարբերութեան եւ ամուսնու մահուան մասին տեղեկանում միայն ... 1957 թըւականին:

... 1932-ին Չարենցը ի մի էր բերում իր գրական 20-ամեայ վաստակը, կանգնած էր «Գիրք ճանապարհի»ի ստեղծման նախաշեմին, բայց ահա, նրա «ակտիւ» ժամանակակիցներից մէկը «Գրական Թերթ»*ում (1932, թիւ՝ 2) նրան այս տողերով «Բաց նամակ...» ուղղեց: «Անցել է երկու տարի դու ոչինչ չես տուել: Արդեօք դու ընդունակ չե՞ս ըմբռնելու եւ ապրելու վերակառուցման շրջանի հերոսական «էպոխան»: Այս խօսքերն ասում էր ձիրքով անհամեմատ համեստ գրողը եւ ասում էր հանճարին: Այս ամէնը, արդեօք, չնախապատրաստեցի՞ն չափանիշների խախտումն ու գրական արդարութեան ոտնահարումը: Հակառակ դէպքում այդ ի՞նչպէս եղաւ որ ուժեղները դուրս մղուեցին գրականութեան ու կեանքի ընթացքից (յետագայում միայն իրենց փառքի պատուանդանին բարձրանալու համար), իսկ թոյլերը դարձան տէր ու տիրական:*

Ժամանակն է, որ մենք լիաձայն խօսենք նաեւ այն արգելքների մասին, որոնք դրուեցին, նախ, Չարենցի «Գիրք ճանապարհ»ի, ապա եւ Սեւակի «Եղիցի Լոյս» ժողովածուների առջեւ: Երկու գրքերն էլ լոյս տեսան «խոցուած սրտով»: Չարենցն ստիպուած «Աքիլլէ՞ս, թէ Փիէռօ» պոէմը փոխարինեց նոր գործերով: Իսկ Սեւակի գիրքը ընթերցողին հասաւ յետ մահու, վերախմբագրուած էջերով, երբ դեռ երկու տարի առաջ տպագրուած պատրաստ էր տպաքանակը: Արդեօք Սեւակի ողբերգական մահուան դրդապատճառներից մէկն էլ այն ծանր բարոյական մթնոլորտը չէ՞ր, որ ստեղծուել էր նրա շուրջ (այդ մթնոլորտն ստեղծողներից ոմանք այսօր արդէն նրա մասին յուշեր ու յօդուածներ են գրում եւ զարդարւում նրա անունով):

... Ժամանակն է, որ հրապարակաւ խօսենք նաեւ այն արժէքների մասին, որոնց վրայ տարբեր պատճառաբանութիւններով կամ արգելք է դրուած, կամ դրանք դուրս են գրական – մշակութային լայն շրջանառութիւնից: Խօսքը վերաբերում է Ռ. Զարդարեանի, Ն. Աղբալեանի, Լ. Շանթի, Դաւիթ Անանունի, Համաստեղի, Մուշեղ Իշխանի երկերին, Ե. Օտեանի «Ընկեր Փանջունի» վէպին:

Ռ. Զարդարեանի «Ցայգալոյս» ժողովածուն 15 հազար տպաքանակով Երեւանում վաճառքի հանուեց 1959-ին, բայց գիրքը նոր էր գրախանութ հասել, երբ «վերեւից» եկող կարգադրութեամբ այն հաւաքեց, չհասաւ ընթերցողին: Ո՞վ գիտէ, գուցէ կրակի ճարակ դարձաւ: Գրքի պլանաւորումն ու տպագրութիւնը տարիներ է տեւում: Այդ պլանները նայւում, ստուգւում են բոլոր վերադաս օղակներում, ընդհուպ մինչեւ Մոսկուայում: Այդ ի՞նչպէս եղաւ, որ բոլորը յարմար գտան գրքի տպագրութիւնը, իսկ մի գրպարտչի նամակը ստիպեց հաւաքել այն: Մի՞թէ պետական գործի մէջ գրպարտիչները դեռ այդքան կշիռ ունեն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ Կ'ՕԳՆԵՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԿԵՂԾԻՔՆԵՐ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐԵԼՈՒ

Գիտարուեստի յայտնագործումներ ամէն օր կը փոխեն գիտութեան մէջ ընդունուած կարծիքները: Ահա նմոյշ մը, զոր թարգմանաբար կ'առնենք ամերիկեան *«Ինտըսթրիըլ Քեմիսթ»* պարբերականի Հոկտեմբեր 1987-ի թիւէն.—

**

ՀԱՐՑՈՒՄ. — Ի՞նչ կը պատահի երբ կը միանան մայրապետ մը, արուեստի երկու պատմաբաններ եւ քիմիագիտութեան դասախօս մը որ տարրական մանրալուսապատկերներու (*միքրոսփեքթրոսքոփի*) ընալուծարան մը կը վարէ:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ. — Կը յայտնաբերեն որ Մարկոսի Աւետարանի ենթադրաբար ԺԲ. դարուն պատկանող բիւզանդական տարբերակ մը հաւանաբար 19-րդ կամ 20-րդ դարու յունական կեղծարարութիւն մըն է:

Հետախուզական աշխատանքի այս իրայատուկ պատմութիւնը ներկայացուած է ամերիկեան Քիմիական Ընկերութեան գարնան համագումարին՝ Տենվըրի մէջ, զեկուցումով մը որ խորագրուած է «Ենթակարմիր միքրոսփեքթրոսքոփիի կիրարկումներ՝ միջնադարեան ձեռագիրներու վերաբերող արուեստի պատմութեան հարցերու»:

Քոյր Մերի Վըրճինիա Օրնա, Նիւ Ռոշէլի գոլէճի մէջ քիմիագիտութեան դասախօս մը, 1962-էն Ֆորտհէմ համալսարանէն քիմիագիտութեան տոքթորա մը ստացաւ եւ երեք տարի ետք միացաւ Ս. Ուրսուլայի միաբանութեան: Ան հրապուրուեցաւ գոյնի եւ գունանիւթերու ուսումնասիրութեամբ: «Գոյնը քիմիագէտներու եւ արուեստագէտներու ժամադրավայր մըն է», կ'ըսէ:

Սկսաւ աշխատիլ Թոմըս Ֆ. Մաթիուզի հետ՝ արուեստի պատմութեան դասախօս Նիւ-Եորքի համալսարանի գեղարուեստից հիմնարկին մէջ: «Սկսանք գննել հայկական ձեռագիրները, — կը բացատրէ այս վերջինը: Սովորաբար ասոնք մակագրուած են ու թուագրուած, եւ ասկէ մեկնելով կրցանք սահմանագծեր հաստատել գործածուած գունանիւթերուն համար»:

Բիւզանդական ձեռագիրները երբեք քիմիական վերլուծման չէին ենթարկուած: Օրնա եւ Մաթիուզ առանձնացուցին տասը ձեռագիրներու խումբ մը Շիքակոյի համալսարանի գրադարանի յատուկ հաւաքածոյէն, գործակցութեամբ Ռոպըրթ Ս. Նելսընի՝ հաստատութեան արուեստի բաժանմունքի դասախօս:

«Անօրկանական գունանիւթերը կարելի է վերլուծել Ք. ճառագայթներու բեկումով, կ'ըսէ Օրնա, բայց գունանիւթերէն ոմանք օրկանական տարրեր ունէին»: Օրնա եւ Մաթիուզ որոշեցին նմոյշներ հանել Մայամի համալսարանի (Օքսֆորտ, Օհայօ) տարրական միքրոսփեքթրոսքո*փիի ընալուծարանին մէջ: Մանրադիտային նմոյշներ առնելը, փոխանակ լրիւ ձեռագրին հետ աշխատելու, շարք մը առաւելութիւններ ունի: Պէտք չկայ ձեռագիրը տեղափոխելու, փոքր նմոյշը անվթար կը պահէ բնագիրը, եւ միայն նմոյշը չոգարձակումի կ'ենթարկուի՝ փոխանակ ամբողջ գործին:*

Ընալուծարանը հաստատուած է 1984-ին, որպէսզի գիտական այդ ճիւղը մատչելի դառնայ ճարտարարուեստական, կառավարական ու ակադեմական գիտնականներու: Տոքթ. Ճէք Լ. Քէյթըն, քիմիագիտութեան դասախօս, ընալուծարանի վարիչն է: Ան անմիջապէս խանդավառուեցաւ գունանիւթի հարցով:

Ուսումնասիրուած 10 ձեռագիրներէն մէկը ծանօթ է իբրեւ «Հնագոյն Մարկոս»: Ենթադրաբար կը պատկանի ԺԲ. դարու վերջաւորութեան, եւ առնուազն մէկ գիտնական կը կարծէր որ Մարկոսի Աւետարանի մեզի ծանօթ նախնագոյն ձեռագիրը կը բովանդակէր: Սակայն, անոր հարազատութիւնը կը վիճարկուի հիմա:

Այս եւ միւս ձեռագիրներուն գունանիւթի նմոյշներ մանրաքիմիական քննութիւններու ենթարկուեցան ու վերլուծուեցան միքրոսփեքթրոսքոփ*ով: «Հնագոյն Մարկոս»ին մէջ յաճախադէպ կապոյտ գունանիւթի մը լուսապատկերը պարզեց որ այդ գոյնը փրուսիական կապոյտն էր: «Սակայն, կ'ըսէ Քէյթըն, փրուսիական կապոյտը արուեստական գունանիւթերէն առաջինն է որ ծանօթ է, պատմութիւն եւ պատրաստութեան ստոյգ թուական ունի: Ան ստեղծուեցաւ պերլինցի մասնագէտ Տիսպախի կողմէ՝ 1704-ի շուրջ: Դեռ աւելին, բաղադրութեամբ եւ պատրաստութեամբ այնքան բարդ նիւթ մըն է, որ փաստօրէն անկարելի է որ անկախաբար հնարուած ըլլայ այլ տեղեր»:*

Քանի որ «Հնագոյն Մարկոս»ը ծննդաբանութիւն մը չունի զոր կարելի ըլլայ 1930-էն առաջ առնել, անոր ծագումը կարելի է փնտռել կեղծիքներու ալիքի մը մէջ որ սկսաւ Աթէնքէն եւ ողողեց շուկան 1920-ական թուականներուն: Այսպէսով, թէեւ բնագրի արժէքը ոչ մէկ ձեւով նսեմացած է, քիմիագիտութիւնը վերջնական ապացոյցներ ունի որ այս «Հնագոյն Մարկոս»ը նուազ քան հնագոյն է:

Թարգմանեց՝ Վ. Տ.

ՍՈՒՐԻԱՀԱՅ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԸ ՀԱԼԷՊԻ ՄԷՋ

ՀԱԼԷՊ. —

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ.ի հայրապետական ընտրութեան եւ օծման տասնամեակը մեծ շուքով նշուեցաւ Հալէպի մէջ, Շաբաթ, Յունուար 23-ի երեկոյեան: Բերիոյ Թեմի Ազգ. վարչութեան նախաձեռնութիւնը եղող յոբելենական սոյն հանդիսութիւնը իր ներկայութեամբ պատուեց յոբելեարը՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս, որ յատկապէս այս առիթով, Անթիլիասէն Հալէպ ժամանեց Ուրբաթ, Յունուար 22-ին:

Տասնամեակի այս հանդիսութիւնը տեղի ունեցաւ Ս. Քառասնից Մանկանց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, ի ներկայութեան հայ կաթողիկէ եւ աւետարանական համայնքներու հոգեւոր պետերուն, հայկական կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներու եւ շուրջ 1500 հանդիսականներու:

Կազմակերպիչ յանձնախումբին կողմէ, ջերմ ողջերթով մը հանդիսութեան բացումը կատարեց Գրիգոր Տունկեան: Թեմին առաջնորդը՝ Սուրէն Արք. Գաթարոյեան ողջունեց Գարեգին Բ.ի ներկայութիւնը: Խօսք առնելով, Ազգային վարչութեան ներկայացուցիչը՝ Խաչիկ Շահինեան գիտել տուաւ, թէ իր տասնամեայ գահակալութեան ամբողջ տեւողութեան Գարեգին Բ. Հայրապետին կորովն ու գործունէութեան թափը բեւեռուեցաւ հայ եկեղեցւոյ կշիռին տալու յաւելումին վրայ: Յիշեցուց այն բարերար դերը, զոր ունեցաւ ան Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին մէջ Հայ Դատի ի նպաստ բանաձեւի մը որդեգրման գծով: Հուսկ, ակնարկելով Հայ Եկեղեցւոյ միութեան տագնապալի հարցին, մատնանշեց այն իրողութիւնը, թէ Գարեգին Բ.ի գահակալութեան տասնամեայ հանգրուանի ամէնէն վճռորոշ իրագործումներէն մին եղաւ Էջմիածին — Անթիլիաս յարաբերութիւններու ծաւալումն ու առաւել բնականոնացումը:

Գործադրուեցաւ գեղարուեստական պատշաճ ու խնամուած յայտագիր մը, բաղկացած առաւելաբար հոգեշունչ երգերէ: Տեսակ մը «Սրբազան Համերգ», զոր յաջողապէս հրամցուց «Զուարթնոց» երգչախումբը, ղեկավարութեամբ՝ Պօղոս Ապաճեանի: Մենակատարումներով ելոյթ ունեցան Անդրանիկ Հինտոյեան եւ Վահէ Գասարճեան:

Օրուան գլխաւոր բանախօսը, Կիլիկեան Միաբանութեան երիտասարդ ու բազմաշնորհ անդամներէն՝ Զարեհ Եպիսկոպոս Ազնաւորեան շուրջ մէկ ժամ խօսեցաւ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի անձին ու գործունէութեան մասին: Նախ վկայեց Եկեղեցականին մասին «որ եզակի կը մնայ իբրեւ ծրագրումի մարդը: Ծրագրում, որ իրեն համար կը նշանակէ՝ իրագործում»: Յիշեցուց, թէ Դպրեվանքի նոր շէնքը, ժողովրդային բնակարաններու կառուցումը, կաթողիկոսարանի ապարանին արդիականացումը, քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքի հաստատումը, տարիներու հրատարակչական երախտաշատ աշխատանքը եւ դեռ բազում այլ իրագործումներ՝ քանակէ եւ թիւէ անդին որակի մը մատնանշումն է որ կ'ընեն: Վկայելով իր իսկ ուսուցչի մասին, բանախօս Եպիսկոպոսը գիտել տուաւ, թէ «իբրեւ ուսուցիչ Գարեգին Բ. գերազանցապէս տէրն է իր կոչումին դասարանէն ներս, քարոզներու ընդմէջէն, թէ բեմերու վրայ»: Հուսկ, ներկայացուց զայն իբրեւ յարաբերութեան մարդը, որ թէ՛ ներքին (հովուական յաճախադէպ այցելութիւններ), թէ՛ արտաքին (միջ-եկեղեցական, միջ — համայնական եւ միջ-ազգային կապեր) ճակատներու վրայ ունեցաւ յոյժ բեղուն գործունէութիւն մը:

Լիրիկ-սոփրանօ Տիկին Արաքս Զէքիճեանի «Խորհուրդ Խորին» եւ «Ամէն, Հայր Սուրբ» մենակատարումներէն ետք, «Զուարթնոց» երգչախումբի «Տէր Կեցո» եւ «Կիլիկիա» խմբերգները իրենց աւարտին հասցուցին գեղարուեստական յայտագիրը:

Ընդհանուր խանդավառութեան եւ սրբազան մթնոլորտի մը մէջ խօսք առնելով՝ Գարեգին Բ. Կաթողիկոս տուաւ իր պատգամը: Ան անդրադարձաւ գլխաւոր չորս իրողութիւններու. – Ա. — Մարդանհատի կեանքին արժէքը կը բնորոշուի իր կատարած իրագործումներով ու բարերար աշխատանքով: Բ. — Տիեզերքի մէջ, Աստուծմէ ետք գերագոյն արժէքը մարդն է, որ լծակն է երկրի ստեղծագործութեան: Գ. — Մարդը իր գոյութեան իմաստը պիտի գտնէ Աստուծոյ հետ իր կապով: Դ. — Ոգեկան արժէքներու գերակշռութիւնը նիւթականին վրայ:

Հայրապետական խօսքի աւարտին, Սուրէն Արք. Գաթարոյեան, Թեմի Ազգային վարչութեան անունով Կաթողիկոսին նուիրեց արծաթեայ թանկարժէք մատեան մը, հուսկ հայրապետական մաղթերգով ու Տէրունական աղօթքով վերջ գտաւ հանդիսութիւնը:

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Կիրակի, Յունուար 24-ին, Ս. Քառասնից Մանկանց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Պատարագ մատոյց Զարեհ Եպիսկոպոս Ազնաւորեան: Քարոզեց Գարեգին Բ. Կաթողիկոս: Պատարագի աւարտին, Հայրապետին նախագահութեամբ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան յատուկ արարողութիւն՝ Հալէպի մէջ քահանայագործած տարօնցի վեց քահանաներու հոգիներուն համար (Մկրտիչ Ա. քահանայ Մուրատեան, Խաչատուր Ա. քահանայ Կիրակոսեան, Բարգէն քահանայ Յակոբեան, Օշական քահանայ Սայեան, Հմայեակ քահանայ Երեցեան եւ Գրիգոր քահանայ Ղազարեան):

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ՀԵՏ

Հինգշաբթի, Յունուար 28-ին, Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Հալէպի Ազգային Առաջնորդարանին մէջ հանդիպում մը ունեցաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք՝ Եղիշէ Արք. Տէրտէրեանի հետ, որ Հալէպ ժամանած էր անձնական այցելութեամբ մը: Երկու գահակալները խորհրդակցած են Հայ Եկեղեցին յուզող այժմէական հարցերու շուրջ:

ԼԵՒՈՆ ՇԱՌՈՅԵԱՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ԿՐԹԱԹՈՇԱԿԻ

Հայ Սաներու Հիմնարկութիւնը, որ ստեղծուեցաւ 1924-ին Պրիւքսէլի մէջ, հանգուցեալ Պօղոս Նուպար Փաշայի նախաձեռնութեամբ ու նուիրատուութեամբ, պարտականութիւն ստանձնած է նպաստել երիտասարդ Հայերու մտաւոր զարգացումին, հնարաւորութիւն տալով իրենց ուսումը կատարելագործելու:

Այս ծրագրէն ներշնչուելով, Հիմնարկութիւնը նախապատուութեամբ պիտի յատկացնէ 1988 – 1989 տարեշրջանին համար վեց կրթաթոշակ, իւրաքանչիւրը 75.000 պելժիական ֆրանք, ուսանողներու, որ արդէն վկայուած են «Մասթեր»ի համապատասխան աստիճանով մը, եւ կը պատրաստուին մէկ կամ երկու տարիէն դոկտորական աւարտաճառ մը ներկայացնելու, կամ թէ լրացուցիչ մասնագիտութիւն մը աւարտելու, Եւրոպայի համալսարանի մը կամ հետազօտութեանց կեդրոնի մը մէջ:

Թեկնածուները պէտք է դիմեն հետեւեալ հասցէին, ֆրանսերէն կամ անգլերէն ձեռագիր նամակով, դրկելով նաեւ իրենց վկայագրին պատկերը, ստանալու համար հարցաթուղթ մը, զոր լեցուած վերադարձնելու են Մայիս 1-էն առաջ: Ընտրութիւնը կը կատարուի Յունիսի սկիզբը:

ŒUVRE des BOURSIERS ARMENIENS
A.S.B.L.
Fondation Boghos Nubar pacha
avenue Louise, 192
B-1050 BRUXELLES (Belgique).

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՆՈՐ ԹԵՐԹ ՄԸ ԼՈՆՏՈՆԻ ՄԷՋ

«ԿՈՉՆԱԿ»

Լոնտոնի մէջ, Փետրուար 5-ին, սկսած է լոյս տեսնել Ս. Դ. Հ. Կուսակցութեան պաշտօնաթերթ «Կոչնակ» երկշաբաթաթերթը, որուն անդրանիկ խմբագրականը՝ «Հաւատքով եւ վճռակամութեամբ» խորագրին տակ, կը պարզէ թերթին հիմնական նպատակը, այն է՝ հայապահպանում: Հայապահպանում հասկացողութիւնը թերթին համար «ձեւականութիւն, մաշած գաղափարներու կրկնութիւն կամ փարիսեցիութիւն չէ: Հայերէն խօսիլը, հայկական անուն կրելը ու հայ կոչուիլը տակաւին հարցի մէկ երեսն է միայն: Բուն հայապահպանումը՝ հայ մարդու ինքնագիտակցութիւնն է Սփիւռքի ապառիչ պայմաններու մէջ»: «Կոչնակ»ը կը շեշտէ նաեւ, թէ պիտի դառնայ «ներգաղութային համերաշխութիւնը ամրապնդող շաղախ մը», որովհետեւ «ազգային այնպիսի մտահոգութիւններ, ինչպիսիք են՝ Հայ Դատը, հայապահպանումը, հայութեան ֆիզիքական գոյութեան պաշտպանութիւնը (բոլոր դրական ստորոգելիներով հանդերձ) կարելի չէ գլուխ հանել մասնատուած կամ մասնակի միջոցներով, ներքին հակասութիւններով պառակտուած»: Թերթը կը նշէ նաեւ թէ իր դիրքերուն վրայ պիտի մնայ աներեր, իր կոչումին՝ հաւատարիմ, պիտի չվախնայ ճշմարտութիւններու աչքին ուղիղ նայելէ, պիտի քննադատէ, սակայն պիտի չխուսափի ինքնաքննադատութենէ:

12 էջերէ բաղկացած երկշաբաթաթերթը, որուն խմբագրապետն է Մանուէլ Ադամեան, պիտի ունենայ մշակութային, քաղաքական, ազգային, մարզական, ընկերային, պատմական ու հայագիտական յօդուածներու յատուկ սիւնակներ:

×

ԱԹԷՆՔԻ մէջ, Յունուար 25-ին, տեղի ունեցած է «Ջաւարեան» կեդրոնի շինութեան ծրագրի եւ շէնքի մանրակերտին ներկայացումը: Ներկայ եղած են շուրջ 500 հոգի: Բացումը կատարած է Կարօ Մինասեան: Շինութեան յանձնախումբին անունով խօսք առնելով Արա Մանկոյեան անդրադարձած է «Ջաւարեան» ակումբի 1927-ի շինութեան աշխատանքներուն եւ 60-ամեայ գործունէութեան: Ողջոյնի խօսք արտասանած են Թեմին առաջնորդը՝ Սահակ Արք. Այվազեան, ազգային մարմիններու եւ զանազան կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներ: Ճարտարապետներ Շահան Ֆարաճեան եւ Յարութիւն Եզեկէլեան մանրամասն պարզած են շինութեան ծրագիրները:

*

ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ Հայ Կաթողիկէ Ս. Փրկիչ Եկեղեցւոյ մէջ, Յունուար 17-ին, կատարուած էր օծման արարողութիւնը Վիէննական Մխիթարեան ուխտէն Վարդան Վրդ. Աշգարեանի, (որ իր առաջին պատարագը մատուցած է Յունուար 30ին, տես «Յառաջ», Փետր. 11) իբրեւ օգնական Եպիսկոպոս Պատրիարքական Թեմի: Ներկայ եղած են պետական, քաղաքական, կուսակցական եւ կրօնական դէմքեր: Պատարագած է Յովհաննէս – Պետրոս ԺԸ. Գասպարեան Կաթողիկոս — Պատրիարքը, որ կատարած է նաեւ օծումը: Քարոզած է նորօծ եպիսկոպոսը, մէջբերումներ կատարելով Դանիէլ Վարուժանի, Վահան Թէքէեանի եւ Ռուբէն Սարոյեանի մտածումներէն:

Վարդան Եպիսկոպոս Աշգարեան ծնած է 1937-ին՝ Անտիոք: Նախակրթութիւնը ստացած է Մէզզէի ֆրանսական վարժարանը (Դամասկոս), Երկրորդականը՝ Վիէննայի Մխիթարեաններու մօտ: Հետեւած է արեւելեան լեզուներու եւ գրականութեան դասընթացքին (Վիէննայի համալսարան), մասնագէտ է արդի գրականութեան: Քահանայ օծուած է 1961-ին: 1961 — 1964 թուականներուն եղած է Հելիոպոլսոյ Մխիթարեան վարժարանի փոխ-տեսուչ. 1964-ին՝ նոյն պաշտօնը ստանձնած է Պէյրութի Մխիթարեան վարժարանին մէջ (Համմիէ): 1965 — 1975 արդի գրականութիւն դասաւանդած է Սէն-Ժոզէֆ համալսարանին մէջ: Աշխատակցած է բազմաթիւ թերթերու եւ հեղինակն է տասնեակ մը գիրքերու՝ կրօնա-բարոյական, գրական եւ բանաստեղծական բովանդակութեամբ:

ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄՐՑՈՒՄ

«Յառաջ»ի չորրորդ էջի սիւնակներուն մէջ, մէկ անգամ, առաջինը եւ վերջինը Յունուար 9 – 10-ի թիւով, Մարսէյլի Պոլսահայ Հայրենակցական եւ Մշակութային Միութիւնը յայտարարեց արտասանութեան մրցումի մը կազմակերպութիւնը յառաջիկայ Մայիս 1-ին, Մարսէյլի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ:

Գաղութի ընթացիկ դարձած ձեռնարկներուն վրայ՝ դասախօսութիւն — երգ — պար — հացկերոյթ — պատարագ – հոգեհանգիստ — տօնակատարութիւն, ցուցահանդէս եւայլն ... այս արտասանական ցերեկոյթը, որպէս ոչ-սովորական ձեռնարկ, կը բերէ ծով շունչ մը, նամանաւանդ որ ան կը վերաբերի առաւելաբար դպրոցական տարիք ունեցողներու, այսինքն պատանիներուն եւ երիտասարդներուն:

Արդարեւ, յատուկ նամակով Պոլսահայ Հայրենակցական եւ Մշակութային Միութեան վարչութիւնը մասնակցութեան հրաւէր ուղղած է անխտիր բոլոր հայ ամէնօրեայ դպրոցներու տեսչութեանց եւ միօրեայ հայերէնի դասընթացքներու պատասխանատուներուն: Ապա, յաջորդական ժողովներու ընթացքին բացատրուած է մրցումին պայմանները եւ ընտրուած քերթուածները:

Մասնակցողները, տարիքի համաձայն, կը բաժնուին երեք խումբերու: 6-էն 10 տարեկան, 11-էն 14 տարեկան եւ 14 ու 14-էն վեր պայմանաւ որ ըլլան աշակերտ, ինչ որ կը պահանջուի հաստատել յատուկ վկայագիրով մը յանձնուած պատկան հաստատութեանց տնօրէնութեան կողմէ:

Ամէն դպրոցի իրաւունք կը տրուի 1-էն 3 (առաւելագոյնը) թեկնածուներով մասնակցիլ եւ սակայն ընտրել տարբեր արտասանութիւններ:

Օրինակի համար, կարելի է նոյն դպրոցէն երեք աշակերտ ներկայացնել, երեքն ալ նոյն խումբին պատկանող, բայց իւրաքանչիւրը տարբեր արտասանութիւնով մը: Նաեւ իւրաքանչիւր դպրոց պէտք է մրցումէն 15 օր առաջ կազմակերպիչ յանձնախումբին յանձնէ մասնակցող աշակերտներու ցանկը եւ արտասանելիք քերթուածը: Նախատեսուած է իւրաքանչիւր խումբի համար երեք մրցանակ, ինչ որ ինը կ'ընէ վարձատրուածներու թիւը: Դատակազմը պիտի բաղկանայ մէկական ներկայացուցիչէ, իւրաքանչիւր մասնակցող դպրոցի: Դպրոցի մը ներկայացուցիչը նիշ պիտի չտայ իր աշակերտին:

Իւրաքանչիւր խումբի թեկնածուները պէտք է ընտրեն քերթուած մը իրենց առաջարկուած երեք քերթուածներուն ցանկի մը:

Ա. խումբին (6-էն 10 տարեկան) կ'առաջարկուի՝ «Տղոց աղօթքը», «Մեր լեզուն» (Համօ Սահեան) եւ «Գառնուկը» (Սիպիլ): Բ. խումբին՝ (11-էն 14) «Հայկական աչքեր» (Աւետիք Իսահակեան), «Ներբող Մայրենի լեզուին» (Վահագն Դաւթեան) եւ «Քամին ասաց» (Յովհաննէս Շիրազ): Իսկ Գ. խումբին՝ (14 եւ 14-էն վեր) «Առկայծ ճրագ» (Դանիէլ Վարուժան), «Հայոց լեզուն» (Նայիրի Զարեան) եւ «Մեսրոպ Մաշտոց» (Սողոմոն Տարօնցի):

Մարսէյլի Պոլսահայ Հայրենակցական եւ Մշակութային Միութիւնը 3-րդ տարին է որ կը կազմակերպէ միջ-դպրոցական արտասանութեան այս մրցումը: Նախանցեալ եւ անցեալ տարի մասնակցած են տասը, ապա ինը դպրոց: Փափաքելի է որ գաղութին բոլոր դպրոցական հաստատութիւնները՝ ամէնօրեայ դպրոց եւ շաբաթօրեայ դասընթացք մասնակցին: Ձեռնարկ մըն է որ հայ լեզուին շուրջ կը հաւաքէ պատանիներ եւ երիտասարդներ, ինչ որ այնքան ալ ընթացիկ չէ մեր օրերուն, հետեւաբար գնահատելի եւ յաջողութեան արժանի:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

(Տար. Ա. էջէն)

լոյթին մէջ շեշտած է որ ընթացիկ բոլոր պատճառներէն զատ, ծագումով Հայ – Ֆրանսացիները այլ պատճառներ ունին իրեն ի նպաստ քուէարկելու համար, ա– նոնք Հայերու պահանջներն են. — Ճանա– չում Ֆրանսայի կողմէ ցեղասպանու– թեան, Ապրիլ 24–ի ոգեկոչման պաշտօ– նական թուական դառնալը, Հայ մշակոյթի ծաղկում եւայլն, եւայլն («Իւմանիթէ», Փետրուար 12–ին լայն արձագանգ կու– տար):

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՆԳԱՐԱՅԻ զինուորական աղբիւրնե – րուն համաձայն, Թրքական բանակը ասկէ ետք իր ոստիկանական ուժերը պիտի փո– խարինէ բանակով, Իրանի, Իրաքի եւ Սուրիոյ սահմաններու երկայնքին, Քիւր– տերու դէմ պայքարելու համար:

ԺԱՔ ՍՈՒՍԹԷԼ, Ֆրանսական կաճա– ռէն, որ երբեմն երբեմն իր ընդվզումը կ'արտայայտէ «Ֆիկառօ»ի մէջ, եթէ Հա– յերու ցեղասպանութեան մասին խօսուի եւ Թուրքիոյ դէմ բանաձեւ մը քուէարկուի, այս անգամ ալ զայ – րացած է եւրոպական Խորհրդարանի 12 Արտաքին նախարարներու բանաձեւէն, այսինքն, կը գրէ, («Քոթիտիէն», Փետր. 12) «Թշնամական դիրքին Հրեայ Պետու– թեան նկատմամբ»: Ձի կրնար ընդունիլ իսկ որ դատապարտուի խրայելեան ապա– հովութեան ուժերու «զսպումը» ու երկար խորհրդածութիւններէ ետք, ուր կը յիշ– ուին Փոկրոմները, Հիթլէրը, Հիմլէրը, արաբ ահաբեկիչ պետեր եւայլն, եւայլն, կ'եզրակացնէ. – «Կողմ քուէելով անոնց ի նպաստ որոնք կ'ուզեն քանդել սիոնա– կան էութիւնը, այսինքն աշխարհի այդ շրջանի միակ դեմոկրատ Պետութիւնը, 12–երը, դուրս կ'ելլեն, նուազագոյնն է որ կարելի է ըսել, իրենց բնական դերէն եւ մեծ անարդարութիւն մը կը գործեն»: Բարեբախտաբար, կան այլ ողջամիտ Հրը– եաներ, որոնք քաջութիւնն ունին դատա– պարտելու իրենց երկրին բիրտ միջամը – տութիւնները, անկախ քաղաքական որեւէ վերլուծումէ: Հինգշաբթի իրիկուն, երի– տասարդ Պաղեստինցի մը եւս սպաննուած էր, ինչ որ 54–ի կը հասցնէ մեռեալներու թիւը, ըստ պաշտօնական աղբիւրներու:

ՓԻԷՐ ՇԱՐՓԻ, յարգուած լրագրող մը, աջէն բայց նաեւ ձախէն, մեռաւ 68 տա– րեկանին, Թոքի խլիրդէ: Ժորժ Մառշէ եւ Ռոլան Լըռուա իսկ չէին վարանիր յարգան– քի իրենց խօսքը ըսելէ հանդէպ անոր մեծ տաղանդին, որուն կորուստը ոգւոր կը դարձնէ Ֆրանսական ամբողջ լրագը– րութիւնը:

ՌՈՒՍՔԻՆ արտածումները Սկովտիայէն դէպի Ֆրանսա բոլոր մրցանիշները կոտ– րած են 1987–էն, աւելի քան 91 միլիոն շիշով եւ 8% յաւելումով նախորդ տար– ւան վրայ:

ՖՈՒԹՊՈԼ

Հ. Մ. Ը. Մ. ԼԻՈՆ — ՏԷՍԻՆ

ԿԸ ՎԵՐԱԳՏՆԷ

ՅԱՋՈՂՈՒԹԵԱՆ ՃԱՄԲԱՆ

Փետրուարի առաջին Կիրակին, միջակ արդիւնքներ Ֆրանսահայ Փութպոլի ա– կումբներուն համար: Ամէնէն փայլունը պէտք է նկատել Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն — Տէսինի յաղթանակը (1 – 0) Ֆէզէնի մէջ: Քաջալերական Հ. Մ. Ը. Մ.–ի համար որ կը ջանայ խուսափիլ դասաւորումին վերջին տեղերէն: Իր երկրորդ յաղթու – թիւնն է այս, ներկայ մրցաշրջանին:

Լաւ արդիւնք մը նաեւ՝ ի նպաստ Սէն – Թ'Անթուանի Հ. Մ.–ին՝ որ, Անթիպի մէջ, հաւասար մնացած (0 – 0) Ֆոնթոնի հետ: 15 խաղերէ վերջ, Սէն – Թ'Անթուան կը գրաւէ դասաւորումին 7–րդ տեղը եւ կարելի է լրջօրէն յուսալ որ պիտի մնայ պատուոյ դասակարգին մէջ այս տարի ալ:

Կացութիւնը նուազ յուսադրիչ է Մար– սէյլի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի համար որ, իր հա– մակիրներուն առջեւ, յաղթուած է Սէնթ – Մաքսիմէ (3 – 1). Ղազարեան նշանա– կած է իր հերթական կոլը, բայց այդ բա– ւական չէ եղած: Անկասկած պէտք պիտի ըլլայ որ նոր սերունդ մը կազմաւորուի Հ. Մ. Ը. Մ.–ի շարքերուն մէջ, որպէսզի ան վերադառնէ, քանի մը տարիէն, իր տե– ղը շրջանային բարձրագոյն դասակարգին մէջ:

Պարտութիւն նաեւ, Ֆրանսայի ախոյե– նութեան մէջ, Վալանսի Հ. Մ.–ին հա– մար՝ որ իր վերամուտի խաղը, Սէն – Ռաֆայէլի մէջ, անյաջող անցուցած է (2 – 0): Վալանսի պահեստին, Ռոն – Ալփ լիկի առաջնութեան մէջ, կը պահէ վերելքի իր յաւակնութիւնները: Յաղթած է Վիլֆրանշի պահեստին՝ 3 – 1:

Աւելի վար դասակարգերու մէջ, Սէն – Շամոնի Արարատը պարտուած է Ռոշէ (1 – 0), ինչ որ անակնկալ մը չէ: Ռոշ առաջին է խմբակին մէջ, Արարատ՝ 4–րդ:

Հաւասար արդիւնք (1 – 1) Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն – Տէսինի պահեստին համար՝ որ կը խաղար Պրոնի մէջ:

Փրովանսի առաջնութեան ի հաշիւ, Մարսէյլի երկու հայանուն ակումբներուն երկրորդ կազմերը մրցած են իրարու հետ: Արդիւնք՝ 2 – 0 ի նպաստ Սէն – Թ'Ան– թուանի:

Փարիզեան շրջանին մէջ ախոյենական մրցումները ընդհատուած էին: Ալֆորվի– լի Հ. Մ.–ը դուրս ելած է նահանգային բաժակի մրցաշարքէն խոշոր (6 — 1) պարտութենէ մը յետոյ:

Այս Կիրակի, Փետրուար 14, տեղի կ'ու– նենան Ֆրանսայի բաժակի մրցումները: Մեր խումբերէն ոչ մէկը՝ անոնց մէջ:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

THEATRE BILINGUE

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE

et

THEATRE ARMENIEN KISSANI

présentent

LE JOURNAL DE NORAYR

la création arménienne du moment
dans un style coloré
accords de textes,
musique et danses populaires
ragtine piano bar

EN FRANÇAIS ET EN ARMENIEN

SAMEDI 20 FEVRIER à 20 H 30
DIMANCHE 21 FEVRIER à 15 H
Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17

Locations : 45. 20. 03 18 (UGAB)
46. 44. 85. 30 (KISSANI)

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE DE DECINES

15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

SAMEDI 20 FEVRIER à 20h à la MCAD
Second Forum de la MCA sur le thème
« *LES ARMENIENS SONT-ILS UNIS?* »
Projection diapo-vidéo
Débat animé par Kévork Kepénékian
Buffet

DIMANCHE 21 FEVRIER à 15h30
à la Salle des Fêtes
de la Mairie de Décines
GRAND CONCOURS DE COSTUMES
à l'occasion du Mardi-Gras
ouvert à tous les enfants de 4 à 15 ans
TROIS GRANDS PRIX A GAGNER
Buffet - Entrée libre

Pour la réalisation des costumes, la Maison de la Culture Arménienne vous apporte une aide technique et matérielle.
Contacter nous au 78. 49. 42. 97

VOUS ETES CORDIALEMENT INVITE

à l'Inauguration
de la Maison de Retraite de l'A.A.A.S.
à Montmorency

44, avenue Ch. de Gaulle

par Monsieur

PHILIPPE SEGUIN

MINISTRE DES AFFAIRES SOCIALES ET DE L'EMPLOI

LE MARDI 16 FEVRIER
à 17 H 30

en présence de :

Monseigneur Kude NAKKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Monsieur Michel GIRAUD, Président du Conseil Régional d'Ile-de-France
Monsieur Pierre SALVI, Président du Conseil Général du Val-d'Oise
Monsieur Pierre BLONDEL, Préfet du Val-d'Oise
Messieurs les Parlementaires du Val-d'Oise
Messieurs les Directeurs des D.D.A.S.S.
Monsieur Albert MAGARIAN, Maire de Montmorency

Meubles **Ghazarian**

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

« Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն »

JOURNÉE NATIONALE DES ARMÉNIENS

– morts pour la France –

SOUS

la présidence d'honneur de :
ALAIN POHER

l'égide de l'église apostolique arménienne
et le parrainage des ministères de la Défense et des Anciens Combattants

70ème ANNIVERSAIRE DE L'ASSOCIATION
DES ANCIENS COMBATTANTS ARMENIENS DE L'ARMEE FRANÇAISE

MISSAK MANOUCHIAN

INSTITUT ARMENIEN DE FRANCE

DIMANCHE 21 FEVRIER

10H45 : Rassemblement des porte-drapeaux : angle Champs-Elysées/Etoile
Arc de Triomphe de Paris :
dépôt de gerbes sur la Tombe du Soldat Inconnu

12H00 : Messe de requiem en l'Eglise Arménienne Saint Jean-Baptiste
15, rue Jean-Goujon, Paris 8ème,
par Mgr. Kude NAKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Dépôt de gerbes devant le Monument aux Morts, sur le parvis de l'église

13H00 : DEJEUNER
Hôtel Intercontinental : 3, rue de Castiglione, Paris 1er
Présentation des invités. Rappel historique.
Prise de parole des Personnalités
Rétrospective historique
Intervention des représentants
des quatre principales formations politiques françaises

RESERVATION : TEL. : 43. 29. 54. 31 ET 45. 56. 15. 88

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
16

MARDI
16 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.685 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.685

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԵՒՐՈՊԱ

ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆ ԾԱՅՐԸ ԾԱՅՐԻՆ

Անպայման համաձայնութեան մը յանգելու գիտակցութիւնն է, աւելի քան փափաքը, որ թոյլ տուաւ 12 Եւրոպացիներուն ելք մը գտնել Պրիւսէլի մէջ եւ ճամբան բանալ դէպի 1992: Եւ որովհետեւ կ'ըսուի թէ գէշ համաձայնութիւն մ'իսկ աւելի լաւ է քան ոչ մէկ համաձայնութիւն, հարկ է գոհ ըլլալ: Ֆրանսացիք գոհ են, գլխաւոր հարցը, անշուշտ, կը վերաբերի հողագործութեան: Համաձայնութիւնը կարելի եղած է շնորհիւ յանձնախումբի նախագահին՝ Տըլորի եւ Գերմանիոյ նախարարապետին՝ Քոհլի: Անշուշտ, Տիկին Թաչըր ալ քիչ մը ջուր խառնեց իր գինիին: Միթերան եւ Շիրաք գոհ վերադարձան, Պառ քննադատելիք բան չգտաւ, բայց եւ այնպէս զգուշացուց ըսելով՝ «Պէտք չէ կարծել որ հարկ է հանգչիլ աղուոր բարձի մը վրայ»:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՎԻԷՆՆԱՅԻ մէջ, 5.000 հոգի ցոյց մը կատարած են Վալտհայմի պատուհանին առջեւ պահանջելով անոր հրաժարականը: Աւստրիացիները հրաւիրուած են նաեւ, հակավալտհայմ շարժումին կողմէ լոյսերը մարել, Երկուշաբթի իրիկուն, երբ նախագահը խօսի հեռատեսիլէն: Միւս կողմէ, սակայն, Տէր Շփիկըլ գերմանական շաբաթաթերթը, Երկուշաբթի առտու, ներողութիւն կը խնդրէր իր ընթերցողներէն, քանի որ հաստատուեցաւ թէ իր հրատարակած հեռագիրը կեղծ էր: Արդարեւ, Փետրուար 1-ին, թերթը պատճէնը հրատարակած էր հեռագրի մը 1942ի թուականը կրող, ըստ որուն Վալտհայմ հրահանգած էր 4224 եուկոսլաւ գերիներու տեղահանութիւնը: Թերթը 50 հազար գերմանական մառք վճարած էր իր լըրատուին, ինչ որ բաւական սուղի, մանաւանդ սուտի մը համար, բայց լրագրութիւնն ալ չէ այլեւս ինչ որ էր եւ սքուփի մարմաջը ծուղակը կը ձգէ նաեւ լըջախոհ եւ համբաւ վայելող թերթեր, ինչպէս Շփիկըլը:

ՊԱՌ կ'ուզէ համոզել որ միւս թեկնածուներէն տարբեր է, իրականութեանց մարդն է, որ կ'ուզէ նոր ճամբայ մը բանալ: Գիտակից է իր դժուարութեանց, քանի որ մեծ կուսակցութիւն մը չունի իր ետին (կ'ակնարկէ, անշուշտ, Շիրաքի): Կը յայտնէ թէ պիտի լուծէ Ազգ. Ժողովը աւելի լայն մեծամասնութիւն մը ձեռք ձգելու համար: Ցոյց չունի որ առանձին կարենայ համոզել Ֆրանսացիները, ուրեմն չի վարանիր խոստովանելէ.– «Պէտք ունիմ ձեզի»: Կը թելադրէ նաեւ.– «Մեծամասնութեան մեր զինակիցներուն վրայ մի յարձակիք: Ուշադիր եղէք որ չգործէք այն սխալները զորս ուրիշները ըրին 1981-ին» (հո՛ս ալ կրկին Շիրաքի կ'ակնարկէ, ինչ որ բաւական հետաքրքրական ձեւ մըն է «զինակիցներու» վրայ չյարձակելու»:

ԻՍՐԱՅԵԼԵԱՆ ԲԱՆԱԿԻ վարմունքը գրաւեալ հողամասերուն մէջ կը դատապարտուի գրեթէ բոլորէն, բայց եւ այնպէս իսրայելեան իշխանութիւնները շատ իրար չեն անցիր եւ կը փորձեն յանցանքը միայն ու միայն միւսին վերագրել: Իսրայելացի երկու զինուորներ մեղադրանքի տակ առնուեցան, որովհետեւ ողջ–ողջ չորս Պաղեստինցի փորձած էին թաղել: Վկայութիւնները չեն պակսիր: Ամերիկացի բժիշկներու յանձնախումբ մը, որ տեղւոյն վրայ քննութիւն կը կատարէր շատ ծանրակշիռ ամբաստանութիւններ կ'ընէ Իսրայելացիներու վերաբերումին մասին: Հիւանդանոցներու մէջ իրենց տեսածը, վիրաւորներու վիճակը, այն հաստատումը որ զինուորները ամէնէն առաջ ձեռք կամ ոտք կը կոտրեն, երբ Պաղեստինցի մը իրենց ձեռքն անցնի փրցուած են զիրենք: «Լիպերասիոն» կը նկարագրէ դէպք մը.– «Կոլանիի զօրագունդին զինուորները ձեռք անցուցին 17-էն 20 տարեկան 17 երիտասարդներ: Նստեցուցին ճամբուն վրայ եւ սկսան հարուածել խաբազաններով եւ գաւազաններով մարմնին բոլոր մասերը: Երբ բոլորը ծանր կերպով խոշտանգուած են թոլքի–ուոլքիով հրահանգ կուգայ որ ձգեն որ երթան: Պատասխանը՝ անկարող են շարժելու»: Ու նկարագրութիւնը կը շարունակուի: Պաղեստինցիք, ըստ Արաֆաթի հրահանգին, միայն քար կը գործածեն իբրեւ զէնք, բայց հակազդեցութեան բիրտ ու վայրագ բնոյթը ահաւոր է: «Խաղաղութիւնը՝ հիմա» շարժումը, որ հիմնուած է իսրայելացի պահեստի սպաներու կողմէ Սատաթի այցելութեան վաղորդայնին, ցոյց մը կազմակերպեց Շաբաթ օր, Արաբներն ու Իսրայելացիք՝ կողք կողքի: Ասոնք ցուցատախտակներով եւ նշանախօսքերով կը բողոքէին իսրայելեան զսպումներու դէմ:

ԻՏԱԼԻՈՅ նախագահը՝ Քոսիկա մերժեց Կոռիայի հրաժարականը, առաջարկելով, որ կրկին ներկայանայ Խորհրդարանին առջեւ եւ վստահութեան քուէ ուզէ: Հաւանական չի նկատուիր սակայն, որ պիւտճէի հարցերու շուրջ, Կոռիա մեծամասնութիւն գտնէ, քանի որ իր իսկ կուսակցութեան կարգ մը անդամներ համաձայն չեն: Անկարելի չէ որ այս կարգադրութիւնը, պարզապէս, ժամանակ շահելու ծառայէ:

ՑԻՒՐԻԽԻ մէջ, բարձրայարկ ինթէրնասիոնալ աշտարակ–պանդոկը հրոյ ճարակ դարձած է արագօրէն եւ 6 մեռեալ կայ յաճախորդներուն մէջ: Հրդեհը ծագած է խոհանոցը, 27րդ յարկին վրայ, երբ ալքօլի շիշ մը թափած է: Պարզուած է նաեւ թէ պանդոկը ապահովութեան հարկ եղած միջոցներէն զուրկ է, օրինակ հըրշէջներու վերելակը չէ բանած եւ խուճապն ալ մեծ եղած է, որովհետեւ հրահանգները անգլերէն տրուած են բարձրախօսներով եւ յաճախորդներուն մեծ մասը չէ հասկցած: Ասիկա կը մնայ անշուշտ Զուիցերիոյ «պանդոկագիտութեան» վարկին:

ՀՌՈՄԻ ոճրային ատեանը ցկեանս բանտարկութեան դատապարտած է, ի բացակայութեան, ՊԱԿ-ի հերձուած ճիւղին պետը՝ Ապու Նիտալ: Ըստ ատեանին, ինք էր որ հրահանգած էր Հռոմ–Ֆիումիչինօ օդակայանի ջարդը, 1985, Դեկտ. 27-ին:

ՍԱՅԻՏ ՊԱՀՈՏԻՆ ՄԱԺՐՈՒՀ, Աֆղանիստանի մեծագոյն բանաստեղծը սպաննուեցաւ, առջի օր, Փաքիստանի Փեշաւար քաղաքին մէջ: Ճակատագիրը կը յիշեցնէ Ֆետերիքօ Կարսիա Լորքան, ան ալ զոհ մութ ու ծայրայեղ ուժերուն: Փիլիսոփայ, պատմաբան, դասատու, հեղինակն էր հսկայ գործի մը: Նախընտրած էր աքսորականի կեանք մը, ոչ հեռու հայրենիքէն, քան հանգիստ ու ապահով բնակութիւն մը, արեւմուտքի մէջ:

ՃԷՄԱՅԷԼ ազատած է մահափորձէ մը, դէպի հիւսիսային Եմէն եւ Սուտան իր ճամբորդութեան ընթացքին, երբ Լառնաքայի օդակայանը, ռումբ մը գտնուած օդանաւին մէջ:

ԼՈՒՍԱՆՑՔԻ ՎՐԱՅ

ՅԱՆՑԱՒՈՐ Է ՏԿԱՐԸ

Լրատուիչներու կողմէ որքան ալ խորթ զաւկի վերաբերում տեսնէ, անկարելի է որ ուշադրութիւններէ վրիպի Պաղեստինցիներու հարցը: Ժողովուրդ մը, որու ի՛ր հողին վրայ իսկ գաղթականի կեանք մը պարտադրուած է ու ամէն օր կ'ապրի հալածանքին, թշնամութեան ու բռնութիւններու ամէնէն այլազան տարատեսակները: Կանոնաւոր, զինեալ զօրքերու դէմ պայքար կը մղեն հոն, երիտասարդը, պատանին, զէնքին ու ռումբին փոխադարձելով շատ անգամ քարերով կամ իրենց բազուկի ուժով: Ու լրատուիչներ աղքատ ազգականի մը ցաւով հետաքրքրուելու բարեհաճած մեծատուններու սրտնեղութեամբ կարծես կ'արձագանգեն այս անհաւասար պայքարին փուլերուն: Հեռատեսիլի լուրերու յայտագիր մը հազիւ կ'անդրադառնայ այս մասին, մինչ անդին վայրկեաններ ամբողջ կը պատմէ ահաւոր դժբախտութիւնը հրեայ մտաւորականի մը: Անոր հիւանդ կինը ԱՄՆ կը գտնուի, Խորհրդային Միութենէն արտագաղթած իր զաւկին ու հարսին քով. ծանր է առողջական վիճակը ու թերեւս իր վերջին օրերը կ'ապրի: Իսկ պատկան իշխանութիւններ երկրէն ելքի արտօնութիւնը կը զլանան ամուսնին, որպէսզի երթայ հսկելու կնոջը սնարին վերեւ: Այս լուրին կ'ընկերանայ զաւկին, հարսին, հիւանդանոցին ու անդին՝ ընտանիքին Խորհրդային Միութիւն մնացած հօր նկարները:

Քանի՞ներ կը մտածեն արդեօք, թէ ինչո՞ւ է այսպէս: Չափանիշներու, գնահատումի ո՞ր պարտադրանքները կը զօրեն «հանրային կարծիք» կոչուած ապրանքին պատրաստութեան: Ուժերու ի՞նչ համեմատութիւն է ասիկա որ կ'առաջնորդէ լուրերու այսքա՛ն կամայական ընտրութեան մը, նոյնիսկ հարցին առընչուած երկու կողմերէն հազարաւոր քիլոմեթր հեռաւորութեան վրայ գտնուող երկիրներու մէջ:

Աւելի՛ն. զէնք ու զօրքով խժդժութիւններու ամէնէն աներեւակայելի ձեւերը կիրարկողներ ոչ միայն անմեղ, այլ անիրաւուած նոխազներու դիմակով իրենց հալածանքը կը փոխանցեն նաեւ դիւանագիտական ատեաններէ ներս. Պաղեստինի մէջ Հրեաներու ենթարկուած հալածանքը պախարակելու նուազագոյնէն հարցը հասած է մինչեւ իսկ ԱՄՆու ՊԱԿ-ի գրասենեակները փակելու հանգրուանին: Եթէ ամերիկեան կառավարութիւնը վերջնապէս ընդունի Քոնկրէսի առաջարկը, ՊԱԿ-ի բոլոր գրասենեակները – լրատու կամ ներկայացուցչական – պիտի փակուին, հակառակ որ նման որոշումի մը գործադրութիւնը նկատուի «միջազգային օրէնքներու բռնաբարում»: Ու ամէն մարդ գիտէ թէ նման նախադասութեան մը եզրերէն ամէնէն խախուտն է «եթէ»ն ու ամէնէն կարճատեւ կեանք ունեցողը:

Անգամ մը եւս – հազարամեակներու ընթացքին ոչ ոք գիտէ թէ քանի՛երորդը – մարդկութեան փոքր, անկարեւոր մէկ տոկոսը, անզօր ցասումով մը, կամ փիլիսոփայի մը դառն ժպիտով գլուխը պիտի օրօրէ ու անցնի, մարդկային անարդարութեան այս օղակին ալ քովէն. ու դարձեալ այդ շատ քիչերը միայն նշմարեն, որ թօպահար երախաներու, խոշտանգըւած կիներու կամ ծերունիներու ստացածէն աւելի անբուժելի են «մարդկային արժանաւորութիւն» կոչուածին վէրքերը, անտեսուած այս նոր օղակով:

«Ինչո՞»ներու, «ի՞նչպէս»ներու աւելորդ բազմութիւնը ի յառաջագունէ նորէն սահմանուած է դամուելու լռութեան պատին, ու դարաւոր կնիքը կ'իջնէ այս թղթածըրարին վրայ եւս. «իրաւունքը զօրաւորինն է»:

Ու պաղեստինցի ժողովուրդը պիտի պախարակուի, անիրաւուի, տուժէ՛ ֆիզիքապէս ու բարոյապէս, կրելով՝ պայքարի մը զօրաւոր կողմը չկարենալ ըլլալուն պատիժը:

Ա. Թ.

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 8 — 9)

«ԱՐԱՐԱՏ» — «ՏՈՐՊԵԴՕ» ՄՈՍԿՈՒԱ ՀԱՒԱՍԱՐ

Հակառակ անձրեւային եղանակին, մեծ թիւով մարզասէրներ հաւաքուած են Ադլէրի «Ռոսիա» մարզադաշտը, ուր բարեկամական հանդիպում ունեցած են «Արարատ» եւ Մոսկուայի «Տորպեդօ»ն: Թաց հողը դժուարութիւններ յարուցած է նոր մրցաշրջանին պատրաստուող խումբերուն, որոնք այսուհանդերձ ցուցաբերած են բարձր մակարդակի խաղարկութիւն մը: Հանդիպումը վերջ գտած է հաւասար (0 – 0) արդիւնքով: Այս խաղով աւարտած է Երեւանցիներու մարզումներու առաջին հանգրուանը: «Արարատ»ի տղաքը վերադարձած են Երեւան, ուրկէ՝ Փետրուարի կէսին, դարձեալ կը մեկնին Գագրա, հետեւելու համար յառաջիկայ մրցաշարքի նախապատրաստութեան աւարտական հանգրուանին: Այդ ընթացքին «Արարատ» քննական հանդիպումներ կ'ունենայ կարգ մը խումբերու հետ:

*

«ԿՈՏԱՅՔ» — «ԻՍԿՐԱ» ՀԱՒԱՍԱՐ

Երեւանի մէջ «Կոտայք» բարեկամական հանդիպում մը ունեցած է «Իսկրա»ի հետ, որ առաջին անգամ ըլլալով պիտի մասնակցի խորհրդային ախոյենութեան Բ. դասակարգի մրցումներուն: Խաղը վերջ գտած է հաւասար (1 – 1) արդիւնքով:

ՃԱՏՐԱԿ

ԳԱՍՊԱՐՈՎ 10-Ի ՎՐԱՅ 8 ՅԱՂԹԱՆԱԿ ԿԸ ՏԱՆԻ

Քաննի մէջ է, ինչպէս գրեցինք ատենին, որ ճատրակի համաշխարհային ախոյեանը՝ Կարի Գասպարով կը մասնակցի բացառիկ խաղերու:

Գասպարով միաժամանակ խաղաց Լոնտոնի, Մոսկուայի, Միլանոյի, Թոքիոյի եւ Ժընեւի մէջ գտնուողներու հետ շնորհիւ հեռակարգիչ դրութեան:

Գասպարով 10-ի վրայ 8 յաղթանակ տարաւ: Պարտուեցաւ միայն պատանի անգլիացիէ մը՝ Ատամս: Խոստովանած է թէ յոգնած է:

ԻՐ ԾՆՆԴԵԱՆ 100–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ
ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ ՊՍԱԿԸ ՃԱԿԱՏԻՆ

Ա.

1908 Օգոստոսի սկիզբը, երբ հազիւ երկու շաբաթ անցած էր Երիտթրքական յեղաշրջումէն եւ «Օսմանեան Սահմանադրութեան» հռչակումէն, երբ Կ. Պոլսոյ հայ հասարակութիւնը տակաւին չէր ըսթափած եւ քաղաքական յանկարծահաս աղմուկի յառաջացուցած վարանումներու եւ շփոթի մէջ էր, լրագիրները ազդարարեցին անունը երիտասարդ արուեստագէտի մը, որ ինքզինք կը նկատէր Նովելլիի, Զակոնիի, Էլէոնորա Տուզէի աշակերտ: Եւ որքան համարձակ էր քսանամեայ արուեստագէտի յայտարարը, նոյնքան ալ արդարացնող էր էութիւնը: Թատերախօսները՝ Լեւոն Բաշալեան, Ենովք Արմէն, Տիգրան Չէօկիւրեան, չվարանեցան ընդունելու զինք որպէս Պետրոս Ադամեանի արժանաւոր յետնորդ՝ տաղանդի եւ արուեստի արենակցութեամբ:

Այսպէս կը սկսի Վահրամ Փափազեան արուեստագէտի սխրալի ճանապարհը: Հոսկէ կը հիւսուի անոր ստեղծագործական բացառիկ կենսագրութիւնը, որ պիտի վերածուէր վէպի ու առասպելի:

«Թէ ինչ էր այդ «Օթելլօ»ի ներկայացումը, չեմ կարող ասել, — գրած է ան այդ «ճակատագրական գիշեր»էն շատ մը տարիներ ետք, — չեմ կարող ասել նաեւ, թէ ինչ էի ես այդ գիշեր Օթելլոյի դերում»: Անիկա բնական խորհրդածութիւն է քանի մը տասնեակ տարիներու փորձառութենէ ու հասունութենէ ետք: Բայց ճշմարտութիւն մը գրուած էր Փափազեանի ճակտին իր ամբողջ կեանքին մէջ: Ան չէր նմաներ ճնշուած ու հալածական ժողովուրդի՝ իր ազգային անարդանքի ցաւը յուզաթաթաւ լեզուին դրած բանաստեղծի: Եւ ցոյց կուտար ոչ թէ կորուստի ու կարեկցանքի ոգիեր, այլ իր ազգի քաղաքակրթութեան պատմութեան գիտակցութիւնը՝ անաքօղ հպարտութեամբ: Փափազեան բեմ կը մտնէր իբրեւ կենսունակ ժողովուրդի արուեստագէտը: Այս է, զոր ան կը կոչէ «մի ամբողջ ժողովրդի հաւաքական ցանկութիւն» եւ այդ ներշնչումով մղուած է արուեստի բարձրագոյնին, չափանիշ ընտրելով դասականութիւնը եւ Շէյքսփիրը: Դժուար չէ ստեղծագործողի անձին մէջ տեսնել այդ ազդակները, մանաւանդ, եթէ ականատեսը եղած ենք անոր արուեստին եւ, թէկուզ փոքր չափով, շփուած ենք անձին հետ: Բայց կայ տարկայական գործօն մը, որ սկիզբէն իսկ մղում տուած է անոր եւ ենթագիտակցականէն վերածած գիտակցականի: «Հիր եղայ նրա ցանկութեամբ, — կը գրէ արուեստագէտը, — տարիներ ու տարիներ կրելով ու մեծացնելով իմ ներսում ստուերը, որի ճակատին բոլոր գիշերների մութը կայ եւ որի հոգում սակայն՝ լոյսը բոլոր արշալոյսների»:

Մտքի այս բանաստեղծա — փիլիսոփայական ձեւակերպումը մեզ կը մղէ Փափազեանի արուեստի ազգային նախահիմքի գիտակցութեան, ազգային ո՛չ ազգագրական — բնութագրական, ո՛չ ալ կերպարի տիպականացման առումով: Խօսքը ազգային ներշնչումներու մասին է, որ կուտար անոր ժամանակը՝ 20-րդ դարու աղմկալից սկիզբը հայ ժողովուրդի համար: Վերջապէս, Փափազեան դաստիարակուած էր Մխիթարեաններու դպրոցը եւ Հայոց հին լեզուն, մատենագրութիւնն ու պատմութիւնը սոսկ ուսումնական գիտելիքներ չէին անոր համար: Անոնք եղան Փափազեանի հոգեկան ու իմացական կերտուածքի ներքին սիւներն ամբողջ կեանքի ընթացքին: Եւ ինչ որ տեսնէր արտաքին աշխարհի մէջ, ինչ որ ալ կարդար, ինչ որ սորվէր իտալական դերասանական խումբերու մէջ, Միլանոյի գեղարուեստից ակադեմիան, «Քոմէտի Ֆրանսէզ»ի վարպետներէն, ան պիտի ենթարկէր իր լեզուա — մտածողութեան, որ հիմքով ու խորքով հայկական էր, վերածելու պատկերային այնպիսի համակարգի, որ խառնագոյն ազգային էր, այս համակցութեան իմացական — պատմական եւ իմացական — աշխարհահայեացքի առումներով: 1908-էն առաջ եւ անկէ ետք՝ մինչեւ 1913 թուականը, ան մօտէն շփում ունեցած էր 19-րդ դարու վերջաւորութեան եւ մեր դարասկիզբի առեւմտեան — եւրոպական բեմական դպրոցներու հետ, իւրացուցած թէ՛ դասական իրապաշտութիւնը, թէ՛ հոգեբանական իրապաշտութիւնը եւ բնականութիւնը, թէ՛ նոր դասականութիւնը (Նովելլի, Զակոնի, Տուզէ, Սառա Պեռնար, Մունէ Սիւլլի, Սիլվէն): Սորված է Օրէսթէ Քալապրեզիէն, Ճովաննի Կրասսոյէն, նոյնիսկ իտալական ստեղծարանական թատրոնի՝ դիմակներու կատակերգութեան ուշացած վարպետ Ճիրոլամօ Կոցցիէն:

Այս բոլորը կարծէք Փափազեանի բուն մասնագիտական դպրոցն էր եւ յետագային ու մինչեւ այսօր ալ Փափազեան պատկերացուած է իբրեւ սոսկ եւրոպական բեմական դպրոցներու հետեւորդ: Ի հարկէ, Արեւմուտքէն բերուած մասնագիտական վարպետութիւնը ձեւ տուած էր անոր ազգային ներշնչումներուն: Սկիզբէն իսկ ընտրուած խաղացանկը այդ ցոյց կուտար՝ Օթելլօ, Համլէթ, Քին, Տոն Ժուան: Բայց 10-ական թուականներուն ան կը խաղայ Սիրանոյշի հետ եւ ոչ միայն կը ներշնչուի անոր արուեստով, այլեւ կը սորվի ու նշանակութիւն կուտայ իր սորվածին, կը հետեւի Մարտիրոս Մնակեանի վարպետութեան եւ անոր ալ նոյնքան նշանակութիւն կուտայ, որքան իտալական վարպետներու դպրոցին, կը գտնուի Թիֆլիսի եւ Պաքուի հայկական թատերախումբերու մէջ, կը դիմէ նաեւ ազգային խաղացանկի գործերուն (Շիրվանզադէ, Շանթ): Ան այս շրջանին կը շրջի ամէնուրեք՝ Իտալիոյ հարաւային քաղաքները, հիւսիսային Ափրիկէ, կ'ուսումնասիրէ կենցաղ ու միջավայր, կը մշակէ իր պատկերացուցած Օթելլոյի ցեղագրական նկարագիրը, կ'ուսումնասիրէ զգացումներու արտայայտութեան արեւելեան կերպը: Փափազեան կը դիտէ ու կը զննէ ամէն բան՝ սկսած Արեւելքի շուկաներէն մինչեւ Փարիզի ու Վենետիկի թանգարաններն ու պատկերասրահները եւ կը կարդայ ամէն կարգի գրականութիւն՝ գեղարուեստական, փիլիսոփայական, աստուածաբանական, հոգեբանական, բժշկագիտական՝ միշտ, ամբողջ կեանքի ընթացքին սեղանին վրայ ունենալով Հոմերոս, Աստուածաշունչ, Տանթէ, Նարեկացի, Շէյքսփիր:

Անիկա բոլորովին այլ դպրոց է՝ կեանք, գիտութիւն, գրականութիւն, դպրոց՝ զոր ստեղծած է ինք եւ որ զինք դարձուցած է ինքնատիպ ու անկրկնելի:

Իբրեւ ստեղծագործող, Փափազեան ամբողջացած է՝ սկսած երիտասարդ տարիքէն: Եթէ 1908-ին անոր մասին կը գրէին՝ «Փափազեանով յարութիւն կ'առնէ Ադամեան» եւ համոզուած էին, որ ան «պիտի ըլլայ նոյնիսկ եւրոպական բեմին գնահատելի արուեստագէտներէն մին», ապա քանի մը տարի ետք կ'ընդունէին իբրեւ «Եւրոպայի մէջ գնահատուած»: Եւ հոն՝ ոչ մէկ չափազանցութիւն կար: 1920-ին Փափազեան նորէն կը ժամնէ իր ծննդավայրը՝ վերջնապէս հասունցած ու ամբողջացած, ուժերու ծաղկումի տարիքին, կորսնցուցած «երբեմնի գոռ ու հնչական ձայնը», բայց իմաստուն դարձած, «աւելի նրբացած դիմախաղի արտայայտութեանց եւ ձայնի եւեւէջներուն մէջ»: «Հին թափը մեղմացած է, — կը շարունակէ այս տողերուն հեղինակը՝ Յակոբ Սիրունի, — բայց անոր յաջորդած է աւելի նուրբ արուեստ մը եւ աւելի իրապաշտ խաղարկութիւն մը»: Փափազեանի յետագայ կեանքը կ'անցնի հայկական միջավայրի մէջ, ապա՝ Ռուսիա, մասնաւորաբար՝ Լենինգրադ:

Յ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

ՅՈՅՆԵՐԸ ԼԻԲԻՈՅ ՄԷՋ

Ք. Ա. 638 թուականին երկու յունական նաւեր կը մօտենային ափրիկեան ափերուն. իւրաքանչիւրին մէջ հարիւր հոգի կար. Սանդորինի կղզիէն կուգային, ուր տկար հունձքը պատճառ դարձած էր արտեւական տագնապի մը: Զայն կարենալ դիմագրաւելու համար պէտք էր կղզիին բնակչութիւնը նուազեցնել: Որոշուած էր երիտասարդներու խումբ մը ղրկել հեռաւոր երկիր մը, ուր նոր գաղութ մը պիտի կազմէին: Այս երիտասարդները փոխադրող նաւերն էին ափրիկեան ափերուն մօտեցողները: Մինչ այդ յունական ոչ մէկ գաղութ հաստատուած էր այդ հողամասին վրայ:

Այս պատմութիւնը մեզի ծանօթ է շնորհիւ Հերոդոտոսի: Ք. Ա. Ը. — Զ. դարերը Յոյներու գաղթավայրեր հաստատելու շրջանն են. բնակչութեան մեծ թիւը ու մշակելի հողերու անբաւարարութիւնը զանոնք մղած է այս քայլին: Ամուրի երիտասարդներ էին հեռաւոր երկիրներ ղրկուածները. անոնք նոր ոստաններ կը հաստատէին օտար հողերու վրայ, անկախ իրենց մայր հայրենիքէն, որու հետ կը պահէին սակայն կրօնական ու մշակութային իրենց կապերը:

Սանդորինիէն հասնողները կը հաստատուին Սահարայի անապատին հիւսիսակողմը: Մշակելի բարեբեր հողեր ունի շրջանը, ինչ որ փնտռուած գլխաւոր կէտն է յոյն գաղթականներուն:

Անոնք կիներ չունին իրենց հետ: Այս պատճառաւ բաւական դժուարութիւններու կը բախին սկիզբի շրջանին: Յետոյ կը բարեկամանան տեղացիներուն հետ. անոնք զիրենք կ'առաջնորդեն դէպի հարաւ, ուր կ'ըսեն թէ «երկինքը ծակած է», այսինքն շատ կ'անձրեւէ: Հոն կը կառուցուի Կիւրէն քաղաքը որ հելլենական աշխարհին ամէնէն մեծ ու գեղեցիկ ոստաններէն մէկը կ'ըլլայ:

Հովասուն, ջրառատ ու անտառային վայր մըն է ընտրուածը, ծովու ճամբով դիւրին է Եգէական կղզիները հասնիլ. Կրետէ կղզին կը գտնուի 300 քմ. հեռաւորութեան վրայ, իսկ Փիրէան՝ 600 քմ.: Ամրան եղանակին, որ ամէնէն յարմարն է նաւարկումի համար, հովը կը դիւրացնէ երթը, իսկ վերադարձը կարելի կ'ըլլայ արեւելեան ափերը եզերելով:

Յունական այս պետութիւնը 13 դար կը պահէ իր գոյութիւնը, մինչեւ Է. դար, Արաբներու ներխուժումը: Յոյներու բարեկեցութիւնը արդիւնք է հողամշակութեան ու կենդանաբուծութեան: Պատմական աղբիւրներու համաձայն, Կիւրէնի մէջ կար հացահատիկի կարեւոր մշակութիւն. ասկէ զատ գինի կը պատրաստէին, ունէին ամէն տեսակ պտուղ ու բանջարեղէն, նաեւ ձէթ:

Տեղական երկու արտադրութիւն անոնց յատուկ համբաւ մը ապահոված են. ձիերը եւ քեքերդը (խէժ մը): Հին դարերու յաւագոյն ձիերը կ'ունենային անոնք. իրենց մետաղէ դրամներուն վրայ կը տեսնուին ձիավարժութեան յաղթանակներ նշող պատկերներ: Փոքրամարմին, առոյգ կենդանիներ կ'ըլլային անոնք, որոնք մեծապէս կը գնահատուէին ձիարշաւներու ընթացքին: Ձիերը կարեւոր դեր կը կատարէին նաեւ զօրքին մէջ: Զանոնք կը լծէին պատերազմական կառքերու, որոնք կը գործածուէին յատկապէս տեղացի յելուզակներու դէմ պայքարելու համար:

Գալով քեքերդին, անիկա բոյս մըն էր որ կը գործածուէր բժշկութեան մէջ. իր պարագան մինչեւ այսօր անլուծելի հարց մը կը մնայ մասնագէտներու համար. հակառակ բազմաթիւ փորձերու, ջանքերու, կարելի չէ եղած այլ վայրի մէջ եւս հասցնել զայն: Անկէ քաղուած նիւթը կը խառնէին ծաղիկներու բեղնափոշիին հետ, ունենալով արտածումի գլխաւոր ապրանք մը: Արտադրութիւնը կը ղրկուէր միջերկրականեան երկիրներ. ոչ միայն Յունաստան, այլ նաեւ մինչեւ Հռոմ: Հանրային գանձարանին մէջ քեքերդի կարեւոր պահեստ մը գտնուած է, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ որպէս հարկ ղրկուած է կայսրութեան:

Այս գաղթավայրին առաջին շրջանն — բուն մասին տեղեկատու է Հերոդոտոս. Սանդորինիէն հասած երիտասարդները կ'ամուսնանան տեղացի կիներու հետ, ապա բնակչութեան թիւը կ'աւելնայ նոր հասնողներով: Քաղաքը երկու դար կ'ունենայ միապետական կառավարութիւն մը: Այս շրջանը կը տեւէ մինչեւ Պերիկլէսի ժամանակը. միապետական վարչաձեւը արգելք չըլլար որ ներքին խռովութիւններ ծագին, որոնք հետեւանք են իշխանաւորներու եւ ազնուական մեծ ընտանիքներու մրցակցութեան:

500 — 490 տարիներուն կը կառուցուի Զեւսի տաճարը որ Ափրիկէի յունական մեծագոյն աղօթատեղին կ'ըլլայ:

Խռովութիւնները կը յանգին յեղափոխութեան մը, (440) որու ընթացքին կը սպաննուի թագաւորը: Միապետութիւնը կը վերածուի ժողովրդավարութեան մը, ուր իշխանութիւնը ազնուականներու ձեռքն է միշտ: Կիւրէնի պետութեան հակակշռին տակ կը հիմնուին յունական այլ քաղաքներ եւս: Այս քաղաքներուն միջեւ տարածուած հողերուն վրայ կ'ապրէին տեղացիները, որոնք մասամբ թափառաշրջիկ կեանք մը կը վարէին: Ընդհանուր առմամբ խաղաղ յարաբերութիւններ կը մշակէին Յոյներուն հետ:

Յունական քաղաքները երբեմն յելուզակներու յարձակումին կ'ենթարկուէին, որոնք անապատային շրջանէն կուգային ասպատակելու քաղաքները: Այս յարձակումները, սակայն արգելք չէին որ յոյն բնակչութիւնը ապրէր բարօրութեան մէջ:

Հակառակ որ իրենց պատկանող ծովափը նաւահանգիստ մը կառուցանելու բաւարար տարածութիւն չէր ներկայացներ, ափրիկեաբնակ Յոյները ափին մօտիկ քանի մը կղզեակներէ օգտուելով գիտցած էին հսկայ աւազաններ ձեւացնել ու շինել իրենց նաւահանգիստը: Քաղաքէն 20 քմ. հեռաւորութեան վրայ կը գտնուէր ան, եւ թոյլ կուտար առեւտրական կապեր հաստատելու նախ Յունաստանի, ապա, նաեւ Հռոմի հետ:

Մինչեւ այսօր կը մնան քաղաքի կարեւոր մասերու փլատակները. շուկան, ճամբաները, աղօթավայրը, պաշտպանողական դրութիւնը, ճեմարանը եւայլն: Հելլենական շրջանէն ետք, որ կը տեւէ մինչեւ Ք. Ա. Բ. դար, Ք. Ա. Ա. դարուն շրջանը հռոմէական գաւառի մը կը վերածուի. այն ատեն այս նաւահանգիստն ալ Ափոլլինիա անուանումով, կ'ըլլայ անկախ քաղաք մը:

Իսկ Կիւրէն իր գոյութիւնը կը պահէ մինչեւ բիւզանդական ժամանակները, որպէս շրջանի մեծագոյն քաղաքը. ընդարձակ տարածութիւն մը կը ներկայացնէ հարիւր հազար բնակիչներով: Ընդարձակ գերեզմաննոցը որ կը գտնուի շրջակայ բլուրներու վրայ գաղափար մը կուտայ բնակչութեան խտութեան մասին: Շիրիմները ժայռափոր են, ստորերկրեայ սենեակներու ձեւով, ուր պիտի ամփոփուի ամբողջ ընտանիքը: Կամ շինուած են տաշուած քարէ: Հին դարերու քաղաքակրթութեան մէջ ուրիշ ոչ մէկ տեղ այդքան տարածուն ու այդքան ապշուցիչ գերեզմանատուներու կը հանդիպի մարդ:

Քաղաքին կեդրոնական հրապարակը եզերուած էր կրօնական ու աշխարհիկ արձաններով: Քաղաքը ունէր Ապողոնի տաճարը, որ բազմաթիւ անգամներ վերաշինուած էր, Արտեմիսի տաճարը, շատ մը այլ աստուածներու նուիրուած աղօթատեղիներ:

Ներկայիս, ֆրանսացի եւ իտալացի հնախոյզներու հետազօտութիւններով բաւական բան լոյս աշխարհ հանուած է. ձեռք բերուած փաստաթուղթեր քաղաքի կեանքէն մինչեւ իսկ մանրամասնութիւններ կը պատմեն:

Քաղաքը որ ապրած է երբեմն անկախ, երբեմն մեծ պետութեան մը գերիշխանութեան տակ, ինչպէս՝ Մակեդոնացիներու, Եգիպտոսի, Հռոմի, կամ Բիւզանդիոնի, միշտ պահած է իր ինքնութիւնը, շնորհիւ՝ համեմատաբար մեկուսացած աշխարհագրական իր դիրքին: Ափրիկեան այդ ոստանը ծննդավայրը եղած է շատ մը մաթեմաթիկոսներու, պատմաբաններու, իմաստասէրներու եւ բանաստեղծներու: Պեղումներու ընթացքին գտնուած արձանները հնադարեան արուեստին ամէնէն գեղեցիկ գլուխ — գործոցներուն մաս կը կազմեն:

Անտեղի չէ հնախոյզներու եւ պատմաբաններու մեծ հետաքրքրութիւնը այս շրջանին հանդէպ, որ իրենց աշխատութեան այնքան ճոխ հեռանկարներ կը բանայ:

Ա. Թ. Թ.

-Հ. Բ. Ը. Մ.-

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ 1988 ԹՈՒԱԿԱՆԸ ԿԸ ԴԻՄԱՒՈՐԷ ՆՈՐ ԿԱՌՈՅՑՈՎ, ՆՈՐ ԴԷՄՔԵՐՈՎ ԵՒ ՆՈՐ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐՈՎ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հ.Բ.Ը. Միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովը իր հերթական նիստին աշխատանքները Դեկտեմբեր 4 – 5–ի շաբաթավերջին կայացուց իր Զուիցերիական Մարմնին տարեկան ժողովը Սեալ Պրուք, Ն. Ճ.–ի իր կեդրոնավայրին մէջ. յիշեալ զոյգ մարմիններու նիստերուն ընթացքին տեղի ունեցած կազմերու դիւանական ընտրութիւնները եւ քննուեցան յառաջիկայ տարուան նախահաշիւներն ու ծրագիրները: Այդ երկօրեայ նիստերուն իրենց մասնակցութիւնը բերին զոյգ մարմիններու անդամները՝ Ամերիկայէն թէ արտասահմանէն:

Սոյն նիստերուն առաջին անգամ ըլլալով կը մասնակցէին Պր. Ճորճ Քիւրքճեան (Լոնտոնէն), Անգլիա, եւ Պր. Վարդգէս Պալեան (Ուաշինկթըն), Տի – Սի–էն. երկուքն ալ Կեդր. Վարչական Ժողովի անդամ ընտրուած Միութեան 74–րդ Ընդհանուր Ժողովին, որ կայացաւ Շիքակոյի մէջ, 1987, Նոյեմբեր 14–ին: Երրորդ նորընտիր անդամը՝ Պր. Սարգիս Տէմիրճեան Պէյրութ, Լիբանանէն, չէր կրցած ներկայ գտնուիլ: Ժողովներու ներկայ գտնուեցան նաեւ Ընդհանուր Ժողովին վերընտրեալ անդամներ՝ Պր. Արա Ջամքերթէն, Քորսէլ, Զուիցերիա եւ Պր. Պերճ Զօրթեան, բոլոր այն վարչականներուն հետ որոնց անդամակցութիւնը կը շարունակուի:

Ինչպէս անցնող 34 տարիներուն՝ այս անգամ եւս ժողովները կը վարէր Միութեան ցկեանս նախագահը՝ Պր. Ալեք Մանուկեան, որ իր բացման խօսքին մէջ շեշտեց անհրաժեշտութիւնը կարգ մը փոփոխութեանց՝ կարենալ յաջողութեամբ դիմագրաւելու յարափոփոխ պայմանները այն երկիրներուն, որոնց մէջ Բարեգործականը իր գործունէութիւնը կը ծաւալէ: Այդ փոփոխութեանց նպատակն է աւելի արդիւնաւէտ գործունէութիւն մը իրականացնել եւ աւելցնել Միութեան ներդրումներու եկամուտները, համաշխարհային տնտեսական անկայուն մթնոլորտի մը մէջ:

Նախագահ Մանուկեան յատկապէս շնորհաւորեց Շիքակոյի մասնաճիւղը որ կարողացած էր իր սեփական միջոցներով գոյացնել 800.000 տոլար եւ իրականացնել Միութեան Օննիկ Մ. Նորհատ շքեղ կեդրոնի ծրագիրը:

ՏԻԿԻՆ ԼՈՒԻԶ ՍԻՄՈՆ
(Գործադիր փոխ – նախագահ)

Կեդրոնական Վարչական Ժողովը ընտրեց իր նոր դիւանը հետեւեալ կազմով. – Տիկին Լուիզ Սիմոն (Գործադիր փոխ – նախագահ), Պր. Ռիչըրտ Կրեկըրի (փոխ–նախագահ), Պր. Նազար Նազարեան (փոխ – նախագահ եւ գանձապահ), Պր. Արա Ջամքերթէն (փոխ – նախագահ) եւ Պր. Պերճ Սեդրակեան (ատենադպիր):

Իր դիւանը ընտրեց նաեւ Զուիցերիական Վարիչ Մարմինը հետեւեալ կազմով. – Պր. Հայկաշէն Ուզունեան (ատենապետ), Պր. Ճորճ Քիւրքճեան (փոխ – ատենապետ), Տոքթ. Խաչեր Ադամեան (ատենադպիր) եւ Պր. Խօժէն Բարագեան (գանձապահ):

Կեդրոնական Վարչական Ժողովը առաջարկեց որ Տիկին Սիմոն, իբրեւ Գործադիր Փոխ – նախագահ ստանձնէ կեդր. վարչութեան առօրեայ աշխատանքներու մատակարարումը:

Տնտեսական Յանձնախումբի ատենապետ՝ Պր. Սուրէն Ֆէսճեան գոհունակութեամբ անդրադարձաւ Միութեան դրամագլուխի իմաստուն շահարկումին մասին, որուն շնորհիւ կարելի եղած էր վնասներէ զերծ պահել Բարեգործականի դրամագլուխը, յատկապէս Հոկտեմբեր 19–ին արժեթուղթերու սակարանի խոշոր տագնապէն ետք:

Կեդրոնական Վարչական Ժողովը քննարկեց եւ վաւերացուց Ամերիկայի եւ արտասահմանի իր Յանձնաժողովներուն ծրագիրները: Ան նոյնպէս իր գնահատանքը յայտնեց իր ցկեանս նախագահին խոհեմ առաջնորդութեան:

Ընթացք տալով վերջին Ընդհանուր Ժողովի բաղձանքին՝ Կեդրոնական Վարչական Ժողովը Պր. Ռիչըրտ Կրեկըրի առաջարկով բանաձեւեց, յատուկ որոշումնագիր մը որով իր վստահութիւնն ու գնահատանքը կը յայտնէր իր անդամներէն՝ Տիկին Սիմոնի, Պր. Սեդրակեանի եւ Պր. Նազարեանի որոնք անցնող երկու տարիներուն ստանձնած էին յաւելուածական պատասխանատուութիւններ:

ՆՈՐ ԿԱՌՈՅՑՆԵՐ

Կեդրոնական Վարչական Ժողովը քննարկեց եւ վաւերացուց պաշտօնի կոչումը Պր. Մելքոն Սազըրեանի, Քրննեքթիքըթի Միլֆըրտ քաղաքէն, ստանձնելու համար փինանսական գործերու համադրողի պաշտօնը:

Պր. Սազըրեան 12 տարիներէ ի վեր կը ծառայէ Քոնթրոլ Տէյթա Քորփորէյշընին:

Թէեւ ան նոր կը միանայ Բարեգործականի ընտանիքին, սակայն, ան գործօն եղած է հայ գաղութին մէջ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ երիտասարդական շարժումին միջոցաւ:

– Հաստատեց Պր. Շաւարշ Սեւյօնքեանի հանգստեան կոչուելու որոշումը. Պր. Սեւյօնքեան երկար տարիներ ծառայած է Միութեան իբրեւ Միութեան Լոզանի Գրասենեակի Իրաւական Խորհրդատու: Այս առիթով Կեդրոնական Վարչական Ժողովը իր ջերմ գնահատանքը յայտնեց Պր. Սեւյօնքեանի անձնուէր եւ արժէքաւոր ծառայութեանց: Նոյնպէս քննուեցաւ Պր. Սեւյօնքեանը փոխարինելու հարցը:

– Հաստատուեցաւ Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանի նոր գրադարանապետ՝ Պր. Ռ. Գէորգեանի նշանակումը: Մինչեւ Նուպարեան Մատենադարանին մէջ պաշտօնի կոչուիլը՝ Պր. Գէորգեան կը ծառայէր Փարիզի Պիպլիոթէք Նասիոնալին:

ՄԵԾԱԳՈՒՄԱՐ ՅԱՏԿԱՑՈՒՄՆԵՐ՝ ԱԶԳԱՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ

Կեդրոնական Վարչական Ժողովը քննարկեց նաեւ իր Եւրոպայի ծրագիրները եւ առաւ հետեւեալ քայլերը. –

– Որոշեց շարունակել իր յանձնառութիւնները յանս Փարիզի Մարի Նուպար Ուսանողական Տան, ուր տարեկան շուրջ յիսուն ուսանողներ կը բնակին. սոյն որոշումը տրուեցաւ հակառակ ֆրանսական իշխանութեանց պարտադրած նիւթական ծանրացող պայմաններուն:

Այս առընչութեամբ վաւերացուեցաւ նաեւ 60.000 տոլարի յատուկ պիւտճէ մը՝ միքրոֆիլմի առնելու եւ պահպանելու Մատենադարանի արժէքաւոր գիրքերը, հաւաքածոներն ու փաստաթուղթերը:

– Որոշեց 90.000 տոլար յատկացնել, վերանորոգելու համար Փարիզի մէջ միութենապատկան կարգ մը կալուածներ ուր կը բնակին համեստ հայ ընտանիքներ:

– Որոշեց 50.000 տոլար եւս յատկացնել Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարանին, որ Փարիզի երկու ամէնօրեայ կրթարաններէն մէկը կը հանդիսանայ:

Ամսթերտամի հայ համայնքը որոշած էր վերստին գնել 17–րդ դարու հայկական իր եկեղեցին եւ գործածութեան դնել զայն. Հ. Բ. Ը. Միութեան Կեդրոնական Վարչական Ժողովը որոշեց ընդհանուր ծախքին մէկ երրորդը ստանձնել, որպէսզի Եւրոպայի հայկական հնագոյն յուշարձաններէն մէկը վերստին սեփականութիւնը դառնայ Հայութեան:

– Որոշուեցաւ արտաքոյ կարգի սփոփողական յատկացումներ կատարել Միութեան Լիբանանի վարժարաններուն, ինչպէս նաեւ Ազգային Առաջնորդարանի եւ այլ կազմակերպութեանց հովանին վայելող վարժարաններուն: Նկատի ունենալով Լիբանանի տագնապալի կացութիւնը որոշուեցաւ տօնական օրերու նուէր մը յատկացնել Միութեան բոլոր վարժարաններու ուսուցիչներուն: Բաց աստի, Կեդր. Վարչական Ժողովը յատուկ ծրագիր մը որդեգրեց դեղորայք եւ սննդեղէն փութացնելու Լիբանանի տագնապահար մեր գաղութին:

– Կեդրոնական Վարչական Ժողովը գոհունակութեամբ անդրադարձաւ Միութեան Միջին — Արեւելքի մասնաճիւղերուն որոնք կը շարունակեն իրենց գործունէութիւնը հակառակ վիթխարի դժուարութեանց:

– Կազմուեցաւ յատուկ յանձնախումբ մը՝ քննելու համար Պարսկաստանէն եւ Թուրքիայէն Եւրոպա ապաստանող գաղթականներու հարցը. անոնք մասնաւորաբար կը հաստատուին Պելժիա, Հոլանտա եւ Աւստրիա: Յանձնախումբը անմիջականօրէն պիտի հետաքրքրուի այդ գաղթականներուն կարիքներով:

– Որոշուեցաւ յաւելուածական պիւտճէ մը յատկացնել Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան, որուն 230 աշակերտներուն կէսը կու գայ Պարսկաստանի եւ Լիբանանի աղէտահար գաղութներէն եւ ի վիճակի չէ հոգալու իր ճանապարհածախսն ու կրթաթոշակը. Կեդր. Վարչական Ժողովը իր գնահատանքը յայտնեց Պր. Հայկաշէն Ուզունեանին, որուն նախաձեռնութեամբ գործադրութեան դրուած երկար ատենէ ի վեր մշակուող Մելգոնեանի շինութեան ծրագիրը:

Ներկայիս շինութեան մէջ եղող Մելգոնեանի շէնքերու համալիրը, երբ աւարտի տարիէ մը, պիտի հանդիսանայ Հ. Բ. Ը. Միութեան ամէնէն մեծ կրթական օճախը, որ պիտի ծառայէ Միջին–Արեւելքի և Ամերիկայի հայ գաղութներու կրթական կարիքներուն: Մելգոնեանի արդիական յարմարութիւններն ու կրթական մակարդակը պիտի կարենան հրապուրել աշակերտներ Սփիւռքի տարբեր գաղութներէն:

Վաւերացուեցաւ 9.000.000 տոլարի պիւտճէ մը 1988 թուականին համար՝ կարենալ մատակարարելու միութեան կրթական, խնամատարական, ընկերային, երիտասարդական, մշակութային եւ գաղթականական ծրագիրները:

Նիստերը վերջ գտան Բարեգործականի ծրագիրները ընդարձակելու վճռակամութեամբ, որպէսզի կարելի ըլլայ աւելի արդիւնաւոր կերպով ծառայել սփիւռքահայութեան համատարած կարիքներուն:

ԴԻՒԱՆ
ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

Յունուար 28, 1988

ԽԱՂԵՐՈՒ ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ՀՆԱՐԻՉ ՄԸ

Լիբանանահայ մըն է Կարապետ Մուրատեան, որ խաղեր կը յօրինէ: Սեղանի վրայ մէկէ աւելի անձերով խաղալիք խաղեր են ասոնք: Երեք տարի է որ կ'աշխատի այս ուղղութեամբ: Եկած է նոյնիսկ Ֆրանսա, իր բախտը փորձելու, խորհելով որ զանոնք հրատարակելու տրամադիր հրատարակչատուն մը կը գտնէ: Սակայն իրեն կը պատասխանեն թէ պատրաստութեան շրջանը երկար ու դժուարին կ'ըլլայ իրենց համար:

Կը վերադառնայ Լիբանան ու կը շարունակէ իր գործունէութիւնը առանձին: Գործին համար անհրաժեշտ նախանիւթերը կը ճարէ ասդիէն, անդիէն: Այսպէսով մեծ ծախքեր չըներ: Խաղերուն մէկ մասը բոլորովին անձնականացած են:

Շատ հետաքրքրական է իր ռմնագունդի խաղը որ ճատրակի աստիճանի վարպետութիւն ու մարտավարութիւն կը պահանջէ: Ինք մեծ սիրող մըն է ռմնագունդի եւ այս մէկն ալ իր նախընտրած խաղն է:

Առայժմ այդ խաղերը, որոնք կը մնան մէկմէկ օրինակ, կը խաղայ իր քեռորդին, որ մեծ հաճոյքով կ'այցելէ այդ աշխատավայրը: «Ան շատ մտացի է ու գոհունակութիւն կը պատճառէ ինծի տեսնել որ խաղերս կը խաղայ. սակայն պէտք է ուրիշ փոքրիկներ ալ կարենան օգտուիլ անոնցմէ»:

Կարապետ Մուրատեանի աշխատանոցը դրախտ մըն է պատանիներու եւ երիտասարդներու համար. ան սպասելով զանգուածային ծանօթացումի, զինուած է կանխազգուշական միջոցառումներու, կեղծումի հաւանական պարագաներու դէմ: Իր շուրջ 20 խաղերը բեղուն երեւակայութեան արդիւնք են ու յաճախ վայելք մը, աչքերու եւ հոգիին համար:

Քաղուած՝ «Օրիան լը Ժուր»էն

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վէպ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Զ.

Ա՜խ, եթէ կարելի ըլլար քանդել, կոտրել ամէն բան, վերստանալ իր ամուրի վիճակը, իր նախկին ազատութիւնը: Բայց քանի կ'առաջանար, այնքան աւելի կը թափանցէր Զարուհի իր մէջը, կարծէք թէ իրմէ բխած լոյսի աղբիւր մը ըլլար ան:

Քանի կ'առաջանար, այնքան աւելի անհամբեր կը դառնար ան: Կը տխրէր վերյիշելով իրիկուան դէպքը, կնոջ բարկութիւնը, զոր արդարանալի կը գտնէր հիմա: Եւ որովհետեւ վիրաւորուած էր բառերուն տեղի անտեղի հեգնութիւններէն, Կիրակոս աւելի մօտիկ զգաց ինքզինքը իր կնոջ:

Զէ՛, չէր կրնար զոհել այլեւս իր կինը, ինչպէս ըսած էին իր ընկերները: Շատ ծառայած էր ան, շատ աշխատած իր ազգին համար, որմէ ոչ մէկ վարձատրութիւն ստացած էր փոխարէն: Պիտի ապրէր այլեւս քիչ մըն ալ ինքզինքին, կնոջ ու զաւկին համար:

Կը քալէր Կիրակոս փողոցէ – փողոց, մինչ կը բարձրանային տակաւին մարմնոյն ամէն կողմերէն քիչ առաջուան ձայները: Վեր քաշած էր վերարկուին օձիքը: Կը ծխէր:

Կ'արձագանգէին իր քայլերը ամայի մայթերուն վրայ, որ թեթեւ մը կը շարժէին անոր գինով ու քնատ աչքերուն դիմաց: Ծրագներուն լոյսերը կը դողային մսկոտ սարսուռով մը: Արագ կառքեր կ'անցնէին, որոնց հեռանալէն վերջ Կիրակոս կը սուզուէր լռութեան վիհի մը մէջ, ուր կ'անյայտանար պահ մը կնոջ պատկերն անգամ:

Ու կը խորհէր գրկել կինը, դրուել անոր սիրտը: Բայց տուն դառնալով ամայի գտաւ անկողինը ու շատ չփոթեցաւ:

Սեղանին վրայ կինը ձգած էր աղտոտ շապիկն ու թաշկինակ մը: Թափած էր հոս ու հոն քիչ մը բրնձափոշի: Անկողինին վրայ նետուած էին իր հին հագուստները: Պնակներն ու հացը սեղանին վրայ էին դեռ:

Թունդ ելաւ յանկարծ Կիրակոսի արիւնը: Կը բռնէր կը նետէր ձեռքին եկածը: Կը նայէր շուրջը: Կը դառնար սենեակին մէջ: Կը մօտենար պատուհանին: Կը ծխէր:

Իր դժգոհութիւնը մեծցաւ, ատելութեան հասաւ գրեթէ՝ Մակեդոնին հանդէպ: Հազարաւոր բերաններ կը բողոքէին իր էութեան մէջ, մինչ թափուր մնացած բեմի մը պէս անոր ուղեղը կը սպասէր մտածումի մը, որոշումի մը, որ կ'ուշանար:

Ժամը երկուքէն քանի մը վայրկեան վերջ լսեց կառքի մը ձայնը: Նախազգացումի մը պէս բան մը անցաւ անոր մէջէն: Բայց չկրցաւ շարժիլ տեղէն: Կը զգար, որ կառքը կանգ կ'առնէր: Անոր ձայնը կը թրթռար ելեկտրական սղոցի մը նման: Կեցաւ: Բացուեցաւ ու գոցուեցաւ անոր դուռը: Յետոյ լսուեցաւ սրդտիկ աղմուկ մը սանդուխներուն վրայ: Ան էր:

Կիրակոս հանեց բաճկոնը, բացաւ անկողինը, կռնակ դարձնելով կնոջ, որ ներս մտաւ առանց բան մը ըսելու:

Անկողին մտան անոնք, դարձեալ առանց բառ մը փոխանակելու: Մարեցին լոյսը:

Ուշ, կէս ժամ վերջն էր միայն, որ Կիրակոս շշնջաց, տեսնելով որ կինը կը մտածէր նոյնպէս ու չէր քնանար:

(Շար. 35)

ԿԱՐԴԱՑԷՔ
«ՅԱՌԱՋ»Ը
ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

Սեղբոսեան ընտանիքը ցաւով կը ծանուցանէ՝

ԺԱՆ – ՍԵՂԲՈՍ ՍԵՂԲՈՍԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 12–ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երեքշաբթի, Փետրուար 16, ժամը 8·30ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Քլէրմոնի գերեզմանատունը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

***

La famille Serpossian
a la douleur de vous faire part du décès de
JEAN - SERPOS SERPOSSIAN
survenu le12 février 1988.

Les obsèques religieuses auront lieu le mardi 16 février à 8h 30 en l'église arménienne St. Jean- Baptiste, 15, rue Jean Goujon, Paris 8e, suivies de l'inhumation au cimetière de Clermont (Oise).

En cas d'oubli prière de faire part.

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Կարապետ Յովակիմեանի *Թարմ յիշատակին «Յառաջ»ի բարգաւաճման կը նուիրեն. — Միսաք Միրզէ 200 Ֆր. Զատիկ Համբարձումեան 200 Ֆր.:*

ՆՈՒԷՐ

ՓՈՆԹԷ. – Փայլածու Սարգիսեան 100 ֆրանք կը նուիրէ Լիբանահայ դպրոցականներու ֆոնտին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 100 Ֆր. «Յառաջ»ին):

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը ճիշդ 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի Քարոզ՝ ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցի եւ կարգի. –

Չորեքշաբթի, Փետրուար 17–ին,
Քարոզիչ՝
ՆԵՐՍԷՍ Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Փետրուար 24–ին,
Քարոզիչ՝ ԺԻՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Մարտ 2–ին
Քարոզիչ՝ ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Մարտ 9–ին,
Քարոզիչ՝ ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Մարտ 16–ին,
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Մարտ 23–ին,
Քարոզիչ՝ ԱՒԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE DE DECINES
15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

SAMEDI 20 FEVRIER à 20h à la MCAD
Second Forum de la MCA sur le thème « *LES ARMENIENS SONT-ILS UNIS ?* »
Projection diapo-vidéo
Débat animé par Kévork Kepénékian
Buffet

DIMANCHE 21 FEVRIER à 15h30
à la Salle des Fêtes
de la Mairie de Décines
GRAND CONCOURS DE COSTUMES
à l'occasion du Mardi-Gras
ouvert à tous les enfants de 4 à 15 ans
TROIS GRANDS PRIX A GAGNER
Buffet - Entrée libre

Pour la réalisation des costumes, la Maison de la Culture Arménienne vous apporte une aide technique et matérielle.
Contacter nous au 78. 49. 42. 97

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

Ոսկերիչ մը, կէս օրուան աշխատանքի համար, նոյնիսկ հանգստեան կոչուած:
Աշխատավայր՝ Քաշան:
Հեռաձայնել. –
46 — 63 — 63 — 55

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Մարսէյլէն՝ Տիկին Սաթենիկ Թիւթէլեան ցաւակցութիւններ կը ներկայացնէ Տիկին Կարապետ Յովակիմեանի եւ զաւակներուն իրենց ամուսնոյն եւ հօր մահուան առթիւ եւ անոր յիշատակին 100 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կարապետ Նազարեանի *մահուան առթիւ եղած են հետեւեալ նուէրները Կապոյտ Խաչի Սէն – Ժեռմի մասնաճիւղին՝ Տէր եւ Տիկին Ռէմօն Նազարեան 100 Ֆ., Այրի Տիկին Պօզանճեան 100 Ֆրանք, Պր. Թուղլաճեան 100 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Ժաք Սամուէլեան Լիբանանի երախաներուն՝ 300 Ֆր.:*

SOIXANTENAIRE
HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian Alan Hovhaness
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi Donizetti Saint-Saëns

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F- 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

L'association
CREATIONS CONTEMPORAINES ARMENIENNES
propose :
cycle « Littératures contemporaines, arméniennes et autres... », Saison 1988
(Avant-programme)

SAMEDI 20 FEVRIER à 15H :
«*LES Bouïnouzle*», nouvelle de Chahan CHAHNOUR. Traduction et présentation par Marc Nichanian.
Informations, réservations en téléphonant au secrétariat : (16 - 1) 46. 33. 97. 84.

DIMANCHE 13 MARS à 17 H
au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles, Paris 17
« *JEUNES(s) AUTEUR(s)*
de langue française
au seuil de son (leur) premier livre »
Dans le cadre des rencontres-débats mensuels de la Société des Gens de lettres Arméniens de France.

Lecture-causerie en HOMMAGE à
Puzant TOPALIAN (1902-1970)
poète, peintre et imprimeur - éditeur de revues.
(en cours de programmation)

RECHERCHE

La Communauté Arménienne de Lyon
(UNEAALE)

recherche pour septembre 1988, en vue de l'ouverture d'une école maternelle bilingue, 2 enseignantes :

Une institutrice
pour l'enseignement Français
Une institutrice
pour l'enseignement Arménien

Veuillez adresser CV avec photo, au président de l'UNEAALE
295, rue André Philip, 69003 Lyon

Après-midi enfantine déguisée

AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT
DIMANCHE 13 MARS

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Հ. Բ. Ը. Մ.
ՓԱՐԻԶ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Փետրուար 21, ժամը 17·30–ին՝ Ալեք Մանուկեան Մշակ. Կեդրոնին մէջ:
118, rue de Courcelles, Paris 17

Օրուան խորհուրդը կը պարզէ՝
ՀԱՅՐ ՎԱՐԴԱՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆ
Սամուէլ – Մուրատեան Վարժարանի Տեսուչ՝
Գեղարուեստական բաժին:
Մուտքը ազատ է:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊ. ԽԱՉ–ի Սէն – Ժեռմի Զ. Շանթ մասնաճիւղի վարչութիւնը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ անդամուհիներ եւ ընկերուհիներ, որոնք տրամադիր են մաս կազմելու, Փետրուար 20–ին, Շաբաթ, կէսօրէ վերջ ժամը 3–ին Թաղիս եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ թէյասեղանի շուրջ եւ անակնկալներով:

APRES LE ZENITH

OPERA DE MARSEILLE

Samedi 12 Mars à 20 heures 45

NAVASART

CHANTS ET DANSES
ARMENIENS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
SECTION MARSEILLE VILLE

Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89
Vente des billets : *Du lundi au vendredi* sauf mardi
de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h
MAISON DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille
et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

JOURNÉE NATIONALE DES ARMÉNIENS
– morts pour la France –

SOUS
la présidence d'honneur de :
ALAIN POHER
l'égide de l'église apostolique arménienne
et le parrainage des ministères de la Défense et des Anciens Combattants

70ème ANNIVERSAIRE DE L'ASSOCIATION
DES ANCIENS COMBATTANTS ARMENIENS DE L'ARMEE FRANÇAISE

MISSAK MANOUCHIAN

INSTITUT ARMENIEN DE FRANCE

DIMANCHE 21 FEVRIER

10H45 : Rassemblement des porte-drapeaux : angle Champs-Elysées/Etoile Arc de Triomphe de Paris :
dépôt de gerbes sur la Tombe du Soldat Inconnu

12H00 : Messe de requiem en l'Eglise Arménienne Saint Jean-Baptiste 15, rue Jean-Goujon, Paris 8ème,
par Mgr. Kude NAKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Dépôt de gerbes devant le Monument aux Morts, sur le parvis de l'église

13H00 : DEJEUNER
Hôtel Intercontinental : 3, rue de Castiglione, Paris 1er
Présentation des invités. Rappel historique.
Prise de parole des Personnalités
Rétrospective historique
Intervention des représentants des quatre principales formations politiques françaises

RESERVATION : TEL. : 43. 29. 54. 31 ET 45. 56. 15. 88

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
17

MERCREDI
17 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.686 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.686

LE GENOCIDE ARMENIEN RECONNU EN TURQUIE?

ԽՄԲ.– Ստորեւ Մ'ոնտի հրատարակած յօդուածը (Փետ· 11ի իր թիւով) որու արձագանգած էինք առջի օր :

⁂

1915 - 1988

LE GENOCIDE ARMENIEN RECONNU EN TURQUIE ?

par MICHAEL HAROYAN (*)

Le génocide arménien a été condamné en Turquie. Mais c'était en 1919, sous l'Empire ottoman. La cour martiale jugea par contumace les chefs du Parti Union et Progrès, les «Jeunes Turcs» qui avaient gouverné le pays pendant la guerre. L'acte d'accusation contenait notamment les passages suivants : «*Le désastre arrivé aux Arméniens n'a pas été un événement local ou isolé. Il a été le résultat d'une décision préméditée par un organe central composé des personnes susdites, et les immolations et excès qui ont eu lieu étaient fondés sur des ordres oraux ou écrits émis par cet organe central (...). Les dirigeants du Parti Union et Progrès ont créé une organisation spéciale pour tendre des pièges en vue d'un carnage général — un vaste réseau de meurtres. Dans le même temps, ils ont diffusé des rapports selon lesquels tout cela était fait en vue de soutenir l'effort de guerre...*»

Plus loin, parmi cent exemples, l'acte s'attarde sur un télégramme d'encouragement envoyé par le secrétaire du parti pour la région de Brousse au lieutenant-gouverneur de la ville de Bolou : «*Il disait que les actions menées contre les Arméniens contribueraient au bonheur perpétuel du peuple de la ville de Bolou... Comme on le sait, le district de Bolou était très éloigné de la zone de guerre. Il n'y avait aucun fondement à la déportation des Arméniens, aucune menace à l'ordre public. Il est donc très clair que l'annihilation de la nation arménienne était ce à quoi aspirait le parti, et que son secrétaire, Midhat Bey, était guidé par les mêmes considérations.*» (*Journal officiel* de l'Empire ottoman, section Journal judiciaire des procès, n° 3040, 27 avril 1919.)

Ainsi tous les éléments caractéristiques du génocide au regard de la convention de 1948 figuraient déjà dans l'enquête menée par le dernier gouvernement ottoman : mise à exécution par un gouvernement de la volonté d'exterminer un groupe ethnique ou religieux. C'est au vu de ces faits, et dans un esprit juridique proche de celui de Nuremberg, que la cour condamna à mort les dirigeants jeunes-turcs et à quinze ans de prison pour complicité le plus haut dignitaire musulman, le cheikh ul islam Musa Kiazim.

Pourquoi la Turquie d'aujourd'hui, gouvernement et opinion unis, a-t-elle tourné le dos à ce jugement, en niant le génocide de 1915 ? pourquoi ajoute-t-elle le cynisme à l'hypocrisie en reprenant à son compte les arguments de criminels de 1915, comme on a pu le lire dans les colonnes de ce journal, le 19 août dernier, sous forme de placard publicitaire ? Parce que la Turquie «moderne» a été fondée par Mustafa Kemal, en rupture avec le gouvernement ottoman de 1919, taxé de collaboration avec les puissances européennes, et qu'elle a réhabilité les dirigeans jeunes-turcs comme ses précurseurs dans la voie de l'honneur national retrouvé.

QUESTION A L'EUROPE

Au point qu'elle a obtenu de son amie, l'Allemagne nazie, en 1943, le rapatriement des cendres de Talaat, le maître d'œuvre du génocide, pour lui ériger un mausolée qui défigure encore aujourd'hui une colline de l'ancienne Constantinople. Tels étaient les soucis de la république turque en 1943, tels sont les symboles de la Turquie moderne.

Au point qu'elle renie, au-delà du génocide, le passé chrétien de ses régions orientales, où elle laisse à l'abandon toutes les églises, et qu'elle a l'an dernier fait croupir trois mois en prison un guide français, Michel Caraminot, inculpé d'atteinte à la cohésion nationale, pour avoir présenté aux touristes ces églises comme des monuments d'art arménien. Tel est l'esprit des lois de la Turquie démocratique, aux yeux de ses policiers et de certains de ses juges.

Au point qu'elle multiplie les tracasseries envers les familles arméniennes demeurées dans sa partie européenne, en exigeant des enfants la preuve que leurs quatre grands-parents sont arméniens pour pouvoir s'inscrire à leur école religieuse. Telles sont les règles posées par l'administration de la Turquie laïque.

La Turquie brandit aujourd'hui sa démocratisation et sa laïcité comme un bouclier face à l'islam intégriste, pour demander son intégration à l'Europe, sans condition morale, c'est-à-dire sans avoir à reconnaître le génocide de 1915. Pour éclairer cette demande, on peut poser deux questions. Une question à la Turquie. Puisqu'elle propose à l'Europe d'accepter le raisonnement selon lequel, si quelques membres d'une communauté militent pour l'indépendance, l'Etat est en droit d'anéantir toute une population, pourquoi, au cours de la même guerre, lorsque les émirs du désert ont pris les armes aux côtés du colonel Lawrence, le gouvernement ottoman n'a-t-il pas entrepris l'extermination de tous les Arabes ottomans ? Parce qu'ils étaient trop nombreux, trop forts, ou qu'on ne pouvait pas les «immoler» comme des Arméniens?

Une question à l'Europe. Si un héros de la Wehrmacht, Rommel par exemple, avait survécu à la guerre, s'il avait, au bout de quelques années chassé les Alliés, réoccupé une partie de la Pologne, en renonçant à toute autre ambition impériale, créé une Allemagne moderne mais qui impose silence sur le nazisme et déclare le tribunal de Nuremberg nul et non avenu, aurait-on pu construire une communauté avec ses héritiers ?

Le bon fonctionnement d'un système électoral destiné à assurer le «bonheur perpétuel» d'une majorité homogène, à Bolou et ailleurs, est bien en deçà de l'idée que l'Europe se fait de la démocratie. Il reste à la Turquie tout un chemin à faire de reconnaissance de son histoire, d'acceptation de la liberté religieuse et de la diversité de ses minorités. C'est ce qu'a affirmé le Parlement européen dans sa résolution du 18 juin 1987. Les génocides ne sont pas des points de détails. Oublier celui de 1915, ou feindre de croire qu'il est marginal, par rapport à l'attitude de la Turquie face aux droits de l'homme, ce ne serait pas servir le progrès, mais dégrader sa conscience.

(*) Solidarité franco-arménienne.

ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՈՂՋ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԲԵՄԱԴԻՐԸ՝ Ս. ՓԱՐԱՃԱՆՈՎ

«ԼԻՊԵՐԱՍԻՈՆ»Ի ՏԵՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Գրած էինք թէ Սերգէյ Փարաճանով, առաջին անգամ ըլլալով կրցած էր դուրս ելլել Խորհրդային Միութենէն եւ այս առաջին այցելութիւնը կը կատարէր Ռոթերտամ, ուր տեղի կ'ունենար շարժանըկարի ժէ· փառատօնը («Յառաջ», Փետրուար 9) : «Լիպերասիոն»ի մէջ, Փետրուար 16–ին, լոյս տեսած է երեք էջ գրաւող տեսակցութիւն մը Փարաճանովի հետ : Տեսակցութիւնը ունեցած է Փաթրիք Բազալս, որ, աշնան երեք շաբաթ անցուցած էր Թիֆլիզ, Փարաճանովի մօտ, ֆիլմ մը դարձնելու համար : Խօսակցութիւնը, ուրեմն, կ'երկարի Թիֆլիզէն Ռոթերտամ :

Առանձին կուտանք այս տեսակցութիւնը, այլապէս չահեկան, ուր իր անձնական կեանքին կամ արուեստին մասին խօսելէ զատ, դիպուկ վերլուծում մը կ'ընէ Խորհրդային Միութեան մէջ կատարուող փոփոխութիւններուն եւ կը խորհի թէ մարդ մը — Կորպաչով — որքան ալ տաղանդ ունենայ չի կրնար ԱՄԷՆ ԲԱՆ փոխել (ընդգծումը թերթինն է) եւ իրեն համար Կորպաչով դատապարտուած է կրելու Համլէթի ճակատագիրը : Ինք կ'երազէ Համլէթ մը դարձնել Միխայէլ Կորպաչովի հետ :

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

Ժ· Փ· ՔՕՖՄԱՆԻ առեւանգումին հազարերորդ օրուան (Երեքշաբթի, Փետր· 16) առթիւ, բազմաթիւ հանդիսութիւններ տեղի ունեցան : Կիրակի օր, Քէնփերլէէն (ուր ծնած է պատանդին կինը) 28 հոգի ճամբայ ելան եւ Երեքշաբթի օր, հասան Փարիզ, Փոն – Նէօֆ, ուր խարիսխ նետած է այն նաւը որ Ժան – Փօլ Քօֆմանի բարեկամներու կոմիտէին կը պատկանի : Քէնփերլէի մէջ, աշակերտներ խօչոր 1000 մը գծած են Սէն – Միշէլ հրապարակը, մինչ դպրոցներու եւ վարժարաններու մէջ, յատուկ ուղերձներ կը կարդացուին, ուր կ'ոգեկոչուի Քօֆման : Բոլոր թերթերը լայն տեղ կուտան, «Իւմանիթէ» երեք էջ կը նուիրէ, հրատարակելով դրագէտներէ նամակ մը ուղղուած Քօֆմանի : Երբեմն կը յիշուին նաեւ այն երկու ֆրանսացի դիւանագէտները՝ Մարսէլ Ֆոնթէն եւ Մարսէլ Քարթօն, որոնք պատանդ են 1061 օրէ :

ՎԱԼՏՀԱՅՄ, խորհելով թէ պաշտպանութեան լաւագոյն ձեւը հակայարձակողական է, ելոյթ մը ունեցաւ հեռատեսիլէն, չեշտելով թէ պիտի չքաշուի եւ ապարէզ կարդայ իրեն դէմ անուանարկութիւններ ընողներուն՝ փաստեցէ՛ք : Ըսաւ նաեւ թէ Պետութեան մը ղեկավարը տեղի չի տար նման անուարկումներու, ըլլալով պատմաբաններու տեղեկագրին, Վալտհայմ ըսաւ թէ որոշ հատուածներ դէպքերու չեն համապատասխաներ, այլ՝ ենթադրութիւններու եւ վարկածներու :

ԿԻՊՐԱԿԱՆ նաւահանգիստի մը մէջ, պայթումէ մը քաւական ծանրօրէն վնասուած է այն նաւը, որ ետ պիտի տանէր, Իսրայէլ, անկէ արտաքսուած Պաղեստինցիները : Օրերէ ի վեր կը խօսուէր այս «ուրուական» անդառնելի նաւուն մասին : Երեք օր առաջ ալ, Թակարդ – կառքի մը զոհ գացին, Կիպրոսի մէջ, երեք Պաղեստինցի պատասխանատուներ : Ապու Նիտալ կը սպառնայ Մոսատին փոխ – վրէժի դիմել :

ՄԱՀ

ՊԱՏՄԱԲԱՆ — ԲԱՆԱՍԷՐ

ՅԱԿՈԲ ԱՆԱՍԵԱՆԻ

«Ասպարէզ» օրաթերթի Փետրուար 2–ի թիւին մէջ լոյս տեսած մահազդէ մը իմացանք տխուր լուրը· Յակոբ Անասեանի մահը, որ պատահած է Յունուար 29–ին :

Ողբացեալը ծնած էր Կուտինա 1904–ին եւ ճաշակած աքսորի սեւ տարիները, ինչպէս բոլոր անոնք որոնք մանկութիւն չունեցան :

Ուսումը կատարած է Վենետիկի Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանը, ապա հաստատուած է Փարիզ ու մասնակցած է հանրային կեանքին, գլխաւորաբար՝ ՋՈՄ–ի (Ջափահաս Որբերու Միութիւն) մէջ :

Ներգաղթելէ ետք, 1947–ին աշխատած է Երեւանի Գիտութեանց Ակադեմիայի Պատմութեան հիմնարկը : Ան յայտնաբերած է ԺԷ· դարու արեւմտահայ ազատագրական շարժումներու մասին նոր փաստեր : Նշանակալից են Անասեանի մատենագիտական հրապարակումները : Գիտական վերլուծումի ենթարկած է Բիւզանդիոնի անկման շրջանի եւ ԺԷ· դարու լեհ-թրքական յարաբերութիւններու պատմութեան վերաբերող հայկական աղբիւրները : Ողբացեալ պատմական – բանասէրին ամէնէն ուշագրաւ գործերէն յիշենք՝ «Հայկական Մատենագիտութիւն» : Հեղինակ՝ է այլ բազմաթիւ գործերու, ինչպէս՝ «Հայկական աղբիւրները Բիւզանդիայի անկման մասին», «ԺԷ· դարի ազատագրական շարժումները արեւմտեան Հայաստանում», «Յովհաննէս Կամենացի», «Վարդան Այգեկցին իր նորայայտ երկերի լոյսի տակ» եւայլն, եւայլն :

Հմուտ միտք, բայց համեստ ու պարզ, ինչպէս կ'ըլլան իսկական արժէքները Յակոբ Անասեան քանի մը տարի առաջ Երեւանէն անցաւ Քալիֆորնիա, միանալու համար նախապէս արտագաղթած իր զաւակներուն : Առիթն ունեցած էինք անձամբ ալ ծանօթանալու իրեն, 1976–ի գարնան, Երեւան, երբ գրեթէ ամէն օր կուգար Էջմիածին լուռ ու մունջ աշխատելու համար :

Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Փետրուար 3–ին, Լոս – Անճըլըսի Հայ Կաթողիկէ Թագուհի Մարտիրոսաց Եկեղեցւոյ մէջ :

ԿԻՓՐԻԱՆՈՒ պիտի չկարենայ երրորդ շրջանի մը համար վարել Կիպրոսի Հանրապետութեան նախագահութիւնը : Կիրակի օր, երրորդ դիրքի վրայ էր ընտրութեան Ա· շրջանին եւ ուրեմն, Բ· շրջանին համար դէմ – դիմաց կը մնան Քըլերիտէս (պահպանողական) եւ Վասիլիու որու զօրավիգ են համայնավարները :

ՊՐԱԻԴԱ, երեք պատմաբաններու ստորագրութիւնը կրող յօդուած մը հրատարակած է, ուր անոնք դէմ կ'արտայայտըւին Կորպաչովի պաշտպանեալ՝ Միխայէլ Զատրովի հակաստալինեան մէկ թատերգութեան՝ «Աւելի հեռու, աւելի հեռու» :

ՍԷՆԸ (եւ այլ գետեր) սկսաւ իջնել եւ Ալմայի կամուրջին հանրածանօթ զուավը ցոյց կուտայ, որ միայն 5 մեթր 05 է այլեւս գետին բարձրութիւնը (Երեքշաբթի օր), այսինքն՝ նախորդ օրուընէ 10 սանթիմեթր պակաս :

ԻՐ ԾՆՆԴԵԱՆ 100–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ ՈՂԻՄՊԻԱԿԱՆ ՊՍԱԿԸ ՃԱԿԱՏԻՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Վահրամ Փափազեանի խաղացանկը թէ՛ այլազան է եւ թէ ունի յստակ ուղղութիւն, մարդկային անհատի՝ համամարդկայինը արտայայտող որակ, կիրքերու բարձրագոյն արտայայտութիւններու մէջ՝ կատարեալ, հակասութիւններու մէջ՝ ծայրայեղ, ողբերգական եւ կենցաղէ վեր ճշմարտութիւններու հետամուտ էութիւններու բացայայտում, ձեւերու մէջ՝ ծաւալուն, պարզ եւ հողեղէն: Իր շէյքսփիրեան կերպարները կ՚ամբողջացնեն Ուրիէլ Ակոսթա, Պրիչիվալէ (Մէթէրլինկ՝ «Մոննա Վաննա»), Քարլ (Շիլլէր՝ «Աւազակներ»), Հայրիկ (Հաուպտման՝ «Ջրասոյզ զանգ»), Արբենին (Լերմոնտով՝ «Դիմակահանդէս»), Մաքպէթ, Լիր:

1932–ին Փափազեան կը մեկնի Փարիզ եւ «Փարիզահայ Տրամաթիք» խումբին հետ կը խաղայ Օթելլօ, Համլէթ, Ուրիէլ: «Փափազեանը իր Համլէթով, – կը գրէ Արշակ Չօպանեան, – իրապէս Ադամեանի հանճարին նորօրինակ՝ աւելի արդիական երեւոյթով մը վերակենդանացման հրճուանքը պարգեւեց մեզի»: «Օդէոն»ի դերասանական խմբի հետ «Աթըլիէ» թատրոնի բեմին վրայ Փափազեան ֆրանսերէն կը ներկայացնէ Օթելլօն, եւ փարիզեան թերթերը բացառիկ գնահատականներ կուտան անոր. «Փափազեան ինքզինք արտայայտեց իբրեւ բացառիկ կարգի արուեստագէտ՝ թափանցող, ինքնաբուխ, շէյքսփիրեան երկի խկութեամբ տոգորուած», – գրած է Անտրէ լը Պրէ՝ «Փըթի Փարիզիէն» թերթի թատերական քննադատը: «Փափազեան դերը չի խաղար, – կը գրէ «Փարի միտի» թերթը, – այլ կը նոյնանայ անոր հետ: Ան ֆրանսական, իտալական եւ ռուսական դպրոցներու հետեւած է, բայց ոչ մէկ դպրոց կը զգացուի իր մէջ, եւ այդ լաւագոյն գովեստն է»: «Ի՜նչ արտակարգ արուեստագէտ, – կը գրէ «Փարի սուար», – կ՚ըսէ, թէ հիացած է Ֆրանսացի մեծ ողբերգակներով, բայց թող Ֆրանսացի ողբերգակները գան ու տեսնեն զինք»: Եւ բարձրագոյն գնահատականը. «Փափազեանի խաղին մէջ արուեստէն վեր բան մը կայ. չլսուած ու չտեսնուած ցայտուն արտայայտութիւն մը, մոլեգնութիւններ եւ հազուագիւտ չափաւորութիւններ»:

Փափազեանի կեանքի վերջին յետպատերազմեան շրջանը անցաւ Լենինգրադ եւ Հայաստան: Ան շրջեցաւ դարձեալ Միջին եւ Կեդրոնական Ռուսիոյ քաղաքները, երբեք չմոռնալով Երեւանը, Լենինականը եւ Հայաստանի փոքր քաղաքներն ու գիւղերը: Ստեղծեց նոր դերեր եւ վերիմաստաւորեց նախկինները:

Փափազեանի արուեստը, գեղագիտական եւ գեղարուեստական ոճի իր սկզբունքներով կը պատկանի 20–րդ դարու առաջին կիսուն. կը կրէ դասական արուեստի հարստութիւնը՝ լուսաւորուած դարակիզբի նոր վիպապաշտութեամբ եւ հոգեբանական իրապաշտութեամբ: Հին ու նոր ուղղութիւնները ան ենթարկած է իր անհատական տարերքին ու ազգային մտածելակերպին, ստեղծած իրեն յատուկ բեմական բնաւորութիւն, կերպընկալօրէն ամբողջական, պարզ, պոռթկումներու շեշտով, ներքուստ հաւասարակշռուած, խաղը կառուցանելով ոչ թէ խօսքերու եւ առանձին մտքերու, այլ զգացումներու տրամաբանութեան վրայ: Շէյքսփիրեան կերպարները ան դիտած է մէկ կողմէ հընադարեան ողբերգութեան եւ իտալական վերածնունդի լոյսով, միւս կողմէ հաղորդած անոնց Նարեկեան խորհրդապաշտութեան ոգին եւ իր ժողովուրդի քաղաքակրթական պատմութեան պաշարը զգացող ու նոր դարու տագնապները վերապրած հայ մտաւորականի աշխարհահայեացքը: Փափազեանի կերպարները եղած են ներքին ու արտաքին կոփուածքով արտասովոր անհատներ՝ միջավայրէն վեր, ողբերգական ու հեգնական, շօշափելի կերպով մարդկային, կենսական հզօր պարունակութեամբ, զուսպ ու լարուած եւ անըմբռնելի՝ պոռթկումներու մէջ:

Այսպէս եղած է ամէնէն առաջ անոր Օթելլօն՝ գեղանկարչօրէն հարուստ ու տպաւորիչ, դէմքը՝ պղնձակուռ քանդակ, կարծր, օքսիտացած եւ նոյն ատեն կենդանի, թրթռուն ռունգերով, տաք շունչով, լայն ու հմայիչ ժպիտով եւ շողացող ճակատով: Փափազեանի Համլէթը, հեռու ըլլալով ազգային – կենցաղագրական յըստակութենէն, կը ներկայանար իբրեւ մարդկային գերագոյն չափանիշներու ընդհանրացում, սեւեռուած ու խորհըրդապաշտ, վեհաշուք, թեթեւաքայլ, հեգնական, ժպտադէմ, իր տագնապները շրջապատէն թաքցուցած, մարդ մը՝ որուն ողբերգութիւնը սկսած էր աւելի կանուխ, քան կը պարզէր զինք տանջող գաղտնիքը: Լիր արքայի ողբերգութիւնը Փափազեան կը տեսնէր գնահատելի ընկերային առանձնութեան մէջ եւ կը տանէր զինք մոլորութեան ու դարձի ճանապարհով, Փիզիքական կործանման մէջ տեսնելով մարդու բարոյական ու իմացական ծնունդը:

Փափազեան շէյքսփիրեան կերպարներու բնաւորութիւնը հաղորդած է նաեւ իր միւս դերակատարումներուն: Մոլիէրի Տոն Ժուանը անոր մարմնաւորումով կը դառնար Վերածնունդի մարդ՝ Պոքաչչոյի նորավէպերու աշխարհէն, ներշնչուած գայթակղիչ մը, զուարճախօս ու բանաստեղծական: Փափազեանի Քինը վիրաւորուած էր ու չարախինդ, անհաւասարակշիռ, ընդունակ ծայրայեղ վճիռներու, ջղաձիգ թէ՛ ծիծաղի, թէ՛ արցունքի մէջ: Արբենին խռովայոյզ էր ու հեգնական, լեցուն մռայլ նախզգացումներով, յոյսի խարխլումները կորնցուցած եւ անկումի մէջ գեղեցիկ: Քորրատոյի վճակին («Ոճրագործի ընտանիքը») Փափազեան կուտար փիլիսոփայական մեկնութիւն՝ մարդու կեանքը, արդար թէ անարդար, չունի յետադարձ ուղի: Ֆիլիփ Պրիտօ (Ֆայր՝ «Գիշատիչ կինը») բարոյալքուած, պոնափարթեան կայսրութեան դափաւորը մաշած, ծերացող դնդապետ էր եւ կ՚երգէր քթին տակ ռազմաշունչ երգ մը, կը մեռնէր դաշունահար, ողբերգական ափսոսանքով, թէ ինչու ճակատամարտի մէջ չմեռաւ: Փրոթասով յոգնած էր, կեանքի ազատութիւնը մաքին մէջ, հեգնական՝ որքան միջավայրի, այնքան ալ իրեն հանդէպ եւ խմելէ չէր կրնար գինովնալ: Իր վերջին դերը՝ Մաք Կրեկոր («Իմ սիրտը լեռներում է») Փափազեան կը ներկայացնէր իբրեւ կեանքի իրական վճակ՝ դերասանի հրաժեշտը բեմին, եւ հանդիսականը այդպէս կ՚ընդունէր՝ իբրեւ մեծ դերասան, կենդանի դասականի ներկայութեան փաստ:

Ու այդպէս ալ ան հեռացաւ, թողլով մեր յիշողութեան մէջ ոչ թէ խունացած պատկերը ծերացած ողբերգակի մը, այլ իր սխրալի կեանքին վէպը: Եւ մնաց այդպէս՝ ափոլոնեան կեցուածքով, հպարտ ու գեղեցիկ, ողիմպիական պսակը ճակտին:

Փափազեան վերապատմեց իր կեանքը իբրեւ ինքնատիպ վէպ մը, վերստին ապրելով իր կերպարները, տալով անոնց գրական կեանք՝ թէ՛ նման, թէ՛ տարբեր իր խաղացածէն: Իրականութեան բազմաթիւ դրուագներ, դէպքեր, արկածներ, տպաւորութիւններ, երեւակայութեամբ գիտուած վճակներ, խորհրդածութիւններ չափախուսեան գեղարուեստական նոր յօրինուածքի մը մէջ, ստեղծուեցաւ ապրումի, իրականութեան ու երազի աշխարհ մը, նոր գոյներով, զուարթ ու բանաստեղծական պատկերներով, նորավէպերով, իրական ու մտացածին դէպքերով ու պատկերներով: Այս բազմաձայնութենէն ծնաւ Վահրամ Փափազեանի ուրիշ կերպար մը, որ ինք է եւ ինքը չէ՝ խորիմաստ ու զուարճարան, բանաստեղծական ու հեգնոտ, կենսասէր եւ խռովայոյզ փընտռող: Անոր կենսագրութիւնը դարձաւ խիկարպէս վէպ ու առասպել, առեղծուածներով ու խորխորատներով, որ օր մը, թերեւս շատ ուշ, մտածել պիտի տայ, մարդիկը տարակուսանքներու մէջ պիտի ձգէ, թէ եղա՞ծ է արդեօք այդ բոլորը արուե՞ստ եղած է, թէ կեանք:

Յ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍ

ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՇԱՀԵԿԱՆ ՅՕԴՈՒԱԾ ՄԸ

Մեր պատմութեան ամէնէն հետաքրքրական խնդիրներէն մէկն է Հայոց ծագումը, որ գիտական աշխարհի ուշադրութիւնը գրաւած է միշտ: Վերջին տարիներուն հարցը նոր թափով վերարծարծուած է, հիմնականին՝ Հայաստանի մէջ, ուր գիտական բանավէճի առարկայ դարձած է Հայերու եկուորութիւնը կամ տեղաբընիկութիւնը հաստատելը: Խնդիրը տակաւին կարելի չէ լուծուած համարել, բայց արդէն երեւան եկած են որոշ եզրայանգումներ:

Պուէնոս – Այրէսի «Հիւթօրիա» եռամսեան, 1987 Դեկտեմբերի իր թիւին մէջ, հրատարակած է Վարդան Մաթէոսեանի «Հայ ժողովուրդի ծագումը» խորագրեալ 17 էջնոց յօդուածը, բազմաթիւ քարտէսներով ու նկարագրումներով, որ կ՚անդրադառնայ այս հարցին:

Ներածականին մէջ, հեղինակը կը ներկայացնէ ծագումի աւանդական տեսութիւնը: Ապա, յատուկ բաժիններով, կ՚ուսումնասիրէ այն տուեալները որոնք թոյլ կուտան ուրուագծելու Հայերու տեղաբնիկութեան վարկածը: Քննարկումը կատարած է ճոխ մատենագիտութեան մը հիման վրայ. եւ թեր ու դէմ կարծիքներու հաշուառումով, փաստալից շարադրանքի մը ընդմէջէն:

Հարցը կը քննուի հետեւեալ բաժիններով. —

Ա.– «Հայերէնը եւ սումերերէնը».
Բ.– «Արմենիա անուան առաջին յիշատակումը պատմութեան մէջ».
Գ.– «Հայերու գաղթը».
Դ.– «Ուրարտուի հարցը».
Ե.– «Հնդեւրոպական հայրենիքը».

Թէեւ յօդուածը հեռու է նիւթը սպառելէ, հեղինակը կը նշէ թէ առաջին անգամն է որ այս նոր վարկածը իր գլխաւոր գիծերով ու գիտական հիմունքներով այսքան ընդարձակօրէն կը ներկայացուի սպանական լեզուով, տուած մը՝ որ կը ծառայէ յետագայ խորացումներու:

Այս նիւթին կապակցութեամբ, անցեալ տարի Վ. Մաթէոսեան լոյս ընծայած է սպաներէն լեզուով գրքոյկ մը՝ «Արմենիա անուան առաջին յիշատակումը պատմութեան մէջ» (հրատարակութիւն՝ Պուէնոս – Այրէսի Հայագիտական Ուսմանց Հիմնարկին), եւ երկու զեկուցումներ ներկայացուցած՝ Ափրիկէի եւ Ասիոյ Ուսմանց լատինամերիկեան Ընկերակցութեան 5–րդ միջազգային գիտաժողովին (Պուէնոս – Այրէս, Սեպտեմբեր 1987):

ԹՂԹԱԿԻՑ

ԳԵՐՄԱՆԱՀԱՅ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Արարատը արեւմուտքին դիտուած

«Ֆրանքֆուրթեր Ալկեմայնէ Ցայթունկ» օրաթերթը իր ուրբաթօրեայ 1988, փետրուար 5 – յաւելուածին «ՖԱՑ» Մակազինին քանի մը էջերը տրամադրած է «Արարատ»ին: Անոր օրուան տարբեր ժամերուն քաշուած երեք գեղեցիկ լուսանկարներէն զատ՝ Վ. Կ. Լերխ շահեկան յօդուած մը ստորագրած է, որմէ կ՚արժէ մէջբերումներ ընել:

Ո՛չ շրջակայքը եւ ո՛չ ալ մարդիկը մեզի հոս խորհիլ կուտան թէ Թուրքիան եւրոպական երկիր մըն է, կ՚ըսէ Լերխ: Յետոյ կ՚անցնի Նոյի Տապանի յայտնի պատմութեան, կը յիշատակէ մահմեդականներուն Ջուդի լեռը եւ «շատ մը Հայերու կողմէ նշուած Սիփանը» իբրեւ հաւանական նստավայրեր տապանին՝ բացի Արարատէն: Բայց, կ՚ըսէ Վ. Կ. Լերխ, այս շրջանը առանց Նոյի Տապանին ալ կը մնայ հետաքրքրական: Կը խօսի Ուրարտուի, նաեւ Էրեբունի – Երեւանի մասին: Չի մոռնար նշել թէ՝ «կարգ մը Հայեր Ուրարտացիները իբրեւ իրենց ազգին անմիջական նախնիքները կը նկատեն»: Անշուշտ կը յիշատակուին Գագիկ Արծրունին իր Աղթամար–ով, Անի–ն իր հազար եկեղեցիներով, Էջմիածինը, Կարսի Առաքելոց եկեղեցին եւ «կռիւները այդ շրջանին տիրապետելու համար, որ Հայերու եւ Ռուսերու կողմէ Արեւմտեան Հայաստան կը կոչուի»:

Ըստ հեղինակին, Թուրքերու եւ Հայերու կռիւներէն մարդ խօսք չի կրնար տալ, եթէ ան գտնուի Արարատեան շրջանը: Եւ առանց այլեւայլի կը շարունակէ. – «Այսօր Արեւմտեան – Հայաստանի մէջ ոչ մէկ Հայ կ՚ապրի: Հայկական եւ արեւմտեան աղբիւրները կը խօսին ցեղասպանութեան եւ կոտորածներու մասին, որոնք նախ Ապտիւլհամիտի եւ աւելի վերջը Ա. Աշխարհամարտի ընթացքին Երիտթուրքերու կողմէ ի գործ դըրուեցան մէկուկէս միլիոն Հայերու վըրա»: Վ. Կ. Լերխ թէեւ կը նշէ Թրքական «արդարացումները», բայց հատուածը կ՚աւարտէ ջարդի պատկերներով, խաչուած Հայերով:

Գրութեան վերջաւորութեան փոխան Քարամինոյէ կայ Րալֆ Պրաունը, որ «[illegible] բոլորին մասին խօսած ըլլալուն համար ձերբակալուած էր Վանայ լճի ափերուն» եւ վայելած Տիարպէքիրի բանտը 1983–ին եւ անկէ դուրս ելած շնորհիւ Արտաքին Գործոց նախարար Կենչըրի միջամտութեան: Թուրքերը կը նախընտրեն խօսիլ իրենց գովարժան նախնիքներուն մասին, կ՚եզրակացնէ Լերխ:

Յ. ԿԱՄԻԴԵԱՆ

ԳՈՂՈՒԹԷ ԳՈՂՈՒԹ

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ «Յարութ Եփրեմեան» սրահին մէջ, Յունուար 9–ին, տօնուած է «Նոր Կեանք» շաբաթաթերթի 10–ամեակը: Ներկայ եղած են 350 հրաւիրեալներ: Յայտագիրը վարած է Ամերիկահայ Միջազգային Գոլէժի նախագահ տոքթ. Կարպիս Տէր – Եղիայեան: Խօսք առած են Տիգրան Թոսպաթ եւ Տիգրան Ոսկունի:

*

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ Հայ Սքուլի հանդիսասրահին մէջ, Յունուար 31–ին, տեղի ունեցած է Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան հարիւրամեակի ձեռնարկներու եզրափակիչ հանդիսութիւնը, որուն ներկայ եղած են 1700 հոգի: Յայտագիրը վարած ու բացումը կատարած է Վարդան Եաղսըզեան: Փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեան կատարած է պատմական արժեւորումը՝ Հնչակեան կուսակցութեան հիմնադրութեան եւ գործունէութեան: Յանուն Հ. Յ. Դաշնակցութեան խօսք առնելով Վազգէն Մաղէնլեան ողջունելէ ետք Ս. Դ. Հ. Կ.ի 100–ամեակը, նշած է թէ «բազմաթիւ առիթներով Հնչակեան կուսակցութիւնը իր խիզախ կեցուածքով կենդանի փաստը տուաւ ազգային – յեղափոխական իր ոգիին: Գում – Գափուի եւ Պապը Ալիի ցոյցերուն, Սասնոյ հերոսամարտին, Զէյթունի ապստամբութեան ընթացքին Հնչակեան յեղափոխականները իրենց անսակարկ զոհաբերութեամբ անցան հայ յեղափոխութեան ռահվիրաներու շարքին»: Ռ. Ա. Կուսակցութեան ողջոյնի խօսքը փոխանցած է Երուանդ Ազիզեան, շեշտելով Ռամկավար – Հնչակեան գործակցութիւնը: Բանախօսած է Տիրան Ճէրէճեան, որ անդրադառնալէ ետք կուսակցութեան հիմնադրութեան եւ գործունէութեան, պարզած է Հնչակեան կուսակցութեան թէզերը Խորհ. Հայաստանի, Հայ Դատի հետապնդման, Հայ Եկեղեցւոյ տագնապին, արտագաղթի երեւոյթին, միջկուսակցական յարաբերութեանց եւ կարգ մը այլ հարցերու շուրջ: Գեղարուեստական յայտագրին մասնակցած են Արաքսի Շնորհաւորեան (արտասանութիւն), Արփինէ եւ Էլսի Փեհլիվանեան (երգ): Երկրորդ բաժնին հանդէս եկած են երգիչներ Յարութ Փամպուքճեան, Յարօ Բօրեան, Լեւոն Գաթըրճեան եւ Յովիկ Գրիգորեան՝ մեկնաբանելով ազգային – յեղափոխական երգեր: Փակման խօսքը արտասանած է Հէրի Տրամէրեան՝ ի մէջ այլոց նշելով. – «Մեր կուսակցութեան այս կարեւոր տարեդարձին առիթով, մեր արդար իրաւունքն է ակնկալել, «պահանջելու պէս խնդրել», որ սրբագրուին անցեալի թիւր հասկացողութիւնները, վերատեսութեան ենթարկուին հայրենի պետութեան ու մտաւորականութեան գնահատանքի ու քննադատութեան չափանիշները, ոչ միայն Հնչակեան կուսակցութեան նկատմամբ, այլեւ ամբողջ սփիւռքի՝ իր բաղկացուցիչ բոլոր տարրերով, բոլոր մարզերու մէջ անխտիր»:

ՀՈՂԱՎՐՏԻՔ

ԿՐԸՆՈՊԼԸ

ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԱՌԱՆՃԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

■

Հինգշաբթի, Փետրուար 4–ին, Կրընոպլի Հայութիւնը հողին յանձնեց իր վերջին անդամներէն մէկը, Կարապետ Շարլ Մառանճեանը: Անկասկած՝ Կրընոպլի ամէնէն աւելի ծանօթ հայ անձնաւորութիւնը: Մահացած էր երկու օր առաջ:

Ծնած զարուս սկիզբը Կարինի մէջ, որբացած, ինչպէս իր սերունդէն շատեր, աքսորի ճամբաներուն վրայ, Հանդուցեալը, զանազան թափառումներէ վերջ, հաստատուած էր Ալպեաններու մայրաքաղաքին մէջ, կազմած էր ընտանիք, ծնեցուցած երեք զաւակներ: Ասոնց կողքին, իր զաւակն էր նաեւ Ֆրանսական բանակի Հայ Նախկին Ռազմիկներու Միութիւնը. նոյնքան սիրելի իրեն:

Հիմնած էր այդ միութիւնը, քանի մը ընկերներով, քառասուն տարիներ առաջ, եւ ընտրուած անոր նախագահը: Մնաց նախագահ մինչեւ իր մահը:

Կրընոպլի մէջ, Կարապետ Մառանճեան կը նոյնանար այդ միութեան հետ՝ որուն դերը մեծ եղաւ ճանչցնելու համար Հայը տեղացիներուն:

Հայ Մարտիկներու Միութիւնը ներկայ եղած է միշտ, իր դրօշակով, քաղաքին մէջ կատարուած բոլոր պաշտօնական արարողութիւններուն: Միութիւնը մեծ յարգանք կը վայելէ տեղւոյն վրայ: Անոր ապացոյցը անգամ մը եւս ունեցանք յուղարկաւորութեան օրը՝ ուր շրջանին նախկին մարտիկներու զանազան ընկերակցութիւններ ու անդամներ, իրենց դրօշակներով, եկած էին իրենց յարգանքը արտայայտելու հայ նախագահին յիշատակին:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Սէնթ – Անտրէ Եկեղեցիին մէջ, ձեռամբ Նորվան Եպիսկոպոսի եւ Իսահակ Խաչակիր քահանայի: Սիրան եւ Մարի Տէր – Կոմսեան քոյրերը բերին իրենց մասնակցութիւնը երգեցողութեան: Ներկաներուն մէջն էին բազմաթիւ Ֆրանսացիներ, ծերակուտական՝ Կի Քապանէլ, «Տօֆինէ Լիպէրէ» օրաթերթի նախկին տէր – տնօրէն՝ Լուի Ռիչերօ եւ քաղաքին անձնաւորութիւններէն ուրիշներ:

Կրօնական արարողութենէն վերջ, եկեղեցիին մէջ, խօսք առին Իշխան Մարտիրոսեան (հայերէն) եւ Ժիրայր Արապեան (ֆրանսերէն) եւ շեշտը դրին հանգուցեալին ազգանուէր գործունէութեան, իր համեստ նկարագրին վրայ: Գերեզմանը, շիրիմին առջեւ, խօսեցաւ նաեւ Կրեկուար Ադամեան, ափ մը հող նետելէ վերջ դագաղին վրայ, հող՝ բերուած, հանգուցեալին կողմէն իսկ, Հայաստանէն:

Կարապետ Մառանճեան մեկնած է, կը կարծենք, սիրտը գոհունակ, գիտնալով որ իր հայանուէր աշխատանքը պիտի շարունակուի, շնորհիւ իր երիտասարդ գործակիցներուն, շնորհիւ իր զաւակներուն:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

LE COIN DU JURISTE

LE COUPLE ET L'EGALITE DEVANT L'IMPOT SUR LE REVENU

Depuis quelques temps, on se penche sur le problème de l'égalité des sexes, et le législateur fiscal de son côté a essayé d'harmoniser ses règles en fonction des situations nouvelles qui se sont créées au fil des temps, et notamment depuis la création de l'impôt sur le revenu, qui je le rappelle, est une invention qui date du début de ce siècle, et qui n'avait alors qu'un caractère temporaire... (sans commentaire).

Faisant un grand pas vers l'égalité des sexes, le législateur consacrait dans la Loi de finances pour 1983, la pleine capacité de l'épouse.

Jusqu'à cette date le droit fiscal n'ignorait pas la femme mais sa sollicitude s'était surtout tournée vers la mère de famille célibataire, veuve ou divorcée. Par contre il ignorait totalement l'épouse, qui par son mariage perdait toute personnalité au profit de son mari, chef de famille, seul représentant du foyer FISCAL.

Il a fallu attendre 1983 pour que le législateur consacre définitivement le principe de l'égalité fiscale des époux, mais cette situation résulte d'une évolution résultant de plusieurs textes, et à la suite de deux grandes étapes de l'histoire de l'impôt sur le revenu.

La Loi du 15 Juillet 1914 instituant l'impôt sur le revenu, réservait au mari le privilège d'être seul imposable. La femme alors vivait au foyer et ne s'occupait que de l'éducation de ses enfants.

Un décret loi en 1938 consacra la solidarité des époux devant l'impôt.

A partir de cette date le fisc était en droit de demander à la femme mariée le montant de l'impôt sur le revenu dû par le ménage quel que soit le régime matrimonial des époux des lors qu'il y avait communauté de vie.

Dès 1978, un certain nombre de dispositions législatives, vont encore permettre cette évolution, elle acquiert par exemple, pleine capacité pour la déclaration et la détermination de certains revenus.

En 1980, on permettait à la femme mariée de signer la déclaration d'ensemble des revenus du foyer, conjointement avec son mari.

Cette même année consacrait la suppression de la notion de chef de famille, et mettait le mari et la femme mariée à l'égalité au regard de l'impôt.

Lors de la discussion de la loi de finances pour 1983, à l'Assemblée, le code général des impôts a été complété par certains textes reconnaissant à chaque époux des droits identiques au sein du foyer fiscal et leur attribuent une égale compétence dans son administration.

Par suite le mari a perdu sa qualité de monopoliste en matière d'impôt. Celuici n'est plus adressé au chef de famille, mais à chaque contribuable, c'est-à-dire pour des gens mariés, le foyer fiscal.

L'épouse sort de l'anonymat fiscal dans lequel elle était tenue.

Cette égalité se répercute dans la compétence dans l'administration du foyer fiscal, ou les droits de l'un et de l'autre seront dorénavent les mêmes...

Cette égalité rétablie, ou instaurée dans le couple marié ne doit par faire oublier les inégalités fiscales qui existent, selon que le couple est marié ou vit en concubinage.

Dans ce dernier cas il existe des avantages considérables et le droit fiscal n'a pas encore rattrapé le retard qui existe entre le fait d'être marié et le fait de vivre en concubinage.

En effet cette situation est de plus en plus fréquente et les statistiques fiscales prouvent qu'il existe à ce niveau une évasion très importante d'impôts.

Un couple non marié ayant des enfants, établit deux déclarations d'impôts.

Chaque déclarant, pour la détermination de son quotient familial, peut déclarer les enfants qu'il a eus.

Il bénéficie également des abattements prévus en matière d'impôts et que tout le monde connait.

Ces coefficients, sont une incitation au concubinage pour ceux qui ne désirent pas payer trop d'impôts et il y a là une morale que l'on ne peut que réprouver.

Aussi des études sont actuellement faites pour se terminer en propositions de lois qui je l'espère aboutiront un jour, soit la femme concubine aura le même statut fiscal que la femme mariée, soit la femme mariée aura le même statut que la femme non mariée.

De ce fait cette dernière ayant un salaire et des obligations aussi et même plus importants que la femme libre, ne sera plus pénalisée et ne verra plus son salaire englouti dans la masse des revenus de son mari rendant nuls ses efforts de contribution au ménage puisque les droits à déduction ne sont que pour un couple fiscal, alors que pour les concubins ils se doublent et réduisent d'autant le montant de l'impôt.

Espérons que l'évolution des mœurs s'accompagne d'une évolution logique de la fiscalité, et que cette dernière soit encore un bastion nouveau pour défendre ce qui reste de la famille.

Parlant des couples non mariés, NAPOLEON disait : «Ils ignorent la Loi. La Loi se désintéresse d'eux».

Mais maintenant qu'ils la connaissent et l'utilisent à leur avantage, le législateur peut-il continuer encore longtemps à faire semblant de les ignorer dans le domaine de la fiscalité ?

La logique voudrait que cette égalité fiscale entre les unes et les autres soit totale, mais y a-t-il une logique en fiscalité ?

LEVON DJOLAKIAN
Notaire

Marseille

LES TIMBRES QUI NUISENT A LA REPUTATION DES COMMEMORATIFS

ԱՆՈՆՑ ՇԱՐՔԻՆ՝
ՀԱՅԵՐՈՒ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Թէմպրոսֆոփի պարբերականին 1988 Փետրուարի թիւին մէջ, «Վնասաբեր» դրոշմաթուղթերու շարքին կը յիշուի Ուրուկուէյի Պետութեան հրապարակած մէկ դրոշմաթուղթը, որ կ՚ոգեկոչէ 1915–ի Հայերու ցեղասպանութեան 71–րդ տարեդարձը: Վերհրատարակելով դրոշմաթուղթին պատճէնը, թերթը հեգնական տողեր ալ կը կցէ. —

Ce timbre uruguayen qui commémore le 71eme anniversaire (!) du génocide arménien (!), comment le justifier ?

Այս առթիւ, Լիոնէն՝ Սահակ – Ֆիլիփ Սուքիասեան նամակ մը գրած է պարբերականին խմբագրապետին իր վրդովումը յայտնելու համար:

Անգամ մը եւս խնդրոյ առարկայ է այս ցեղասպանութիւնը, որ նոյնիսկ ծաղրանքի ալ առիթ կուտայ: Այլեւս խորհրդածելն իսկ աւելորդ է:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Զ.

– Արթո՞ւն ես, – հարցուց ան:
– Այո՛, քեզի լ՞նչ:
– Զվերջացուցի՞ր դեռ. մինչեւ ե՞րբ պիտի շարունակես էդ գէշ լեզուդ:
– Մինչեւ որ գտուինք:
– Ո՞ւր էիր մինչեւ էս ժամը:
– Քեզի ի՞նչ:
– Ինչպէ՞ս թէ ինձ ինչ:
– Դուն քու քէֆիդ կ՚երթաս, ես ալ առնէ վերջ իմ ուզած տեղս պիտի երթամ:
– Տօքթորը տեսա՞ր, Զարուհի:
– Խենթ – խենթ մի փչեր նորէն: Գիտես որ տօքթորին պէս մարդոց վրայ չեմ թքներ:
– Տօքթորը տեսա՞ր կը հարցնեմ քեզ:
– Չէ՛:
– Ո՞ւր էիր հապա:
– Աւետիսին հետ սրճարան մըն էինք:
– Է, դու չե՞ս ամաչեր մինչեւ էս ժամը կը մնաս նրա հետ դուրսերը:
– Ինչո՞ւ պիտի ամչնամ, ո՞րմէ, ին – չո՞ւ, որովհետեւ ինէ տաս տարու պզտիկ տղու մը հե՞տ եմ եղեր, ան ալ անանկ մաքուր, խելօք տղու մը...
– Կը կարծե՞ս, Զարուհի:
– Ի հարկէ, փառաւոր տղայ է ... Այնքան կոլիտ մարդ ես դուն, արդէն այնքան կը վախցնես չուրջիններդ, որ ամէն մարդ չի գիտեր թէ ինչպէս խօսի հետս:

Զարուհի խաղաղեցաւ քիչ – քիչ, դարձաւ ամուսինին կողմը եւ խօսեցաւ, անուշ շեշտով մը, քաշելով մարդուն մատածումը ապագայ գործերու եւ ծրագիրներու վրայ: Կիրակոս հանդարտեցաւ խկոյն կնոջ այս բացառիկ բարութեան ընթացքէն ու քնացաւ հարցնելէ վերջ, թէ նամակ չե՞ր եկած Մարսիլիայէն:

Է.

Աւետիս կ՚երթար Կիրակոսենց՝ ամէն օր դրեթէ: Միասին կը ճաշէին անոնք ու միասին կ՚ելլէին դուրս: Աւետիս կ՚ապահովէր տան խաղաղութիւնը: Խրատներ կուտան ան՝ մերթ Զարուհիին եւ մերթ ամուսինին: Անկեղծ արտայայտութիւն մը ունէր մէկին եւ միւսին հանդէպ: Աւետիս չէր ուզեր, որ պզտիկ վիճաբանութիւն մը ըլլար: Այնքա՛ն անմեղութեամբ ու տառապանքով կը խօսէր, որ Կիրակոս չէր թոյլ տուած ինքզինքին ռեւէ յետին միտք: Աւետիս կը պաշտպանէր զայն, երբ ան կը դատապարտուէր ու կը պախարակուէր կնոջ կողմէ: Աւետիս կը սորվեցնէր անոր, թէ ինչպէ՞ս պէտք էր գուրգուրալ կնոջ մը վրայ, ան ալ այդպիսի գեղեցիկ կնոջ մը, որպիսին է Զարուհին:

Մինակ էր Աւետիս ինքն ալ Փարիզի մէջ ու պէտք ունէր բարեկամներու: Տխուր էր ու տղբերգական անորոշութեան մը մէջ: Կը խնդրէր Կիրակոսէն, որ հետերնին ըլլայ միշտ, եթէ չի նեղուիր:

Զարուհի զգուած էր միշտ կերակուր եփելէն, տունէն անոնք երեքը կ՚երթային միասին, ճաշարան, սինեմա, թատրոն: Կիրակոս ճիգ կ՚ընէր փոխուելու: Կը ըղձար որ ետ մնացած էր: Կ՚աշխատէր սորվիլ արերիթիֆներուն տեսակը, լաւ խօսիլ, լաւ հագուիլ: Բայց կ՚անտեսէր դարձեալ Զարուհի այդ բոլորը: Կիրակոս խանդոտ մը բացաւ Աւետիսի ընկերակցութեամբ: Հին հագուստներ բերել կուտային անոնք Ամերիկայէն եւ կը ծախէին տեղւոյն վրայ: Կինը ոչ մէկ օր սակայն իր գոհունակութիւնը յայտնեց: Մարդոց մէջ, ուրիշի բարեկամներու ներկայութեամբ աւելի մտերմութիւն կը ցուցնէր ան Աւետիսին քան թէ ամուսինին: Սակայն կը մնար ժամերով, անոնց քով առանց բան մը ըսել կարենալու: Անոնք կը խօսէին անընդհատ, կը խնդային, կը պարէին:

Զարուհի չէր քաշուեր երբեւսլ Աւետիսէն՝ շպարելով եւ անխնամ. վիճակի մէջ, ինչ որ շատ կը տառապեցնէր ամուսինը:

– Ո՞ւր պիտի երթայ էս բռնած ճամբադ, – կ՚ըսէր առեն առեն:

– Ի՞նչ գտուելի ես, – կը պատասխանէր ան, – քու այս նախանձոտ, արեւելցիի բնաւորութիւնով:

Իրաւ տեղ բան կը խորհէր մարդը: Երբեմն կը տարուէր մտածել, թէ այդպէս պիտի ըլլա՞ր դարձեալ, եթէ ուրիշ կնոջ մը հետ յարաբերութիւն ունենար: Անգամ մը նստած էր խանութը, երբ կին մը եկաւ բան գնելու եւ գանգատեցաւ իր ամուսինէն: Անոր խօսքերէն հասկցաւ Կիրակոս, որ ամէն գիւրութիւն կար: Կինը կը նայէր իրեն՝ զմայլանքով եւ ցանկութեամբ, հասկցնելով որ կրնար ուզածին չափ սիրել զինք: Գեղեցիկ չէր, բայց աւելի գրաւիչ էր իր աչքերով եւ լեզուով: Ֆրանսացի էր: Կիրակոս կը վախնար սակայն: Մէկ կինով՝ Զարուհիով գոհացած էր միշտ: Կը խուսափէր բարդութիւններէ: Բացառաբար միայն, իր շատ գէշ օրերուն միտքին կը գնէր փոխուիլ: Բայց կինը չէր գար այդ օրը: Ու Կիրակոս կը դառնար իր Զարուհիին:

(Շար. 36)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Այրի Տիկին Մարիամ Սահակեան իր ամուսնոյն՝ Հանի Յովսէփ Սահակեանի *մահուան Ա. տարելիցին յիշատակին* 1000 *ֆրանք կը նուիրէ «Յառաջ»ին :*

***

Նոյն տխուր առթիւ, ի յիշատակ՝ Հանի Յովսէփ Սահակեանի *մահուան Ա. տարելիցին՝ Պր. Մարտիկ Տակուեան* 1000 *ֆրանք կը նուիրէ «Յառաջ»ի բարգաւաճման :*

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՑՈՅՑ
ԱՐԵՒԱԳԱԼԻ ԵՒ ՀՍԿՈՒՄԻ
ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Բուն Բարեկենդանէն մինչեւ Ծաղկազարդ ամէն Կիրակի, Պատարագէ յետոյ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ կը կատարուի՝
ՀՍԿՈՒՄ

Հսկումի արարողութիւններուն, որոնք կը սկսին երեկոյեան ժամը 18ին, կը մասնակցին բոլոր հոգեւորականները, եւ կը նախագահէ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Հինգշաբթի, Փետրուար 18. – Փրատոյի Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցի, կը քարոզէ՝
ՅԱԿՈԲ ԵՊՍԿ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ ժամկոչի պաշտօնը վարելու համար, կը փնտռուի կարող եւ գիտակից, ամուսնացած զոյգ մը : Կարեւոր է գիտնալ հայերէն եւ ֆրանսերէն : Ամսական աշխատավարձքէն զատ, եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ բնակարան մը կը տրամադրուի :

Մանրամասնութեանց համար դիմել՝ գրաւոր, Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան :

15, rue Jean Goujon — 75008 PARIS

կամ՝ հեռաձայնել գրասենեակը՝
43 – 59 – 67 – 03 *կամ* 42 – 25 – 84 – 65
Պ. Պետրոսեանի, կամ՝ Պր. Տիգեանին :

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

RECHERCHE

La Communauté Arménienne de Lyon (UNEAALE)

recherche pour septembre 1988, en vue de l'ouverture d'une école maternelle bilingue, 2 enseignantes :

Une institutrice
pour l'enseignement Français
Une institutrice
pour l'enseignement Arménien

Veuillez adresser CV avec photo, au président de l'UNEAALE
295, rue André Philip, 69003 Lyon

Հ. Բ. Ը. Մ.
ՓԱՐԻԶ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Փետրուար 21, ժամը 17.30–ին՝ Ալեք Մանուկեան Մշակ. Կեդրոնին մէջ :
118, rue de Courcelles, Paris 17

Օրուան խորհուրդը կը պարզէ՝
ՀԱՅՐ ՎԱՐԴԱՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆ
Սամուէլ – Մուրատեան Վարժարանի Տեսուչ՝

Գեղարուեստական բաժին :
Մուտքը ազատ է :

ԱԷՆ – Թ'ԷԹԻԷՆ
Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ

Փետրուար 21–ի, Կիրակի, առաւօտեան ժամը 10.30–ին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ մէջ, կը մատուցուի պատարագ :
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՎՐԹԱՆԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Հ. Բ. Ը. Մ.	*U. G. A. B.*

Ֆրանսայի Շրջանակի
Ա. Միջմասնաճիւղային

Մարզական խաղեր

Վալանսի մէջ
ԱՊՐԻԼ 1, 2 ԵՒ 3

Մանրամասնութիւնները յետագային :

— THEATRE BILINGUE —

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
et
THEATRE ARMENIEN KISSANI
présentent

LE JOURNAL DE NORAYR

la création arménienne du moment
dans un style coloré
accords de textes,
musique et danses populaires
ragtime piano bar

EN FRANÇAIS ET EN ARMENIEN

SAMEDI 20 FEVRIER à 20 H 30
DIMANCHE 21 FEVRIER à 15 H
Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17

Locations : 45. 20. 03 18 (UGAB)
46. 44. 85. 30 (KISSANI)

Après-midi enfantine déguisée

AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT
DIMANCHE 13 MARS

Կ. Ա. Մ.

1987–*ի ընթացքին լոյս տեսաւ ԿԱՄ հանդէսին* 3 – 4 *համարը, որուն պարունակութիւնը հետեւեալն է. –*

Մարկ Նշանեան, Սիրելի Ժ., *Զարեհ Խրախունի,* Իսթանպուլահայ գրականութեան առարկայական խորհրդապաշտութեան ուղիով, *Զարեհ Խրախունի,* Ստուեր եւ արձագանգ Ա., Գ. եւ Դ. Ողիներ Ե. եւ Զ., *Պետրոս Ալահայտոյեան,* Հին սրբութիւններու յայտնագործումը, *Գրիգոր Պըլտեան,* Հատուածներ hop, *Պրինօ Սաքայեան,* Շէքերթներ (Ե.), *Յակոբ Օշական — Նիկողոս Սարաֆեան,* Նամականի, *Վահէ Օշական,* Մահէն անդին, *Մարկ. Նշանեան,* Բանաքաղութիւն ի ձէնց, *Նիկողոս Սարաֆեան,* վէնսէնի անտառը, Բ., *Մարկ. Նշանեան,* Գրական կանգնումը, Ա., *Ֆրիտրիխ Նիցչէ,* Ողբերգութեան ծնունդը, գլուխ 1 – 10 :

Թարգմանութիւններ եւ ծանօթութիւններ՝ Մարկ. Նշանեան :

Հատորին գինն է՝ 180 *Ֆ., – առաել առաքման ծախքերը :*

Տրամադրելի է տակաւին ԿԱՄ–ի 2–րդ համարը, գին՝ 100 *Ֆր. : Առաջին համարը սպառած է :*

Ստանալու համար, դիմել՝ ԿԱՄ–ի հասցէին. –

REVUE GAM
3, rue Philippe Hecht, 75019 Paris

JOURNÉE NATIONALE DES ARMÉNIENS
– morts pour la France –

SOUS
la présidence d'honneur de :
ALAIN POHER
l'égide de l'église apostolique arménienne
et le parrainage des ministères de la Défense et des Anciens Combattants

70ème ANNIVERSAIRE DE L'ASSOCIATION DES ANCIENS COMBATTANTS ARMENIENS DE L'ARMEE FRANÇAISE

MISSAK MANOUCHIAN

INSTITUT ARMENIEN DE FRANCE

DIMANCHE 21 FEVRIER

10H45 : Rassemblement des porte-drapeaux : angle Champs-Elysées/Etoile
Arc de Triomphe de Paris :
dépôt de gerbes sur la Tombe du Soldat Inconnu

12H00 : Messe de requiem en l'Eglise Arménienne Saint Jean-Baptiste
15, rue Jean-Goujon, Paris 8ème,
par Mgr. Kude NAKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Dépôt de gerbes devant le Monument aux Morts, sur le parvis de l'église

13H00 : DEJEUNER
Hôtel Intercontinental : 3, rue de Castiglione, Paris 1er
Présentation des invités. Rappel historique.
Prise de parole des Personnalités
Rétrospective historique
Intervention des représentants des quatre principales formations politiques françaises

RESERVATION : TEL. : 43. 29. 54. 31 ET 45. 56. 15. 88

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Գ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ Գ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

QUATRA

SALLE GAVEAU
45, rue la Boétie, 75008 PARIS

Dimanche 28 février à 17 heures

DUO PIANO
ANI PETROSSIAN
RAFFI PETROSSIAN

I

M. RAVEL
Rhapsodie Espagnole
M. RAVEL
La Valse

II

Version Quatre Pianos
Seize Mains
de
La Première Symphonie
«Titan»
de
GUSTAV MAHLER
avec

CHARLES HERVE
EVE - MARIE JOUBERT
JACQUELINE MEFANO
ALEX MULLENBACH
MERCEDES PROTEAU
PIERRE PROTEAU
Direction
PAUL MEFANO

Avec le parrainage de la BRED

Prix des places : 150 - 120 - 80 F. — Etudiants, C. V. 40 F.

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE DE DECINES
15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

SAMEDI 20 FEVRIER à 20h à la MCAD
Second Forum de la MCA sur le thème « *LES ARMENIENS SONT-ILS UNIS ?* »
Projection diapo-vidéo
Débat animé par Kévork Kepénékian
Buffet

DIMANCHE 21 FEVRIER à 15h30
à la Salle des Fêtes
de la Mairie de Décines
GRAND CONCOURS DE COSTUMES
à l'occasion du Mardi-Gras
ouvert à tous les enfants de 4 à 15 ans
TROIS GRANDS PRIX A GAGNER
Buffet - Entrée libre

Pour la réalisation des costumes, la Maison de la Culture Arménienne vous apporte une aide technique et matérielle.
Contacter nous au 78. 49. 42. 97

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊ. ԽԱԶ–ի ՍԷՆ – Ժեռմի Զ. Շանթ մասնաճիւղի վարչութիւնը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ անդամուհիներ եւ ընկերուհիներ, որոնք տրամադիր են մաս կազմելու, Փետրուար 20–*ին, Շաբաթ, կէսօրէ վերջ ժամը* 3–*ին Թաղիս եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ թէյասեղանի շուրջ եւ անակնկալներով :*

***

ԺՈՂՈՎԻ ՀՐԱՒԷՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Արշալոյս Թադէոսեան մասնաճիւղը ժողովի կը հրաւիրէ բոլոր ընկեր եւ ընկերուհիները Շաբաթ, Փետրուար 20, *ժամը* 16.30–*ին, սովորական հաւաքատեղին :*

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Շավիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները, փոխան ծաղկի՝ Տիկին փառանձեմ Պայրամեանի *մահուան առթիւ. – Հելվաճեան ընտանիք* 200 *Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Պօղոսեան եւ զաւակները* 1000 *Ֆ.,*
Պր. Ժագ Պայրամեան, Օր. Ալիս Պայրամեան եւ Տէր եւ Տիկին Միսաք Ուզունպօղոսեան 500–*ական Ֆր. :*

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
18

JEUDI
18 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.687 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.687

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ ԵՒ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՔԻՒՐՏԵՐԸ

Թուրք մամուլը վրդովումով արձագանգեց «Մարդկային Իրաւանց» յանձնախումբի պատրաստած տեղեկագրին, ուր անհիմն նշումներ կային Թուրքիոյ վերաբերեալ: Այս անհիմն նշումներու գլխաւորը կիրարկուած չարչարանքի գոյութիւնն էր Թրքական բանտերու մէջ: Այս տեղեկագիրը յղուած է ամերիկեան Քոնկրէսի քննարկման, պատճառ դառնալով որ աւելի եւս սաստկանայ Թրքական վրդովումը: Թուրքիոյ Արտաքին Նախարարութեան բանբերը՝ ատաշ դեսպան՝ Ի. Պաթու, արդէն իր կառավարութեան ժխտական հակազդեցութիւնը փոխանցած էր Միացեալ - Նահանգներու դեսպանատան կցորդին, յիշեցնելով թէ նման տեղեկագիրներու մէջ կատարուած այս կարգի նշումներ կրնան վնասել երկու երկիրներու փոխյարաբերութիւններուն:

Միեւ նոյն տեղեկագրին առընչութեամբ կատարուած մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին Ճ. Շուլցի մարդկային իրաւանց հարցերու պատասխանատու օգնականը Ռ. Շիֆթըր յայտնած է թէ մտահոգ է Թուրքիոյ Քիւրտերուն դէմ կիրարկուած սահմանափակումներու, արգելքներու պատճառով: Ասուլիսին մասնակցող լրագրող մը հարց տուած է թէ Շիֆթըր Քիւրտերը «փոքրամասնութիւն» մը կը նկատէ՞, եւ թէ այս հարցը Թուրք Պետութեան եւ Ամերիկայի միջեւ երկխօսութեան մը նիւթ դարձա՞ծ է: Միացեալ — Նահանգներու Արտաքին նախարարի օգնականը պատասխանելով ըսած է. — «Համոզուած ենք թէ Քիւրտերը մշակութային ու լեզուական տարբերութիւններ ունին Թուրքիոյ բնակչութենէն: Ու թէեւ անոնց պարագան տեղ չէ գրաւած Լօզանի դաշնագրին մէջ, սակայն միջազգային չափանիշերով որպէս ազգային փոքրամասնութիւն մը իրաւունք կ'ունենան նոյն վերաբերումը վայելելու: Մեր այս մտահոգութիւնները փոխանցեցինք Թուրք կառավարութեան: Այս մարզին մէջ պէտք է ըսեմ նաեւ թէ կայ գինեալ ապստամբութեան մը պարագան, որ կը մտահոգէ Թուրք կառավարութիւնը: Այսուհանդերձ, մեր կատարած առաջարկներն ու գնահատումները ոչ մէկ կերպով կ'առընչուին Թուրքիոյ հողային ամբողջութեան. այսինքն՝ անջատողական շարժումի մը զօրավիգ կանգնելու բնոյթէն զուրկ է մեր կեցուածքը»:

Թուրք մամուլը այս յայտարարութեամբ ամերիկեան քաղաքականութեան մէջ կարեւոր փոփոխութիւն մը կը նկատէ քրտական հարցին հանդէպ: Այս մասին առաջին անդրադարձ մը արձանագրուած էր Միացեալ - Նահանգներու Արտաքին նախարարութեան ու Քոնկրէսի միջեւ կատարուած թղթակցութեան մէջ. հոն կ'ըսուէր թէ Թուրք կառավարութիւնը պէտք է քիւրտ փոքրամասնութեան համար ընդունի Հելսինքիի պայմանագրութեամբ բանաձեւուած փոքրամասնութիւններու իրաւունքները: Այս իրաւունքներու գլխաւորները քրտական մշակոյթին պահպանումը եւ քրտերէնի գործածութեան ազատութիւնն են:

Շիֆթըրի վերջին յայտարարութիւնը յատարար նշան կը նկատուի այն մասին, թէ տեղեկագիրը պատրաստողներ բնաւ նկատի չեն առած Թուրքիոյ ազդարարութիւնները:

**

Աւելցնենք որ «Մոնտ»ը Փետրուար 17-ի իր թիւին մէջ կ'անդրադառնար այս հարցին: Իր թղթակիցը կը յայտնէր թէ ըստ Մարդկային Իրաւանց Թրքական Միութեան 2000 բանտարկեալներ, մեծ մասամբ քիւրտ, շաբաթ մըն է դադրած են սնունդ առնելէ Տիարպէքիրի բանտը: Պահանջները չեն փոխուիր. - առաջինը քըրտերէն խօսելու իրաւունք իրենց հարազատներուն հետ, երբ բանտ կ'այցելեն: Կիները մանաւանդ ուրիշ լեզու չեն գիտեր եւ մայր մը բողոք ներկայացուցած է Ազգային Ժողովին ըսելով թէ 7 տարի է չի կրնար հաղորդակցիլ զաւկին հետ: Համակամութեամբ Տիարպէքիրի բանտին շարժումը տարածուած է այլ բանտերու՝ Էսկի - Շէհիր, եւայլն:

❦

Ծանօթ է որ վերջերս ժողովրդապաշտ Սոսիալ - Դեմոկրատ երեսփոխան մը (Ինէօնիւի կուսակցութիւն) փորձած էր «Քրտական Հարցը» դնել Ազգային Ժողովին մէջ (Յունուար 19-ի նիստ, տես՝ «Յառաջ», Յունուար 23 / 24): Ահադին իրարանցում առեղծուած էր եւ մեծամասնութեան (ԱՆԱՓ, Մայր Հայրենիք) երեսփոխանները ճչցած են որ Թուրքիոյ մէջ միայն երկու փոքրամասնութիւն կայ, կրօնական հիմք ունեցող՝ Հայ եւ Յոյն:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

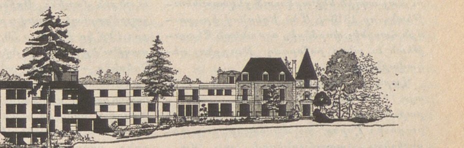
ԺԱՔ ՇԻՐԱՔ գրական կը դնէ երկու տարուան իր գործունէութիւնը, ինչպէս կը հաստատէ հրատարակած հաշուեկշիռով: Հոն կը շեշտուի. - «Մեծամասնութիւնը կրնայ ըսել, արդար հպարտութեամբ՝ տէր եղաւ իր յանձնառութեան: Հաշուեկշիռը համախմբուած է երեք հիմնական կէտերու շուրջ՝ ազատութիւն, վերականգնում, համակամութիւն»: Ընդդիմութիւնը համաձայն չէ անշուշտ այս «վարդագոյն ներկայացման»:

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ հարցազրոյցի մը ընթացքին (Ա. կայան) յիշեց կրկին թէ իր որոշումը պիտի չյայտնէ Մարտէն առաջ: Բացատրեց թէ չի կրնար յայտնել նախքան Պրիւսէլի վեհաժողովը: Արդարեւ, հարց կուտայ. - «Կամ թեկնածու եմ կամ՝ չեմ: Ուրեմն միջազգային հանդիպումի մը մէջ, այլեւս Ֆրանսայի նախագահը չեմ, եթէ թեկնածու չեմ: Հակառակ պարագային Նախարարապետին մրցակից եմ եւ այն ատեն ի՞նչ է մեր վիճակը այսքան կարեւոր ժողովի մը մէջ»:

ՏԻԿԻՆ ԷԼԷՆ ԿՈՐՏՈՆ — ԼԱԶԱՐԷՖ, այրին Փիէր Լազարէֆի, բայց ինք ալ տաղանդաւոր լրագրող, հիմնադիր կանացի մամուլին (25 տարի առաջ կը հիմնէր Էլ շաբաթաթերթը) մեռաւ 78 տարեկանին:

ՊՈՒՔՐԷՇԻ պատմական թաղամասին քանդումը կը շարունակուի, մեծ վրդովում յառաջացնելով: Պիւլտոզերները տարիներէ ի վեր գրաւած են թաղը, ուր կը շինուին «քաղաքացիական կեդրոն» մը, «Հանրապետութեան Տունը»: Այս ամբողջը ժողովուրդին կը «նուիրեն» Զաուշեսքու եւ կինը: Շուրջ 40.000 հոգի արուարձանները փոխադրուած են, իրենց բնակութեան թաղեր քարուքանդ եղած ըլլալով: «Քոնտուքաթոր»ին հսկայ ծրագրերու իրագործումը պատճառ եղած է նաեւ որ բազմաթիւ յուշարձաններ եւ մանաւանդ եկեղեցիներ քանդուին: 18 եկեղեցիներ կառուցուած 16-րդ դարէն 20-րդ դարու սկիզբը անհետացած են: Վերջինը, որ վտանգուած է Պուքրէշի պատկառելի Մայր տաճարն է: Բլուրի մը վրայ, որ կը տիրապետէ մայրաքաղաքին վանական համալիրը կը յաւերժացնէ 14րդ դարու եկեղեցին, հիմնուած Պոլսոյ Պատրիարքին կողմէ: Առաջքն առնելու համար քանդումի այս ծրագրին, ֆրանսացի քանի մը տասնեակ անձնաւորութիւններ դիմում մը ըրած են Նախագահ Զաուշեսքուի: Ստորագրողներու կարգին յիշենք Էօժէն Իոնէսքօ, տ'Օրմէսոն, Քլօտ Սիմոն, Ֆրանսուա Ժաքօպ եւայլն:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԲԱՑՈՒՄ ՄՈՆՄՈՐԱՆՍԻԻ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԱԾ ԵՒ ԸՆԴԼԱՅՆՈՒԱԾ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՏԱՆ

ՆԱԽԱՐԱՐ ՍԷԿԷՆ ԲԱՑԱՌԻԿ ՎԱՐԿԵՐ ԿԸ ԲԱՆԱՑ ՍԷՆ-ՌԱՖԱՅԷԼԻ ՏԱՆ ՀԱՄԱՐ ԵՒ Կ'ՈԳԵԿՈՉԷ ՀԱՅԵՐՈՒ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երեքշաբթի, Փետ. 16ին, ժամը 17.45-ին կը կատարուէր Մոնմորանսիի հանգստեան տան վերանորոգուած եւ ընդլայնուած բաժնին պաշտօնական բացումը նախարար Ֆիլիփ Սէկէնի կողմէ:

Ներկայ էին բազմաթիւ պաշտօնական անձնաւորութիւններ, երեսփոխան, ծերակուտական, նահանգապետական, թաղապետական ներկայացուցիչներ, հայ եկեղեցական յարանուանութեանց պետերը՝ Փարիզի Հայոց առաջնորդը՝ Գիւտ եպիսկ., հայ կաթողիկէ առաջնորդ՝ Գրիգոր եպիսկ. Կապրոյեան, հայ աւետարանական Եկեղեցւոյ պետ՝ պատուելի Լեւոնեան, Անրի Վերնէօյ, հայ զանազան կազմակերպութեանց, միութեանց, մամուլի ներկայացուցիչներ եւ բազմաթիւ այլ անձնաւորութիւններ:

Ցեղազգային թողլով աւելի մանրամասն թղթակցութիւն մը, ելոյթներու արձագանգներով, առաջին առթիւ մատնանշենք օրուան գլխաւոր կէտերը: Նախ ըսենք որ իսկապէս շատ յաջող իրագործում մըն է ինչ որ կատարուած է եւ անշուշտ հարկ է, այս առթիւ, գնահատանքի խօսք ըսել ճարտարապետին: Թէ նոր շէնքը, թէ նախորդին արդիականացումը, իսկապէս խնամուած եւ ուշադիր աշխատանքի մը արդիւնք են: Ասիկա պատիւ կը բերէ մեր գաղութին կարեւորագոյն եւ երիցագոյն կազմակերպութեան որ Աղքատախնամն է:

Հակիրճ կերպով ուրեմն, ըսենք թէ հանդիսութեան բացումը կատարուեցաւ նախ ժապաւէնի կտրումով նախարարին կողմէ եւ զանազան բաժիններու՝ սենեակներ, հիւրանոցներ, խոհանոց այցելութեամբ: Ապա, Աղքատախնամի նախագահը՝ Ժաք Գալճեան բացման ճառը խօսեցաւ ողջունելով նախարարը եւ յաջորդաբար խօսք առին՝ Գիւտ եպիսկ., Մոնմորանսիի քաղաքապետը, Պ. Մակարեան, Վալ տ'Ուազի ընդհանուր խորհուրդի փոխ - նախագահը, հուսկ նախարար Ֆիլիփ Սէկէն, որու ելոյթին գլխաւոր հատուածները կու տանք առանձին: Բայց, առաջին առթիւ իսկ, յիշենք թէ ան հաղորդեց շատ կարեւոր մէկ որոշումը իր նախարարութեան՝ 1 միլիոն 850 հազար ֆրանքի առաջին յատկացում մը այս տարի, Սէն-Ռաֆայէլի հանգստեան տան անհրաժեշտ նորոգութեան: Ան, նախարար՝ ընկերային հարցերու եւ աշխատանքի, այլ խօսքով, հարկ չտեսնելով «Բէ տ'Օրսէյան» դիւանագիտական ոճ մը գործածելու, չվարանեցաւ ոգեկոչելու 1895ի ջարդերէն ետք, 1915-ի ցեղասպանութիւնը:

Ճոխ հիւրասիրութիւն մը փակեց այս յաջող ձեռնարկը, որու մանրամասնութիւնները, ինչպէս ըսինք, կու տանք, առանձին, քանի մը օրէն:

Ա. Մ.

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԱՆՅԱՋՈՂ ԲԱԺԱԿԱԽԱՂԵՐ

Փետրուար 14ի յայտագիրը կը պարունակէր բաժակի մրցումներ՝ ուր հայանուն ակումբները ձախողած են: Ռոն - Ալփլի բաժակին ի հաշիւ, Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն — Տէսին, Կրընոպլի մէջ, Ապպէյի դէմ, երկու ժամուան խաղարկութենէ մը յետոյ (1 - 1) պարտուած է յաջող ազատ հարուածներու տարբերութեամբ:

Պարտութիւն նաեւ Վալանսի Հ. Մ.-ին պահեստին համար Ֆէզէնի մէջ (4 - 3). Փրովանսի բաժակի 16-րդ աւարտականին, Սէն - Թ'Անթուանի Հ. Մ.-ը Լիւյնի մէջ յաղթուած է (2 - 1), բայց պէտք եղած է խաղը երկարաձգել, յաղթականը որոշելու համար:

Այս շաբթու վերջը, ախոյենական մըրցաշարքերը կը վերսկսին: Վալանս կ'ընդունի Քլիւզի խումբը՝ որմէ յաղթուած էր (2 - 1) անցեալ աշնան: Փոխ - վրէժի լաւ առիթ մը:

Հ. Մ. Ը. Մ. Արծիւ կը խաղայ Սէնթ - Մարթի մէջ. Սէն - Թ'Անթուան իր դաշտին վրայ կը պայքարի Առաջին Քանթանի հետ: Երբ մրցումները վերջացած էին առանց կոլի: Հ. Մ. Ը. Մ. Լիոն — Տէսին պաշտօնական մրցում չունի:

Նահանգային առաջնութեան ի հաշիւ, Վիէնի Հ. Մ.-ը հաւասար արդիւնք ձեռք բերած է, անցեալ Կիրակի, Սէրըզէնի մէջ (2 - 2). Լիոն — Տէսինի պահեստին յաղթած է Ֆրանշվիլի (3 - 0):

Փարիզեան շրջանին մէջ, յառաջիկայ Կիրակի, Ալֆորվիլի Հ. Մ.-ը կ'ընդունի Ֆրէնի խումբը. Իսի կը խաղայ Մէօտոնի մէջ: Երկուքն ալ պիտի ջանան յաղթել, ինչպէս որ յաղթած էին երթ մրցումներու ընթացքին:

Ֆրանսահայ ակումբները, գրեթէ բոլորն ալ, պէտք ունին, յառաջիկայ շաբաթներուն, բազմաթիւ յաղթանակներու փախչելու համար դասաւորումին վտանգաւոր տեղերէն:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ «ԿՐԱԿԷ ՇԱՊԻԿ» ԳԻՐՔԻՆ ՅԱՐՈՒՑԱԾ ԱՂՄՈՒԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Գրեց՝ ՀԱՅԿ ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ

Մեծ էր յարուցուած աղմուկը: Ոչ անոր համար որ այդ համեմատութեամբ մեծ էր գիրքին գեղարուեստական արժէքը, կամ գիրքին գրական արժանիքներուն ու հեղինակին գեղարուեստական ըմբռնումներուն մասին դրսեւորուած տարակարծութիւնը, վրդովումը: Այդ աղմուկը յարուցուեցաւ գիրքին բովանդակութեան մէկ մասին առնչութեամբ, որ ազգային – քաղաքական բնոյթ ունէր: Անիկա կը վերաբերէր Թրքական տիրապետութեան տակ մեր ժողովուրդին կրած տառապանքին, մեր մարդկային իրաւունքներու եւ հողերու բռնաբարումին ու հայ ազգին ենթարկուած ցեղասպանութեան, որ 1915–ի Մեծ Եղեռնով իր լրումին հասցնել փորձեցին օսմանեան Պետութեան եւ անոր յաջորդող Թուրքիոյ ղեկավարները:

Վարդգէս Պետրոսեանը նոր խօսք ունի այդ մասին: Եւ աւելի քան – քար եղաւ որ մեծ աղմուկ յարուցուի: Ըսինք՝ ոչ մասնաւորաբար վերոյիշեալ պատճառներով, այլ մանաւանդ անոր համար որ այդ նոր խօսքը կուգար Վ. Պետրոսեանէն: Եթէ այդ գիրքին հեղինակը եղած ըլլար ոմն, անպաշտօն գրող՝ վստահաբար դոյզն չափով իսկ հարցը ազգային «գայթակղութեան» մը համեմատութիւններուն պիտի չհասցնէր: Աղմուկը անհամեմատ մեծ էր, որովհետեւ Վ. Պետրոսեան գրողը միաժամանակ նախագահն էր Գրողներու Միութեան: Բայց արդեօ՞ք գրողն ու նախագահը անջատ գոյութեան իրաւունք չունին: Պէտք է կարեւորութեամբ ծանրանալ այս կէտին վրայ, որովհետեւ Վ. Պետրոսեանի «մեղքը» կը ծանրանայ իր այս հանգամանքին պատճառով: Անկախաբար անկէ թէ իր տեսակէտները ճի՞շդ են թէ սխալ, թէ որքա՛նը մեզմէ իւրաքանչիւրին համար ընդունելի են, կամ մեր անձնական հաւանութեան կ՚արժանանան՝ Վ. Պետրոսեան իր կեանքի ընթացքին ճաշելու, խմելու, սիրելու, գրելու եւ խօսելու ընթացքին պարտաւո՞ր է միշտ եւ ամէն տեղ յիշելու թէ ինք նախագահ է: Ի վերջոյ նախագահ մըն ալ անձնական կեանքի տարրական իրաւունքներ չունի՞, առանց հաշուետու ըլլալու իր գլխաւորած կազմակերպութեան եւ ժողովուրդին:

Պիտի չուզէինք որ Սիւզին կամ Հեզինէն, որոնք հրապուրուած են գրողին արուեստէն, շողեկառքի կամ հիւրանոցի անոր անկողինը մտնէին, սակայն համաձայն ալ չենք կրնար ըլլալ որ այս վերաբերումը ընդհանրացնելով՝ Վ. Պետրոսեանի «մեղքը» ծանրացնել փորձէին: Աւելի է այն դասախօսը, որ իր ուսանողուհիներէն մէկուն յաջող նիշ տալու համար անոր կուսութիւնը կը պահանջէ: Այս երեւոյթը լուսարձակի տակ բերելու Վ. Պետրոսեանի յանդգնութիւնը եթէ մէկ կողմէն դժգոհութիւն յառաջ կը բերէ, միւս կողմէն ալ ընթերցողին մօտ ատելութիւն կը հրահրէ պարտադրանքի տակ սէր կորզող իշխանաւորներուն ու պաշտօներուն դէմ:

Այս եւ նման սեռային կեանքի մէջ երեւան եկող դատապարտելի երեւոյթներ՝ ամուսիններու միջեւ իրարու հանդէպ հաւատարմութեան խախտում, բարոյական սայթաքումներ՝ մարդկային կեանքին մէջ սովորական երեւոյթներ են, որոնք ոչ մէկ ձեւով ստուեր կը ձգեն հայրենի ժողովուրդին ընդհանուր բարոյականութեան վրայ: Ճիշդ չէ նաեւ ենթադրել, թէ այդ արարքներուն հերոսները գիրքին հեղինակը՝ նախագահ Վ. Պետրոսեանն է: Հաւանալի է որ կարգ մը հերոսներուն՝ ինչպէս Արամի, Վարուժանի եւ նոյնիսկ Նունէ մայրիկի շարժումներուն եւ արտայայտութիւններուն մէջ հեղինակը իր տեսակէտը դրած ըլլայ, սակայն անոնք ունին նաեւ իւրայատուկ անձնաւորութիւններ ըլլալու իրաւունքը՝ իրենց սեփական պատասխանատուութեամբ:

Ինչ կը վերաբերի սփիւռքահայութեան՝ պիտի չուզէինք որ Վ. Պետրոսեան կարգ մը սխալ տպաւորութիւններով սխալ պատկերացում փոխանցէր ընթերցողներուն: Սփիւռքը շատ բարդ է իր հարցերով ու հոգերով, որոնք գաղութէ – գաղութ կը տարբերին, եւ այցելուին համար դժուար է զայն ամբողջական ճշգրտութեամբ ճանչնալ, եթէ նոյնիսկ Վ. Պետրոսեանի պէս խորաթափանց հայեացքով բազմաթիւ այցելութիւններ կատարած մէկը ըլլայ ան:

Նոյնն է պարագան մեզի՝ հայրենիք այցելող սփիւռքահայերուս համար, երբ կը փորձենք լաւատեղեակի յաւակնութիւններով վճռական խօսք ըսել Հայաստանի սա կամ նա երեւոյթին մասին, ժողովուրդին հայրենիքի կապուածութեան եւ ազգային հարցերու հանդէպ անոր կեցուածքին մասին: Օրինակի համար՝ ո՞ր հայրենաբնակ ժողովուրդի մասին է խօսքը: Բնի՞կը թէ 40 – 50 տարի առաջ ներգաղթա՞ծը, կամ նոյնիսկ անոնք որ մեծ Եղեռնէն առաջ կամ անմիջապէս յետոյ հաստատուեցան Հայաստանի մէջ, առանց սփիւռքահայ դառնալու, եւ բառին լայն առումով բնիկ կը սեպուին: Այսինքն, Արեւմտահայաստանէն եկած բնիկներ՝ որոնք օսմանեան հպատակներ էին: Ես հանդիպեցայ Արագածի բարձր լանջերուն վրայ ուրիշ տեսակ Հայու տիպարի մը եւս՝ պառաւ հայուհիի մը, որ ինծի ցոյց տուաւ հեռո՛ւն, ձորերէն ու լեռներէն անդին երեւցող մեր Գագի՞կ թէ Աշոտ Թագաւորին բերդը, եւ ժամանակը յանկարծ կանգ առաւ կարծես, պատմութեան սլաքը ետ դարձաւ եւ ես ինքզինքս զգացի Թագաւորական մեր օրերուն մէջ: Ինծի այնպէս թուեցաւ թէ այդ պառաւը այդ օրերէն վերապրած հայուհի մըն էր՝ Թերեւս արքայորդիին սպասուհին կամ սիրուհին: Երկվայրկեանական այդ երազին փարատումէն յետոյ կը մնար իրականութիւնը, – այդ պառաւը ներկայացուցիչն էր մեր ժողովուրդին մէկ մասին, որ դարերով հոն ապրած ու դարերու խորքէն եկած սերունդներու ժամանակակից զաւակներն են, որոնք, ի՛նչ ալ եղած են կեանքի պայմանները՝ հայրենի հողէն դուրս չեն ելած, ապաւինելով ձորերու եւ լեռներու ընձայած յարաբերական ապահովութեան, ի հարկին, կենդանիներու պէս ծուարելով քարայրներու իրենց որջերուն մէջ՝ Լոռիէն մինչեւ Զանգեզուր:

Արաբկիրի իր տան առջեւ տարածուող որթատունկի շուքին տակ նստած նարտի խաղացող ներգաղթած հայը, զբօսայգիներուն մէջ ֆութպոլի կամ ճատրակի, եւ կամ թատրոնի ու գրականութեան մասին վիճող դասական Երեւանցին եւ քարայրաբնակներու յաջորդները նոյն հայը չեն կրնար ըլլալ: Խորհրդային Հայաստանը խորհրդաւոր է իր պատմութիւնով, ժողովուրդով ու ճակատագիրով, եւ ան ունի իր խորհուրդները, որոնց թափանցելը այնքան ալ հեշտ չէ: Եւ յաճախ սխալած է ան որ յաւակնած է ինքզինք գիտակ ներկայացնելու:

Հայրենիքին եւ իր ժողովուրդին չափ, գուցէ եւ աւելի բարդ են Սփիւռքն ու սփիւռքահայը: Աւելի բարդ՝ առնուազն անոր համար որ մէկի տեղ բազմաթիւ երկիրներու մէջ կ՚ապրի ան՝ բազմերես ու բազմապատկան, հայրենազուրկ ու հայրենակարօտ, հայրենամոռ ու հայրենադաւ, բայց նաեւ հայրենաբաղձ սփիւռքահայը: Դժուար է ճանչնալ մին եւ միւսը, մէկ կամ միւս երեսով, բայց ամբողջ Սփիւռքն ու սփիւռքահայը՝ երբեք: Վ. Պետրոսեանէն առաջ սխալեցան նաեւ ուրիշներ՝ երբ ընդհանուր տպաւորութիւններէ անդին «ներքին» մանրամասնութիւններու մէջ փորձեցին մտնել: Վ. Պետրոսեան եւս չէր կրնար չսխալիլ՝ հակառակ ընդհանրապէս իր ճիշդ դիտումներուն ու դատումներուն: Բայց, օրինակի համար, երբ խնդուքի առարկայ կը դարձնէ կազմակերպութիւններու եւ տեսակէտներու այլազանութիւնը եւ «ատենապետ»ներու առատութիւնը՝ պէտք է առնուազն ըսել թէ սխալ առիթ գտած է ծիծաղելու: Որովհետեւ ընդհանրապէս չեն գիտեր, թէ հայրենական հիւրերով, ներկայացուցիչներով զբաղողները, Կոմիտասի քառեակի կամ երգի ու պարի համոյթներու ելոյթներուն կազմակերպիչները ատենապետներ, ատենադպիրներ կամ պարզապէս վարչականներ ու յանձնախումբերու անդամներ են՝ անվճար ու կամաւոր ծառայողներ, իրենց գործն ու շահը մէկդի դրած նուիրեալներ, որոնց համար որեւէ հանգամանքով եկող անձնաւորութիւնները հայրենիքը կը ներկայացնեն եւ անոնց դատումը հայրենիքինն է, եւ ի՛նչ խօսք՝ որ պէտք է արդար ու ճիշդ ըլլայ ան: Կ՚երեւակայէ՞ք թէ ի՛նչ դառն յուսախաբութիւն եւ հիասթափում կրնայ յառաջացնել այդպիսի սխալ ու վիրաւորական դատում, փոխան հայրենիքի քաջալերանքի խօսքերուն: Բայց մենք գիտենք թէ չարախնդութիւն չկայ Վ. Պետրոսեանին մօտ: Ատենապետն ու ատենադպիրը Պոլսոյ պարոնեանական մթնոլորտը կը յիշեցնեն իրեն եւ ինք այդ յիշողութեան հրճուանքն է որ կ՚ապրի: Վ. Պետրոսեան սուր աչք ու դատողութիւն եւ հեգնելու պատրաստ տրամադրութիւն ունի (հիւմըր), եւ անգամ մը որ բռնէ իր գլուխը եւ զայն ծախեց փոխան առատ խնդուքի ու ծիծաղի՝ ա՛լ չի դադրիր զայն ամէն առիթով ծախելէ, ինչպէս շուկային մէջ փնտռուած յաջող ապրանք մը: Բայց ան չանդրադառնար թէ նորոյթներն ալ հիննալու դատապարտուած են եւ այդ փոքրիկ «գլուխը»՝ իբրեւ տեմոտէ (ժամանցուած – նորոյթ) ապրանք՝ պէտք չէր դարձեալ ցուցափեղկ դրուէր: Բայց «Կրակէ շապիկ»ին մէջ շատ կան նման օրինակներ, ուր ան երեւան կուգայ մէկ կողմէ իր սուր հիւմըրով, միւս կողմէն իր փոքրիկ գլուխներուն սիրահարած՝ զանոնք բազմաթիւ անգամներ օգտագործելու փորձութեամբ, կրկնութեամբ: Այսուհանդերձ, իր արտայայտութիւններու ընդհանրութեան մէջ Վ. Պետրոսեան երեւան կուգայ իբրեւ սփիւռքահայութեան անկեղծ ու սրտցաւ մէկ բարեկամը:

(Մնացեալը յաջորդով)

«Զարթօնք»

ԷՋԵՐ ՀԱՅ ԲԺՇԿՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ

ՏԵՍՈՂԱԿԱՆ ԱԿՆՈՑՆԵՐ

ՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Տեսողական (օփթիք) ակնոցներու գիւտի հեղինակը պատմութեան մէջ մնացած է անծանօթ, ուստի մատենագրական աղբիւրները, պեղումներու ժամանակ յայտնաբերուած ապակիի, յախճապակիի եւ այլ նիւթերու ուսումնասիրութիւնները, որոնք այս կամ այն չափով կը շօշափեն այդ հարցերը, մեծ հետաքրքրութիւն կը ներկայացնեն:

Ամենայն հաւանականութեամբ ակնոցները ստեղծուած են ԺԳ. դարու վերջաւորութեան՝ Վենետիկ, ուր ապակեգործութեան արուեստը զարգացած էր:

Սկիզբը իբրեւ ակնոց ծառայած են մեծցնող ապակիները, յետագային՝ մէկ, ապա զոյգ ապակիներով ակնոցները: Դարերու ընթացքին ապակիները իրենց շրջանակներուն հետ կատարելագործուած են, դարձած յարմարաւէտ:

Մեր կողմէ հրատարակուած՝ «Տեղեկութիւններ միջին դարերուն ակնոցների օգտագործման մասին» յօդուածին մէջ նկարագրած ենք Անի, Դուին, Արծն եւ հայկական այլ քաղաքներու զարգացման ընթացքը: Հոն կառուցուած են անառիկ բերդեր, հոյակապ կամուրջներ, տաճարներ՝ ջրմուղներով: Զարգացած են գրականութիւնն ու գիտութիւնը, արուեստն ու արհեստները: Վ. Աբրահամեան կը նշէ, որ Հայաստանի մէջ Ժ. — ԺԳ. դարերուն գոյութիւն ունեցած են արտադրական եւ ոչ արտադրական 105 արհեստներ: Երկրին զարգացումը այնպիսի մեծ թափ ստացած էր, որ ԺԱ. դարուն սելճուքներու արշաւանքներն ու Հայաստանի անկախ թագաւորութեան կորուստն իսկ չեն կասեցուցած այդ վերելքը: Յունարէն եւ արաբերէն բժշկական աչքի դարնող գիրքերու թարգմանութիւններէն զատ, գրուած են հայերէն աշխատութիւններ, որոնցմէ քանի մը հատը թարգմանուած են եւրոպական տարբեր լեզուներով: Յիշեալ հեղինակներէն են Մխիթար Հերացի, Ներսէս Լամբրոնացի, Ապու Սայիտ, Գրիգոր Մագիստրոս, Ահարոն, Գրիգորիս բժշկապետ եւ ուրիշներ: Նոյն ժամանակաշրջանին բացուած են մասնագիտացած հիւանդանոցներ, բուժման նպատակով օգտագործուած են հանքային ջուրեր, պատրաստուած զանազան դեղաբոյք եւ այլն:

ԺԳ. դարու մատենագիր Յովհաննէս Երզնկացիի տեղեկութիւններու համաձայն՝ հայ անուանի բժիշկները կարելիութիւն ունեցած են մարդու մարդակազմութիւնը ուսումնասիրել մահուան դատապարտուած յանցագործները վիրահատելու միջոցով: Հոսկէ հասկնալի է Մխիթար Հերացիի առարկայական դատողութիւնները աչքի մարդակազմութիւնը եւ բնախօսութիւնը նկարագրելու ատեն: Ան կը գրէ. – «Ոսպնեակն ունի կլոր ձեւ, ան կ՚ընդունի լոյսի ճառագայթները եւ կը փոխանցէ առարկայի պատկերը հակառակ դիրքով»: Ամիրդովլաթ Ամասիացի նկարագրած է աչքի բազմաթիւ հիւանդութիւններ, արժէքաւոր դիտողութիւններ ըրած աչքի մարդակազմութեան եւ բնախօսութեան վերաբերեալ: Փրոֆ. Բ. Մելիք – Մուսեան այս հանգամանքը համարած է ուշադրաւ, քանի որ, ըստ իրեն, ցանցենիի պաշտօնի մասին առաջին անգամ տեղեկութիւն տուած է միայն Լէոնարտօ տա Վինչի՝ ԺԶ. դարուն, այսինքն՝ Ամիրդովլաթէն տասնեակ տարիներ ետք:

Ակադեմական Ն. Մառի՝ Անի քաղաքի պեղումներուն վերաբերեալ նիւթերը պատմական գանձարան են հասկնալու հայ եւ դրացի ժողովուրդներու անցեալը, զարգացման մակարդակը: Անհրաժեշտ է միայն այդ անսպառ գանձարանի գոհարներէն օգտուիլ եւ ոչ թէ միայն անոնց ցուցադրումով գոհանալ:

Անիի եւ Դուինի պեղումներէն ծանօթ դարձած է, որ հոն Թ. — ԺԳ. դարերուն պատրաստուած են ապակիէ եւ յախճապակիէ առարկաներ, որոնք իրենց որակով գերազանցած են դրացի երկիրներու նմանօրինակ առարկաները:

Ապակեգործութեան բարձր արուեստը եւ ապակիի յատկութիւններու ուսումնասիրութիւնը հնարաւորութիւն տուած են պատրաստելու պատուհաններու թափանցիկ ապակիներ, իրեր, զարդեր: Երեւանի պատմական թանգարանի բիւրեղեայ թափանցիկութիւն ունեցող ապակիներէ պատրաստուած դաւաթները, գունաւոր սկահակները եւ թասերը, սրուակներն ու բաժակները գննելու ատեն ակամայ կը մոռնաս, որ անոնք ստեղծուած են աւելի հարիւրաւոր տարիներ առաջ: Այսպէսով, ԺԲ. — ԺԳ. դարերուն գոյութիւն ունեցած են ինչպէս տեսողական ապակիներ, այնպէս ալ ակնոցներ ստեղծելու բոլոր պայմանները: Համոզուելու համար դիմենք մատենագրական տեղեկութիւններուն: Սինէական վանքի գրիչ Ֆրանք 1402–ի ձեռագիր յիշատակարանին մէջ շնորհակալութիւն կը յայտնէ Մուրատին, անոր զաւակներուն, որոնք կարելիութիւն ստեղծած են օգտուելու օտար աչքերէ՝ ակնոցներէ. «... Օրհնէ զՄուրատն իւր որդիքն, որ օգնական է իմ ծերութեանս՝ ի գրել բազում աշխատանօք եւ օտար աչօք»: Հայ գրիչներէն 1317–ին ակնոց գործածած է Յովհաննէս գրիչ: Իր յիշատակարանին մէջ ան կը գրէ. – «Եւ գի յաչաց լուսոյ նուազել էի ըստ մարմնոյ, որպէս եւ ըստ հոգւոյ եւ գտի հայթայթել աչք ապակի ... եւ այնիւ աւարտեցի զգիրս ...»:

Կան նաեւ այլ փաստեր: Այսպէսով, անժխտելի է, որ ԺԳ. դարուն տարեց գրագէտ մարդիկ օգտուած են տեսողական ակնոցներէ եւ իրենց յիշատակարաններուն մէջ անոնց օգտակարութիւնը բարձր գնահատած: Հետաքրքրական է, որ այդ ժամանակ ակնոցները անուանած են տարբեր ձեւերով՝ «աչք ապակի» (ապակիէ աչք), «Եղի աչք» (դնովի աչք), «օտար աչք»:

Անիի եւ այլ քաղաքներու պեղումներէն ակնոցներ չեն յայտնաբերուած, սակայն աւելի քան կէս դար լռած եւ այժմ մեր ուշադրութեան արժանացած յախճապակիէ անօթներու բեկորները, որոնց վրայ պատկերացուած են ակնոցով մարդիկ, կը պատկանին ԺԲ. — ԺԳ. դարերուն: Ակադեմական Օրբելի Անիի մէջ յայտնաբերուած յախճապակիէ անօթի բեկորները նկարագրելու ատեն կը նշէ, որ անոնց մէջ պատկերացուած կինը արծուաքիթ է,

իսկ մազերը կ'իջնեն ցած՝ դէմքին երկու կողմերով: Գոհանալով դէմքի համառօտ կանոնագրութեամբ, ան չակնարկեր պարզ նկատելի ակնոցի մասին:

Փորձենք աւելի մանրամասն նկարագրել յախճապակիէ բեկորներու վրայ պատկերացուած այդ ցայտուն նկարը: Իսկապէս, մազերը դէմքին աջ կողմը կ'իջնեն մինչեւ կուրծքը, ձախ կողմը՝ դէպի ետ՝ թիկունքը, սակայն անոր վերջաւորութիւնը դուրս կը մնայ բեկորներէն: Յօնքերը աղեղնաձեւ են, պատկերացուած մէկական գծով, իսկ աչքերը՝ մէկական կէտերով, որոնց վրայ նկարուած են երկու կլորաւուն օղեր: Ձախ կողմի օղէն կամ շրջանակէն դէպի ականջը կ'երկարի ու բոլորովին ուղիղ գիծ մը, որ կը նմանի շրջանակէն դէպի ականջը ընթացող թեւին:

ԺԲ. — ԺԳ. դարերուն պատկանող այս բեկորները մտածել կու տան, որ ամէնէն ուշը ԺԳ. դարուն Հայաստանի արուեստագէտները գաղափար ունեցած են ակնոցներու մասին եւ, որպէս արժէքաւոր գիւտ ու թանկարժէք իր, զայն կրող մարդոց դիմանկարով զարդարած յախճապակիէ անօթները:

Յախճապակիէ երկրորդ բեկորին վրայ պատկերացուած մարդը նստած է ոտքերը ծալած (ծալապատիկ), աջ ձեռքը դրած ծունկին, ձախը դուրս կը մնայ բեկորի կոտրուած մասէն: Յօնքերը արտայայտուած են երկուական, իրարու զուգահեռ գիծերով: Դէմքին վրայ պարզ նկատելի են երկու օղ — շրջանակները, որոնցմէ դէպի ականջները կ'ընթանան ակնոցի թեւերը:

Հակառակ անոր որ Բ. Շելկովնիկովի գրքին մէջ կայ այդ լուսանկարը, սակայն հեղինակը չի նկարագրեր պատկերացուած մարդուն դէմքը, մազերը, ոչ մէկ բառ յստակ տեսանելի ակնոցի մասին, այսինքն՝ հեղինակը իր մտքերը զարգացուցած է այլ ուղղութեամբ եւ անտեսած ակնոցի գոյութեան փաստը:

Այսպէսով, հայ մարդու գործունէութիւնը ԺԲ. — ԺԳ. դարերուն այնքան ընդարձակուած էր, որ ակնոցներու ըստեղծումը՝ կապուած գիր ու գրականութեան, նաեւ նուրբ աշխատանքներու՝ մանրանկարչութեան, ոսկերչութեան, ասեղնագործութեան զարգացման հետ, առարկայական անհրաժեշտութիւն դարձած էր: Նոյն ատեն գիտութեան զարգացումը, յատկապէս աչքի մարդակազմութեան եւ բնախօսութեան հետ ծանօթանալը եւ, վերջապէս, ապակեգործութեան բարձր արուեստը, անոր տեսողական յատկութիւններու ուսումնասիրութիւնը այն հասունցած պայմաններն էին, որոնք պէտք է, անկախ այս կամ այն անհատի տաղանդէն, մարդուն միտքը ուղղէին դէպի ակնոցներու ստեղծման հարցը:

Գրականութեան տուեալները եւ պեղումներէ յայտնաբերուած պատկերներու «ընթերցում»ը եւս կը խօսին նշուած եզրակացութիւններուն ի նպաստ:

ՌՈՒԲԷՆ ՕՏԵԱՆ

ՀՆԴԿՈՒՀԻՆԵՐՈՒ ՄՂՁԱՒԱՆՁԸ՝ ՕԺԻՏԸ

Հնդկաստանի հիւսիսային շրջանին մէջ, Քանփուր քաղաքը երեք քոյրեր անձնասպան եղած են, որովհետեւ իրենց հայրը անհրաժեշտ նիւթական միջոցները չունէր երեք օժիտ վճարելու:

Այս երկրին մէջ կիներու պարտադրուած պայմանները յաճախ պատճառ կ'ըլլան անձնասպանութեան դէպքերու, նաեւ ոճիրներու: Առաջիններու պատասխանատուները մեծ մասամբ ամուսիններու ընտանիքները կ'ըլլան, յատկապէս կեսուր մայրերը: Անոնք ահաւոր ճնշումի տակ կը պահեն իրենց հարսերը, որոնք փրկութիւնը կը գտնեն անձնասպանութեան մէջ: Իսկ ոճիրները շատ անգամ կը քօղարկուին «արկած»ներու պիտակին տակ: Պաշտօնական վիճակագրութիւններու համաձայն, ամէն տարի միայն մայրաքաղաքին մէջ այս կարգի 500 ոճիր կը գործուի: 1986-ի ընթացքին աւելի քան երեք հազար կիներ բողոք ներկայացուցած են իրենց ամուսիններու խժդժութիւններուն դէմ:

Օժիտի աւանդութիւնը տեղ ունի քաղաքներու թէ գիւղերու մէջ. կը տարբերի միայն քանակը: Օժիտը կը կազմեն հնչուն դրամ, գոհարեղէն, կահ — կարասի, ըղգեստերէն, ելեկտրական գործիքներ եւ — այլն: Ան կը տրուի յաճախ, երբ նոյնիսկ փեսային ընտանիքը չի պահանջեր: Արժանապատուութեան հարց մըն է աւելի, սակայն նաեւ ապագայի մտահոգութեամբ առնուած քայլ մը. «չեմ ուզեր որ երկու աղջիկներս յետագային անարգուին, որովհետեւ իրենց ոչինչ տուած եմ» կ'ըսէ ընտանիքի հայր մը:

Խնդիրը հոն է որ անգամ մը տալով չի փակուիր օժիտի հաշիւը: Տարեդարձներ կամ փեսային ընտանիքին փափաքն ալ պատճառ են որ միշտ նուէրներ տրուին:

Նիւթականի հարցէն զատ, կայ հոգեբանականը, որ գոյութիւն ունի «ամուսին — կին — կեսուր» եռանկիւնին մէջ: Մեղրալուսնի ճամբորդութենէն վերադարձին Մատրասցի երիտասարդուհի մը որ ամուսնացած էր Տելհիէն երիտասարդի մը հետ, տեսած է որ տան մէջ ամուսնին հետ հասարակաց կեանքի բոլոր դռները փակուած են իր առջեւ: Իրեն կը մնայ տան ծառան դառնալ: Կեսուրը վայրագութեան կը դիմէ. կը փորձէ մինչեւ իսկ ոսկարբէթով այրել երիտասարդ կնոջ մարմինը:

Հարցը փակուած է ամուսնալուծումով, ինչ որ հազուագիւտ պարագայ մըն է, գրեթէ անկարելի. դժուար է տունէն հեռացող կնոջ մը նախ ապաստանարան, ապա գործ մը ճարել:

Օժիտի աւանդութեան դէմ մղուած պայքարը կը շարունակուի, բայց դժուարին գործ է: Տէլհիի ոստիկանութիւնը ունի մասնաճիւղ մը որու պարտականութիւնն է պայքարիլ կիներու դէմ գործուած ոճիրներու դէմ. այս բաժինը կը ղեկավարէ կին պաշտօնատար մը: Կուսակցութիւններ եւս հետաքրքրուած են հարցով, իսկ գործատէրերու արհմիութենէն խումբ մը կիներ շաբաթներէ ի վեր քարոզչութիւն կ'ընեն մամուլին տրուած ծանուցումներով: Անոնք կը պայքարին յատկապէս բարեկամներու, դրացիներու անտարբերութեան դէմ, որոնք տեղեակ ըլլալով հանդերձ խոշտանգումի արարքներու, լուռ կը մնան:

Հոս ալ անշուշտ կ'ըլլան բացառութիւններ. անցեալ Նոյեմբերին անձնասպան եղած էր կին մը, Թիփթուր քաղաքին մէջ ու բնակչութիւնը լինչի պիտի ենթարկէր անոր բժիշկ ամուսինն ու ընտանիքը, անոնց ձերբակալուած պահուն:

ԴՈՂՈՒԹԻՒ ԴՈՂՈՒԹ

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ Կաթողիկոսարանի Մայր տաճարին մէջ, Փետրուար 11-ին, տօնուած է Վարդանանցը: Ներկայ եղած են հազարաւոր հայ հաւատացեալներ: Պատարագած է Վարդան Եպիսկոպոս Տէմիրճեան: Գարեգին Բ. Կաթողիկոս օրուան խորհուրդին անդրադառնալով նշած է, թէ այդ օրը նորոգման օր է, քանի որ սուրբերը միայն անցեալին չեն պատկանիր, այլեւ ներկային, բոլոր դարերուն եւ բոլոր ժամանակներուն: Ճշմարտութիւնն ու առաքինութիւնները, զորս կը մարմնաւորեն սուրբերը՝ յաւերժական են եւ ներշնչումի աղբիւր բոլոր սերունդներուն համար: Քրիստոնէական հաւատքի ու հայրենիքի պահպանութեան համար իր կեանքը զոհելով Ս. Վարդան մեզի աւանդեց սրբազան ժառանգ մը եւ բացաւ կեանքի ճանապարհը, մեզ առաջնորդելու համար դէպի ազատութիւն, հաւատք եւ հայրենիքի անկախութիւն: Լիբանան՝ ուր կը տօնենք այսօր Վարդանանցը, պէտք ունի նման վկայութեան՝ անել կացութենէն դուրս ելլելու եւ վերջ տալու համար լիբանանցի ժողովուրդի տառապանքին: Յաւարտ արարողութեանց Գարեգին Բ. ընդունած է շնորհաւորութիւններ իր անուան տօնին առթիւ:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Մքկիլ համալսարանի հանդիսասրահին մէջ, Յունուար 16-ին եւ 17-ին, հանդէս եկած է Թէքէեան Մշակութային Միութեան «Նայիրի» պարախումբը: Բացումը կատարած է Միութեան ատենապետը՝ Արթօ Մանուկեան: Ներկայացուցած են հայկական ժողովրդական եւ ազգագրական պարեր: Խումբը մարզած է Հայաստանի ձայն — հեռատեսիլի բեմապարի խումբի ղեկավար Ռուդոլֆ Խառատեան, որ մասնակցած է նաեւ կարգ մը պարերու:

Պարախումբը Յունուար 24-ին երեկոյթ մըն ալ տուած է Պոսթընի մէջ:

LE COIN DU JURISTE

BAUX COMMERCIAUX

IMMATRICULATION AU REGISTRE DU COMMERCE ET RENOUVELLEMENT DES BAUX COMMERCIAUX

L'immatriculation au registre du commerce et des sociétés entraînant parfois beaucoup de tracasseries, il arrive que certains négligent cette formalité.

Or il est indispensable d'être immatriculé notamment pour prétendre obtenir les droits à déduction en matière de TVA.

Toutefois il est un point important auquel la majorité des commerçants en rupture d'immatriculation, ne pensent pas, c'est celui concernant le renouvellement de leur bail.

En effet un bail commercial est consenti pour une durée de neuf années entières avec faculté de révision tous les trois ans.

Il arrive donc à expiration au bout de neuf ans quel que soit le propriétaire, si des cessions de fonds sont intervenues entre temps.

Si lors d'une de ces formalités le titulaire du fonds de commerce n'a pas procédé à son immatriculation, IL N'A PAS DROIT AU RENOUVELLEMENT DU BAIL COMMERCIAL.

Ce bail s'éteint automatiquement à la date de son expiration sans que le propriétaire des murs soit tenu de donner un congé.

Cette disposition résulte d'un jugement rendu par le Tribunal, à Paris en sa 16ème chambre en 1987.

On ne saurait trop recommander à nos lecteurs de bien vouloir veiller à la bonne immatriculation soit de leur fonds de commerce, soit de leur société, soit de leur société Civile.

Sur le plan juridique et commercial, une société notamment ne prend naissance officielle qu'à compter de son immatriculation.

LEVON DJOLAKIAN
Notaire

Marseille

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վէպ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

Է.

Աւետիսի եւ անոր մտերմութիւնը կրնար ամէնէն տխմար ամուսինը անգամ խելքի բերել: Անստորագիր նամակ մը ստացաւ նոյնիսկ Կիրակոս: Բայց խնդաց կինը, նկատելով տգեթօրէն կողմէ կու գար եւ որ չարութիւն մըն էր: Ստացաւ երկրորդ նամակ մըն ալ, որ օժանդակեց կնոջ: Այս վերջին լուրը աւելի ծանր էր: Մարսիլիայէն կը գրէին, որ Զարուհիի քրոջ աղջիկը ծանր հիւանդ էր: Պէտք էր քովը երթալ:

— Գիտե՞ս որ շատ ծանր է, — ըսաւ Կիրակոս՝ կտրելով Աւետիսի խօսքը:

— Հա՛, — բացագանչեց Զարուհի:

— Ի՞նչ պէտք է ընել:

— Ձե՞ս երթար:

— Միասին երթանք:

— Ինչո՞ւ ... Կ'արժէ՞ երկու ծախք ընել:

— Մարսիլիան ալ տեսած կ'ըլլաս:

— Պակաս ըլլայ տանակ տեսնելը:

Կիրակոս նամակը ձեռքին մտածեց ժամերով: Զարմացած էր Զարուհիի անտարբերութենէն: Կը նայէր մերթ ընդ մերթ Աւետիսին:

— Ձե՞ս մեղքնար, ըսել է:

— Պարապ խօսքեր կ'ընես, Կիրակոս: Կ'ուզեմ որ աղէկնայ, կ'ուզեմ տեսնել անգամ մը, բայց կ'արժէ՞ որ երկուքս միասին երթանք:

— Մինակդ գնա՛ էն ժամանակ:

— Օ՜ հօ ... նօ՜, չեմ կրնար:

Կիրակոս մեկնեցաւ իրիկուան շոգեկառքով: Աւետիս ու Զարուհի եկած էին ճամբու դնել զինքը: Կինը խրատներ տըւաւ մինչեւ վերջին վայրկեանը: Ան համբուրեց նոյնիսկ ամուսինը: Բայց հազիւ ներս մտած էր մարդը, երբ բռնեց ան Աւետիսի ձեռքէն: Ու Կիրակոս կարծեց տեսնել Աւետիսի թեւը իր կնոջ ուսին վրայ:

Կիրակոս ինկաւ բարի Ֆրանսացիներու մէջ իր ճամբու ընթացքին: Երիտասարդ մը կար, որ լուսինին հետ կը բաղդատէր իր կուշտի սիրուհին եւ կը խնդացնէր քովինները, գիւղէ — գիւղ իր ըրած հեգնանքներով: Կէս գիշերին անիւներուն ձայնին միացաւ խռկոց մը: Պզտիկ կախ մը պառկեցաւ: Քովի յարկաբաժինէն կին մը եկաւ պառկեցաւ դրան եսեւ: Օդէ զուրկ, քրտինքներու մէջ արթնցան քանի մը ճամբորդներ եւ բողոքեցին: Կինը հեռացաւ: Խռկոցը վերսկսաւ: Կիրակոս միայն արթուն կը նայէր պատուհանին մէջէն հոսող հողերուն ու ծուխերուն: Ամէն բան տխուր կ'երեւար իրեն: Մեռելային, դողդոջ լոյսի մը տակ կը շարժէին հոս ու հոն կծկտած մարմիններ, պայուսակներ, վերարկուներ ու լրագիրներ: Արագ ու կատաղի վազքով կը տանէր շոգեկառքը զայն: Արագ ու կատաղի կերպով կը տաբածուէր անոր ետին կեանք մը: Մինակ, ըզգուած ու տկար կը զգար ինքզինքը Կիրակոս: Պզտիկ կը զգար ան՝ ինքզինքը կեանքին առջեւ:

Աղջիկը մեռած էր, երբ Մարսէյլ հասաւ: Երկար, երկար թափառեցաւ ծովեզերքը, սպասելով թաղման: Նամակ գրեց Զարուհիին, որ պատասխանեց իրեն՝ կարճ ու պաղ երկտողով մը: Ու հակառակ այդ բոլորին, Կիրակոս օգտուեցաւ առիթէն քանի մը յաճախորդ ճարելու համար: Եւ հակառակ այդ բոլորին, գրեց կնոջ, հաւկցնելով անոր իր սիրոյ մեծութիւնը:

Կիրակոսի մեկնման իրիկունը Զարուհի ու Աւետիս կառք մը առին ու ճաշարան գացին: Ճաշը եղաւ շատ տխուր: Դէմ — դէմի նստած՝ կը նայէին յաճախ իրարու ու իրենց հոգիները կը միանային կարծէք քաղցր ոլորտի մը մէջ: Աւետիս կը հետեւէր շարունակ, որ հացը կամ աղը հասցնէ ժամանակին: Կը նայէր ճաշացուցակին ու կ'աշխատէր կերցնել այս կամ այն բանը: Անիկա բռնուած էր տարօրինակ դողով մը, որ շատ աւելի սիրելի կը դարձնէր զինքը երիտասարդ կնոջ աչքերուն:

Ան սակայն տխուր էր ու հազիւ կը ճաշէր: Տխուր էր զայրոյթի մը նախազգացումով: Կը փայլէին անոր աչքերը տարօրինակ տխրութեամբ:

Զարուհի խղճահարութիւն ունէր: Կը չարչարուէր: Երիտասարդը բռնեց քանի մը անգամ անոր ձեռքէն սթափեցնելու համար զայն: Բայց տարուած ինքն ալ խորունկ յուզումով մը, չկրցաւ բան մը ըսել:

Մակերեսային էին եղած, մինչեւ հիմա Զարուհիի համար բոլոր յուզումները, որ եկած անցած էին իր մէջէն: Նոր էր որ կը զգդուէր ան՝ իր ամբողջ խորքով ու կը բացուէր ընդունելու համար իր խռովքոտ ծալքերուն մէջ՝ ուրիշ հոգի մը: Եւ այդ պատճառով իսկ, իր այդ ահեղ յուզումին մէջ անկարող մտածելու՝ որոշելու բարին ու չարը, կը զգար սուրբ սարսափի մը դողը՝ իր ամբողջ մարմնոյն վրայ:

(Շար. 37)

Տէր եւ Տիկին Գէորգ Սեմերճեան,
Տէր եւ Տիկին Ժաք Սեմերճեան,
Այրի Տիկին Բիւզանդ Սեմերճեան,
Տէր եւ Տիկին Փառքալ Եսայեան եւ զաւակները,
ինչպէս նաեւ ընտանեկան բոլոր պարագաները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր, մեծ-մօր, նանիին, քրոջ, ազգականին՝

ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ ՓԻԼԻՊՊՈՍ ԵՍԱՅԵԱՆԻ
(Ծնեալ՝ Մաքի Էլմայեան)

մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 15-ին, 93 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Փետրուար 19, ժամը 14-ին, Իսիի Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցին, 6 ավընիւ Պուրկէն, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Ալֆորվիլի գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

Հ. Բ. Ը. Մ.
ՓԱՐԻԶ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Փետրուար 21, ժամը 17·30-ին՝ Ալեք Մանուկեան Մշակ. Կեդրոնին մէջ:
118, rue de Courcelles, Paris 17

Օրուան խորհուրդը կը պարզէ՝
ՀԱՅՐ ՎԱՐԴԱՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆ
Սամուէլ – Մուրատեան Վարժարանի Տեսուչ՝

Գեղարուեստական բաժին:
Մուտքը ազատ է:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊ. ԽԱՉ-ի Սէն – Ժեռմի Զ. Շանթ մասնաճիւղի վարչութիւնը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ անդամուհիներ եւ ընկերուհիներ, որոնք տրամադիր են մաս կազմելու, Փետրուար 20-ին, Շաբաթ, կէսօրէ վերջ ժամը 3-ին Թաղիս եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ Թէյասեղանի շուրջ եւ անակնկալներով:

*

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Լիոնի Արաքս մասնաճիւղի վարչութիւնս Փետրուար 20, Շաբաթ օր, ժամը 15-ին, անդամական ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները, Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ կից Ազգային Տան սրահին մէջ: Կարեւոր օրակարգ:

Կը խնդրուի բոլոր ընկերուհիներէն ներկայ գտնուիլ եւ ճշդապահ ըլլալ:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ
ՓԱՐԻԶ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Մեծ Պահքի հետեւեալ Կիրակի օրերուն, Պատարագէն անմիջապէս առաջ՝ ժամը 10-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Արեւագալի ժամերգութիւն կը կատարուի:
– Կիրակի, Փետրուար 21-ին՝ Արտաքսման Կիրակիին:
– Կիրակի, Փետրուար 28-ին՝ Անառակի Կիրակիին:
– Կիրակի, Մարտ 6-ին, Տնտեսի Կիրակիին:
– Կիրակի, Մարտ 13-ին, Դատաւորի Կիրակիին:
– Կիրակի, Մարտ 20-ին, Գալստեան Կիրակիին:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ
ՖՈՆՏ

Պր. Ալպէր Քեհյաեան 2·000, Մակարտիչեան ընտանիք 1015, Տէր եւ Տիկին Միքայէլ Կազարեան, Օր. Ա. Օհանեան, Օր. Ալիս Օհանեան, Պր. Պարգեւ Քէբուլեան 1000-ական:
500-ԱԿԱՆ ՖՐ. –
Պ. Է. Գարապիլիքեան, Տէր եւ Տիկին Պ. Սարգիսեան, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Շիշմանեան, Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Խաչիկեան, Տէր եւ Տիկին Ս. Գույումճեան, Պր. Ալէն Պագըրճեան, Պր. Սեպուհ Միլտոնեան, Պր. Անտրէ Հելոյեան:
Տիկին Մարի Գիւլհանճեան, Տիկին Ազատուհի Պաշիպէօյրէքեան, Տիկին Ժ. Մուսայեան 300-ական Ֆր.:
Տիկին Ա. Գալֆայեան, Օր. Ս. Ասլանեան, Օր. Ռ. Տէմիրճեան, Տէր եւ Տիկին Մ. Խաչատուրեան, Պր. Գ. Գասպարեան 200-ական Ֆր., Օր. Աննա – Մարի Խաչատուրեան 150 Ֆր.:
100-ԱԿԱՆ ՖՐ. –
Օր. Մ. Գալըպճեան, Պր. Ժ. Սարաճըլեան, Օր. Իգլօթ Հիւսնեան, Պ. Պ. Ս. Աֆարեան, Գ. Մազաքեան, Վ. Ֆէրնէգլըեան, Ժ. Ապաչեան, Տ. Աւագեան, Մ. Ինճէեան, Մ. Աւագեան, Վ. Յակոբեան, Ժ. Մարկոյեան, Յովհ. Տէր – Դաւիթեան, Կ. Տէրտէրեան, Վ. Հէլոյեան, Յովհ. Յուսիկեան, Ս. Գիլինճեան:
Շամինեան 90 Ֆր.:

(Շար.)

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԺՈՂՈՎԻ ՀՐԱՒԷՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Արշալոյս Թաշճեան մասնաճիւղը ժողովի կը հրաւիրէ բոլոր ընկեր եւ ընկերուհիները Շաբաթ, Փետրուար 20, ժամը 16·30-ին, սովորական հաւաքատեղին:

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ

ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

ԱՅՑ
Մ. ՄԱՆՈՒՇԵԱՆԻ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ
23-ՆԵՐՈՒ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ
44-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ ԱՌԹԻՒ

Հաւատարիմ նախկին դիմադրութեան յանձնառութեանց ու Հայոց անժամանցելի Դատին ու ընդառաջելով ԱՆԱՔՌ-ի եւ ԻՒԺԷՎՌ-ի հրաւէրին, Հայ Նախկին Դիմադրականներու Վարչութիւնը կոչ կ'ընէ մեր ազգակիցներուն խուռներամ մասնակցիլ հերոսներու յիշատակին յարգանքի այս արարողութեան:

Ժամադրավայր – Կիրակի, Փետր. 21, ժամը 10-էն սկսեալ Փօրթ տը Շուազի մէթրոյի ելքին, ուրկէ Թափօրը կը մեկնի ժամը 10·45-ին Իվրիի փարիզեան գերեզմանատուն առաջնորդուած դրօշակիրներով:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ ժամկոչի պաշտօնը վարելու համար, կը փնտռուի կարող եւ գիտակից, ամուսնացած զոյգ մը: Կարեւոր է գիտնալ հայերէն եւ ֆրանսերէն: Ամսական աշխատավարձէն զատ, եկեղեցւոյ շրջափակին մէջ բնակարան մը կը տրամադրուի:

Մանրամասնութեանց համար դիմել՝ գրաւոր, Մայր Եկեղեցւոյ հոգաբարձութեան:

15, rue Jean Goujon — 75008 PARIS

կամ՝ հեռաձայնել գրասենեակը՝
43 – 59 – 67 – 03 կամ 42 – 25 – 84 – 65
Պ. Պետրոսեանի, կամ՝ Պր. Տիւզեանին:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

— THEATRE BILINGUE —
UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
et
THEATRE ARMENIEN KISSANI
présentent

LE JOURNAL DE NORAYR

la création arménienne du moment
dans un style coloré
accords de textes,
musique et danses populaires
ragtime piano bar

EN FRANÇAIS ET EN ARMENIEN
SAMEDI 20 FEVRIER à 20H30
DIMANCHE 21 FEVRIER à 15H
Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17

Locations : 45. 20. 03 18 (UGAB)
46. 44. 85. 30 (KISSANI)

Après-midi enfantine déguisée
AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT
DIMANCHE 13 MARS

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ
ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ

Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14·30-ին
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)

Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զաւեշտներ՝ հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճէմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.

Միջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ
Հանդէսին կը մասնակցին ֆրանսական սկաուտական խումբեր
ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները:

—— Մուտք՝ 50 Ֆրանք   Երախաներուն՝ ձրի ——

JOURNÉE NATIONALE DES ARMÉNIENS
– morts pour la France –

SOUS
la présidence d'honneur de :
ALAIN POHER
l'égide de l'église apostolique arménienne
et le parrainage des ministères de la Défense et des Anciens Combattants

70ème ANNIVERSAIRE DE L'ASSOCIATION
DES ANCIENS COMBATTANTS ARMENIENS DE L'ARMEE FRANÇAISE

MISSAK MANOUCHIAN

INSTITUT ARMENIEN DE FRANCE

DIMANCHE 21 FEVRIER

10H45 : Rassemblement des porte-drapeaux : angle Champs-Elysées/Etoile
Arc de Triomphe de Paris :
dépôt de gerbes sur la Tombe du Soldat Inconnu

12H00 : Messe de requiem en l'Eglise Arménienne Saint Jean-Baptiste
15, rue Jean-Goujon, Paris 8ème,
par Mgr. Kude NAKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Dépôt de gerbes devant le Monument aux Morts, sur le parvis de l'église

13H00 : DEJEUNER
Hôtel Intercontinental : 3, rue de Castiglione, Paris 1er
Présentation des invités. Rappel historique.
Prise de parole des Personnalités
Rétrospective historique
Intervention des représentants
des quatre principales formations politiques françaises

RESERVATION : TEL. : 43. 29. 54. 31 ET 45. 56. 15. 88

U. G. A. B.
COMITE DE PARIS

◇ Dimanche 28 février
◇ Dimanche 20 Mars
à partir de 16 heures

LES RENCONTRES DE L'U.G.A.B

Au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris

★ *BRIDGE*
★ *ECHECS*
★ *TAVLOU*
★ *PING - PONG*

Participation aux frais : *Bar et Buffet*
Veuillez préciser au Bureau de l'UGAB
(Tél. : 45. 20. 03. 18)
les jeux auxquels vous désirez
prendre part.

Ces rencontres sont organisées à votre intention pour passer ensemble un moment agréable.

VENEZ NOMBREUX !

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՏՈՒՆ
MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE
DE DECINES
15, rue du 24 Avril 1915 — 69150 Decines

SAMEDI 20 FEVRIER à 20h à la MCAD
Second Forum de la MCA sur le thème
« *LES ARMENIENS SONT-ILS UNIS?* »
Projection diapo-vidéo
Débat animé par Kévork Kepénékian
Buffet

DIMANCHE 21 FEVRIER à 15h30
à la Salle des Fêtes
de la Mairie de Décines
GRAND CONCOURS DE COSTUMES
à l'occasion du Mardi-Gras
ouvert à tous les enfants de 4 à 15 ans
TROIS GRANDS PRIX A GAGNER
Buffet - Entrée libre

Pour la réalisation des costumes, la Maison de la Culture Arménienne vous apporte une aide technique et matérielle.
Contacter nous au 78. 49. 42. 97

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
19
VENDREDI
19 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, Rue d'Hauteville — 75010 Paris
Directrice: Arpik Missakian
Tel.: 47. 70. 86. 60 — Telex: HARATCH 280 868 F
C.C.P. Paris 15069-82 E — 51027317 A R. C. Paris

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.688 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.688

ՕՐՈՒԱՆ ԴԻՄԳԾԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱԼԷՆ ՍԱՎԱՌԻ, 70-ի սեմին զոհ գնաց խլիրդի: Բոլորը կը խոստովանին այսօր թէ մարդը՝ համոզուած ու արդարամիտ անձ մըն էր: Ծնած Ալժէ 1918-ին, Սավառի վկայեալ էր քաղաքական գիտութեանց եւ իրաւաբանութեան եւ 1940-ին իսկ մտած էր դիմադրական շարքերուն մէջ եւ Սէն - Փիէռ եւ Միքըլոնի ազատագրման ատեն, Տը Կոլ զինքը կառավարիչ կը նշանակէր: Կանուխէն ընկերվարական, երբ ան կը կոչուէր դեռ ԷՍ - էֆ - Ի - Օ (բանուորական միջազգայինի ֆրանսական ճիւղ), կարճ ժամանակով մը վարած է նաեւ ընդհ· քարտուղարի պաշտօնը: Կրթական նախարար էր Փիէր Մօռուայի կառավարութեան մէջ, բայց հրաժարեցաւ, երբ կառավարութիւնն ալ հրաժարեցաւ կրթական իր ծրագրէն, ազատ դպրոցին վերաբերեալ:

ՆԱԹԱԼԻ ՄԵՆԻԿՈՆ, Աքսիոն տիռեքթի ամբաստանեալներէն մէկը, որու դէմ մահափորձի մեղադրանք կայ երկու ոստիկանի դէմ, 12 տարի արգելափակման դատապարտուեցաւ (պահանջուած էր՝ 15, բայց մեղմացուցիչ դէպք յանցանաց գտաւ դատակազմը): Հարկ եղաւ ներծորում կատարել, որովհետեւ ամբաստանեալը 79 օր է սնունդ չառներ: Իր փաստաբանը մերժեց պաշտպանութիւնը, առարկելով թէ յաճախորդը ի վիճակի չէ դատուելու, ոչ իսկ մտային վիճակը լաւ է: Բժիշկ մը կը նշանակուի, որու տեղեկագիրը յստակ է՝ Նաթալի Մենիկոն շատ տկար է, արեան ճնշումը շատ ցած է, սիրտը քիչ մը արագ կը բաբախէ, բայց խելքը գլուխն է»:

ՄԻԱՑԵԱԼ - ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ զանազան շրջաններու մէջ կը շարունակուին նախագահական ընտրութեան «նախնականները» ինչպէս կ'ըսեն: Այլ խօսքով, իւրաքանչիւր շրջանի մէջ, երկու կուսակցութեանց (Դեմոկրատ եւ Հանրապետական) թեկնածուներուն ձեռք ձգած առաւելութիւնները: Նիւ - Հէմփշայրի մէջ, օրինակ Հանրապետականներու գլուխը կը հանի Ճորճ Պուշ (38%) եւ Դեմոկրատներու Միքայէլ Տուքաքիս (36%): Այս վերջինը, ծագումով յոյն, Հարվարդէն վկայեալ, յետագային քաղաքական Գիտութեանց փրոֆէսէօր եղած է նոյն համալսարանին մէջ, ապա՝ փաստաբան: 54 տարեկան է եւ ինչ որ հակասական կը թուի, այն է որ իր գլխաւոր թերութիւնը՝ պաղ եւ վերապահ ըլլալն է, ինչ որ Յոյնի մը չի վայելեր:

ՊԵՐՆԻ ԷՄՆԸՍԹԻ ԻՆԹԷՐՆԷՇԸՆԸԼԻ գրասենեակին պատասխանատուները ոստիկանութեան դիմեցին, որպէսզի պարպէ իր գրասենեակը զոր քսան Քիւրտեր կը գրաւէին հինգ օրէ ի վեր: Ապահովութեան ուժերու միջամտութիւնը բաւական բիրտ եղած է, արտասուաբեր ձեռնառումբեր գործածուած են եւ ձերբակալութիւններ կատարուած: Քիւրտերու դժգոհութիւնն այն է որ էմնըսթի հարկ եղածին չափ չի զբաղիր Տիարպէքիրի բանտարկեալներու վիճակով:

ԵՐԵՒԱՆ ⇔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 10 - 11)

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԳՐՔՈՅԿ ՄԸ

«Հայաստան» հրատարակչականը լոյս ընծայած է Պետրոս Մարկոսեանի եւ Մըկրտիչ Մելքոնեանի կազմած գրքոյկը՝ «Սպորտի ուրախ եւ հետաքրքիր աշխարհում» խորագրով: Հատորին մէջ տեղ գըտած են մարզական թեմայով մանրապատումներ եւ հումոր, մարզական կեանքի ժպիտներ, անուանի մարզիկներու կեանքէն զուարճալի դէպքեր, հետաքրքրական տեղեկութիւններ մարզական աշխարհի մասին: Գիրքը կ'անդրադառնայ տարբեր մարզաձեւերու ծագման, զարգացման պատմութեան վերաբերող մանրամասնութիւններու, ֆութպոլի եւ կոփամարտի ինքնատիպ թանգարաններու եւայլն: Գիրքը ծաղրանկարներով զարդարած է Գ. Եարալեան:

***

ՀԱՅ ԸՄԲՇԱՄԱՐՏԻԿՆԵՐՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԷՋ

Թիֆլիս 27-րդ անգամ հիւրընկալած է ազատ ըմբշամարտի միջազգային աւանդական մրցաշարքին մասնակցողները: Այս անգամ Վրաստանի մայրաքաղաքը ժամանած են Պուլկարիոյ, Հունգարիոյ, Արեւելեան Գերմանիոյ, Մոնկոլիոյ, Լեհաստանի, Ռումանիոյ, Խորհրդային Միութեան, Չեխոսլովաքիոյ, Միացեալ-Նահանգներու եւ Թուրքիոյ խումբերը: Հայաստանի մարզիկները ձեռք ձգած են յաջողութիւններ: Այսպէս, 48 քիլօ ծանրութեան դասակարգին մէջ Գնէլ Մեջլումեան (Շամշադին) պարտութեան մատնելով իր բոլոր մրցակիցները, կանգնած է ախոյեանի պատուանդանին վրայ: 62 քիլօ ծանրութեան դասակարգին մէջ Ստեփան Սարգսեան (Կիրովական) եւ Արմէն Շերոյեան (Արարատ) ենթախումբերու առաջին տեղը գրաւելով հասած են աւարտականի, ուր հանդիպում ունեցած են իրարու հետ: Յաղթական հանդիսացած է Ստեփան Սարգսեան, իսկ Արմէն Շերոյեան արժանացած է Բ. մրցանակի:

***

ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ԹԵՐԹԸ

Երեւանի պետական համալսարանի ապագայ լրագրողները ունեցած են իրենց պարբերականը· լոյս տեսած է բանասիրական լսարանի լրագրութեան բաժնի «Ժուռնալիստ» ուսումնական թերթի առաջին թիւը: «Ժուռնալիստ»ը կ'օգնէ ուսանողներու՝ խորանալու իրենց մասնագիտութեան գաղտնիքներուն մէջ, տիրապետելու լրագրային մարզի նրբութիւններուն, հմտանալու պարբերականներու ձեւաւորման մէջ: Թերթին ծնունդը ողջունած են համալսարանի տեսուչ Ս. Համբարձումեան եւ Հայաստանի լրագրողներու միութիւնը: Լոյս տեսած այլազան նիւթեր կը պատմեն ուսանողական առօրեայի մասին:

***

ԵՐԱԺԻՇՏ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԱՃԷՄԵԱՆԻ ՅՈՒՇԻ ԵՐԵԿՈՅԹ

Երեւանի Արամ Խաչատրեան սրահին մէջ տեղի ունեցած է Ալեքսանդր Աճէմեանի յիշատակին նուիրուած երեկոյթ մը, կազմակերպութեամբ Երաժիշտներու Միութեան: Աճէմեանի կեանքն ու գործը ներկայացուցած է Արաքս Սարեան: Վահագն Պապեանի ղեկավարութեամբ՝ Հայաստանի Պետական սէնֆոնիք նուագախումբը, առաջին անգամ ըլլալով մեկնաբանած է երաժիշտին 7-րդ համանուագը՝ անոր «Կարապի երգը»: Մեկնաբանուած են նաեւ ծանօթ 2-րդ համանուագը եւ չեփորի ու նուագախումբի համար փանթէզին:

***

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՏԱՐՈՒՈՂ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

Շրջակայ միջավայրի պահպանման, ժողովրդական տնտեսութեան մէջ բնական աղբիւրներու առաւել արդիւնաւէտ օգտագործման, առողջապահական պայմաններու բարելաւման նպատակով Հայպետնախագիծ հիմնարկին մէջ աշխատանքներ կը տարուին Երեւանի, Կիրովականի, Ալավերդիի եւ Հրազդանի բնութեան պահպանութեան ծրագիրներու մըշակման ուղղութեամբ: Հիմնարկին մասնագէտներ փորձած են բացայայտել աղտոտութեան տարածման որոշ օրինաչափութիւններ, մշակած են բնութեան պահպանութեան ծրագիրներու կազմումի յանձնարարականներ՝ զանոնք գործադրելով, մասնաւորաբար, Կիրովականի պայմաններուն նմանող քաղաքներու համար:

ՏԽՐՈՒՆԻ

ԱՐՄԵՆԱԿ ԳՆԵԱԶԵԱՆ

Ցաւով իմացանք, որ Շաբաթ, Փետրուար 13-ին, իր բնակարանին մէջ սրտի տագնապի մը զոհ գացած է Արմենակ Գնեազեան, շուրջ 70 տարեկան:

Մեր ողբացեալ բարեկամին անունը թերեւս շատ բան չըսէ շատերու: Պատճառն այն է որ միշտ շուքի մէջ աշխատողներէն եղած է լուռ ու մունջ, աղմուկ չհանող, մարդ չխանգարելու միտումէն մղուած: Պուլկարիայէն Փարիզ անցած, հազիւ հաստատուած մերձաւոր արուարձան մը, կը մտնէր Հ. Յ. Դ. շարքերը, մինչեւ վերջ հաւատարիմ մնալով անոր գաղափարականին: Ողջամիտ, տրամաբանող, միշտ գիտցած էր յարդը ցորենէն զատել, եթէ նոյնիսկ անոնցմէ չէր, որ յաճախ խօսք կ'առնեն ժողովներու մէջ:

Կանուխէն, նաեւ, սկսած էր նկարել եւ պէտք է ըսել թէ տարիներու ընթացքին գնահատանքի եւ լայն ծանօթացման արժանացած էր, մինչեւ Հայաստան, ուր յօդուածներ ալ լոյս տեսան իր մասին: Քանի մը կտաւ ալ նուիրած էր: Իր գործերը առաւելաբար Նայիֆ սեռին կը պատկանին: Կանոնաւորաբար կը մասնակցէր Աչնան կամ Անկախներու ցուցահանդէսներուն (Փարիզ):

Նախկին ռազմիկ, 39 - 45-ի պատերազմին գերի ինկած է ու տուն վերադարձած միայն զինադադարին: Արժանացած էր «Պատերազմի խաչ»ի եւ «Զինուորական մետալ»ի: Մաս կը կազմէր Ֆրանսական Բանակի Նախկին Ռազմիկներու Միութեան, ուր սիրուած եւ յարգուած ընկեր մըն էր:

Մեր ցաւակցութիւնները իր քրոջ՝ Պետրոսեան ընտանիքին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՈՒ ՆՈՐ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՆԵՐԸ՝ ՌՈՒԲԷՆ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ ԵՒ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

Փետրուար 4-ի մեր թիւով հաղորդած էինք թէ Հրաչեայ Յովհաննիսեան կը փոխարինէր Վարդգէս Պետրոսեանը, Գրողներու Միութեան վարչութեան նախագահի պաշտօնին: Նոյն ատեն, քարտուղարի իրենց պաշտօններէն «ազատած» էին Նորայր Ադալեան եւ Արամ Գրիգորեան:

Փետրուար 12-ի «Գրական Թերթ»էն կ'իմանանք թէ Փետրուար 5-ին, Գրողներու Միութեան վարչութեան արտակարգ նիստին գաղտնի քուէարկութեամբ ընտրուած են երկու նոր քարտուղարներ՝ Ռուբէն Յովսէփեան եւ Յովհաննէս Մելքոնեան: Առաջարկուած թեկնածուներն էին. - Ռազմիկ Դաւոյեան, Ազատ Եղիազարեան, Ռուբէն Յովսէփեան, Յովհաննէս Մելքոնեան, Եդուարդ Միլիտոնեան, Ալվարդ Պետրոսեան, Վահէ Պօղոսեան:

Ռուբէն Յովսէփեան ծնած է 1939-ին, Երեւան: 1962-ին աւարտած է Երեւանի Պետական համալսարանի երկրաբանական լսարանը: 1965 - 66-ին եղած է «Աւանգարդ» թերթի արուեստի եւ գրականութեան բաժնի վարիչ: Եղած է «Գրական Թերթ»ի շրջուն թղթակից, ապա, վարած է «Սովետական գրականութիւն» ամսագրի արձակի բաժինը: Իր բեմանիւթով նկարահանուած է «Հնձան» շարժանկարը:

Յովհաննէս Մելքոնեան ծնած է 1937-ին Արթիկի շրջանի Անիպեմզա բանուորական աւանը: 1960-ին աւարտած է Երեւանի Պետական համալսարանի բանասիրական ճիւղը: 1960 - 65 աշխատած է «Աւանգարդ» թերթի խմբագրութեան մէջ, որպէս բաժնի վարիչ: 1968 - 72 մաս կազմած է «Գարուն»ի, «Գրքերի աշխարհ»ի եւ «Գրական Թերթ»ի խմբագրութիւններուն:

ՄԱՀ ԳՐԱԳԷՏ ԵՒ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՉ ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՆՈՒՐԻԿԵԱՆԻ

Փետրուար 6-ին, Լոս - Անճըլըսի Հայ Տարեցներու Արարատ Տան մէջ, իր մահկանացուն կնքած է Բենիամին Նուրիկեան, 94 տարեկանին:

Ողբացեալը ծնած էր Խարբերդի Հիւսէյնիկ գիւղը: Նախ յաճախած է տեղւոյն ծխական դպրոցը, ապա երեք տարի աշակերտած Թլկատինցիին, որու Ազգ. Կեդրոնական Վարժարանի 1913-ի շրջանաւարտներէն էր: Թլկատինցիի շունչին տակ է որ իր մէջ արթնցած են հայ գրքին հանդէպ սէրն ու ճաշակը: 1913-ի վերջերը գաղթած է Ամերիկա եւ շրջան մը բանուորութիւն ընելէ ետք մտած է Նիւ - Եորքի Քոլոմպիա համալսարանը, ուրկէ շրջանաւարտ ելած է՝ պսակաւոր Արուեստից եւ Մագիստրոս արուեստից աստիճաններով: Իր աւարտաճառին նիւթն էր՝ «Արդի Հայ Գիւղը»: Հայերէնի թարգմանած է ամերիկեան գրականութեան ծանօթ դէմքերու գործեր: 1937-ին հրատարակած է իր գիւղական եւ ամերիկահայ պատմուածքներու հաւաքածոն «Այգեկութքը»: 1958-ին, Երեւանի մէջ Պետհրատը լոյս ընծայած է պատմուածքներու Բ. հատորը՝ «Պանդուխտ հոգիներ» խորագրով: 1935-էն մինչեւ 1955 խմբագրած է «Նոր Գիր» եռամսեայ հանդէսը: Կանուխէն անդամակցած էր Ռամկավար Ազատական կուսակցութեան, ուր պատասխանատու պաշտօններ վարած է: Երկար տարիներ աշխատակցած է նաեւ «Պայքար»ի:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Փետրուար 10-ին, Նիւ - Ճըրզիի Ս. Թովմաս Եկեղեցին:

Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ «ԿՐԱԿԷ ՇԱՊԻԿ» ԳԻՐՔԻՆ ՅԱՐՈՒՑԱԾ ԱՂՄՈՒԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

Գրեց՝ ՀԱՅԿ ՆԱԳԻԱՃԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Բայց կարեւորագոյնը գիրքին ազգային – քաղաքական բովանդակութիւնն է, ուր ծանրօրէն կը մեղադրուի Վ. Պետրոսեան, որուն կը վերագրուի թրքօֆիլական կեցուածք: Կամ, առանց հայկական հարցի արդար լուծման՝ մեր բռնագրաւեալ հողերը, Ջարդ, ցեղասպանութիւն եւ բիւրաւոր մեր նահատակները մոռնալ ուզելով Թուրքին հանդէպ ներողամիտ ըլլալու յանցանք մը, մեղք մը կը վերագրուի անոր: Բայց իր գիրքը ուշի ուշով կարդալով, մենք չգտանք այդպիսի վերագրում ընելու որեւէ արդար պատճառ: Ինչպէս միշտ եւ ամէն առիթով, հոն եւս ան նոր ու խիզախ միտքեր ու մօտեցման եղանակներ կը ցուցաբերէ, որոնցմէ մաս մը (մեծ կամ փոքր) մեզմէ ոմանց (քիչերուն կամ շատերուն) կրնայ հաճելի կամ անհաճոյ ըլլալ, սակայն ո՛ւր է իրեն վերագրըւած մահացու մեղքը: Ինիս պէյի մը հետ իր հանդիպումը, բարեկամութիւնը, զայն Երեւան հրաւիրելը եւ անոր հետ հայ–եւ թրքական հարցերուն մասին խօսիլը, առանց սովորական պոռոտ ատելութիւնը ցոյց տալու, յանցա՞նք է: Վ. Պետրոսեան ոչ մէկ տեղ Թուրքին յանցագործութիւնը չէ մոռցած՝ ցոյց տալով ու կրկնելով թէ հայ մը եւ թուրք մը երկուքով չեն կրնար խօսիլ, քանի որ երկուքին միջեւ միշտ երրորդը՝ պատմութիւնը կայ: Աւելի՛ աւելի գեղարուեստականօրէն նուրբ ու դիպուկ ձեւ մը դժուար էր գտնել ըսելու համար, թէ հաշիւ մը կայ մեր միջեւ, դատ մը կայ, որուն արդար վճիռ պէտք է տրուի:

Մուսթաֆա Նեժիմի «Հայ Եղեռը» օրագիրէն կատարուած մէջբերումները, որոնք լայթ մոթիւի պէս պարբերաբար կը կրկնուին գիրքին մէջ, ինչի՞ կը ծըռ–տին՝ եթէ ոչ մնայուն կերպով յուշելու, ցոյց տալու այդ անտեսանելի երրորդին՝ պատմութեան ներկայութիւնը ամբողջ գրքին ընդմէջէն: Եւ խորհիլ թէ այս իսկ խեղաթիւրուած կը ներկայացուի, կամ սխալ կը հասկցուի, հեղինակին վերագըրելով ազնիւ Թուրքերու ներողանք, եւ այդ մօտեցումով ալ մոռնալու ու ներելու յանցանք: Խնդրեմ, չկա՞յին ազնիւ Թուրքեր, որոնք հակառակ Պետութեան խիստ հրահանգին ու պատժական սպառնալիքներուն, իրե՛նց իսկ կեանքը վտանգելով, Հայեր ազատեցին: Այդպէս փրկուածներէն մաս մը, օրինակի համար, մօրս գերդաստանը եղած է, եւ Սփիւռքի մէջ շատեր կան, որոնք իրենց գոյութիւնը ազնիւ Թուրքերու կը պարտին: Թրքասիրութեամբ չամբաստանուելու համար պէտք է ուրանա՞լ այս իրականութիւնը. իրականութիւն մը, որ ոչինչով կը չքմեղէ Թուրք Պետութեան գործած ոճիրը: Կամ, յանցանք ու մե՞ղք է Թուրքի հետ խօսիլը, երկխօսութիւն մը սկսիլը: Խօսիլը ներել ու մոռնա՞լ կը նշանակէ: Այո՛, համաձայն ենք ներելու եւ մոռնալու, բայց անպայման արդար հատուցումէ յետոյ: Աւելին՝ հաշտուիլ ու համբուրուիլ ալ պէտք է, սակայն այն ատեն միայն, երբ յանցագործ Թուրքը հատուցում կատարէ թափուած հայ արեան համար, կողոպտուած հարստութեանց համար, միաժամանակ վերադարձնելով հայապատկան հողերը: Եթէ այսպէս յստակ բառերով չէ գրուած այս միտքը, սակայն այս հասկացողութեան դէմ կեցող միտք բնաւ չկայ գիրքին մէջ: Առաւելագոյն «մեղքը» որ կարելի է վերագրել անոր՝ կատարածը գրականութեան միջոցով կոչ մըն է ազնիւ Թուրքերուն, որ իրենց յանցանքը ընդունին եւ Հայոց հետ հաշուի նստին: Այո, ոչ միայն կ՚ընդունինք որ ազնիւ Թուրքեր կան, այլ կը փափաքինք որ անոնք բազմանան՝ այնքան մը որ անոնց ճնշումով գործուած յանցագործութիւնը շարունակող այժմու Թուրք մեղսակից ղեկավարութիւնը տեղի տայ արդարութեան ու հաշուեյարդարին: Այդպիսի ազնիւ Թուրքերէն մէկը ըլլալ ուզեց նախկին Արտաքին Գործերու Նախարար՝ Իհսան Չաղլայանկիլ, որ ըսփիւռքահայ պատասխանատուներու հետ բանակցութեանց նստաւ, բայց ափսոս որ ան միայն նիւթական հատուցում ունէր առաջարկելու, բայց ոչ մէկ թիզ հող:

Իսկ Հայու հողն ու արիւնը ծախու ապրանք չըլլալով՝ բանակցութիւնը խզուեցաւ: Երեւան եկաւ որ այդքան ալ ազնիւ չէր Չաղլայանկիլ, որուն մականունը բաղադրանելով (Չաղլաեան – կիլ) կրնանք խորհիլ թէ թրքացած հայերէն է: Աւելի ազնիւներուն կը սպասենք, հող չէ թէ նոր տասնամեակներ ալ անցնին: Հայ ժողովուրդը պարտաւոր եղած է միշտ համբերելու: Առանց մոռնալու, առանց ներելու կը սպասենք՝ որքան որ պէտք է:

Բոլոր խռոված հոգիները թող անգամ մը եւս կարդան գիրքը եւ տեսնեն, թէ Վ. Պետրոսեան որտեղ կը մեղանչէ այս մարզին մէջ: Բայց դժբախտութիւնը այն է որ խռոված հոգիներուն բացարձակ մեծամասնութիւնը ոչ միայն գիրքը չէ կարդացած, այլ բովանդակութեան մասին ալ խեղաթիւրուած ու նենգափոխուած՝ ուրիշներու կարծիքները իւրացնելով կը համարձակին սեփական կարծիք յայտնել: (Երանի Վ. Պետրոսեանին, որ այսքան մարդ իրմով կրցաւ զբաղցնել. Սփիւռքի մէջ գրողներ կան – գրողը տանի զիրենք – որոնք միլիոններ պիտի տային – եթէ միլիոն չունին իրենց հոգին պիտի տային – այսպիսի ուշադրութեան մը արժանանալու համար):

Կարիք չկայ գիրքէն մէջբերումներ կատարելով ապացուցանել ըսուածները, որոնք պարկեշտ եւ ուշադիր ընթերցողին համար ապացոյցի կարիք չունին արդէն:

Այս աղմուկէն քանի մը ամիս յետոյ, նոյն Վ. Պետրոսեանն է որ Լենինկրատի մէջ, «Մեծ Հոկտեմբերը, սոցիալիստական ինթերնացիոնալիզմը, սովետական հայրենասիրութիւնը եւ ժամանակակից գրականութիւնը» նիւթին շուրջ Հոկտեմբեր 1 — 3-ին տեղի ունեցած միջազգային համաժողովին արծարծեց այնպիսի հարցեր, որոնց մասին արտայայտուելու համար զինք քննադատողներուն ցարդ պակսած է առնուազն … քաջութիւնը: Արդար իրաւունքով եւ յանդգնութեամբ ան օրուան հարց դարձուց սեփական ազգը սիրելը, ազգասիրութիւնը, որուն դրսեւորումը ազգայնամոլ, շովինիզմ երեւնալու վախին տակ խափանուած էր տասնամեակներէ ի վեր: «…Անհնար է սիրել ուրիշ ժողովուրդներին, երբ խորապէս չես սիրում քո ժողովրդին», յայտարարեց ան: Նոյն քաջութեամբ ան արծարծեց նաեւ ազգային լեզուներու ուսուցման, գործածութեան եւ եղբայր ժողովուրդներու մէջ ալ տարածելու բնական իրաւունքն ու անհրաժեշտութիւնը, ինչպէս է ռուսերէնի պարագային, որ ամբողջ Խորհրդային Միութեան ժողովուրդներու հասարակաց լեզուն է: Աննախընթաց իր ելոյթին ընթացքին ան տակաւին ըսեր է. – «Ձեզանից շատերը հաւանօրէն գիտեն, տեղեակ են այն ողբերգութեանը, երբ Թըրքական Փաշիզմը բնաջնջեց երկու միլիոն հայ, ամայացրեց մեր պատմական հայրենիքի կարեւոր մասը, Արեւմտահայաստանը: Դա մեր ժամանակների առաջին զանգուածային ցեղասպանութիւնն էր»:

Շարունակելով իր քննադատութիւնը, ան ըսած է. – «Ապրիլ 24-ին կեդրոնական հեռուստատեսութիւնը եթեր թողեց ուրախ – թեթեւ մի ֆիլմ՝ Երեւանի Աբովեան փողոցի մասին, աւելորդ համարելով գոնէ – մէկ երկու բառ ասել, թէ ի՛նչ օր է Ապրիլ 24-ը եղբայր ժողովուրդի համար»: Իսկ Սթրազպուրկի պատմական քուէարկութեան մասին ան ըսաւ. – «Երեւանում մենք այդ փաստի մասին ստացանք ԹԱՍՍ—ի թղթակցի հաղորդումը Սթրազպուրկից, եւ հանրապետական թերթերը այն տպագրեցին: Բնական ու տրամաբանական կը լինէր սպասել որ նոյնը կ՚անեն նաեւ միութենական թերթերը, գոնէ մէկն ու մէկը: Բայց, ցաւօք, կենտրոնական որեւէ թերթ … որեւէ ձեւով չանդրադարձաւ մեր ժողովրդի պատմական յիշողութեան համար նշանակալից այդ փաստին»:

Մեր ազգային իրաւունքներու պաշտպանութեան գծով նման խիզախ դերով հազիւ թէ հանդէս եկած ըլլան քանի մը

այր մարդիկ, որոնց առաջին շարքին՝ Սիլվա Կապուտիկեանը, Սերօ Խանզադեանը, Վահագն Դաւթեանը, Գէորգ Էմինը կամ Զօրի Բալայեանը. եւ միայն անոնք է որ կրնային Վ. Պետրոսեանը քննադատել, եթէ ըստ իրենց մեղաւոր գտնէին զինք:

Զմոռնանք որ կարճ ժամանակաշրջանէ մը ի վեր Հայաստանի ժողովուրդը ազատութիւն գտած է, իր ազգային զգացումները դրսեւորելու, առաջին հերթին արտայայտելով Թուրք ջարդարարներուն դէմ իր զգացումները, որոնք տասնամեակներ ամբողջ լռութեան դատապարտուած էին: Հակաթուրք զգացումներու այս մակընթացութեան մէջ դժուար է հաւասարակշռութիւն պահել եւ շատ դիւրին է ամբոխային տրամադրութիւնները շահագործել, ինչպէս այս պարագային, երբ Վ. Պետրոսեանին կը վերագրուի անցեալը եւ երկիրը մոռնալու տեսակէտ, մինչ իրականութիւնը այն է որ ան պարզապէս կը ջատագովէ ներկային ու այսօրուան հայրենիքին յարգը գիտնալ, չթունաւորել առօրեայ կեանքը: Անցեալը յիշելը եւ ներկան ապրիլը բնաւ գիրար չեն հակասեր:

Խեղաթիւրումի այս մթնոլորտին նըպաստեցին նաեւ բոլոր անոնք, որոնք քէն ու նախանձ ունէին Գրողներու Միութեան նախագահ Վ. Պետրոսեանին դէմ, որ շատ բնականաբար, իր արդար եւ ճիշդ կարդագրութիւններուն կողքին պիտի ըլ–

նէր նաեւ անարդար կարգադրութիւններ, ունենար սխալ վերաբերում, ինչպէս նաեւ անկարողութիւն՝ բոլորին հաճելի ըլլալու եւ գոհացում տալու: Աղմուկի բարձրացման մէջ նախանձորդներու, մրցակիցներու եւ հակառակորդներու շարքին փոքր դերեր ունին նաեւ տաղանդէ զուրկ փոքր մարդիկ, հրատարակուելու եւ օնորար ստանալու աճապարողներ, զրկուածներ եւ անտեսուածներ, ինչպէս նաեւ Հայու առհաւական բնազդին ընթացք տըւող ժխտական ուժեր, որոնք դարերու ընթացքին միշտ ալ երեւան եկած են՝ հարուածելու համար իշխանութիւնը: Առաջին անգամը չէ որ գիրք կ՚այրէ ամբոխը:

Եզրակացնելով՝ մենք չփորձեցինք Վ. Պետրոսեանը պաշտպանել իր գիրքին գըրական – գեղարուեստական արժանիքներուն մէջ, որոնց մասին կարծիքները յարգելի են եւ կրնան իրարմէ տարբեր ըլլալ: Որոշ չափով արդար գտանք նաեւ Սփիւռքին վերաբերեալ քննադատութիւնները: Բայց ինչ որ ամէնէն կարեւորն է, եւ որուն յետին միտքն է Վ. Պետրոսեանը բարոյապէս սպաննել՝ ազգային քաղաքականութեան վերաբերեալ իր տեսակէտներուն շուրջ ստեղծուած աղմուկը չի յենուր առարկայական դատումի եւ ճշմարտութեան վրայ:

Վերջացնելու համար՝ կ՚ուզենք օգտագործել Խաչիկ Դաշտենցի իմաստուն մէկ տողը. –

«Ցարդը գնում է, ցորենն է մնում»:

ԹԵՐԹԵԼՈՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՄՈՒԼԸ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

«Գարուն» ամսագիրին մէջ Գրիգոր Յովհաննիսեան կ՚ըսէ, թէ տրուած որոշումով կ՚երթայ աշխատելու Ղուկասեան: Հայրը հին անունին մասին հարցումներ կ՚ուղղէ: Մանրամասնութիւններ:

(Հայկական ՍՍՀ Վարչական – տերիտորեալ բաժանումը գիրքին մէջ, առ 1976 Յունուար 1, կը կարդանք, – Ղուկասեան շրջան, կեդրոնը գիւղ, համանուն: Շրջանակը կամ տերիտորիան, ինչպէս կը սահմանուի, 547 քառ. քիլոմեթր: Լենինականի մերձ, հեռաւորութիւնը Երեւանէն՝ 165 քիլոմեթր: Շրջանը կը կազմուի 1937 Դեկտեմբեր 31-ին):

Կուպրով ծածկուած կոկիկ փողոցներ, տուֆակերտ շէնքեր, իսկական քաղաք, բայց ըստ երեւոյթին պզտիկ ըլլալուն պատճառով Ղուկասեանը քաղաք չեն կոչեր:

Հեղինակը կ՚ըսէ, թէ որոշ գիւղերուն մէջ սքանչելի խնձորենիներ կը բուսնին, բայց մարդիկ հող չեն տանիր եւ, հետեւաբար, անհրաժեշտ բերք չեն տար: Շարք մը գիւղերու մէջ հազիւ – հազ կը հողան իրենց տնտեսութեան հողերը՝ սեփական անասուններ բուծելով: Շատեր տնամերձ հողերու վրայ խոտեր կը ցանեն, մինչդեռ կարելի կը դառնայ պտղատուներ աճեցնել կամ գետնախնձոր ցանել:

Գիւղի մը մարդոց կը հարցնէ, թէ ինչո՞ւ գետնախնձոր չէք ցաներ:

Սովորութիւն է, գետնախնձորը Ախալքալաքի շուկայէն կը գնենք: Ի դէպ, Ախալքալաք Հայաստանի հիւսիսը կը գտնուի, Վրաստան, անցեալին մեծամասնութեամբ, – մինչեւ այսօր, նոյնը, – հայաբնակ եւ, Հայաստանի կցուելու տրամադրութեամբ: Մոսկուայի քաղաքական նկատառումներով Ախալքալաք եւ Ախալցխա, հայահոծ իրենց կազմով Հայաստանի կցուիլ ուզելով հանդերձ, Վրաստանի բաժին կ՚իյնան:

Կարգ մը գիւղեր, ինչպէս Գետիկը, Լեռնագիւղը եւ այլ, աշխատունակ տարրերու պակասը նկատելի կը դառնայ:

Այժմ Գետիկում ապրող գետիկցիներ չկան, իսկ Լեռնագիւղում աշխատող ձեռքերի պակասի պատճառով հողերը բաժանուել են միւս տնտեսութիւնների միջեւ:

Հեղինակը այս տողերը կը գրէ Յունուարին վերջերը, երբ բուքին հետեւանքով ճամբաները կը փակուին: Բուքէն առաջ հետեւանքները կը մնան սարսափելի: Ճամբաները փակուած ըլլալով Լենինականէն 42 քիլոմեթր երկաթուղիի գիծով Ղուկասեանի գիւղերը չեն կրնար երթալ մօտաւորապէս 70 ուսուցիչ, որոնց մէջ նաեւ դպրոցներու տնօրէններ: 18 ավխոզներու տասը տնօրէններ չեն յաջողիր տուն վերադառնալ…

Հիմա հայրն է, որ հարցումներ կ՚ուղղէ. –

– Ճի՞շդ է, որ Ղուկասեան քսան հազարնոց քաղաք պիտի դառնայ:

– … Կ՚ուզեմ գիմնազիա յղել, ազատել այս աշխատանքէն:

– Իսկ ո՞ւր կ՚ուզես երթալ:

– Ուրիշ շրջան:

– Ինչո՞ւ, ի՞նչ պատճառ տալով:

– Կ՚ըսեմ՝ Ղուկասեան ցուրտ է, չեմ կրնար տոկալ:

– Բայց չէ որ ըսածդ ճիշդ չէ: Ղուկասեանէն մեկնողները սխալ պատճառ կը բռնեն, եւ բոլորն ալ կը հաւատան:

– Չեն հաւատար, կը պնդէ հայրը:

– Ինչո՞ւ:

Որովհետեւ Հայ մարդը իրաւունք չունի իր տունը լքելու: … Չեմ հասկանում, մեր ժողովուրդը երբուանի՞ց սկսեց փախենալ սարերի ցրտից … Տնաշէններ, մեր սարերն են, մնացէք, ապրէք էլի: Թողնում, գնում էք ու յետոյ սկսում կարօտել…

Ժ. ՄԻՐԻՃԵԱՆ

Գերմանահայ կեանք

Գերմանիոյ զանազան շրջաններուն մէջ հետզհետէ կը կազմակերպուի հայկական կեանքը: Քոլինկէնի «Մարալ» Մշակութային եւ Մարզական Միութիւնը Յունուար 9-ին բացումը կատարած է միօրեայ վարժարանի մը: Բացումի հանդիսութեան ներկայ գտնուած է հարաւային Գերմանիոյ հոգեւոր հովիւ Կոմիտաս Վարդապետ Յովնանեան: Դպրոցը ներկայիս 15 սաներ ունի, որոնք բացումին օրը երգած ու արտասանած են: Կոմիտաս Վրդ. իր գոհունակութիւնը յայտնած ու քաջալերական խօսքեր արտասանած է ի տես փոքրիկներուն ելոյթներուն:

Դպրոցի աշակերտութեան համար երկրորդ ուրախառիթ օր մը եղած է Յունուար 30-ը, երբ հոն այցելած է լենինականցի հայ մարզիկը՝ Ռոպէր Էմմիեան: Ան գերմանական կազմակերպութեան մը հրաւիրեալն ըլլալով երեք օր Շթութկարտ գտնուած է: Մեծ ոգեւորութիւն պատճառած է իր հանդիպումը տղոց հետ: Իսկ հայազգի մարզիկը իր ուրախութիւնը յայտնած է օտար ափերու վրայ հայ մարզական միութեան մը անդամներուն հանդիպած ըլլալով:

Ք.

ԱԲՈՎԵԱՆ ՔԱՂԱՔԻ ՔՍԱՆՀԻՆԳԱՄԵԱԿԸ

Խաչատուր Աբովեանի անունը կրող քաղաքը՝ Երեւանի արբանեակը, բոլորած է իր քսանհինգամեակը: Ն. Ք. 3-րդ հազարամեակին անոր տարածութեան վրայ հիմնուած է Դարանի ամրոցը, որ Արարատեան դաշտավայրի հիւսիսային դարպասը եղած է: Մեր օրերուն ամրոցին մօտակայքը կար Ելար փոքրիկ գիւղը, որուն հիման վրայ ալ կառուցուեցաւ Աբովեան քաղաքը: 1961-ին ան դարձաւ նոյնանուն շրջանի վարչական կեդրոնը: 1963-ին Աբովեանի շնորհուեցաւ քաղաքի կոչում:

Ներկայիս Հատիս լերան ստորոտը շուրջ 600 հեկտարի վրայ տարածուած է Հայաստանի ամէնէն երիտասարդ քաղաքը՝ ուղիղ ու լայնահուն փողոցներով, պողոտաներով, հրապարակներով, վարչական, արտադրական ու բնակելի շէնքերով, գործատուներով, մշակութային ու կրթական օճախներով, գիտական եւ ուսումնական հաստատութիւններով, առեւտրական ձեռնարկութիւններով, աւելի քան 53 հազար բնակչութեամբ: Ճարտարապետական ինքնատիպ ու հետաքրքրական լուծումները, բնակելի զանգուածներու եւ հանրային շէնքերու ճիշդ զուգակցութիւնները, գեղազարդուած աւազանները եւ զբօսայգիները կ'ամբողջացնեն Հայաստանի չորրորդ քաղաքի դէմքն ու դիմագիծը:

Աբովեանը Հայաստանի արդիւնաբերութեան կարեւոր կեդրոններէն մին է: Կարճ ժամանակուան մէջ գործարկուած են սարքաշինական, շինանիւթերու, թեթեւ եւ սննդի արդիւնաբերութեան մօտ 15 ձեռնարկութիւններ: Տարեկան շուրջ 160 միլիոն ռուբլիի արտադրանք՝ շինանիւթեր, հիւսուածեղէնի բանուածքներ, կահոյք, մարզական կառքեր, կօշիկ եւայլն, որոնք կը ղրկուին Խորհրդային Միութեան հազարաւոր հասցէներու, ինչպէս նաեւ արտասահման՝ Հնդկաստան, Ալժերիա, Ֆինլանտիա եւ այլուր:

Աբովեան քաղաքը Խորհրդային Միութեան տարբեր ազգերու եւ ազգութիւններու ներկայացուցիչներու վայր է: Կողք-կողքի կ'ապրին ու կ'աշխատին Հայեր, Ռուսեր, Ուկրանացիներ, Քիւրտեր, Ասորիներ: Հոն հիմնուած է Ժողովուրդներու բարեկամութեան թանգարանը:

Երիտասարդ քաղաքին մէջ բնակութիւն հաստատած են նաեւ Սուրիայէն, Լիբանանէն, Պարսկաստանէն եւ այլ վայրերէ ներգաղթած Հայերու հազարաւոր ընտանիքներ: Ներկայիս Աբովեան քաղաքի բնակիչներուն մէկ հինգերորդը կը կազմեն ներգաղթողները, որոնք գործօն մասնակցութիւն կը բերեն քաղաքին հանրային մշակութային կեանքին:

Աբովեանի մէջ լայն թափով յառաջ կը տարուին շինարարական աշխատանքները: «Աբովեանշին» շինարարական ձեռնարկութեան բազմամարդ խումբը տարեկան կը կատարէ շուրջ 35 միլիոն ռուբլիի շինարարական եւ կառուցապատման աշխատանք:

Քաղաքը աննախընթաց զարգացում կ'ունենայ ընթացիկ, յառաջիկայ հնգամեակներու տարիներուն եւ մինչեւ 2000 թուականի ժամանակամիջոցին: Մինչեւ հնգամեակի վերջը շահագործման կը յանձնուին կօշիկի, կարի, հրուշակեղէնի — մաքարոնի գործատուները եւ այլ ձեռնարկութիւններ: Մեծ չափով կ'ընդարձակուին գործող արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններու արտադրական կարողութիւնները: Կը կառուցուին նոր մասնաշէնքեր. կը կրկնապատկուի ժողովրդական սպառման ապրանքներու արտադրութիւնը: Մասնաւոր ուշադրութիւն կը դարձուի բնակարանային շինարարութեան: Շարք կը մտնէ շուրջ 13 հազար բնակիչի համար նախատեսուած չորրորդ մանրաթաղամասը, շահագործման կը յանձնուի մօտ 500 բնակարան: 1995-ին բնակարանի հարցը հիմնովին կը լուծուի:

Կ'ընդարձակուի փոխադրութեան, թղթատարի, հասարակաց տնտեսութեան եւ կենցաղային սպասարկութիւններու ցանցը: Այս տարի շահագործման կը յանձնուի 265 տեղնոց պանդոկի բարձրայարկ շէնքը: Մինչեւ հնգամեակի վերջը կ'աւարտի Երեւան — Սեւան օդային մագնիսական ճեպընթացի Երեւան – Բալահովիտ հատուածը, կը դրուին 8000 նոր հեռաձայներ, կը բացուին թղթատարի նոր բաժանմունքներ:

Մեծ աշխատանք կը տարուի դպրոցական եւ նախադպրոցական շէնքերու շինարարութեան ուղղութեամբ: Միայն ընթացիկ հնգամեակին շահագործման կը յանձնուին 3380 տեղով դպրոցական, 320 տեղով նախադպրոցական հիմնարկներ: Իր նոր յարմարաւէտ շէնքը կ'ունենայ գեղարուեստի դպրոցը: Կը կառուցուի նոր երաժշտական դպրոց մը: Կ'աւարտի 500 տեղնոց շարժանկարի շէնքի շինարարութիւնը:

Աբովեան քաղաքի բնակչութեան թիւը 2000 թուականին կը հասնի շուրջ հարիւր հազարի:

ԱՐԱՄԱՅԻՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ԱՄԱՌՆԱՅԻՆ ԽՏԱՑԵԱԼ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վենետիկի համալսարանի հայ լեզուի եւ մշակոյթի ամառնային խտացեալ դասընթացքը տեղի պիտի ունենայ 1988 Օգոստոս 1 – 29 թուականներուն:

Դասընթացքը հինգ մակարդակներու կը բաժնուի. սկսնակ առաջին կամ բացարձակ սկսնակներ, Սկսնակ Բ. Միջին Ա., Միջին Բ., Զարգացած:

Դասերը տեղի պիտի ունենան Երկուշաբթիէն Ուրբաթ, օրական հինգ ժամ, առաւօտները: Դասերու ներկայութիւնը պարտաւորիչ է: Առաւելագոյն 15 ժամուան բացակայութիւն մը կ'արտօնուի: Ոչ մէկ պարագային արձանագրութեան սակը չի փոխուիր:

Քննութիւնները պիտի կատարուին Օգոստոս 26 եւ 27-ին: Յաջողողները պիտի ստանան ուսումնական վկայական մը. միւսները՝ լոկ ներկայութեան վկայագիր մը:

Դասերէ դուրս կը կազմակերպուին մասնակցողներու միջեւ կլոր սեղաններ հայ պատմութեան, գրականութեան, արուեստին, ներկայ հայ կեանքի վերաբերեալ հարցերու շուրջ, նպատակ ունենալով յատկապէս սփիւռքահայ տարբեր գաղութներու կեանքին եւ փորձառութիւններուն փոխադարձ հաղորդումը, նկատի առած որ անցեալ տարի 13 տարբեր երկիրներէ եկող անձեր կը մասնակցէին դասընթացքին:

Պիտի կազմակերպուին նաեւ զբօսապտոյտներ Վենետիկի շուրջ տեսարժան վայրեր:

Տրամադրելի տեղերը այս տարի վաթսուն հատ են, որոնց մեծ մասը արդէն գրաւուած են անոնցմէ՝ որոնք անցեալ տարի դիմած էին եւ այս տարուան մնացած, եւ կամ անոնցմէ՝ որ արդէն մասնակցած ըլլալով՝ փափաք յայտնած էին վերադառնալու:

Դասընթացքի արձանագրութեան սակն է՝ 400.000 իտալական լիրէթ, որու 160 հազարը պէտք է կանխաւ վճարուի, յետ ընդունելութեան, իբրեւ արձանագրութեան կանխավճար:

Որեւէ չէք կամ դրամական փոխագիր պէտք է հասցէագրուի ՄԻԱՅՆ հետեւեալ ձեւով. –

ASSOCIAZIONE PADUS - ARAXES

եւ ղրկուի հետեւեալ հասցէին. –

Associazione Padus - Araxes
c/o Dipartimento di Studi Eurasiatici
S. Polo 2035 – 30125 Venezia — ITALIA

Բնակութիւնը պիտի հայթայթուի համալսարանի ուսանողատան մէջ: Ամբողջ ամսուան համար բնակութեան սակն է՝ 70.000 լիրէթ, զոյգ սենեակի մէջ, եւ 150.000 լիրէթ առանձին սենեակի մէջ:

Իւրաքանչիւր ճաշ կամ ընթրիք պիտի արժէն 5.000 լիրէթ:

Արձանագրութեան եւ բնակութեան վճարումները պէտք են կատարուիլ ժամանումի պահուն: Որեւէ պատճառով ետ չի դարձուիր արդէն կատարուած վճարում մը:

Ժամանումի օրերն են՝ Օգոստոս 1 եւ 2: Մեկնումի օրերն են՝ Օգոստոս 28 եւ 29:

Որեւէ յաւելեալ տեղեկութեան եւ արձանագրութեան համար՝ դիմել վերոյիշեալ հասցէին:

Հարկադրիչ պարագաներուն կարելի է հեռաձայնել հետեւեալ թիւին. — (41) 988.706, առաւօտեան ժամը 8 – 9-ի միջեւ: Կը խնդրուի լաւ ստուգել ժամերու տարբերութիւնը: Առժամեայ բացակայութեան պարագային, դարձեալ հեռաձայնել:

Դիմումները պէտք են հասնիլ մինչեւ Մարտ 31:

ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹԻՒՆ՝
ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹԻ
ԱՄԱՌՆԱՅԻՆ ԽՏԱՑԵԱԼ
ԴԱՍԸՆԹԱՑՔԻ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՆՈՐ ԱՄՍԱԹԵՐԹ ՄԸ ՄՈՆՐԷԱԼԻ ՄԷՋ «ԿԱՅԾ»

Մոնրէալի Նոր Սերունդ Մշակութային Միութիւնը սկսած է լոյս ընծայել «Կայծ» ամսաթերթը, որպէս պաշտօնաթերթ Միութեան: Գաղութը ունէր արդէն երկու շաբաթաթերթեր՝ «Հորիզոն» եւ «Ապագայ»: Քանատահայ մամուլի ընտանիքի այս երրորդ անդամը հրապարակ կուգայ «որպէս ձայն համերաշխութեան, որպէս երկարող ձեռք համագործակցութեան: Մեր գրութիւնները կռուի, ճակատումի շեփորներ պիտի չհանդիսանան, այլ խաղաղութեան, լոյսի եւ մարդասիրութեան» կ'ըսէ թերթին անդրանիկ խմբագրականը, ուր նաեւ կը կարդանք.– «Հայ մամուլի ամէն մէկ օրկան կը նմանի ճանապարհ լուսաւորող լապտերի: Որքան շատ ըլլայ թիւը այդ լապտերներուն, այնքան երկարած կ'ըլլայ Սփիւռք կոչուած այն անծայրածիր, բայց խաւար ուղին լուսաւոր մասը՝ ուրկէ կը քալեն եւ պիտի քալեն մեզի յաջորդող սերունդները»:

Ցարդ ստացած ենք երեք թիւեր: Երկրորդ թիւէն (1987 Դեկտեմբեր) կը պարզուի, որ Լոնտոնէն Տէր եւ Տիկին Նազարէթ Աւագեան 25 հազար տոլար արժողութեամբ տպագրական կազմածներ նուիրած են «Կայծ»ին: 8 էջերէ բաղկացած ամսաթերթին պատասխանատու տնօրէնն է Պերճ Գօգորեան:

«Կայծ»ով Հնչակեան մամուլի ընտանիքի անդամներու թիւը կը հասնի տասնի:

***

ԳՈՒՄԳԱՓՈՒԻ Մայր Եկեղեցւոյ եւ յարակից Պէզճեան սրահին մէջ, Փետր. 7-ին, նշուած է Պէզճեան Սանուց Միութեան բաժակի օրը: Պատարագած է Մանուէլ Վարդապետ Երկաթեան: Քարոզած է Շնորհք Պատրիարք: Յաւարտ արարողութեանց Պէզճեան սրահին մէջ տրուած է ճաշ մը: Սեղանը վարած է Նազարէթ Պալ: Տոքթ. Համբարձում Մալխաս տեղեկութիւններ տուած է Միութեան անցեալ եւ ապագայ գործունէութեան մասին: Խօսք առած է վարժարանին տնօրէնը՝ Սինայիր Ըլլըըլ: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը: Փակման խօսքը արտասանած է Շնորհք Պատրիարք:

***

ՊՈԼՍՈՅ Մխիթարեան Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Փետրուար 7-ին, տեղի ունեցած է երգահանդէս մը, մասնակցութեամբ Թէնոր Արեգ Տօլուրեանի, պարիթոն Տիրան Լոքմակէօզեանի եւ պաս Սեւան Շէնճանի: Յայտագրի առաջին բաժինին մեկնաբանուած են օտար երգահաններէ գործեր. երկրորդ բաժինին մեկնաբանուած են Արմէն Տիգրանեանի, Օհան Տուրեանի, Էտկար Մանասի, Գուրգէն Ալէմշահի, Կոմիտասի եւ այլ երգահաններու գործերը: Երգիչներուն դաշնակով ընկերակցած է Մարի Պարսամեան:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վէպ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

Է.

Ջութակ մը կը մրմնջէր՝ տարածելով լոյսի ու յուզումի ալիքներ, որ խառնուելով պնակներու եւ բաժակներու ձայնին, կը ստեղծէին գեղեցիկ մթնոլորտ մը, որուն մէջ կար մահուան անըմբռնելի բոյրը, որ կը քալէ միշտ խորհրդաւոր կերպով մեծ սէրերու հետ:

Աւետիսի աչքերը կը լեցուէին անզգալաբար: Ու կը նայէին տղու մը աղապատանքով, մինչ երիտասարդ կինը, հոն՝ իրեն տրուած այդքան փայփայանքէն՝ կը բացուէր քիչ – քիչ. կ'ընդարձակուէր, տապալելով ամէն բան՝ ձուլուելու համար տղուն հետ, որ կը ներկայանար իրեն աստուածային վեհութեամբ՝ այդ կախարդական պահերուն մէջ:

***

Զարուհիի իրական մեղրալուսինը նոր էր որ կ'ըլլար: Երկու ամբողջ օր տեւեց ան: Գացած, վարձած էին անոնք պանդոկ մը արուարձանի մը մէջ, Նէօյիի մօտ: Կը պառկէին ամբողջ օրը փեղկերը փակ, ծխախոտի դաղջ ծուխի մը մէջ:

Աթոռի մը վրայ ձգուած էին անոր ու Աւետիսին հագուստները: Ուրիշ աթոռի մը վրայ՝ սուրճի գաւաթներ ու սանտուիչի կտորուանքներ:

Գիշերները Պուլոնի անտառը կ'երթային: Կը նստէին նաւակ, հակառակ օդին խոնաւութեանը: Կինը կը փաթթուէր իր մուշտակներուն մէջ: Աւետիս սիկարէթը բերնին կը թիավարէր: Կը ճեղքէր թանձր ու լոյսերով լեցուն ջուրերը:

Իր հոգին ալ այդպէս ճեղքուած էր ու կը տարածուէր պզտիկ ալիքներով դէպի ամայի ափեր: Ուրախ էր Աւետիս: Մէկ օրէն միւսը մեծ հաւատք մը եկած էր վրան: Դարձած էր ինքնավստահ: Բայց արթնցած չէր տակաւին երազի պէս զինքը գրկող այս հրաշքէն: Ու կ'երգէր: Ջուրը կը սարսռար իր տակ պտղաբարձ, հոտաւէտ ծառի մը պարարտ ճիւղերուն պէս: Ու չէր գիտեր թէ դէպի ո՛ւր էր որ կը սահէր իր կեանքը: Կը խօսէր ան ռոմանթիք պառանդանքներով, չընջալէն:

– Զարուհի՛, դուն պատռեցիր իմ հոգիիս խաւարը: Զարուհի, իմ կեանքիս նպատակը... Քենէ զատ ոչ մէկ բան ունիմ այսօր, աշխարհի վրայ... Ու պէտք է մեռնիմ, եթէ դուն ձգես զիս երեսի վրայ...

Կինը կը ժպտէր: Կը հեւար հազարաւոր տենչերով անոր կուրծքը, կապարագոյն երկինքին տակ: Կը ծխէր ու կը փայլատակէին անոր աչքերը սիկարէթին կրակին ցոլքերուն տակ, վայրի ցանկութեամբ մը, մինչ մութին մէջ՝ կարապներ իրենց թեւերը կը թօթվէին:

***

Կիրակոս վերադարձաւ երեք օր վերջ:

Կայարանէն շիտակ խանութ գնաց: Կը կանգնէր առէն – առէն անհամբերութեամբ, ճամբայ ցոյց տալով կառապանին, որուն հետ կը հայհոյէր ինքն ալ, իրենց արգելք եղող կառքերուն:

Կիրակոս կը փնտռէր մխիթարանքի զանազան խօսքեր: Կը կարծէր գտնել կինը՝ արցունքներու մէջ: Կը մտածէր ու կ'ուրախանար նոյն առեն կարծելով, որ առիթ մը պիտի ըլլար անիկա, այդ սուգը, մտերմանալու համար կնոջ հետ: Բայց ասիկա կը խնդար, երբ խանութին դուռը բացաւ Կիրակոս ու տխրեցաւ յանկարծ:

– Եկա՞ր:

Կիրակոս, թէեւ ազդուած այդ ընդունելութենէն, չխօսեցաւ: Յաճախորդ մը ներս մտաւ նոյն առեն: Ծանօթ ու համակրելի այրի մըն էր, որուն ամուսինը սպաննած էին Թուրքերը: Եկած էր Փարիզ տղուն հետ միասին, որ մեռած էր Թոքախտէ՝ ֆրանսուհիի մը հետ խենթ կեանք մը անցընելէ վերջ: Փլած, բայց գեղեցիկ տակաւին, աղքատ՝ բայց բարձր իր հարուստ անցեալովը Տիկին Շընորհիկ, գաւառէն եկած, հաստատուած էր Փարիզ ու կ'ապրէր շուկայի վրայ գուլպայ եւ փողկապ ծախելով: Կիրակոսի քաղաքէն էր ան: Ու մարդը որ կը յիշէր անոր հարուստ ընտանիքը, կը յարգէր ու կը սիրէր զայն: Կիրակոս տուած էր անոր ամէն դիւրութիւն, որպէսզի աշխատի: Կինը իր ապրանքները կ'առնէր անկէ:

Յոգնած եւ յուզուած էր սովորականին պէս: Տղուն մահը ամէնէն անտանելին էր եղած: Անոր աչքերը, սեւ, խոշոր, անոր աչքերը պատրաստ էին միշտ լալու:

(Շար. 38)

Տէր եւ Տիկին Մուշեղ Պետրոսեան,
Տէր եւ Տիկին Ժերար Պետրոսեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Տատրեան,
Տէր եւ Տիկին Կարպիս Տէր – Գալուստեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Յովսէփ Պօյաճեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Տիրան Մարտիկեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Սարգիս Ականջեան (Քանատա),
Օր. Ալիս Շէհիրլեան (Քանատա),
Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Թիւթելեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Մաքս Մագսուտեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Մելիք Մելքոնեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Ստեփան Պօղոսեան եւ զաւակները,
ինչպէս նաեւ ընտանեկան բոլոր պարագաները խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց եղբօր, մօր – եղբօր, մեծ – մօրեղբօր եւ ազգականին՝

ԱՐՄԵՆԱԿ ԳՆԵԱԶԵԱՆԻ
(Նկարիչ, նախկին ռազմիկ 39 – 45, պատերազմական խաչ, զինուորական մետալ)

մահը, որ պատահեցաւ Փետրուար 13–ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի, Երկուշաբթի, Փետրուար 22, ժամը 13·45–ին Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին, ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Փանթէն փարիզէն գերեզմանատունը, ամփոփուելու համար ընտանեկան դամբարանը (94–րդ բաժանմունք, Ա. գիծ, շիրիմ թիւ 40):

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ՖՈՆՏ

Պր. Մարտիկ Տակառեան 2000 Ֆ., Տիկին Ե. Այանեան 1500 Ֆ.:

1000–ԱԿԱՆ ՖՐԱՆՔ

Թ. Քեփէնէկեան, Մովսէս Պչաքճեան, Մաղաքեան հաստատութիւն, Շաւի հայ գաղութ, Տէր եւ Տիկին Պետրոս Մանուկեան, Տիկին Ժ. Պօղոյեան, Պր. Ս. Սաղաթէլեան:

Ֆ. Ապտալեան, Տէր եւ Տիկին Ժ. Ազուլեան 600–ական Ֆր.:

500–ԱԿԱՆ ՖՐԱՆՔ

Տիկին Ժ. Տէր – Անդրէասեան, Պր. Ս. Գիճիրեան, Տէր եւ Տիկին Գարաօղլան – եան, Օր. Ա. Գազանճեան, Պր. Ա. Քելէշեան, Պր. Լ. Տօլմաճեան, Պր. Ս. Քիւրաճեան, Տիկին Մ. Արգումանեան, Օր. Ե. Մկրտիչեան, Պր. Յակոբեան:

Տիկին Ա. Գրիգորեան 400 Ֆ., Տիկին Լ. Մաճարեան, Պր. Ֆր. Ֆէյտի, Պր. Բամպուքճեան, Պր. Տէմիրճեան, Նուպար Նիկողոսեան 300–ական Ֆր.:

Տիկին Տ. Էլիքէսիկեան 250 Ֆր.:

Ժ. Նուրիճանեան, Անթանոսեան, Պր. Թորոսեան, Տիկին Մերանկիւլեան, Ն. Թիճարեան, Բենոն Ճիհանշահեան, Տիկին Ս. Աւոյեան, Օ. Սարգիսեան 200–ական Ֆրանք:

Տէր եւ Տիկին Ս. Ակպարեան (ի յիշատակ իրենց եղբօր՝ Մարտիրոս Օհանեանի մահուան տարելիցին), Ր. Մոմճեան, Փ. Վրթանէսեան, Մ. Վարդապետեան, Ժաք Պուշէ, Վ. Քիւփէլեան, Տիկին Պ. Սեմերճեան, Օր. Օր. Մ. եւ Է. Ռեզիեաղուպ – եան, Օր. Նալպանտ, Տիկին Գեւոնեան 100–ական Ֆր., Պետրոս Սոլտ 50 Ֆր.:

(Շար.)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Փարիզի Ա. Թադէոսեան մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է իր դպրոցին համար. – Տիկին Քրիսթինէ Կարապետեանէ 200 Ֆր., Պր. Նուքուճիքեանէ 100, Տիկին Վարդուհի Էսէնճէէ 450, Անիէրի Կապ. Խաչէն՝ 300, Տիկին Գարանֆիլեանէ 200, Տիկին Սիւթճեանէ 500 Ֆ.:

Պր. Վարդանեանի մահուան առթիւ ստացած է նաեւ Տէր եւ Տիկին Խաչատուրեանէ 200 Ֆ., եւ Տէր եւ Տիկին Կօէլեանէ 300 Ֆր.: Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութենէ 1000 Ֆր. Կաղանդի առթիւ:

⁂

Կապոյտ Խաչի Իսիի Տ. Սէրէնկիւլեան մասնաճիւղը ստացած է՝ Տէր եւ Տիկին Կիւլեանէ 500 Ֆ. իրենց զարմիկին՝ Հայկազ Մանուկեանի մահուան առթիւ:

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

Ոսկերիչ մը, կէս օրուան աշխատանքի համար, նոյնիսկ հանգստեան կոչուած:

Աշխատավայր՝ Փաշան:

Հեռաձայնել. –
46 — 63 — 63 — 55

Հսկում եւ Խաղ
ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ
ԲՈԼՈՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ

Մեծ Պահոց ամբողջ շրջանին, Փարիզեան Շրջանի մեր Եկեղեցիներուն մէջ, Ուրբաթ երեկոներ ժամը ճիշդ 7–ին, Հսկումի Խաղաղական եւ Հանգստեան ժամերգութիւններ պիտի կատարուին եւ պիտի տրուի Քարոզ՝ ըստ հետեւեալին. –

Ուրբաթ, Փետրուար 19–ին՝
Ալֆորվիլի Ս. Պօղոս – Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ:

Ուրբաթ, Փետրուար 26–ին՝
Առնուվիլ Լէ Կոնէսի Վարագայ Սուրբ Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ:

Ուրբաթ, Մարտ 4–ին՝
Իսի Լէ Մուլինոյի Ս. Մարիամ Աստուածածին Եկեղեցին:

Ուրբաթ, Մարտ 11–ին՝
Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ:

Հ. Բ. Ը. Մ. — U. G. A. B.

Ֆրանսայի Շրջանակի
Ա. Միջմասնաճիւղային
Մարզական խաղեր
Վալանսի մէջ
ԱՊՐԻԼ 1, 2 ԵՒ 3

Մանրամասնութիւնները յետագային:

ԱՅՑ
Մ. ՄԱՆՈՒՇԵԱՆԻ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ
23–ՆԵՐՈՒ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ 44–ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ ԱՌԹԻՒ

Հաւատարիմ նախկին դիմադրութեան յանձնառութեանց ու Հայոց անժամանցելի Դատին ու ընդառաջելով ԱՆԱՔՌ–ի եւ ԻՒԺԷՎՌ–ի հրաւէրին, Հայ Նախկին Դիմադրականներու Վարչութիւնը կոչ կ'ընէ մեր ազգակիցներուն խումբերամ մասնակցիլ հերոսներու յիշատակին յարգանքի այս արարողութեան:

Ժամադրավայր – Կիրակի, Փետր. 21, ժամը 10–էն սկսեալ Փորթ տը Շուազի մէթրոյի ելքին, ուրկէ թափօրը կը մեկնի ժամը 10·45–ին Իվրիի փարիզեան գերեզմանատուն առաջնորդուած դրօշակիրներով:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊ. ԽԱՉ–ի Սէն – Ժեռմի Ջ. Շանթ մասնաճիւղի վարչութիւնը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ անդամուհիներ եւ ընկերուհիներ, որոնք տրամադիր են մաս կազմելու, Փետրուար 20–ին, Շաբաթ, կէսօրէ վերջ ժամը 3–ին Թաղիս եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ թէյասեղանի շուրջ եւ անակնկալներով:

⁂

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Լիոնի Արաքս մասնաճիւղի վարչութիւնս Փետրուար 20, Շաբաթ օր, ժամը 15–ին, անդամական ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները, Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ կից Ազգային Տան սրահին մէջ: Կարեւոր օրակարգ:

Կը խնդրուի բոլոր ընկերուհիներէն ներկայ գտնուիլ եւ ճշդապահ ըլլալ:

⁂

ԺՈՂՈՎԻ ՀՐԱՒԷՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Արշալոյս Թադէոսեան մասնաճիւղը ժողովի կը հրաւիրէ բոլոր ընկեր եւ ընկերուհիները Շաբաթ, Փետրուար 20, ժամը 16·30–ին, սովորական հաւաքատեղին:

Հ. Բ. Ը. Մ.
ՓԱՐԻԶ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Փետրուար 21, ժամը 17·30–ին՝
Ալեք Մանուկեան Մշակ. Կեդրոնին մէջ:
118, rue de Courcelles, Paris 17

Օրուան խորհուրդը կը պարզէ՝
ՀԱՅՐ ՎԱՐԴԱՆ ՔԷՇԻՇԵԱՆ
Սամուէլ – Մուրատեան վարժարանի Տեսուչ՝

Գեղարուեստական բաժին:
Մուտքը ազատ է:

— THEATRE BILINGUE —

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
et
THEATRE ARMENIEN KISSANI
présentent

LE JOURNAL DE NORAYR

la création arménienne du moment
dans un style coloré
accords de textes,
musique et danses populaires
ragtine piano bar

EN FRANÇAIS ET EN ARMENIEN

SAMEDI 20 FEVRIER à 20 H 30
DIMANCHE 21 FEVRIER à 15 H
Centre Culturel ALEX MANOOGIAN
118, rue de Courcelles, Paris 17

Locations : 45. 20. 03 18 (UGAB)
46. 44. 85. 30 (KISSANI)

Après-midi enfantine déguisée
AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT
DIMANCHE 13 MARS

GID

Le Président et les Membres
du Conseil du Groupement Interprofessionnel Arménien
ont l'honneur de vous présenter

MONSIEUR
Sarkis BEDOIAN
Vice-Président-Directeur Général
de la BANQUE D'ARBITRAGE ET DE CREDIT

à l'occasion d'une CONFERENCE-COCKTAIL
sur le thème :
« LE METIER DE BANQUIER :
SECTEUR D'AVENIR OU CHASSE GARDEE
D'UNE NOMENCLATURA ?
LE MYTHE ET LA REALITE »

Le Vendredi 26 Février à 19 heures
dans les salons de l'Hôtel MERIDIEN
81, boulevard Gouvion Saint-Cyr — Paris 17e

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Լիոնի մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները. – Տէր եւ Տիկին Րիշար Կազարեան 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Թիրեաքեան 1000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Էքինճեան 500 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Սանճեան 300 Ֆր., Տիկին Մատլէն Պասմաճեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Պէրպէրեան 250 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Վաղինակ Միսաքճեան 200 Ֆր., եւ 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Մամասեան 200 Ֆր., Պր. Թորոս Մինասեան 200 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Ժ. Տօնապետեան 200 Ֆր., Պր. Սարգիս Օհաննէսեան 100 Ֆր. Պետրոս Պաղտասարեանի յիշատակին, Տիկին Արսինէ Գասպարեան 100 Ֆր., Տիկին Լուսաբեր Մանուկեան 50 Ֆր., Տիկին Մալվինէ Տիւյմէճեան 50 Ֆր., Տիկին Հայկուհի Թումասեան 50 Ֆր.:

JOURNÉE NATIONALE DES ARMÉNIENS
— morts pour la France —

SOUS
la présidence d'honneur de :
ALAIN POHER
l'égide de l'église apostolique arménienne
et le parrainage des ministères de la Défense et des Anciens Combattants

70ème ANNIVERSAIRE DE L'ASSOCIATION
DES ANCIENS COMBATTANTS ARMENIENS DE L'ARMEE FRANÇAISE

MISSAK MANOUCHIAN

INSTITUT ARMENIEN DE FRANCE

DIMANCHE 21 FEVRIER

10H45 : Rassemblement des porte-drapeaux : angle Champs-Elysées/Etoile
Arc de Triomphe de Paris :
dépôt de gerbes sur la Tombe du Soldat Inconnu

12H00 : Messe de requiem en l'Eglise Arménienne Saint Jean-Baptiste
15, rue Jean-Goujon, Paris 8ème,
par Mgr. Kude NAKACHIAN, Archevêque des Arméniens de Paris
Dépôt de gerbes devant le Monument aux Morts, sur le parvis de l'église

13H00 : DEJEUNER
Hôtel Intercontinental : 3, rue de Castiglione, Paris 1er
Présentation des invités. Rappel historique.
Prise de parole des Personnalités
Rétrospective historique
Intervention des représentants des quatre principales formations politiques françaises

Parmi les personnalités politiques déjà annoncées :
Monsieur Charles PASQUA ,Ministre de l'Intérieur;
Monsieur André SANTINI, Porte parole de l'UDF, représentant aussi le Ministre de la Culture;
Monsieur Guy DUCOLONE, Vice-président de l'Assemblée Nationale;
Monsieur Michel DELLEBARRE, du Parti Socialiste, sinon une autre personnalité du PS.

Des cars sont prévus à 9h45 au départ de :
— **Eglise Apostolique Arménienne, 6, ave. Bourgain ISSY-LES-MOULINEAUX**
— **Ecole Tebrotzasserre, LE RAINCY**
— **Ecole Samuel Moorat, SEVRES**

RESERVATION : TEL. : 43. 29. 54. 31 ET 45. 56. 15. 88

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
20 21
SAMEDI-DIMANCHE
20-21 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.689 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.689

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԿՈՐԲԱՉՈՎ դժուարութիւններ ունի իր բոլոր ծրագրերը պարտադրելու համար եւ կեդրոնական կոմիտէի լիակատար նիստը եկաւ փաստելու ատիկա : Բորիս Ելցին վերջնապէս արտաքսուեցաւ Պոլիթպիւրոյէն : Մոսկուայի կուսակցական պետը արդէն «գլխադուղթեան» արժանացած էր Հոկտեմբերին, որովհետեւ քննադատած էր բարեփոխումներու դանդաղութիւնը : Կորպաչով այն տպաւորութիւնը ձգած է որ պաշտպանողականի վրայ է եւ իր ելոյթին մէջ պարտաւորուած է պնդել որ նոր բարեփոխումներ մտցնելով, չի հեռանար մարքսիզմ – լենինիզմէն, ընդհակառակն՝ Խորհրդային Միութիւնը անցք մը կը կատարէ դէպի նոր որակաւոր հանգրուան մը : Կուսակցական ամբողջ մեքենան ձեռքը չէ, բայց եւ այնպէս ծրագիրներէն հրաժարելու միտք չունի :

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ԼԻԲԱՆԱՆԻ մէջ, ՄԱԿ–ի երրորդ պաշտօնատարն է որ առեւանդուեցաւ աղջի օր : Ամերիկացի, Ռիչըրտ Հիկինս, ՄԱԿ–ի դէտ, առեւանդուած է Զօրբէզարթի օր եւ արարքին տէր եղած է ցարդ անծանօթ կազմակերպութիւն մը՝ իսլամական յեղափոխական ջոկատներ : Իրենց համար, առեւանդուած Ամերիկացին Սի – Ի – Ա–ի տնօրէն մըն է եւ կրնայ արդար արժակուիլ միայն դատուելէ ետք :

ՏԻԱՐՊԷՔԻՐԻ բանտին մէջ 2000 Քիւրտեր կը շարունակեն անօթի չառնել, բողոքելու համար բանտային իրենց պայմաններուն դէմ եւ այն արգելքը որ կայ քրտերէն խօսելու իրենց հարազատներուն հետ, երբ կ'այցելեն :

ԼԻՈՆԷԼ ԺՈՍՓԷՆ որոշած է քաշուիլ ընկերվարական կուսակցութեան ընդհ. քարտուղարի իր պաշտօնէն, «ուրիշ բան» ընելու համար, նորոգուելու համար : Այսպէս յայտարարեց Քոլոմպանիի եւ Անն Սէնքլէրի, Հինգշաբթի իրիկուան «Հարցումներ՝ տունը» յայտագրին ընթացքին : Թուլուզի մէջ է, որ Ժոսփէն կ'ընդունէր հեռատեսիլի թղթակիցները : Իր այլ յայտարարութիւններու ընթացքին, աւելի խիստ թուեցաւ Շիրաքի հանդէպ քան՝ Պառի : Այս վերջինը շատ «առանձին» կը գտնէ, միւսն ալ՝ ոչ բաւականաչափ առանձին եւ մանաւանդ ազդեցութիւններու տակ : Ինք, յայտնի է, աւելի բարձր պաշտօնի աչք ունի, ձախ նախագահի մը պաշտօնին, թերեւս Մաթինեօն կ'երազէ, բայց այդ «մրցումին» մէջ ինք բնաւ առանձին չէ : Ամէն պարագայի մէջ, իր եօթնամեայ շրջանին ընթացքին տարած աշխատանքէն գոհ է, շատ գոհ եւ չի վարանիր ըսելէ. – «Համախմբեցի, կառուցի, այնպէս ըրի որ ընկերվարական կուսակցութիւնը իշխանութենէ դուրս գոյութիւն ունենայ եւ զօրաւոր ըլլայ» :

ԼԻՋԻՕ ՃԷԼԼԻ, Իտալիոյ մասոնական փէ–2 օթեակին մեծ պետը յանձնուեցաւ Իտալիոյ ոստիկանական իշխանութեանց կողմէ եւ փոխադրուեցաւ Փարմայի բանտապահներու դպրոցին երեք սենեակնոց հանգստաւէտ յարկաբաժինի մը մէջ : 68 տարեկան, Ճէլլի 6 շաբաթէն 7 ամիս բանտային կանխարգել շրջան մը պիտի ապրի, ապա առժամեայ ազատութեան ընթացք մը, սպասելով դատավարութեան : Ամբաստանութիւնը փոքր չէ՝ օժանդակութիւն Ամպրոզիանօ դրամատան խարդախուած սնանկութեան : Կասկած կայ որ 143 միլիոն տոլար հանած է դրամատունէն, նպատակ ունենալով գնել Ռիծծոլի միլանական հրատարակչականը, որ ի մէջ այլոց, տէր է Քոռիէռէ Տէլլա Սեռա ազդեցիկ օրաթերթին : Իտալիայէն փախած էր 1981–ին, մէկուկէս տարի ետք ձերբակալուած էր զուիցերական ոստիկանութեան կողմէ : Կը յաջողէր փախիլ, կ'անցնէր հարաւային Ամերիկա եւ կը ջանար «բանակցիլ» Իտալիա իր վերադարձը : Առաջարկը սա էր. իր պայմանական ազատութիւնը ամբողջական գործակցութեան մը փոխարէն մեծ հաստատութեան սնանկութեան քննութեան մէջ : Իտալական իշխանութիւնները չեն ընդունիր, մանաւանդ այն պատճառով որ այլ մեղադրանք ալ կայ Ճէլլիի դէմ՝ ինք կը նկատուի «լարուածութեան ռազմավարութեան» գաղափարը յղացողը, որ տարաւ մինչեւ Պոլոնեի կայարանին ահաբեկչութեան (1980, 85 մեռեալ) : Սրտէն հիւանդ է, ու մեծ խնամք կը տարուի որ «փորձանք» մը չպատահի, ինչպէս ուրիշ դրամատէրի մը՝ Սինտոնա, որ սուրճէ մը թունաւորուած մեռաւ Լոմպարտիոյ բանտին իր խուցին մէջ :

ԱՔՍԻՈՆ ՏԻՐԵՔԹԻ ամբաստանեալներու դատավարութիւնը սկսաւ «յուզել» մինչ սկսած էր ընդհանուր անտարբերութեան մէջ եւ ոչ ոք իրար կ'անցնէր Նաթալի Մենիկոնի եւ միւս ամբաստանեալներու համար, որոնք մեծ պաղարիւնով սպանած են Ժորժ Պէսն ու զօր. Օտրանը եւ ոստիկաններ, որոնք այրիներ եւ որբեր կը թողուն : Նաթալի Մենիկոն, 80 օր անօթի չառնելով, բացի կենսանիւթերէ եւ ներծորումներէ, դատարան բերուելով չարժաթոռի մը վրայ, յաջողեցաւ իր նպատակին մէջ, քանի որ մեծերէն բացի (Լիպերասիոն, որ Ուրբաթ օր քան էջ պակաս լոյս կը տեսնէր ելեկտրական հոսանքի դադարի մը հետեւանքով, առաջինէն զատ, երեք էջ ալ նեցուր կը նուիրէր «Պարտեզներու զորս պէտք չէ ոտնակոխել») մարդկային իրաւանց պաշտպան, բժիշկ եւլն. սկսած են կամովին մոռնալ ամբաստանեալներուն «ահաբեկիչներ» ըլլալը : Ամբաստանեալներուն դժգոհութիւնն այն է որ առանձնացած են խուցերու մէջ եւ միասին չեն : Այս է իրենց ծոմին պատճառը : Խումբ մը մտաւորականներ ալ դէմ ըլլալով հանդերձ Աքսիոն Տիրէքթի՝ «մեթոտներուն եւ գաղափարականին», յայտարարութիւն մը կատարած են պահանջելով որ չորս բանտարկեալները համախմբուին : Ստորագրողներուն մէջ՝ Փիէր Ժիւքէն, Ալէն Քրիվին, Փիէր Վիտալ – Նաքէ, Հայր Ժան Քարտոնել, փիլիսոփայ՝ Ժիլ Տըլէօզ, Գլօտ Մօրիաք, Անրի Նոկէռ եւ այլն :

ՇԻՐԱՔ, առատ – առատ խոստումներու շարքը սկսաւ, ինչպէս սովորութիւն է ընտրապայքարի ատեն : Կարգ մը բարելաւումներ նախատեսուած են տարեցներու համար (շարքը արդէն թուեց նախարար Սէկէն, առջի օր, Մոնմորանսիի հանգստեան տան բացման առթիւ) : Հակառակ անոր որ պաշտօնապէս միայն 1992–ին կարելի է գիտնալ, նախադահութեան թեկնածուն նաեւ յայտարարեց թէ 1998–ի Ֆութպոլի համաշխարհային բաժակի մրցումները Ֆրանսա տեղի պիտի ունենան :

6ՐԴ. ԿԱՐԳԻ դասարաններուն մէջ 4 աշակերտի վրայ մէկը կամ կարդալ չի գիտեր կամ կարդացածը չի հասկնար : Ֆրանսայի կրթական նախարարութիւնը պատճառներն ու ճարը կը փնտռէ եւ կը խորհի համակարգիչներու դրութիւն մը ուղղագրութիւն սորվեցնելու համար : Մնաց որ անոնք որոնք ուղղագրութիւն կամ հաշուել սորված են կամ գիտեն, այն դասուն կը պատկանին, որոնք ոչ համակարգիչ ոչ ալ հաշուիչ մեքենայ կը գործածեն :

ԵՐԵՒԱՆ <=> ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

ԵՐԵՒԱՆ
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 12 — 15)

ԵՐԳԵՀՈՆԱՀԱՐ ՎԱՀԱԳՆ ՍՏԱՄԲՈԼՑԵԱՆԻ ՆՈՒԱԳԱՀԱՆԴԷՍՆԵՐԸ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Մոսկուայի Չայքովսքի սրահին մէջ նուագահանդէս մը տուած է ծանօթ երգեհոնահար Վահագն Ստամբոլցեան : Յայտագրի առաջին բաժնին արուեստագէտը մեկնաբանած է խորհրդահայ ժամանակակից երաժիշտներու՝ Ա. Մնացականեանի, Ծ. Համբարձումեանի, Ա. Բոյաճեանի եւ Ս. Աղաջանեանի գործերը : Երկրորդ բաժնին հնչած են Պախէն երգեհոնի գործեր եւ միջնադարեան հայկական մեղեդիներ : Հանդէս եկած է Մոսկուայի Փիլհարմոնիայի մեներգչուհի Ելենա Իվանովա :

Վահագն Ստամբոլցեան նուագահանդէս մըն ալ տուած է Գլինկա երաժշտական մշակոյթի կեդրոնը, մեկնաբանելով Բալասանեանէն, Բաղդասարեանէն, Յարութիւնեանէն եւ այլ երաժիշտներէ գործեր :

***

ՄՈՒՐԱՑԵԱՆԻ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ՄԷՋ

Ստեփանակերտի մէջ գտնուող Մուրացանի յուշարձանին առջեւ տեղի ունեցած է Ղարաբաղեան աւանդական տօնախմբութիւնը, որ սկիզբ առած էր անցեալ տարի, Գրողներու Միութեան Լեռնային Ղարաբաղի բաժանմունքի նախաձեռնութեամբ : Ջուռնայի հնչիւններուն տակ – թեր բազմութիւնը հաւաքուած է յուշարձանին շուրջ : Նկարիչներ, քանդակագործներ ցուցադրած են իրենց գործերը : Խօսք առնելով Վարդան Ցակոբեան շեշտած է հայ գրականութեան զարգացման մէջ Մուրացանի ունեցած դերը : Վիպասանին կեանքին ու գործին մասին խօսած է բանաստեղծ Նորիկ Գասպարեան : Բանաստեղծներ կարդացած են Մուրացանի նուիրուած իրենց քերթուածները : Ապա գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիրը : Ասկերանի շրջանի Փրջամալի մշակոյթի տան գուռնայ նուագողներու խումբը մեկնաբանած է հայկական ժողովրդական մեղեդիներ : Հանդէս եկած է Մարտունիի շրջանի Ղզղալայի մշակոյթի տան երգի ու պարի սիրող խումբը :

***

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԵՔ ԺԱՊԱՒԷՆՆԵՐ ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ՊԱՍՏԱՌՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Համամիութենական պաստառի վրայ ցուցադրուելու իրաւունք ստացած են հայ շարժարուեստագէտներու երեք շարժանկարներ : Անոնցմէ մին է բեմադիր Սուրէն Բաբայեանի «Տասներեքերորդ առաքեալը», որ նկարահանուած է ամերիկացի գրող Ռէյ Պերտպըրիի «Մարսեան ժամանակագրութիւններ» գիրքին մոթիֆներով : Երկրորդը՝ քանի մը նորավէպերէ բաղկացած ժապաւէն է՝ «Մեզանից երեքը» ընդհանուր վերնագրով : Բեմադրողները՝ Դմիտրի Կեսայեան, Գենադի Մելքոնեան եւ Աղասի Այվազեան շարժանկարի վերածած են Ա. Այվազեանի պատմուածքները, ուր կ'արծարծուին բարոյական հարցեր : Երրորդ ժապաւէնը կը խօսի յեղափոխական Ալեքսանդր Վերմիշեւի կեանքին ու գործունէութեան մասին : «Հրաժեշտի հինգ նամակ» վերնագրով ժապաւէնը նկարահանած է բեմադիր Եուրի Երզնկեան :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՇԱՐԺԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔԻ ԺՈՂՈՎԸ

Հայաստանի շարժարուեստագէտներու միութեան երիտասարդներու բաժինը գումարած է այս տարուան իր առաջին նիստը, որու ընթացքին խօսուած է այն մասին, թէ արուեստագէտները ինչպէս պէտք է աշխատին այսուհետեւ, թէ ներկայ պայմաններու մէջ ի՛նչ կարելիութիւններ ունին իրենց ստեղծագործութեան համար : «Ճիշդ է, որ մեր բաժանմունքը, ինչպէս միւս հանրապետութիւններու շարժարուեստագէտներու միութեանց երիտասարդական բաժանմունքները, արձակուած է, սակայն ստեղծուած է երիտասարդական շարժանկարի համամիութենական միաւորման կազմակերպութեան կոմիտէ մը, որուն անդամ եմ նաեւ ես, – ըսած է բաժանմունքի նախկին նախագահ Գ. Զաքոյեան : – Ակներեւ է, որ ասիկա եղած է ընդունակ երիտասարդ շարժարուեստագէտներու հեղինակութիւնը բարձրացնելու, իրենց ստեղծագործական ուժի աւելի ամբողջական բացայայտման գործին մէջ անոնց օգնելու նպատակով : Ասիկա շատ կարեւոր է փոքր արուեստանոցներու համար, ինչպէս է նաեւ մեր «Հայֆիլմ»ը : Ինքնուրոյն ժապաւէնի նկարահանման կարելիութիւն ստանալու համար երիտասարդ բեմադիրները ստիպուած կ'ըլլան տարիներ սպասել : Ասիկա բացատրելի է. «Հայֆիլմ»ի արտադրանքի տարեկան տարողութիւնն է 4 – 5 շարժանկարներ, որոնց կը յաւակնին մօտ 30 բեմադիրներ» :

«Հայֆիլմ» արուեստանոցի ղեկավար Ֆ. Դովլաթեան նշած է, թէ երիտասարդներուն աշխատելու կարելիութիւն տալու մարզէն ներս կ'օգտուի «Մոսֆիլմ»ի «Տէպիւ» համամիութենական միաւորման հնարաւորութիւններէն. հոն արդէն իրենց առաջին ժապաւէնները նկարահանած են Գ. Մելքոնեան, Ա. Իսկուդարեան, Վ. Զալըրանեան : Վերջինի «Ապրիլ» կարճ ժապաւէնը ոչ միայն համամիութենական, այլ միջազգային ճանաչում գտած է : Շարժարուեստի համամիութենական պետական հիմնարկի յատուկ դասընթացքը այս տարի կ'աւարտեն խումբ մը երիտասարդ հայ դերասաններ : Դասընթացքը կը վարէ ծանօթ դերասան՝ Արմէն Ջիգարխանեան : Այդ երիտասարդ դերասանները կը մասնակցին «Տէպիւ»ի առաջին ժապաւէնի՝ Վարդգէս Պետրոսեանի «Վերջին ուսուցիչը» վիպակի նկարահանումին :

***

ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՖՈՆՏԻՆ

Կիրովականի Պուշկին միջնակարգ դպրոցի աշակերտները Մանկական Ֆոնտին փոխանցած են 300 ռուբլի : Այս գումարը գոյացած է յուշանուէրներու ցուցահանդէս – վաճառքէ, զոր կազմակերպած են աշակերտները : Ցուցահանդէսին ներկայացուած են աշակերտներու պատրաստած բազմաթիւ առարկաներ՝ փայտէ քանդակներ, առտնին առարկաներ, մանկական հագուստներ, ծղոտի եւ մետաքսաթելերէ բանուած զամբիւղներ : Իբրեւ հումք աշակերտները օգտագործած են արտադրական թափօններ, զորս դպրոցին տրամադրած են ձեռնարկութիւնները :

Մանկական Ֆոնտին երեք հազար ռուբլի փոխանցած են նաեւ Երեւանի Խ. Աբովեան մանկավարժական հիմնարկի բանասիրական լսարանի ազրբեջանական բաժնի ուսանողներն ու դասախօսները :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՆԵՐ ՀԱՅՐԵՆԱԹՈՂՆԵՐ

Թերեւս մեծ խորհուրդ կայ այն բանում, որ Հոկտեմբերեան յեղափոխութեան 70-ամեակը տօնում ենք նոր՝ վերակառուցման պայմաններում: Անցած տասնամեակների նուաճումներն ակնյայտ են: Այսօր դեռեւս դիմակայող թերութիւնների մասին առանց երկնչելու խօսելը նոյնպէս մեր նուաճումներից է:

Եւ ահա փորձում եմ շարադրել երկար տարիների մտորումներս մի կարեւոր հարցի վերաբերեալ, քանի որ հարցը միայն ինձ չէ, որ վերաբերում է:

Սկզբից ասեմ, որ հայրենիքից «գնացողներին» ծափահարողներից չեմ, եթէ չասեմ երդուեալ հակառակորդներից, բայց ինձ համար զարմանալի է, որ հայրենիքը լքողների մասին խօսելիս՝ նշւում, անգամ կ'ասէի, շեշտւում է նաեւ «հայրենադարձ» ածականը, չնայած նրանց անձնագրերում էլ ազգութիւնը գրուել է «Հայ»: Այդ մի հատիկ «հայրենադարձ» բառի պատճառով նրանք իրենց տեղն ու դիրքը վերջնականապէս որոշել չեն կարողացել ոչ օտարութեան մէջ՝ սփիւռքում, ոչ էլ հայրենիքում: Այո, սա ցաւալի իրողութիւն է: Ինձ զայրացնում է, որ երեւոյթը մեկնաբանողները կամ քննադատողները ակնարկ կամ յօդուած գրելիս անպայման շեշտում են «հայրենադարձ» բառը: Չէ՞ որ հայրենիքը լքողների շարքերում փոքր թիւ չեն կազմում նաեւ բնիկ Հայաստանցիները: Ո՞վ կարող է ինձ բացատրել, թէ ինչ տարբերութիւն կայ Սփիւռքից հայրենադարձուած, հիմա էլ օտարութեան ճանապարհը բռնածի եւ Հայաստանի որեւէ գիւղում կամ քաղաքում ծնուած ու մեծացած եւ այլ հանրապետութեան ճանապարհ բռնածի միջեւ: Ինչո՞ւ միշտ Միացեալ – Նահանգներ մեկնողներին քննադատելիս «մոռանում են» Միջին – Ասիա կամ Ուկրանիա տեղափոխուողներին: Չէ՞ որ այս հարցում, եթէ գնահատելու լինենք ազգապահպանման տեսանկիւնից, ոչ մի տարբերութիւն չկայ:

Ուրեմն եկէք իրականութեանը նայենք բաց աչքերով: Մեզ յաճախակի են յիշեցնում, թէ ապահովել են յարմարաւէտ բնակարաններով, չցանկանալով նկատի ունենալ, որ ոչ թէ անապատից կամ երկրաշարժից աւերուած բնակավայրերից եկած անօթեւաններ ու անապաստաններ էինք, այլ գոնէ թէկուզ վարձով գլխներիս վերեւը ծածկ ունեցել էինք: Այո, մեզ համար որոշ արտօնութիւններ եղել են, բայց կարծում եմ, ոչ այն նպատակով որ յետագայում տեղի – անտեղի յիշեցուէր եւ վիրաւորանք պատճառէր: Բնակեցման եւ աշխատանքի տեղաւորելու մասին խօսելիս ինչո՞ւ չի նշւում, որ շատ քիչ է հաշուի առնուել, եթէ չասենք ընդհանրապէս հաշուի չի առնուել տուեալ մարդու ով լինելը, միջավայրը, ճաշակը, նախասիրութիւնները, գիտելիքները, նաեւ ֆիզիքական հնարաւորութիւնները: Գիտեմ, կը գտնուին մարդիկ, որոնք կ'ասեն՝ «Թան էլ չէ բրդած մածուն»: Բայց հայրենադարձութիւնը մեծ նպատակի ծառայող սուրբ ու պատասխանատու գործ էր: Ուստի, պահանջւում էր, որ դրա իրականացնողներն էլ լինէին լուրջ ու ոչ պատահական մարդիկ: Չեմ երկարացնում, անցեալի բուրդը քամուն տալը անիմաստ է, եւ կատարուած փաստը փոխելն՝ անհնար:

«Հրազդան» շրջանային թերթի Սեպտեմբերի 22-ի համարում տպագրուած «Հայրենադարձներ, հայրենաթողներ» յօդուածում ճիշդ էր շեշտուած, որ պէտք է ազատ եւ անարգել թողնել, որ գնան, որովհետեւ արգելելը ոչ մի հարցում ցանկալի արդիւնք չի տայ, այլ բան է, եթէ կարողանանք նրանց «ցաւը» ճիշտ ախտորոշել եւ համապատասխան «բուժում» գտնել, իսկ դա հնարաւոր է միայն բանիմաց ու սրտացաւ մարդկանց միջոցով եւ ոչ թէ փաստաթղթեր ու հաշուետուութիւններ լրացնելով, ինչպէս արուել է մինչեւ օրս: Վարդգէս Պետրոսեանը հեռուստատեսութեամբ չնայած դժուար, բայց իրագործելի ցանկութիւն արտայայտեց: Ստեղծել տարբեր մասնագիտութիւնների տէր անձանցից բաղկացած յատուկ յանձնաժողով (ես կ'ասէի արտակարգ), հնարաւորութիւններ գտնել մեր ժողովրդին այդ ճակատագրական սխալից հեռու պահելու համար: Ինչպէս իւրաքանչիւր մարդ, հայրենադարձներն էլ հարազատներ ունեն, որոնց կարօտում են, ցանկանում են տեսնել, ինչպէս բոլոր մարդիկ, նրանք եւս հարսանիք կամ մահ են ունենում եւ ուզում են հարազատներով հաւաքուել, բայց ... Ուզբեկիստանում կամ Վրաստանում բնակուողները երբ կարօտում են իրենց ծննդավայրին կամ հարազատներին, անգամ ծառ ու աղբիւրին, արձակուրդի օրերին, նոյնիսկ ժամով կամ օրով գնում, կարօտներն առնում ու հանգիստ հոգով վերադառնում են իրենց տուն ու գործին: «Հայրենադարձ»ը եւս այդպիսի ցանկութիւն է ունենում: Այդ պահին նրան ոչ մի քաղաքական ու պետական հարց չի հետաքրքրում, եւ ակամայ դժգոհութիւն է առաջանում չգիտես ումից եւ ինչից:

Փորձենք հասկանալ դժգոհութիւնը, երբ մոտէլեոր — կահոյքագործը պարտաւորուած է շինարարութեան վրայ հիւսն աշխատել, երկար տարիների զարդագործ ոսկերիչը ստիպուած դառնում է զօդող բանուոր կամ փականագործ, երբ բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւն ընդունուած երիտասարդը հէնց առաջին տարուայ վերջում դուրս է մնում ինստիտուտից ռուսերէն չիմանալու պատճառով (գաղտնիք չէ, որ բարձրագոյնի գրքերը մեծ մասամբ ռուսերէն են), երբ քառասունն անց մարդուն, որը քսան տարուց աւելի կրկնօրինակման ստուդիայի դերասանական ստաժ ունի, ասում են որեւէ նոր արհեստ սովորիր...:

Փորձենք հասկանալ մարդուն, երբ ցրտաշունչ ձմրանը Զարենցաւանում նոր յանձնուած շէնքում «յարմարաւէտ» բնակարան են տալիս, որի պատշգամբի դուռը չկայ, լուսամուտի ապակին ջարդուած է, գազն ու ջեռուցումն միացուած չեն: Երբ նա դիմեց անմիջական պատասխանատու անձին՝ ընկեր Փանոսեանին, օգնութիւն ստանալու փոխարէն լսեց՝ «քո եւեւից հրաւիրատոմս չենք ուղարկել»: Եւ մարդը հայրենաթող դարձաւ հայրենադարձուելուց ընդամէնը մէկ տարի յետոյ: Իսկ ո՞վ է պատասխան տալու...

Երիտասարդը ուսումնարանի աւարտական դիպլոմը ձեռքին՝ աւտոմեքենայի շարժիչ նորոգողի մասնագիտութեամբ, քաղսովետի նախագահ Արովեանից աշխատանքի տեղ է պահանջել, այո պահանջել, դա նրա իրաւունքն է, բայց նախագահը իմանալով, որ նա հայրենադարձ է, պատասխանել է՝ «ուզում ես շինարարութեան վրայ աշխատիր, քանի որ տեղ յատկացնել չենք կարող, չես ուզում, ինչպէս միւսները, դու էլ մեկնիր Ամերիկա»: Մի՞թէ կարծում էք հեշտ է այդ վիրաւորանքը մոռանալ, մի՞թէ նա մեղաւոր է որ ուսումնարանում, առանց հաշուի առնելու պահանջարկը, մասնագէտ են պատրաստում:

Մի ընտանիք Աշտարակի շրջանի Օշական գիւղում կիսաքանդ ու խարխուլ տուն էր գնել վերակառուցելու եւ այնտեղ ապրելու համար, վերակառուցման փաստաթղթերը ձեւակերպելիս ուշադրութիւն չէին դարձրել, որ վերանորոգում է գրուել, քանի որ չէին կարող պատկերացնել, թէ ինչ կարող է պատահել յետագայում եւ տունը վերակառուցելուց յետոյ (ընդ որում, շինանիւթերը ձեռք էին բերուել օրինական ճանապարհով), գիւղսովետի նախագահը փոխուեց եւ նորը ... հայց ներկայացրեց ժողդատարան, տունը որպէս ապօրինի շինութիւն բռնագրաւելու, քանի որ ըստ փաստաթղթերի, նրանք միայն վերանորոգման իրաւունք ունէին: Ժողդատարանը՝ առանց խորանալու, հայցը համարեց ճիշդ եւ տունը բռնագրաւման վճիռ: Ինչո՞ւ շինարարութեան ընթացքում ոչ ոք չարգիլեց, ինչո՞ւ մի նախագահի ժամանակ ճիշդ էր, միւսի դէպքում դարձաւ ապօրինի եւ պատժելու ենթակայ:

Շատերը թերեւս կ'ասեն, որ դրանք մասնաւոր դէպքեր են, բայց երբ մասնաւոր դէպքերը այդքան շատ են ու բոլորի հետ են պատահում ... ընդհակառակը, բացառութիւն են կազմում այն ընտանիքները, որոնք այդպիսի «արկածների» չեն հանդիպել կամ էլ հանդիպած ժամանակ հողուն մօտ չեն ընդունել: Ուրեմն դէպքը մասնաւոր չէ եւ պէտք է ամէն կերպ պայքարել այդ անհատների դէմ, այն էլ անխնայ, որովհետեւ հետեւանքը արդէն մասնաւոր չէ:

Ինչպէս մասնաւոր համարել այն փաստը, որ մի ամբողջ շրջանի դէմքը ներկայացնող թերթում տպագրուած յօդուածը հակասում է իրականութեանը: Ինչպէս հաւատալ այդ թերթի միջոցով քեզ ուղղուած խօսքին: Ահաւասիկ «ի՞նչ արժէ բուժումը» վերնագրով յօդուածը, որի հերոսին Հրազդանի (նաեւ այլ շրջանների) հայրենադարձները լաւ են ճանաչում: Նրա «ուղղակի» խօսքերով ներկայացրած դիմաւորումը եւ միւս փաստերը նողկանք են առաջացրել: Դա, ես աւելի շուտ պրովոկացիա կ'անուանէի, քանի որ երկխօսութիւնը հեղինակի հետ այդպէս չի եղել:

Մի ուրիշ դէպք, հայրենադարձների համար միջոցառում էր պատրաստուել Հրազդանի թիւ 2 Մշակոյթի Տանը: Ցաւօք, վատ էր կազմակերպուել եւ ամենաշատը 30 – 40 հայրենադարձ էր ներկայ: Միջոցառումը սկսուելուց առաջ ակտիւիստների ու մշակոյթի տան աշխատողների ջանքերով պատահական անցորդներին համոզեցին իրենց ժամանակը 1 ժամով տրամադրել ... մի խօսքով մօտ 70 մարդ հաւաքեցին դահլիճում: Մի քանի օր յետոյ, ես որ մասնակից էի, «Հրազդան» թերթում կարդացի՝ «Միկրոշրջանի մշակոյթի տան դահլիճը լեփ – լեցուն հայրենադարձների համար...»: Մի՞թէ 70 մարդով դահլիճը կարելի է լեփ – լեցուն համարել...:

Օտար երկրներում ապրած ժամանակ ինքներս մեզ ներշնչել ենք, որ մեզ որպէս այլազգների չվստահելը բնական է եւ ճիշդ: Հայաստանում այդ արդէն հնարաւոր չէ: Ներշնչուելու ոչ ցանկութիւն կայ, ոչ կարողութիւն: Երկար տարիներ «Հրազդանմեքենա»յում մեզ նոյնիսկ հաւաքարար չէին ընդունում՝ անվտանգութեան նկատառումներով ... Երկար բողոքներից յետոյ, փառք Աստծոյ, «սխալ»ը ուղղուեց, բայց վիրաւորանքը, անշուշտ մնացել է:

Գաղտնիք չէ, որ հայրենադարձների մէջ կան, ընդ որում մեծ թիւով, լաւ արհեստաւորներ եւ մասնագէտներ: Այո, կան նաեւ անբաններ եւ խարդախներ, կան նաեւ օրինազանցութեան եւ իրաւախախտումների համար դատապարտուածներ: Սակայն ցոյց տուէք մի հոգու, որը արժանաւոր լինելով հանդերձ, «սոցմրցութեան յաղթող»ի կրծքանշանից բարձր պարգեւի արժանացած լինի: Մի՞թէ իրօք արժանիներ չկան:

Յօդուածս ուզում եմ աւարտել, կոչ անելով հայրենակիցներիս՝ վերջնական որոշում ընդունելուց առաջ մէկ անգամ եւս յետադարձ հայեացք գցել մեր ազգի պատմութեանը՝ դարերի ընթացքում նրանց կաթողի ու անհաւասար կռիւներին՝ մեր մէկ թիզ հողի, մեր լեզուի, մեր կրօնի համար եւ եթէ գտնէք, որ դրանք անիմաստ են, հեռացէք այս հող ու ջրից, որովհետեւ այդ ամէնը չընդունելով՝ ձեր մնալն էլ սուտ կը լինի: Իսկ եթէ անգամ մի փոքր իմաստ կը գտնէք մեր դարաւոր պատմութեան ծալքերում, ուրեմն սթափուէք եւ զօրեղացուէք, որ ձեռք – ձեռքի տուած մեր մի բուռ Հայաստանը ծաղկեցնենք. օտար երկրում եղած գեղեցիկը թողնենք նրանց, ստեղծենք մերը, մեզ մօտ, մեզ համար ... Մնացէք ու բարձր ձայնով պահանջեցէք այն ամէնը, ինչը բոլորիս իրաւունքն է եւ այն ամէնը, ինչը հաւասարապէս բոլորինս է:

Մեր ժողովուրդն ասում է. – «Ձայն բազմաց, ձայն աստծոյ»: Մնացէք, որ մեր ձայնն էլ բարձր լինի: Գնալուց առաջ մտածէք, որ երբ էլ լինի, կը յիշէք ծննդավայրի մասին, որը նոր բոյն հիւսելուց առաջուայ բոյնն էր յիշում: Եւ մտածէք, որ մի ամբողջ ժողովրդի արեան ու զրկանքների գնով մնացած այս մի բուռ հողը չպիտի թողնենք: Հողը, որը Թուրքը հրով ու սրով չկարողացաւ մեր ձեռքից խլել:

ՎԱՐԴԱՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ԶՐՈՅՑ ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ «ԿՐԱԿԷ ՇԱՊԻԿ» ՎԷՊԻՆ ՇՈՒՐՋ

■

Կիրակի, Փետրուար 14, կէսօրէ ետք ժամը 5-ին, Փարիզի Հ. Բ. Ը. Մ.-ի Ալեք Մանուկեան Մշակութային Կեդրոնի սրահին մէջ հաւաքուած էր դրասէր հասարակութիւն մը, մասնակցելու համար Վարդգէս Պետրոսեանի «Կրակէ Շապիկ» վիճայարոյց վէպին շուրջ զրոյցի մը, զոր կազմակերպած էր Ֆրանսահայ Գրողներու Ընկերակցութեան Վարչութիւնը:

Ցաւօք, ցաւով կը մտանանչենք որ մշակութային ձեռնարկները քիչեր կը հետաքրքրեն: Այս իսկ պատճառով, կուզենք շեշտել թէ ոչ միայն սրահը ծայրէ ծայր լեցուն էր, այլեւ ներկաներու մէջ մեծ էր թիւը երիտասարդներու, որոնք խօսք ալ առնելով, փաստը տուին իրենց հետաքրքրութեան:

Բանալով ցերեկոյթը Կարապետ Տաքեան կը նշէր, թէ «այժմէականութեան պարտադրանքով չէ որ Վարչութիւնը երրորդ հանդիպումին նիւթը դարձուց Հայաստանի Գրողներու Միութեան նախկին նախագահ Վարդգէս Պետրոսեանի «Կրակէ Շապիկ» վէպը», աւելցնելով որ վէպը հրատարակութենէն ետք բուռն բանավէճերու առիթ տուած է, մանաւանդ Հայաստան: Սփիւռքը եւս արձագանգեց: Բանավէճը շարունակուեցաւ, Հայաստանի հեռատեսիլը բուռն ելոյթներ հաղորդեց: Հուսկ՝ հասաւ լուրը Վ. Պետրոսեանի հրաժարականին: «Կրակէ շապիկ» վէպին դէմ ստեղծուած հակազդեցութիւնը դեր մը ունի՞ այս հրաժարականին մէջ, կը հարցնէր Կարապետ Տաքեան ու կը շեշտէր, թէ էականը կը մնայ գիրքը, գրական արտադրութիւնը, ենթադրութիւններու ծուղակէն հեռու մնալ կը յուշէ ողջմտութիւնը:

Օրուան բանախօսը՝ Արփի Թոթոյեան, նախ կուտար համառօտ կենսագրականը Վարդգէս Պետրոսեանի, շեշտը դնելով Հայաստանի ընկերային հարցերու մօտէն ծանօթ ու անողոքով մտահոգուած գրողին, ինչպէս նաեւ հանրային գործիչին վրայ, մէջբերումներ կատարելով Դեկտեմբեր 19-ին անոր արտասանած բուռն ճառէն՝ Գրողներու Միութեան Վարչութեան լիակազմ նիստին: Ապա կ'անցնէր բուն նիւթին ներկայացման:

Նշելէ ետք թէ «Կրակէ շապիկ» վէպը նոր մօտեցումի մը փորձն է մեր ազգային բաց վէրքին, Արփի Թոթոյեան դիտել կուտար, որ «պատմութիւնը հոն երեք մայր գիծերով կը յառաջանայ, երեք զուգահեռներ են անոնք՝ որոնք անջատ - անջատ ներկայացուած ըլլալով հանդերձ, իրարու մէջ ընդելուզուած, կը հիւսեն, կը զարգացնեն նիւթը: Այս զուգահեռներէն գլխաւորը տարեդարձի տօնի մը պատմութիւնն է, երկրորդը՝ երիտասարդ գրող – խմբագիր Վարուժան Վահանեանի վերաբերող մասը, իսկ երրորդը՝ վիճայարոյց, աղմուկի պատճառ դարձած մասը, որ առնչուած է Հայ եւ Թուրք յարաբերութիւններու անցեալին, ներկային ու մանաւանդ ապագային: Ան՝ զոր կոչեցինք մեր ազգային բաց վէրքը»:

Վէպին պատմութիւնը հիւսող առաջին երկու զուգահեռներուն խորքը թափանցելէ ետք բանախօսը կը ծանրանար երրորդ մասով ներկայացուած խնդրայարոյց էջերուն վրայ: Շիրակ պապի ու Նունէ մայրիկի երկրորդ թոռան՝ Արամի ու իր զարմիկին՝ Վարուժանի խօսակցութիւններու նիւթը յաճախ հասարակաց հարցն է, անցեալին գնահատումը, ներկայի մօտեցումի ձեւերը: Շիրակ պապի նախընտրած թոռն է Արամ, որուն կը յանձնուի պապին յիշատակարանը, այս վերջինոյն մահէն առաջ: Յիշատակարանի մէջ այլոց կը պարունակէ Մուսթաֆա Նէժիմ անուն Թուրքի մը յիշողութիւնները, զորս Շիրակ պապը ձեռք անցուցած է 1944-ին՝ Վառնայի մէջ: Հեղինակը՝ Մուսթաֆա Նէժիմ, Սուլթան Համիտի քարտուղարներէն մէկն է, որ կը պատմէ հայ աքսորեալներու տառապանքը, ականատեսի վկայութեամբ, եւ օգտուելով իր դիրքէն՝ փրկած է բազմաթիւ Հայերու կեանքը: «Այդպէս ալ Թո՞ւրք», կը զարմանայ Շիրակ պապը: Այս խօսքերով հեղինակը կը բանաձեւէ իր վարկածին [illegible]

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄՆԵՐ

ՄԱՐՍԷՅԼ. — («Յառաջ»). —

Հինգշաբթի, Փետրուար 11-ին, տօնն էր «Սրբոց վարդանանց Զօրավարացն Մեռոց եւ 1036 վկայից» որոնք 451, Մայիս 26-ին, պատերազմեցան Աւարայրի դաշտին վրայ, Վասն կրօնի եւ Վասն հայրենեաց:

Հայ ժողովուրդը, ամէն տարի եւ ամէնուրեք, կը փառաբանէ Սրբոց Վարդանանց անմահ յիշատակը որպէս Ազգային Տօն:

Իբրեւ այդպիսին, 1982-էն ի վեր, ֆրանսական կառավարութիւնը կ'արտօնէ, գպրոցական հաստատութիւններու հայ աշակերտութեան եւ պետական պաշտօնեաներուն, բացակայիլ իրենց դասերէն կամ գործերէն, մասնակցելու համար օրուան հանդիսութեանց:

Մարսէյլի մէջ, Վարդանանքը ոգեկոչուեցաւ հրապարակաւ՝ դասախօսութեամբ մը, հանդիսաւոր պատարագով մը եւ դպրոցական յարկէն ներս յատուկ արարողութեամբ մը:

Կուտանք, ժամանակագրականօրէն վերոյիշեալ ձեռնարկներու մանրամասնութիւնները:

***

ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆԻՆ ՄԷՋ

Կիրակի, Փետրուար 7-ին, Պօմոնի Աւետարանական Եկեղեցւոյ նորահաստատ Անի Մշակութային Կեդրոնին մէջ, տեղի ունեցաւ դասախօսական ցերեկոյթ մը գեղարուեստական բաժինով: Սրահը գրեթէ լեցուն էր, շուրջ 150 հոգի: Գեղարուեստական բաժինը կը բովանդակէր առաւելաբար եկեղեցական երգեր՝ «Խորհուրդ Խորին», «Քրիստոս ի մէջ», «Սուրբ, Սուրբ», «Տէր Ողորմեա», «Գոհանամք», «Եղիցի» մեկնաբանուած այս առիթով կազմուած փոքրիկ խումբի մը կողմէ եւ որուն մէջ սոլոյի բաժինները ստանձնեցին տիկիններ՝ Եւա Արթինեան, Արաքսի Քէհիչեան եւ Պր. Հրանտ Կիւզէլեան, որ նաեւ մեներգեց՝ «Աւարայրի Նահատակք»

եւ «Լռեց ամպերը»: Տիկին Սիւզան Փօյաճեան ընկերացաւ դաշնակով: Արտասանեց՝ Վարդան Արզունեան «Վարդանական» քերթուած Ժագ Յակոբեանէն:

Կեդրոնական մասը կազմեց վեր. Դանիէլ Սահակեանի դասախօսութիւնը: Պատմական ծանօթ դէպքերը ներկայացնելէ յետոյ ըսաւ թէ Վարդանանք քաջութեան եւ հաւատքի յաղթութիւնն է ընդդէմ վատութեան եւ ուրացումին: Ընդգծեց այն արժէքները որոնց համար Վարդանանք նահատակուեցան եւ որոնք առաջնորդեցին եւ փրկեցին Հայը իր փոթորկալից դարաւոր պատմութեան ընթացքին: Վարդանանց պատերազմը կը շարունակուի ըսաւ վերապատուելին եւ շեշտեց. – «այսօրուան թշնամիները կը կոչուին նիւթապաշտութիւն, անձնասիրութիւն, հոգեւոր եւ բարոյական արժէքներու ուրացում որոնք կը հիւծեն եւ կը քանդեն մեր ազգը աւելի քան բոլոր այն հալածանքներն ու բռնութիւնները զորս ճանչցաւ ու կրեց դարերու ընթացքին: Վարդանանք փրկուեցան եւ փրկեցին մեր ժողովուրդը իրենց զօրաւոր հաւատքով մենք ալ եթէ կ'ուզենք յաջողութեամբ դիմագրաւել 20-րդ դարու այս վերջին տարիները պէտք է Աւետարանը դնենք մեր կեանքին կեդրոնը»:

***

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԱՐԱՏ ՅՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ՔՈՅՐԵՐՈՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆԸ

Հինգշաբթի, Փետրուար 11-ը, տօնական օր էր վարժարանէն ներս:

Հայ աշակերտութիւնը, ժամը 9-ին, հաւաքուեցաւ դպրոցի մատրան մէջ ներկայ ըլլալու եւ մասնակցելու պատարագին զոր մատոյց Սարգիս Վրդ. Դաւիթեան: Առաջնորդութեամբ վարժարանի տաքինազարդ եւ ժրաջան տեսչուհի՝ Քոյր Ժընէվիէվ Դաւիթեանին աշակերտները սպասարկեցին խորանին վրայ եւ երգեցին պատարագը: Ծնողքներ եւս, մեծ թիւով, ներկայ եղան եւ հետեւեցան արարողութեան: Պատարագիչ վարդապետը պարզ բառերով, հասկնալի խօսքերով եւ դրոյց հաստատելով պատանիներուն հետ բացատրեց Աւարայրի պատերազմին ընկերային եւ քաղաքական պատճառները, նկարագրեց նախօրեակի պատրաստութիւնը հայ բանակին, թուեց աւելի ճիշդ թուել տուաւ գլխաւոր դէմքերը, շեշտեց Վարդանի նահատակութեան իմաստը եւ անկէ բխող հոգեւոր եւ բարոյական արժէքները: Սարգիս վարդապետ Դաւիթեան փոքրիկներուն (եւ նաեւ մեծերուն) ըսաւ թէ կեանքը պատերազմ է, պէտք է պայքարիլ բոլոր մարդերու մէջ եւ մանաւանդ պայքարիլ մեր լեզուն պահելու համար եւ աւելցուց. – «Հաւատարիմ մընանք Վարդանի ուխտին, դիմադրենք, պայքարինք որպէս հայ, միշտ իբրեւ վահան ունենալով մեր լեզուն եւ մեր հաւատքը»: Եկեղեցական արարողութիւնը վերջացաւ հաւաքական աղօթքով մը նուիրուած Սրբոց Վարդանանց:

Պատարագէն յետոյ, աշակերտութիւնը եւ ծնողքները իջան հիւրասենեակ, ուր տեղի ունեցաւ տպաւորիչ տօնակատարութիւն մը:

Արշամ Պապայեան եւ Վիրժինի Քէչէմանեան (ֆրանսախօս) եւ ապա Սաեփան Գույումճեան եւ Կարինէ Ալթունեան (հայախօս) աշակերտները հերթով եւ մաս առ մաս պատմեցին Վարդանանց պատմութիւնը, սահուն հայերէնով: Յետոյ, մեներգեց Ալիս Սիմոնեան «Հողագործները»: Արտասանեցին՝ Սեւակ Աթաչեան եւ Մաղլին Գույումճեան «Ի՞նչ է Հայու ոգին»: Յաջորդեց խմբական արտասանութիւն մը՝ «Քաջն Վարդանի Տօնը»: Ապա, երկու խմբերգներ՝ «Երիտասարդական երգ» եւ «Հայորդիք որ կ'ապրիք դուք հեռուն» եւ արտասանութիւն մը՝ Արմենուհի Մասիքեան «Հայ վարժարանը»: Քոյր Ժընէվիէվ Դաւիթեան, տեսչուհին, կուռ խօսքերով տուաւ օրուան իմաստը՝ վերանորոգել հաւատարմութեան մեր ուխտը հանդէպ կրօնքին եւ հայրենիքին: Վարդանանց նահատակութիւնը եւ յաւերժական մահարձան մըն է բոլոր տեսակի բռնակալութիւններուն դէմ, եւ՝ յաւերժական յուշարձան մը յարգանքի եւ փառքի բոլոր անոնց որոնք իրենց կեանքը նուիրեցին յանուն արդարութեան եւ իրաւունքի, ըսաւ Քոյր Ժընէվիէվ Դաւիթեան եւ աւելցուց՝ «Հայը իրաւունք ունի յանուն արժանապատուութեան, խղճի ազատութեան, յանուն Աստուծոյ, Եկեղեցւոյ եւ ազգին դիմադրելու եւ պայքարելու անհանդուրժողութեան դէմ հայրենիքէն ներս եւ դուրս» ու մաղթեց որ ամէն Հայու սրտին մէջ մնայ ու ապրի Վարդանանց բուրումնաւէտ յիշատակը: Ձոխ հիւրասիրութեամբ մը վերջ գտաւ այս տօնակատարութիւնը: Կը գիտակցինք թէ օրուան ծանր դրաղումներէն անդին, քոյրերուն համար որքան աշխատանքի եւ նուիրումի արդիւնք է այս ձեռնարկին պատրաստութիւնը:

Խրախուսիչ եւ խանդավառիչ պատկեր մը որ կրնայ տալ միայն՝ դպրոցը հայկական: Հայերէն երգել, խօսիլ, աղօթել, հայերէն սորվիլ եւ պատմել իր ժողովուրդին պատմութիւնը սրտապնդիչ ազդակներ են որոնք յուսալ կուտան, պայմանաւ որ շարունակութիւնը ապահովուի եւ դպրոցէն յետոյ ծնողքները կատարեն իրենց պարտականութիւնը:

Սրտի մեծ գոհունակութեամբ մեկնեցանք Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերու դպրոցէն եւ ուղղուեցանք դէպի ...

***

ՊԱՏԱՐԱԳ — ՄԱՂԹԱՆՔ — ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

... Դէպի Սրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցին ուր հասանք ժամը 11.15-ին եւ հոն գտանք երկուքէն երեք տասնեակ, եւ ոչ աւելի ալեւոր քանի երիտասարդ պատուական Հայեր ու Հայուհիներ, որոնք հաւատարմօրէն եկած էին իրենց Հայու ուխտը, Վարդանանց ուխտը վերանորոգելու: Եւ ի՜նչ ցաւալի հակապատկեր: Մեր ժողովուրդին անճանաչումը, անգիտակցութիւնը, անտարբերութիւնը իր իսկական արժէքներուն հանդէպ՝ հոգեւոր – բարոյական – մտային – ազգային մրցանիշներ կը կոտրէ: Վաթսունէն՝ ութսուն հազար հայութիւն ունեցող շրջանի մը մէջ, քանէն երեսուն հոգի միայն ներկայ կ'ըլլան Վարդանանց ոգեկոչումին: Առանց մեկնաբանութեան, կամ աւելի ճիշդ մեկնաբանութիւնը այլ առիթով: Եւ սակայն եկեղեցին իր պարտականութիւնը կատարած էր քանի մամուլով եւ այլ միջոցներով տեղեկացուցած էր ժողովուրդին եւ մանաւանդ լաւ գաղափարը ունեցած էր բոլոր հոգեւորական – ները ի մի հաւաքել եւ միասնաբար, հանդիսաւոր կերպով, ոգեկոչել Վարդանանցը:

Արդ, Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեանի նախագահութեան ներքեւ եւ ներկայութեամբ Մարսէյլի Հայ Առաքելական Եկեղեցիներու հոգեւոր հովիւներուն՝ Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգնատիոսեան (Ս. Թադէոս), Գարեգին Վարդապետ Պէքճեան (Սրբոց Թարգմանչաց), Եղիշէ Ա. Քհնյ. Փանոսեան (Ս. Սահակ – Մեսրոպ), Մովսէս Ա. Քհնյ. Գալէնտէրեան (Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ), Նշան Քհնյ. Գույումճեան (Ս. Յակոբ), պատարագեց՝ Շահան Ւչկր. Քհնյ. Տէտէեան (Ս. Գէորգ) եւ խորանին վրայ սպասարկեց՝ Մակար Ւչկր. Քհնյ. Նաճառեան (Ս. Կարապետ): Պատարագի երգեցողութիւնը կատարեց Եկեղեցւոյ երգչախումբը, գլխաւորութեամբ՝ Խաչիկ Երլմազեանի:

Քարոզեց՝ Գարեգին Վրդ. Պէքճեան, բնաբան առնելով Եղիշէի խօսքերը՝ «Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ անմահութիւն է», եւ ըսաւ թէ այս խօսքերուն մէջ կը խտանայ ամբողջ ոգին Աւարայրին: Հպանցիկ անդրադարձ մը ըրաւ պատմական դէպքին, թուեց պատճառները, նկարագրեց անհաւասար բախումը երկու բանակներուն, խօսեցաւ պատերազմի վախճանին եւ անոր հետեւանքներուն մինչեւ Վահան Մամիկոնեան: Վարդանանցը դաս մըն է մեր մարդկային կեանքին մէջ, շարունակեց վարդապետը, դաս մը հաւատքով պայքարելու բոլոր ճակատներուն վրայ՝ ընտանեկան, միութենական, ազգային: Դժբախտաբար, աւելցուց, մեր միութիւններն ու հաստատութիւնները կը տառապին հաւատք ունեցող ղեկավար եւ առաջնորդ անձերու չգոյութենէն եւ մեր տկարութիւններով կը տկարացնենք մեր հաւաքական կեանքը: Գարեգին Վրդ. Պէքճեան իր քարոզը եզրակացուց, ըսելով. – «Այս տօնը անդրադարձումի առիթ մը պէտք է ըլլայ որպէսզի վարդանի ոգիով ուխտը կատարենք իր իսկական ժառանգորդները ըլլալու»:

Քարոզէն անմիջապէս յետոյ, «Հրաշափառ»ով եւ «Թագաւոր Երկնաւոր»ով ընկրաւ հայրապետական մաղթանքը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.ի անուան տօնին առթիւ: Բոլոր կրօնականները, խորանին վրայ, բոլորուած Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեանի շուրջ, մասնակցեցան գիրքի, Աւետարանի, աղօթքի ընթերցումով:

Պատարագի աւարտին, տեղի ունեցաւ հոգեհանգստեան կարգ Վարդանանց նահատակներու անմահ յիշատակին:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

***

ՏԱՐԵՑՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՔՈՅԹ ԿԱՐՏԱՆԻ ՄԷՋ

ԿԱՐՏԱՆ. — («Յառաջ»). —

Կարտանի ու շրջակայքի Հայ Երիտասարդաց Միութեան վարչական ժրաջան անդամներ Ժիզէլ Պօղոյեան, Սիմոն Մըկըրտիչեան եւ Կարապետ Նալոյեան, ինչպէս ամէն տարի, այս տարի ալ՝ բուն Բարեկենդանի օրը, հրաւիրած էին Կարտանի, Պիվէրի, Մէյրէօլի հայ մամիկներն ու պապիկները: Հաւաքոյթը տեղի ունեցաւ Կիրակի, Փետրուար 14, ժամը 15-ին՝ Կարտանի քաղաքապետարանի ճաշարահին մէջ: Երիտասարդ տղաք ու աղջիկներ կը կատարէին սպասարկութիւնը:

Ներկայ էր նաեւ Գամփանըր Ձրէզի Ս. Կարապետ Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Մակար քահանայ Նաճարեան, որ խօսեցաւ բուն Բարեկենդանի նշանակութեան մասին եւ շնորհաւորեց Երիտասարդաց Միութիւնը՝ իր ունեցած ոգիին համար:

Երիտասարդ տղաք ու աղջիկներ, ինչպէս նաեւ տարեցներ հանդէս եկան հայկական եւ օտար պարերով, Երամեան եղբայրներու նուագախումբին ընկերակցութեամբ:

Հաւաքոյթը վերջ գտաւ ջերմ մթնոլորտի մէջ:

ՄԿՐՏԻՉ ՓԷԹԷՆԵԱՆ

***

տուեալները, որոնք յետոյ կը զարգանան Արամին միջոցով:

Արփի Թօթոյեան նիւթին ներկայացման մէջ հասնելով այն էջերուն, ուր կը մարմնաւորուի Վ. Պետրոսեանի վարկածը, կը ծանրանար պատումին մէջ մուտք գործող հաւանականութիւնը ներկայացնող հերոսին վրայ, որ Արամին տարեկից երիտասարդ Թուրք ուսանող մըն է՝ Էնիս պէյը: Արամ անոր եւ հօրը հանդիպած է Մոսկուա եւ դառնահամ զրոյց ունեցած: Քանի մը տարի ետք Էնիս կ'այցելէ Երեւան եւ կը զրուցէ Արամի հետ: Թուրք երիտասարդը կը փոխանցէ իր հօր խօսքերը, որոնք կը յիշեցնեն Շիրակ պապի ըսածները՝ «Թուրքի հետ մենք հարեւան ենք եղել ու հարեւան պիտի մնանք մինչեւ աշխարհի վերջը»: Այս դրուագներէն մեկնած կը զարգանայ վէպին վարկածը, որ հիմնուած է հաւանականութեան մը վրայ, կ'ըսէր բանախօսը՝ աւելցնելով, որ հաւանականութիւն մը խօսեցնելով տարբեր տեսանկիւնի մը փորձը կ'առաջարկէ վիպագիրը: Փորձ մը, որ մինչեւ այսօրուան անցեալին դարձած, կորսնցուցածներուն միայն կառչած Եղեռնի փորձառութեան քով կը բերէ փոխընտրանք մը. լուծումի ուրիշ առաջարկ մը: Խօսելէ ետք վէպին զուտ գրական արժէքին մասին՝ Արփի Թօթոյեան կ'եզրակացնէր. – «Կրակէ շապիկ»ը հանգրուան մըն է մեր նոր գրականութեան մէջ: Եթէ նոյնիսկ մօտիկ ապագային մեր ազգային քաղաքական իրականութիւնը հոն արտայայտուած հաւանականութեան մը ուղղութիւնով չյառաջանայ, Էնիս պէյ մը չգայ Արամը փնտռելու, խօսելու անոր հետ, «Կրակէ շապիկ»ով կը շահի մեր գրականութիւնը: Անով նոր մօտեցում մը, տուեալները դիտելու նոր ակնոց մը փորձուեցաւ: Թերեւս ըլլան ուրիշ առաջարկներ բերող ուրիշ գործեր ալ: Ու մեր գրականութեան մէջ ունենանք նոր վարկածներով նոր փորձերու միտող, մեր ներկային առընչուած նոր գործեր»:

Դասախօսին խօսքերը մերթ ընդ մերթ կ'ընդմիջուէին Կարապետ Տաքէսեանի կողմէ՝ վէպէն քաղուած էջերու ընթերցումներով:

Խնամքով եւ լրջօրէն պատրաստուած դասախօսութիւնը խոր տպաւորութիւն թողուց ներկաներուն վրայ:

Դասախօսութեան աւարտին տեղի ունեցաւ զրոյց մը նիւթին եւ հեղինակին վարկածին շուրջ: Այն հարցումին, թէ ինչպէս կը բացատրուի «Կրակէ շապիկ» գիրքին, բուռ զրոյցներու, այրումը Երեւան եւ Լոս – Անճըլըս, Կարապետ Տաքէսեան պատասխանեց, թէ իր անձնական կարծիքով, հետեւանքն է այն իրողութեան, որ Թուրք ընկերութիւնը 1915-էն ի վեր յեղաշրջումներու ենթարկուած է, իսկ հայ իրականութիւնը՝ այս իրողութեան նկատմամբ, իր հայեացքը չէ փոխած, առարկայական չէ դարձած: Խօսք առին երիտասարդներ եւ չափահաս ներկաներ թեր ու դէմ կարծիքներ արտայայտելով վէպին մէջ առաջարկուած վարկածին շուրջ: Նշուեցաւ որ վէպին մէջ Հայն ու Թուրքը ոչ մէկ հանգամանք ունին. նոր մօտեցում մըն է, որ կրնայ դուցէ հայ երիտասարդութիւնը քաղաքական դետնի վրայ նոր ուղիներու առաջնորդել: Ընդվզում արտայայտուեցաւ գիրքը այրելու երեւոյթին դէմ նշելով, որ գիրք այրել՝ Հայու գործ չէ, ինչպէս Հայու գործ չէ Հայրենիք պարպելը:

ՇՐՋ. ԹՂԹԱԿԻՑ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Այրի Տիկին Հրաչուհի Աճէմեան եւ զաւակները խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնեն իրենց զարմիկներուն՝ Յովհաննէս և Սիմոն Անէմեանի մահերուն առթիւ, ողբացեալներուն ընտանիքներուն եւ անոնց յիշատակին 2000 Ֆ. կը նուիրեն Կապոյտ Խաչի լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ 1000 Ֆ. իրենց շատ սիրելի «Յառաջ»ին:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Մարսէյլէն՝ Պր. Ֆրէնկեան 100 Ֆր. կը նուիրէ «Յառաջ»ին Արթենիկ Փափազեանի յիշատակին:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Հաբէլեան իրենց վաղեմի ընկեր՝ Կարապետ Յովակիմեանի մահուան առթիւ, փոխան ծաղկեպսակի կը նուիրեն 200 Ֆ. ողբացեալի այնքան սիրելի «Յառաջ»ին, ինչպէս նաեւ Տիկիններ՝ Ա. Աճէմեան, Պ. Մամուրեան, Պ. Թաղէոսեան կը նուիրեն 100–ական ֆրանք ողբացեալի յիշատակին:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի մասնաճիւղի վարչութիւնը իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Տէր եւ Տիկին Սերժ Սիմոնեանի եւ Արթինեան ընտանիքի բոլոր պարագաներուն՝ Յարութիւն Արթինեանի մահուան առթիւ:

Ս. ՅԱԿՈԲ — ԼԻՈՆ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Ի գիտութիւն Լիոնի եւ Ռոն – Ալփի Շրջաններու յարգոյ հայ հասարակութեան, Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին Չորեքշաբթի իրիկունները ժամը 6–ին, Հսկումի խաղաղական եւ հանգստեան ժամերգութիւններ կը կատարուին հետեւեալ ժամանակացոյցով:

ՀՍԿՈՒՄ

Փետրուար 24, Չորեքշաբթի, ժամը 6–ին:
Մարտ 2, Չորեքշաբթի, ժամը 6–ին:
Մարտ 9, Չորեքշաբթի, ժամը 6–ին:
Մարտ 16, Չորեքշաբթի, ժամը 6–ին:
Մարտ 23, Չորեքշաբթի, ժամը 6–ին:

ԱՐԵՒԱԳԱԼ

Իսկ Արեւագալի ժամերգութիւնները Փետրուար 21–էն սկսեալ, մինչեւ՝ Մարտ 20, Գալստեան Կիրակին ներառեալ:

Սկիզբ ժամերգութեանց ժամը 8·45–ին:
Արեւագալ՝ ժամը 9·45–ին:
Պատարագ՝ ժամը 10·30–ին:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀՍԿՈՒՄ ԵՒ ՔԱՐՈԶ

Մեծ Պահքի ամբողջ շրջանին, Չորեքշաբթի երեկոներ ժամը ճիշդ 6–ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հսկումի խաղաղական եւ հանգստեան Ժամերգութիւններ կը կատարուին եւ կը տրուի աւուր պատշաճի քարոզ՝ ըստ հետեւեալ ժամանակացոյցի եւ կարգի. –

Չորեքշաբթի, փետրուար 24–ին,
Քարոզիչ՝ ԺԻՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 2–ին
Քարոզիչ՝ ՄԻՒՌՈՆ ՎՐԴ. ԳՐՎԸԳԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 9–ին,
Քարոզիչ՝ ԶԱՒԷՆ ՎՐԴ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 16–ին,
Քարոզիչ՝
ՄԵՍՐՈՊ Ա. ՔՀՆՅ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ
Չորեքշաբթի, Մարտ 23–ին,
Քարոզիչ՝ ԱԻԵՏԻՍ ՔՀՆՅ. ՊԱԼԸԳԵԱՆ

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

QUATRA

SALLE GAVEAU
45, rue la Boétie, 75008 PARIS

Dimanche 28 février à 17 heures

DUO PIANO
ANI PETROSSIAN
RAFFI PETROSSIAN

I

M. RAVEL
Rhapsodie Espagnole
M. RAVEL
La Valse

II

Version Quatre Pianos
Seize Mains
de
La Première Symphonie
«Titan»
de
GUSTAV MAHLER
avec
CHARLES HERVE
EVE - MARIE JOUBERT
JACQUELINE MEFANO
ALEX MULLENBACH
MERCEDES PROTEAU
PIERRE PROTEAU
Direction
PAUL MEFANO

Avec le parrainage de la BRED

Prix des places : 150 - 120 - 80 F. — Etudiants, C. V. 40 F.

REMERCIEMENTS

L'Association Arménienne d'Aide Sociale a reçu, pour ses œuvres sociales, en souvenir de la regrettée *Madame Véhanouche Kazandjian* décédée le 20 janvier dernier, des dons de: Mme Germaine Mezin 500 F, M. et Mme Jean-Pierre Goupillon 500 F et M. Arthur Kazourian 150 F.

Après-midi enfantine déguisée

AU COLLEGE SAMUEL-MOORAT
DIMANCHE 13 MARS

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

APRES LE ZENITH

OPERA DE MARSEILLE

Samedi 12 Mars à 20 heures 45

NAVASART

CHANTS ET DANSES
ARMENIENS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
SECTION MARSEILLE VILLE

Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89
Vente des billets : *Du lundi au vendredi* sauf mardi
de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h
MAISON DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille
et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

Meubles Ghazarian

4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance

Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

"Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն"

CAROUN ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN

25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART

TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES

TRAITEUR

ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի լեցք (միսով թէ ձէթով):

■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան եօթը տեսակ անուշեղէն

* ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը արտադրանքներ *

ԸՆՏԻՐ ԽՄԻՉՔՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
23
MARDI
23 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամերիկեան առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.690 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.690

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԸՆՏՐԱՊԱՅՔԱՐԸ, մանաւանդ չորաթավերջին աւելի կուտայ փոխադարձ կծու խօսքերու: Միթերան, որ դեռ թեկնածու չէ, ակնարկելով թեկնածուներուն (խորքին մէջ, խօսքը կը վերաբերէր Շիրաքի) բսաւ որ ինքնաչխատ ցրուիչ մեքենաներու պէս — ճէքփոթ — խոստում — ներ կը բաշխեն: Շիրաք ալ պատասխանեց որ երբ մարդիկ առտուն կ'արթննան աճարեկիչ Պիտաքի դաստակներուն վըրայ սեղմուող ձեռնակապերու ձայնէն, ճէք - փոթի ձայն չէ:

ՊԱՂԵՍՏԻՆՑԻՆԵՐ կը մեռնին միշտ գըրաւեալ հողերու մէջ: 61 է անոնց պաշտօնական թիւը: Արաֆաթ ՄԱԿ-ի մարդկային իրաւանց յանձնախումբին առջեւ ձաղկեց. — «իսրայելեան զինուորական խմբակին նորնացիական բրտութիւնը»: Կը հաստատուի, Իսրայելացիներու կողմէ իսկ, որ շատ վայրագութիւններ կը գործուին:

ԱՔՍԻՈՆ ՏԻՒՐԵՔԹԻ 6 այլ անդամներու դատավարութիւնն ալ կը սկսէր Երկուշաբթի օր, անոնց գլուխը Ժան - Մարք Ռույան, որու ծոմապահութեան 84-րդ օրն է: Այս շարժումը շատ «կը յուզէ» կարգ մը բարի խիղճեր եւ դիմում մը ըրած են Արդարութեան Նախարարին, որպէսզի վերջ տրուի բանտարկեալներուն առանձնացման անմարդկային այդ վերաբերումին: Այս դիմումը լոյս կը տեսնէ օրաթերթերուն մէջ: 140 անձնաւորութիւններ ստորագրած են դիմումնագիրը, յիշենք անուններ՝ Ժան - Լիւք Կոտար, Ժան - Լուի Պառօ, Ֆրանսուազ Սական, Աբբայ Փիէր, Փիէր Ժիւքէն, երկու եպիսկոպոս եւ բազմաթիւ փաստաբաններ: Միւս կողմէ «ԷՍ - Օ - ԷՍ - Աթանթա» միութեան նախագահուհին, որ ճաշարան Վէֆուրի ահաբեկչական արարքին զոհերէն է եւ 83 Դեկտեմբերէն ի վեր անդամալոյծ, իր վրդովումը յայտնեց այս առթիւ եւ հարց տուաւ թէ արդեօ՞ք զոհերն ալ պէտք է դադրին անունդ առնելէ որպէսզի այդ մարդոց բարեացակամ ուշադրութեան արժանան: Ամէն պարագայի մէջ, Շիրաք բսաւ թէ ոչ մէկ գութ կը զգայ եւ բան չի փոխուիր, Միթերան ալ շեշտեց թէ նախ՝ զոհերուն կ'երթայ իր մտածումը:

ՊԱՅՈՆԻ մօտ, ֆրանսական ոստիկանութիւնը ձերբակալած է Իփառեթարաքի (պասք ահաբեկչական շարժում) մէկ պետը՝ Ֆիլիփ Պիտառ, որ կը հետապնդուէր վեց տարիէ ի վեր, չորս ոստիկանի սպանութեան համար: Զորս մեղսակիցներ ալ ձերբակալուած են: Իփառեթարաք ընդունելով հանդերձ թէ ծանր հարուած մը կերած է, կը յայտարարէ թէ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԵՐԵՒԱՆ

ՇԱԲԱԹ ՕՐ 15-ԷՆ 20 ՀԱԶԱՐ ՀԱՅԵՐ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԿՑՈՒՄԸ ՊԱՀԱՆՋԵՑԻՆ

ՑՈՅՑ ՄԸՆ ԱԼ՝ ՈՒՐԲԱԹ ՆՈՐ ԳՈՐԾԱՏԱՆ ՄԸ ԲԱՑՈՒՄԻՆ ԴԷՄ

Շաբաթ օր, 15-էն 20 հազար հոգի խաղաղ ցոյց մը կատարեցին Երեւան, պահանջելով Ղարաբաղի կցումը: Ապահովութեան ուժերը չէին միջամտած, երբ առինք այս լուրը, մինչ ցոյցը չէր վերջացած: Թափորը կը գլխաւորէին մտաւորականներ:

Ուրբաթ օր ալ, աւելի փոքր ցոյց մը տեղի ունեցած էր, այս անգամ բողոքելու համար քիմիական նոր գործատան մը շինութեան դէմ, Երեւանի մօտ: «Լիպերասիոն», Շաբաթ առտու 2000 կուտար ցուցարարներու թիւը, աւելցնելով թէ նախորդ օրն ալ 5000 հոգի ցոյց կատարած էին Աբովեան, ուր նախատեսուած է գործատան կառուցումը: Ոստիկանութիւնը չէ միջամտած:

⁂

Շաբաթ օրուան ցոյցին մասին կարգ մը այլ մանրամասնութիւններ հրատարակած էր «Լիպերասիոն» Երկուշաբթի առտու (Փետրուար 22): Լուրերու իբրեւ աղբիւր կուտար՝ Մովսէս Կորտիզեան, ներկայացուցիչ Հայաստանի Ազգ. Ինքնավարութեան Միութեան (Իւ - Փէ - Ա - Էն, կը ճշդէ թերթը) որու հետ հեռաձայնով կրցած է խօսիլ ֆրանսական մամուլի գործակալութիւնը (Ա - ԷՖ - Փէ): Ըստ այս տեղեկութիւններուն, քանի մը հազար հոգի գրաւած են Երեւանի օփերան, պահանջելով Ղարաբաղի միացումը: Կուսակցութեան Կեդր. Կոմիտէի մէկ պատասխանատուն յայտարարած է թէ Մոսկուա իր պատասխանը պիտի տայ մէկ շաբաթէն եւ հրաւիրած ցուցարարները, որ վերջ տան իրենց շարժումին:

«Լիպերասիոն» կ'աւելցնէ թէ Հայաստանի Ազգ. Ինքնավարութեան Միութիւնը, հիմնուած Նոյեմբերին, ցարդ պաշտօնապէս չէ արձանագրուած, հակառակ այն առեն եղած դիմումին: Միութիւնը կը զբաղի նաեւ բնապահական հարցերով եւ կը մասնակցի այդ առընչութեամբ եղած ցոյցերուն: Ի դէպ, Ուրբաթ օրուան ցոյցը շատ նպաստաւոր թղթակցութեան մը արժանացած է Կոմսոմոլսկայա Պրաւդա-ի մէջ, Կիրակի օր:

ՖՐԱՆՍԱՑԻ ՀԱՄԱՐ ՄԵՌԱԾ ՀԱՅԵՐՈՒ «ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐ»Ը

Կիրակի, Փետրուար 21-ին, նախաձեռնութեամբ Հայ Նախկին Ռազմիկներու եւ Դիմադրականներու Միութեան եւ Ֆրանսայի հայկ. ընթերթիւին տեղի ունեցաւ Ազգային օր մը, որ սկսաւ առաւօտեան ժամը 11-ին, ծաղկեպսակի զետեղումով մը Անծանօթ Զինուորի շիրիմին, շարունակուելու համար Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Եկեղեցին հոգեհանգստեան արարողութեամբ մը եւ ընդունելութեամբ առաջնորդարանը, հուսկ փակուելու համար ճաշով մը էնթէրքոնթինանթալ: Հոգեհանգստեան պաշտօնին յաջորդած կարճ ընդունելութեան ընթացքին Գիւտ Եպիսկոպոսի բարիգալուստի խօսքերէն ետք, ելոյթ մը ունեցաւ Ներքին նախարար՝ Շառլ Փասքուա, որ բսաւ ի մէջ այլոց թէ կը խօսի նաեւ իբրեւ նախկին ռազմիկ, Փրովանսի մարդ մը, քորսիքացի, որ մօտ կը զգայ ինքզինքը Հայերուն: Շեշտեց թէ ուրախ է որ Հայ ժողովուրդին կրած դժբախտութիւններէն ետք, ան ապաստան գտած է Ֆրանսա եւ յանուն կառավարութեան մեծարանքի իր խօսքը բերաւ: Ներկայ էին նաեւ Հաղորդակցութեանց ենթանախարար՝ Ա. Սանթինի, երեսփոխան - քաղաքապետ՝ Փաթրիք Տէվէճեան եւայլն, եւայլն: Նամակներ ղրկած էին՝ Ֆ. Միթերան, Մ. Ռոքար, Լ. Ժոսփէն, Ժ. Շիրաք, Ս. Վէյլ եւայլն: Ճաշին խօսք առին Նախկին ռազմիկներու նախարարի գրասենեակի պետը, Հաղորդակցութեանց ենթանախարար Ա. Սանթինի, երեսփոխան՝ Փաթրիք Տէվէճեան, զօր. Աշոտ Ղազարեան, Սարգիս Ալթունեան, յանուն ընկերվարական կուսակցութեան ընդհ. քարտուղար՝ Լիոնէլ Ժոսփէնի՝ Մարի Տըլահէ, համայնավար կուսակցութեան անունով Կի Տիւքոլոնէ, Սուրէն Ակոբոֆ, փրոֆ. Ֆ. Ֆէյտի, Խտուար Վարդանեան եւ պատուելի՝ Ռընէ Լեւոնեան: Փակման խօսքը արտասանեց Փարիզի Հայոց առաջնորդ՝ Գիւտ Եպիսկոպոս Նագգաշեան:

Մանրամասնութիւնները կուտանք առանցին թղթակցութեամբ:

ՏԽՐՈՒՆԻ

ԺԱՆԷԹ ՄԱՖԵԱՆ - ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

Խոր ցաւով իմացանք գաղութիս սիրուած արուեստագիտուհի՝ Ժանէթ Մաֆեան - Ալթունեանի վաղահաս մահը, որ պատահած է Փետրուար 18-ին, յետ անողոք հիւանդութեան:

Ողբացեալ դաշնակահարուհին ծնած էր Պոլիս, 1947-ին եւ շրջանաւարտ էր տեղւոյն Երաժշտանոցէն:

Ֆրանսա փոխադրուած 1971-ին, շարունակած է իր երաժշտական ուսումը, շրջանաւարտ ըլլալով Փարիզի Էքոլ Նորմալ տը Միւզիքէն, աշակերտելէ ետք Տիկին Փանծեռայի եւ Պոնժոնի: Դաշնակի դասատու էր Փարիզի 12-րդ թաղամասի եւ Ալֆորվիլի երաժշտանոցները, շրջան մը դասաւանդած է նաեւ Ալֆորվիլի Մըշակոյթի Տունը: Նախքան անողոք հիւանդութեան երեւումը, երիտասարդ արուեստագիտուհին իր գնահատելի մասնակցութիւնը բերած է հայկական հանդէսներու գեղարուեստական յայտագրերուն առանձին թէ ընկերանալով այլ արուեստագէտներու:

Տարաբախտ դաշնակահարուհիին յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Երկուշաբթի, Փետրուար 22-ին, Փարիզի Հայ Կաթողիկէ Ս. Խաչ - Ս. Յովհաննէս Մայր Եկեղեցին:

Մեր ցաւակցութիւնները իր ամուսնոյն՝ խմբավար Ալեքս Ալթունեանի, փոքրիկ զաւակներուն եւ վշտաբեկ ծնողքին:

ՌԸՆԷ ՇԱՌ ԿԱՄ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԻ ՄԸ ՄԱՀԸ

Ֆրանսայի ողջ մեծագոյն բանաստեղծներէն նկատուած էր, եթէ ոչ՝ մեծագոյնը: Մեռաւ, գրեթէ գաղտնի, Ուրբաթ իրիկուն Փարիզի Վալ տը Կռաս հիւանդանոցը, ուր փոխադրուած էր երկու շաբաթ առաջ: 80 տարեկան զոհ կ'երթար սրտի տագնապի մը:

Ծնած Վօքլիւզի լ'Իլ - սիւր լա - Սորկ գիւղը, հոն ալ ապրեցաւ գրեթէ ամբողջ կեանքը, հոն ալ կը թաղուի այս օրերս:

Բանաստեղծին կողքին կար նաեւ պայքարի մարդը, դիմադրական ղեկավար, վիրաւորուած իսկ կռիւներու ընթացքին: Իր առաջին գործը՝ Cloches sur le cœur, ուրացուած եւ փճացուած էր հեղինակին կողմէ: Ինք է որ կը բացատրէր. — «Խորագիրը շուտով աւելի դարձաւ ինծի, բայց իրականին մէջ, խորագրին ետին՝ քերթուածներն էին որոնցմէ ոչ մէկ հըպարտութիւն կը զգայի»: 1928-ին է, տարի մը ետք, որ պիտի միանայ գերիրապաշտ շարժումին եւ Անտրէ Պրըթոնի հետ հիմնէ վաղանցուկ պարբերական մը՝ Մեռիտիէն, ուր կը գրեն նաեւ Տանիէլ Ռոփս, Անտրէ Սալմոն, Ֆիլիփ Սուփօ:

Երբ կը հրատարակէ Արսընալը, Փօլ Էլիւառ կը հմայուի եւ բանաստեղծը Փարիզ բերել կուտայ, ուր ան պիտի ծանօթանայ Պրըթոնի, Արակոնի եւ մաս կազմէ գերիրապաշտ յեղափոխութեան, ընկերութեան մը դէմ. — «Որու դէմ պիտի պայքարիմ բոլոր ուժերովս»: Տարիներու ընթացքին, սակայն, Շառ երթալով պիտի հեռանայ, խզելէ ետք Արակոնի հետ, երբ այս վերջինը համայնավար շարքերը կը մտնէ: Խզումը ամբողջական է 1935-ի վերջ եւ Պենժամէն Փէռէի ուղղուած բաց նամակի մը մէջ, Շառ կը գրէ. — «Գերիրապաշտութիւնը բացէ ի բաց բռնած է ճամբայ մը, որ զինքը անխուսափելի կերպով, կ'առաջնորդէ գեղեցիկ — գիրերու եւ բրտութեանց միացած ծերանոցը»:

1941-ին դիմադրական շարժումին մէջ է եւ 43-ին պատասխանատու է հարաւ — արեւելքի եօթը նահանգներու վայրաշուտներու էջքի բաժնին: Պատերազմէն ետք, մարտիկը կրկին բանաստեղծութեան կը վերադառնայ եւ յաջորդաբար լոյս կ'ընծայէ «Աղբիւր» եւ հատուածներ ուրիշ գործէ մը՝ «Seuls demeurent», որ յաջորդ տարին մեծ յաջողութիւն պիտի գտնէ եւ զինքը բարեկամը դարձնէ Ժորժ Պրաքի եւ Ալպէր Քամիւի: 1946-ին, ուրիշ կարեւոր գործ մը՝ Feuillets d'Hypnos մեծ արձագանգ կը գտնէ: Համբաւը սակայն զինքը կը խանգարէ: Եթէ գրականութեան Նոպէլ մրցանակը չստացաւ, զինքը ճանչցողները կը հաստատեն թէ մէկ պատճառ կար՝ ամէն բան ըրաւ որ չստանայ: Անիկա արդելք չէր թէեւ որ տարիներու երկայնքին, գիրքեր, պարբերականներ, ցուցահանդէսներ չնուիրուին իրեն: Իր կեանքին կարեւոր հանդրուաններէն մէկն է հանդիպումը Հայտըկէրի հետ, զոր պիտի պաշտպանէ մեծ տարողութիւն ստացած բանավէճի մը ընթացքին Ժան Վահլի դէմ (1959, Թան Մոտէռն եւ Նուվէլ Ռըվիւ Ֆրանսեզի ընդմէջէն):

1980-ին, Ազգային մատենադարանի մէջ է որ տեղի կ'ունենար ցուցահանդէս մը՝ Manuscrits illustrés du poète René Char եւ որու մասին գրած էր մեր աշխատակիցը՝ Տանիէլ Լէօվերս («Յառաջ» միտք եւ արուեստ» 1980, Մարտ): Կինն ալ, ծնեալ Հալաճեան, կուաշներու ամբողջ շարք մը գծած է պատկերազարդելու համար Շառի քերթուածները: Ասոնցմէ 6-ը ներկայացուած էին վերոյիշեալ ցուցահանդէսին:

⁂

Մեծարանքները, անշուշտ բազմաթիւ են, քաղաքական դէմքերէն՝ գրական աշխարհ: Այդպէս է միշտ, երբ մահը կը ժամանէ, բայց բանաստեղծը կը մեռնի՞:

LIBERATION

ՓԱՐԱՃԱՆՈՎ՝ ԱՌԱՍՊԵԼԸ

ԽՄԲ. — Փարիզի Բազալս ունեցած է այս տեսակցութիւնը Ս. Փարաճանովի հետ Թիֆլիզէն՝ Ռոբերտամ։ «Լիպերասիոն» զայն հրատարակած է թարգմանաբար, Փետրուար 16-ին։

***

«Շատ չէի հաւատար վերակառուցումին, բայց պէտք է խոստովանիմ որ իմ կեանքիս մէջ ապացոյցը ունեցայ անոր»։ Փետրուար չորսի օրը Հագիւ Ռոթերտամ հասած, «Հրեղէն ձիեր»ու, «Սայաթ Նովա»ի, «Սուրամի բերդ»ի հեղինակը՝ Ս. Փարաճանով այս խօսքերով կ'արտայայտէր իր խանդավառութիւնը։ Վերջապէս երկրէն ելլելու արտօնութիւնը ստացած ըլլալով, աւետիսներ ունէր զինք սիրողներուն։ Յունուար 28-ին աւարտած էր Լերմոնտովի մէկ բանաստեղծութեան հիմքով պատրաստած «Աշուղ Ղէրիպ» ժապաւէնը. միջին երկարութեամբ ժապաւէն մը՝ անպատմելի, ինչպէս իր բոլոր գործերը։

Հետեւեալ զրոյցը կատարուած է Թիֆլիզ ու Ռոթերտամ, արուեստագէտին ու Փաթրիք Բազալի միջեւ, երբ այս վերջինը աշնան երեք շաբաթ Վրաստան կը գտնուէր ժապաւէնի մը պատրաստութեան համար. իսկ Փետրուարի սկիզբը անոնք գիրար վերագտան Ռոթերտամ։ Կերպով մը Փարաճանովի խոստովանութիւններն են, որոնք կը պարզեն ամբողջ իր կեանքը։

Տունը, ուր կը բնակիմ, հարիւր յիսուն տարի առաջ կառուցուած էր մեծ հօրս կողմէ։ Ան Սարգիս Փարաճանով կը կոչուէր, սակայն այդ շրջանին Պարաճանեան կ'ըսէին։ Առեւտուրով զբաղողները, որոնք արհեստակցական միութիւններու անդամ էին, պարտ էին ռուսականացնել իրենց անունը, որպէսզի ցարական արքունիքին կողմէ ընդունելի տիտղոսներ ունենային։ Այսպէսով փոփոխութեան ենթարկուած է մականունս։

ԾԱԳՈՒՄԸ

Մարդիկ կան, որոնք կը կարծեն թէ Հրեայ եմ։ Նկարագիրս է պատճառը։ Այո՛, նկարագիրս։ Շատ զեղուն ու դիւրահաղորդ մէկն եմ։ Վերջերս Վրացիներ բացատրեցին ինծի, թէ իրական Հայ չէի, այլ՝ պարիճանցի մը։ ԺԱ. դարուն, Վոխուլիա ցարին օրով, նախահայրերէս մէկը ցարին կը հրամցնէր իր կաղամբի ապուրը. ահա թէ ուրկէ կուգայ պարի-ն. ու յետոյ ճանի, որովհետեւ ան շատ կարճ սրունքներ ունէր։ Սակայն, հայ կամ ոչ, ի՞նչ կը նշանակէ։

Մայրս Պուրպալօ գիւղէն էր. հայրը՝ Դարչօ հոս եկած էր շատ երիտասարդ, 18 տարեկանին, մրցելու համար շատ ծանօթ փորձառու ըմբշամարտիկի մը հետ։ Անոնց հանդիպումը տեղի ունեցած է Թիֆլիզի հրապարակը, գորգի մը վրայ։ Բուլաքոս Դանիէլա բռնած է երիտասարդ ու հուժկու մեծ հայրս ու մէկ անգամէն կոտրած անոր երկու կողքերն ալ, ջախջախելով նաեւ կուրծքը։ Մեծ հայրս ըդգայագիրկ ինկած է. զինքը խնամած է իր հակառակորդը։ Այսպէսով երկուքին միջեւ շատ մեծ ու խոր բարեկամութիւն մը հաստատուած է։ Բուլաքոս Դանիէլա տուն մը գնած, յետոյ իր քրոջ զաւկին հետ ամուսնացած է մեծ հայրս. մահէն առաջ անոնց ձգած է իր խանութը։ Այս խանութը այսօր ալ գոյութիւն ունի քաղաքին կեդրոնը, հրապարակին ստորերկրեայ մասին մէջ։

Հօրս կողմէ արհեստաւորներու ընտանիքէ մը կը սերիմ։ Հօրս հայրը կառքեր կը շինէր. երիտասարդ մեռած է ու հօրս մայրը անոր գործատունը որպէս ժառանգ ձգած է մօրս։ Ան իր տղուն ըսած է. – «Դուն շատ գեղեցիկ ես ու շռայլ մէկը. կը սիրես կիները ու թղթախաղը։ Կը վախնամ որ խմես ամբողջ ժառանգութիւնը մինչ կինդ երեք զաւակ պիտի մեծցնէ»։

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մեծ սենեակներու մէջ կ'ապրէինք, որոնց մէջ այսօր քոյրս կը բնակի։ Ես կ'ապրիմ այն մասին մէջ, որ առենին խոհանոց էր։ Առաջ հո նկ'ապրէր Տընին, որ մօրս ըսածին համաձայն միշտ սպիտակ ներքնազգեստ կը հագնէր։ Ան իր կօշիկովը կը թարմացնէր սամովարին առկայծող կրակը եւ հօրս կօշիկները կը մաքրէր։ Միշտ այն տպաւորութիւնն ունեցած եմ թէ մայրս շատ հաճելի կը դտնէր զայն։ Խարտեաշ էր ու պեխերը բոլորած էին ճերմկիլ։ Ամէն անգամ որ մայրս անհաւատարմութեամբ կ'ամբաստանէր հայրս, կասկածներս կը յայտնէի իրեն այդ մասին, մայրս կը վրդովէր ու կը պատասխանէր. – «անիմաստ բաներ մի՛ ըսեր»։

Հայրս սահմանադրական – ժողովրդավար կուսակցութեան համակիր մըն էր։ Յեղափոխութենէն ետք վաճառական դարձաւ. առեւտուրով կը զբաղէր. խանութներ, ճաշարաններ կը բանար։ Շատ կը սիրէր համագործակցական դրութիւնը։ Մեղք որ կենդանի չէ այլեւս այսօր, երբ Միխայիլ Սէրկիեվիչ (Կորպաչով) արտօնեց այս կարգի ձեռնարկներ։ Տասնեակ մը հետաքրքրական խանութներ բացած պիտի ըլլար...։

Հնավաճառ էր ինք։ Գործածուած ապրանքներու վաճառատուն մը կը վարէր։ Փոքր տարիքիս զարմանալի քանակութեամբ շատ գեղեցիկ իրեր տեսած եմ հոն. հայրս զանոնք կը գնէր ու շուտով կը ծախէր։ Անոնցմէ քանի մը հատ մնացած է քրոջս քով։ Օր մը Վրացիներ եկան դուրս զարկին, որովհետեւ կ'ուզէին կառքի մը հետ փոխանակել իտալական ջահ մը։

Ծնած եմ սպիտակ բաթաֆալք-ի մը վրայ. գիտէք անոնցմէ, ուր ձիեր կը կապեն. վրան միայն անկողին մը աւելցուցած էին։ Ունէինք նաեւ դաշնակ մը. Պէրնշթայն մը։ Ստալինեան շրջանին երբ ոստիկանները կուգային մեր տունը խուզարկելու, մայրս անմիջապէս կը հանէր իր օղերը եւ ինծի կլլել կուտար զանոնք։ Մանկութիւնս անցաւ մօրս մատանիները եւ օղերը կլլելով. յետոյ երեք օր ետք իրեն կը վերադարձնէի բոլորը։ Սակայն այնքան առեն որ ընտանեկան գոհարեղէնները մարմնիս մէջ կը գտնուէին, չէի կրնար դպրոց երթալ. շատ արժէքաւոր բաներ էին անոնք։

Հայրս իր ժամանակը բանտերը կ'անցընէր։ Ստալին հնգամեակներու սկզբունքը հաստատած էր ու հայրս հինգ տարիէն չորսը բանտը կ'ըլլար։ Յաճախ անօթի կ'ըլլայի։ Օր մը երբ փողոցը կը քալէի, բաց պատուհանէ մը խնձոր մը տեսայ, յաջորդ գիշերը տունէն դուրս սպրդեցայ, երթալ այդ պտուղը գողնալու համար. ձեռքս երկարեցի խնձորին, բռնեցի զայն, բայց նոյն պահուն մաշկը պատռեցաւ ու դուրս պոռթկաց լմկած միջուկը. ամբողջութեամբ փտած էր։ Այնքան վախցայ որ վճռեցի անգամ մըն ալ գողութիւն չընել։

Մայրս ժամանակը կ'անցընէր ծախելով մեր ամբողջ ունեցածը։ Ես իրեն կ'ընկերանայի ձեռքս մուրճ մը բռնած։ Ան արծաթէ շաքարաման մը կ'ունենար. զայն կշռելէ ետք կը հարցնէր. «աման ըլլալո՞վ կը գնէք, թէ արծաթին ծանրութեան գինով»։ Պատասխանը միշտ նոյնը կ'ըլլար. «ծանրութեան գնով»։ Այն ատեն իմ պարտականութիւնս էր մուրճովս կոտրել զայն։ Օր մը, դպրոցի մը բակը մտած մուրճի հարուածներ կուտայի արծաթէ ատարկայի մը. յանկարծ տեսայ որ տղաքը վազելով դուրս կ'ելլէին. աղմուկը լսելով զայն գրօսանքի զանգը կարծեր էին ու ժամանակէն քսան վայրկեան առաջ դուրս թափեր։ Ընտանեկան ամբողջ մեր արծաթեղէնը այս ձեւով սպառեցաւ, նաեւ ոսկեղէնը։ Անօթութիւնը միշտ ընկերացած է մանկութեանս. անօթութիւնը, եւ արուեստի այդքան գործեր փճացնելու պարտաւորութեան պատճառած սարսափը։ Փողոցներուն մէջ կը թափառէի դիտելով աշխատող արհեստաւորները. գորգագործներ, դերձակներ, գլխարկավաճառներ, ներկարարներ, հացագործներ...։ Նախանձի եւ անկարողութեան ահաւոր զգացումներ կ'ունենայի, տեսնելով որ չեմ կրնար մասնակցիլ անոնց գործունէութեան։ Այսպէսով, չափահաս տարիքիս մղուեցայ ասպարէզ մը փնտռելու, որ առիթ պիտի տար ինծի բոլոր այս արհեստները միաժամանակ կիրարկելու։ Այսօր, ազատ արձակուելէս ետք, միշտ նոյն անյագութեամբ կը դիտեմ շուրջս։ Չեմ կրնար անտարբերութեամբ անցնիլ երբեք թափօններու մօտէն, առանց անոնց մէջ առարկայ մը փնտռելու, որ կրնայ ծառայել իմ աշխատանքիս. կոտրած շիշ մը, կամ պահածոյի հին տուփ մը։ Այս բոլորը մեծ ցանկութիւն կ'արթնցնեն մէջս։ Շատ կը նկարեմ, կը դրծեմ, վարագոյրներ, փունջեր, զգեստներ, գլխարկներ կը հաւաքեմ։

Կը յիշեմ նաեւ այն շրջանները, երբ տան մէջ քանակի հարուածներով կամ պատառաքաղի խայթոցներով կը ստիպէին որ Ֆրանսերէն խօսիմ։ Այս ձեւով կը սորվեցնէին, եւ ըսել որ այսօր ոչինչ կը յիշեմ, բացի երգերու քանի մը պատառիկէ։

ՈՒՍՈՒՄ

Բազմաթիւ արհեստներ սորվեցայ։ Երախտապարտ եմ ծնողքիս որ ինծի տուած են այս առիթը։ Նախ սորվեցայ ջութակ նուագել։ Սակայն ինծի յարմար գործ չէր։ Երբ հայրս բանտէն վերադարձաւ, ըսաւ. – «Տղաս, բան մը նուագէ»։ Երկու նօթ կրցայ նուագել, յետոյ ոչինչ։ «Ի՞նչ կայ» – «Ոչինչ, նորէն պիտի սկսիմ»։ Վիվալտիի քոնչերթոն. թարաթաթաթա ... ան ըսաւ, «Նայէ, եթէ ամէն օր որ բանտը կը գտնուէի մէկ նոթ մը սորվէիր, պիտի կրնայիր հիմա հինգ քոնչերթօ նըւագել ինծի»։ Ու հասկցայ թէ որքան ժամանակ կորսնցուցած էի։

Յետոյ, պարի դպրոց մը մտայ, յետոյ երգի, երբ երաժշտանոցն էի Թիֆլիզ, Տոն Ժօզէ, Կէրման եւ Թոսմէր մարմնացուցի։ Հոն էր որ տրամաթիկ արուեստի ուսուցիչս յայտնեց թէ բացառիկ յատկութիւն ունէի բեմադիր ըլլալու։ Պատերազմի շրջանն էր, սակայն դրամ կը շահէինք։ Մշակոյթի նախարարութենէն յատեր մը ու այծի մորթէ վերարկու մը տուին, մեկնեցայ Մոսկուա։ Հոն բեմադրութիւն ուսանեցայ։ Լաւ էին թիւերս, սակայն միշտ դժուարութիւն ունեցայ մարքսականութեան նման նիւթերու հետ, որոնցմէ երբեք շատ բան չէի հասկնար։ Իսկ գալով թատերական արուեստին, այն ձեւով որ կ'աւանդուէր մեր մօտ, անընդունելի էր։

Մեծն Սաւչենքոյի դասարանը ընդունուեցայ։ Շատ կանուխ, 43 տարեկանին մեռած է ան, բայց արդէն ծեր կը թուէր մեզի։ Ու այսօր մենք աւելի ծեր ենք քան ինք։ Շատ հետաքրքրական դասարան մըն էր։

ԼԵՐՄՈՆՏՈՎ ՆԿԱՐԱՀԱՆԵԼ

«Դեւ»ը նկարահանել յայտնի էր որ շատ բարդ էր։ Որպէսզի չձախողիմ այնքան բարդ գործի մը մէջ, ամբողջ ժամանակս աշխատելով չանցուցի, նաեւ աղօթեցի։ Լերմոնտով գիւրութեամբ սպիտակ պաստառ անցնելիք մէկը չէ։ Անխօս շարժանկարը աւելի լաւ արդիւնք կուտար։ Այն տպաւորութիւնը ունիմ որ այս հէքեաթը նկարահանելու համար բնական աղէտ մը պէտք է։

Այս նիւթին համար միջոցներ անհրաժեշտ են։ Թեքնիք մակարդակի վրայ յատուկ գործիքներ պէտք են։ Մոսկուա պէտք է հասկնայ որ «Դեւ»ը պարզ ժապաւէն մը չէ, դասակարգի մը կը պատկանի որ աւելի շատ ժամանակի ու նախանիւթի պէտք ունի։ Դժբախտաբար շարժանկարի տնօրէնութիւնը սովորական ժապաւէնի մը մակարդակին իջեցուց զայն։ Մինչդեռ, հասարակ տեղիք Լերմոնտովէ մը աւելին ունենալու համար հոյակապ զգեստաւորում, այդ շրջանին յատուկ կերպասեղէն պէտք է. պէտք է վերստեղծել Կովկասի անոր մտապատկերը։ Կրնայ ըլլալ որ Լերմոնտով սխալած ըլլայ Կովկասի մասին ու միայն փնտռած՝ ռոմանթիկ շրջանակ մը, կարելի է նոյնպէս նաեւ որ Ֆաուսթի Մէֆիսթոֆէլէսին տիպարով տարուած ըլլալով «Դեւ»ով հանդիպութիւն մը ստեղծած ըլլայ։ Սակայն «Դեւ»ը գործ մըն է որ մեծ դիւրութիւններ չընծայեր ժապաւէնի վերածուելու համար։

Երբեմն ես ինծի կ'ըսեմ թէ ծիծաղելի կ'ըլլամ ժապաւէններ պատրաստել փորձելով։ Աշխատանոցին մակարդակը իմ պահանջներս չի գոհացներ։

(Մնացեալը յաջորդով)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՊԵՐԸ

Հայկական եւ արտասահմանեան գիտնականների ստեղծագործական համագործակցութիւնը արուեստների պատմութեան բնագաւառում ունի հին աւանդոյթներ, որոնք ստեղծել են դեռեւս Ն. Մառը, Թ. Թորամանեանը, Լ. Լիսիցեանը, Ն. Տոկարսկին, Յ. Օրբելին, Ա. Եակոբսոնը։ Արդէն 1918 թուականին լոյս տեսաւ Ի. Ստրժիգովսկու «Հայերի ճարտարապետութիւնը եւ Եւրոպան» հիմնարար աշխատանքը։ Հ. Ֆոսիոնի եւ Եու. Բալտրուշայտիսի հետ Թ. Թորամանեանի համագործակցութեան արդիւնքը եղաւ «Հատուող կամարների համակարգը եւ Հայաստանը» գիրքը, որը հրատարակուել է Փարիզում 1935 թուականին։

1963 թուականին ճարտարապետներ Ա. Զարեան (Երեւան), Տ. Բ. Ֆրատագոլլի (Հռոմ) եւ Ա. Մանուկեան (Միլանօ) հայկական ճարտարապետութեան ուսումնասիրման բնագաւառում համագործակցութեան նոր փուլ հիմնադրեցին։ Իսկ 1966 թուականին ստեղծուեցին միջնադարեան հայկական ճարտարապետութեան ուսումնասիրման Հռոմի կենտրոնը ճարտարապետ Փ. Քունեոյի ղեկավարութեամբ եւ հայկական ճարտարապետութեան յուշարձանների ուսումնասիրման ու փաստաթղթաւորման Միլանոյի կենտրոնը ճարտարապետ Ա. Ալփակօ – Նովելոյի ղեկավարութեամբ։

Հայաստանի գիտութիւնների ակադեմիայի արուեստների ինստիտուտը, պատմութեան ու մշակոյթի յուշարձանների պահպանման ու օգտագործման վարչութիւնը, Հայաստանի ճարտարապետների միութիւնը Հռոմի պետական համալսարանի արուեստների պատմութեան ինստիտուտին կից միջնադարեան հայկական ճարտարապետութեան ուսումնասիրման կենտրոնի եւ Միլանոյի բազմարուեստից հիմնարկի հումանիտար գիտութիւնների ամբիոնին կից միջնադարեան հայկական ճարտարապետութեան փաստաթղթաւորման եւ գիտական հետազօտման կենտրոնի հետ համատեղ շարունակեցին նոր գիտական հիմքով դասական եւ ժամանակակից հայկական ճարտարապետութեան ուսումնասիրումը, որը սկսուել էր դեռեւս անցեալ դարում։

Հռոմի եւ Միլանոյի կենտրոններում յատուկ տեղ են գրաւում ճարտարապետական յուշարձանների սեւ – սպիտակ եւ գունաւոր լուսանկարները, չափումների հարուստ հաւաքածոյով ֆոթօքարտարանները եւ գրադարանները, որտեղ լայնօրէն ներկայացուած են սովետական ու արտասահմանեան հետազօտողների աշխատանքները։ Եւ պատահական չէ, որ այդ կենտրոններն են յաճախում բազմաթիւ երկրներից ուսանողներ եւ արուեստագէտներ, որոնք զբաղւում են հայկական ճարտարապետութեան պատմութեան ուսումնասիրութեամբ։

Վերջին տասնեւհինգ տարիների արդիւնաւէտ հետազօտութիւնների արդիւնքը եղան հրատարակուած 45 մենագրութիւնները, որոնք յատուկ տեղ են գրաւում միջազգային հայագիտութեան բնագաւառում։

Զգալի յաջողութիւն է ունեցել «Հայկական ճարտարապետութիւնը Դ. — ԺԷ. դարերում» արտագնայ ցուցահանդէսը, որը ցուցադրուել է ոչ միայն Իտալիայի կենտրոնական քաղաքներում, այլ նաեւ Արեւմտեան Եւրոպայում, Պէյրութում, Գահիրէում, Թեհրանում, Պուէնոս – Այրէսում, Սան – Փաոլոյում, ինչպէս նաեւ Միացեալ – Նահանգներում։

1977 թուականի Սեպտեմբերին Միլանոյի բազմարուեստից հիմնարկի ճարտարապետական ֆակուլտետում ցուցադրուել են Սովետական Հայաստանի ճարտարապետների աշխատանքները, որոնք ուղարկել էր Հանրապետութեան ճարտարապետների միութիւնը։ Ցուցահանդէսի կազմակերպմանը գործօն մասնակցել են Ս. Կորարեկկիի եւ Ա. Ալփակօ-Նովելոյի խմբի ուսանողները ճարտարապետ Ա. Փենսի ղեկավարութեամբ։

Իր հերթին, Երեւանում Հայաստանի ճարտարապետների միութիւնում կազմակերպուել է Ճ. Միքելուչիի ստեղծագործութիւնների ցուցահանդէսը, կազմակերպուել են ցուցահանդէսներ եւ դասախօսութիւններ նուիրուած Ա. Մանճարոթիի

ԼՈՒՐԵՐ ԼԻՈՆԻ ՇՐՋԱՆԷՆ

ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ՝ ԱԼԵՄՇԱՀԻ ՄԱՍԻՆ

Շնորհիւ Տիկնանց Միութեան նախաձեռնութեան, Կարպիս Աճրիկեան Լիոնի մէջ ալ տուաւ Գուրգէն Ալեմշահի մասին իր շատ խնամքով պատրաստուած դասախօսութիւնը:

Ալեմշահ, ինչպէս նաեւ երգչուհի՝ Աստղիկ Առաքելեան՝ որուն Կարպիս Աճրիկեան կը մնայ երախտապարտ, անծանօթներ էին, Ազգային Տան սրահին մէջ ներկայ եղողներուն մեծամասնութեանը: Նոյնիսկ Նորվան Եպիսկոպոս մեզի յայտնեց թէ երեկոյթին ընթացքին էր միայն որ խակալէս զգացած է թէ Ալեմշահ, Կոմիտասի եւ Կանաչեանի կարգին, հայ մեծագոյն երաժիշտներէն մէկն էր:

Սրահը գրեթէ լեցուն էր Փետրուար 5-ի այդ իրիկունը, բայց Եպիսկոպոսին իսկ գաղտոզութեամբ, այսպիսի արժէքաւոր աշխատանք մը, ինչպէսին է Աճրիկեանի կատարածը, արժանի էր որ աւելի մեծ թիւով ունկնդիրներ պատասխանած ըլլային Տիկնանց Միութեան հրաւէրին:

***

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Առանց յուսահատելու անցեալ տարուան անյաջող փորձէն – քանի մը հոգի միայն ներկայ էին – այս տարի եւս Վարդանանց տօնին օրը պատարագ մատուցուեցաւ Լիոնի Ս. Յակոբ Եկեղեցիին մէջ:

Այս անգամ, ժողովուրդը եկած էր. եթէ ոչ խուռներամ, գոնէ Կիրակի օրերու չափանիշով, ինչ որ քաջալերական է հոգեւոր դասին համար:

Պատարագեց եւ քարոզեց Զատիկ վարդապետ: Տեղի ունեցաւ Հայրապետական Մաղթանք Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի անուան տօնին առթիւ:

Տեղին է ճշդել որ եթէ ժողովուրդը քիչ – շատ ներկայ էր, այդ արդիւնքն էր անկասկած, Նորվան Եպիսկոպոսի կարգադրութեամբ, հոգաբարձութեան կատարած ճիգին: Նախորդ օրերը, թղթիկներ բաժնուեցան Լիոնի Հայերու գոնէ մէկ մասին, յիշեցնելով անոնց Վարդանանց տօնին նշանակութիւնը եւ՝ անհրաժեշտութիւնը յարգելու 451 թուի մեր նահատակներուն յիշատակը:

Եթէ լուրջ աշխատանք տարուի, ժողովուրդը կը շարժի … Մասամբ գոնէ:

***

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ՂԵՒՈՆԴ ԵՐԷՑԻ ՀԵՏ

Ղեւոնդ Երէց … Սփիւռքի մեր երիտասարդներուն շատ քիչ բան կ'ըսէ այս անունը: Թերեւս ոչինչ: Եղած է Մաշտոցի եւ Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոսի աշակերտ. եղած է քաջ քահանայ: Քարոզած է անվախ, Պարսկաստանի հակաքրիստոնէական եւ նուաճողական քաղաքականութեան դէմ, մասնակցած է Աւարայրի պատերազմին, գերի տարուած Պարսկաստան եւ, հաւանաբար, սպաննուած է հոն 454 թուականին:

Լիոնի շրջանին հոգեւոր դասը որոշած է ամէն տարի, շրջանին այս կամ այն քաղաքին մէջ, տօնել յիշատակը «Ղեւոնդեանց Քահանայից»: Այս տարի պատարագը կատարուած է Վալանսի մէջ, տեղւոյն հոգեւոր հովիւ՝ Նարեկ Խչկր. քահանայ Վարդանեանի եւ հոգաբարձութեան հրաւէրով, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ:

Քարոզած են Շարվիէօ — Փոն տը Շէրիւի հովիւ՝ Վրթանէս Ա. քահանայ Տէրտէրեան՝ որ պատմած է Ղեւոնդ Երէցի կեանքը եւ Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեան որ, այս առթիւ, շեշտը դրած է հոգեւոր կոչումի տէր երիտասարդներու չգոյութեան վրայ եւ մաղթած է որ այդ պակասը վերնայ, մանաւանդ Ֆրանսայի մէջ:

Արարողութենէն յետոյ՝ որուն ներկայ եղած են նաեւ Հայ Կաթողիկէ ժողովրդապետ՝ Գէորգ Վարդապետ Ջանոյեան եւ վերապատուելի Ժիլպէր Լեւոնեան, Ազգային Միութիւնը սարքած է, Բարեգործականի Հիւսիսեան սրահին մէջ, հացկերոյթ մը, որ անցած է հաճելի մթնոլորտի մը մէջ մասնակցութեամբ՝ քաղաքին հայ գլխաւոր կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներուն, որոնք խօսք առած են:

Ամփոփ՝ Հայերը իրենց անցեալին հետ մտերմացնելու ճամբուն վրայ, յաջող ձեռնարկ մը՝ որ յառաջիկայ տարի պիտի կրկնուի անկասկած ուրիշ քաղաքի մը մէջ:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊՈԼՍՈՅ Մխիթարեան Սանուց Միութեան սրահին մէջ, Փետրուար 5-ին, տեղի ունեցած է Զարեհ Խրախունիի նուիրուած գրական երեկոյթ մը, անոր «Ուղիներ» հատորին հրատարակութեան առթիւ: Հանդիսութիւնը վարած է Ժագլին Էրմէն, տալով նաեւ բանաստեղծին կենսագրականը: Առաջին բանախօսը՝ տոքթ. Վարդ Շիկահեր, անդրադարձած է Խրախունիի լեզուին ու ոճին, ներշնչումի ճոխութեան: Երկրորդ բանախօսը՝ Ռոպէր Հատտէճեան, բնութագրած է Խրախունիին բանաստեղծական արուեստը, թուելով անոր քերթողութեան գլխաւոր տարբերը: Սիլվա Կոմիկեան արտասանած է Խրախունիէն քանի կտորներ: Շնորհակալութեան խօսք արտասանած է բանաստեղծը: Հուսկ բանքը արտասանած է Շնորհք Պատրիարք:

***

ԿԼԷՆՏԷՅԼԻ «Սարոյեան» սրահին մէջ, Յունուար 21-ին, մամուլի ասուլիս մը տուած է Հայաստանի ծանօթ շարժարուեստագէտներէն՝ բեմադիր Էտմոն Քէօսայեան: 16 շարժանկարներ պատրաստած բեմադիրը ներկայիս կ'աշխատի իր նոր ժապաւէնին՝ «Անդրանիկ»ի վրայ: Էտմոն Քէօսայեան իր խօսքին մէջ ակնարկելով Խորհրդային Միութեան մէջ տեղի ունեցող փոփոխութիւններուն, ըսած է, թէ 1959-էն 1960 թուականներուն, Խրուշչեւի իշխանութեան գլուխ անցնելուն, «մօտաւորապէս նման մի բան զգացինք, բայց մի մեծ սխալ գործեցինք … Մեր մտաւորականութիւնը շափը, ձեւը չիմացաւ … Զգիտէինք ինչպէս օգտուել էդ փոփոխութիւնից, էդ օրերից: Հիմի վերադարձ չի կարող լինել, որովհետեւ ազատութեան տոգան, որ վերեւից իջաւ, էդքան մեծ է, որ իրօք յետ դնալու տեղ չի տայ» շեշտած է բեմադիրը եւ աւելցուցած՝ որ «Անդրանիկ»ի նման ազգային շարժանկարի մը նկարահանման համար Մոսկուայէն առնուած արտօնագիրն ու այդ ուղղութեամբ կնքուած համաձայնագիրը ինքնին արդէն բաւական բան կ'ըսեն եւ Հայութիւնը միացեալ ուժերով պէտք է թիկունք կանգնի «Անդրանիկ»ի ծրագրի իրագործման աշխատանքներուն: Ժապաւէնը կը տեւէ երկու ժամ 40 վայրկեան. գործին երկու երրորդը կը նկարուի Հայաստան, իսկ մնացեալը՝ Ֆրանսա եւ Միացեալ – Նահանգներ: Շարժանկարին համար նախատեսուած է 7 – 10 միլիոն տոլար եւ ծախքերուն մեծ մասը հաւանաբար պիտի յատկացուի Անթոնի Քուինի նման ծանօթ դերասաններ գործի լծելու աշխատանքին:

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Յունուար 17-ին, տեղի ունեցած է Եղիշէ Չարենցի նուիրուած երեկոյթ մը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի: Բացումը կատարած է հանդիսավարը՝ Սոնա Յովհաննէսեան, տալով Չարենցի կենսագրականը: Խօսք առնելով Զաւէն Ինճէճիկեան անդրադարձած է Համազգայինի ծրագիրներուն եւ Չարենցի նուիրուած յոբելենական հանդիսութիւններուն: Բանախօսած է Եդուարդ Էլոյեան (Մոնրէալէն) ներկայացնելով Եղիշէ Չարենց մարդը, հայ մարդը, գաղափարապաշտ բանաստեղծը: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ սրահին մէջ, Յունուար 22-ին, տեղի ունեցած է Ճէյ. Մայքըլ Յակոբեանի կողմէ պատրաստուած երկու նոր շարժանկարներու՝ «Հովանաւորութիւն Հայաստանի համար…» եւ «Կիլիկիա … վերածնունդ» առաջին հանրային ցուցադրութիւնը: Առաջինը 31 վայրկեան տեւողութեամբ փաստանկար մըն է, որուն կէսը կը բաղկանայ Միացեալ – Նահանգներու ազգային դիւաններէ առնուած ժապաւէններէ: Ամերիկեան բանակի միաւորի մը կողմէ նկարահանուած ժապաւէնը կը ներկայացնէ զօր. Ճէյմս Հարպորտի ճամբորդութիւնը Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջով: Զօրավարին առաքելութիւնն էր Հայաստանը ամերիկեան հովանաւորութեան տակ առնելու հարցին ուսումնասիրութիւնը: Փաստանկարին նախաբանն ու եզրակացութիւնը ներկայացուած է փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեանի կողմէ: Ժապաւէնը հպանցիկ ակնարկ մը կը նետէ մեր հայրենի քաղաքներուն վրայ, որոնց շարքին՝ 1919-ի Կարսը, Սեբաստիան, Խարբերդը, Ատանան եւ Տիգրանակերտը: Երկրորդ ժապաւէնը կը ներկայացնէ Այնթապի բնակչութեան, բողոքական համայնքի, Առաքելական Եկեղեցւոյ կրօնականներու եւ Կիլիկիոյ դպրոցներու աշակերտներու եւ ուսուցիչներու նկարներ, ապա՝ Հալէպէն, Կիլիկեցի գաղթականներէն, հիւղաւաններէն տեսարաններ:

***

ԼԱ ՎԸՐՆԻ Ամերիկահայ Միջազգային Գոլէժը 44 թոն հայկական տուֆ քար ըստացած է իբրեւ նուէր Հայաստանէն: Քարը պիտի օգտագործուի Գոլէժին կրթական առաջին համադրոյթին շինութեան, ինչպէս նաեւ դպրոցի բակին մէջ Եղեռնի յուշարձան մը եւ հայկական ոճով ցայտաղբիւրներ կառուցանելու համար:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Մալխասեան Հիմնարկութեան հրաւէրով Մոնրէալ գացած է Հայաստանի ակադեմիայի սփիւռքահայ համայնքներու պատմութեան եւ մշակոյթի բաժնի ընկերային ուսումնասիրութիւններու բաժանմունքի վարիչ՝ տոքթ. Եդուարդ Մելքոնեան: Երկու ամիս իր կեցութեան ընթացքին պատմաբանը պիտի ուսումնասիրէ Քանատայի հայ համայնքի ցեղա – մշակութային վիճակը, Մալխասեան Հիմնարկութեան հայագիտական եւ սփիւռքագիտական բանասիրութիւնները, Սփիւռքի հայկական կրթական ծրագրի մը մշակման հետազօտութիւնները եւայլն: Պիտի տայ նաեւ դասախօսութիւններ:

***

ՖԻՔՍԻ Լեւոն եւ Սոֆիա Յակոբեան վարժարանի սրահին մէջ, Փետրուար 1ին, գումարուած է Հ. Կ. Խաչի տեղական մասնաճիւղի անդամական ընդհանուր ժողովը: Բացումը կատարած է Ազատնի Գոնիալեան: Երկամեայ գործունէութեան տեղեկագրի ընթերցումէն պարզուած է, որ մասնաճիւղին վարչութիւնը այցելած է հիւանդանոցներ եւ բուժարաններ, ինչպէս նաեւ ծերանոցներ. կազմակերպած է դասախարակչական դասախօսութիւններ եւ այլ զանազան ձեռնարկներ: Մասնաճիւղը ունի 180 անդամներ:

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ «ԷԼԻԶ ԳԱՒՈՒՔՃԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ»Ի ՄԱՍԻՆ

■

1988 տարուան գրական մրցումին կրնան մասնակցիլ Սփիւռքի բոլոր հայ գրողները, ներկայացնելով վերջին 3 տարիներու իրենց հրատարակուած գրական ստեղծագործութիւնները, արձակ կամ բանաստեղծութիւն:

Մրցումին ներկայացուած գիրքերը, երկուական օրինակ, պէտք է մեր ձեռքը հասած ըլլան, ամէնէն ուշ՝ մինչեւ 1988 Օգոստոսի վերջը:

Մրցանակին՝ – երեք հազար ֆր. – արժանացող երկը եւ հեղինակին անունը, 1989-ի առաջին ամիսներուն կը յայտարարուին մամուլով:

Գրական մրցանակի դատական կազմի անդամներն են. –

1.– Գալֆաեան – Փանոսեան Հիլտա
2.– Ս. Ք. Զանգու
3.– Կէնճեան Պատրիկ
4.– Պարութճեան Նորա
5.– Պալեան Տիգրան

Գիրքերը ղրկել, ստորեւ արձանագրուած հասցէին. –

SOCIETE DES GENS DE LETTRES ARMENIENS DE FRANCE
B.P. 470 - 75830 Paris Cedex 17 - France

«ԷԼԻԶ ԳԱՒՈՒՔՃԵԱՆ – ԱՅՎԱԶԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ»Ի ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄ

Կը խնդրուի Սփիւռքի հայ մամուլէն արտատպել:

եւ Փ. Լ. Ներվիի ստեղծագործութեանը:

1979 թուականին Հռոմի պետական համալսարանի ճարտարապետութեան ֆակուլտետում նախապատրաստուել եւ հրատարակուել է «Ճարտարապետութեան պատմութեան ուրուագծեր» դասագիրքը, որն ունի «Հայկական ճարտարապետութիւն» գլուխը: Որպէս պարտադիր առարկայ այդ դասընթացի դասաւանդումը կատարւում է Հռոմի, Միլանոյի, Թուրինոյի, Վենետիկի համալսարաններում:

Հայկական մշակոյթի եւ արուեստի բնագաւառում հետազօտութիւնները չեն սահմանափակւում արդիականութեան շրջանակներով, այլ ուղղուած են նաեւ հայ ժողովրդի հարուստ ստեղծագործական ժառանգութեան ակունքներին, ընդգրկելով նախապատմական ժամանակաշրջանից մինչեւ մեր օրերը: Հայ եւ արտասահմանեան գիտնականների կատարած ճարտարապետական որոնումների արդիւնքների ընդհանրացման անհրաժեշտութիւնը յանգեցրեց երեք տարին մէկ անգամ հայկական ճարտարապետութեան վերաբերեալ միջազգային գիտաժողովներ անցկացնելու գաղափարին:

Միջազգային գիտաժողովները սկսել են անցկացուել 1975 թուականից: Առաջինը տեղի է ունեցել Իտալիայի Պերկամօ քաղաքում, երկրորդը՝ Երեւանում 1978 թուականին, երրորդը՝ Միլանոյում, Վիչենցիայում, Քասթելֆրանքոյում եւ Վենետիկում 1981 թուականին, իսկ չորրորդը՝ 1985 թուականի Սեպտեմբերին Երեւանում:

1979 թուականին Վենետիկում տեղի է ունեցել առաջին միջազգային գիտաժողովը Անդրկովկասի ժողովուրդների արուեստի շուրջը, որին մասնակցել են Միլանոյի, Պերկամոյի եւ Վենետիկի համալսարանները, Հայաստանի գիտութիւնների ակադեմիան, Վրաստանի արուեստների հիմնարկը: Բոլոր գիտաժողովներին մասնակցել են Սովետական Միութեան, Իտալիայի, Արեւելեան Գերմանիայի, Ֆրանսայի, Արեւմտեան Գերմանիայի, Միացեալ — Նահանգների, Անգլիայի, Պելժիայի գիտնականները:

Այդ թեմայով գիտական որոնումները, որոնք կատարում են արտասահմանեան հետազօտողները, արդէն աւանդական են դարձել: Իրանի, Թուրքիայի եւ այլ երկրների տարածքում հայկական յուշարձանները ուսումնասիրելու եւ դասակարգելու նպատակով ստեղծուել է միջազգային «Հայկական ճարտարապետութեան ուսումնասիրման կազմակերպութիւն»: Նիւ – Եորքում տոքթոր, փրոֆեսոր Վ. Բարսեղեանը հրատարակում է միքրոֆիլմերի ալպոմներ հայկական յուշարձանների մասին, որոնց հիմքում ընկած են Հայաստանի պատմութեան ու մշակոյթի յուշարձանների պահպանման եւ օգտագործման վարչութեան, արտասահմանեան մասնագէտներ Փ. Քունեոյի (Հռոմ), Ա. Ալփակօ — Նովելոյի (Միլանօ), Ա. Հախնազարեանի (Ախէն, Արեւմտեան – Գերմանիա) ներկայացրած նիւթերը:

Օրէցօր ամրապնդուող միջազգային համագործակցութիւնը նպաստում է ոչ միայն հայ ժողովրդի հարուստ ստեղծագործական ճարտարապետական ժառանգութեան խոր ուսումնասիրմանը, այլ նաեւ գիտութեան դասերը դուրս է բերում ազգային սահմանների շրջանակներից՝ արուեստը դարձնելով բոլոր ժողովուրդների սեփականութիւնը:

Ա. ԶԱՐԵԱՆ

(Շար. Ա. էջէն)

անհարեկչութիւնները պիտի շարունակէ մանաւանդ Ֆրանսական Պետութեան դէմ :

ՏԻԱՐՊԷՔԻՐԻ բանտին մէջ հացադուլի հետեւանք քիւրտ բանտարկեալ մը մեռած է Փետրուար 19–ին, նոյն խումբէն վեց հոգի ալ մահաքունի մէջ կը գտնուին, հակառակ իրենց ի նպաստ տրուած որոշումներու : Վարչապետ Էօզալ յայտարարած է թէ բանտարկեալներու փափաքները նկատի առնելով որոշում տրուած է որ անոնք կարենան ազատօրէն քրտերէն խօսիլ իրենց հարազատներուն հետ, բանտի համազգեստ մը պարտաւորիչ չըլլայ, եւայլն : Սակայն հակառակ այս յայտարարութեան, քիւրտ բանտարկեալները վերջ չեն տուած հացադուլի շարժումին :

ՓԱՐԻԶԻ Բժշկա – Օրինական – Հիմնարկին (Պետական դիազննարան) դէմ ռմբափորձ մը գործուած է Երկուշաբթի առտուան 5·30–ին, քիչ ետք ալ մանկամըսուրի մը դէմ : Վնասները միայն նիւթական են : Տէր եղած էր անծանօթ կազմակերպութիւն մը, որ թռուցիկով մը կը յայտնէ թէ Պետութեան դէմ արարքներ են, Պետութեան մը որ զինավաճառ է եւ մեռելներով դրամ կը շահի :

ՌԻՈՅԻ մէջ տեղատարափ անձրեւները եւ սահքը աւեր գործած են, ժամանակաշրջանի մը մէջ, ուր ընդհանրապէս քաղաքը բարեկենդան կը տօնէր : 251 մեռեալ կայ, աւելի քան 11 հազար անապաստան եւ 150 հազար հոգի ալ պէտք է տեղափոխուին, որովհետեւ կացութիւնը չի բարելաւուիր :

ԿԻՊՐՈՍԻ նախագահ ընտրուեցաւ ձայներու 51%–ով Ժորժ Վասիլիու, միլիոնատէր առեւտրական մը, որ վայելեց նաեւ համայնավարներու ձայները : Քուէարկութիւնը պարտաւորիչ է Կիպրոսի մէջ :

ՄԱՐՍԷՅԼ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՑՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

ԱՐԵՒԱԳԱԼ ԵՒ ՀՍԿՈՒՄ

Հինգշաբթի, Փետրուար 25
Սէն – Ժեռոմի Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՎԱՉԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 1
Սէն – Մարկրիթի Ս. Աստուածածին Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՊԵՔՃԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 3
Պուլվար Օտտոյի Ս. Յակոբ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՄԱԿԱՐ ՔՀՆՑ. ՆԱՃԱՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 10
Սէն – Թ'Անթուանի Ս. Թադէոս – Բարթողիմէոս Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՇԱՀԱՆ ՔՀՆՑ. ՏԷՏԷԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 15
Քամփանյը Ֆրէզի Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՄՈՎՍԷՍ Ա. ՔՀՆՑ. ՔԱԼԷՆՏԷՐԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 17
Սէն – Լուի Ս. Գէորգ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ԵՂԻՇԷ Ա. ՔՀՆՑ. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Երեքշաբթի, Մարտ 22,
Լա – Սիոթայի Ս. Կարապետ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՆՇԱՆ ՔՀՆՑ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Հինգշաբթի, Մարտ 24
Պոմոնի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցի,
կը քարոզէ՝
ՏԱՐՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

Փետրուար 26, Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 7–ին, Առնուվիլի Վարագայ Սուրբ Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ, Մեծ Պահքի առթիւ Հսկումի, Եկեղեցի եւ Խաղաղականի արարողութիւն կը կատարուի, նախագահութեամբ Փարիզի առաջնորդ՝

ԳԻՒՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԱԳԳԱՇԵԱՆԻ

եւ մասնակցութեամբ փարիզեան շրջանի բոլոր եկեղեցականներու :

Սիրով կը հրաւիրուի Առնուվիլի եւ շրջանի գաղութը միասնաբար աղօթելու ապաշխարութեան եւ պահքի այս շրջանին :

ՅԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Տէր եւ Տիկին (Սորտարցի) Յարեթ Յարութիւնեան իրենց խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնեն Պետրոսեան ընտանիքին, իրենց հայրենակից՝ Արմենակ Գնեազեանի մահուան առթիւ եւ փոխան ծաղիկի 500 Ֆր. կը նուիրեն անոր սիրելի «Յառաջ»ին :

***

Արմենակ Գնեազեանի յիշատակին, Շիրինեան – Տակառեան ընտանիքը հազար ֆրանք կը նուիրէ իր շատ սիրելի՝ «Յառաջ»ին :

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Տիկին Լիլիան Մուշեան 250 Ֆր. կը նուիրէ Դպրոցասէր Տիկնանց վարժարանին (առանց «Յառաջ»էն) Սթեփան Տիւռանի մահուան առթիւ :

U. G. A. B.
COMITE DE PARIS

◇ Dimanche 28 février
◇ Dimanche 20 Mars
à partir de 16 heures

LES RENCONTRES DE L'U.G.A.B

Au Centre Culturel Alex Manoogian
118, rue de Courcelles — 75017 Paris

★ *BRIDGE*
★ *ECHECS*
★ *TAVLOU*
★ *PING - PONG*

Participation aux frais : *Bar et Buffet*
Veuillez préciser au Bureau de l'UGAB
(Tél. : 45. 20. 03. 18)
les jeux auxquels vous désirez prendre part.

Ces rencontres sont organisées à votre intention pour passer ensemble un moment agréable.

VENEZ NOMBREUX !

SOIXANTENAIRE
HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian *Alan Hovhaness*
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi *Donizetti* *Saint-Saëns*

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F- 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Տիկին Սիրվարդ Զիլինկիրեան եւ զաւակները՝ Սեդա, Լեւոն եւ իրենց ընտանիքները շնորհակալութիւն կը յայտնեն բոլոր ազգական եւ բարեկամներուն որոնք հեռագրով կամ նամակով մասնակից եղան իրենց խոր սուգին, իրենց եղբօր եւ մօրեղբօր՝

ՄԱՆՈՒԿ ԲԱՐԻՔԵԱՆԻ

վաղահաս մահուան առիթով, ի Օքսֆորտ, Անգլիա :

CONFERENCE - DEBAT

LES EDITIONS MAZENOD
LA MUNICIPALITE DE CHAVILLE
L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organisent
une CONFERENCE - DEBAT
avec PROJECTION de DIAPPOSITIVES
autour du livre
« LES ARTS ARMENIENS »
de Jean-Michel Thierry
et Patrick Donabédian
en présence de Jean-Michel Thierry qui dédicacera son ouvrage
le Samedi 27 Février à 20h 45
à la Médiathèque municipale de Chaville
2, rue Stalingrad, Chaville

L'Eglise eévangélique arménienne
de Valence
20, rue Roger Salengro -
26500 Bourg-lès-Valence
a le plaisir de vous inviter à 3 rencontres
animées par le Pasteur René Léonian
◆Vendredi 26 et Samedi 27 Février
à 20 heures 30
sur le thème :

«Le prêtre Ghévont, Vartan Mamigonian...»

La foi du peuple arménien héritage du passé et réalité d'aujourd'hui»
◆Dimanche 28 Février à 15 heures 30 :
Projection des diapositives réalisées lors d'un récent voyage en Anatolie, sur le thème :
«L'ARMENIE EXISTE,
JE L'AI RENCONTREE».
Cette projection sera présentée en première à Marseille
le Jeudi 25 Février à 20 heures 30
en l'Eglise évangélique arménienne de St. Antoine.

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ – Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Փետրուար 29, Երկուշաբթի, ժամը 20·30–ին :
CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

***

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Մարսէյլի Լէօլա Սասունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ ընկերուհիները Չորեքշաբթի, Փետրուար 24, ժամը 16–ին սովորական հաւաքատեղին :

Ներկաներու թիւը մեծամասնութիւն կը նկատուի :

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Այրի Տիկին Կարապետ Գոճապաշեան (Յովակիմեան) իր ամուսնոյն՝ Կարապետ Յովակիմեանի թարմ յիշատակին 1000 Ֆ. կը նուիրէ «Յառաջ»ին :

***

Նոյն տխուր առթիւ Կարապետ Յովակիմեանի յիշատակին փոխան ծաղկեպսակի կը նուիրեն «Յառաջ»ի բարգաւաճման Այրի Տիկին Տիգրան Չէքիեան 200 Ֆ., Յակոբ Չէքիեան 200 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Գ. Էքինճեան 200 ֆրանք :

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin — Paris 5e

Dans le cadre de ses conférences mensuelles, le Centre Culturel Saint Mesrob vous invite à un

DEBAT - SOIREE

animé par le C.R.D.A. et ayant pour thème :
LES ARMENIENS DE FRANCE EN QUETE D'UNE POLITIQUE CULTURELLE

Jeudi le 25 février à 20 heures 30
au Centre Saint Mesrob.

Un buffet froid sera servi à ceux qui le désirent à 19h30. Participation : 50 F.
Prière de s'inscrire :
(Tél.: 43. 26. 50. 43 ou 42. 78. 31. 93)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Դպրոցասէր Տիկնանց Երկսեռ Վարժարանի խնամակալութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները.– Պր. Մարտիկ Տակառեան, Նոր տարուան առթիւ 1000 Ֆ., Տիկին Արշալոյս Քեկեան 500 Ֆ., Պր. Մարտիրոսեան 1000 Ֆ., Փարիզահայ Տիկնանց Միութիւն, կրթաթոշակ 10·000 Ֆր., Տիկին Ս. Զազըրեան (Նիւ – Եորք) 100 տոլար, Տիկին Ա. Պոտազեան, Պր. Արամ Սարգիսեան 500-ական Ֆր., Աքօ ընկ., Աղասի Դաբբինեանի մահուան առթիւ 200 Ֆ., Պր. Վազինակ Միքեան Ամանորի առթիւ 2000, Օր. Գ. Գէորգեան Ամանորի առթիւ 300, Տիկին Քուզուեան ամուսինին յիշատակին 1000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Օճաքեան 250 Ֆ., Պր. Վ. Յովակիմեան 500, Տէր եւ Տիկին Մահտեսեան Ամանորի առթիւ 1000 Ֆ., Պր. Ա. Պազարկեան 1000 Ֆ., Պր. Պօղոս Կառավարեան 250, Տիկին Ա. Աբգարեան 500 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Ժ. Փ. Քիպարեան 500 Ֆ., Պր. Արշաւիր Կլորիկեան 5000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Սերճանեան 200, Տէր եւ Տիկին Կէտիկեան 2000 Ֆ., Տէր եւ Տիկին Էտուար Վարդանեան, Օժանդակ Մարմին 5000 Ֆ., Պր. Արսէն Տիրքէլեսեան Սարգիս Գասարճեանի մահուան առթիւ 300, Տէր եւ Տիկին Տորք Տ. Յակոբեան 500, Տէր եւ Տիկին Ռ. Ջրբաշեան Օժանդակ Մարմին 2500 Ֆ., Տիկին Դատաւորեան Տիկին Պախթիեարեանի մահուան առթիւ 300, Տէր եւ Տիկին Սարհատեան 1000, Պր. Խան Գորոյեանց 100 Ֆ. :

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՑԵՐԵԿՈՅԹ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ

Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14·30–ին
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)

Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զաւեշտներ՝ հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճէմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.

Միջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ
Հանդէսին կը մասնակցին ֆրանսական սկաուտական խումբեր ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները :

— Մուտք՝ 50 Ֆրանք   Երախաներուն՝ ձրի —

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH» — 83, Rue d'Hauteville - 75010 Paris
Commission Paritaire: N° 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
24

MERCREDI
24 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 700 Ֆ· — Վեցամսեայ : 360 Ֆ·
Արտասահման : Տար· 1000 Ֆ· (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ· (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ·

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.691 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16.691

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն

ԾԱՆՐԱԿՇԻՌ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Երեքշաբթի առտու շատ մտահոգիչ լուրեր ստացանք Երեւանէն, ուր ցոյցերը կը շարունակուին, տասնեակ հազարաւոր Հայերու մասնակցութեամբ:

Ինչպէս ծանօթ է 30 – 40 հազար ցուցարարներու մասնակցութեամբ կատարուած այս բողոքները կը վերաբերին Ղարաբաղի: Եւ այս առնչութեամբ, Ազրպէյճանի հետ բաղդութիւններ ծագած են, որոնք մտահոգիչ բնոյթ առած են, ազգամիջեան կռիւներու սպառնալիքով:

**

«Մոնտ» ալ (Փետրուար 23) բաւական լայն արձագանգ կուտար առանց մեծ տարբերութեան «Լիպերասիոն»ի հետ, քանի որ աղբիւրը նոյնն է՝ Ա – էՖ – Փէ–ի հեռագիրը: Ցաւելեալ կ'ըսէ սակայն, որ Ուրբաթ օր, հինգ հոգինոց պատուիրակութիւն մը ընդունուած էր տեղական իշխանութեանց կողմէ: Տրուած երաշխիք –ները, որ քիմիական գործարան չինու – թիւնը պիտի կենայ չեն համոզած: Գործարանը նախատեսուած է Աբովեան, Երեւանէն 15 քիլոմեթր, որու բնակչութիւնը 50 հազար է:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՌ – ՇԻՐԱՔ, գլուխ գլխի հանդիպում մը ունեցած են Կիրակի օր, Փարիզի քաղաքապետարանը: Երկու թեկնածուները, ժամ մը խօսած են եւ չեշտած որ ընտրապայքարը պէտք է տեղի ունենայ պարկեշտութեան եւ անկեղծութեան լաւա – գոյն մթնոլորտին մէջ: Երկուքն ալ կը պնդեն որ իրենց նպատակն է ընկերվարական թեկնածուին պարտութիւնը:

ԹՈՒՐՔԻԱ ԵՒ ԻՐԱՆ Նախահամաձայ – նագիր մը ստորագրած են նաւթուղիի մը շինութեան համար, որ թոյլ պիտի տայ պարսկական քարիւղի արտածումը Եգէականէն, առանց Ծոցէն անցնելու: Խօզալ, օրերս, Թեհրան պիտի երթայ մանրամասնութիւնները կարգադրելու համար: Երկարութիւնը 1860 քիլոմեթր պիտի ըլլայ եւ տարողութիւնը՝ օրական մէկ միլիոն տակառ: Ըստ մասնագէտներու չորս միլիառ տոլար պիտի արժէ:

ՆՈՐ – ՔԱԼԵՏՈՆԻՈՅ մէջ, շատ ծանր միջադէպ մը պատահեցաւ Երկուշաբթի օր: Անկախապաշտներու հետ բախումներու ընթացքին 17 ոստիկան վիրաւորուեցան, ասոնցմէ 9–ը՝ պատանդ ալ բռնուեցաւ, բայց յետագային ազատ ար – ձակուեցան: Դրդապատճառը հիւանդա – նոցի մը շինութիւնն էր Փուէնտիմիէ եւ Քանաքները ուզած են ընդդիմանալ:

ՏԻԿԻՆ ԹԱՉԸՐ մտահոգ է այն դրական պատկերէն, զոր Կորպաչով կը վայելէ Արեւմուտքի մէջ եւ այդ երեւոյթը «ամէնէն ծանրակշիռ հարցը» կը նկատէ: Ըստ «Սընտէյ Թայմզ»ի, Տիկին Թաչըր ըսած կ'ըլլայ որ աւելի դիւրին է գործ ունենալ ռուս արջին հետ, երբ արջի կը նմանի, քան՝ հիմա:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԷՆ եաք, Միացեալ — Նահանգներու Արտաքին Նախարարը՝ Շուլց Պրիւսէլ անցաւ: Իր հանդիպումը Շվարնածէի հետ լաւ մթնոլորտի մէջ տեղի ունեցած է, երկուքն ալ լաւագոյն պայմաններու մէջ կ'ուզեն պատրաստել Ռեկըն – Կորպաչով տեսակցութիւնը, Մոսկուա, Մայիսին:

ԱՐՆԻՆԸԼԵԱՆ – ՊԷՅՐՈՒԹԻ հիւանդանոցի մը մէջ պայթում մը տեղի ունեցած է, Երեքշաբթի վաղ առաւօտեան: Մանրամասնութիւններ կը պակսէին, բայց կ'ըսուէր թէ մէկ մեռեալ կայ եւ վիրաւորներ:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՄՔԵՐԸ

ԿԻՊՐՈՍ

ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀԸ՝ ԺՈՐԺ ՎԱՍԻԼԻՈՒ

Անկախ թեկնածու մըն էր, որու զօրավիգ էին համայնավարները: Ժորժ Վասիլիու Կիպրոսի երրորդ նախագահն է, կղզիին անկախութենէն ի վեր, 1960–էն: Առաջին շրջանի «զտումէն» ետք, երբ Կիպրիանու վերջնապէս կը պարտուէր, Վասիլիու դէմ առ դէմ կը մնար պահպանողական աջի թեկնածուին՝ Կլաֆքոս Քլերեաէսի: Վասիլիու յաւելեալ տասը հազար ձայնով է միայն որ կը յաղթէր, 51·63% ընդդէմ՝ 48·37%–ի:

Ընտրեալ նախագահը առաջին ելոյթին մէջ, գծեց իր քաղաքականութեան ծրագիրը· – «Կառավարութեան նպատակը պիտի ըլլայ ամուր հիմեր ստեղծել վերամիացնելու համար կիպրացի ժողո – վուրդը: Կամքն ու ուժն ունինք ձեռք ձըգելու համար ազգային հարցին արդար եւ տանելի լուծում մը, որ հիմնուած ըլլայ Թուրք զաղթողներու եւ զօրքերու քաշուելուն վրայ, գաղթականներու վերա – դարձին իրենց տունը ինչպէս նաեւ մարդկային իրաւանց եւ հիմնական ազատութեանց յարգանքին վրայ»:

Խօսքն ուղղելով ի մասնաւորի Թուրք Կիպրացիներուն (որոնց հետ կապ չունէր քուէարկութիւնը), Վասիլիու չեշտեց թէ ջանք պիտի չխնայէ մերձեցման մը յանգելու համար:

Կիրակի իրիկուն վախ կար որ բախումներ ծայր տային երկու թեկնածուներու կողմնակիցներուն միջեւ, բայց կարելի եղած է ծայրայեղութեանց առաջքն առնել:

**

Ժորժ Վասիլիու կ'ուզէ սահմանուիլ պարզ բանաձեւով մը՝ քաղաքական արդի դէմք մը: Տասը ամիս առաջ, դեռ անծանօթ էր ժողովուրդին, բայց հետզհետէ յաջողած է հրապուրել Կիպրացիները, այցելելով յետին գիւղերն իսկ:

Ծնած է Ֆամակուսթա: Բժիշկներու ընտանիքի մը մէջ, 57 տարի առաջ: Ինք ալ, նախ բժշկական ուսում սկսած է, ապա չեղած դէպի տնտեսութիւն: Աւարտաճառը ներկայացուցած է Պուտափեշտի համալսարանը, յետոյ Մարքեթինկի մէջ մասնագիտացած Լոնտոն: Ծնողքը կղզիին համայնավար կուսակցութեան հիմնադիրներէն եղած են (1926) եւ ստիպուած եղած են Հունգարիա ապաստանիլ, երբ հայրը, որպէս բժիշկ, դրական պատասխան տուած է հայդուկներու հրաւէրին Յունաստանի քաղաքացիական պատերազմին ատեն: Մինչեւ նախագահական աթոռին հասնիլը, Վասիլիու Մերձաւոր – Արեւելքի մարքեթինկի հետազօտու – թեանց Գրասենեակը կը վարէր, որ 11 երկիրներու մէջ ճիւղեր ունի: Կեդրոնը, 12 յարկնոց ապակեայ շէնք մը, կը բարձրանայ Նիկոսիոյ բլուրի մը վրայ:

Հարցազրոյցի մը մէջ «Լիպերասիոն»ի, նորընտիր նախագահը կը յայտարարէ թէ պատրաստ է Խօզալի հետ հանդիպում ունենալու Անգարա:

ԶԱՐԷՀ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԱՀՈՒԱՆ 25–ԱՄԵԱԿ

«ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ ԲՈՅՐԸ»

Այս խորագրին ներքեւ, Պէյրութի երեսփոխան՝ մէթր Խաչիկ Պապիկեան յօդուած մը ստորագրած է «Օռիան–Լը Ժուռ»ի Փետրուար 20–ի թիւին մէջ, ոգեկոչելով երջանկայիշատակ Զարեհ Կաթողիկոսը, որ զոհ կ'երթար սրտի տագնապի մը, 1963, Փետրուար 20–ին, 25 տարի առաջ:

Լիբանանահայ երեսփոխանը կ'ակնարկէ, 1956 Փետրուարի ընտրական օրերու բանավէճերու մթնոլորտին ապա յաջորդական տարիներու դէպքերը կ'ոգեկոչէ, վեր առնելով Զարեհ Ա·ի բացառիկ անձնաւորութիւնը, թէ իբրեւ հոգեւորական եւ թէ պարզապէս՝ իբրեւ մարդ:

ԹՐՔԱՊԱՏՈՒՄ

Ո՞Վ Ի՞ՆՉ Կ'ՈՒԶԷ ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԷՆ

ԶՐՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՉԵՆ ԴԱԴՐԻՐ

ՄԻԱՅՆ ԹՈՒՐՔԵՐՈ՞Ւ ԳՈՐԾ

«Թէրճիւման» աջի չաբթուան իր յաջորդական թիւերուն մէջ բուռն յարձակման անցած է Պոլսոյ Հայոց Շնորհք Պատրիարքին դէմ: Այս յարձակումը, խորքին մէջ, շարունակութիւնը կը թուի, Մեսրոպ Եպիսկոպոսի դէմ եղած զրպարտութիւններուն («Հիւրրիյէթ», «Սապահ», եւայլն) Նայեաա կոչեցեալ երդչախումբի մը մէկ ձեռնարկին առթիւ: Այլ խօսքով, մեր տպաւորութիւնն այն է որ դիպուած չէ ինչ որ կը կատարուի ներկայիս, այլ ծրագրուած աշխատանք մը կը տարուի Շնորհք Արք·ի դէմ:

Այս անգամուան «գիւտը» խիկալէս ծիծաղելիի բոլոր սահմանները կ'անցնի, քանի որ հրապարակուած զրպարտութիւնները կը վերաբերին 1980–ին Պատրիարքին արտասանած մէկ ճառին:

Ի՞նչ ըսեր է Շնորհք Պատրիարք 1980ին: Երուսաղէմ գացեր է ու հոն ճառ մը արտասաներ է, երեք դասակարգի բաժներ է Թուրքիա ապրող Հայերը, — Ցօժար կամքով իսլամացած Հայեր, Հայեր որոնք մասնաւորաբար քիւրտաբնակ արեւելեան նահանգներու մէջ, կ'ապրին, եւ կը բնակին պահելով իրենց կրօնական ու ազգային ինքնութիւնը, հուսկ՝ երրորդ դասակարգ մը, Հայեր որոնք բռնի իսլամացած են: Դեռ աւելին, Պատրիարքը ըսեր է որ եթէ ցեղասպանութիւնը պատահած չըլլար, այսօր Հայերու թիւը 10 միլիոնը կ'անցնէր եւ դեռ ինչե՛ր, ինչե՛ր… Այս յերիւրանքներուն իբրեւ աղբիւր ալ կը տրուի՝ Պոսթընի «Հայրենիք»ը:

Հիմա կարելի չէ խուսափիլ կարգ մը խորհրդածութիւններէ կամ առնուազն՝ հարցումներէ: Ձենք կարծեր որ «Թէրճիւման» իր դիւաններուն մէջ մասնաւոր խնամքով պահէ «Հայրենիք»ի հաւաքածոներ եւ առտու մըն ալ մէջտեղ հանէ, 1988 Փետրուարին, ութ տարի ետք այս չինծու պատմութիւնը: Ուրեմն, այս ամբողջը դիպուածի գործ չի թուիր: Ո՞վ, ի՞նչ շահ ունի պղտոր ջուրերու մէջ ձուկ որսալու: Հաւատա՞նք թէ հայկական մատ չկայ այս բոլորին ետին: Երա՛նի թէ կարենայինք հաւատալ, բայց…:

Վերջին կէտ մըն ալ, իբրեւ զուարճութիւն: Այս պատմութիւնը այնքան անընականն է, որ Թուրքիոյ Արտաքին նախկին նախարար՝ Մէլիհ Էսէնպէլ չէ իսկ անդրադարձած թէ հին — 1980–ական Թուականներու — ելոյթներու կը վերաբերի եւ «Թէրճիւման»ի հարցափորձին պատասխաններ է· –

«Թող Պատրիարքը վերադառնայ, տեսնենք ի՞նչ պիտի ըսէ այս բոլորին»…:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԽՈՒՄԲԵՐ

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ԱԽՈՅԵՆՈՒԹԻՒՆ

Մէօտոն – Իսի Հայ Մարզական	1 – 1
Ալֆորվիլի Հայ Մարզական – Ֆրէն	1 – 1
Հ · Մ · Մ · – Սէն Նիքոլա	4 – 2
Հ · Մ · Ը · Մ · – Ֆրանս — Փրէբի Մաղրէպինէն	2 – 1

ԵՐԵՒԱՆ ↔ ՓԱՐԻԶ ՀԵՌԱՏԻՊ

Ե Ր Ե Ւ Ա Ն
(ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 12 — 15)

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ» ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Արեւելեան Ղազախստանի Ուստ Կամենոգորսկ քաղաքի ազգագրական թանգարանին մէջ բացուած է «Հայաստանի ազգագրութիւնը» ցուցահանդէսը, ուր ներկայացուած են գորգեր ու կարպետներ, հայկական աւանդական զուգուկը, սըրինգ, դհոլ, նաղարա, ասեղնագործ իրեր, հինաւուրց պղինձէ առարկաներ եւ յարդարական արուեստի իրեր, որոնք մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծած են այցելու – ներու մօտ: Մասնաւոր ուշադրութիւն գրաւած են հայ ոսկերիչներու պատրաստած արծաթէ գեղեցիկ իրերը:

**

ՆԵՐԳԱՂԹՈՂ ՀԱՅԵՐՈՒ ԸՆԴՈՒՆՄԱՆ ԿՈՄԻՏԷԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ

Հայաստանի Նախարարաց Խորհուրդին առընթեր արտասահմանէն վերադարձող Հայերու ընդունման եւ տեղաւորման Կոմիտէի Նախագահ Հենրիկ Ազատեան պարգեւատրուած է Գերագոյն Խորհուրդի պըրեզիտիումի պատուոյ գիրով, տարիներու իր վաստակին ի գնահատութիւն: Ներկայիս 60 տարեկան, Հենրիկ Ազատեան աշխատած է կուսակցութեան Կեդր· Կոմիտէի մէջ, որպէս գիտութեան եւ ուսումնական հաստատութիւններու բաժնի վարիչի տեղակալ: 1986–էն ի վեր կը գլխաւորէ այդ կոմիտէն, որ կը զբաղի ներգաղթող Հայերու ընդունման, բնակարանային, աշխատանքի հարցերով: Հ· Ազատեանի գրիչին կը պատկանին կարգ մը հետազօտութիւններ՝ նուիրուած հայ ժողովուրդի պատմութեան կարեւոր հարցերուն:

**

ՍԵՐՕ ԽԱՆԶԱԴԵԱՆԻ «ՍԵՒԱՆԻ ԼՈՒՍԱԲԱՑԸ» ՎԷՊԸ ՌՈՒՍԵՐԷՆ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ

Մոսկուայի «Պրոֆիզդատ» հրատարակչականը ռուսերէն լոյս ընծայած է Սերօ Խանզադեանի «Սեւանի լուսաբացը» վէպը, մեծ տպաքանակով: Թարգմանիչն է Ց· Մարտիրոսեան: Գիրքին մէջ առնըւած է նաեւ Վ· Միխայլովի յօդուածը, Խանզադեանի գրականութեան եւ նըշուած վէպին մասին: 1950–էն ի վեր ռուսերէն թարգմանուած եւ հրատարակուած են Սերօ Խանզադեանի գրեթէ բոլոր նշանակալից գործերը՝ «Մեր գնդի մարդիկ», «Հողը», «Մխիթար Սպարապետ», «Թաջարան» եւայլն:

**

«ՀԱՅԱՍԱ» ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑԱԿԱՆԻ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ

Երեւանի «Գիտելիք» ընկերութեան վարչութեան առընթեր հիմնուած է «Հայասա» համագործակցականը, որու անդամները կարճ ժամանակամիջոցին կը սորվին լեզուներ: Ուսումնական ծրագիրը կազմած են համագործակցականի հիմնադիր–ղեկավար Նունէ Մանուկեան եւ իր գործակիցները: Ներկայիս միայն անգլերէն կը դասաւանդուի, սակայն կան մեծ ծրագիրներ՝ հայերէնի, ռուսերէնի, ֆըրանսերէնի, սպաներէնի ուսուցում, թարգմանութիւններ եւայլն: Համագործակցականը ինք հայթայթած է անհրաժեշտ սարքաւորումները եւ պիտոյքները, դրամատունէն վարկ ստանալով:

LIBERATION

ՓԱՐԱՋԱՆՈՎ՝ ԱՌԱՍՊԵԼԸ

(Բ. եւ վերջ)

ԳԵՂԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Օրինակի համար, օր մը հերոսիս հագուեցուցի ցնցոտիներ, որոնք չատոնց վառած պէտք էր ըլլային: Անեղնազործ հին զգեստներէ, կերպասի կտորներէ եւ ըղզեստներ կը չինեմ: Որովհետեւ ներկայի արտադրութիւնները կարելի չէ պատմաքարոյական հէքեաթի մը մէջ գործածել: Այս պատճառով բաւարարուեցայ Լերմոնթովի միակ մէկ պատմուածքով՝ «Աշուղ Քէրիպ»:

Ձեմ կարծեր որ հարազատութեան այս սէրը ինծի հօրմէս եկած ըլլայ, որ հնավաճառ էր: Աւելի ազդուած եմ Փազոլինիի եւ Ֆէլլինիի ժապաւէններէն: Երբ հին նիւթ մը կը նկարահանէք, ժապաւէնը պէտք է հին նկարագիր մը, ոճ մը ունենայ: Կարելի չէ անցեալ շրջանի մը հագուստները հագուիլ ու քալել արդի ժամանակուան մարդու մը նման, եթէ յատուկ ժապաւէն մը չէ...

Հին առարկաներու հանդէպ սէրս hոպի մը չէ, այլ գեղեցկագիտական համոզում մը: Այսուհանդերձ կ'երազեմ ժամանակակից ժապաւէն մըն ալ պատրաստել: Ասկէ զատ միջոց մը պատերազմական ժապաւէնի մը սկիզբը նկարահանեցի: Հոն կը շօշափէի փիլիսոփայական հարցեր զորս կարեւոր կը նկատեմ: Եկան անմիջապէս, ժապաւէնը գրաւեցին ու վերադարձուցին միայն քսան տարի ետք, կորատուած, պատռատ, մաշած...

Ժապաւէնս վերջնականապէս պիտի կրէ «Աշուղ Քէրիպ» խորագիրը: Սկիզբի շրջանին ծրագիրս Լերմոնտովէ երկու բանաստեղծութիւն նկարահանել էր. «Աշուղ Քէրիպ» եւ «Դեւ»ը: Ամբողջութիւնը կ'ուզէի «Դեւ»ը կոչել, սակայն միշտ խնդիր ունեցած եմ խորագիրներու հետ, ու Մոսկուա մերժեց. որովհետեւ ժապաւէնս պարզ, չէզոք փոխանցումը չէր բանաստեղծութեան, այլ՝ մեկնաբանութիւն մը: Ուզեցին ինծի ըսել տալ թէ շարժանկարի հիմը գրականութիւնն է: Ոչ, աւելի կեանքն է. շարժանկարի գործ մը պատրաստելու համար պէտք է դիտարկել կեանքը, գտնել անոր իրականութիւնը, անոր տալ փիլիսոփայական տարածք մը: Իրագործումը ա՛յս է ահա: Դովժէնկօ որ մեծ մանկավարժ մըն էր, օր մը ըսաւ ինծի. — «Փորձեցէ՛ք նուազ կարդալ. գրականութիւնը կը նեղէ ձեզ, կեանքի մէջ ձեր դիտարկումները, կեցուածքը աւելի հետաքրքրական են, քան այն բոլորը որ պիտի գտնէք գիրքերուն մէջ»: Երբ ինծի կը հարկադրեն «Սայեաթ Նովա»ն կամ Լերմոնտովը, կը պատասխանեմ թէ ըրածս պատշաճեցում է: Եթէ տեսնէք գիրքը, որ ինծի ներշնչած է «Հրեղէն ձիեր»ը, կը հասկնաք թէ պաստառին վրայ ձեր տեսածէն որքան տարբեր է: Սակայն անունի ընտրութիւնը այդքան կարեւոր չէ. նոյնիսկ ոճը, այլ՝ այն որ կը գգայ իրագործողը: Շատ անգամ դիտողութիւն ըրած են ինծի դերասաններուս չատ տիպային խաղարկութեան համար: Ես մեծ յարգանք ունիմ Ստանիսլավսկիի մեկնաբանութեան դպրոցին հանդէպ, սակայն չեմ ուզեր ժապաւէն պատրաստել դերասաններու հետ որոնք կը խաղան այս դըպրոցին համաձայն, զոր չեմ հասկնար: Կը նախընտրեմ տիպեր ստեղծել: Այս ընտրութիւնը հաւանաբար մեծ Փազոլինիի հանդէպ տածած հիացումէս կուգայ: Երբ «Մէդէան», «Իդիպոս արքա»ն կը նկարահանէր, իր անձնաւորութիւնները կը պատրաստէր ու անոնց շուրջ ամէն տեսակ զանազանութիւններ կը ստեղծէր: Քանի մը գործակիցներ հարցուցին թէ ինչո՛ւ արհեստավարժ ու սիրող դերասաններ միատեղ կը խաղցնեմ: Երբ «Սուրամի բերդ»ին մէջ կոյրին դերը խաղաց եղբայրը, աւելի հետաքրքրական արդիւնք ձեռք ձգեց, քան՝ մեր մեծ դերասանուհի Սոֆիկօ Ճիաուրէլլին:

«Սայեաթ Նովա»ն դիտելէ ետք նախարարը գիս կիեւ կանչեց ու ըսաւ. — «Ի՞նչ է նկարահանածդ. ոչինչ կը հասկնանք, արդեօք ճախարակները հակառա՞կ անցուցին»: Իրեն պատասխանեցի. — «կը կարծէք որ ես բան մը կը հասկնա՞մ. այս իմ շարժանկարս է»: Հիմա կը ջանան գիս հասկնալ ու ազգային հերոսի վերածել:

Ձեմ կարծեր որ կարենամ սա միջոցին աւարտել Լերմոնտովի «Դեւ»էն քաղուած ժապաւէնին երկրորդ մասն ալ: Ինծի յատուկ տպաւորութիւններ ստեղծելու միջոցներ պէտք են զորս ո՛չ Թիֆլիզ եւ ոչ ալ Մոսկուա կրնամ գտնել: Մեծ երազներ ունիմ: Կը յուսամ որ «Աշուղ Քէրիպ» Միւնիխի փառատօնին պատրաստ կ'ըլլայ. հոն նաեւ իմ նախկին ժապաւէններս պիտի ցուցադրուին: Թերեւս հոն կամ Ֆրանսա կարելի ըլլայ նաեւ իմ եօլաժներով ցուցահանդէս մը կազմակերպել, ինչպէս ներկայիս տեղի կ'ունենայ Երեւանի մէջ: Կ'ուզէի նաեւ որ ծրագիր մը մշակուէր, որու մասին վերջերս խօսեցայ արտադրիչ Սքոլայի հետ, որպէսզի Լաֆոնթէնի առակները ֆրանքեւրուս համագործակցութեամբ մը նկարահանուին: Կենդանիներ, դիմակներ, տարազներ, պարիկներ ... այս բոլորը ես կրնամ պատրաստել:

ՍԵՒ ՏԱՐԻՆԵՐ

Ծայր աստիճան դժուարին տարիներ անցուցի: Դատապարտութիւններուս գումարը կը հասնի 15 տարուան: Նոյնիսկ Թուրք բանաստեղծ Նազըմ Հիքմէթ այսքան երկար ատեն բանտը մնացած չէ: Ստեղծագործական կեանքէս տասնըհինգ տարի ջնջուեցաւ: Ինծի դէմ ձեւաւորուած ամբաստանութիւնները տարօրինակ բաներ էին ու սուտերով լեցուն: Սակայն ժամանակը հասած է ճշմարտութիւնները վերահաստատելու, վճիռները ջնջելու եւ իրերը իրենց ճշգրիտ տեղերը դնելու. թէեւ անշուշտ կորսուած ժամանակը դարմանել անկարելի է: Բազմաթիւ ժապաւէններ պատրաստելու ուժը ունէի, իսկ այսօր 63 տարեկան եմ, եւ շատ քիչ գործ ունիմ ետեւս: Դարակներուս մէջ չգործածուած 23 բեմանկար ունիմ. Լա Ֆոն Թէն մը, տիեզերագնացներու մասին Իկարոս մը, հայկական նիւթերով ուրիշներ եւ Սէնթ Էկզիւփէրիի «Փոքր իշխանը»: Ժամանակը պիտի չունենամ բոլորը նկարահանելու. ժամանակ պիտի չունենամ նըմանապէս Ժան տ'Արքը ժապաւէնի վերածելու, ոչ ալ Պալզաքի մէկ վէպը: Ինծի համար դժուար է ասիկա: Սակայն ոչինչ: Մահով մենք մեր էութենէն մաս մը կը տանինք, որ խորհուրդի կը փոխարկուի:

Եթէ վերադարձայ Վրաստան, իմ կամքովս չէր, ոչ ալ վրացական կառավարութեան: Չորս տարի բանտը մնացած էի (երկրորդ անգամն էր) ու գիս հոս աքսորեցին ուր չորս տարի մնացի առանց որ մէկը ինծի գործ մը առաջարկէր: Յետոյ կրկին ձերբակալուեցայ այն պատրուակով որ չէշ մը դինի նուէր տուած եմ որպէսզի քեռորդիս ազատ արձակեն: Երբ գիս ազատ արձակեցին, Մոսկուա հրահանգեց որ ինծի յարկարաժին մը ու գործ տան Թիֆլիզ: Ու նկարահանեցի «Սուրամի բերդը»: Ամբողջ այս պատմութեան մէջ Շեվարնաձէն օգնեց ինծի ու կարելիութիւնը տուաւ «Փիրոսմանի»ն՝ նախընտրած կարճ ժապաւէնս պատրաստելու:

Հանդստեան կոչուելու իրաւունք ունիմ: Թոշակ մը կը ստանամ որ կը բաւէ ինծի ու կրնամ հանդիստ ապրիլ առանց նկարահանելու: Սակայն երբեմն հարց կուտամ ես ինծի թէ ո՛վ է պատասխանատուն այն 15 տարուան ամբողջական լճացումին, առանց թոշակի, առանց ապրուստի միջոցի, բոլոր այս չարախօսութիւններուն, այս զգուշաւորութեան որոնցմով շրջապատուած ապրեցայ: Խորհրդային միակ ֆիլմարտադրիչն եմ որ բանտ մտած է երեք տարբեր ղեկավարներու օրով Ստալինի, Բրեժնեւի եւ Անդրոբովի: Թերեւս կրկին բանտարկուիմ ով դիտէ ինչ պատճառով: Ո՞վ կրնայ արդարացումներ գտնել ինծի համար: Ո՞վ կրնայ հատուցանել իմ կորսուած տարիներս ու վերադարձնել բոլոր իրաւունքներս: Հովանոցի մը տակ կը քնանամ որովհետեւ ձեղունս ճաթած է ու ջուրը ներս կը վազէ: Ինչպէս Տարկովսկիի մէկ ժապաւէնին մէջ, կ'ապրիմ ճահիճի մը մէջ, ինչ որ կարգ մը պաշտօնակիցներուս նախանձը կը գրգռէ: Սակայն ամէն պարագայի ազատ եմ: Տասնըհինգ տարի չաշխատեցայ: Այգէնշթայնի ու Պուտովկինի նման մեծ վարպետներ ապրած են գրեթէ նման ողբերգութիւններ: Կը խորհիմ որ ռուսական մշակոյթը մեծ տաղանդի տէր շատ մը ականաւոր դէմքեր կորսնցուց: Վերջերս, մեծարժէք դաշնակահար մը՝ Վլադիմիր Ֆէլցման հեռացաւ Խորհրդային Միութենէն: Օր չանցնիր որ չողբամ կորուստը նման երաժիշտի մը, Ռուսիոյ համար: Այսօր ան Սպիտակ Տան մէջ հանդէս կուգայ. իր նուագահանդէսները 10 տարի առաջուընէ կը ծրագրուին: Հօս, խեղճ ու կրակ, անօթի երաժիշտ մըն էր: Վերջերս եկաւ հրաժեշտ առնելու ինձմէ: Անշուշտ ինք գիտէր թէ պիտի արտագաղթէր. բայց ես չէի գիտեր: Միայն երեք օր առաջ գիտցայ: Սակայն ինծի համար Խորհրդային Միութեան մեծագոյն կորուստը Տարկովսկին է: Ինչո՞ւ այս ճակատագիրը այսքան փոթորկոտ: Ինչո՞ւ պէտք էր որ իր աճիւնները ֆրանսական հողին մէջ հանգչէին:

Այսօր, այնպէս կը թուի որ խորհրդային շարժարուեստի գործիչներուն նոյնիսկ նիւթերու, ձեւի ու սեռի ընտրութեան աւելի մեծ ազատութիւններ կը տրուին: Այսպէսով կարելի եղած է «Զըղջում»ի նման ժապաւէն մը պատրաստել: Ուրիշ ժամանակ ան իր արտադրիչին դարակներուն մէջ մնացած պիտի ըլլար ու արտադրիչը գնդակահարուած՝ կամ Սիպերիա աքսորուած: Այսօր այլեւս մարդ չուրանար թէ մեծ թիւով արտադրիչներ անհետացած են: Ո՞վ կը ճանչնայ Քուրպասը՝ ուկրանիացի մեծ շարժարուեստագէտը: Ի՞նչ եղած է Ախմէթէլին. ո՞ւր են անոնց շիրիմները: Ոչ ոք գիտէ: Այդ շըրջանին, առաւօտ մը մարդիկը կը տանէին...

Ուկրանիոյ մէջ, ուր ապրեցայ, արուեստագէտ Բաչուկինսկին տարին օր մը կիեւէն դուրս, գնդակահարեցին: Այսօր այս պարագան գաղտնիք չէ այլեւս. արուեստի պատմութեան մաս կը կազմէ:

ԿՈՐԲԱՃՈՎ

Այս պայմանները, որոնք կը փոխուին, զարդ են: Շատ դժուար կը թուի շրջանէ մը ետք, նուաստացումի շրջանէ մը ետք, անձ մը՝ նոյնիսկ մեծ տաղանդի տէր, լուսաւոր միտք, լենինեան ուղիին հետեւորդ, ինչպէս՝ Միխայէլ Կորբաչով, կարենայ ԱՄԷՆ ԲԱՆ փոխել: Որոնցմո՞վ շրջապատուած է ան: Պնդացած ուղեղներով, մարդոցմով, որոնք կը մերժեն հանդըստեան կոչուիլ, թերամիտներ, որոնք կը շարունակեն պետութիւնը ղեկավարել: Ի՞նչ կրնայ ընել Մ. Կորբաչովի նման տաղանդաւոր մէկը: Իմ կարծիքով ան դատապարտուած է Համլէթի ճակատագրին: Երբ կը դիտեմ իր գործը, փափաքը կ'ունենամ Մ. Կորբաչովի հետ Համլէթ մը նկարահանելու: Կրեմլինի մէջ ո՞վ կրնայ նեցուկ կանգնիլ իրեն:

ԼԻԼԻ ՊՐԻՔԻ ՄԱՍԻՆ

Քաթանեան Քօզնիցեւի դասարանն էր, եւ՝ Սաւչենքոյի: Լիլի Պրիք (*) իր պաբերով հոյակապ ելոյթներ կ'ունենար: Իր զգեստներով, մազերուն գոյնով, իր վայելչագեղութեամբ բոլորին հիացում կը պատճառէր: Օր մը Վասիա Քաթանեան ըսաւ ինծի. — «Կեսուրս կ'ուզէ քեզ ճանչնալ»: Երբ հասանք իր տունը, զարմանալի բան մը պատահեցաւ. ան սկսաւ զօց արտասանել իմ չորս բեմանկարներս ու հարցուց թէ կը սիրէ՞ի արտասանութեան իր ոճը: Պատասխանեցի թէ հաճելի էր ինծի տեսնել որ զօց գիտէ գործերս, բայց ոչ այնքան՝ իր տեսած արտասանութիւնը: Ան պատասխանեց. — «Ձեր բեմանկարները չիշտ դրուելու պէտք չունին: Եթէ Կոկոլիէվսկին (շրջանի մեծ դերասանուհին) նման արտասանէի, սպաննած պիտի ըլլայի հոն յայտնուած գաղափարները: Ես չէզոք շեշտով մը արտասանեցի, ձեր մտածումը իր ամբողջ խորութեամբ արտայայտելու համար»: Բարեկամացանք:

Երբ գիս բոլորովին մեկուսացուցին բանտի մը մէջ, ան մօտ հետաքրքրութիւն ցոյց տուաւ. նամակներ գրեց, ծաղիկներ չորցուց ինծի համար, ամէն բան ըրաւ որ չյուսահատիմ: Նոյն ատեն, Արակոնի դիմած է որպէսզի ան միջամտէ Բրեժնեւի մօտ (կամ Անդրոբովի, լաւ չեմ յիշեր) որուն հետ հանդիպում մը պիտի ունենար:

ԱԶԱՏ ԱՐՁԱԿՈՒՄ

Ու ազատ արձակուեցայ: Ինքզինքս գտայ անսպասելիօրէն, ազատ, բանտարկեալի համազգեստով, օդանաւի մը մէջ: Քնացայ. ու երբ արթնցայ ոչ ոք կար չուրջս: Մարդիկ մօտեցան. սոսկումով կը դիտէին անօթի ծերունին որ կը խօսկար ու կը փչար: Վորոշիլովկրատէն Թիֆլիզ դացող օդանաւն էր կարմիր օրը: Երբ տուն հասայ, մայրս մեռած էր. գտայ բարեկամներս:

Անկէ ի վեր Թիֆլիզ կ'ապրիմ. քաղաք մըն է ուր չատ Հայեր, Ռուսեր ու ամէն կարգի ազգութիւններ կան: Դրացիներս՝ ծանօթ իրենց խոհանոցով, տարօրինակ մարդիկ են. տասը օր ինծի ուտելիք տալու մոռցան, յետոյ մէկէն երբ անդրադարձան, բոլորը եկան հաւի գլուխներով. տասն ալ մէկ անգամէն. ու յանկարծ գիրցայ:

ՅԱՋՈՐԴ ԺԱՊԱՒԷՆՍ

Յաջորդ ժապաւէնս «Խոստովանութիւն»ը Հայաստան պիտի նկարահանեմ. բեմանիւթը երկար ատենէ ի վեր գրած էի, Երեւան գնեց: Պատմութիւնը հայկական հին գերեզմանատան մը մէջ կ'անցնի: Խորհրդային կառավարութիւնը կ'որոշէ հարթել գերեզմանատունը ու տեղը հանրային պարտէզ մը շինել: Կը քանդուին շիրիմները: Սակայն տեղացիները կը վախնան, այդ նոր պարտէզը չեն երթար: Ու իրենց գերեզմաններէն դուրս շպրտուած այդ մեռեալները կուգան գիս տեսնելու: Չեմ կրնար ընդունիլ զանոնք, որովհետեւ խորհրդային օրէնքը կը պահանջէ որ ոստիկանութեան յայտնեմ թէ հիւրեր ունիմ: Անապաստան մնալով նախահայրերուս ոգիները կը սկսին ցրուիլ քաղաքին մէջ. վերջաւորութեան, կը մտնեն պահարանի մը մէջ: Անոնցմէ մէկը առանց որոշ դիտաւորութեան կոճակ մը կը սեղմէ ու անոնք կը սկսին դէպի անհունը սլանալ: Այդ միջոցին կը հանեն իրենց պատանքները ու կը տարածեն քաղաքին վրայ: Պատանքները ամպ մը կը ձեւացնեն: Տղաքը կը բռնեն այդ պատանքները, կը թրջեն ու անոնցմով իրենց եւեգ տարատները կ'արդուկեն: Պատանքները կը մանչեն ու կ'անյայտանան: Լաբակառքը կը բարձրանայ դէպի լեռան գագաթը, դէպի կայարանը, որ պարապ պահարան մըն է: Յետոյ կայ վերջաբանը: Լիլիան Կիշ, զոր վարժ ենք խուլ ու համր տեսնելու, կուգայ, երջանիկ կը թռչի Կարմիր Հրապարակին վերեւ. կը խօսի: Մտիկ կ'ընեմ, բայց չեմ կրնար հաւատալ թէ ան Լիլիան Կիշն է: Կ'որոշեմ մեռնիլ այն ատեն:

(*) Մայակովսկիի բարեկամուհին, Էլզա Թրիոլէի քոյրը եւ Արակոնի քենին:

ՄՈՆՄՈՐԱՆՍԻԻ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՏԱՆ ԲԱՑՈՒՄԸ

—ՄԱՆՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ—

Ինչպէս գրած էինք Փետ. 18-ի մեր թիւով, Փետ. 16-ին պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ Մոնմորանսիի հանգստեան տան վերանորոգուած եւ ընդլայնուած բաժիններուն, նախարար Ֆիլիփ Սէկէնի կողմէ:

Կարճ հանդիսութեան մը սկիզբը, Ազգատախնամի նախագահը Պ. Ժագ Գալճեան խօսք առնելով, նախ շնչեց նախարարին ներկայութեան կարեւորութիւնը, ապա, հակիրճ կերպով ուրուագծեց ֆրանքեւհայկական դարաւոր յարաբերութիւնները, խաչակիրներէն մինչեւ Ռիշըլիէօ, Մազարէն, Քոլպէր: Յիշելէ ետք թէ այս շէնքին մէջ կան 20-րդ դարու Ա. ցեղասպանութենէն վերապրողներ, անցաւ Ազգատախնամին, գրեթէ հարիւրամեայ, եւ անոր գործունէութեան մանաւանդ 1947-էն ետք, հանգստեան տուներու մատակարարութեամբ: 1956 Յունիս 8-ին, յատուկ հրովարտակով, Ազգատախնամը կը դառնար «հանրօգուտ» կազմակերպութիւն մը եւ այդ առնչութեամբ, Ժագ Գալճեան կը յիշէր Ռը-

նէ Քաղէնի բարեացակամ վերաբերումը: Իր ելոյթին վերջաւորութեան, կազմակերպութեան նախագահը շնորհակալութիւն կը յայտնէր այն մարմիններուն որոնք հայթայթած էին նիւթական ծախքերը այս իրագործման (Conseil Général de l'Ile de France, Conseil Général du Val d'Oise, La C NAVTS, La CRAMIF, Fondation Léa et Napoléon Bullukian, participation de l'A.A.A.S.) եւ կ՚անդրադառնար նաեւ Կոնէսի հանգստեան տան, որ գնած է Աղքատախնամը փոխարինելով Անտիյլի շէնքերը, որոնք այլեւս չէին համապատասխաներ պարտադրուած կանոններուն եւ որոնց ամբողջական վերանորոգումը անկարելի էր:

Փարիզի Հայոց առաջնորդը՝ Գիւտ եպիսկ. հրաւիրուեցաւ խօսք առնելու: Իր օրհնութիւնը տալէ ետք, Գիւտ եպիսկ. որ դժբախտաբար հայերէն արտայայտուեցաւ (նման պարագաներու կը խորհինք որ հարկ է ֆրանսերէն արտայայտուիլ) ըսաւ թէ կ՚ուզէ շեշտել երկու առաքինութիւններ, որոնք այսպիսի պարագաներու յատկապէս երեւան կուգան մեր ժողովուրդի զգացումներուն մէջ՝ երախտագիտութիւն եւ գնահատանք, մէկը միւսէն անբաժան:

Պ. Մակարեան, Մոնմորանսիի քաղաքապետը, անդրադարձաւ առաւելաբար ծագումով հայ Ֆրանսացիներուն, որոնք լաւ քաղաքացիներ են, պահելով հանդերձ իրենց ինքնայատուկ ինքնութիւնը: Յիշեց, որ անոնք 1914–18–ին թէ 39–45ին կատարած են իրենց պարտականութիւնը եւ միշտ եղած են կողք կողքի Ֆրանսացիներուն հետ: Շեշտեց նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ դերը հայ ժողովուրդի պատմութեան մէջ: Խօսք առաւ նաեւ Վալ դ՚Ուազի ընդհանուր խորհուրդի նախագահ՝ Փիէր Սալիի ներկայացուցիչը, որ ջերմ խօսքերով իր ուրախութիւնը յայտնեց նկատելով նաեւ որ իր նահանգը կը պատսպարէ այս հանգստեան տուները: Սրամտութեամբ նաեւ իր գոհունակութիւնը յայտնեց որ նախագահին ակամայ բացակայութիւնը, պատճառ եղած էր, որ ինք գայ:

Կարգը եկած էր նախարար Ֆիլիփ Սէկէնի, որու ճառին գլխաւոր հատուածները կու տանք ստորեւ, բնագրին լեզուով:

***

C'est avec un grand plaisir que j'ai accepté d'inaugurer aujourd'hui à Montmorency la dernière réalisation de l'Association Arménienne d'Aide Sociale. Je m'en réjouis en double titre. Tout d'abord parce que cette maison de retraite témoigne une nouvelle fois du dynamisme de votre association, ensuite parce que cette réalisation s'inscrit pleinement dans le cadre de la politique que le gouvernement s'attache à mener en faveur des personnes âgées pour mieux répondre à leurs besoins.

Votre association, M. le Président, déborde d'activités comme l'attestent les nombreuses manifestations que vous organisez et l'attachement très légitime qui est le vôtre à moderniser les équipements que vous gérez.

A ce titre, les contraintes de mon emploi du temps ne m'avaient malheureusement pas permis, à mon grand regret de me rendre à votre dernière fête champêtre en juin dernier, dans votre nouvelle maison de Gonesse, pour rencontrer la communauté française d'origine arménienne.

C'est dire combien j'avais à cœur d'être présent aujourd'hui à l'inauguration de cette belle réalisation.

Je sais combien le succès de cette opération de modernisation résulte de l'attachement et de la volonté de tous de la mener à bien.

Qu'il me soit permis tout d'abord de rendre hommage à ses concepteurs qui ont su adopter un parti architectural très contemporain tout en veillant à ce que les aspirations des personnes âgées soient pleinement prises en compte.

Mais cette opération dont le coût s'élève à quelque 14 millions de francs n'aurait pu voir le jour si les financements nécessaires n'avaient pu être dégagés. A ce titre, cette opération m'apparait pleinement illustrer l'intérêt porté par les organismes d'assurance maladie et les collectivités locales à l'amélioration de l'accueil et des soins prodigués à nos aînés.

En effet, c'est avec satisfaction que j'ai pu noter que le financement de cet investissement important reposait sur une participation représentant près de 50% des travaux émanant du Conseil Régional et de la Caisse Régionale d'Assurance Maladie de l'Ile-de-France. Je tiens ici à leur témoigner ma gratitude pour les contributions qu'ils ont su fort opportunément dégager au profit de votre association dont chacun reconnaît l'action de grande qualité qu'elle s'attache à mener.

... Mais si je n'ai pu me rendre à votre dernière invitation, en juin dernier, je puis vous dire que j'ai été très attentif aux dossiers que vous n'avez pas manqué de me transmettre concernant vos différents projets. Tel a été le cas en particulier de celui concernant votre troisième établissement situé à Saint - Raphaël pour lequel vous aviez sollicité depuis plusieurs années une participation financière de l'Etat à hauteur de 40% afin de commencer la modernisation et la restructuration de cette maison de retraite installée dans un ancien hôtel et que vous gérez depuis trente ans.

Des travaux s'imposaient afin de sauvegarder la sécurité des pensionnaires, c'est pourquoi j'ai décidé de vous accorder dès cette année une subvention d'investissement de 1 million 850 mille francs afin que vous puissiez réaliser une première tranche de travaux.

Cete opéraion que vous entendez mener à Saint-Raphaël tout comme l'établissement que nous inaugurons aujourd'hui s'inscrit pleinement dans le cadre de la politique menée par le gouvernement en faveur des personnes âgées et dont j'ai estimé opportun à l'occasion de cette manifestation de rappeler les grandes lignes de force.

Il convient au préalable de partir d'une constatation : la tendance au vieillissement de la population française est inscrite dans quelques chiffres lourds désormais inéluctables, je dirais même incontournables.

Ainsi, à la fin du siècle, les plus de 60 ans représenteront plus de 20% de la population totale. Le nombre de personnes âgées de plus de 75 ans aura augmenté de 500 000 entre 1985 et l'an 2000.

***

Հոս, նախարարը ծանրացաւ կառավարութեան ծրագիրներուն վրայ, որոնք կը միտին մէկ կողմէ կարելիութիւնները բազմացնել թոյլ տալու համար որ տարեցները մնան իրենց տունը, միւս կողմէ երբ հիւանդանոցը անխուսափելի է, կազմակերպել զիրենք ընդունելու լաւ պայմաններ: Այս առընչութեամբ, Ֆիլիփ Սէկէն երկար թուեց նախատեսուած բոլոր միջոցները եւ որոշուած պիւտճէն:

Հուսկ, նախարարը իր ելոյթը փակեց հետեւեալ խօսքերով.—

...Mais cette inauguration est aussi l'occasion pour moi de rencontrer la communauté française d'origine arménienne.

Elle est forte de 400 000 personnes. C'est d'abord une communauté française. Ceux qui après les massacres des années 1890 - 1920, et bien sûr le génocide de 1915, ont choisi la France, leurs fils, leurs petits-fils, ont d'abord voulu s'intégrer dans la société française. Cela ne les a jamais empêchés de garder au fond de leur cœur les souvenirs ensoleillés d'une terre d'origine.

C'est à cet égard une communauté française exemplaire qui donne la réelle dimension des problèmes d'immigration de la France contemporaine. Il suffit de lire les souvenirs d'Henri Verneuil. Il consacre des pages admirables à expliquer son aspiration à être Français, à devenir «ingénieur mécanicien de la Marine Nationale», pour comprendre le bon choix fait par le gouvernement en le nommant à la Commission des Sages; pour comprendre aussi que le gouvernement a eu raison de rechercher un consensus et la sérénité pour réformer le Code de la Nationalité.

La communauté arménienne de France est, et se veut, pleinement française. Mon ami Patrick Devedjian en est tout autant que Charles Aznavour et bien d'autres une brillante illustration.

Cela n'interdit nullement la vivacité d'une Eglise apostolique arménienne aux destinées de laquelle,
Monseigneur,
vous présidez; d'une association de bienfaisance particulièrement puissante, bien gérée, qui a aujourd'hui 98 ans; d'une école spécialisée; et bientôt d'un institut arménien de France dont les statuts ont été déposés l'an dernier, à la date symbolique du 24 avril, et qui sera inauguré par son président d'honneur Alain Poher ce 21 février.

La communauté française d'origine arménienne est donc riche de traditions qu'elle sait entretenir. Elle peut à cet égard jouer un rôle majeur dans ce pays en contribuant à faire comprendre la capacité d'intégration de la société française à différentes communautés vivant sur son sol.

***

Ծոխ հիւրասիրութիւն մը յաջորդեց պաշտօնական այս կարճ բաժնին եւ նախարարին ու պաշտօնական անձնաւորութեանց մեկնումէն ետք ալ, մինչեւ ուշ ատեն, շարունակուեցաւ ընդունելութիւնը ջերմ մթնոլորտի մը մէջ:

***

Թերեւս աւելորդ չէ յիշել հոս անուն մը, որ չյիշուեցաւ այդ հանդիսութեան ընթացքին: Պարզ է, որ երբ հակիրճ պատմականով մը ոգեկոչուի Աղքատախնամի գործունէութիւնը, չյիշատակուին անունները բոլոր անոնց, որոնք տասնամեակներու երկայնքին, ըլլայ որպէս նախագահ, ըլլայ որպէս պարզ անդամ, անսակարկ աշխատանք տարած են ընկերակցութեան բարգաւաճման համար: Կայ սակայն, անուն մը, որ պէտք է անպայման չմոռցուի նման պարագաներու մէջ, որովհետեւ անոր վաստակը, մանաւանդ հանգստեան տուներու կապակցութեամբ, իշխանութիւններու հետ կապերու հաստատման մէջ, մէկ խօսքով Աղքատախնամի ծաղկման եւ վարկին յաջս Ֆրանսական Պետութեան, իսկապէս եզակի եղած է: Կ՚ակնարկենք, անշուշտ՝ տոքթ. Վակրամի (Վահրամ Ջիլինկիրեան):

Ա. Մ.

ԼՈՒՐԵՐ ԼԻՈՆԻ ՇՐՋԱՆԷՆ

ՄԻՍԱՔ ՄԱՆՈՒՇԵԱՆԻ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ԱՌՋԵՒ

Վօ – ան – Վըլէն՝ Լիոնի, Տէսինի եւ Վիլէօրպանի սահմանակից քաղաք մը, ունի քանի տարիներէ ի վեր, համայնավար քաղաքապետութիւն: Թերեւս այդ է պատճառը որ հոն է որ կը կանգնի, 1979–էն ի վեր յուշարձան մը՝ Ֆրանսայի դիմադրական շարժումին հերոսներէն՝ Միսաք Մանուշեանի եւ իր 22 գործակիցներուն ի պատիւ:

Ծանօթ է որ անոնք գնդակահարուեցան Գերմանացիներուն կողմէ 1944 Փետրուար 21–ին, Փարիզի արեւմտեան կողմը գտնուող Մոն – Վալէրիէն ամրոցին մէջ, ինչպէս ուրիշ, շուրջ՝ 4500 հոգիներ այդ տարիներուն: Մանուշեանի ընկերներն ալ բոլորը, օտար գաղթականներ էին, փախած Գերմանիայէն, Սպանիայէն եւ պատերազմի մէջ գտնուող ուրիշ երկիրներէ:

Նշենք, անցողակի, որ յուշարձանը կանգնած չէ Վօ – ան – Վըլէնի մէջ զուտ քաղաքապետութեան նախաձեռնութեամբ: Այդ ուղղութեամբ արդիւնաւէտ աշխատանք տարած են մանաւանդ Կարապետ Շամլեան եւ Շէմէտիկեան եղբայրները: Յուշարձանը զետեղուած է փոքր պարտէզի մը մէջ, շրջապատուած միշտ թարմ ծաղիկներով, միշտ մաքուր:

Յուշի տարեկան արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Փետրուար 13–ին: Ներկայ էին շրջանին քաղաքապետութիւններուն ներկայացուցիչները, — ընդհանրապէս Հայեր — Սպանիոյ, Լեհաստանի եւ Իտալիոյ հիւպատոսները:

Խօսք առին Միշէլ Ֆէրնանտէզ, նախկին մարտիկներու կողմէ, Ռէմոն Մարտիկեան, հայ համայնքէն եւ քաղաքապետ՝ Մորիս Շարիէ:

Երեքն ալ շեշտը դրին Փաշիստական վտանգին դէմ: Ընտրական շրջանի մէջ ենք: Երեքն ալ իրենց ցասումը յայտնեցին որ շատ տեղ կը տրուի մամուլին մէջ եւ հեռատեսիլէն Լը Փէնի ելոյթներուն: Խօսեցան ալ հայկական պահանջներուն մասին: «Հայերը իրաւունք ունին պահանջելու որ ցեղասպանութիւնը պաշտօնապէս ճանչցուի կառավարութիւններու կողմէ» ըսաւ քաղաքապետը:

Անկասկած, նոյն խօսքերը պիտի կրկնուին յառաջիկայ տարի: Լաւ է որ կրկնուին: Կէս դար ամբողջ մեր ցաւը մեզի պահեցինք, լուռ մնացինք վախնալով որ կը նեղացնենք մեզի ապաստան տուող կառավարութիւնները: Կը կարծենք որ ալ փրկուած ենք այդ բարդոյթէն:

***

ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ

Եթէ անկնկալ խոչընդոտ մը մէջտեղ չելլէ մինչեւ այդ, Սեպտեմբերին Լիոն պիտի ունենայ իր հայ ամէնօրեայ մանկապարտէզը, մեկենասութեամբ Տէր եւ Տիկին Մարգար Մարգարեանի: Վայր՝ Ազգային Տան սենեակները:

Քաղաքապետութեան եւ կրթական վարչութեան մօտ կատարուած դիմումները լաւ ճամբու մէջ են: Կը մնայ որոշել անձնակազմը:

Կը մնայ մանաւանդ տեսնել թէ ինչ պիտի ըլլայ երիտասարդ ծնողաց դիրքը այս ձեռնարկին հանդէպ...

***

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԷՍԸ

Հայ Արիներու Ընկերակցութեան Լիոն-Տէսինի շրջանային կազմակերպութեան տարեկան հանդէսը տեղի ունեցաւ Կիրակի, Փետրուար 14–ին, Մոլիէր սրահին մէջ՝ որ լեցուն էր ծնողքներով եւ անոնց բարեկամներով: Ներկայ էին նաեւ, իրենց պետին հետ, Մարսէյլի Նորակազմ մասնաճիւղի երեք սկաուտներ:

Պարապ աթոռներ կային: Կը նկատենք որ կազմակերպիչները անհրաժեշտ քարոզչութիւնը չեն կրցած ընել ընդլայնելու համար իրենց համակիրներուն շրջանակը: Իրաւ է որ աշխատանք չէր պակսած իրենց, պատրաստելու համար յայտագիր մը՝ որ գոհացուցիչ էր, թէեւ քիչ մը երկար, իր ֆրանսերէն եւ հայերէն բաժիններով: Գայլիկներ, արենոյշներ, պատանի արիներ իրենց պարերով, արտասանութիւններով, փոքր զաւեշտներով զուարճացուցին հանդիսատեսները, որոնց մէջ էր նաեւ Նորվան եպիսկ.:

Այս անգամ, ընդհանուր պետ Գուրգէն Մեծատուրեան չէր կրցած գալ Լիոն: Ղրկած էր քաջալերական գիր մը՝ զոր կարդաց շրջանային պետ Աւետիս Տօնապետեան: Կատարուեցաւ վիճակահանութիւն ի նպաստ Լիբանանի դպրոցականներուն եւ հաւաքուեցաւ շուրջ 6500 ֆրանք:

Յայտագրին ամէնէն սպասուած մասը Աւստրալիոյ ճէմպորիին պատկերներուն ցուցադրութիւնն էր: Ծանօթ է որ 23 հայ տղաք եւ աղջիկներ — 12–ը Լիոնէն — մասնակցած են միջազգային հաւաքոյթին: Ներկայացուցած են հոն հայութիւնը:

Նկարները ցուցադրուեցան ճերմակ պաստառին վրայ, մինչ մասնակիցներէն մին կամ միւսը բացատրութիւններ կու տար: Ամէն անգամ որ նկար մը կ՚ակնարկէր հայկական ներկայութեան ուրիշ ազգերու կողքին, ծափերը կը բազմապատկուէին սրահին մէջ:

Լիոնի Հայ Արիները մտած են Հայ Արիներու Ընկերակցութեան մէջ 1974, Յունուարէն սկսեալ: Անկէ ի վեր, շնորհիւ անվհատ վարիչներու, այս կազմակերպութիւնը, առանց ընդհատումի, կը շարունակէ իր գործունէութիւնը, պատրաստելով իրենց հայ ինքնութեանը գիտակից —եւ անով հպարտ— պատանիներ, պարմանուհիներ:

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ԿԱՐԴԱՑԷՔ
«ՅԱՌԱՋ»Ը
ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՓՍԱԿԻ

Արմենակ Գնեազեանի *թարմ յիշատակին «Յառաջ»ի բարգաւաճման կը նուիրեն.* –

Տէր և Տիկին Զօհրապ Մուրատեան 1000 *ֆրանք*:

Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Մուրատեան 1000 *ֆրանք*:

Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Պզտիկեան 200 *Ֆ.*:

ՄՈՒՐԱՏ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՀԱՄԵՂ
ԵՒ ԽՆԱՄՔՈՎ
ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ
ԱՆՈՒՇԵՂԷՆՆԵՐ
ԽՄՈՐ – ՔԱՏԱՅԻՖ – ԵՒԼՆ. ԵՒԼՆ.

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ

ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ

SARL
MURAT
FABRIQUE DE PATISSERIES
MARKAROGLU Frères
184, rue St. Maur — 75010 Paris
Métro : Belleville ou Goncourt
TEL: 42. 09. 04. 49

Կ'ՈՒԶՈՒԻ

Ոսկերիչ մը, կէս օրուան աշխատանքի համար, նոյնիսկ հանգստեան կոչուած:

Աշխատավայր՝ Քաշան:

Հեռաձայնել. –
46 — 63 — 63 — 55

U.G.A.B. - PARIS
organise un
DOUBLE RECITAL
EXCEPTIONNEL
de piano et de chant
le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e
avec la participation de :
AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)
CHOPIN, BAGHDASSARIAN,
ABRAHAMIAN, GANACHIAN,
ALEMSHAH, RACHMANINOV
Prix des places : 80 Frs.
Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Շաւիլէն, Տիկին Շնորհիկ Փափազեան Արփինէ Եազմաճեանի *մահուան (Պոլիս) քառասունքին առթիւ* 300 *Ֆ. կը նուիրէ լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին (ըստանալ «Յառաջ»էն) եւ* 200 *Ֆ. «Յառաջ»ի բարգաւաճման*:

CONFERENCE - DEBAT

Les Editions Mazenod
La Municipalité de Chaville
L'Eglise Arménienne de Chaville
organisent
une CONFERENCE - DEBAT
avec PROJECTION de DIAPPOSITIVES
autour du livre
« LES ARTS ARMENIENS »
de Jean-Michel Thierry
et Patrick Donabédian
en présence de Jean-Michel Thierry
qui dédicacera son ouvrage
le Samedi 27 Février à 20h 45
à la Médiathèque municipale de Chaville
2, rue Stalingrad, Chaville

L'Eglise évangélique arménienne
de Valence
20, rue Roger Salengro -
26500 Bourg-lès-Valence
a le plaisir de vous inviter à 3 rencontres
animées par le Pasteur René Léonian
◆Vendredi 26 et Samedi 27 Février
à 20 heures 30
sur le thème :

«Le prêtre Ghévont,
Vartan Mamigonian...»

La foi du peuple arménien
héritage du passé et réalité d'aujourd'hui»

◆Dimanche 28 Février à 15 heures 30 : Projection des diapositives réalisées lors d'un récent voyage en Anatolie, sur le thème :
«L'ARMENIE EXISTE,
JE L'AI RENCONTREE».
Cette projection sera présentée en première à Marseille
le Jeudi 25 Février à 20 heures 30
en l'Eglise évangélique arménienne
de St. Antoine.

CENTRE CULTUREL
ST. MESROB
10 bis, rue Thouin — Paris 5e

Dans le cadre de ses conférences mensuelles, le Centre Culturel Saint Mesrob vous invite à un

DEBAT - SOIREE

animé par le C.R.D.A. et ayant pour thème :
LES ARMENIENS DE FRANCE
EN QUETE D'UNE POLITIQUE
CULTURELLE
Jeudi le 25 février à 20 heures 30
au Centre Saint Mesrob.
Un buffet froid sera servi à ceux qui le désirent à 19h30. Participation : 50 F.
Prière de s'inscrire :
(Tél.: 43. 26. 50. 43 ou 42. 78. 31. 93)

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ՖՈՆՏ

Իսի Հ. Յ. Դ. Նոր Սերունդ 1.400 *Ֆ.*, (*Հանգանակուած Ծնունդի օրը, Իսի Եկեղեցւոյ առջեւ*), *Տէր եւ Տիկին Օնոսեան, Տէր եւ Տիկին Կիւլեան* 1000–*ական Ֆ.*, *Տիկին Ժընըվիէւ Տօնիկեան, Տիկին Մ. Վարդուկեան, Տէր եւ Տիկին Տէրտէրեան, Պր. Ժան Փափազեան, Պր. Լեւոն Փափազեան, Տէր եւ Տիկին Ժ. Փօլատեան* 500–*ական Ֆր.*:

Պր. Կ. Թօփալեան, Տիկին Թագուհի Այլանճվերտեան, Տէր եւ Տիկին Յ. Ասատուրեան, Տէր եւ Տիկին Պարգեւ Սայրեան 300–*ական Ֆր.*: *Տիկին Շաքէ Գալայճեան* 250 *Ֆր.*:

Տիկին Շ. Կիրակոսեան, Օր. Ա. Դարբինեան, Պր. Արիս Գարայեան, Պր. Յարութիւն Շիրվանեան, Տիկին Վերգին Փափազեան, Տէր եւ Տիկին Գ. Յովսէփեան, Պր. Մ. Մարթայեան, Տիկին Է. Շահինեան, Պր. Եղիա Սերոբեան, Տիկին Տատէլեան, Պր. Ազատեան, Պր. Թորիկեան, Պր. Քլեման Խաչիկեան, Պենկեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Մ. Մանուկեան 200–*ական ֆրանք*:

Օր. Սեսիլ Ֆուսար 130 *Ֆ.*, *Տիկին Շնորհիկ* 120 *Ֆր.*:

Պր. Ա. Դաշնակեան, Տիկին Ա. Ճանիկեան, Տիկին Մ. Սերոբեան, Տիկին Ֆ. Տաղլեան, Տիկին Զ. Քէշիշեան, Տիկին Ժանէթ Կիւրինեան, Տիկին Մարալ Վարդանեան, Տէր եւ Տիկին Յովհ. Ղազարեան, Տէր եւ Տիկին Գազանճեան, Պր. Ադամեան, Տէր եւ Տիկին Ա. Սերոբեան, Տէր եւ Տիկին Շ. Ղուկասեան 100–*ական ֆրանք*:

Պր. Թ. Պէրպէրեան, Տիկին Ն. Աչըքեան, Պր. Ժոզէֆ Սերէնօղլու, Պր. Յովհ. Ղուկասեան, Պր. Խաչիկ Խաչատուրեան, Տիկին Ազարեան 50–*ական ֆրանք*:

(*Ցարդ հրատարակուած ցանկերու ընդհանուր գումար՝* 156.586 *Ֆր.* 75):

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն - Ժեռոմի Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ Եկեղեցւոյ Թաղականութիւնը փոխան ծաղկեպսակի շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները.– Քիւրտիճեանի *հոգեհանգստեան առթիւ՝ Ժիլպէր Քիւրտիճեան դպրոցին կը նուիրեն* 200, *Մալաքեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Համբարձում Ենովքեան, Տէր եւ Տիկին Սիլոյեան, Տէր եւ Տիկին Մադմանեան* 100–*ական Ֆ.*:

Վարդուհի Մկրտիչեանի *հոգեհանգստեան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Ժան Մակարեան, Սարգիս Փալամուտեան եւ Իզապէլ Մակարեան, Արթիւր Քօլէթ, Մակարեան Եդուարդ եւ Վարդուհի Մակարեան, Ժիրայր եւ Շաքէ* 200–*ական Ֆր.*, *Յովսէփ եւ Վարդուհի Չէքեան Թուրֆանտա Մենգիկեան, Ժան եւ Սոնիա Նարկիզեան, Մալաքեան ընտանիք* 100–*ական Ֆր.*:

Մկրտիչ Պէրպէրեանի *մահուան առթիւ՝ Այրի Տիկին Պէրպէրեան* 150 *Ֆ.*, *Մուշեղ Պէրպէրեան* 200 *դպրոցին, Միշէլ եւ Խաչիկ Վարդերեսեան, Տէր - Միքայէլեան ընտանիք* 200–*ական Ֆ.*, *Մանկիեան ընտանիք, Փիէր Նէվիէր* 50–*ական Ֆ.*:

Աղաւնի Բաստըրմաճեանի *մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Վահան Յակոբեան, Տէր եւ Տիկին Գապատարեան* 100–*ական, Տէր եւ Տիկին Սեդրակ Սամուէլեան, Տէր եւ Տիկին Ժագ Բաստըրմաճեան* 200–*ական ֆրանք*:

ALFORTVILLE
DOCUMENT INEDIT
- PROJECTION
DES CINQ DE LISBONNE -
Vendredi 4 Mars à 21 heures
à la M.C.A. d'Alfortville
9 ,rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
NOR SEROUND GROUPE DANIEL VAROUJAN

QUATRA
SALLE GAVEAU
45, rue la Boétie, 75008 PARIS
Dimanche 28 février à 17 heures
DUO PIANO
ANI PETROSSIAN
RAFFI PETROSSIAN
I
M. RAVEL
Rhapsodie Espagnole
M. RAVEL
La Valse
II
Version Quatre Pianos
Seize Mains
de
La Première Symphonie
«Titan»
de
GUSTAV MAHLER
avec
CHARLES HERVE
EVE - MARIE JOUBERT
JACQUELINE MEFANO
ALEX MULLENBACH
MERCEDES PROTEAU
PIERRE PROTEAU
Direction
PAUL MEFANO
Avec le parrainage de la BRED
Prix des places : 150 - 120 - 80 F. — Etudiants, C. V. 40 F.

ВАРАГАЦ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

Փետրուար 26, *Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը* 7–*ին, Առնուվիլի Վարագայ Սուրբ Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ, Մեծ Պահքի առթիւ Հսկումի, Եկեսցէի եւ Խաղաղականի արարողութիւն կը կատարուի, նախագահութեամբ Փարիզի առաջնորդ՝*

ԳԻՒՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԱԳԳԱՇԵԱՆԻ

եւ մասնակցութեամբ փարիզեան շրջանի բոլոր եկեղեցականներու:

Սիրով կը հրաւիրուի Առնուվիլի եւ շրջանի գաղութը միասնաբար աղօթելու ապաշխարութեան եւ պահքի այս շրջանին:

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ - Պուա - Գոլոմպ եւ Արժանթէօյի Ակնունի *մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Փետրուար* 29, *Երկուշաբթի, ժամը* 20.30–*ին*:
CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

❊

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Մարսէյլի Լէօլա Սասունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ ընկերուհիները Չորեքշաբթի, Փետրուար 24, *ժամը* 16–*ին սովորական հաւաքատեղին*:

Ներկաներու թիւը մեծամասնութիւն կը նկատուի:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
25

JEUDI
25 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.692 Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN 63e ANNÉE — No 16 692

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԿՑՈՒՄԸ ՊԱՀԱՆՋՈՂ ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՑ ՑՈՅՑԵՐ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

ԽՈՐՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԿԵԴՐ. ԿՈՄԻՏԷԻՆ ԺԽՏԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԷՆ ԵՏՔ՝ ՆՈՐ ՑՈՅՑԵՐ ԵՒ ԳՈՐԾԱԴՈՒԼԻ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԱՒԵԼԻ ՔԱՆ 120 ՀԱԶԱՐ ԵՐԵՒԱՆՑԻ ՓՈՂՈՑ ԻՋԱԾ

ՍՓԻՒՌՔԸ ԶՕՐԱՎԻԳ
ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ, ՀԱՄԱԽՄԲՈՒՄ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ԺԱՄԸ 18.30ԻՆ ԽՈՐՀ. ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ԱՌՋԵՒ

Երեքշաբթիի եւ Չորեքշաբթիի մեր յաջորդական թիւերով կ'արձագանգէինք Երեւանի վերջին դէպքերուն եւ այն ցոյցերուն, որոնք սկսած էին Ուրբաթ օր, նախ բնապահպան դրդապատճառներով (Արովեան կառուցուելիք գործատան մը դէմ), ապա Շաբաթ օրուընէ տարբեր բնոյթ կ'առնէին եւ կը վերաբերէին Ղարաբաղի կցման պահանջին :

Երեքշաբթի մեր ստացած լուրերը մտահոգիչ բնոյթ ունէին, քանի որ ըլլայ Ա-էՖ-Փէ-ի (ֆրանսական մամուլի գործակալութիւն) ըլլայ ուղղակի աղբիւրներու, կարգ մը տեղեկութիւնները կը վերաբերէին հակահայ արարքներու թէ Ղարաբաղ, թէ Բաքու :

Ժամանակագրական կարգով, կը պարզուի որ ամէն ինչ սկսած է Փետրուար 11-ին, վճռական հանգրուանի մը հասած Փետրուար 20ին Ղարաբաղի երեսփոխաններու քուէարկութեամբ, հուսկ լարուածութեան մթնոլորտի մը յանգած Խորհ. Միութեան Կեդր. Կոմիտէի ժխտական պատասխանին իբրեւ անմիջական հետեւանք : Արդարեւ, քօղարկուած տողերով է որ Իզվեստիա (կառավարական օրգան) կ'ակնարկէր դէպքերու առած ընթացքին, Փետրուար 23-ին : Փետրուար 11-ին, հանրագրեր եւ մանիֆեստներ կը բազմանան Ղարաբաղի մէջ, պատերուն վրայ, պահանջելով Ղարաբաղի վերակցումը Հայաստանի : Շաբաթ մը ետք, Ղարաբաղի Գերագոյն Խորհուրդին (Խորհրդարան) 110 հայ երեսփոխանները, միաձայնութեամբ կը քուէարկէին Ղարաբաղի կցումի բանաձեւը, մինչ տեղացի 30 երեսփոխանները չէին մասնակցեր նիստին : (Այլ աղբիւրի մը համաձայն, այս քուէարկութիւնը եղած է 118 թեր, 12 դէմ) : Այս որոշումը կը փոխանցուէր Մոսկուա : Երկուշաբթի իրիկուն Փետրուար 22-ին, Հայաստանի Կեդր. Կոմիտէի Ա. քարտուղարը՝ Կարէն Դեմիրճեան ելոյթ մը կ'ունենայ Երեւանի հեռատեսիլէն : Աւելի քան բովանդակալից յայտարարութիւն մը, ան հանդարտ կենալու կոչ մըն է, ինչպէս կը տեսնուի ստորեւ : Կուտանք ամբողջութեամբ . —

Թանկագին ընկերներ,

Հանգամանքները ստիպում են դիմել ձեզ :

Ինչպէս գիտէք, վերջին օրերին Երեւանում, օպերային թատրոնի հրապարակում տեղի են ունենում միթինգներ ի պաշտպանութիւն Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի բնակչութեան՝ Սովետական Հայաստանի կազմի մէջ մտնելու խնդրանքի : Այդ հարցի առթիւ միթինգներում ընդունուել են հանրապետական եւ միութենական ղեկավար օրգաններին հասցէագրուած դիմումներ :

Լեռնային Ղարաբաղի շուրջ ներկայումս ստեղծուած իրադրութիւնը կրում է քաղաքական լուրջ բնոյթ : Դրա նկատմամբ մակերեսային մօտեցումը կարող է մեծ վնաս հասցնել ազգամիջեան յարաբերութիւններին, ժողովուրդների բարեկամութեանը : Առաջացած իրավիճակը յարուցում է մտահոգութիւն, մեզանից պահանջում բարձր պատասխանատուութիւն, վճռական միջոցների ձեռնարկում, այնպիսի իրադարձութիւնների զարգացման կանխում, որոնք կարող են հասցնել չկանխատեսուած եւ անգամ դժուար ուղղելի հետեւանքների :

ՍՄԿԿ կենտկոմը համակողմանիօրէն քննարկել է Լեռնային Ղարաբաղում տեղի ունեցող իրադարձութիւնները : Այդ ոլորտում գոյութիւն ունեցող ազգային — տերիտորիալ կառուցուածքի վերանայմանն ուղղուած գործողութիւններն ու պահանջները հակասում են Հայկական ՍՍՀ եւ Ադրբեջանական ՍՍՀ աշխատաւորների շահերին :

Մեզ յանձնարարուած է ձեռնարկել իրադրութեան առողջացման կոորդինացուած միջոցառումներ :

Անհրաժեշտ է անել ամէն ինչ կուսակցութեան կենտկոմի առաջադրած պատասխանատու խնդիրը իրականացնելու համար, քաղաքական եւ գաղափարախօսական ազդեցութեան բոլոր միջոցներն ուղղել լենինեան ազգային քաղաքականութեան, արդի փուլում դրա էութեան պարզաբանմանը : Այդ ամբողջ աշխատանքում մենք պէտք է ելնենք այն բանից, որ ազգային հարցը պահանջում է ազգային առանձնայատկութիւնների, հոգեբանութեան, աշխատաւորների կենսական շահերի նկատմամբ մշտական եւ սեւեռուն ուշադրութիւն :

Մեր կուսակցութիւնը բացառիկ կարեւոր նշանակութիւն է տալիս արդի փուլում ազգային յարաբերութիւնների զարգացմանը : ՍՄԿԿ կենտկոմի առաջիկայ պլենումներից մէկը յատկապէս կը նուիրուի ազգային քաղաքականութեան պրոբլեմներին : Ինչպէս կենտկոմի այս տարուայ փետրուարեան պլենումում նշեց ընկեր Մ. Ս. Գորբաչովը, «Մենք այսօր խօսում ենք երկրի բոլոր ազգերի ու ազգութիւնների ազգային ինքնագիտակցութեան աճի մասին, ազգային զգացմունքների դրսեւորման մասին (որ երբեմն ի յայտ են գալիս խեղաթիւրուած տեսքով) : Այս բոլորը կենդանի հարցեր են եւ դրանք պէտք է լուծել» :

Կը ցանկանայի ձեզ տեղեակ պահել, որ Ադրբեջանի եւ Հայաստանի կոմկուսների կենտրոնական կոմիտէներին, հանրապետութիւնների մինիստրների խորհուրդներին յանձնարարուած է մշակել սոցիալ-տնտեսական բնոյթի անհրաժեշտ միջոցներ Լեռնային Ղարաբաղում իրականացնելու համար :

Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմը դիմում է Հանրապետութեան աշխատաւորական կոլեկտիւներին, նրանց կուսակցական կազմակերպութիւններին, բոլոր կոմունիստներին, աշխատաւորներին, մեր երիտասարդութեանը եւ կոչ անում ցուցաբերել քաղաքական ու քաղաքացիական բարձր գիտակցականութիւն : Ժողովուրդների բարեկամութիւնը մեր անգին հարստութիւնն է, սովետական եղբայր ժողովուրդների միասնական ընտանիքում հայ ժողովրդի յետագայ բարգաւաճման երաշխիքը : Եւ մենք պէտք է այն աչքի լոյսի պէս պահպանենք յանուն սոցիալիստական հայրենիքի բարօրութեան, մեր անդուլ աշխատանքով ամրապնդենք այդ բարեկամութիւնը, այն հարստացնենք հայրենանուէր նոր գործերով :

Մեր ժողովրդի պատմութեան մէջ եղել է եւ հերոսականը, եւ ողբերգականը : Մեր ժողովրդի պատմութիւնը հարուստ է Անդրկովկասի ժողովուրդների, մեր մեծ հայրենիքի բոլոր ժողովուրդների հետ իսկական ինտերնացիոնալիզմի, եղբայրութեան, փոխադարձ յարգանքի, բարիդրացիութեան եւ համագործակցութեան վառ էջերով : Մեր ժողովրդի պատմութիւնը հարուստ է յեղափոխական, մարտական եւ աշխատանքային փառապանծ աւանդոյթներով :

Դա մեր հոգեւոր անանց հարստութիւնն է, եւ այժմ, այս պատասխանատու օրերին մեր հայրենասիրական պարտքն է թոյլ չտալ անխոհեմ քայլեր, որոնք կարող են սասանել այս ամէնը :

Մենք մէկ անգամ եւս դիմում ենք Սովետական Հայաստանի քաղաքացիներին. այս պատասխանատու պահին հանդէս բերել արիութիւն, ինքնազսպում, զգօնութիւն, համբերութիւն, քաղաքական հասունութիւն, բարձր կազմակերպուածութիւն, էլ աւելի ակտիւօրէն ձեռնամուխ լինել մեր հասարակական կեանքի բոլոր կողմերի վերակառուցման, սովետական ժողովուրդների ինտերնացիոնալ եղբայրութեան ամրապնդման աշխատանքին :

Ինչպէս կը տեսնուի Ա. քարտուղարին խօսքերը, նոյնիսկ Կլազնոստի եւ Պերեստրոյկա-ի շրջանին, կը մնան ծանօթ եւ ընթացիկ դիալեկտիկայի սահմաններուն մէջ : Եւ թերեւս այդ է պատճառը, որ Շաբաթ օրուան 50 հազարէն Երեքշաբթի օր ցուցարարներու թիւը կը բարձրանայ 120.000-ի : Ժողովուրդին արձակած լոզունգներն են. —

«ՄԷԿ ԱԶԳ, ՄԷԿ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ»

«ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ՉԿԱՅ ԱՌԱՆՑ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ»

«ՄՈՍԿՈՒԱ՛, ՊԱՏԱՍԽԱՆԷ ՄԵՐ ԱՐԴԱՐ ՊԱՀԱՆՋԻՆ,

ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏԷ՛ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ»

Մոսկուայի պատասխանը ժխտական է, Խորհրդային Միութեան Կեդր. Կոմիտէն կը գտնէ քննելէ ետք կացութիւնը. —

«ՈՐ ԱՐԱՐՔՆԵՐՆ ՈՒ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ, ՈՐՈՆՔ ԿԸ ՁԳՏԻՆ ՎԵՐԱՔՆՆԵԼՈՒ ՀՈՂԱՅԻՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՅՑՆԵՐԸ ԴԷՄ ԵՆ ԵՐԿՈՒ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆՑ ԱՇԽԱՏԱՒՈՐՆԵՐՈՒ ՇԱՀԵՐՈՒ ԵՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԱԶԳԱՄԻՋԵԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ» :

Հայ եւ ատրպէյճանցի բնակչութիւնը կը հրաւիրուի տեղի չտալու ազգայնապաշտ տարրերու գրգռութեանց : Երկու Հանրապետութեանց համայնավար կուսակցութեանց կեդրոնական կոմիտէներուն կ'իյնայ «ձեռք առնել միջոցները, որոնք հարկ են մաքրելու համար մթնոլորտը» :

Ի՞նչ կը հասկցուի «Հարկ եղած միջոցներ»ով դժուար է գուշակել, երբ հարցը խորհրդային վարչակարգի կը վերաբերի, բայց եւ այնպէս — նոյնիսկ Կորբաչովեան օրերուն — մտահոգիչ :

Բոլոր մեկնաբանները կը հաստատեն թէ այս ծաւալի ցոյց տեղի չէ ունեցած Խորհրդային Միութեան մէջ : Ֆրանսական թէ իտալական հեռատեսիլները (հաւանաբար ուրիշներ ալ) արձագանգեցին Երեքշաբթի իրիկուն, գրաւոր մամուլն ալ լայն տեղ կուտայ : Ստորեւ փարիզեան օրաթերթերու արձագանգները, Չորեքշաբթի առտու :

**

LE FIGARO

LE NATIONALISME EN EFFERVESCENCE

Մոսկուայի իր թղթակիցն է որ կուտայ լուրեր, ծանրանալով մանաւանդ շարժումին ազգայնական բնոյթին վրայ, յիշելով նաեւ Լիթուանիա եւ Լատվիա : Կ'աւելցնէ, ինչ կը վերաբերի Հայաստանի ցոյցերուն որ՝ «ոչ մէկ տարեդարձի թըւական կ'արդարացնէ ազգայնականութեան նման ալիք մը» : Կ'ըսէ նաեւ թէ մահմետական Ազերիներ, ի պատասխան հայկական պահանջներուն, եկեղեցիներու քանդումին, գերեզմաններու սրբապղծութեանց եւ բռնաբարումներու դիմած են : Բանակը կը հսկէ, մինչ Մոսկուա Պոլիդբիւրոյի 2 փոխ-անդամներ՝ Ռազումովսկի եւ Սեմիչեւ ղրկած է տեղւոյն վրայ : ՔԱ - Կէ - Պէ-ի ապահովութեան ուժեր ալ ժամանած են Ստեփանակերտ, անցեալ շաբթու իսկ :

LE QUOTIDIEN DE PARIS

MANIFESTATION EN ARMENIE SOVIETIQUE

Նուազագոյն 100 հազար հոգի ցոյց կատարած են Երեւան, Երեքշաբթի օր : Ըստ այլախոհի մը, կը գրէ թերթը, Մոսկուայի ժխտական պատասխանը կրնայ բողոքարկուները մղել ընդհանուր գործադուլի :

LIBERATION

GORBATCHEV FACE A L'UNANIMITE ARMENIENNE

Ալեքսանդր Ադլէր ծանօթ է խորհրդային հարցերու եւ բաւական կը ծանրանայ, կարգ մը խորհրդածութիւններ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՍՏԱԼԻՆԵԱՆ ԵՐԵՒՈՅԹԸ

«Լիտերատուրնայա Կազէտա» թերթը Դեկտեմբեր 9–ի իր թիւին լման մէկ էջը յատկացուցած է Տիմիթրի Վոլկոգոնովի յօդուածին, որ կը կրէ վերոյիշեալ խորագիրը: Թերթը կը շեշտէ թէ Ստալինի մասին կենսագրական ակնարկ դեռ լոյս չէ տեսած ու պակաս մը լրացնելու մտահոգութեամբ կը հրատարակէ այս գրութիւնը:

Յօդուածագիրը իր տողերը կը սկսի գոհունակութիւն յայտնելով որ բաց խօսքի ներկայ շրջանը առիթը կուտայ ներկան գնահատելու ջանքին քով անցեալն ալ վերականգնելու: Ու անմիջապէս անցնելով մօտիկ անցեալէն Ստալինի կենսագրութեան, կուտայ հետեւեալ բնորոշումը. – «Մեր պատմութեան մէջ չեմ կարծեր որ եղած ըլլայ աւելի հակասական դէմք մը»: Այս հաստատումով, արդէն ընթերցողը կը դրուի տուեալ դէմքին մասին երկմակարդակ ներկայացումի մը նախապատրաստութեան հանդրուանին:

Ստալին անշուշտ ծանօթ է իր անմարդկային վայրագութիւններով, տասնամեակներու սարսափով որ տիրեց ամբողջ Խորհրդային Միութեան մէկ ծայրէն միւսը. սարսափ՝ որ իր գագաթնակէտին հասաւ 1936 – 37 տարիներուն, սակայն ունէր իր նախընթացը, նաեւ յետագայ շրջանը տարբերակումներով ու անհուն աստիճանաւորումներով: Յօդուածին սկիզբին իսկ «հակասական» որակումը արդարացնող բացատրութիւն մը կը տրուի. «կարելի չէ չընդունիլ Ստալինի անժխտելի ներդրումը սոցիալիզմի պայքարի եւ պաշտպանութեան հարցին մէջ, ինչպէս եւ իր աններելի քաղաքական սխալներն ու յանցագործութիւնները»: Այսինքն՝ Ստալին այո, ճիշդ է որ անմեղ մարդոց վրայ կիրարկուած անհիմն ճնշումներով տխրահռչակ դէմքն է պատմութեան, բայց կայ նաեւ իր գործունէութեան դրական կողմը:

Այս մտածումը կ՚ընդլայնի յաջորդական տողերով. — «այդ նոյն տարիներուն (1937) էր որ վեր սլացաւ Դնեպրոգէսը, Մագնիտկան, Ստախանովը ... այդ տարիներուն կը դրուէր այն ամէն բանի ըստեղծման հիմը, որու վրայ այսօր մենք կանգնած ենք ... ատոր համար, քաղաքական տեսակէտէն ելլելով սխալ է Ստալինը իր յանցագործութիւններուն համար մեղադրելով, կասկածի ենթարկել սոցիալիզմի նուաճումները, անոր հիմնական հնարաւորութիւնները»:

Յօդուածագիրը յայտնի ջանքն ունի միակ ակնոցով մը չդիտելու Ստալինեան երեւոյթը, քանի որ «կարելի չէ անցեալը թուաբանօրէն գնահատել»: Ու անորոշութիւնը երկարելով, կրնայ մտաւոր եւ հոգեկան շփոթ պատճառել երիտասարդութեան, զայն առաջնորդելով «դէպի սոցիալական նիհիլիզմ եւ անյարգոյ վերաբերում մեր արժէքներուն նկատմամբ»:

Ստալին չէր մոռնար որ Լենին 1922 Դեկտեմբերի համագումարին զինքն ու Տրոցկին կը նկատէր «ականաւոր առաջնորդներ», իսկ Բուխարինը՝ «ամբողջ կուսակցութեան սիրելին»: Ու ճառերէն մէկուն մէջ լռելեայն ակնարկելով անոր խայթող գնահատականին կ՚ըսէր. – «Բուխարինը մենք կը սիրենք, բայց ճշմարտութիւնը, բայց կուսակցութիւնը, բայց կոմինտերնը անկէ աւելի կը սիրենք»: Լենինը կ՚ըսէր տակաւին Ստալինի մասին, թէ «չափազանց կոպիտ է»:

Ստալինի մասին այսօր, ինչպէս յօդուածագիրը կ՚ըսէ, – «կը պատմեն ոչ այնքան իր աշխատութիւնները, արձանագրութիւնները, եզրակացութիւնները, որքան իր գործերը՝ մարմնաւորուած սոցիալական իրականութեան մէջ, մեծ յղացումներու մէջ եւ դժբախտաբար իր յանցագործութիւններուն»: Այս տուեալները կը տանին այն եզրակացութեան որ ինչպէս անսահմանափակ իշխանութեան տիրացած ամէն մարդ, Ստալին եւս «կը գերագնահատէր իր հնարաւորութիւնները, ընդունակութիւնները»: Միւս կողմէ, ըստ տեղեկութիւններու, ան չափազանց սակաւախօս էր ու խարսխուած մենութեան մէջ. անսահմանափակ իշխանութիւնը չորցուցած էր իր զգացումները ու բանականութիւնը վերածած հաշուիչ մեքենայի: Ու ան իր տկար կողմը – չէր կրնար լաւ հանդէս գալ բազմութեան առջեւ – կը ջանար ծածկել ու ներկայացնել որպէս ուժի ցուցանիշ: Մեծ ճառախօս մը չէր ան, այլ՝ աւելի յաջող էր որպէս յօդուածագիր: Ու տեղեակ այս իրականութեան, թերեւս նախանձի զգացումն ալ կը գործէր Ստալինի մէջ: Ու Լենին 1922 Դեկտեմբեր 30–ի նամակի մը մէջ կը յիշէ անոր բնաւորութեան մէջ չարացածութիւնը գիծ մը, որ «ընդհանրապէս քաղաքականութեան մէջ ամէնէն գէշ դերը կը խաղայ»:

Ստալինի տկարութիւններուն այս վերլուծումէն ետք յօդուածագիրը կը դառնայ անոր մրցակիցներուն, անոնց գլխաւորը Տրոցկին էր, որ մեծ խնամքով կը պատրաստուէր Լենինի մահէն ետք գրաւելու առաջնորդութիւնը: Կը յիշէ անոր բնութագրումը Ստալինի մասին. «մեր կուսակցութեան ամենակարկառուն միջակութիւնը». ու չի կրնար ներել կարծես անոր որ երկրէն վտարուելէն ետք «այդքան դառն, չար, վիրաւորական, ծաղրական, նուաստացուցիչ բաներ» գրած ըլլայ Ստալինի հասցէին: Տրոցկիի հասցէին աւելի ծանր է մեղադրանքը երբ կ՚ըսուի. «հրամանատարական — բիւրոկրատական մեթոտներ, բռնութիւն՝ պնդօղակներու սեղմում ... առանց ջատագովը Տրոցկին էր, որմէ Ստալին ընդօրինակած էր զինուելու համար»: Ստալինի դիմաստուեր մը գծելու ջանքին մէջ նկատելի է յօդուածագրին հակումը՝ կարելի չափով անոր վերագրուող աւանդական պատկերին մէջ նրբերանգներ գտնելու եւ շեշտելու: Անչափ իշխանութեան տիրացած առաջնորդի հոգեբանութեան պարզաբանումէն ետք, յիշելով Տրոցկիի ժխտական ազդեցութիւնները, կարծես Ստալինի անպատմելի ոճիրները մեղմացնելու ջանք մը կ՚ըլլայ:

Յօդուածին մէջ հետաքրքրական է այն զուգահեռը որ Ստալինի գործունէութեան գնահատման մասին կը գծուի, Խրուշչեւի եւ Կորպաչովի խօսքերով. առաջինը ըսած էր կուսակցութեան Ի. համագումարին. – «Մենք չենք կրնար ըսել թէ անոր արարքները խելագար բռնակալի արարքներ էին: Ան այնպէս կը նկատէր որ այդպէս պէտք է վարուիլ, մեկնելով կուսակցութեան, աշխատաւորներու լայն խաւերու շահերէն, յանուն յեղափոխական նուաճումներու պաշտպանութեան: Ու հոս կը կայանայ ողբերգութիւնը»: Իսկ գալով ներկայ ղեկավարին՝ ան 1987 Նոյեմբեր 2–ին կ՚ըսէր. – «Փաստաթուղթերը թոյլ կուտան ենթադրելու որ Ստալին գիտէր թէ ճնշումները մեծ թափ կը ստանային եւ զանգուածային բնոյթ»:

Այս երկու մտանշումներէն ետք յօդուածագիրը հարկ չի տեսներ վերլուծելու անոնց տարբերութեան պատճառները. Խրուշչեւի այս արտայայտութիւնը անկեղծօրէն կը հիմնուէր իր բուն համոզումի՞ն վրայ, թէ անոր շրջանի «ազատ խօսք»ի սահմանները չունէին այսօրուան տարողութիւնը: Ու այս զուգահեռին կը հետեւի սանձարձակ վայրագութիւններու եւ բռնութիւններու թուումը. – «սկիզբին՝ պայքար իրական թշնամիներու դէմ, ապա՝ անձնական հակառակորդներու. վերջապէս բռնութիւնը սկսաւ նկատուիլ որպէս հաւատարմութեան ցուցանիշ: Օրինակ, նոյնիսկ իր ամենամօտ օգնականները՝ Մոլոտով եւ Կագանովիչ առանց դժգոհութեան լսեցին թէ մէկուն կինը, միւսին եղբայրը բանտարկուած են իբրեւ «ժողովուրդի թշնամի»ներ»:

Այս տողերուն կը յաջորդէ կասկածը, թէ «դաժանութեան կողքին չկա՞ր արդեօք Ստալինի հոգեկան երբեք չկռահուած հիւանդութիւնը»: Հոս, այսպէսով կրկին կը մտնուի յօդուածագրին երկու լարերու վրայ պտըտկող մօտեցումը, որուն բուն նպատակը զանազան հաւանականութիւններու, կասկածներու շարունակական մէջբերումով Ստալինի ծանօթ պատկերին քով հոգեկան հիւանդի մը չքմեղանքն ալ զետեղել է բացայայտօրէն:

Ապրուած ողբերգութիւններու շրջանը կը բացուի Լենինի մահէն ետք ստեղծուած «ժողովրդական իշխանութեան պակաս»ով. այդ պակասը լեցնելու ամէնէն հաւանական թեկնածուները Տրոցկին ու Բուխարինն էին: Այս երկու անուններու յիշատակութեան կը յաջորդէ անոնցմով գալիք անպատեհութիւններու թուումը, կարծես լռելեայն հասկցնելով, թէ հակառակ ամէն բանի, երեք չարիքներու փոքրագոյնն էր Ստալինի իշխանութիւնը: Այսպէս, «այսօր կարելի է հաստատապէս ըսել որ եթէ Տրոցկին կուսակցութեան ղեկը իր ձեռքը առնէր, աւելի ծանր փորձութիւններ կը սպասէին իրեն, յղի՝ սոցիալիստական նուաճումներու կորուստով: Մանաւանդ որ Տրոցկին չունէր Խորհրդային Միութեան մէջ սոցիալիզմի կառուցման գիտական ու պարզ ծրագիր»:

Իսկ գալով երկրորդին՝ Բուխարինի, «Իր ամբողջ գրաւչութեամբ, բարձր գաղափարայնութեամբ, նրբութեամբ, մարդկայնութեամբ, երկար ժամանակ չէր հասկնար երկրի տնտեսական հզօրութեան աճեցման համար շեշտակի առաջնթացի պատմական անհրաժեշտութիւնը»:

Ուրեմն, խուսափելու համար սոցիալիստական նուաճումներու, ու երկրի տնտեսական աճին համար շեշտակի առաջընթացի պատմական անհրաժեշտութեան կորուստէն, յարմարագոյն ղեկավարը կ՚ըլլար Ստալին: Հոս, յօդուածագիրը ոչ մէկ տրամադրութիւն ցոյց կուտայ հաշուեյարդար մը կատարելու, տեսնելու համար գոնէ, թէ սոցիալական ու տնտեսական այդ նուաճումները ի՛նչ արժեցին երկրին. հաշուեյարդար մը, որ պիտի արտայայտէր նաեւ «վերակառուցում»ի այս շրջանով թելադրուած սթափ գնահատումի մտահոգութիւնը: Գոնէ տնտեսական մարզէն ներս, շեշտակի առաջընթացի պատմական անհրաժեշտութիւնը որքանո՞վ յաջողութիւն արձանագրած է, երբ այսօր, վեց տասնամեակ ետք երկրին տնտեսութիւնը հիմնական կարեւոր փոփոխութիւններու կ՚ենթարկուի անձնական գործառնութիւններու եւայլն արտօնութիւններով. ու այս փոփոխութիւնները կ՚ըլլան, երկրին գլխաւոր տնտեսագէտին իսկ վկայութեամբ, թէ՝ «ուրիշ փոխընտրանք չկայ»: Կը մնայ տակաւին նշել այն պարագան, որ տուեալ շրջանին, երբ բռնատիրութեան մտրակը կը շաչէր միլիոններու կռնակին, ամէնէն ձրի բանն էր մարդուժը. բազուկի ուժը անծայրածիր պահեստ մը կը ներկայացնէր հոն, պահեստ մը, որ կամակոր ստիպուած էր ենթարկուիլ տեղափոխութիւններու, աշխատանքի ամէն տեսակին ու ամէնէն տմարդի պայմաններուն: Այս տուեալներով կ՚արժէ մտածել, թէ տնտեսական աճը ի՛նչ կը պարտի Ստալինի իշխանութեան: Կազմակերպչական, նախատեսող, արժեւորումներու տեղին գնահատութեամբ յայտնուած հանճարի՞ մը արձանագրած «յաջողութիւնն» էր ան, թէ մարդը ամէնէն նուաստ դրամատին վերածող բռնութեան մը բնական արդիւնքը:

Յօդուածին վերջին պարբերութիւնները կը վերադառնան այն համոզումին, թէ «Լենինի մահէն ետք, երեսունական թուականներէն ի վեր, յեղափոխական առաջնորդներէն Ստալինը ամէնէն հետեւողական եւ ուժեղ կամքի տէր պաշտպանն էր կուսակցութեան ուղղութեան՝ յանուն աշխարհի Ա. սոցիալական Պետութեան հաստատման ու ամրացման: ... Նոր կարգերու գոյութիւնը պահպանելու պայքարին մէջ բացառիկ նշանակութիւն ունէր նպատակասլացութիւնը եւ առաջնորդի քաղաքական կամքը: Այստեղ, գուցէ, Լենինէն ետք Ստալինի հաւասարը չկար»:

Վերակառուցում. հրապարակայնութիւն. «իրերը իրենց անուններով կոչելու», «սթափ վերարժեւորումներու» շրջան: Այս շրջանի հրամայականներէն է որ իրենցմէ անարդարօրէն խլուած փառքն ու պատիւը, արժանաւորութիւնը վերստացան խորհրդային պատմութեան մօտիկ անցեալի շնորհազուրկ բազմաթիւ անուններ: Այսօրուան չափանիշով, ճիշդ գնահատումով «վերակառուցուած» ամէն անուն ու գործունէութիւն յաւելեալ ապացոյց մը կը նկատուի Խորհրդային Միութեան մէջ դիտարկուած բնականոնացման ընթացքին: «Լիտերատուրնայա Կազէտա»ն ալ այս յորձանքին մէջ կը նկատուի այս մարզի արձագանգներու ամէնէն լայն տեղ տուողը: Այս համոզումը հաստատող բազմաթիւ գրութիւններ, յօդուածներ արտատպուեցան անկէ մինչեւ այսօր, ինչպէս նաեւ պարբերաբար հայ գրողներու յօդուածները:

Իսկ Տիմիթրի Վոլկոգոնովի այս յօդուածը, իր երկդիմի, հակասութիւններ մատնող բնոյթով տարակ է այլ մակարդակի բազմազան եզրայանգումներու. անոնք եթէ սկիզբ կ՚առնեն դրական ու ժխտական տուեալներու նկատառումով կողմնակալ դատումներէ խուսափելու ջանքէ մը, կ՚երկարին մինչեւ այն հանգրուանը, որ կը յուշէ, թէ հակառակ ըսուածին, կատարուածին, այնքան ալ դիւրին չէ ձեռք երկարել կարգ մը թաբուներու: Ինչ որ, մէկ կողմէն յստակ կը դարձնէ թէ վէճի, պայքարի, լուռ հակամարտութիւններու նիւթ է Ստալինի ճիշդ գնահատումին հարցը, իսկ միւս կողմէն, անխուսափելիօրէն ստուերի մէջ ձգելու կը մնայ կորպաչովեան քաղաքականութեան շահած վարկը:

Ա. Թ.

ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ

ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԽՄԲ. – Հայաստանի մէջ, տարուոյս սկիզբէն ի վեր կ՚ոգեկոչուի հայ բեմի վաստակաւոր դերասան՝ Վահրամ Փափազեանի ծննդեան 100ամեակը: Առջի օր լոյս ընծայեցինք, Հայաստանի յօդուածագիրներէն Յ. Յովհաննիսեանի գրութիւնը: Այսօր կը հրատարակենք մեր ողբացեալ աշխատակցին, Վահրամի բեմի ընկեր, Արտաշէս Գմբէթեանի յօդուածը լոյս տեսած «Յառաջ»ի մէջ, Փափազեանի մահուան առթիւ: Յօդուածին վերջաւորութեան, անդրադառնալով Վ. Փափազեանի կողմէ իրեն եղած հրաւէրին Երեւան երթալու, Գմբէթ հարց կու տայ թէ իրեն «պիտի վիճակի՞ արդեօք հուսկ բախտը երթալու օր մը խոնարհելու մեծանուն արուեստագէտ Վահրամ Փափազեանի շիրիմին առջեւ...»: 1968 Յունիսին գրուած են այս տողերը: Այդ հուսկ բախտը չվիճակեցաւ Գմբէթին, որ ութ ամիս ետք, 1969 Փետ. 12–ին զոհ կ՚երթար սրտի տագնապի մը, Երեւան երթալու –նոյն տարուան Սեպտեմբերին Թումանեանի հարիւրամեակին առթիւ– կարօտը սրտին:

Այս գրութիւնը ուրեմն, նաեւ մեր Գմբէթին յիշատակին, որու մահուան 19–րդ տարելիցն էր քանի մը օր առաջ:

Ինչպէս մայրիներ բարձրաբերձ, որոնք իրենց դարաւոր գոյութեան ընթացքին ահաւոր տարերքին դէմ մաքառելէ ետք օր մըն ալ քամիներու թաթին իրենց կատարը ծռած՝ խուլ շառաչով մը կ՚իյնան գետին, այնպէս ալ՝ վաթսուն տարիներ հայ թատերարուեստի թանձրախիտ անտառին մէջ իբրեւ հաստաբեստ մայրի մը իշխելէ ետք, այսօր, բնութեան անողոք ու անյեղլի օրէնքին առջեւ ճիտը ծռած՝ կ՚իյնայ հայ բեմերու հսկան՝ Վահրամ Փափազեան:

Վահրամ Փափազեան կը պատկանէր դերասաններու այն դասուն, որոնք բեմէն եւ իրենց մարմնաւորած տիպարէն դուրս ալ, իբրեւ մարդ, տպաւորիչ էին, շնորհիւ այն արտաքին շնորհներուն զորս բնութիւնը շռայլօրէն պարգեւած էր իրենց:

. . . .

Իր ամբողջ նկարագրով, ինչպէս նաեւ ճակատագրով ալ արտասովոր այս արուեստագէտը, նախասիրութիւնը ունեցաւ անձնաւորելու միշտ արտասովոր տիպարներ՝ Օթէլլօ, Համլէթ, Ռոմէօ, Քին, Տոն – Ժուան, Գորրատօ, Ուրիէլ Ակոստա, եւ նաեւ հայկական խաղացանկէն դարձեալ արտասովոր տիպարներ:

1908–էն սկսեալ, Վահրամ Փափազեան հիմը դրաւ հայ թատրոնին մէջ խաղալ հերոսի, հպարտ հոգիներու, ուժեղ անհատականութիւններու տիպարներուն մեկնաբանութեան: Վահրամ Փափազեան աւելի քան յիսուն տարի, հայ եւ օտար բեմերու վրայ անձնաւորեց առաջնակարգ խաղալական հերոսներ, յառաջացնելով իր հայրենակիցներուն եւ օտարներուն ալ հիացմունքն ու յարգանքը իր անձնաւորած տիպարին հանդէպ: Հանճարեղ Պետրոս Ադամեանէն ետք, հայ իրականութեան մէջ ոչ մէկ դերասան օտար բեմերու վրայ այնքան չէ խաղացած եւ համբաւ վայելած, որքան Վահրամ Փափազեան:

Վահրամ Փափազեան ապրեցաւ մեծ արուեստագէտի կեանք մը, եւ իր կեանքի վերջին տասնամեակին ալ իր կեանքին ու արուեստին մասին գրեց երկեր, որոնք իր անունը պիտի յաւերժացնեն ու զինքը պիտի դասեն հայ թատերական մտքի եւ գրական արուեստի պատմութեան պատուաւոր մէկ էջին վրայ:

**

Վահրամ Փափազեան ծնած էր Պոլիս, 1888–ին: Իր հայրը՝ Գամեր, Պոլսոյ հե-

ռայրատան մէջ կը պաշտօնավարէր եւ ունէր բոլոր միջոցները՝ իր զաւկին ջամբելու արժանաւոր ուսում մը: 1896-էն մինչեւ 1907 թուականը, Վահրամ Փափազեան հնարաւորութիւնը ունեցաւ լայնօրէն հետեւելու ուսման, ստացաւ հիմնաւոր դաստիարակութիւն մը, տիրացաւ բազմաթիւ լեզուներու, գիտակ եղաւ օտար մշակոյթին ինչպէս նաեւ հայրենականին:

Նախ կը յաճախէ Բերայի իր թաղային «Դպրատունը» անկէ Նարեկեան վարժարան, Մխիթարեան նախակրթարան, Խասեան վարժարան, հուսկ ապա՝ Վենետիկի Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանը:

Մխիթարեաններու շինարար հնոցին մէջ Վահրամ Փափազեան կը ստանայ խայտաբղէտ, այլ սակայն հիմնաւոր ուսում մը, որ որոշ կնիք մը կը դնէ ապագայ դերասանին ստեղծագործութիւններուն վրայ:

Վենետիկի իր ուսումնական շրջանին, Վահրամ Փափազեան առիթը կ՚ունենայ ծանօթանալու իտալական թատրոնին եւ անոր վարպետներու կատարումներուն: Աշխարհահռչակ Ցաքքոնին, Էրմէտօ Նովելլին եւ ուրիշներ խորապէս կը տպաւորեն զինքը: Ատեն մը նոյնիսկ, երիտասարդ ուսանողը թոյլտուութիւն կը ստանայ այլեւայլ իտալական խումբերու մէջ ալ երեւալ փոքրիկ դերերով:

1908 — 1911 կը հետեւի Միլանոյի դեգլամասիոնի ակադեմիայի դասընթացքներուն, ամբարելով իտալական թատրոնի այնքան հարուստ գիտելիքներէն բաւականաչափ պաշար:

Մինչ այդ, Փափազեան Փարիզի մէջ կարճ հանդիպում մը կ՚ունենայ Շիրվանզադէի եւ դերասան Յովհ. Աբելեանի հետ, որոնք խորհուրդ կու տան իրեն Բաքու մեկնիլ, այնտեղի հայկական թատրոնին բերելու համար իր մասնակցութիւնը:

Վահրամ Փափազեան անսալով Շիրվանզադէի եւ Աբելեանի խորհուրդին կ՚անցնի Կովկաս: Անշուշտ պատահական էր երիտասարդ Փափազեանի եւ Շիրվանզադէի ու Աբելեանի Փարիզի մէջ հանդիպումը, սակայն, այդ հանդիպման շնորհիւ էր որ Փափազեան Բաքուի հայկական թատերական կեանքին մէջ երեւալով, դարձաւ արեւմտահայ եւ արեւելահայ մշակոյթի զուգորդման օղակներէն մէկը, ինչպէս առենին եղած էր իր մեծ նախորդը՝ Պետրոս Ադամեան:

Բաքուէն վերադառնալով Իտալիա, Վահրամ Փափազեան տարի մը կը շրջագայի իտալական թատերախումբի մը հետ: Այդ օրէն է որ, իր իսկ վկայութեամբ կը սկսի Փափազեանի դերասանական կեանքը:

Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումէն է որ, Վահրամ Փափազեան առաջին անգամ կ՚երեւայ իբր դերասան իր ծննդավայրին՝ Պոլսոյ մէջ: Հայերէն ներկայացումներու վրայ դրուած արգելքը վերցած ըլլալով, մարդիկ սկսած էին իրենց մայրենի լեզուով արտայայտուելու հրճուանքը վայելել: Առաջին դերը Պոլսոյ մէջ, կ՚ըլլայ Շէյքսփիրի «Օթէլլօ»ն:

«...Թէ ի՛նչ էր այդ «Օթէլլօ»ի ներկայացումը, չեմ կարող ասել, չեմ կարող ասել նաեւ թէ ի՛նչ էի ես այդ գիշեր Օթէլլոյի դերում», կը խոստովանի ինքն իսկ իր յուշերու հատորին մէջ: Բայց ի՛նչ որ ալ եղած ըլլար, այդ Օթէլլօն բախտորոշ անկիւնադարձ մը եղաւ անոր կեանքին մէջ: Այդ դերը կապուեցաւ դերասանին հետ այնպէս ամուր կերպով, որ ապրեցաւ անոր հետ աւելի քան յիսնամեակ մը: Պոլսոյ մէջ ներկայացուած «Օթէլլօ»ին կը յաջորդեն այլ ներկայացումներ եւս՝ «Սանդուխտ կոյս» (Փափազեան՝ Սանատրուկ), ապա հատուածներ «Սիս» եւ «Արծուիկ» փիէսներէն, եւայլն:

Եւ սակայն, Պոլսոյ Հայ Թատրոնը չունէր բաւականաչափ հզօր ուժը որ երիտասարդ արուեստագէտը ամուր կապերով իրեն կապէր, ոչ ալ Փափազեանը այն ընդունակութիւնը՝ որ հանդիստ նստէր իր տեղը...:

Նախ կը մեկնի Ռոտոսթօ, այնտեղի հայ գաղութին մէջ քանի մը ներկայացումներ տալու: Ապա կ՚անցնի Աթէնք, ուր կը ներկայանայ դարձեալ Օթէլլոյի տիպարով: Անկէ կ՚անցնի Ճենովա, ուր իտալական խումբերու հետ կը խաղայ, խաղցանկ ունենալով Ռոստանի, Հանրի Պաթայի, Օսկար Ուայլտի գործերը, յետոյ վերստին կ՚անցնի Պոլիս, ապա՝ Սոֆիա եւ պուլկարական այլ քաղաքներ՝ այնուհետեւ Զմիւռնիա, ուր «յանդգնութիւնը» կ՚ունենայ հիւանդ Սիրանոյշը փոխարինել Համլէթի դերին մէջ:

Այս երկար շրջագայութենէն ետք, կրկին կը վերադառնայ Պոլիս, ուր կը հիմնէ «Հայ տրամաթիք»ը: Այս նոր թատերախումբով Վահրամ Փափազեան կը շրջի Թրակիա, Մակեդոնիա, Ալպանիա եւ այլուր: Այս բոլոր շրջագայութիւնները, ինչպէս նաեւ վերջին անգամ իտալացի դերասան Գալանտի – Մարխանիի խումբին իր մասնակցութիւնը, զինքը կը յանգեցնեն ուրիշ եզրակացութեան մը. «այդ կարճատեւ ճանապարհորդութիւնը վերջնապէս համոզեց ինձ հրաժարուել, մինչ այդ վարած անհայրենիք գործունէութիւնից եւ հեռաւոր Կովկասը իր Հայութեամբ, թատրոնով, ազգային տոհմիկ կենցաղով, գրականութեամբ ու լեզուով դարձաւ իմ բոլոր ձգտումների առանցքը»: (Վահրամ Փափազեանի «Յետադարձ Հայեացք» յուշերու հատորէն):

Վահրամ Փափազեանի այս ձգտումները իրականութիւն կը դառնան 1913-ին, երբ ան հրաւէր կը ստանայ Թիֆլիզի Հայ Տրամաթիքական ընկերութենէն: Այս հրաւէրին վրայ, Փափազեան լքելով իր հայրենի քաղաք Պոլիսը, կը մեկնի Թիֆլիզ, հաստատ համոզուած ըլլալով որ այդ քայլը փրկութիւնը պիտի ըլլար իր դերասանական ապագային:

Թիֆլիզի մէջ, Վահրամ Փափազեան առաջին օրէն իսկ կը գրաւէ հասարակութեան լայն զանգուածներու սէրն ու համակրանքը: Իր խաղացանկը կը հարըստանայ Հայ թատերական գրականութեան հատընտիր գործերով: Կը խաղայ Շիրվանզադէի «Նամուս»ը (Սէյրան), Դեբենիկ Դեմիրճեանի «Դատաստան»ը (Թոմար) որոնց մէջ ձեռք կը բերէ մեծ յաջողութիւն: Եւ սակայն, հայկական խաղացանկի իր յաջողութիւններուն փառապսակը կը ստանայ այն օրը երբ կը մարմնաւորէ մեծանուն թատերագիր Շանթի «Հին Աստուածներ»ու Աբեղան եւ «Կայսրը»ի Օհան Գուրգէնը:

Թիֆլիզէն ետք, Բաքու եւ այլուր Վահրամ Փափազեան կը տանի իր արուեստը, ամէն տեղ ալ ստեղծելով անսահման ժողովրդային խանդավառութիւն, մինչեւ 1918 թուականը:

1920-ին, Վահրամ Փափազեան կը վերադառնայ իր ծննդավայրը՝ Պոլիս, ուր արդէն կը գործէր Պոլսոյ Հայ տրամաթիքը:

Այս շրջանին եւս մեծ արուեստագէտը ի յայտ կու գայ իր խաղացանկի կարկառուն տիպարներուն մէջ՝ Համլէթ, Գորրատօ, Քին եւ մանաւանդ Օթէլլօ՝ որ այլեւս դարձած էր իր դերասանական էութեան անքակտելի ու անբաժանելի մասնիկը:

Դարձեալ մեծ յաջողութիւն կը գտնէ Վահրամ Փափազեան վերջին անգամ իր ծննդավայրը այցելութեան այս շրջանին, եւ սակայն, պոլսահայ նեղ մթնոլորտը կը սկսի ճնշել ընդարձակ գործունէութեան ծարաւը ունեցող իր արուեստագէտի հոգին:

Եւ բարի օր մը, խումբ մը ընկերներու հետ կը բռնէ Հայաստանի ճամբան:

ԱՐՏԱՇԷՍ ԳՄԲԷԹԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՍԱՀԱԿ ՄԵՍՐՈՊ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆ

10ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁ

(Գ. ՁԵՌՆԱՐԿ)

ՄԱՐՍԷՅԼ. — («Յառաջ»). —

Օրերը իրարու կը յաջորդեն, եւ բարեբախտաբար, իրարու չեն նմանիր:

Մինչ, Սրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցին պարապ եւ ամայի էր, Հինգշաբթի, Փետրուար 11-ին, Վարդանանցի օրը, որ հայ ոգիին յաղթանակի օրն է, Կիրակի, Փետրուար 14-ին, երեք օր յետոյ, խուռներամ բազմութիւն մը ծայրէ ի ծայր լեցուցած էր եկեղեցին, ոչ թէ բուն Բարեկենդանի Կիրակիին համար, այլ Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբին եւ համանուն մշակութային կեդրոնին 10-ամեակի ծիրին մէջ կատարուած 3-րդ ձեռնարկին՝ պատարագ – հոգեհանգիստ – ճաշկերոյթ:

Տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր պատարագ զոր մատոյց Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան, երգեցողութեամբ Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբին, ղեկավարութեամբ՝ Խաչիկ Եըլմազեանի: Երգչախումբը մեկնաբանեց Կոմիտասեան պատարագը քառաձայն եղանակով: Աւելի ճշգրիտ ըլլալու համար ըսենք կոմիտասեան պատարագը քառաձայն վերամշակուած Վարդան Սարգսեանի կողմէ երկսեռ ձայներու համար, որովհետեւ վարդապետը պատարագը գրած է միայն արական ձայներու համար: Երգէհոնով ընկերացաւ Օր. Օթառ:

Եկեղեցւոյ դասին մէջ տեղ առած էին բազմաթիւ օտար թէ հայ հրաւիրեալներ եւ ի մասնաւորի եկեղեցւոյ վարչութեան նախագահին՝ Վարուժան Պօղաճեանի կողքին՝ Մարսէյլի քաղաքապետ՝ փրոֆէսէօր՝ Ռ. Վիկուրու եւ Անրի Վերնէօյ: Ներկայ էր նաեւ Հայաստանի Ցօրինոդներու Միութեան դիւանի անդամ՝ Խաչատուր Աւետիսեան: Մասնաւոր հրաւէրներու պատասխանած էին Հայեր մերձակայ քաղաքներէն, յատկապէս՝ Մոնփըլիէէն, Նիսէն եւ Վալանսէն:

Բնաբան առնելով «արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան» Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան իր քարոզին մէջ ըսաւ թէ մեր հայրապետները մարդ էակին ստեղծումը, կեանքը, ողբերգութիւնը կը ներկայացնեն Մեծ Պահքի եօթը շաբաթներու ընթացքին: Այսօր, բուն բարեկենդանն է, ցնծութեան օր, քանի Աստուած մարդը դրաւ դրախտին մէջ: Յետոյ, աւելցուց Եպիսկոպոսը, պիտի յաջորդեն արտաքսման, անառակի, տնտեսի, դատաւորի կիրակիները եւ ապա Գալստեան Կիրակին եւ հուսկ Ծաղկազարդի եւ Յարութեան Կիրակին (Զատիկ): Գալով օրուան յատուկ հանդիսութեան Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան շեշտեց Մշակութային Կեդրոնին շինութիւնը եւ անկէ ներս մշակոյթը ապրեցնելու անհրաժեշտութիւնը, երգչախումբին կարեւորութիւնը եւ զայն կապեց օրուան իմաստին, այսինքն ուրախութիւն Բարեկենդանով բայց զգոյշ ըլլալ անառակի վիճակին մէջ չիյնալու: Ապա, ըսաւ թէ այս առթիւ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի ի յիշատակ՝ Արծրունի Ջրբաշեանի որ եղած է արժանաւոր նախագահ ու գիտցած է զոհել եւ զոհուիլ, Արշամ Պապայեանի որ նուիրաբերութեամբ աշխատած է եկեղեցւոյ եւ երգչախումբին եւ տուած է ինք – զինքը աւելիով, Ասատուր Հոլոքիկեանի որ հաւատարմօրէն աշխատած է եւ բերած իր մասնակցութիւնը երգչախումբի տըռնորէն մարմնին, Շահնուր Ճէյհանի երիտասարդ անդամ Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբին, Վարդան Սարգսեանի, որ Կոմիտաս Վարդապետի աշակերտներէն էր եւ հիմնադիր «Արմէնիա» երգչախումբին, համեստ նիւթական պայմաններու մէջ ծառայած է եկեղեցւոյ, Յուսիկ Գաբակէօզեանի հաւատարիմ դպիր, Գարբիէլ Լուսարարեանի Աւագ սարկաւագ որ երկար ու երկար տարիներ ծառայած էր ձեռնհասօրէն, Յակոբ Մալաքեանի որ վճռական դեր ունեցած է եկեղեցւոյ հիմնադրութեան օրերուն եւ ծառայած ապա որպէս դպիր եւ դպրապետ եւ բոլոր ու բոլոր դպիրներու եւ երգիչներու հոգիներուն համար նոյնպէս, Հմայեակ Քահանայ Համբարձումեանի, (մահուան քառասունքին), որ պատրաստակամութեամբ շուրջ քսան տարի պաշտօնավարած է եկեղեցիէն ներս: Յակոբ Եպիսկ. աւարտեց իր քարոզը մաղթելով որ մեր եկեղեցիները միշտ չէն մնան եւ շարունակեն հայկական արձագանգ որպէս յաւերժական վըկան մեր մշակոյթին:

Մեր ըրած խորհրդածութիւնները, եկեղեցւոյ հիմնադրութեան տարեդարձին առթիւ (տե՛ս «Յառաջ», 1987, Հոկտեմբեր 17 / 18) ունեցան փաստօրէն իրենց դրական անդրադարձները, մանաւանդ ինչ կը վերաբերի Յակոբ Մալաքեանին եւ Վարդան Սարգսեանին, որոնց անունները սերտօրէն կապուած են Սըրբոց Թարգմանչաց Ս. Սահակ – Մեսրոպ Եկեղեցւոյ եւ Մարսէյլի Հայ գաղութի պատմութեան եւ կարելի չէ մոռնալ:

Եկեղեցական արարողութեանց յաջորդեց ճաշկերոյթ մը Արծրունի Ջրբաշեան սրահին մէջ:

Երկուշաբթի, Փետրուար 15-ի, «Լը Փրովանսալ» օրաթերթը նկարներով (Ա. եւ Է. էջ) եւ լայն սիւնակներով անդրադարձաւ Սահակ – Մեսրոպ երգչախումբի եւ Մշակութային Կեդրոնի 10-ամեակի այս 3-րդ հանդիսութեան: Իսկ, Երեքշաբթի, Փետրուար 16-ին, «Լը Մերիտիոնալ» օրաթերթը (Է. էջ) նոյնպէս արձագանգեց:

ԿԱՐՕ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Է.

Ջղային էր ան իր խօսքերուն ու շարժումներուն մէջ: Վերէն վար սեւ հագած, սեւ ցած կրունկներով կօշիկներ, սեւ գըլխարկ մը, որուն քովերէն կը կախուէին գուրս՝ առատ ու զարմանալիօրէն սեւ (քառասուն տարեկան էր ան արդէն) մազեր: Հեզ ու պարզ, վայելուչ ու կորովի շարժումներով այս կինը, որ տասնեւհինգ տարիներէ ի վեր կը տառապէր, որ աքսոր տեսաւ, ամուսինի, ծնողքի, զաւակներու մահ, հարստութեան ոչնչացում, օտարութիւն, անսպասելիօրէն թարմ կը տակաւին ու աղնուական:

Աթոռ տուին անոր, եւ անիկա նստաւ: Հետը պայուսակ մը բերած էր: Կիրակոս բացաւ զայն ու սկսաւ տեղաւորել ապրանքները: Ծունկի կը կատարէր այդ աշխատանքը: Երբեմն ոտքի կ՚ելլէր, կը սրբէր քրտինքը: Խօսքի կը բռնուէր երբեմն անոր հետ: Աւետիս ու Զարուհի ըզբաղած կ՚ըլլային անդին: Անոնք չէին միջամտեր բնաւ: Զարուհի արհամարհանք մը ցոյց կուտար նոյնիսկ այրիին դէմ: Տարօրինակ կերպով պաղ էր: Կիրակոս աչք կ՚ընէր շարունակ կնոջ, որպէսզի խնդայ, խօսի քիչ մը: Զարուհի սակայն, ծունկը ծունկին վրայ, դրասեղանին առջեւ կը ծխէր ու կը նայէր փողոցէն անցնողներուն: Ատեն – ատեն կը խօսէր Աւետիսին հետ, տեղեր ցոյց տալով այսինչ կամ այնինչ բանը տեղաւորելու համար: Զարուհի կը խօսէր Ֆրանսերէն, որպէսզի Աւետիս աւելի շուտ սորվի այդ լեզուն: Զարուհի անտանելի դարձաւ Շընորհիկի մեկնելէն վերջ: Կը ծաղրէր ան՝ այրին ու կը կատղէր, երբ Կիրակոս կը պաշտպանէր զայն:

– Այդ Տիկին Շնորհիկը...

– Քաջ կին է, պարկեշտ ու բարձր կին է, ինձ նման կը խորհի ամէն բան:

– Շատ յարմար էք իրարու, – ըսաւ Զարուհի ու խնդաց ջղային, ահռելի ձայնով մը:

Ուրիշ Ֆրանսացի քանի մը յաճախորդներ եկան: Կիրակոս կը խնդար, կը խօսէր անոնց բոլորին հետ: Կը սակարկէր, կը սուլէր, որ գնէին: Կը համոզէր զանոնք: Կատակներ կ՚ընէր:

– Դուք՝ Հայերդ ճարպիկ էք, – ըսաւ յաճախորդ մը:

– Մենք՝ Հայերս, – պատասխանեց Կիրակոս, – մենք՝ Հայերս առեւտրական ժողովուրդ ենք: Հրեաներուն հետ կը մըրցինք: Քանի մը տարուան մէջ պիտի տեսնէք, թէ ինչպէս պիտի գրաւենք հըրապարակը: Եօթ – ութ տարի հազիւ կ՚ընէ մեր հոս, Փարիզ գալը, բայց մենէ շատերը հասած են որոշ դիրքի: Ես ընկերներ ունէի, որ հազիւ հացի դրամ ունէին, հոս եկան ինքզինքնին կարգի դրին:

– Ֆրանսա լաւ երկիր մըն է, չէ՞...

– Էն լաւ երկիրը... Կը վստահացնեմ ձեզ, ես եղած եմ շատ մը երկիրներ, եղած եմ Թուրքիա, Ռուսաստան, Պարսկաստան, Եգիպտոս, Յունաստան, ոչ մէկ տեղ սակայն, ոչ մէկ տեղ այսպէս չէ:

– Ազատ երկիր է հոս:

– Կ՚ըսեմ ընկերոջս թէ այդպէս է, բայց չըմբռներ ան. դեռ նոր եկած է Ամերիկայէն: Մինչեւ որ համոզեցինք...

– Իրա՞ւ:

Յաճախորդը դարձաւ Աւետիսին որ կը խնդար:

– Բայց շատ երիտասարդ է այս տակաւին, շարունակեց ան, չի հասկնար:

– Այո՛, տղայ է դրեթէ, բայց կը փոխուի, քիչ ատենէն մենէ աւելի Փարիզիէն կ՚ըլլայ, հոգ մի ընէք:

Յաճախորդը տարուած Աւետիսի համակրելի դէմքէն, ուզեց խօսիլ հետը: Անիկա հազիւ քանի մը բառեր դուրս տըւաւ: Կիրակոս կ՚օգնէր բացատրելու համար անոր միտքը:

– Օ՛, կը հանի արդէն, տեսէ՛ք ինչ կ՚ըսէ... Այստեղի կեանքը աւելի լաւ է կ՚ըսէ: Հոս մարդիկ աշխատանքին համար չեն մեռնիր: Գործաւորները անձերնուն յարգը գիտեն հոս: Սրճարան ու նուագ կայ հոս զուարճանալու համար...

(Շար. 39)

(Շար. Ա. էջէն)

ալ ընելով, որոնք յատկանշական են: Նախ կուտայ օրուան դէպքերը, ապա հակիրճ պատմական մը կ'ընէ անցեալի, յիշելով նոյնիսկ Խանճեանը (մաքրագործուած Ստալինի կողմէ, կը ճշդէ) որ բողոքած է Բերիայի որ Ղարաբաղ եւ Նախիջեւան խլուած են Հայաստանէն: Ապարդիւն: Ապա, Ատլէր կը վերլուծէ վերջին տասնամեակին անցուդարձերը բացատրելու համար «Հայկական պոռթկումը» ու կը հասնի 1987 Յունիսի լիակատարին, ուր Կորբաչով հեգնած է Դեմիրճեանը: Բայց, կը շարունակէ, հայկական ղեկավարութիւնը չէ փոխուած, կրնայ ըլլալ որ պատճառը Կորբաչովի կամքն է չատ արագօրէն չհեռացնել «բրեժնեւականները ի նպաստ Լիկաչեւի հլու հնազանդ չեկիստներու: Նախարարապետը՝ Ֆ. Սարգսեան ծնած Թուրքիա (?Երեւան ծնած է) աշխատած է համակարգիչներու ճիւղին մէջ եւ գնդապետի աստիճան ունեցեր է ՔԱ – Կէ – Պէ–ի մէջ նախքան իր երկրին բարձր պաշտօններու կոչուիլը»:

L'HUMANITE

MANIFESTATIONS D'ARMENIENS EN AZERBAIDJAN

Միակն է որու լուրերու աղբիւրը միայն Թաս գործակալութիւնն է, ուրեմն «պաշտօնական» տեսակէտ կը պարզէ, տալով խորհրդային Կեդրոնի ժխտական պատասխանը:

INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE

SOVIETS REJECT ARMENIAN CALL

Ամերիկեան օրաթերթը կը հաղորդէ որ հայկական դիմումը մերժուած է, վերյիշելով մերժումի տողերը, գորս տուինք վերը, ապա կուտայ միւս թերթերուն յար եւ նման տեղեկութիւններ: Մէկ տարբերութիւն, լուրը կուտայ Ա. էջ:

***

Զորեքշաբթի առտու մեր առած ուղղակի լուրերու համաձայն, ցոյցերը կը շարունակուէին Երեւանի մէջ, նոյն ծաւալով: Միջադէպի խօսք չկար:

ՄԱԿ–Ը ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏԷ ՀՐԵԱՅ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Փետրուար 22–ին, Ժընեւի մէջ, ՄԱԿ–ի մարդկային իրաւանց յանձնախումբը բանաձեւ մը քուէարկած է, ուր կը դատապարտէ Իսրայէլի Պետութիւնը ցեղասպանութեան համար, գրաւեալ հողամասերուն մէջ: Բանաձեւին ամէնէն խիստ պարբերութիւնը կը ձաղկէ. – «Իսրայէլի բիրտ վերաբերմունքը եւ ցեղասպանութեան ոճիրները պաղեստինցի ժողովուրդին դէմ եւ ֆիզիքական մաքրագործումի արարքները, որոնք կը ձգտին ջնջելու Պաղեստինի հարցը»: Այս պարբերութեան թեր քուէարկած են 23 Պետութիւն, դէմ՝ 11, որոնք են Պելժիա, Ֆրանսա, արեւմտեան – Գերմանիա, Իռլանտա, Իտալիա, Նորվեկիա, Փորթուկալ, Սպանիա, Մեծն – Բրիտանիա, Միացեալ – Նահանգներ եւ Արժանթին, ձեռնպահ մնացած են Պրազիլ, Քոլոմպիա, Քոսթա – Ռիքա, Ճափոն, Մեքսիքա, Փերու, Թոկօ, Վենեզուելա:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՄԻԹԵՐԱՆ Թուռ էր Երեքշաբթի օր, ուր ինքզինք ներկայացուց որպէս համախմբող մը, չեշտելով թէ Ֆրանսացի ժողովուրդը գիտէ, բնազդաբար ինչ որ պէտք է: Իսկ, ինչ որ պէտք չէ, պառակտուած Ֆրանսա մըն է: Նախագահը էլիզէ կը վերադառնար Թուռնով, ժամը 18–ը անց, պատուոյ լեգէոնի ութ շքանշաններ բաշխելու համար (ի շարս որոնց՝ Մելինէ Մանուշեանի, կ'անդրադառնանք, առանձին):

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
– ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ –
ԴՊՐՈՑԻ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ԹԱՐԲԵԿԵՆԴԱՆ

(Ազատ Մուտք)

Կիրակի, Փետրուար 28, ժամը 15, Փարիզի Մշակոյթի Տան մէջ:
17, rue Bleue
75009 Paris — M° Cadet

Գեղարուեստական բաժին աշակերտներու կողմէ, հիւրասիրութիւն:

Mercredi 2 Mars à 20 h 30 précises

CONCERT PUBLIC
par
L'ENSEMBLE INSTRUMENTAL TRADITIONNEL ARMENIEN
(direction : J.-P. NERGARARIAN)

à
RADIO FRANCE
(Auditorium 106)
116, ave. du Président Kennedy
Paris 16e

entrée libre

CONFERENCE - DEBAT

LES EDITIONS MAZENOD
LA MUNICIPALITE DE CHAVILLE
L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organisent
une CONFERENCE - DEBAT
avec PROJECTION de DIAPPOSITIVES
autour du livre
«LES ARTS ARMENIENS»
de Jean-Michel Thierry
et Patrick Donabédian
en présence de Jean-Michel Thierry
qui dédicacera son ouvrage
le Samedi 27 Février à 20h45
à la Médiathèque municipale de Chaville
2, rue Stalingrad, Chaville

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

Փետրուար 26, Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 7–ին, Առնուվիլի Վարագայ Սուրբ Խաչ Եկեղեցւոյ մէջ, Մեծ Պահքի առթիւ Հսկումի, Եկեսցէի եւ Խաղաղականի արարողութիւն կը կատարուի, նախագահութեամբ Փարիզի առաջնորդ՝

ԳԻՒՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԱԳԳԱՇԵԱՆԻ

եւ մասնակցութեամբ փարիզեան շրջանի բոլոր եկեղեցականներու:

Սիրով կը հրաւիրուի Առնուվիլի եւ շրջանի գաղութը միասնաբար աղօթելու ապաշխարութեան եւ պահքի այս շրջանին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի մասնաճիւղի վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Տէր եւ Տիկին Կարապետ Բապուճեանէ 300 Ֆ. եւ Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Գույումճեանէ 300 Ֆ. Արթենիկ Փափազեանի մահուան քառասունքին յիշատակին համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշտօնի առթիւ:

Իրենց մահացած քրոջ՝ Համբեր Բապուճեանի յիշատակին, Տէր եւ Տիկին Կարպիս Բապուճեանէ 300 Ֆ.:

***

Շավիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուէրները, փոխան ծաղիկի՝ Սարգիս Անայեանի մահուան առթիւ. – Տէր եւ Տիկին Յակոբ Պետեան 100 Ֆ., Տիկին Ճէպքճեան 200, Տիկին Պչաքճեան 100, Տէր եւ Տիկին Ժորժ Սաղաթէլեան 100, Այրի Տիկին Լինտա Աբելեան իր ամուսնոյն Յակոբ Աբելեանի մահուան 16–րդ տարելիցին առթիւ 300 Ֆ.:

---

pour le Karabagh

RASSEMBLEMENT DE SOLIDARITE

JEUDI 25 FEVRIER A 18 HEURES 30
DEVANT L'AMBASSADE DE L'U.R.S.S.
Bld. Lannes
(Métro Pompe ou Pte. Dauphine)

Thème : *Droit à l'autodétermination de la population de Karabagh conformément à la Constitution soviétique.*

U.G.A.B. - PARIS
organise un
DOUBLE RECITAL EXCEPTIONNEL
de piano et de chant
le samedi 12 mars à 20h30 précises
au Musée GUIMET
6, place d'Iéna — Paris 16e

avec la participation de :
AIDA MOURADIAN (piano)
MARIANNE PERONNEAU (soprano)
CHOPIN, BAGHDASSARIAN, ABRAHAMIAN, GANACHIAN, ALEMSHAH, RACHMANINOV

Prix des places : 80 Frs.

Réservations à l'U.G.A.B. :
11, square Alboni, Paris 16e
Tél. : 45 - 20 - 03 - 18

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Սէն – Ժերմէի Կապ. Խաչի Զ. Շանթ մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է. – Հմայեակ Քինյ. Համբարձումեանի մահուան առթիւ՝ Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Հօթօթեանէ 200, Տէր եւ Տիկին Ալպեր Զորպաճեանէ 200, Տէր եւ Տիկին Պերճ Կարապետեանէ 50 Ֆ., Տիկին Մաքրուհի Խօրոէքեան իր սիրելի ազգականին (Ամերիկա) Տիկին Զապէլ Սահակեանի յիշատակին 100 Ֆ., Գուրգէ Եալըճեանի մահուան Ա. տարելիցին առթիւ՝ Մունկեան եղբայրներէն 50 Ֆ.:

ՅՈՒՇԱՑԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ – Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէյի Ակնունի մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Փետրուար 29, Երկուշաբթի, ժամը 20.30–ին:

CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

57ՐԴ ՏԱՐԵԿԱՆ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՓԱՐԻԶԻ ՇՐՋԱՆԻ

Կիրակի Մարտ 6, կէսօրէ վերջ ժամը 14.30–ին
MAISON DE LA CHIMIE
28 bis, rue Saint Dominique, Paris 7e (M° Invalides)

Հայկական պարեր եւ երգեր — Սկաուտական զուեշտներ՝ Հայերէն պիտի ներկայացուին նաեւ տեսարաններ Աւստրալիոյ ճէմպորիէն եւ Հայերուն մասնակցութիւնը.

Միջնարարին ցուցադրութիւն եւ պիւֆէ
Հանդէսին կը մասնակցին ֆրանսական սկաուտական խումբեր
ինչպէս նաեւ Հայ Արիներու Միութեան Մարսէյլի եւ Լիոնի Շրջանները:

— Մուտք՝ 50 Ֆրանք | Երախաներուն՝ ձրի —

APRES LE ZENITH

OPERA DE MARSEILLE

Samedi 12 Mars à 20 heures 45

NAVASART

CHANTS ET DANSES ARMENIENS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
SECTION MARSEILLE VILLE

Réservation : 91. 90. 21. 60 / 91. 50. 68. 71 / 91. 41. 74. 89
Vente des billets : *Du lundi au vendredi* sauf mardi
de 18h à 20h — le samedi de 14h à 17h
MAISON DE LA CULTURE
12-14, rue St. Bazile — 13001 Marseille
et à l'Opéra du 7 Mars au 12 Mars aux heures d'ouverture

ՈՒՐԲԱԹ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
26
VENDREDI
26 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4.00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.693 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16 693

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ

ՍՈՒԳԻ ՕՐ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԷՋ

ՈՒՐ 4 ԶՈՀԵՐ ԿԸ ԹԱՂՈՒԻՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ԿԸ ՀԵՌԱԳՐԷ ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ԵՒ ԿԸ ԽՕՍԻ ՀԵՌԱՏԵՍԻԼԷՆ

ՇՐՋԱՆԻՆ Ա. ՔԱՐՏՈՒՂԱՐԸ ՊԱՇՏՕՆԱԶՐԿՈՒԱԾ

ՀԱԿԱՀԱՅ ԱՐԱՐՔՆԵՐ ԱՍԿԵՐԱՆ

ՑՈՅՑԵՐԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻՆ

Կացութիւնը միշտ շատ մտահոգիչ է, մանաւանդ Ղարաբաղի շրջանը։ Արդարեւ Չորեքշաբթի օր, Ստեփանակերտէն մեր ստացած տեղեկութիւններուն համաձայն, մինչ ցոյցեր կը շարունակուէին, մօտակայ Ասկերան աւանի մէջ շատ ծանր միջադէպեր պատահած էին։ Ազերիներ բազմաթիւ յարձակումներ ըրած են Հայերու վրայ եւ կրակի տուած անոնց տուները։ Մեռեալներ ալ կան, այլ գիւղերու մէջ, բայց կարելի չէ առայժմ ճշդել անոնց թիւը։ Զօրս զոհերու յուղարկաւորութիւնը կը կատարուէր Հինգշաբթի օր, Փետր. 25-ին։ Ամբողջ Ղարաբաղի մէջ, արդէն, այդ օրը «սուգի օր» հռչակուած էր։ Շրջանի մէջ, ցոյցերը կը շարունակուին տասը օր է եւ կազմակերպուած ձեւով։ Մօտիկ գիւղերէն ժողովուրդը քաղաք եկած է մնալու համար ցուցարարներուն։ Կացութիւնը, ամէն պարագայի մէջ, այնքան մտահոգիչ եւ ծանրակշիռ նկատուած էր որ Մոսկուա, ինչպէս գրած էինք մեր նախորդ թիւով, «Պոլիտ-բիւրօյի երկու փոխ անդամ ղրկած էր։ Մէկը՝ Կէորկի Ռազումովսկի, Կեդրոնական Կոմիտէի քարտուղար եւ Պոլիտբիւրօյի փոխ-անդամ չարաթ մըն է եւ Պիոտր Դեմիչեւ Գերագոյն Խորհուրդի փոխ-նախագահ, այսինքն Խորհրդային Միութեան փոխ-նախագահ։ Չորեքշաբթի օր, Ղարաբաղի կուսակցական Ա. քարտուղարը՝ Բորիս Գէորգօֆ, որ 15 տարի է պաշտօնի գլուխ էր, կը պաշտօնազրկուէր եւ տեղը կը նշանակուէր Հէնրիկ Պօղոսեան, փոխ-նախագահ տեղական խորհրդարանի, երեք տարի է։

Կարգ մը կէտեր կը հաստատուին բոլորին կողմէ։ Մոսկուա շատ մտահոգ է եւ բնական է, որ մտահոգ ըլլայ։ Եւ այդ մասին, յատկանշական էր արդէն Փետր. 25-ի «Մոնտ»ը, որու առաջին էջի ամէնօրեայ քրոնիկը նուիրուած էր այս հարցին «Կլազնոստ» եւ «ազգութիւններ» խորագրով։ Նոր չեն, կը գրէ թերթը, այս հարցերը եւ ցարդ իշխանութիւնները զսպումի մեթոտներ գործածած են (Խրիմի Թաթարները), բայց այսօր Կորպաչովեան հրապարակայնութիւնը թոյլ չի տար, որ նոյնը կրկնուի։ Ընդհակառակն, այդ Կլազնոստն է արդէն, որ կը քաջալերէ այս շարժումները։ Ի՞նչ կրնայ ընել Կորպաչով։ Կամ կիսաբաց դուռը կը գոցէ այս պահանջներուն, որոնք անջատողական բնոյթ չունենալով հանդերձ խնդրոյ առարկայ կ'ընեն «պրոլետարական միջազգայնականութիւնը», կամ կ'ընդունի նստիլ խօսիլ, ինչ որ չի կրնար ըլլալ առանց կարգ մը վիճումներու, թերեւս միայն վարչական, բայց որոնք կը խախտեն հաստատուած կարգը եւ նախընթաց կը ստեղծեն։

Խորհրդային Արտաքին Նախարարութեան բանբերը Գերասիմով ցուցարարներու թիւը շատ աւելի ցած է կ'ըսէ, քան ինչ որ կը տրուի, եւ շարժումը «վերջնականապէս խաղաղ է»։

Նախքան անդրադառնալը Փետրուար 25-ի օրաթերթերու արձագանգներուն, որոնք կարեւորագոյններն են ցարդ եղածներուն, աւելցնենք թէ ուղղակի առած մեր լուրերու համաձայն Երեւանէն, Չորեքշաբթի, կէսօրէն ետք, ցոյցերը կը շարունակուէին եւ նոյնիսկ 400 հազար ցուցարարի մասին կը խօսուէր, ինչ որ թերեւս քիչ մը չափազանցուած ըլլայ, բայց եւ այնպէս կը հաստատէ աննախընթաց ծաւալը կատարուածին։

**

Հինգշաբթի առտու, Երեւանէն ստացանք նոր լուրեր, որոնք կը հաստատէին թէ ցոյցերը կը շարունակուէին եւ ցուցարարներու թիւը աւելի քան 200 հազար է։

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հեռագիր մը քաշած է Կորբաչովի։ Ինք ալ ելոյթ մը քաշած է Կորբաչովի։ Ինք ալ հեռատեսիլէն, ծանրանալով հետեւեալ երեք կէտերուն վրայ. — Ա) Ցոյցերը որեւէ ձեւով հակախորհրդային բնոյթ չունին։ Բ) Ազգամիջեան հարցեր ալ պէտք չէ արծարծուին։ Գ) Բայց, պէտք է արդարութիւն ըլլայ։ Մոսկուայի ժխտական արտայայտութիւնը վերջնական մերժում չի նկատուիր եւ կը պահանջուի որ հարցը արագօրէն քննուի։

**

Մամուլի գործակալութեանց լուրերու համաձայն, Երեքշաբթի օր ալ Երեւանի կուսակցական կազմակերպութիւնը բանաձեւ մը քուէարկած է պահանջելով որ Լեռնային-Ղարաբաղի հարցը Խորհրդային Միութեան կուսակցական Կեդր. Կոմիտէի լիակատար յաջորդ նիստին օրակարգին վրայ արձանագրուի։

Ռազումովսկի, ըստ «Իզվեստիա»ի, զգուշացուցած է Ղարաբաղցիները «այն ծանրակշիռ հետեւանքներուն» համար, որոնց կրնայ ծնունդ տալ հայկական ազգայնականութեան այս պոռթկումը։

LE MONDE

Բացի առաջին էջի քրոնիկէն, որու ակնարկեցինք, թերթը լայն տեղ կուտայ 2-րդ էջը, քարտէզ մըն ալ հրատարակելով։ Յօդուածին մէջ թղթակիցը բաւական խորհրդածութիւններ կ'ընէ, շեշտելով թէ մեծագոյն ազգայնական համախմբումներն են զորս Խորհրդային Միութիւնը ճանչցած է։ Հակառակ եղած արգելքին, ցոյցը տեւած է ամբողջ գիշերն ալ։ «Իզվեստիա»ի թղթակիցն է որ կուտայ կարգ մը տեղեկութիւններ, աւելցնելով. — «Ինչ որ պէտք է այսօր, նուազ յուզում, իմաստութիւն եւ մանաւանդ երկխօսութիւն մարդոց հետ»։ «Մոնտ»ի թղթակիցը կը յիշէ որ Հայերը Նախիջեւանն ալ կ'ուզեն, ու — այս անգամ իր կամ թերթին խմբագրութեան կողմէ — Բաքուն ալ մեզի կուտայ, զայն վերածելով «Հայաստանի մայրաքաղաքի»։

LE FIGARO

Այս անգամ, առաջին էջէն կը սկսի։ Ճիշդ է որ հարցը, հայկական ըլլալով հանդերձ, Թուրքիոյ չի վերաբերիր, այլ՝ Խորհրդային Միութեան։ Մոսկուայի իր թղթակիցը կը յայտնէ որ Հայաստան եւ խնդրոյ առարկայ շրջանները արգիլուած են այլեւս օտարներուն։ Այլախոհ աղբիւրներու համաձայն, Չորեքշաբթի օր ոչ միայն ցոյցեր շարունակուած են, այլեւ՝ բազմաթիւ «ապօրինի ժողովներ» գումարուած են քաղաքներու, գիւղերու մէջ։ Թղթակիցը կ'անդրադառնայ նաեւ «Հայկական ցեղասպանութեան» (շակերտը՝ թերթինն է) յիշելու համար թէ Հայաստան սահմանակից է Ատլանտեան Ուխտի երկրի մը։ Այնքան փափուկ է, կ'ըսէ Երեւանի կացութիւնը, որ օտար լրագրողներու հոն երթալու բոլոր դիմումները մերժուեցան։ Տրուած պատճառաբանութիւնն է. — «Խորհրդային Միութեան մէջ, կարելի չէ ճամբորդել առանց Արտաքին նախարարութեան համաձայնութեան»։ Ոչ մէկ տոմս — օդանաւի կամ կառախումբի — կարելի է գնել։ Մուտքը արգիլուած է նաեւ Տալին, որ Փետրուար 24-ին, հակառակ արգելքին, կը տօնէր իր անկախութեան տարեդարձը։

LE QUOTIDIEN DE PARIS

Ան ալ լայն տեղ կուտայ, առանց սակայն իւրայատուկ տեղեկութեանց։ Կը գրէ թէ «Հանրային կարգի խռովութիւնները» ծագած են «ծայրայեղ տարրերու անպատասխանատու կոչերէն», ըստ Կեդր. Կոմիտէի, որ կը հրաւիրէ տեղական իշխանութիւնները ամրապնդելու ապահովութեան միջոցները։

LIBERATION

Նոյն լուրերը կուտայ, յիշելով նաեւ թէ ե՞րբ սկսած են Ղարաբաղի մէջ առաջին ցոյցերն ու թռուցիկներու բաշխումը։ Դպրոցականներու եւ ուսանողներու գործադուլը կը շարունակուի։

L'HUMANITE

DIVERSITE ET IDENTITE NATIONALE

Այս խորագրին տակ է, որ բաւական երկար կ'արտայայտուի եւ Մոսկուայի իր թղթակիցը մեկնաբանութիւններ կ'ընէ, որոնք անշուշտ, հետաքրքրական են, քանի որ համայնավար մօտեցում է։

Կ'արձագանգէ «Իզվեստիա»ի տարբեր լուրերուն։ Օրինակ, կը գրէ, Ղարաբաղցի գրագէտ մը՝ Զալեան կը յայտարարէ որ ցոյցերու դրդիչները մարդու բան չեն հարցուցած։ «Ամպ մըն է, կ'անցնի» ըսեր է։ Երեսփոխան մըն ալ՝ Աւետիսեան հանդարտութիւն կը քարոզէ, ըսելով թէ շատոնց է որ փողոցի անցորդը Ղարաբաղի կցումին մասին կը խօսի, բայց երբեք այսքան հեռու չէր գացած։ Ղարաբաղի կուսակցականները յայտարարեր են որ պէտք է նկատի առնել աշխատաւորներու շահերը եւ թէ համաձայն են, անվերապահօրէն, Խորհրդային Միութեան կուսակցութեան Կենտկոմի տեսակէտին։

Հետաքրքրական է, թղթակիցին եզրափակիչ խորհրդածութիւնը. — «Եթէ ընկերվարութիւնը խորհ. Միութեան ժողովուրդներուն աննախընթաց բարգաւաճում մը բերաւ եւ իրական համակամութիւն մը Հանրապետութեանց միջեւ, ամէն ինչ չէ կարգադրուած։ Անհաւասարութիւններ երեւան ելան տնտեսութեան

(Շար.ը Դ. էջ)

COMMUNIQUE DE PRESSE

L'ampleur des manifestations qui se déroulent en Arménie soviétique a révélé à l'opinion publique internationale l'existence d'une revendication arménienne portant sur la région autonome du Karabagh, concédée en 1923, par les autorités soviétiques à La RSS d'Azerbaidjan. Historiquement arménien, ce territoire peuplé à 80% d'Arméniens n'a cessé de faire l'objet de demandes de restitution de la part de ceux-ci. C'est conformément aux principes mêmes de la libre détermination inscrits dans la Constitution soviétique que la majorité arménienne du Karabagh et la quasi totalité de ses élus locaux ont manifesté leur souhait de voir cette région rattachée à la République arménienne. Le gouvernement central n'a pas à ce jour répondu à cette attente. Attentive à l'évolution de la situation en Arménie, la communauté arménienne de France tient en cette circonstance à apporter son soutien à la demande de rattachement de la région autonome du Karabagh à l'Arménie, telle qu'elle est aujourd'hui formulée par les Arméniens du Karabagh. Nous partageons leurs aspirations légitimes, fondées sur le droit et le désir de construire leur avenir avec leurs frères d'Arménie soviétique. Unis dans une même détermination, nous voulons croire que l'expression de cette volonté unanime saura vaincre les hésitations des autorités soviétiques pour qu'enfin satisfaction soit donnée à cette exigence de justice.

Pour témoigner sa solidarité, la communauté toute entière appelle à un rassemblement silencieux de soutien le jeudi 25 février à 18 heures 30 à Paris, devant l'ambassade d'URSS.

COMITE REPRESENTATIF
DE LA
COMMUNAUTE ARMENIENNE

Paris le 24 février

ԱՆՀԵՏԱՑՈՂ ԱՐԺԷՔՆԵՐ

ԵՈՒՐԿԻՍ ՊԱԼԴՐՈՒՇԱՅԻՏԻՍ ԵՒ ՀԱՅ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Եուրկիս Պալդրուշայիդիս, որուն մահուան գոյժը տուաւ «Յառաջ» իր 29-1-1988 թիւով, արուեստի մեծ պատմաբան մըն էր: Մասնագէտ՝ միջնադարեան արուեստի եւ մասնաւորաբար ռոման ոճի, հետաքրքրուած էր Մերձաւոր — Արեւելքի եւ կովկասեան ժողովուրդներու արուեստով ալ, հոն փնտռելով լուծումը կարգ մը հիմնական հարցերու, որոնք ռոման արուեստը կը յատկանշեն:

Պալդրուշայիդիս իրական գիտնական մըն էր, եւ իբր այդ կ'ապրէր համեստ ու քաշուած կեանք մը, գրեթէ անծանօթ՝ հայ հասարակութեան: Մեր մէջ իր անունը մոռացութեան տրուեցաւ բոլորովին, երբ արուեստի պատմութեան մարզը, որ մինչ այդ վերապահուած էր միայն գիտնականներուն, սկսաւ հետզհետէ գրաւուիլ ամաթէօրիզմէ առաջնորդուած աշխատասիրութիւններով, որոնց ճամբան բացաւ հանգուցեալ Եդուարդ Իւթիւճըեան: Ու մէկ օրէն միւսը հայ ճարտարապետութեան մասնագէտ դարձան անոնք որոնք կրցան պատմական վկայութիւն մը քաղել մէկէն, գիտական վարկած մը որդեգրել միւսէն, քանի մը նկար մկրտել ասոր – անոր գրքէն (հոգ չէ թէ զանոնք շրջուած վերարտադրելով (*), Անիի Պարոնի Եկեղեցին մկրտեցին l'église de Baronsky, Մրէնի Եկեղեցին անուանեցին Mrensky, եւ նոյնիսկ կարծեցին որ իրարմէ տարբեր բաներ են Ախէնի կամ Էքս – լա – Շարէլի չաուլմանեան եկեղեցին...

Ամաթէօրիզմի պերճափայլ ներկայացուցիչները անպակաս են նաեւ մերօրեայ գիտական համաժողովներէն, ուր կուգան ներկայացնել երբեմն գրքերէ քաղուած հանրածանօթ գիտելիքներ, որոնք նորութիւն են միայն իրենց համար:

Պալդրուշայիդիս պատրաստուած էր Կապրիէլ Միյէի, Անրի Կրապառի, Սիրարփի Տէր – Ներսէսեանի եւ Անրի Ֆոսիյոնի (որուն փեսան էր) նման իրական գիտնականներու ուղիով: Լիթուանացի էր ծագումով, բայց համալսարանական իր ուսումն ու մասնագիտութիւնը ձեռք ձգած էր Փարիզի մէջ: Յետոյ համալսարանական ամպիոններ գրաւած էր նա՛խ իր հայրենիքին՝ Գաունասի մէջ, ապա՝ Փարիզ, Լոնտոն, Նիւ – Եորք եւ Եէյլ, իբր դասախօս արուեստի պատմութեան եւ մասնաւորաբար միջնադարեան արուեստի:

Ծանօթ է թէ ռոման արուեստի մէջ օգտագործուած քանդակագործութիւնն է որ ամէնէն աւելի առնչութիւն ունի Արեւելքի, եւ յատկապէս Կովկասի հետ: Այդ ճամբուն հետեւելով, Պալդրուշայիդիս կը գրաւի նախ իսլամական եւ պարսկական արուեստներու ուսումնասիրութեամբ, ինչ որ զինքը կ'առաջնորդէ շուտով դէպի հայկական եւ վրացական քանդակագործութիւն:

Ուսումնասիրութեան համար առաջին անգամ Կովկաս կ'երթայ 1927-1928ին, շրջանի մը երբ արեւմուտքէն ոչ ոք կրնար այցելել այդ կողմերը, եւ օգտուելով իր դիւանագիտական անցագրին ընծայած դիւրութիւններէն (Հայրը Լիթուանիոյ դեսպան էր Մոսկուայի եւ Անգարայի մօտ) Հայաստանի, Վրաստանի եւ Թուրքիոյ մէջ կ'ուսումնասիրէ յուշարձաններ, որոնցմով իրմէ առաջ ուրիշներ չէին հետաքրքրուած:

Իր առաջին պրպտումներուն արդիւնքը կը հրատարակէ 1929-ին Փարիզ, «Etude sur l'Art Médiéval en Géorgie et en Arménie» անուան տակ: Մեծածաւալ, հոյակապ աշխատասիրութիւն մը, որ կը պարունակէ նաեւ հարիւրի մօտ մեծ նըկարներ, եւ որ փորձ մըն է երկրաչափական տարազներու եւ վերլուծումներու ճամբով բացատրելու հայ ու վրացական քանդակագործութեան հիմնական մօ-թիֆներն ու աւանդական կանոնները:

Պէտք է ճշդել թէ, իրմէ առաջ եւ իրմէ վերջ, ո՛չ ոք նման աշխատանք մը կատարած է գիտական բծախնդրութեամբ: Հայ ճարտարապետութեան ուսումնասիրութեան նուիրուած հսկայածաւալ գրականութիւնը առ հասարակ կը յատկանշուի իրականութիւնն ու երեւակայութիւնը ընդելուզող վարկածներով, որոնց հեղինակները շատ անգամ հիմնուած ըլլալ կը թուին մատենագիտական վկայութիւններու կամ ճանապարհորդական նկարագրութիւններու վրայ: Իսկ լաւագոյն պարագաներու մէջ կը բաւականանան չափագրութիւններով, լուսանկարչական վերարտադրութիւններով ու մանրամասնութեանց յիշատակումով, առանց ջանալ մեկնաբանելու արուեստի գործերուն իրական իմաստն ու նշանակութիւնը: Ինչ որ սակայն բո՛ւն իսկ առարկան է արուեստի պատմութեան:

Իր այդ մեծարժէք աշխատասիրութեան մէջ, որ պսակուած է Académie des Inscriptions-ի բացառիկ մրցանակով, Պալդրուշայիդիս կ'ապացուցանէ թէ հայ — վրացական քանդակագործութիւնը զուտ զարդական նկարագիր ունի, հակադրաբար ռոման քանդակագործութեան, որուն կը վերագրէ միանգամայն կառուցողական բնոյթ:

Ըստ Պալդրուշայիդիսի, այս երկու հեռակայ արուեստներուն նմանութիւնը աչքի կը զարնէ մասնաւորաբար զարդական մօթիֆներու ճամբով, եւ ո՛չ թէ շինարարական օրէնքներու հանդիպութեամբ: Կը մնար սակայն գտնել հասարակաց աղբիւրը այդ մօթիֆներուն, որոնք ամբողջովին ողողած ըլլալ կը թուին ԺԱ. — ԺԲ. եւ ԺԳ. դարու ռոման եւ կովկասեան արուեստները:

1933-ին դէպի Թուրքիա, Պարսկաստան եւ Իրաք կատարած ուղեւորութիւն մը թոյլ կուտայ իրեն որ երեւան հանէ այդ հասարակաց աղբիւրն ալ: Առեղծուածին բանալին կը գտնէ երբ Պաղտատի թանգարանին մէջ կը տեսնէ Կիլկամեշի կնիքը:

Այդ կնիքին վրայ սումերեան դիւցազնը կը ներկայանայ ընդմէջ գլխիվար բըռնուած երկու առիւծներու, որոնք իր ոտքերը կը լիզեն: Այդ մօթիֆը, իր բոլոր մանրամասնութիւններով օգտագործուած է յետագային Աղթամարի Ս. Խաչ Եկեղեցիին, ու աւելի վերջ ալ՝ կարգ մը ռոման եկեղեցիներու քանդակներուն վրայ: Կարելի է յիշել, օրինակ, Սպանիոյ Սան Բետրօ Նավէ (Zamora) եկեղեցիին խոյակները, որոնց վրայ կայ տեսարան մը, յար եւ նման Աղթամարի:

Անշուշտ թէ, եկեղեցիներու մէջ Կիլկամեշի տեղը անցած է Դանիէլ մարգարէն, որուն ոտքերը կը լիզեն գլխիվար բըռնուած երկու առիւծներ:

Մինչեւ Ժ. դար, մինչեւ Աղթամարի Եկեղեցին, Դանիէլ ներկայացուած է իրենց թաթերուն վրայ կանգնած առիւծներու միջեւ: Սումերեան դիւցազնին մօթիֆը Արեւմուտք կը հասնի Ժ. դարէն վերջ: Պալդրուշայիդիս կ'եզրակացնէ հետեւաբար որ սումերական ազդեցութիւնը Եւրոպա անցած է Հայաստանի ճամբով, Սումերի մերձակայ երկիր մը ուր պահպանուած ըլլալ կը թուին Արեւելքի աւանդութիւնները հազարամեայ:

Այս հարցին ուսումնասիրութեան է որ ընծայուած է Պալդրուշայիդիսի ծանօթ գործը՝ «Art Sumerien, Art Roman», հրատարակուած՝ 1934-ին Փարիզ:

Հայ արուեստի առընչութեամբ Պալդրուշայիդիսի յաջորդ աշխատասիրութիւնը կ'ըլլայ «Le Problème de l'Ogive et l'Arménie» որ լոյս կը տեսնէ 1936-ին, կրկին՝ Փարիզ: Դէպի Հայաստան կատարած իր առաջին ուղեւորութեան ընթացքին Պալդրուշայիդիսի ուշադրութիւնը գրաւած էին արդէն եկեղեցիներ, որոնց տանիքը կը յենուր օժիվներու (խաչաձեւուող աղեղներ) վրայ: Իր երկրորդ ուղեւորութիւնը կը զուգադիպի այն գիտավէճին զոր յարուցած էր Ապրահամի թէզը, ըստ որում արեւմտեան օժիվներն ալ զարդական բնոյթ կը կրեն, Պարսկաստանի, Գորտովայի եւ Թոլետոյի իսլամական կառոյցներուն նման:

Պալդրուշայիդիս ամբողջացնելով իր փաստարկութիւնները, կը հրատարակէ «Le Problème de l'Ogive et l'Arménie»ն, հերքելու համար Ապրահամի թէզը եւ ապացուցանելու համար որ Հայաստանի կառուցողական օժիվներով կրնայ բացատրուիլ նաեւ միջնադարեան Արեւմուտքի օժիվներուն վերագրուած նոյն հանգամանքն ալ:

Այդ աշխատասիրութիւնը ձօնուած է յիշատակին Թորոս Թորամանեանի, որուն ծանօթացած է Պալդրուշայիդիս Խորհրդային Հայաստան կատարած իր ուղեւորութիւններուն ընթացքին:

Երբ 1950-ին ծանօթացայ Պալդրուշայիդիսի, ուզեցի տեղեկանալ թէ ի՞նչ նոր ուսումնասիրութիւններ կը պատրաստէր հայ արուեստի մասին: Բացատրեց թէ շատ կարեւոր յօդուած մը գրած է այն ընդարձակ հաւաքածոյին համար, որ «Mélanges» անուան տակ լոյս պիտի տեսնէր ռոման արուեստի մեծ մասնագէտ Ֆուիկ ի Գադաֆալչի (Fuig i Catafalch) ծննդեան 80-ամեակին առթիւ, յօդուած՝ որուն երկու հիմնական նիւթերն էին «Խրձաձեւ քաղդրեալ սիւները» եւ «Խորաններու ներքին խոռոչները»: Այս երկու հարցերը կը կապուին ուղղակի հայ ճարտարապետութեան, որովհետեւ ռոման եկեղեցիներու մէջ օգտագործուած խրձաձեւ սիւներու նախօրինակը նշմարելի է մասնաւորաբար Անիի Մայր Եկեղեցիին մէջ, իսկ գալով խոռոչաւոր խորաններուն, Պալդրուշայիդիս աչքէ անցընելէ վերջ Սպանիոյ, Իտալիոյ եւ Կովկասի եկեղեցիները կը յանգի այն եզրակացութեան որ Հայոց կողմէ հնարուած եւ Արեւմուտքի փոխանցուած գիւտ մըն է այդ:

«Ապագայի համար ոչինչ կրնամ նախատեսել» ըսաւ Պալդրուշայիդիս մեր տեսակցութիւններուն ընթացքին, «գիրք հրատարակելու մարզին մէջ նիւթական դժուարութիւնները յուսահատեցուցիչ են ներկայիս: Այսուհանդերձ, հայկական յուշարձաններու մասին ունիմ բազմաթիւ անտիպ փաստաթուղթեր, նօթեր եւ նըկարներ, որոնք կրնան իբր ատաղձ ծառայել նոր աշխատասիրութեան մը: Բայց ոչի՛նչ կրնամ ծրագրել ապագայի համար, եթէ այս խնդրով Հայերն ալ չհետաքրքրուին»:

Այս բոլորին մասին ընդարձակ յօդուած մը հրատարակեցի այդ շրջանին Փարիզ հրատարակուող «Այսօր – Ce Jour» օրաթերթին մէջ, գրելով մօտաւորապէս նոյն բաները եւ ջանալով հայ իրաւասու մարմիններու եւ մասնաւորաբար Բարեգործականի կողմէ մատակարարուող Մելքոնեան Ֆոնտի ուշադրութիւնը հրաւիրել, գիտնականին անտիպ գործերուն հրատարակման անհրաժեշտութեան վրայ: Դժբախտաբար կոչը մնաց անհետեւանք եւ յայտնի չէ թէ ի՛նչ եղան, կամ ի՛նչ պիտի ըլլան այդ բոլորը:

Իր մահուան առթիւ նոյն կոչը կը կրկնեմ ուրեմն որոշ սրտի սեղմումով, քաջ համոզուած որ Պալդրուշայիդիսի գործերուն մէջ է որ կը գտնենք հայ արուեստի ուսումնասիրութեան ընծայուած ամենաճշգրիտ եւ ամենավաւերական էջերը:

Այս մասին կ'ուզեմ վերյիշել նաեւ հեղինակաւոր կարծիքը Փրոֆէսօր Էրնսթ Տից'ի, որ իսլամական արուեստի մեծ մասնագէտ մըն էր եւ լաւատեղեակ՝ հայ ճարտարապետութեան, ըլլալով աշակերտն ու գործակիցը համբաւաւոր Josef Strzygowski-ի: Արդարեւ, ըստ փրոֆ. Տից'ի, հայ արուեստի ուսումնասիրութեան մարզին մէջ ո՛չ ոք կրցած էր երթալ այնքան հեռու, որքան՝ Պալդրուշայիդիս:

Փրոֆ. Տից մեծ համարում ունէր Պալդրուշայիդիսի աշխատասիրութիւններուն գիտական արժէքին վրայ եւ առ այդ զանոնք օգտագործեց (իր աշակերտներէն մէկուն ալ «մեղսակցութեամբ» որ այս տողերը գրողն էր) երբ պարտաւորուեցաւ փաստացի պատասխաններ տալ այն քարկոծումներուն, որոնց նշաւակ դարձաւ 1947-ին, Պոլսոյ մէջ հրատարակելով «Türk Sanatı» անունով գործ մը, որուն մէջ լայն բաժին յատկացուց հայկական ազդեցութիւններու եւ հայ արուեստագէտներու: Իր այդ «յանդգնութեան» իբր հետեւանք հարկադրուեցաւ հեռանալ Թուրքիայէ, հակառակ անոր որ իրմէ առաջ ո՛չ մէկ արեւմուտքցի գիտնական յատուկ գիրք մը ձգած էր թրքական (ո՛չ թէ օսմանեան) արուեստի մասին:

Իսկ իր «մեղսակից»ն ալ յանցանքը քաւեց այսպէս:

***

Պալդրուշայիդիսի միւս ծանօթ գործերն են. –

- «La Stylistique ornementale dans la sculpture romane», Paris 1931;
- «Les chapiteaux du cloître de Sant Cugat del Vallès», Paris 1931;
- «Cosmographie chrétienne dans l'art du moyen-âge», Paris 1939;
- «l'Eglise cloisonnée en Orient et en Occident», Paris 1941;
- «Anamorphoses», Paris 1986;
- Պալդրուշայիդիս մասնակցած է նաեւ pope-ի պարսկական արուեստի նուիրեալ մեծածաւալ հաւաքածոյին խմբագրութեան:

ՏԻԳՐԱՆ ՀԱՃԵԱՆ

Նիս

(*) Փրոֆ. Վարազդատ Յարութիւնեանի, որուն ռուսերէն գիրքը (աշխատակցութեամբ Սաֆարեանի) իբր ուղեցոյց գործածուած է նման մկրտումներու համար, սիրուն բացատրութիւն մը տալու տեղին, ճշդելով թէ թէեւ բանաւոր գողցուած նկարները իրն են, բայց ո՛չ սխալները...

ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ

ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Հասնելով Երեւան, նորաստեղծ Պետական Թատրոնին մէջ Վահրամ Փափազեան կը խաղայ Կարոլոսի («Աւազակներ»), Մեթերլինկի «Մոննավաննայի» Պրինծի վալէ, «Զրասոյզ Զանգ»ի Հայնրիխի դերերը, ու մանաւանդ ինք կը բեմադրէ ու կը խաղայ քանի մը փիէսներ՝ «Տոն – Ժուան», «Քին», «Սատանայի աշակերտը» եւայլն: Յաջորդ տարին կը մեկնի Թիֆլիզ եւ Բաքու, ուր հանդէս կուգայ հայկական թատրոններուն մէջ: Այս շըրջանին է որ մեծանուն դերասանը կը մարմնաւորէ ոչ միայն այլեւս աւանդական դարձած իր նշանաւոր դերերը, այլ, իբրեւ երկրորդական դերասան հանդէս կուգայ Եղիշէ Չարենցի «Կապկազ Թամաշա» պիէս – տրամային մէջ Ղարայի դերով, Շիրվանզադէի «Մորգանի խնամին»ի մէջ Ժորժի, ինչպէս նաեւ «Բուք»ի մէջ Վլադիմիրի դերերով:

1928-ին Մոսկուայի մէջ Վահրամ Փափազեան, Մեծ Թատրոնի բեմին վրայ, Փոքր Թատրոնի դերասաններու մասնակցութեամբ կը խաղայ իր թատերարուեստի «ճակատամարտի ձին» հանդիսացող Օթելլօն:

Ինչպէս իր նախորդը՝ Պետրոս Ադամեան հիացուց իր ժամանակին Մոսկուայի դժուարահաճ հասարակութիւնը իր Համլէթով, այնպէս ալ Վահրամ Փափազեան հմայեց ու խանդավառեց նոյն այդ դժուարահաճ հասարակութիւնը, Օթելլոյի տիպարին իր ինքնատիպ ու արտակարգօրէն առանձնայատուկ մեկնաբանութեամբ:

Իր բազմամեայ թատերական գործունէութեան իբրեւ վարձատրութիւնը, Հայաստանի, Վրաստանի եւ Ազրպէյճանի Հանրապետութիւնները իրեն շնորհած էին ժողովրդական Արտիստի բարձր կոչումը: Իսկ Խորհրդային կեդրոնական կառավարութիւնը մեծապէս գնահատելով Վահրամ Փափազեանի ծառայութիւնները, զայն պարգեւատրած էր Լենին շքանշանով:

1932-ին էր որ Վահրամ Փափազեան այցելեց Փարիզ եւ խաղաց կարգ մը դերեր, տեղւոյն բեմական ուժերու մասնակցութեամբ:

Մեծանուն արուեստագէտը Փարիզի մէջ ներկայացուց «Օթելլօ»ն, «Համլէթ»ը, «Ուրիէլ ակոսթա»ն, «Փորրատոյն», «Աւազակները» եւ «Ցո՞ երթաս»ը:

Ամբողջ պատանեկութեան շրջանին, երբ արդէն Թատրոնի «որդ»ը սկսած էր կրծել բովանդակ էութիւնս, իմ երիտասարդական յոյզերուս եւ թատերական մտորումներուս եւ մտասեւեռման առարկան էր դարձած Վահրամ Փափազեանի արուեստն ու անձը:

Զինքը Պոլսոյ մէջ բազմաթիւ անգամներ տեսած էի բեմերուն վրայ, եւ բեմէն դուրս ալ, հետեւած էի իր քայլերուն, երբ ան դուրս կ'ելլէր Թատրոնէն խաղէն ետք, առանց սակայն համարձակելու մերձենալու իրեն: Միակ փափաքս, ցանկութիւնս՝ խօսիլ իրեն հետ, բարեկամութիւն հաստատել եւ ինչո՞ւ չէ, իր խաղընկերն ըլլալ: Այդ փափաքներս պիտի իրականանային այն օրը, երբ բախտն ու պատիւն ունեցայ մեծանուն Օթելլոյի

համեստ Եակօն ըլլալու Փարիզի իր առաջին ելոյթին մէջ։

Արդար ըլլալու համար, այստեղ հարկ է որ խոստովանիմ, թէ Փափազեանի խաղընկերն ըլլալ ինքնին կը նշանակէ յաճախել թատերական դպրոց մը։

Փորձերու ընթացքին անոր լիակատար յուզմունքները, մանրազնին բացատրութիւնները, դէմքերը ու դէպքերը նկարագրելու ճշգրիտ ոճը, ուրիշ բան չէն, եթէ ոչ Քոնսերվաթուարի դասընթացք մը, ուր աշակերտը կը տիրանայ թատերական արուեստի բոլոր նրբութիւններուն։

Եւ այս բոլորը, Վահրամ Փափազեան կ'ընէր այնպիսի պարզութեամբ մը, պատմելու այնպիսի յստակ ու վճիտ կերպով մը, որ աւելի կը դիւրացնէր զինքը ունկնդրողին հասկնալու եւ ըմբռնելու տրամադրութիւնը։

Մեծ վարպետը դիւրահաղորդ էր նաեւ ու մերձենալի, առանց «մեծ»ի հովեր առնելու, ինչ որ աւելի եւս հաճելի ու օգտակար կը դարձնէին իր ընկերակցութիւնը։

Այս բոլորը բեմին ու ներկայացման կապակցութեամբ։ Վահրամ Փափազեան, բեմէն դուրս ալ հաճելի ընկեր մըն էր, հաճելի խօսակից մը, պատրաստաբան, զուարթախօս, սրամիտ, չէնշող ու արտակարգօրէն հմայիչ։

Չկար որեւէ նիւթ, կեանքի որեւէ երեւոյթ, որուն մասին ան չունենար իր յստակ կարծիքը, միշտ ալ այդ կարծիքները հասցնելով ճշգրիտ ու հաստատուն եզրակացութիւններու։

Այսպէս, մեծ արուեստագէտ մըն էր Վահրամ Փափազեան, բեմի հսկայ մը, այդ իսկ պատճառով ալ գիտէր բեմէն դուրս դառնալ նոյնքան արժէքաւոր ու հազուագիւտ «խաղընկեր» մը...։

Փարիզէն վերադարձին, միջոց մը տակաւին Երեւան մնալէ ետք, Վահրամ Փափազեան բնակութիւն կը հաստատէ Լենինգրադի մէջ։ Այս տեղափոխութեան պատճառն այն էր, որ հայկական թատրոնի եւ Հայ Բեմական արուեստի սահմանները սկսած էին նեղ գալ Վահրամ Փափազեանի յորդահոսան տաղանդին համար։ «Մեծ նաւը՝ ովկիանոս կը փնտռէ»։ Եւ Լենինգրադի արուեստի ովկիանոսին մէջ Վահրամին նաւը, այո՛, նաւարկեց խիզախօրէն, յաղթանակի նոր դափնիներ խլեց ան, եւ սակայն Հայ թատրոնը զրկուեցաւ ատեն մը իր հազուագիւտ մէկ տարրէն...։

Երկրորդ աշխարհամարտի օրերուն, Լենինգրադի պաշարման շրջանին, Վահրամ Փափազեան մնաց քաղաքին մէջ եւ իր գեղարուեստական խօսքով խրախուսեց խորհրդային քաղաքացիները։ Այդ շրջանին վերաբերեալ տեղեկութիւնները կը հաստատեն թէ բացի իր գեղարուեստական աշխատանքներէն, մեծանուն արուեստագէտը մասնակցած է նաեւ քաղաքին պաշտպանութեան գործին, ցոյց տալով քաղաքացիական մեծ քաջութիւն։

Պատերազմի վերջաւորութեան, Վահրամ Փափազեան ընտիր ռուս դերասաններով բաղկացած խումբով մը կը շրջի ընդարձակածաւալ Միութեան բոլոր շրջանները, միշտ ալ իր համբաւաւոր Օթելլոյով յաղթանակներ կը նուաճէ ամէնուրեք։

1954–ին, «Անառակ զաւակը» կը վերադառնայ տուն։ Երեւանցիները, մոռցած ամէն քէն, Վահրամը կ'ընդունին մեծ խանդավառութեամբ։ Վերադարձի իր առաջին ներկայացումը կ'ըլլայ Ճիադոմեթթիի «Ոճրագործին ընտանիքը», որուն մէջ Գորրատոյի դերով Փափազեան անգամ մը եւս կը գերէ ժողովուրդը։

**

Ըսինք թէ՝ Վահրամ Փափազեան «նկարագրով արտասովոր մարդ մըն էր»։

Արդարեւ, մեծանուն արուեստագէտին կեանքը, բեմէն դուրս, յաճախ եղած էր փոթորկալից արկածախնդրութեանց շարան մը։ Ի՞նչ փոյթ, սակայն, Վահրամ Փափազեան մեծ եղաւ նաեւ ... յաղթահարելով իր արուեստով բոլոր այն ձգտումներուն, որոնք կը նկրտէին ստուեր մը ձգել իր մեծութեան վրայ։

Համաշխարհային թատերական պատմութեան մէջ գոյութիւն ունի ուրիշ դէմք մը՝ անգլիացի մեծ ողբերգակ, Շէյքսփիրեան տիպարներու անզուգական մեկնաբան դերասան Էտմոնտ Քին (1787 — 1833), որ ունեցաւ նոյնպէս արկածալից ու փոթորկալից կեանք մը։ Այս դերասանը բեմին վրայ իբրեւ Համլէթ, Օթելլօ, Ռոմէօ վայելչօրէն ներկայանալէ ետք, խաղէն ետք հանրային գրօսարաններու մէջ կը վարէր ցոփ ու դայթակղալից կեանք մը, հասարակ նուաստներու եւ անոնց պերճաշուք ընկերուհիներուն հետ գիշերներ կը լուսցնէր, աղմուկներ, կռիւներ ու դայթակղութիւններ կը յարուցանէր, մինչեւ որ բոլորովին գինով ու գրեթէ գգայազիրկ, կը փոխադրէին զինքը իր տունը, ու յաջորդ օրը, մեծանուն Քինը վերստին իր զմայլելի ստեղծագործութիւններով կը հմայէր իր հազարաւոր ունկնդիրները, որոնց յիշողութենէն անվերադարձ անհետացած կ'ըլլային արդէն նախընթաց գիշերուան դայթակղութեանց լուրերը։

Ճիշդ ու ճիշդ Էտմոնտ Քինի նման, ամէն անգամ երբ մարդիկ Վահրամ Փափազեանի մէջ կը տեսնէին մարդկային տկարութենէն յառաջացած թերութիւն մը ու կը պատրաստուէին դատափետելու «անառակ զաւակ»ին չարաճճիութիւնը, Վահրամ Փափազեանի անզուգական արուեստը կուգար սպունգի զօրաւոր հարուածով մը անհետացնել ամէն հետք, եւ կը մնար միայն ու միայն մեծ Վահրամ Փափազեանը, իր հանճարափայլ արուեստով։

Մեծ հանճարները մեծ չփոթութիւններու ենթակայ կ'ըլլան։ Այդպէս եղած էր անգլիացի մեծանուն դերասան Քինի պարագան, այդպէս եղաւ նաեւ մեր օրերու անզուգական ողբերգակ, նոր դարու նոր Օթելլոյի մեկնարկող՝ հայազգի Վահրամ Փափազեանի պարագան։

**

Այս տողերը գրած պահուս, աչքիս առջեւ ունիմ նամակ մը, ստորագրուած Վահրամ Փափազեանի կողմէ, եւ ինծի յղուած անցեալ Դեկտեմբերին Փարիզի մէջ կայացած իմ թատերական յիսնամեայ գործունէութեանս առթիւ, շնորհաւորական հեռագրի մը հետ։ Այդ նամակին մէջ, ողբացեալ արուեստագէտը կ'ըսէր.—

«...Գմբէթ ջան, շատ եմ կարօտել Փարիզը, քեզ, այդտեղ գտնուող ու ի փառս հայ բեմին գործող մեր բոլոր հերոս ընկերներին եւ դրա համար էլ շատ եմ ցանկանում մէկ անգամ եւս այցելել Փարիզ։ Սակայն, ինձ թւում է թէ դա հնարաւոր չէ, վասնզի հիւանդ եմ եւ վախենում՝ որ ուժերս ինձ դաւաճանեն։ Ուրեմն, դու, Գմբէթ ջան, դու թռիր այստեղ, եկ տես Երեւանը, մեր թատրոնը ու վերջապէս քո Վահրամին։ Ցանկանում եմ որ այս իմ փափաքը իրականանայ ու վերջին անգամ մենք ողջագուրուենք...»։

Երկար է այս նամակը, երկար է եւ յուզիչ, եւ սակայն ես կը բաւականանամ այսքանը միայն արտագրելով այստեղ։

Վահրամ Փափազեանի վերջին փափաքը չիրականացաւ։ Ոչ ինք կրցաւ այցելել Փարիզ, ոչ ալ ես, աւա՜ղ, կրցայ «թռիլ դէպի Երեւան...։

Ինծի պիտի վիճակի՞ արդեօք հուսկ բախտը, երթալու օր մը խոնարհելու մեծանուն արուեստագէտ Վահրամ Փափազեանի շիրիմին առջեւ...։

ԱՐՏԱՇԷՍ ԳՄԲԷԹԵԱՆ

1968, Յունիս 27 / 29

ԼՈՒՐԵՐ ԼԻՈՆԻ ՇՐՋԱՆԷՆ

ՅՈՒՁԻՉ ՀԱՒԱՔՈՅԹ ՄԸ

Քանի՞ հատ էին. քառասուն,, թերեւս յիսուն եւ աւելի։

Աւելի քան յիսուն երիտասարդուհիներ – երիտասարդներ, ոմանք իրենց զաւակով, ոմանք իրենց զաւակներով, եկած էին Շաբաթ, Փետրուար 13–ի կէս օրէ վերջը, Ազգային Տան սրահը՝ յայտնելու յարգանք եւ երախտագիտութիւն իրենց «Տիկին»ին։

Տիկի՞նը։ Գեղանոյշ Գայթանճեան, աւելի քան քառորդ դար նուիրեալ ուսուցչուհի Հայկազեան միօրեայ վարժարանին։

Տեղեկացուցած ենք արդէն որ Գեղանոյշ Գայթանճեան, վերջերս, արժանացաւ Ամենայն Հայոց Հայրապետին գնահատական կոնդակին։

Այս առթիւ էր որ Լիոնի Հայ Տիկնանց Միութիւնը գեղեցիկ գաղափարը ունեցած էր հրաւիրելու նախկին աշակերտները եւ տօնելու միասնաբար ձօն ընդունելութեան մը ընթացքին իր ժրաջան քարտուղարուհիին ընձեռուած հայրապետական շնորհը։

Բանալով հանդիսութիւնը, Տիկնանց Միութեան վարիչները բացատրեցին օրուան նշանակութիւնը։ Նախկին աշակերտուհիներէն Օրիորդներ՝ Ժոէլ Ֆէլլահեան (ֆրանսերէն), Փասքալ Կոստանեան (հայերէն) կարդացին ուղերձներ որ՝ անոր կը պարտին ինչ որ գիտեն մեսրոպեան գիրերէն եւ մանաւանդ՝ անոր կը պարտին իրենց հայկականութիւնը։

Յուզուած էր Տիկին Գայթանճեան եւ իր ելոյթը սեղմեց նաեւ ներկաներէն ոմանց կոկորդը, թրջեց քանի մը աչքեր։ Տիկինը կարդաց Գերմանիայէն իրեն ուղղուած նամակ մը, ըսաւ թէ ստացած է հեռագիր մը ... Հոն – Քոնկէն։ Շնորհաւորական, երախտագիտական արտայայտութիւններ, նախկին սան – սանուհիներէ, հանդէպ իրենց ուսուցչուհիին։

Տիկին Գայթանճեան ըսաւ, իր խօսքը ուղղելով իր նախկին աշակերտ - աշակերտուհիներուն՝ «կը ներէք որ յաճախ խիստ եմ եղած ձեզի հետ։ Կը բարկանայի, որովհետեւ կը նկատէի որ անտարբեր էիք ձեր հայութեանը հանդէպ, բայց ուրախութեամբ կը տեսնեմ որ անոնք որոնք անտարբեր էին այդ ատեն, այսօր համայնքին ամէնէն գործօն անդամներն են դարձած»։

Պատճառը թերեւս այն է որ «Տիկին»ը խիստ է եղած...

Ցերեկոյթը շարունակուեցաւ պարերով, առաջնորդութեամբ նուագախումբի մը, ան ալ կազմուած Տիկին Գայթանճեանի նախկին աշակերտներէն։

**

ՀԱՅԵՐՆ ԱԼ ԳԻՏԵՆ ՄԻԱՆԱԼ

Ի տես այն համագործակցական ոգիին՝ որ տիրեց երկու շաբաթներ, մանաւանդ Կիրակի, Փետրուար 14–ին, լիբանանահայ երախաներուն ի նպաստ կատարուած հանգանակութեան առթիւ, չենք կրնար այլեւս հաւատալ թէ հայ կազմակերպութիւններ կարող չեն միասնաբար գործել։ Այս շատ ճիշդ է, գոնէ Լիոնի շրջանին մէջ։

Կապոյտ Խաչի կեդրոնական Ֆրանսայի վարիչներուն գաղափարը՝ ի մի հաւաքելու բոլոր բարեկամները, եղաւ իսկապէս արդիւնաւէտ գաղափար մը։ Ձայնասփիւռ, Կարմիր Խաչ, Կապոյտ Խաչ։ Տիկնանց Միութիւն, Ազգային Միութիւն, Հայ Արիներու ընկերակցութիւն, ուրիշներ ալ գիտցան իրենց ճիգերը միացնել առանց յետին միտքերու քանի որ նպատակը որոշ էր եւ օգտակար։

Արդիւնք՝ շուրջ երկու հարիւր հազարի գումար մը, մէկ օրուան մէջ...

**

ՍՓԻՒՌՔ — ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գրած ենք արդէն հոս թէ Լիոնի հայ բժիշկ՝ Գէորգ Քէփէնէկեան հրաւիրուած էր տասնեակ մը օրեր աշխատելու Երեւանի հիւանդանոցներուն մէջ, ցոյց տալու համար իր հայ պաշտօնակիցներուն վիրաբուժական գործողութիւններու արդիական ձեւերէն ոմանք։

Տոքթ. Քէփէնէկեան վերադարձած է Լիոն, գոհունակ եւ խանդավառ, թէ՛ իր կատարած գործողութիւններուն յաջողութենէն եւ թէ՛ հոն իրեն վերապահուած ջերմ ընդունելութենէն։ Եւ ուրախ ալ՝ ծանօթացած ըլլալուն համար Հայաստանի եւ իր ժողովուրդին հետ։ Իր առաջին այցելութիւնն էր այդ։ Անկասկած՝ ոչ վերջինը։

Կը կարծենք որ լիոնահայ վիրաբոյժին այս առաքելութիւնը պիտի բանայ ըՍփիւռք — Հայաստան բժշկական յարաբերութիւններու շարք մը։ Առիթ ունենանք թերեւս գրելու այդ մասին յառաջիկային։

ՎԱՂԻՆԱԿ ՄԻՍՔՃԵԱՆ

ԿԱՐԴԱՑԷՔ
«ՅԱՌԱՋ»Ը
ՏԱՐԱԾԵՑԷՔ

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(Վ Է Պ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Է.

Կիրակոս կը բացատրէր ինքն ալ զարմացած։ Ատելութեան պէս բան մը կ'անցնէր անոր մէջէն Աւետիսին հանդէպ, որուն երեսին չէր կրնար ըմբռնել թէ ինչո՞ւ չէր կրնար նայիլ։

Զարուհի դիտաստիճ աչքերով կը նայէր։ Մութը ինկած էր դուրսը։ Վառեց լոյսերը։

Նաւու մը կը նմանէր անոնց պզտիկ, նեղ ու երկար խանութը։ Պատերը կորսուած էին դարակներու, տուփերու ու հագուստներու ետին։ Քուրջի ծրարներ, թուղթեր ու չուաններ կային գետինը։ Սնդուկ մը կար՝ պատին դէմ դրուած։ Կիրակոս նստած անոր երրորդ աստիճանին վրայ, կը նայէր անձրեւոտ փողոցին։ Ծանր էր ան։

Աւետիս մեկնած էր։ Կիրակոս խօսիլ կ'ուզէր։

– Ատեն չունեցայ քեզ պատմելու։

– Գիշերը, վաղը, շատ օր կայ դեռ, եկ գոցենք խանութը, պատասխանեց Զարուհի։

Կիրակոս ելաւ գոցեց փեղկերը։ Կառք մը կանչեց ու դրաւ պայուսակը մէջը։ Զարուհի շրթունքներուն կարմիրը կը քսէր տակաւին։ Կիրակոս նեղուեցաւ քիչ մը։ Առհաւական ատելութիւն մը կար իր մէջ այդ ներկին ու շպարին դէմ։

– Ե՛լ սախ ինձ, ես պատրաստեցի, ելայ, կառք էլ բերի, դու դեռ չես վերջացեր։

– Ելայ, կորէ՛ ձայնդ։

Կառքին մէջ, երկար տեղ գացին լռութեամբ։ Անոնք մտիկ կ'ընէին անիւներուն ձայնը, որ ջուրի պէս կը յորդէր թաց ասֆալթներուն վրայէն, որոնց մէջ պատերէն ինկող զանազան լոյսեր կը լողային։ Հազարաւոր կառքեր կ'անցնէին անոնց քովերէն, տուներ ու խանութներ, մարդեր, կիներ, հովանոցներ։

Օդը այսպէս չէր Մարսիլիոյ մէջ։ Օդը բնաւ այսպէս չէր Հայաստանի մէջ, կը խորհէր Կիրակոս։ Գարունները գարուն էին հոն։ Տեղի տուաւ քիչ – քիչ աւելի ծանր հարցերու համար, անոր մտածումը։ Կիրակոս կ'ուզէր խօսիլ, բացուիլ, հարցնել, թէ ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ Աւետիս կը մտերմանայ այնքան։ Կը վախնար նոյն ատեն ծիծաղելի ըլլալէ։ Անոր միտքը ինկաւ յանկարծ որ անհրաժեշտ յանձնաբարութիւն մը ունէր, մէկու մը համար։

– Էս գիշեր պէտք է անպատճառ տիկին Շուշանին երթանք։ Մարսիլիա, վարժարանը աղջիկ մը պտեր են որբերուն մէջ, Տիկին Շուշանին ամուսինին քոյրն է եղեր։

– Լաւ, կ'երթաս մինակդ։

– Դու ինչի՞ չես գար, էս ի՞նչ ձեւեր են Զարուկ, դու էլի գոհ չես։

– Ինչո՞ւ գոհ ըլլամ, կառք նստեցնելո՞ւդ համար։

– Գո՞րծը...

– Գործը գուն չըրիր։

– Հապա՞։

– Ես ըրի, ես գլուխ հանեցի, դուն մինակդ բան մը չես արժեր։

Կառքը կը ցնցէր ու իրարու կը զարնէր զանոնք։ Կինը՝ խոժոռ ու մէկ անկիւն քաշուած կը նայէր պատուհանէն դուրս, մինչ մարդը ձեռքերը ծունկերուն մէջ առած՝ գլուխը կախ կը մտածէր։

– Ի՞նչ կ'անենք այս գիշեր, – ըսաւ։

Զարուհի չպատասխանեց։ Լոյս մը եկաւ անցաւ անոր դէմքին վրայէն։ Փայլեցան անոր օղերը, զորս Աւետիս նուիրած էր խանութի բացման առթիւ։ Ադամանդներուն փայլակը ճեղքեց մարդուն սիրտը։

– Չե՞ս պատասխաներ, ի՞նչ ենք անելու էս գիշեր...

Կինը ձայն չհանեց դարձեալ։ Ու մարդը համակերպեցաւ տունը մնալ։

(Շար. 40)

(Տար. Ա. էջէն)

մէջ, շեշտելով տարբերութիւնը ապրուստի մակարդակներու միջեւ, նկատի չառնուեցան նաեւ մտայնութիւններն ու իւրայատկութիւնները:... Ազգայնական ներկայ պոռթկումը ոչ պէտք է չափազանցուի, ոչ ալ թերագնահատուի: Ժողովրդավարացումը եւ հրապարակայնութիւնը մէջտեղ հանեցին ազգային հիմնուած պահանջներ, ինչպէս նաեւ ազգայնամոլութեան ծայրայեղ ցոյցեր...»:

INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE

Ամերիկեան օրաթերթերը լայն տեղ կուտայ Ա. եւ Բ. էջ: Կը գրէ թէ արեւմըտեան դիւանագիտական շրջանակներուն կ'ըսուէր թէ եթէ տեղական իշխանութիւնները չկարենան հանդարտեցնել շարժումը, տեսակ մը «պատերազմական վիճակ» կրնայ պարտադրել Մոսկուան: Բրիտանացի դրօսաշրջիկ մը, որ չէ ուզեր անունը տալ, ըսեր է որ ցոյցերը զուարթախոհ բնոյթ ունին, աւելցուցեր է որ ընդհ. գործադուլի ոչ ալ ոստիկանական միջամտութեան հետք կայ: Թերթը կ'ըսէ թէ արեւմտեան թղթակիցներու դիմումները, որոնք մեկնումէն բազմաթիւ օրեր առաջ եղած են, ընթացք չեն ստանար: Կը ճշդուի թէ այդ շրջանները կարելի չէ այցելել, մինչեւ չարթուս վերջ:

Հոս, աւելցնենք թէ «Ֆայնէնշիըլ Թայմզ» *այլ խորհրդածութիւններ կ'ընէ: Օրինակ կ'ըսէ թէ Գէորգոֆը փոխարինել տեղւոյն Խորհրդարանի փոխ – նախագահին կողմէ, փոքր գիջում մըն է: Քանի որ տեղւոյն Սովետը (Խորհրդարան) կողմ – նակից է եւ դիրք բռնած է, մինչ կուսակցական մարմինը՝ դէմ էր: Զորեքշաբթի օր, Կ. Դեմիրճեան նոր ելոյթ մը ունեցած է կոչ ընելով որ գործակցութիւն ստեղծուի: Այլ խօսքով, ջանք կը թափուի որ լեզու գտնուի եւ առաջքն առնուի բարդութիւններու:*

Պէյրութի «Օռիան – լը – ժուռ»*ը, ինչպէս միջազգային բովանդակ մամուլը լայն արձագանգ կուտան:*

X *Խորհրդային բանակը շրջապատած է Ղարաբաղը:*

*

Ցօղուածներով թէ ակադեմական Այվազեանի երկար դիմումնագրով, «Յառաջ»ի մէջ լայնօրէն պարզուեցաւ Ղարաբաղի հարցը, իր պատմական տուեալներով: Բայց, այս օրերու դէպքերուն առթիւ, ստորեւ ֆրանսերէն ակնարկ մը.—

KARABAGH

APERÇU HISTORIQUE

Accord turco-soviétique à Moscou, le 16 mars 1920 :

Le gouvernement d'Ankara conservera les provinces de Kars, Ardahan et Artvine, mais cédera Batoum aux Géorgiens. La région de Nakhitchevan demeurera «sous protectorat» azéri et ne pourra être cédée à un Etat tiers (en l'occurence l'Arménie). Art. II. Cet accord sera enteriné à Kars le 13 octobre 1921.

Si le tracé des frontières entre la Transcaucasie et la Turquie était ainsi défini, il restait à fixer celui qui avait fait l'objet de litiges permanents entre les républiques transcaucasiennes devenues soviétiques. Créée le 2 mai 1921 par décision du Bureau caucasien pour résoudre ce problème, une commission présidée par Kirov, réunissant les représentants des trois républiques siégea à Tiflis du 25 au 27 juin 1921. Dès la première séance, Alexandre Bekzadian, délégué arménien, demande aux membres de la Commission de tenir compte de la situation particulièrement défavorable de l'Arménie, amputée des trois-quarts de son territoire et en conséquence de lui faire des concessions en lui attribuant des régions à majorité arménienne comme Akhalkalak (72%) et le Haut-Karabagh (94%); il ajoute que lors de l'entretien que lui et Miasnikian ont eu en mai à Moscou avec Staline, celui-ci s'est montré entièrement d'accord sur ce point. Les représentants azéris, soutenus par Kirov, repoussent cette requête. Les débats ont atteint une violence inouïe... Ordjonikidzé, qui présidait, propose de soumettre le litige à l'arbitrage du Bureau caucasien. Appelé à statuer sur le sort du Karabagh, le Kavburo, composé de 8 membres et réuni le 4 juillet en présence de Staline, décide de mettre aux voix, entre autres, la motion suivante : attribuer le Karabagh à l'Arménie (5 voix Ordjonikidzé, Miasnikian, Figatner secrétaire du Bureau, Kirov, Nazaretian) et 3 contre (Narimanov, Orakhelachvili, Makharadzé). Devant un tel résultat, Narimanov demande que la décision soit soumise au Comité central du Parti communiste de Russie. Le lendemain, Ordjonikidzé et Nazaretian, par une volteface inattendue, déclarent «qu'en raison de la nécessité de maintenir une paix nationale entre musulmans et Arméniens, en raison aussi des liens économiques du Haut et du Bas-Karabagh, du fait des attaches permanentes de ces régions avec l'Azerbaïdjan, le Haut-Karabagh sera doté d'une large autonomie, mais fera partie de l'Azerbaïdjan». Une intervention occulte de Staline ne serait pas étrangère à cette décision.

Le 7juillet 1923, Karabagh devient Région autonome du Haut-Karabagh au sein de la R.S.S. d'Azerbaïdjan.

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Արմենակ Գնեազեանի *մահուան առթիւ, Պր. Մարտիկ Տակառեան* 1000 Ֆ. *կը նուիրէ «Յառաջ»ին:*

*

Նոյն տխուր առթիւ Արմենակ Գնեազեանի *յիշատակին, Տէր եւ Տիկին Լորիս Պապանեան* 200 Ֆ. *եւ Արա Պապանեան* 250 Ֆ. *կը նուիրեն Կապոյտ Խաչի լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին (ստանալ «Յառաջ»էն) եւ* 100 Ֆ. *«Յառաջ»ին:*

*

Պր. Սարգիս Սելթեկեան 200 Ֆ. *կը նըւիրէ «Յառաջ»ի իր սիրելի ընկերոջ՝* Արմենակ Գնեազեանի *յիշատակին:*

*

Արմենակ Գնեազեանի *յիշատակին Տիկին Արմենուհի Գեւոնեան* 100 Ֆ. *կը նըւիրէ լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին (ստանալ «Յառաջ»էն):*

*

ՆԻՍ. – Պր. Գեղամ Խոսրովեան 100 Ֆ. *կը նուիրէ «Յառաջ»ին* Թադէոս սարկաւագ Աժտէրխանեանի *յիշատակին:*

*

Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Կիրակոսեան 100 Ֆ. *կը նուիրեն «Յառաջ»ին Պր.* Վարդավառեանի *մահուան առթիւ:*

SOIXANTENAIRE

HAMASKAÏNE

CONCERT
salle Cortot
DIMANCHE 13 MARS à 16 h 30
avec
LYNE DOURIAN
mezzo-soprano
HASMIG SURMELIAN
piano
L'Ensemble Instrumental de Romans

Direction :
ALEXANDRE SIRANOSSIAN

œuvres de
Avédis Nazarian — Alan Hovhaness
Arno Babadjanian
Avédis Messoumentz
Komitas-Aslamazian
Verdi — Donizetti — Saint-Saëns

78, rue Cardinet, 75017 Paris
M° Malesherbes

Billets: 120 F - tarif réduit 90 F - 70 F
Ecole Normale de Musique
114 bis, boulevard Malesherbes
Trois F.N.A.C.
Librairie Samuelian
51, rue Monsieur le Prince Paris 6
Télécondorcet
175, avenue Jean Jaurès, Clamart
Maison de la Culture Arménienne de Paris
Renseignements :
tél : 48 24 63 89 ou 42 46 29 74

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Գր. Պօյաճեան 200 Ֆ. *կը նուիրէ ի գնահատութիւն Կարօ Ցովսէփեանի Վարդանանց տօնակատարութեանց թղթակցութեան:*

ՆՈՒԷՐ

ՄԻԼԱՆՈՅԷՆ Պօրանեան ընտանիք 500 *ֆրանք կը նուիրէ լիբանահայ աշակերտներու ֆոնտին (ստանալ «Յառաջ»էն):*

Mercredi 2 Mars à 20 h 30 précises

CONCERT PUBLIC
par
L'ENSEMBLE INSTRUMENTAL
TRADITIONNEL ARMENIEN
(direction : J.-P. NERGARARIAN)

à
RADIO FRANCE
(Auditorium 106)
116, ave. du Président Kennedy
Paris 16e

entrée libre

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
– ՓԱՐԻԶԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ –
ԴՊՐՈՑԻ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

ԹԱՐԵԿԵՆԴԱՆ

(Ազատ Ծպտում)

Կիրակի, Փետրուար 28, *ժամը* 15, *Փարիզի Մշակոյթի Տան մէջ:*
17, rue Bleue
75009 Paris — M° Cadet

Գեղարուեստական բաժին աշակերտներու կողմէ, հիւրասիրութիւն:

Le Président et les Membres
du Conseil du Groupement Interprofessionnel Arménien
ont l'honneur de vous présenter

MONSIEUR
Sarkis BEDOIAN
Vice-Président-Directeur Général
de la BANQUE D'ARBITRAGE ET DE CREDIT

à l'occasion d'une CONFERENCE-COCKTAIL
sur le thème :
« LE METIER DE BANQUIER :
SECTEUR D'AVENIR OU CHASSE GARDEE
D'UNE NOMENCLATURA ?
LE MYTHE ET LA REALITE »

Le Vendredi 26 Février à 19 heures
dans les salons de l'Hôtel MERIDIEN
81, boulevard Gouvion Saint-Cyr — Paris 17

CONFERENCE - DEBAT

LES EDITIONS MAZENOD
LA MUNICIPALITE DE CHAVILLE
L'EGLISE ARMENIENNE DE CHAVILLE
organisent
une CONFERENCE - DEBAT
avec PROJECTION de DIAPPOSITIVES
autour du livre
«LES ARTS ARMENIENS»
de Jean-Michel Thierry
et Patrick Donabédian
en présence de Jean-Michel Thierry
qui dédicacera son ouvrage
le Samedi 27 Février à 20 h 45
à la Médiathèque municipale de Chaville
2, rue Stalingrad, Chaville

ՑՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Անիէռ – Պուա – Գոլոմպ եւ Արժանթէյի Ակնունի *մասնաճիւղը ընդհանուր ժողովի կը հրաւիրէ իր բոլոր ընկերուհիները Փետրուար* 29, *Երկուշաբթի, ժամը* 20.30*–ին:*

CENTRE CULTUREL
rue Robert Lavergne — ASNIERES

ALFORTVILLE

DOCUMENT INEDIT

- PROJECTION
DES CINQ DE LISBONNE -

Vendredi 4 Mars à 21 heures
à la M.C.A. d'Alfortville
9 ,rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
NOR SEROUND GROUPE DANIEL VAROUJAN

CAROUN | ԳԱՐՈՒՆ

CAROUN
25, rue Paul Vaillant - Couturier
CLAMART
TEL : 46. 42. 20. 77

SPÉCIALITÉS ORIENTALES
TRAITEUR
ÉPICERIE FINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՇԵՐ.– Ամէն տեսակի լիցք (միսով թէ ձէթով):
■ Մանթը, ■ Սու-պէօրէկ, ■ Միջուկով քէօֆթէ
■ Հերիսա (ապսպրանքով), ■ Լուբիա (փլաքի)
■ Թարամա, ■ Մութէպպէլ, ■ Քանի մը տեսակ խորոված (ապսպրանքով)
■ Արեւելեան խօթը տեսակ անուշեղէն

❊ *ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Հաստատութեան կարգ մը ապրանքներ* ❊

ԸՆՏԻՐ ՆԻՒԹԵՐՆ ՈՒ ԽՆԱՄՔՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ ՃԱՇԵՐԸ
ԿԸ ԳՈՀԱՑՆԵՆ ԱՄԷՆԷՆ ԲԾԱԽՆԴԻՐ ՔԻՄՔԵՐԸ

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՓԵՏՐՈՒԱՐ
27-28
SAMEDI-DIMANCHE
27-28 FEVRIER
1988

LE NUMERO : 4,00 F

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE-FONDE EN 1925
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
DIRECTRICE: ARPIK MISSAKIAN

TEL.: 47. 70. 86. 60 — TELEX: HARATCH 280 868 F
C.C.P. PARIS 15069-82 E — 51027317 A R. C. PARIS

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 700 Ֆ. — Վեցամսեայ : 360 Ֆ.
Արտասահման : Տար. 1000 Ֆ. (ամէնօրեայ առաքում)
850 Ֆ. (շաբաթական առաքում) — Հատը : 4,00 Ֆ.

63րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 16.694 | Fondateur : SCHAVARCH MISSAKIAN | 63e ANNÉE — No 16.694

ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԷՋ

ՀԱՅԵՐԸ ԳԻՒՂԵՐԷՆ ԿԸ ՓԱԽԻՆ ՄԻՆՉ ՁԻՒՆԸ ԿԸ ՏԵՂԱՅ

ԵՐԵՒԱՆԷՆ ԶԱՏ ՑՈՅՑԵՐ՝ ԿԻՐՈՎԱԿԱՆ, ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ, ԹԻՖԼԻՍ, ԼԵՆԻՆԳՐԱԴ, ՄՈՍԿՈՒԱ

ՏՊԱՒՈՐԻՉ ՀԱՄԱԽՄԲՈՒՄ ՓԱՐԻԶԻ ԽՈՐՀ. ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ԱՌՋԵՒ ԵՒ ԲԱՆԱՁԵՒԻ ՅԱՆՁՆՈՒՄ

ԵՐԵՒԱՆԷՆ Կ'ԸՍԵՆ՝ ՄԱՀ ՈՒ ԿԵՆԱՑ ԽՆԴԻՐ Է

Հինգշաբթի, ժամը 17-ի մօտ, ֆրանսական մամուլի գործակալութեան մէկ հեռագիրը կը հաղորդէր թէ խորհրդային բանակի միաւորներ դիրք բռնած են Երեւանի կեդրոնը, ուր ազգայնական ցոյցերը ծաւալած են նոյն օրը:

Պէտք է ըսել թէ ուղղակի թէ անուղղակի տեղեկութիւնները զորս կը ստանանք Երեւանէն թէ Ստեփանակերտէն խիստ մտահոգիչ են:

Ղարաբաղի գիւղերուն մէջ, կացութիւնը ողբերգական է: Մայրաքաղաք՝ Ստեփանակերտէն, Հինգշաբթի գիշեր, կըրցանք առնել հետեւեալ մանրամասնութիւնները. — Գիւղերէն Հայերը կը փախին դէպի Ստեփանակերտ, ուր վրաններ լարած են ապաստանելու համար, մինչ ձիւն կը տեղայ: Ազերիներ Հայերու վրայ յարձակում կը կատարեն այն գիւղերուն մէջ, ինչպէս, օրինակ՝ Ասկերան եւ Մարտակերտ, ուր հայ բնակչութիւնը անպաշտպան է ու բռնաբարումներ կան եւ կրակի կը տրուին Հայերու կառքեր, տուներ: Ստեփանակերտի երկու հիւանդանոցները ծայրէ ծայր լեցուած են եւ Ղարաբաղը ոչ մէկ կապ ունի դուրսի հետ, քանի խորհրդային բանակ եւ հրասայլեր շրջապատած են: Խորհրդային իշխանութիւնները «սիրտ առնելու» համար, մեծաքանակ ուտեստեղէնով ողողած են Ստեփանակերտի վաճառատուները, մինչ ժողովուրդը ոչ մէկ բան ուտելու փափաք ունի: Երեւանեան աղբիւր մը կ'ըսէր նոյնիսկ թէ կարգ մը լուրերու համաձայն 15 հազար Ղարաբաղցիներ ծոմապահութեան շարժումի մը ձեռնարկած են: Երեւանի եւ Ղարաբաղի կապն ալ խզուած է, քանի որ երթեւեկը ապահովող հանրակառքերը չեն կրցած Ստեփանակերտ հասնիլ, ետ մղուած են կէս ճամբէն:

Նոյն աղբիւրներուն համաձայն, ցոյցերը տարածուած են ոչ միայն Հայաստանի այլ քաղաքները՝ Կիրովական, Լենինական, եւայլն, այլեւ ցոյցեր տեղի ունեցած են Լենինգրադի՝ տեղացի Հայերու կողմէ, նաեւ Մոսկուայի մէջ Հայեր փողոց իջած են:

Մեր առած ուղղակի տեղեկութիւնները Երեւանէն կը հաստատեն թէ հոն ուր հասած են, կարելի չէ այլեւս ետ երթալ, մահուկենաց խնդիր է: Կ'ըսուի նաեւ թէ ձերբակալութիւններ կատարուած են:

Գալով բանակի ժամանումին, Ուրբաթ օր, «Ֆայնէնշըլ Թայմզ»ը կարգ մը շահեկան մանրամասնութիւններ կու տար: Օրինակ, կը գրէ որ խորհրդային իշխանութիւնները զինուորական ուժեր ղրկած են այն ատեն, երբ ցուցարարներու պահանջը այն եղած է որ Հայաստանի Խորհրդարանը, իր կարգին, քուէարկէ Ղարաբաղի կցումը: Աթէնքէն հասած լուրերու համաձայն ալ, ղրկուած ուժերուն մէջ ոչ մէկ հայ զինուոր կայ, որովհետեւ տեղւոյն զինուորական ուժերը այնքան հանդուրժողական վերաբերում ցոյց տըւած են ցուցարարներու նկատմամբ, որ կարելի չէ եղած անոնց ապաւինել: Հինգշաբթի օրուան ցուցարարներու թիւը՝ 400-էն 600 հազար կը նկատուի: Գիւղերէն Երեւան կը ժամանեն հարիւրաւոր գիւղացիներ բրաքթէօրներով, ինչպէս հաստատած են նաեւ Երեւանէն Մոսկուա ժամանած հայ ճամբորդներ:

Իսկ «Ֆրանս — էնթէռ»ի Մոսկուայի թղթակիցն է, կ'ըսէ թէ բանակին մուտքը Երեւան նախազգուշական միջոց մըն է, զոր առած է Կրեմլինը:

**

ՓԱՐԻԶԻ ՑՈՅՑԸ

Ղարաբաղի կցումին պահանջքով շաբաթէ մը ի վեր փողոց իջած բազմահազար հայրենարնակներու զօրավիգ Սփիւռքի մը առաջին պատկերը գծուեցաւ Հինգշաբթի իրիկուն, Փարիզի հայութեան ցոյցով: Զօրակցութեան, միակամութեան արտայայտութիւն կը հանդիսանային նախ, յայտարարուած ժամէն առաջ իսկ Խորհրդային Միութեան դեսպանատան դիմացի մայթին պարզուած երկլեզու (ֆրանսերէն, ռուսերէն) պաստառները. ժամը 18-էն սկսեալ հոն դիմող բազմութիւնը կ'ողջունէին այդ պաստառները, որոնց վրայ արձանագրուած էր Երեւանի ցոյցերուն ընթացքին գործածուած լոզունգները. —

«ՉԿԱ՛Յ ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՆՑ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ»,

«ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՀԱՅԵՐՈՒՆ»,

«ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀՈՂԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ — ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ»:

Ապահովութեան ուժեր փակած ըլլալով դեսպանատունը եզերող մայթը, բազմութիւնը կը համախմբուէր դիմացի մայթին երկայնքին, ու հանդիպակաց փողոցին մէջ: Հակառակ փետրուարեան աննպաստ օդին, ժամը 18·30-ին, մեծամասնութեամբ երիտասարդներէ բաղկացած աւելի քան երեք հազարնոց բազմութիւնը խռնուած էր վերոյիշեալ վայրը: Անդադար նոր հասնողներ կ'ըլլային որոնց յորձանքը շարունակուեցաւ գրեթէ մինչեւ ցոյցին աւարտը, ու բազմութիւնը կ'ալեծփար տեղ բանալու համար անոնց:

Փարիզեան Փետրուարի արիւնագոյն մայրամուտով երկնքի մը տակ համախմբուած լուռ բազմութեան մէջ պարզուած պաստառներուն չափ տպաւորիչ էր մանուկներու ներկայութիւնը: Հոն էին դպրոցական պատանիներ, մանուկներ ու մինչեւ իսկ գիրկի երախաներ, որոնք զարմացած աչքերով կը դիտէին իրենց շուրջբոլորը:

Վերջապէս Փարիզի Հայոց առաջնորդ՝ Գիւտ Եպիսկոպոս Նագգաշեանի գլխաւորութեամբ հասաւ կազմակերպիչ մարմինը. առաջնորդ Եպիսկոպոսը բարձրախօսներու միջնորդութեամբ խօսք ուղղեց ժողովուրդին, յայտնելով նախ «իրենց ուրախութիւնը այս սրտաբուխ մասնակցութեան». ապա ան շեշտեց այն իրողութիւնը, թէ «Ղարաբաղի Հայութիւնը պատմական ամբողջութիւն մը իրականացնելու բաղձանքը կ'արտայայտէ այսօր, ու մենք եկած ենք ցոյց տալու թէ զօրավիգ ենք անոնց արդար պահանջքին»:

Գիւտ Եպիսկոպոսի ելոյթին թարգմանութիւնը կարդաց Պր. Գրիգոր Փափազեան:

Ապա Գիւտ Եպիսկոպոսէ, Ֆրանսայի հայ կաթողիկէ առաջնորդ Գրիգոր Եպիսկոպոս Կապրոյեանէ ու մէթր Արմէն Բարսեղեանէ բաղկացած պատուիրակութիւնը գնաց յուշագիր մը յանձնելու խորհրդային ներկայացուցիչներուն: Մինչեւ անոնց վերադարձը, մօտ կէս ժամ, բազմութիւնը նոյն լռութեամբ մնաց իր տեղը, ցոյցը տեսագրողներու լուսարձակներուն ու հետզհետէ խտացող մութին մէջ:

Վերադառնալով ցուցարար բազմութեան մօտ, խօսք առաւ կրկին Գիւտ Եպիսկոպոս Նագգաշեան: Ան ըսաւ թէ զիրենք ընդունած է դեսպանատան մամլոյ կցորդը՝ Դիմիթրի Եուտինի, ու հանդիպումը տեղի ունեցած է սիրալիր մթնոլորտի մը մէջ, ուր ներկայ էր նաեւ քարտուղարներէն՝ Գէորգ Գէորգեան: «Պարզեցինք մեր հաւաքին նպատակը. իրենք եւս համակրած են անոր խաղաղ երեւոյթին. կը հետեւին Ղարաբաղի մեր հայրենակիցներու բաղձանքին. հետամուտ պիտի ըլլան արդար լուծումի մը» ըսաւ Փարիզի առաջնորդը, ու թելադրեց բազմութեան միշտ զօրավիգ մնալ հայրենաբնակ ժողովուրդին, «որպէսզի մեր եղբայրները զգան թէ Հայը ամէն տեղ նոյն զգացումը ունի»:

Դեսպանատան մէջ տեղի ունեցած հանդիպումին մասին հակիրճ տեղեկատուութիւն մը եղաւ նաեւ ֆրանսերէնով, կըրկին Գրիգոր Փափազեանի կողմէ, որմէ ետք ցուցարարներու բազմութիւնը հրաժարեցաւ խաղաղութեամբ ցրուելու:

«Մէկ ժողովուրդ, մէկ հանրապետութիւն» նշանաբանով ու պատմական անարդարութեան մը դարմանին պահանջքով փողոց իջած հարիւր հազարաւոր զանգուածին տրուած արձագանգ մըն էր երէկուան ցոյցը. արձագանգը՝ այդ զանգուածին մէկ մասնիկին, որ կը ձայնակցի անոր արդար պահանջքին, գիտակից է իր պարտականութեան ու կը հաւատայ թէ երէկ Փարիզէն բարձրացած արձագանգը պիտի ծաւալի հայութեան մինչեւ ամէնէն հեռաւոր ծագերը:

× Դեսպանատան յանձնուած բանաձեւը ամփոփումն էր այն զեկոյցին, զոր հրատարակեցինք մեր նախորդ (Փետրուար 26-ի) թիւով, ֆրանսերէն:

Այս ցոյցին արձագանգեցին հեռատեսիլը, ձայնասփիւռը եւ գրաւոր մամուլը Ուրբաթ օր:

Ոմանք հարց կուտան ո՞վ կազմակերպեց այս ցոյցը: Կարեւորը այն է որ ցոյց մը տեղի ունենայ եւ արագօրէն, ինչ որ ըսել չէ հապճեպ: Ցաւով հաստատեցինք որ այս համակամ համախմբման մէջ, կրկին եղան ճաթած ձայներ, անգամ մը եւս ցոյց տալու համար, որ ոչ քաղաքացիական չափահասութիւն ունինք, ոչ ալ ազգային շահերու գիտակցութիւն: Ճաթած ձայնը կուգար Ֆրանսահայ Մշակութային Միութենէն (ԻՒՔՖՍԱՖ), որ զեկոյցով մը, ուր կ'ըսէ թէ նման հարցեր կը կարգադրուին միայն բանակցութիւններով ու կը կցէ նաեւ Թուրքիոյ յափշտակած հողերու հարցը, կ'եզրակացնէ սապէս. —

«Cela étant, nous tenons à faire savoir que nous déplorons les actions précipitées au point de négliger la consultation et les règles élémentaires de démocratie, et appelant nos compatriotes à y participer en prétendant parler au nom de l'ensemble de la Communauté.»

Այլ խօսքով, եթէ լաւ հասկցանք ԿԱՐՕՏԸ կայ Ապրիլ 24-ի ոգեկոչմանց նախապատրաստական անվերջանալի ժողովներուն, որպէսզի բիւզանդական վէճերով, խօսին, խօսին, խօսին ու ոչ մէկ բանի յանգին: Եթէ այդպէս ըլլար այս անգամ ալ, ցոյցը ծռազատիկին կը մնար: Լաւ կ'ըլլայ որ ժողովրդավարութեան դասեր չտրուին: Այս պարագային մէջ, նախաձեռնութիւն պէտք է, ոչ՝ ժողով:

**

— Մ Ա Մ Ո Ւ Լ —

LE FIGARO

LES MANIFESTATIONS S'AMPLIFIENT EN ARMENIE

Ընթացիկ լուրերէն զատ, կ'արձագանգէ Երեւանէն Մոսկուա ժամանած ճամբորդներու յայտարարութեանց: Մէկը ըսած է թէ քաղաքին ամբողջ կեդրոնը գրաւուած

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԵՕԹ ՕՐ ՉԱՐԵՆՑԻ ՀԵՏ

Նիւթի հեղինակը կեանքի դժուարին ուղի է անցել : 1937 թուականին, դառնալով ստալինեան կամայականութեան զոհ, նա ձերբակալուել է, երկար տարիներ անցկացրել բանտերում եւ աքսորում : 1957 թուականից աշխատել է Երեւանում իբրեւ բանուոր, ապա փոստատան բաժնի վարիչ : Ներկայումս կենսաթոշակառու է, ապրում է Շահումեանի շրջանում : 1930 – 50–ական թուականներին իր տեսածն ու ապրածը նա շարադրել է «Տառանգանք» եւ «Փշոտ ճանապարհներով» յուշագրական պատումներով : Տպագրում ենք այդ անտիպ ձեռագրերից մի հատուած, որը վերաբերում է Ե. Չարենցի կեանքի վերջին օրերին : – *Գրական Թերթ* – Փետրուար 12, 1988 :

**

1937 թ. Օգոստոսի 3–ին ես՝ 19 տարեկան պատանիս, քաղաքական անհիմն մեղադրանքով ձերբակալուեցի եւ հայրենի Խնձորեսկ գիւղից տեղափոխուեցի Գորիսի բանտ :

Քննութիւնը տեւեց մի քանի ամիս, որից 31 օր անցկացրի մենախցում : Այստեղ յատակը կաւահող էր եւ շրջանի ներքին գործերի կոմիսարի հրամանով օրական մէկ – երկու անգամ երկուական դոյլ ջուր էին լցնում յատակին : Այդ խցիկում ես պէտք է մնայի այնքան ժամանակ, քանի դեռ յանձն չէի առել «յանցանք»ս՝ դաշնակցական երիտասարդական կազմակերպութեան մասնակից լինելու մեղադրանքը, որի մասին ես գաղափար անգամ չունէի :

Նոյեմբերի 21–ին, կասկածելով որ հիւանդացել եմ Թոքախտով, ինձ Գորիսից տեղափոխեցին Երեւանի բանտ : 22–ի առաւօտեան, հազիւ ուշքի գալով, նկատեցի, որ բանտախցում կար երկու փայտեայ Թախտ տեղաշորերով : Մէկի վրայ մի հիւանդ էր պառկած երեսը դէպի բարձր ցանցապատ լուսամուտը : Չէր շարժւում, ծանր տնքում էր ու երբեմն ծանր հազում մէկ – երկու անգամ : Ես չէի կարողանում կանգնել, ոտքերիս վէրքերը դեռ ցաւում էին եւ ջերմութիւն ունէի : Մի քանի անգամ ձայն տուեցի հարեւան հիւանդին՝ իմանալու նրա ով լինելը, հիւանդութեան մասին, սակայն նա չէր խօսում : Երբ եկաւ բժիշկը (որը տարեց մարդ էր՝ մօտ 60 – 65 տարեկան), անցաւ իմ մօտով, առանց միւս հիւանդին խօսեցնելու ստուգեց նրա զարկերակը ու բաց Թողեց : Յետոյ շուռ եկաւ իմ կողմը, մանրամասն զննեց, նայեց աչքերիս, գլուխը տարուբերեց ու ոչինչ չասելով, դուրս եկաւ : Մի քանի րոպէից նորից ներս մտաւ, ինքը իր ձեռքով խմցրեց դեղերը եւ պատուիրեց սառը ջուր բոլորովին չխմել : Դռնապանը կանգնած էր, եւ բժիշկն ինձ հետ խօսելու իրաւունք չունէր :

Երկու – երեք օրից ես ինձ որոշ չափով լաւ էի զգում, կանգնում էի, շրջում խցի մէջ : Բայց ինչքան ջանում էի իմանալ հիւանդի ով լինելը՝ չէր յաջողւում : Նա չէր խօսում, չէր ուտում, այնքան էր նիհարել ու դեղնել, որ մնացել էին մաշկն ու ոսկորները, սուր ու երկար քիթը : Նրան այդ վիճակում գուցէ եւ ամենամօտիկ հարազատը չճանաչէր :

Նոյեմբերի 25–ին եկաւ բժիշկը բանտային կորպուսի պետի դռնապահ հսկիչի հետ : Բժիշկն այս անգամ եւս բռնեց հիւանդի Թեւը, ստուգեց զարկերակը ու բաց Թողեց : Երբ տեսաւ, որ կորպուսի պետը դռնապահի հետ ինչ – որ բան է խօսում, առիթից օգտուեց եւ ինձ զննելիս ականջիս փսփսաց . «այդ հիւանդին ուշադիր եղիր, դա լաւ մարդ է» : Սակայն չյայտնեց նրա ոչ անունը եւ ոչ ազգանունը :

Հիւանդի բերանը չորանում էր, ես տաք Թէյից կաԹ – կաԹ լցնում էի նրա բերանը, բայց նա չէր ընդունում, արտաշնչման ժամանակ Թափւում էր : Ես Թաց Թաշկինակով շուտ – շուտ Թրջում էի նրա շրթունքները :

Այսպէս եօթ օր ինձ մօտ, իմ աչքի դիմաց պառկած էր նա, միշտ մի կողմի վրայ, առանց շուռ գալու : Ոչ մի դեղ նրան չէին տալիս, ըստ երեւոյթին դադարեցրել էին Թէ դեղերը, Թէ ներարկումները :

1937 թ. Նոյեմբերի 28–ին, առաւօտեան մօտ ժամը 8 – 8·30–ին նա յանկարծ նստեց տեղում, որից ես շատ վախեցայ :

– Մօտ արի, տղա՛ս, – կանչեց ինձ :

Ճիշդն ասած, ես այնքան վախեցած էի, որ չէի համարձակւում մօտենալ նրան՝ այդ կենդանի դիակին :

– Մօտ արի, մօտ արի, – հազիւ լսելի ձայնով նորից կանչեց ինձ :

Ես մօտեցայ :

– Ինձ չե՞ս ճանաչում, տղա՛ս, – հարցրեց նա :

– Ո՛չ, – գլխի բացասական շարժում անելով պատասխանեցի ես :

– Հապա մի լաւ նայիր, չե՞ս ճանաչում, ես Չարենցն եմ, Եղիշէ Չարենցը, ճանաչո՞ւմ ես :

Ես մնացի ապշահար կանգնած . չէ՞ որ ասում էին, որ նրան գնդակահարել են, իսկ եԹէ չեն գնդակահարել, եւ նա իրօք հէնց ինքը՝ Չարենցն է, ապա ի՞նչ գործ ունեմ ես նրա հետ : Ինձ՝ մի կաԹնակեր լակոտի հաւասարեցնել այդ հռչակաւոր բանաստեղծի՞ն, – չի կարող պատահել :

– Հը՛, հիմա ճանաչեցի՞ր, – հարցրեց նա, – դէ – դէ՛ :

– Ես, ես, – հազիւ կմկմալով պատասխանեցի, – ընկեր Չարենց, ձեզ ճանաչում եմ միմիայն դասագրքերի նկարներով : Եւ յետոյ, չէ՞ որ Չարենցին վաղուց . . .

Չհամարձակուեցի ասել՝ «չէ՞ որ նրան վաղուց են գնդակահարել» : Բայց նա կռահեց իմ ասելիքը :

– Ո՛չ, տղաս, չեն գնդակահարել, գնդակահարութիւնը հազար անգամ լաւ է այս դաժանութիւններից : Ապա, տղաս, կարո՞ղ ես արտասանել իմ բանաստեղծութիւններից որեւէ մէկը :

– Կարող եմ, – պատասխանեցի ես :

– Հապա՛ :

Ես արտասանեցի մի քանի տող «Ամբոխները խելագարուած»ից : Նա նշան արաւ, որ բաւական է, նորից մօտ կանչեց, համբուրեց ճակատս եւ արտասանեց հետեւեալ բառերը (կրկնում եմ իր խօսքերը) .

– Ես գնում եմ այս աշխարհից որպէս Չարենց ու կը դառնամ նորէն Չարենց : Ո՞ւր ես, Լենի՛ն . . .

Ու միանգամից մէջքի վրայ ընկաւ, փակեց աչքերը : Ես շտապ ծեծեցի դուռը, յայտնեցի հիւանդի վիճակի մասին : Նրա բերանին փրփուր էր հաւաքել, ես իմ Թաշկինակով սրբեցի փրփուրը : Շուտով եկաւ բժիշկը, նայեց, պահանջեց դռնապահից մի երկու մարդ եւ նրան այնպէս Թախտի վրայ պառկած տարան : Դուրս տանելիս բժիշկն իմ ականջին նորից փսփսաց . «Նա մահացաւ» :

Կեանքիս մէջ առաջին անգամ էի մահացած մարդ տեսնում մօտիկից : Անցել է 50 տարի, բայց նա դեռ իմ աչքի առաջ է : Հարիւրաւոր բանտարկեալներ են մահացել իմ կողքին, չդիմանալով տանջանքներին, սակայն այդ մէկը իմ մտքից չի հեռանում :

Իմ երիտասարդ կեանքի 20 տարիներն անցան երկրի քանիչորս բանտերում և աքսորավայրերում, տառապանքի փշոտ ճանապարհներին : Եւ այսօր, եօԹանասուն տարեկան հասակում, ես իմ հոգու պարտքն եմ համարում հրապարակել իմ այս վկայութիւնը մեր մեծ բանաստեղծ Եղիշէ Չարենցի վերջին օրերի եւ ժամերի մասին :

ՍՈՒՐԷՆ ՂՐԴԻԼԵԱՆ

ԿԻՊՐՈՍ՝ ՊԷՅՐՈՒԹԻ ՓԱՐԹԱՄ ԱՐՈՒԱՐՁԱՆԸ

1974–ի Թրքական ուժերու գրաւումէն ի վեր Կիպրոս վերածուած է երկրորդ Պերլինի մը : Դժուար անցանելի գիծ մը կղզին երկուքի կը բաժնէ . յունական հողը եւ Թրքականը : Առաջինէն դէպի երկրորդը անցքը կը կարօտի յատուկ արտօնագիրի մը, որ բաւական դժուար կը տրուի կղզեցնակ Յոյներու : Մերժելով իր հարազատներուն հետ գաղթել հօրենական հողերէ, գրաւեալ «Թրքական» շրջանին մէջ մնացած մեծ մայրիկ մը մահացած է . ընտանիքը անցքի արտօնութիւն կը խնդրէ Թաղման արարողութիւններով գրաղելու : Բիրտ մերժումէ մը ետք արտօնութիւն կը տրուի միմիայն յուղարկաւորութեան օրուան համար :

Կիպրոսի երկու մասերուն միջեւ նկատելի հակասութիւնը օրէ օր կը շեշտուի : Անցնելով Թրքական շրջանը, մեծադանգուած պեթոնէ *ճնշող կառոյցներով, համայնապատկերը կը փոխուի : Յուշակոթողներ եւս մաս կը կազմեն ընդհանուր պատկերին, ինչպէս հսկայ այն ձեռքը – աւելի քան 10 մեթր բարձրութեամբ –, որուն կիսարաց ափին մէջ կը հանգչի կիպրոսցի Թուրքին աննուաճելի ոգին : Սակայն չարախօսներ — որոնք միմիայն յունական մասին չեն պատկանիր — կը պնդեն Թէ այդ ափը պատրաստ է փակուելու ինքն իր վրայ ու փշրելու, ինչ որ փրկած ըլլալ կը յաւակնի :*

Անդին, լերան մը կողերուն վրայ անասոլուցի զինուորներ բազմաԹիւ Թոնեբով սպիտակ քարեր շարած են, անոնցմով կազմելու համար Թրքական Կիպրոսի դրօշակ մը, որուն կ'ընկերանայ լոզունգ մը «երանի «Թո՛ւրք եմ» ըսողին», ատորագրուած ԱԹաԹիւրք :

Տեսողութեան միջոցով զրգռութիւն պատճառելու միջոց մը Յոյներուն համար, որոնք Նիկոսիայէն կրնան տեսնել այդ արձանագրութիւնը :

Տարուէ – տարի մօտիկ անցեալի մը հետքերը կ'անհետանան . գրաւումին յաջորդող օրերուն Թալանուած բոլոր տուները պարապ կը մնան, ու հակառակ հոն փոխադրուած 50·000 Թուրքերու, շրջանը ամայի պատկեր մը կը պարզէ :

Այդ մասը գտնուող պանդոկներ փակուած են, կամ գրեԹէ անգործ կը մնան :

Լիմասոլի մէջ — յունական շրջան — երիտասարդ յոյն կին մը որ ներկայի Թրքական մասը ծնած է կ'ըսէ . – «Երկար ատեն երազեցի մեր վերադարձը : Սակայն սկսած եմ այլեւս չհաւատալ . դո՛ւք Ֆրանսացիներ, ջանացէք զգալ մեր զգացածը : Երեւակայեցէ՛ք գրաւողներ որոնք ձեր երկրին մէկ երրորդին պիտի տիրէին, ամբողջ բնակչութիւնը աքսորելով : Ձեր պարագային 18 – 20 միլիոն մարդ պիտի նշանակէր ասիկա» :

Երեւակայական պատկեր մը, որ համեմատութիւնները պահելով իրականութիւն էր 1974–ին կիպրացի 600 հազար Յոյներու համար, որոնց երկու հարիւր հազարը պարտաւորուեցաւ իր ծննդավայրը դատարկել : Ներկայիս Թուրքիա կը տիրէ կղզիին մէկ երրորդին, որ ամէնէն հարուստ շրջանն է : Հոն կազմուած է Թրքական «Պետութիւն» մը, եւ աւելցնելու համար բնիկ Թուրքերու փոքր Թիւը (100 հազար) 25 հազար զինուորէ զատ 30 հազար հողի փոխադրուած է, որոնք տեղաւորուած են Յոյներէ լքուած հողերու վրայ :

Կիպրացի Յոյները, որոնք այսօր 1974էն առաջուան իրենց անզիջող կեցուածքին պատիժը կը կրեն, առանց մոռնալու վերամիացումի պահանջքը, կղզիին իրենց մնացած երկու երրորդին վրայ յաջողած են արդիւնաւոր ընԹացք մը ապահովել : Այս յաջողութեան գլխաւոր կէտն է 200 հազար ապաստանեալներու համարկումը, որոնք այսօր բոլորն ալ բնակարան ու աշխատանք ունին :

Յունական բաժնին հարստութիւնը գլխաւորաբար կուգայ հողամշակութենէն : Յետոյ կարեւոր տեղ մը ունի զբօսաշրջութիւնը :

Կիպրոս 150 քիլոմեԹր հեռաւորութեան վրայ է Լիբանանէն . ու 1976–էն ի վեր երբ այս երկրին պայմանները հետզհետէ վատԹարացան, Լիբանանցիներ մեծ խումբերով սկսան հոն գալ : Այս շրջանը Կիպրոսի տնտեսութեան համար փայլուն փակագիծ մը կազմեց . զարկ տուեցաւ շինարարութեան, առեւտուրին : Նոյնիսկ 1985–էն ետք, երբ Լիբանանի դրամական կացութիւնը սկսաւ տկարանալ, Կիպրոս չկորսնցուց իր արժէքը, որպէս առեւտրական խէչալ կեդրոնավայր : Շատ մը երկիրներու մօտիկութիւնը, հաղորդակցութեան դիւրութիւնը, օտար ընկերութիւններու համար շահաւորքին ցած համեմատութիւնը Կիպրոսը կը դարձնեն առաջնակարգ տեղ մը, բազմազգի ընկերութիւններու համար :

Կիպրոս կարեւոր է նաեւ որպէս փոխանցումի կեդրոն մը . հոն ապրանքներ կ'ընդունուին, կը գտուին, կը ղրկուին իրենց հասցէին, կամ կը վերադարձուին : Թէ ի՞նչ է ստացուածը, ղրկուածը, այդ կէտը չի շահագրգռեր Կիպրացին : Կը պատահի Թէեւ երբեմն, որ բացուին ծրարներ, ինչպէս պատահեցաւ 1986 Հոկտեմբերին, հաւանօրէն հիմնուելով խարոյլեան գաղտնի սպասարկութեան տեղակատուութեան . պիտակներուն վրայ «օճառ» գրուած ծրարներէ Պաղեստինցիներու ղրկուած ռազմամԹերք դուրս եկաւ : Անշուշտ կարելի է նման պարագաներու հանդիպիլ միշտ, սակայն Կիպրացիներու համար ատիկա պիտի նշանակէր Թշնամական կեցուածք մը ցուցաբերել Պաղեստինցիներու եւ անոնց հզօր պաշտպաններուն՝ Արաբներու դէմ : Կիպրոս նման կեցուածքի մը ոչ միջոցները եւ ոչ ալ փափաքը ունի :

Կիպրոս արեւելքէն հասած Թմրեցուցիչին համար եւս անցքի հանգրուան մըն է : Պէքայի ձորին մէջ ձեռք ձգուած հաշիշը կը հասնի հոս, ցրուելու համար աշխարհի չորս կողմը : Նիկոսիոյ նոր Թաղերուն մէջ Խարայէլի, Լիբիոյ դեսպանատուները, ՊԱԿ–ի ներկայացուցչական գրասենեակը բարի դրացնութեան մը մէջ են . Ամերիկացիներ անԹէններով ծածկուած իրենց միջնաբերդին մէջ այնպէս կը Թուի Թէ տեղի նեղութիւն ունին, իսկ Խորհրդային Միութեան դեսպանատունը մօտ ատենէն պիտի փոխադրուի հսկայական կառոյց մը, որու մեծագոյն մասը հողին տակ կը գտնուի :

Բրիտանական երկու կայաններ ալ կան հոն, որոնք մեծղի ականջներ են ու մաիկ կ'ընեն ինչ որ կ'ըսուի :

Ամբողջ տարին Կիպրոս կ'եռայ իրական կամ կեղծ դիւանագէտներու, լրատեսներու եւ գեղծարարներու գործունէութեամբ : Երբեմն այս յարաբերութիւնները կը յանգին մաքրագործումներու, ինչպէս ահաբեկչական այն արարքը որ Լիմասոլի մէջ ՊԱԿ–ի երեք պատասխանատուներու կեանքը արժեց :

Բազմաթիւ նման պատահարներ անկարողութեան կը մատնեն տեղական իշխանութիւնները . ու քաղաքական դէմք մը համաձայն, գտնուած միակ լուծումը լռութիւնն է : Ատով կը պահուի կղզիին խաղաղութիւնը : Վերոյիշեալ ահաբեկչական արարքը հարուած մըն էր զբօսաշրջութեան համար . սակայն երկիրը կը շարունակէ փայփայել վերամիաւորումի երազը . ան յաջողած է համոզել արաբական աշխարհը, որ չճանչնայ հիւսիսային Կիպրոսի Թրքական հանրապետութիւնը :

Այս հին ժողովուրդը ապրած է բազմաԹիւ ներխուժումներ, օտար տիրակալութիւններ . ու իր չէզոքութիւնը գլխաւորաբար կը պարտի նաեւ երբեմն անոր ներկայ իշխանաւորներու բաշխումը, իր յոյսին . յոյսին, զոր ան կը սնուցանէ օր մը անհետացած տեսնելու կղզիին հիւսիսակողմի փշալարերը : Ան պատրաստ է տեւելու այնքան ատեն որ պէտք պիտի ըլլայ ողջունելու համար այդ օրը :

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՄԱՐ ՄԵՌԱԾ ՀԱՅԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆԸ

Կիրակի, Փետրուար 21–ին, կը նշուէր Ֆրանսական բանակի Հայ Նախկին Ռազմիկներու ընկերակցութեան 70–ամեակը : Ժամը 11–ին, Փարիզի ՅաղԹանակի Կամարին տակ ծաղկեպսակ մը կը դրուէր Անծանօթ Զինուորի շիրիմին, շուրջ 400 Հայերու ներկայութեան, ձեռամբ Խորհրդային Միութեան հերոս, զօր. Աշոտ

Ղազարեանի, որ Հայաստանէն ժամանած էր այս առթիւ:

Արարողութեան աւարտին ներկաներ կ'ուղղուէին դէպի Ս. Յովհաննէս – Մըկրտիչ Մայր Եկեղեցի, ուր յաւարտ պատարագի հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուէր Ֆրանսայի համար մեռած հայ բոլոր ռազմիկներու յիշատակին: Եկեղեցին ներկայ էին Ներքին Նախարար Շառլ Փասքուա, Հաղորդակցութեան Ենթանախարար Անտրէ Սանթինի, երեսփոխան Փաթրիք Տէվէճեան, Թաղապետական խորհուրդներու հայ անդամներ, Մելինէ Մանուշեան: Յաւարտ արարողութեան, եկեղեցւոյ գաւիթը գտնուող Մեռեալներու Յուշարձանին ծաղիկ դըրւելէ ետք, պաշտօնական անձնաւորութիւնները կ'ուղղուէին դէպի Առաջնորդարանի սրահը, ուր ընդունելութիւն մը կը տրուէր: Բարի գալուստի խօսք կ'արտասանէր Փարիզի Հայոց առաջնորդը՝ Գիւտ Եպիսկոպոս Նագգաշեան, Շառլ Փասքուայի մէջ ողջունելով Ներքին Նախարարն ու կրօնից տեսուչը:

Իր պատասխան խօսքին մէջ, Շառլ Փասքուա ըսաւ. — «Նախ նախկին ռազմիկը, այսինքն մարդ մը որ ճանչցած է ձեր հայրենակիցներէն ոմանք պատերազմին ատեն եւ որ ծանօթ է իրենց քաջութեան: Նախ մարդը՝ որ ծնած է փրովանս, երկար ատեն Մարսէյլ ապրած, ուր շատ կարեւոր եւ շատ բարգաւաճ հայ գաղութ մը կայ: Ինչպէս քիչ առաջ կ'ըսէի Սրբազան, իրերը այնպէս դասաւորուած են որ ահաւասիկ, այսօր, շրջապատուած էք երկու Քորսիքացիներով՝ Հաղորդակցութեանց նախարարը ու ես եւ Աստուած գիտէ որ Քորսիքացիներուն եւ Հայերուն միջեւ շատ կապեր կան եւ բնական համակրութիւն, հաւանաբար, որովհետեւ երկուքս ալ կապուած ենք կարգ մը առաքինութեանց, ընտանիքին հանդէպ կապը ու նաեւ կարգ մը ոգեկան արժէքներու առանց որոնց, ի վերջոյ, մարդը մեծ բան չէ եւ ատոր համար է, կարծեմ որ կայ փոխադարձ ձգողութիւն մը մէկը՝ միւսին նկատմամբ: Չեմ մոռնար, բնականաբար, իբրեւ անդամ կառավարութեան զոհաբերութիւնները ծագումով Հայ Ֆրանսացիներու, որոնք շատ բան բերած են մեր երկրին եւ ոչ միայն ռազմադաշտերուն վրայ, այլեւ բոլոր մարզերուն մէջ, ըլլայ արուեստի, ըլլայ մշակոյթի, Հայերը կարեւոր տեղ մը ունին եւ կը խորհիմ որ Ֆրանսան եղած է այդ յաջորդական նըպաստներով եւ ես չէ, բնիկ շրջանէ մըն է, որ միայն երկու հարիւր տարի է ֆըրանսական է, որ հակառակը պիտի ըսէ: Ուրախ եմ որ Հայերը մեզ մօտ գտան երկրորդ հայրենիք մը, այն բոլոր դժբախտութիւններէն ետք զորս ապրեցան եւ ուրախ եմ որ գաղութը զարգացաւ եւ ինքզինքը ներդաշնակութեան մէջ կը գտնէ եւ այլեւս կենսական մէկ տարրն է ազգային հաւաքականութեան: Ուրեմն, յանուն կառավարութեան, մեծարելով բոլոր անոնք, որոնք մեռան ազատութեան եւ Ֆրանսայի համար, կ'ուզէի նաեւ յայտնել համակրանքը, զոր ունինք ձեզի հանդէպ եւ բոլոր մաղթանքները զորս կ'ընեմ ձեր գաղութին համար»:

Ժամը 13·30–ին, Փարիզի Ինթէրքոնթինանթալ պանդոկին մէջ տրուած ճաշին կը մասնակցէին 150 հոգի: Բացումը կը կատարէր հանդիսավարը՝ Անթուան Պաղտիկեան, որ յաջորդաբար խօսք կու տար ներկայ պետական եւ քաղաքական անձնաւորութիւններու: Առաջին խօսք առնողը՝ Ֆրանսայի Նախկին Ռազմիկներու նախարարի գրասենեակին պետը՝ Մարի Թերեզ Ռեմոն, Ֆրանսայի երախտագիտութիւնը յայտնելով հանդերձ հայ ռազմիկներուն, կը յիշէր Հայերու ցեղասպանութեան խրոխտութեան մասին Արտաքին նախարարին բանաձեւը՝ ծանօթ «Հայերը զոյն ապրեցան ցեղասպանութեան մը պէս» խօսքով: Ենթանախարար՝ Ա. Սանթինի իր խօսքին մէջ կ'ոգեկոչէր Մանուշեանի եւ իր զինակիցներուն խիզախ արարքները:

Փաթրիք Տէվէճեան ուրախութիւն կը յայտնէր, թէ իր հայրենակիցները, հայ գաղութը հետզհետէ իր արժանի ու կարեւոր տեղը կը գրաւէ Ֆրանսական կեանքին մէջ: Յիշելով քանի մը օր առաջ Մոնմորանսիի հանգստեան տան բացման նախարար Սեկէնի ներկայութիւնը, Կիրակի օրուան հանդիսութեանց առթիւ Ներքին նախարարին եկեղեցի ներկայութիւնը եւ քանի մը օր ետք ալ վարչապետ Ժաք Շիրաքի Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարան այցելութիւնը, Փաթրիք Տէվէճեան այս երեւոյթներուն մէջ կը տեսնէր Ֆրանսայի երախտագիտութիւնը հայ գաղութի նըկատմամբ եւ ճանաչումը հայկական ինքնութեան ու մշակոյթին: Մեր ինքնութեան ցաւալի հարցերէն է նաեւ ցեղասպանութիւնը, կ'ըսէր երեսփոխանը՝ որ յիշելէ ետք եւրոպական Խորհրդարանի կողմէ հայ ցեղասպանութեան ճանաչումը, կ'աւելցնէր թէ բնական է, որ Ֆրանսա եւս պաշտօնապէս ճանչնայ զայն:

Ողջոյնի խօսք կ'արտասանէին Հայաստանէն զոր. Աշոտ Ղազարեան եւ Մարսէյլի հայ նախկին ռազմիկներու միութեան նախագահ Սարգիս Այթունեան: Կը կարդացուէին Սիմոնն Վէյլի, Ժաք Շիրաքի, Միշէլ Ռոքարի եւ Նախագահ Միթերանի ողջոյնի գիրերը: Խօսք կ'առնէր Եւրոպական Խորհրդարանի երեսփոխան եւ ընկերվարական կուսակցութեան անդամ Մարի Տըլահէ, ընկերվարական երիտասարդ սերունդի նեցուկը յայտնելով հայ ինքնութեան պահպանման: Համայնավար կուսակցութեան անունով իր խօսքին մէջ երեսփոխան Կի Տիւքոլոնէ փոխանցելէ ետք Ժորժ Մարշէի եւ նախագահական թեկնածու Անտրէ Լաժուանիի ողջոյնները, կը շեշտէր, թէ Համայնավար կուսակցութիւնը ամէն ջանք ի գործ պիտի դնէ, որպէսզի Թուրքիա չմտնէ Եւրոպական Հասարակապետութեան մէջ, մինչեւ որ չճանչնայ հայկական ցեղասպանութիւնը եւ մինչեւ հաստատումը երկրին մէջ ազատութեան եւ ժողովրդավարութեան:

Սուրէն Ակոբոֆ կ'ոգեկոչէր նախկին ռազմիկներու գործօն անդամներէն Ս. Ճերմակեանը, իսկ փրոֆէսէօր Ֆրէտէրիք Ֆէյտի հայերէնով սրտի խօսքեր կ'արտասանէր Հայերուն ուղղուած: Խաւար Վարդանեան կ'անդրադառնար Մոնմորանսիի հանգստեան տան բացումին, երախտագիտութեամբ յիշելով պետական մեծադումար նպաստները: Հայ նախկին ռազմիկներու կեանքէն ու գործէն լուսապատկերներու ցուցադրութենէն ետք խօսք առնելով պատուելի Ռընէ Լեւոնեան իր հպարտութիւնը կը յայտնէր 3–րդ սերունդի հայ ըլլալուն համար եւ կ'աւելցնէր որ մեր պապերէն աւանդ մնացած ջահը յոյսով կը փոխանցէ յաջորդ սերունդներուն:

Փակման խօսքը կ'արտասանէր Գիւտ Եպիսկ. Նագգաշեան, որ յիշելով Վարդանի պատգամը՝ «Վասն Հայրենեաց եւ վասն Յիսուսի՝ յառաջ», կը նշէր թէ այդ պատգամը կը պատշաճի նաեւ ռազմիկներու 70–ամեակին: Հայ ռազմիկները մեր երէցներն են՝ որոնք իրենց կեանքին օրինակով ցոյց տուին, որ երբ հայրենիքն ու եկեղեցին վտանգի մէջ են, պէտք է զոհուիլ եւ պահպանել այդ սրբութիւններու գոյատեւումը:

Ֆրանսայի Հայկական Հիմնարկութեան կողմէ կազմակերպուած այս հանդիսութիւնը վերջ կը գտնէր ժամը 17–ին:

ՇՐՋ. ԹՂԹԱԿԻՑ

ԻՏԱԼԱՀԱՅ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

Վարդանանց ոգեկոչումը

ՄՈՒՐԱՏ — ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Չորեքշաբթի, Փետրուար 11, երեկոյեան ժամը 18·30–ին Մուրատ – Ռափայէլեան վարժարանի աշակերտները հաւաքուեցան Թէօփիլեան շքեղ դահլիճի մէջ, որպէսզի անգամ մը եւս վերայիշելով անցեալի մեր ազգային ու կրօնական անկախութեան համար զոհուող Վարդանանց հերոս ու սուրբ նահատակները, հաղորդուէին անոնց վսեմ գաղափարականով անոնց ազգային ու կրօնական զոյգ հաւատամքներով զօրանալու համար:

Բացումը կատարեց վարժարանի տեսուչը Հայր Ռափայէլ Անտոնեան ներկայացնելով Վարդանանց պատերազմին իմաստը եւ անոր մնայուն պատգամը մեզի Հայերուս համար, հայրենի հողին վրայ եւ Սփիւռքի տարածքին: Մեր պարտքն է միշտ աւելի խորամուխ ըլլալ Վարդանայ խորհուրդի ընձեռած իմաստին մէջ. եւ միշտ աւելի աճեցնել մեր հայ ինքնութեան գիտակցութիւնը, եւ զայն ամրապնդել մեր ներքին միութեամբ: Վարդանանց հերոսամարտի պատմական իմաստը պէտք է փնտռել եւ անդադար պեղել այն յատակաւութիւնը որով գերազանցեցին անոնք իրենց ներկան՝ պայծառ ու վիթխարի հեռատեսութեամբ ազգի ապագայ գոյութեան. ուզեցին վճռական եւ ի գին իրենց կեանքին, որ այսօր մենք ըլլանք եւ Հայը բարձրաճակատ տեւէ իբր ազգ ուրիշ ազգերու կողքին: Առանց Վարդանանց հերոսամարտին, որ պէտք է նկատուի յատկապէս իբր բացորոշ ու հաստատ կամքի ցոյց մը «հայ ինքնութեան հաւատարմութեան», այսօր գուցէ հայ անունը սրբուած կ'ըլլար եւ կամ մնացած իբրեւ թանգարանային ժողովուրդի յիշատակ:

Արդարեւ պատերազմը կորսնցուցինք, բայց Հայը թէ՛ իբր ազգ եւ թէ՛ իբր քըրիստոնեայ հաւատացեալ մնաց ու մենք ենք անոնց կենդանի վկաները:

Տեսուչ Հայրը իր խօսքը փակեց առաջարկելով իր աշակերտներուն եւ հիւրերուն, լսել ընթերցումը որ պիտի կատարուէր գրաբար լեզուով աւարտական դասարանի աշակերտներէն Մուրատ Եանըքեանի կողմէ:

Նախ քան խօսք տալը իր աշակերտին, ան խօսեցաւ նաեւ ընթերցումի մասին որ Եղիշէի գիրքէն առնուած էջեր էին, որ եղած էր ականատեսը մեծ հերոսամարտին:

Մինչ ընթերցումը կը կատարուէր տեսուչ Հայրը ընդմիջելով կուտար բացատրութիւն, որպէսզի աւելի խոր ու գիտակից ըլլար մասնակցութիւնը ունկնդիր հասարակութեան:

Ընթերցումին յաջորդեց Վահան Թէքէեանի «Խորհուրդ Վարդանանց» բանաստեղծութիւնը զոր կատարեց վարժարանի աշակերտներէն Շանթ Պալըքճեանը: Փակման խօսքը արտասանեց վարժարանի մեծաւոր հայրը, Միքայէլ Վարդապետ Յովհաննէսեան, որ իր հայրական խըրատներով մաղթեց բոլորիս որ մնանք հոգւով եւ սրտով հայ. եւ ասոր իբր պայման անհրաժեշտ է պահել եւ խորապէս ուսումնասիրել մեր լեզուի հարըստութիւնները, որպէսզի միշտ արծարծուի կրակը Հայոց լեզուն կենդանացընող: Այս զգայուն խօսքերէն ետք հանդէսը փակուեցաւ Երեւան – Էրեբունի խմբերգով եւ խոստումով որ պիտի մընանք հաւատարիմ մեր նախնիներուն:

Յաջորդ առաւօտ Սուրբ Ղազարու մայրավանքի տօնական զղանջներով մտանք եկեղեցին հայկական, բաց աչքերով աղօթելու համար մեր նահատակներու բարեխօսութեամբ: Պատարագի զոհն էր խորանին վրայ եւ մենք շրջապատուած էինք բոլոր հայ սուրբերով, եւ մեր ժամանակներու լուսանորոգ Մեծն Սեբաստացիի շիրիմին առջեւ ուխտաւորներ, որպէսզի մնայ կանգուն միշտ մեր ժողովուրդը եւ մենք կողք – կողքի իրարմով զօրացած երգենք միշտ սէր ու միութիւն:

ՄՈՒՐԱՏ ԵԱՆԸՔԵԱՆ
(Աշակերտ աւարտական դասարանի)

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍԻ մէջ, Յունուար 2–ին, իր մահկանացուն կնքած է գաղութին ծանօթ ու գործօն անդամներէն Յակոբ Պօյաճեան: Մասնակցած է գաղութին երիտասարդական, դպրոցական, շինարարական, կուսակցական եւ եկեղեցական մարմիններուն, ցուցաբերելով պարկեշտ եւ բարոյական սկզբունքներու տէր անհատականութիւն մը: Վարած է պատասխանատու պաշտօններ Հ. Յ. Դ. Դաշնակցութեան կեանքին մէջ:

**

ՊՈՒԷՆՈՍ – ԱՅՐԷՍԻ մէջ, Յունուար 6–ին, իր մահկանացուն կնքած է Արշակ Դարբինեան, 96 տարեկանին: Ծնած էր Թիֆլիս (Պոլիս): Նախակրթութիւնը ըստացած է Մանթորիս վարժարանին մէջ: Հրաշքով ազատած իր գերդաստանի 36 անդամներու ջարդէն, մաս կազմած է Անդրանիկի զօրագունդին: Ականատես եղած է Հայաստանի Հանրապետութեան ստեղծումին: Խորհրդայնացումէն ետք անցած է Պոլիս, ապա՝ Յունաստան, ի վերջոյ հաստատուելով Պուէնոս – Այրէս: Եղած է Սալնոյ Ձորի հայրենակցական միութեան հիմնադիրներէն մին, հոգաբարձու՝ Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ:

ԽԱՐԻՍԽԷՆ ՀԵՌՈՒ

(ՎԷՊ)

ՆԻԿՈՂՈՍ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

Է.

– Լաւ, վաղը ցերեկ կ'երթամ, հոգ չէ, էս գիշեր դուրս չենք ելլեր, ես ասելիքներ ունիմ քեզի:

Զարուհի ցնցուեցաւ: Սրճարաններ, ճաշարաններ, լուսաւոր ցուցափեղկեր, ամբոխներ ու սոսուերներ կը ծփային անոնց չուրջ:

– Ես կ'ուզեմ քեզի հետ խօսիլ գործի մասին, վրայ բերաւ մարդը:

– Գործը լաւ կ'երթայ, ի՞նչ խօսելիք ունիս, ըսաւ Զարուհի:

Խաղաղած կ'երեւար քիչ մը ու հետաքըրքիր:

– Ես կ'ուզեմ, շարունակեց Կիրակոս, ես կ'ուզեմ բաժնուիլ Աւետիսէն: Էս տըղան գործի մարդ չէ: Արդար չէ որ ես վազեմ ամէն բանի ետեւէ եւ ան կիսէ շահս:

– Առանց անոր բան չես կրնար ընել. դրամը եթէ քաշէ՝ գուն խանութը գոցէ ու դուրս ել:

– Ես դրամ կը ճարեմ, Զարուհի. իմ էս պզտիկ խանութս մեծ վարկ ունի. ամէն մարդ վստահութիւն ունի վրաս. ամէն մարդ կը յարգէ զիս:

– Կը խնդան վրադ, դուն երկու խօսք խօսիլ չես գիտեր յաճախորդի մը հետ:

– Դուն ես որ էդպէս կը կարծես. դուն միշտ գէշ կը մտածես իմ մասին: Ես ամէն ինչ արի քեզ համար, նոր Փարիզ եկած ժամանակնիս ինչեր չարի...

– Մի սկսիր նորէն, հազար անգամ լըսած եմ:

– Զարուհի, լրջօրէն կ'ուզեմ խօսիլ քեզի հետ: Զարուհի, դու կը նախընտրես Աւետիսը ինձանից: Դու կ'ուզես զիս կորսնցնել էդ լակոտին համար:

– Ի՞նչ ունիս:

– Զարուհի, մի՛ խաբեր ինձ:

Կառքը կանգ առաւ սակայն: Հասած էին անոնք: Կինը դուրս ցատքեց ու բարձրացաւ սանդուխներէն վեր կատաղի քայլերով, մինչ Կիրակոս պայուսակը ձեռքին՝ կուտար կառապանին դրամը: Լապտերին լոյսը ինկած էր անոր երեսին: Կարմրած էր:

Սանդուխներուն ստորոտը դուռ մը բացուեցաւ: Երեւցաւ դռնապանուհին: Ահարկու կին մը: Թուղթ մը տուաւ Կիրակոսին, վոր դրպանը դրաւ, տարուելով կնոջ զանգատներէն:

– Մսիօ Սէրժ, քարի՞ւղ կը վառէք, հոտէն կը գանգատին դրացիները:

– Դրացիները թող գան տեսնեն, թէ կա՞յ քարիւղի կաթիլ մը տանիս մէջ: Կազ ունեցող մարդը քարիւղը ի՞նչ պիտի ընէ, Անոնք անհանգստացնել գիտեն միայն...

Կիրակոս բարձրացաւ: Կինը մըլտաց ու մտաւ իր խցիկը:

Նրբանցքին մէջ, երբ պայուսակը վար դրած՝ Կիրակոս կը նայէր Թուղթին, Զարուհի նետեց ձեռքի պայուսակը սեղանին վրայ ու պոռաց.

– Ես դուրս պիտի ելլեմ, ես տունը չեմ նստիր: Դուն յոգնած ըլլալու ես, պառկէ, ես մինակս կ'երթամ:

– Ո՞ւր հարցուց Կիրակոս անուշադրութեամբ:

Կինը տարուեցաւ Թուղթէն ու դողաց, երբ ամուսինը ըսաւ, որ տօքթորը զինքը տեսնել կ'ուզէ կարեւոր խնդիրի մը համար:

– Ապուշ է այդ մարդը:

Կիրակոս չպատասխանեց սակայն ու նախընտրեց դիտել կնոջ ջղայնոտ արտայայտութիւնը: Կարմրեր, խոշորցեր էին անոր աչքերը: Զարուհի հանեց գլխարկը ու չխօսեցաւ այլեւս մեկնումի մասին: Նստեցաւ աթոռի մը վրայ ու եղունգներովը զբաղեցաւ:

– Ի՞նչ է էս, ի՞նչ կը նշանակէ էս բոլորը, Զարուհի:

– Ի՞նչ գիտնամ:

– Չեմ բարկանար դեռ, Զարուհի. կ'ուզեմ որ բացատրես դուն բերնովդ...

– Բարկացի՛ր, տէ՛, սկսէ պոռալ, բացատրելիք բան մը չունիմ ես քեզի:

– Կը խաբես. դուն իմ կատաղութիւնս չես տեսած դեռ:

(Շար. 41)

(Շար. Ա. էջէն)

է եւ թէ ճամբաները լեցուն են հասնող գիւղացիներով: Ասոնց լոզունգներն են. – «Ետ տուէք Ղարաբաղը», «Արդարութիւնը կը յաղթէ», «Մայրայեղներ չենք»: Օտար թղթակիցներ չեն կրնար Հայաստան երթալ:

LE QUOTIDIEN DE PARIS

L'ARMENIE AU BORD DE L'ETAT DE SIEGE

Սկիզբը նոյն լուրերն են, մամուլի գործակալութեանց, բայց կարգ մը յաւելեալ մանրամասնութիւններ կան, չահեկան:

Այսպէս, հաստատելէ ետք թէ Բորիս Գէորգոֆի պաշտօնազրկումը կը ձգտէր ղռահցում տալ ազգային շարժումին, կու տայ բացատրութիւններ ալ. — Բորիս Գէորգոֆ, պաշտօնին գլուխը 15 տարի է շատ մօտ է Ազրպէյճանցիներուն: Եւ ըստ, տեղեկատուի մը, յայտարարեր է, օրին մէկը. — «Կը մեռնինք, բայց Ղարաբաղը Հայերուն չենք տար», այլ խօսով — եթէ ճիշդ է այս լուրը — մարդը Պաքէն աւելի պապական է, այսինքն՝ Ազրպէյճանցիէն աւելի Թուրք: Թերթը կը գրէ նաեւ թէ շուրջ 400 ուսանողներ, հաւաքուած են Թիֆլիսի համալսարանը բողոքած են վրնասուած վանքերու համար խորհրդային բանակի ռազմափորձերու հետեւանքով: Լուրերէն զատ, թերթը խորհրդածութեան բաժին մը ունի, խորագրուած՝ «թեսթ մը Կորբաչովի համար»:

LIBERATION

L'ARMENIE BRULE-T-ELLE ?

L'ARMENIE SECOUE L'EMPIRE SOVIETIQUE

Շատ լայն տեղ կու տայ Ա. էջի եւ Բ. էջի վերոյիշեալ խորագրերէն զատ, երկու էջ ալ նուիրելով ներսը, քարտէզով, Փարիզի ցոյցին նկարով եւ խմբագրականով: Պատմականը կայ ոչ միայն Ղարաբաղի կապակցութեամբ, այլեւ՝ Հայերուն, ցեղասպանութիւն ներառեալ: Առանձին գրութեամբ մը կ'անդրադառնայ նաեւ բնապահական հարցերուն, զորս դրդապատճառներէն մէկը կը նկատէ պոռթկումին եւ բարկութեան: Խմբագրականին մէջ, Տիւփիւի կը յիշէ որ Սթալին պետական մարդու իր ասպարէզը սկսած էր որպէս «Կոմիսար ազգութիւններու» եւ ուրեմն անտրամաբանական չէ որ ապաստալինականացումը բախի ճիշդ այդ հարցին: Մերձաւորեւելեան ահաբեկչութեան այժմէականութիւնը խօսել տուաւ քիչ մը Հայաստանի մասին եւ այն տպաւորութիւնը ունեցաւ որ Թուրքերու գործած ցեղասպանութիւնը, պատմութեան մոռացութեան խուցերը չիյնայ: Լաւ է որ Երեւանի ցոյցերը մեռալին միւս կողմը յիշեցնեն, մանաւանդ ռուս – բոլշեւիկեան զօրքերու կարգի հրաւէրը Հայկական Հանրապետութեան եւ անոր կցումը «ժողովուրդներու հայրենիքին»: Այլ սեւ – նակներ ալ նուիրուած են, խիստ նպաստաւոր արտայայտութիւններով:

L'HUMANITE

TENSION A EREVAN

Ա. էջը արդէն մեծ խորագիր մը ունի, թերթին անունին վրայ՝ ցոյցեր՝ Խորհրդային Հայաստան: Ապա, թղթակիցը բաւական երկար մանրամասնութիւններ կու տայ: Ինք կ'ըսէ թէ խորհրդային բանակի մուտքը Երեւան սխալ է, ըստ Երեւանի իր խօսակիցին: Համայնավար պաշտօնաթերթը կ'արձագանգէ «Պրաւդա»ի, որ շատ խիստ է Հայաստանի մամուլի նկատմամբ, որ ոչ մէկ ձեւով կը ցոլացնէ բուն անցուդարձը:

«Մոնտ» լոյս չտեսաւ Հինգշաբթի իրիկուն:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

Փետրուար 26-ի «Միլլիյէթ», «Հիւրրիյէթ» եւ «Թէրճիւման» օրաթերթերը բաւական լայն տեղ կու տան Երեւանի ցոյցերուն «Հսկայական ցոյց Երեւանի մէջ» ու «Հայերը Կորբաչովի գլխացաւ կը պատճառեն» խորագիրներով: Երեք թերթերն ալ կը խօսին ցոյցերուն, ժողովուրդին պահանջքին, ղեկավարներու փոփոխութեան ու Մոսկուայի ժխտական պատասխանին մասին:

Այս բոլորին մէջ ուշագրաւ է «Միլլիյէթ»ի հետեւեալ տեղեկատուութիւնը, ուր կը բացատրուի մեծածաւալ ցոյցերուն մեկնակէտը. հոն կ'ըսուի. — «Ղարաբաղի ինքնավար մարզը 4400 քառ. քմ. տարածութեամբ լեռնային շրջան մըն է որ մինչեւ 1923 թուականը մաս կը կազմէր Խորհրդային Հայաստանի: Սակայն Ստալին, խորհրդային Հանրապետութիւններու մէջ ցեղային խմբաւորումները կանխելու մտահոգութեամբ այս հողամասը կցեց Ազրպէյճանի, որուն բնակչութիւնը մահմետական էր»: Ապա թերթը հակիրճ պատմականը կու տայ Ղարաբաղի, աւելցնելով նաեւ որ ներկայ բնակչութեան 80%-ը բաղկացած է Հայերէ:

**

ՎՐԻՊԱԿ. –

Մեր նախորդ թիւին (Փետրուար 26) Ա. էջ Բ. սիւնակի, Բ. պարբերութեան առաջին տողերէն մէկը սխալ նետուած է, պէտք է կարդալ. – «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հեռագիր մը ճաշած է Կորբաչովի, ինչ ալ ըլլայ կ'ունենայ Հինգշաբթի իրիկուն հեռատեսիլէն...» եւայլն:

ՆՈՒԷՐ

ՎԻԷՆ. – Սերոբ Արամեան 300 Ֆր. կը նուիրէ լիբանահայ աշակերտներու կապոյտ Խաչի ֆոնտին եւ 300 Ֆ. Հայ դատի յանձնախումբին ի յիշատակ Խարբերդի 25 նահատակներուն եւ Լիզպոնի հինգ երիտասարդներու յիշատակին (տանալ՝ «Յառաջ»էն):

ՀԱՅ ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՉ-ի

Անիէռ, Գոլոմպ, Պուա– Գոլոմպ եւ շրջաններու՝

ՏԱՐԵԿԱՆ

Գեղարուեստական Ցերեկոյթը

Կիրակի, Մարտ 6, ժամը 15.30-ին Պուա-Գոլոմպի քաղաքապետարանի սրահը:
35, rue du Général Leclerc –
— Villa des Aubépines —
Կը նախագահէ՝
ՊՐ. ՀԷՔԻՄԵԱՆ
խօսնակուհի՝
ՏԻԿԻՆ ՄԱՐՕ ԱՏՈՒՐԵԱՆ
Գեղարուեստական ճոխ բաժին:
Մասնակցութեամբ՝
Այտաի եւ իր «Լոռի» նուագախումբին, Ստեփան Ակերտի՝ կախարդական անդուրով, եւ «Աղթամար» պարախումբի ու Արա Չիչէքճեանի անակնկալներով:
Փարիզէն եկողներուն ուշադրութեան՝ Սէն – Լազարի կայարանէն շոգեկառք առնել եւ իջնել Պուա – Գոլոմպ: Սրահը մօտիկ է:
Տոմսերու մասնակցութիւն՝ 60 Ֆր.:
Երախաներուն մուտքը ազատ է:

ALFORTVILLE

DOCUMENT INEDIT

- PROJECTION DES CINQ DE LISBONNE -

Vendredi 4 Mars à 21 heures
à la M.C.A. d'Alfortville
9 ,rue de Madrid — 94140 ALFORTVILLE
NOR SEROUND GROUPE DANIEL VAROUJAN

Կապոյտ Խաչի Առնուվիլ – Սարսէլի Աստղիկ Մասնաճիւղի

ՏԱՐԵԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Մարտ 19, ժամը 21–էն սկսեալ

Salle Marcel Pagnol
rue Gounod, — 95 Villiers-le-Bel

avec la participation de :
Adis Harmandian
et l'Orchestre Naïri de Valence

Տոմսերը ապահովելու համար հեռաձայնել. –
39· 85· 19· 97 / 39· 85· 05· 71 / 39· 85· 29· 71

Mercredi 2 Mars à 20 h 30 précises

CONCERT PUBLIC
par
L'ENSEMBLE INSTRUMENTAL TRADITIONNEL ARMENIEN
(direction : J.-P. NERGARARIAN)

à

RADIO FRANCE
(Auditorium 106)
116, ave. du Président Kennedy
Paris 16e

entrée libre

ՆԿԱՏԻ ՌՆԵՆԱԼ

Շաբաթ, Ապրիլ 23, ժամը 20.30-ին՝ Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ Կրթարանի հանդէս՝ Կիմէ սրահին մէջ:

REALPOLITIK ? HUMANISTE ? RAISON D'ETAT ?
Quel président pour les Arméniens ?

DINER - DEBAT
avec HENRI SABY

Le samedi 12 mars à 20 heures 30
Dans les salons de l'Hôtel Hilton
18, ave. de Sufren — 75015 Paris
Organisé par le bimensuel HAÏASTAN
à l'ccasion des élections présidentielles.

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄ

ԿՈՐԲԱՉՈՎԻ ԿՈՉԸ

Ուրբաթ առաւօտ, մեր ստացած լուրերու համաձայն կացութիւնը հետեւեալն էր: Երեւանի ցուցարարներու թիւը 500 հազարը անցած էր նախորդ գիշեր: Տասնեակ հազարաւոր Հայեր Լենինականէն Երեւան հասած էին հետիոտն, կուգան նաեւ Թիֆլիսէն, Ռոստովէն:

× Սիլվա Կապուտիկեան եւ Զօրի Բալայեան Մոսկուա գացած են եւ ընդունուած պատասխանատուներու կողմէ, բայց դեռ ոչ մէկ լուր կար այդ մասին: Հինգշաբթի իրիկուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ելոյթ մը կ'ունենար, որ քանիցս կը սփռուէր հեռատեսիլէն եւ կը կարդացուէր Օփերայի հրապարակը հաւաքուած ժողովուրդին, ուր կը շեշտուի հայ ժողովուրդի արդար պահանջը:

Երեւանի մէջ ամէն ինչ փակ է, բացի հացագործներէ եւ հիւանդանոցներէ:

**

Ուրբաթ առտու, կը հաղորդուէր Կորբաչովի կոչը Հայաստանի ժողովուրդին, ուր ան կը թելադրէր իմաստուն մօտեցում մը, շեշտելով թէ հարցը կը կարգադրուի համաձայն ազգութեանց վերաբերեալ լենինեան սկզբունքներու:

**

Ամէն պարագայի մէջ, ծանրագոյն տագնապն է Կորբաչովի համար, որու ճակատագիրը ճակատագրական կ'ըլլայ նաեւ իրեն համար: Տալինի մէջ, մեծ ցոյցեր տեղի ունեցած են ոգեկոչելով երկրին անկախութեան (1918, Փետրուար 24) տարեդարձը: Հակառակ արգելքին 15–էն 20 հազար հոգի հաւաքուած է:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch»
83, rue d'Hauteville — 75010 Paris
Commission Paritaire : No 55935

Meubles Ghazarian
4.000 m² de mobiliers présentés en ambiance
Z.I. Vitrolles à 20 km de Marseille tél. : 42. 89. 27. 47

“ Բացառիկ զեղչ «Յառաջ»ի բաժանորդներուն ”